This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~P Noth 897.8~~
KG67

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

II.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN Dr. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET DOOR

DR. P. BLEEKER.

NIEUWE SERIE

1ste Jaargang.

TWEEDE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1863.

P Noth 367.3

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Bladz.

De statistische opname der residentie Cheribon, door P. Bleeker. . 1.

Bijdrage tot de geschiedenis en de kennis van Nederlandsch Indië in het jaar 1807 . . . . . 13.

I. Inleiding. II. Huishoudelijk bestuur. III. Finantiën.

De hervorming der Molukken.

I. De residentie Menado . . . . . 34.

Stoomschip in de residentie Menado te stationeren. — Vervanging der korra-korra's door rohéhés. — Aanmoediging van landbouw, handel en scheepvaart. — Plaatselijke verkoop der Menado-koffij of regtstreeksche verzending van dat produkt naar Nederland. — Werving in de residentie Menado. — Wegen in de Minahassa.

Indisch Genootschap. Algemeene vergadering van 30 Mei 1863. Verslag der verrigtingen van het Genootschap 1862—1863. . . 43.

Aankondigingen en beschouwingen op het gebied der Koloniale Letterkunde . . . . . 48.

XI. Art. 56 van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, door Mr. A. J. Duymaer van Twist. Overgedrukt uit de Bijdragen tot de kennis van het staats-, provinciaal en gemeentebestuur in Nederland. Rotterdam. Otto Petri. 1863. 8o. . . . . 48.

XII. Atlas ichthyologique des Indes orientales néerlandaises, publié sous les auspices du gouvernement colonial néerlandais. Amsterdam. Fréd. Muller. Livr. I—VIII. Vol. I—II Fol. 1862—1863. 51.

Nederlandsch Indië in de Volksvertegenwoordiging. V. . . . . 53.

Mededeelingen en berigten . . . . . 59.

De kommissaris-generaal Du Bus de Gisignies over het individuëel grondbezit . . . . . 59.

Bladz.
Tinontginning op de Karimon-eilanden . . . . . 59.
Het regeringsreglement thans het stelsel der konservatieven. . . 60.
Ambtelijke stemmen over „vrijwillige arbeid" op Java . . . . 63.

Achtste Aflevering.

De partikuliere koffij-aanplantingen in het distrikt Bodja, residentie Samarang, door A. W. P. Verkerk Pistorius. . . . . 65.
De hervorming der Molukken.
I. De residentie Menado . . . . . 76.
Hassil. — Kustverdediging. — Kerken. — Distrikts-verdeeling in de Minahassa. — Personeel. — Belastingstelsel te Gorontalo. — Amfioenpacht. — Tweehoofdig bestuur te Gorontalo. — Verhouding met Bolang-mongondo. — Beheer der Sangir-eilanden. — Afscheiding der residentie Menado van het gouvernement der Molukken.
Bijdrage tot de geschiedenis en de kennis van Nederlandsch Indië in het jaar 1807. . . . . 91.
IV. Kultures. V. Fabrieken. VI. Tin en koper.
Bijdrage tot de kennis onzer koloniale legers. . . . . 101.
Aankondigingen en beschouwingen op het gebied der Koloniale Letterkunde . . . . . 103.
XIII. Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, onder redaktie van E. Netscher en Mr. J. A. van der Chijs. Dl. XI (Vierde serie, Dl. II) 1861. Dl. XII (Vierde serie Dl. III) 1862. Batavia, Lange en Co. 8o. . . . . 103.
XIV. Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië. Dl. 23 (1861). Dl. 24 (1862). Dl. 25 (1862—1863). Batavia H. M. van Dorp, 8o. . . . . 106.
XV. Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der Geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indië. Hoofdredakteur Dr. G. Wassink. Batavia. Dl. IX. 1862. Dl. X. 1862—1863. Lange en Co. 8o. . . . . 116.
XVI. Boegineesch heldendicht op den eersten Bonischen veldtogt van 1859, voor het eerst uitgegeven en vertaald, alsmede van aanteekeningen en beknopte historische inleiding voorzien, door Dr. B. F. Matthes. Makassar. W. Eekhout en Co. 1862. 8o. 119.
XVII. Het ontstaan van het Rijk van Wadjo en Sultan Indjilai, twee Boeginesche verhalen (in het Boegineesch). Bewerkt door Dr. B. F. Matthes. — Makassar, Sutherland. 1863. 8o. . 120.
Mededeelingen en berigten. . . . . 122.
De Anambas-, Natoena- en Tambelan-eilanden . . . . . 122.

Bladz.
Iets over het mijnwezen in Nederlandsch Indië . . . . . 123.
Een koloniaal hervormer . . . . . 124.
Beschaving der inlandsche bevolking in Nederlandsch Indië . . 125.
De zeeroof in den Indischen Archipel . . . . . 127.

Negende Aflevering.

De kwestie van den geldsomloop in Nederlandsch Indië, door Prof. S. Vissering. . . . . 129.
Bijdrage tot de geschiedenis en de kennis van Nederlandsch Indië in 1807. 140.
VII. Krijgswezen. VIII. Marine. IX. De Cheribonsche onlusten. X. Betrekkingen met den inlander. XI. Banka.
Levensberigt van W. C. van Braam . . . . . 157.
De hervorming der Molukken. . . . . 159.
II. De residentie Ternate. . . . . 159.
Troonsopvolging in het rijk van Tidore. — Expeditie tegen het landschap Tomori. — Aanteekeningen over Tomboeko en Tomori op de oostkust van Celebes en nopens eene expeditie tegen laatstgenoemd landschap. — Zeerooverij. — Nieuw-Guinea. — Koncessie tot exploitatie van goud- en kopergronden op Batjan. — Afstand in erfpacht van Obi en omliggende eilanden. — Veranderingen in de bestaande kontrakten met de sultans van Ternate, Tidore en Batjan. — De inboorlingen van Kalentjoetjoe te Ternate. — Gratifikatiën aan de sultans van Ternate, Tidore en Batjan.
Aankondigingen en beschouwingen op het gebied der Koloniale Letterkunde. . . . . 175.
XVIII. Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland betreffende de overzeesche bezittingen 1820—1824, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat Elout. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff. 1863. 8°. . . . . 175.
XIX. Handleiding voor bouwkundige en industriëelen in Nederlandsch Indië, door van Lakerveld en Brocx. Eerste Afdeeling. Personeel. 's Gravenhage, gebr. van Cleef. 1863. 8°. . . . . 177.
XX. Verslag van de werkzaamheden en verrigtingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen sedert de algemeene vergadering van 16 November 1861, voorgelezen in de algemeene vergadering van het Genootschap van 27 Maart 1863. Batavia 1863. Landsdrukkerij, folio. . . . . 178.
XXI. Algemeen Verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië. Afgesloten onder ultimo 1861. Batavia 1862. Landsdrukkerij. 8°. . . . . 180.
XXII. Het gaslicht, toegelicht voor de j[illegible]n leesboek voor scholen, door R. J. L. Weyhenke en J[illegible] Batavia, Lange en C°. kl. 8°. . . . . 184.

Bladz.
Mededeelingen en berigten. . . . . 185.
De Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam over de belangen van en den handel op Nederlandsch Indië . . . . 185.
De tin-exploitatie op de Karimon-eilanden . . . . . 187.
Kosten van de spoorweg-opname op Java . . . . . 189.
Prijsvragen over koloniale onderwerpen . . . . . 189.
De aftreding van den heer Lion als hoofdredakteur van het Bataviaasch Handelsblad . . . . . 190.
Verplaatsing der redaktie van Leiden naar 's Gravenhage . . . 192.

Tiende Aflevering.

De staatkundige verhouding der volken van Sumatra's Westkust. . 193.
De hervorming der Molukken . . . . . 206.
III. De Residentie Amboina . . . . . 206.
Pas Baguala. — Verkiezing, benoeming en ontslag der inlandsche hoofden. — Plaatselijke verkoop der nagelen. — Betaling der nagelen bij de levering in de pakhuizen. — Verpligting tot aanplanten van kakao, muskaatnoten, koffo, enz. — Belasting op de vuurwapenen. — Heerendiensten. — Ambtelijk personeel. — Politie. — Godsdienstig onderwijs op de Zuidwester-eilanden.
Statistisch-ekonomische onderzoekingen en beschouwingen op koloniaal gebied, door P. Bleeker. . . . . 230.
II. Over de digtheid der bevolking van Java . . . . . 230.
De afschaffing van het passenstelsel, door v. L. . . . . 236.
Aankondigingen en beschouwingen op het gebied der Koloniale Letterkunde. . . . . 240.
XXIII. Koloniale Jaarboeken. Maandschrift tot verspreiding van kennis der Nederlandsche en buitenlandsche overzeesche bezittingen. Eerste en Tweede Jaargang, 1861 en 1862. Zutphen, W. Thieme. 8o. . . . . 240.
Mededeelingen en berigten. . . . . 245.
Nieuwe telegraaflijn naar Britsch Indië . . . . . 245.
Landverhuur in de Vorstenlanden . . . . . 247.
Suikerfabrieken op Java in kontrakt met het gouvernement in 1863. 248.
Ondernemingen van ontginning van woeste gronden op Java in 1863 . . . . . 249.
Het onderwijs der inlandsche bevolkingen. . . . . 249.
De mapalus-vereenigingen in Menado . . . . . 251.
Een stem uit Indië . . . . . 252.

Elfde Aflevering.

Bijdrage tot de kennis van het landelijk stelsel op Java — I. . . 257.

Bladz.
Geologische opmerkingen over de kolen van Borneo, door J. H. Kloos. 294.
Aankondigingen en beschouwingen op het gebied der Koloniale Letterkunde. . . . . 317.
XXIV. De koloniale politiek der grondwet en hare toepassing tot 1 Febr. 1862. Een historisch handboek, met eenige opmerkingen, door E. de Waal. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1863. 8o., door v. L. . . . . 317.
XXV. Het dwang- en monopolie-stelsel vergeleken met het stelsel van vrije ontwikkeling, door W. van Prehn. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1863. 8o. . . . . 325.
XXVI. Een vlugtige blik op Java, Saigoen, Zuidelijk China en Bombay, door mr. R. W. Bake. Arnhem. H. A. Tjeenk Willink. 1863. 8o. . . . . 326.
XXVII. Essai d'une faune entomologique de l'Archipel Indo-Néerlandais, par S. C. Snellen van Vollenhoven. Première Monographie: Famille des Scutellérides. Avec 4 planches coloriées. La Haye. Mart. Nyhoff. 1863. 4o. . . . . 327.
Mededeelingen en berigten. . . . . 328.
Nog iets over den geldsomloop in Nederlandsch Indië, en brief aan de redaktie door T. F. S. . . . . 328.
Het budget der eeredienst in Nederlandsch Indië . . . . . 332.
De suikerregeling en de kultuurregeling . . . . . 334.
Nieuwe stemmen uit Indië. . . . . 335.

Twaalfde Aflevering.

De Javasche bank op het einde van 1862 en in het begin van 1863, door G. A. de Lange . . . . . 337.
Indisch Genootschap. Algemeene vergadering van 21 Oktober 1863.
Brief over de gewijzigde aanvraag Banck c. s. tot aanleg van spoorwegen op Java . . . . . 343.
Nota over de gouvernements suikerregeling op Java van den heer J. Millard . . . . . 346.
Nota over de gouvernements suikerregeling op Java van den heer W. H. von Oven . . . . . 365.
Redevoering van den heer Th. F. Schill over de behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden in Nederlandsch Indië. . 370.
Redevoering van den heer G. H. van Soest over den aard der te maken kultuurregeling op Java . . . . . 382.
Beraadslagingen . . . . . 387.
Bijdrage tot de kennis van het landelijk stelsel op Java — II. . . 393.
Nog iets over de landrenten en de heerendiensten op Java, door W. van Prehn . . . . . 417.
Mededeelingen en berigten. . . . . 421.

Vragen van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië over het Landbezit enz. op Java . . . . . 421.
De studie der geologie van Nederlandsch Indië . . . . . 427.
Koloniaal programma van het XIXe Nederlandsch Landhuishoudkundig Kongres. . . . . 430.
Het Indisch Genootschap over de gouvernements suikerregeling op Java . . . . . 432.

DE
STATISTISCHE OPNAME
DER
RESIDENTIE CHERIBON.

Op het einde van het jaar 1851 werd door het Indisch gouvernement besloten in de residentie Cheribon eene proef te doen nemen met onderzoekingen en opnamen van de uitgestrektheid der velden, hunne verdeeling, den aard der gronden, het aantal huisgezinnen, den veestapel, enz. Deze opname, in welke later nog meerdere punten van statistisch belang werden begrepen, is voltooid in het jaar 1858. Zij kan gezegd worden de eerste te zijn, welke op Java over eene geheele provincie met de wenschelijke naauwkeurigheid en met de noodige hulpmiddelen heeft plaats gehad, en zij is alzoo voor de betere kennis van dat deel van Java van het hoogste gewigt. De residentie Banjoemas is met dezelfde naauwkeurigheid opgenomen, en het schijnt het voornemen der regering te zijn, het statistische onderzoek tot de overige residentiën van Java uit te breiden.

Dit voornemen zou evenzeer toejuiching verdienen als dat, wat tot de in Cheribon verkregen uitkomsten heeft geleid. De Cheribonsche opname heeft doen zien, dat de opgaven der inlandsche hoofden, dáár althans, ten opzigte van sommige punten tamelijk ver van de werkelijkheid afweken. Men heeft er bovendien eene mate van kennis door verkregen, nuttig en noodzakelijk voor eene billijke verdeeling der belastingen, welke op de vroeger gevolgde wijze in het doen van opgaven niet bereikbaar was.

Ik heb inzage gehad van de stukken, betrekkelijk de onderwerpelijke opname uit Indië gezonden. De daarbij gevoegde staten zijn evenwel slechts rekapitulatie-staten, waarin de cijfers der dessa's en distrikten tot die der regentschappen zijn bijeengevoegd, zoodat daaruit omtrent de distrikts- of dessastatistiek niets is te leeren. De bijzondere kennis der distrikten en dessa's van Cheribon zal slechts uit de in Indië aangehoudene speciale staten kunnen worden verkregen. Voor het tegenwoordig doel zijn de verzamelingstaten evenwel voldoende, en slechts ter loops wordt hier gewezen op de wenschelijkheid, dat men bij het departement van koloniën de gegevens bezate, welke het mogelijk zouden maken zich daar de speciale statistische kennis van een gegeven distrikt even goed te verschaffen als op de residentie- of kontrôle-bureaux in Indië.

De bedoelde staten van de Cheribonsche opname geven een overzigt van de cijfers, zooals zij waren in het jaar 1858, met betrekking tot de volgende onderwerpen.

1. Inlandsche bevolking, verdeeld in mannen, vrouwen, jongens en meisjes.
2. Huisgezinnen der inlandsche bevolking, verdeeld in die van
   a. Landbouwers, aandeel hebbende in of eigenaars zijnde van velden.
   b. Landbouwers, geen aandeel hebbende in of geen eigenaars zijnde van velden.
   c. Personen, ambachten uitoefenende.
3. De werkbare mannen der inlandsche bevolking in het algemeen.
4. De mannen der inlandsche bevolking, verdeeld in
   a. Dienstpligtigen.
   b. Ambtenaren.
   c. Personen van geboorte.
   d. Priesters.
   e. Dorpsbestuurders.
   f. Ouden en gebrekkigen.
5. De veestapel, verdeeld in buffels, koeijen en ossen en paarden, jonge en volwassene.
6. De vruchtboomen, waaronder in het bijzonder de klapperboomen.
7. De uitgestrektheid der velden in bouws van 500 vierkante roeden, gespecificeerd in
   a. Sawah-velden met levend water.
   b. Sawah-velden van regen afhankelijk.
   c. Gronden, dadelijk bewerkbaar tot sawahs met levend water en van regen afhankelijk.
   d. Tagal- en gagavelden, voor zoo verre zij jaarlijks bebouwd worden of nog bebouwbaar zijn maar onbebouwd.
   e. Boschgronden, geschikt voor sawahs of tagal of gaga.
   f. Boschgronden, ongeschikt om te worden bebouwd.
   g. Moerassen of sawahs, geschikt ter bebouwing en daartoe ongeschikt.
8. De gemiddelde opbrengst in pikols padi zonder eenige aftrekking van snijloon, djakat enz., gekonstateerd door onderscheidene proeven per bouw van 500 vierkante roeden
   a. der sawah-velden met levend water.
   b. der velden van regen afhankelijk.
   c. der tagalvelden.
9. Totale opbrengst in pikols padi der sawah-velden en der tagalvelden onder nº. 7 bedoeld.
10. De gemiddelde prijs der padi in pikols van 125 ponden gedurende de vijf laatste jaren.
11. Het gezamenlijk geldswaardig bedrag naar gemelden marktprijs der padi van al de velden bedoeld sub nº. 7.
12. Het aantal bouws als aandeel in de kultures voor de europeesche

markt, gesplitst in die voor de indigokultuur, de suikerkultuur en de koffijkultuur.

13. De gemiddelde opbrengst in geld der kultures voor de europeesche markt.
14. Het aantal bouws, gewoonlijk met tweede gewassen beplant, speciaal met katjang soesoek, tabak, kapas, bawang, djagoeng, kedeleh, katjang toengak, indigo, bollet, bonteng, katjang djoho en katjang hidjo.
15. De hoeveelheid, gemiddeld als tweede gewas verkregen, per bouw van kentang, terong, lombok, katjang siseel, katjang banten, waloog, semangka en bollet.
16. De waarde per bouw, tegen eenen gemiddelden marktprijs, van waloe, kapas, katjang soesoek, tabak, kapas, bawang, djagong, kedeleh, katjang toengak en indigo.
17. Het bedrag in geld van de geheele aanplanting van bollet, bonteng, katjang djoko, kadjang hidjoe, kentang, terrong, lombok, katjang siseel, katjang banten, waloog en semangka.
18. De uitgestrektheid, kalkulatief, der meer of minder winstgevende bosch- en andere gronden, vischvijvers en nipabosschen, bij iedere dessa behoorende, en op welke gronden gewoonlijk gevonden worden areeng- en andere vruchtboomen, bamboebosschen, enz.
19. Het bedrag der geldelijke voordeelen, welke 's jaars van die gronden, vischvijvers en nipabosschen worden verkregen, zoomede van de vrucht- en klapperboomen in de dessa's.
20. Het bedrag der geldelijke inkomsten 's jaars van iedere dessa, gegrond op de bovengenoemde opbrengsten van padi, meer winstgevende produkten zoo voor de europeesche als inlandsche markt, tweede gewassen, bosch- en andere gronden, klapper- en andere vruchtboomen, vischvijvers, nipabosschen, enz.
21. Het bedrag van den laatsten aanslag der landrenten (1857).

Hieronder volgen de cijfers, zooals ze in den bedoelden staat voor de verschillende rubrieken en de verschillende regentschappen zijn opgebragt.

Regentschappen.	Inlandsche Bevolking in 1858.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens beneden 12 jaren.	Meisjes.	Totaal.
Cheribon	75201	93635	51765	46788	267389
Madjalengka	70901	80829	31707	30421	213858
Koeningan	31250	39541	18531	16884	106206
Galoe	32837	40304	17890	16994	108025
Indramayoe	22508	24932	16721	15791	79952
Totaal.	232697	279241	136614	126878	775430

Deze opgave leert iets meer dan enkel de sterkte der bevolkingcijfers.

Zij is eene bevestiging der uitkomsten, welke reeds in mijne Bijdragen tot de Statistiek der bevolking van Java (Tijdschr. Nederl. Ind. Jaarg. 1847 Dl. IV p. 21), naar veel minder naauwkeurige bescheiden, vermeld is, dat namelijk ook op Java de vrouwelijke bevolking de mannelijke in aantal ver overtreft. Deze uitkomst werd toenmaals voor alle residentiën van Java verkregen, en het cijfer der mannen stond er tot dat der vrouwen in de verschillende residentiën als van 1 : 1,06 tot 1:1,28 en voor geheel Java als 1:1,12. Voor Cheribon in het bijzonder stonden volgens de bevolkingstaten van 1845 de mannen onder de inlandsche bevolking tot de vrouwen als 1 : 1,12. En nu blijkt uit de statistische opname van 1858, dat die verhouding toen was als 1 : 1,20 of, wanneer men de berekening maakt over het geheel der mannelijke en vrouwelijke bevolking, en dus met inbegrip der jongens en meisjes, als 1:1,099 of nagenoeg als 1:1,10. Het feit, dat de vrouwen-bevolking nog sterker bevonden is in verhouding dan de mannen-bevolking dan in 1845, geeft regt aan te nemen, dat op het opzettelijk verborgen houden van het ware getal *mannen* door de inlandsche hoofden zeer veel af te dingen valt.

Regentschappen.	Inlandsche huisgezinnen van			
	Landbouwers		Personen ambachten uitoefenende.	Totaal.
	aandeel hebbende in of eigenaars zijnde van sawah-velden.	geen aandeel hebbende of geen eigenaars zijnde van sawah-velden.		
Cheribon	24311	22573	6836	53720
Madjalengka	18138	24594	3867	46599
Koeningan	11830	11968	532	24330
Galoe	10329	11314	1405	23048
Indramayoe	11282	4423	415	16120
Totaal.	75890	74872	13055	163817

Uit dezen staat blijkt, dat het aantal huisgezinnen van landbouwers, die geen aandeel hebben in of geene eigenaars zijn van sawah-velden, bijkans even groot was als dat der eigenaars, een feit dat, met het oog op het in Cheribon sedert het bestaan van het kultuurstelsel algemeen ingevoerd kommunaal grondbezit, wel bijzondere aandacht verdient. Onder het aantal der geene sawah's bezittende huisgezinnen zijn er echter nog 5533, welke tipars en gaga's bezitten, waarvan 108 in Cheribon, 1732 in Madjalengka, 1052 in Koeningan en 2641 in Galoe. Men ziet er voorts uit, dat het aantal huisgezinnen van ambachten uitoefenende personen tot dat der landbouwers stond, als 1 : 11,54.

In het schatten der bevolking van het zielental van Java naar het aantal huisgezinnen volgde men vroeger veelal de gewoonte, een huisgezin aan te nemen als te bestaan uit 5 of 6 personen. Die maatstaf is zeer onzeker, deels reeds, omdat het gemeenschappelijk of niet gemeenschappelijk sawah-bezit van grooten invloed is op de sterkte der huisgezinnen. De zamenhooping van personen, tot een zelfde huisgezin gerekend wordende, is dáár in den regel het grootste, waar, bij gemeenschappelijk sawah-bezit, geene of geringe gelegenheid is tot uitbreiding der sawah's. Wanneer men, wat Cheribon betreft, het aantal huisgezinnen deelt in het totale cijfer der bevolking, dan erlangt men 4.733 en dus nog geene 4¾ zielen per huisgezin. Voor het regentschap Cheribon is deze verhouding 4.977 of bijkans 5, voor Madjalengka 4.589, voor Koeningan 4.324, voor Galoe 4.686 en voor Indramayoe 4.959 of bijkans 5, zoodat de huisgezinnen in de regentschappen Cheribon en Indramayoe gemiddeld het sterkst bevolkt zijn en in het regentschap Galoe het minst. Hierbij dient evenwel in het oog gehouden te worden, dat bij de opname een ander plan gevolgd is dan bij de hoofden elders op Java gebruikelijk is en ook in Cheribon gebruikelijk was, en waarnaar vele huisgezinnen van landbouwers zonder sawah's gerekend werden tot de huisgezinnen van de sawah-bezitters bij wie zij werkzaam zijn of waartoe zij door bloedverwantschap behooren. Het ligt in den aard der zaak, dat men ten deze slechts tot zuivere uitkomsten kan geraken, wanneer men, zoo als de kommissie tot opname, de enkele huisgezinnen telt en de zamengestelde tot enkele terugbrengt. En daarnaar te oordeelen schijnt men de gemiddelde sterkte van een javaansch huisgezin te mogen stellen op ongeveer 4¾ zielen.

	Mannen.								
			Vrijgesteld van werk.						
	Werkbare in het algemeen.	Dienstpligtigen.	Ambtenaren.	Afgetreden ambtenaren.	Inlanders van geboorte.	Priesters.	Dorpsbestuurders.	Ouden en gebrekkigen.	Totaal.
Cheribon	70698	68921	336	23	107	1311	"	4503	75201
Madjalengka	64039	62495	178	10	1	1355	"	6862	70901
Koeningan	29269	29132	52	6	"	79	"	1981	31250
Galoe	29524	29254	86	19	"	165	"	3313	32837
Indramayoe	21750	19709	41	444	"	423	1133	758	22508
	215280	209511	693	502	108	3333	1133	17417	232697

Deze opgaven komen voor weinig duidelijk te zijn, zonder toelichting ten opzigte van de ingevulde cijfers van de ambtenaren, inlanders van geboorte

en dorpsbestuurders. Die toelichting heb ik in de mij beschikbare bescheiden niet gevonden. Ook blijkt het niet, welke kategoriën van mohammedaansche geestelijken als priesters gekwalificeerd zijn. Volgens den staat kwam er in de geheele residentie 1 priester op ruim 232 zielen, voor het regentschap Cheribon 1 op nagenoeg 204, voor Madjalengka 1 op 165, voor Koeningan 1 op 1344, voor Galoe 1 op 654 en voor Indramayoe 1 op 189 zielen. Indien de kwalifikatie der priesters voor alle regentschappen gelijk was, valt zeer in het oog het betrekkelijk gering aantal priesters in het regentschap Koeningan en hun betrekkelijk aanzienlijk aantal in het regentschap Madjalengka.

	Ploegvee.						Paarden.		
	Buffels.			Koeijen en Ossen.			Jonge.	Volwass.	Totaal.
	Jonge.	Volwass.	Totaal.	Jonge.	Volwass.	Totaal.			
Cheribon	8509	26497	35006	"	"	"	1733	6434	8167
Madjalengka	10322	27047	37369	25	50	75	1566	5743	7309
Koeningan	5016	15145	20161	"	"	"	864	4017	4881
Galoe	8522	17964	26486	"	"	"	1610	3747	5357
Indramayoe	3401	9689	13090	"	"	"	267	932	1199
Tot.	35770	96342	132112	25	50	75	6040	20873	26913

De bovenstaande opgaven schijnen enkel betrekking te hebben tot het ploegvee en de paarden der landbouwende inlandsche bevolking. Althans zijn die cijfers voor het jaar 1859 in het regeringsverslag over de kolonie voor de geheele residentie, voor de buffels 161258, voor de ossen en koeijen 3105 en voor de paarden niet minder dan 44186.

Regentschappen.	Klapperboomen.			Vruchtboomen.		
	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.
Cheribon	66316	114939	181255	159637	182757	342394
Madjalengka	24592	31920	56512	99835	90472	190307
Koeningan	25504	35390	60894	100449	98443	198892
Galoe	24466	41874	66340	61591	84522	146113
Indramayoe	25663	34542	60205	18351	22113	40464
Tot.	166541	258665	425206	439863	478307	918170

Ten opzigte van dezen staat ontbreken insgelijks eenige wenschelijke toelichtingen, ook speciaal omtrent de beteekenis, welke men aan de cijfers te hechten hebbe met betrekking tot de partikuliere landen van Indramayoe. Deze toelichtingen komen gewis voor in de detailstaten der opname, waarvan geene afschriften naar Nederland schijnen gezonden te zijn.

Regentschappen.	Uitgestrektheid der velden in bouws van 500 vierkante roeden.										
	Sawah-velden		Gronden dadelijk tot sawah's bewerkbaar.		Tagal- en Gaga-velden.		Boschgronden geschikt voor		Boschgronden ongeschikt om bebouwd te worden.	Moerassen of sawah's	
	Met levend water.	Van regen afhankelijk.	Met levend water.	Van regen afhankelijk.	Gemiddeld jaarlijks beplant wordende.	Onbebouwd doch bebouwbaar of bebouwd geweest.	Sawah's.	Tagal of Gaga.		Tot sawah's bewerkbaar.	Onbebouwbaar.
Cheribon	64592	3595	1411	943	9361	11906 (15540)	2210	7881	27438	2384	2458
Madjalengka	44174	5732	1197	2191	7599	36530 (11331)	10166	18008	34769	382	346
Koeningan	16974	2742	586	1762	9276	13694 (6760)	6213	60294	19735	14	—
Galoe	15562¼	—	1432	1350	5192	72506 (6319)	2110	29543	21148¾	20	1210
Indramayoe	20222	7304	4356	761	369	5491 (3005)	5965	3767	6866	3873	4143
Tot.	161524¼	19373	8982	7007	31797	140127 (42955) erven of dessa's.	26664	119493	109956¾	6673	8157

Bovenstaand overzigt wijst aan een der belangrijkste uitkomsten van de opname, deels met het oog op de kennis, benoodigd bij een' billijken aanslag der landrenten, en deels ook omdat het leert, dat in de residentie nog ruim 49000 bouws beschikbaar zijn tot het aanleggen van rijstvelden, zonder nog te rekenen de meer dan 200.000 nog beschikbare bouws voor tagal- en gaga-gronden.

Volgend staatje geeft een overzigt der gemiddelde opbrengst per bouw in pikols padi, berekend zonder eenige aftrekking van snijloon, djakat enz., en door onderscheidene proeven bevestigd, alsmede de totale opbrengst in pikols padi der verschillende soorten van rijstvelden.

Regentschappen.	Gemiddelde opbrengst in pikols padi per bouw van de			Totale opbrengst in pikols padi der		Gezamenlijk geldswaardig bedrag der padi van alle velden.
	Sawah's met levend water.	Velden van regen afhankelijk.	Tagalvelden.	Sawah's.	Tagalvelden.	
Cheribon	25	17	12	1636324	116241	*f* 2,350,133.40
Madjalengka	28	19	13	1317465	101998	- 2,384,102.50
Koeningan	20	13	9	367666	90852	- 891,562.50
Galoe	24	16	10	381084	59183	- 679,726.70
Indramayoe	22	10	—	389188	7625	- 1,364,565.70
Totaal	—	—	—	4591727	375899	*f* 7,670,090.80

Deze opgave toont, onder anderen, aan dat de gemiddelde opbrengst in padi op alle soorten van rijstvelden het grootst was in het regentschap Madjalengka en die der sawah's met levend water en der tagalvelden het geringst in Koeningan, en der velden van regen afhankelijk het geringst in Indramayoe. Uit de cijfers, in verband met die der bevolking, leert men ook, dat de produktie aan padi bedroeg ruim 6.43 pikols per ziel of bijkans 33 pikols per landbouwend huisgezin. Het cijfer van *f* 7,670,090 als geldswaardig bedrag, over de landbouwende bevolking verdeeld, geeft *f* 50.87 per huisgezin. Voor het regentschap Indramayoe evenwel was de produktie ruim 57 pikols per landbouwend huisgezin en het in padi verkregen geldswaardig bedrag *f* 86.88 per landbouwend huisgezin. Maar in Indramayoe zijn geene velden en geene huisgezinnen afgezonderd voor de kultures voor de europeesche markt.

Volgend staatje geeft een overzigt van de uitgestrektheid velden, in de overige regentschappen voor de kultuur van suiker en indigo afgezonderd, het aantal van de daar tijdens de opname aanwezige koffijboomen en de sommen, welke als gemiddelde opbrengst der kultures voor de europeesche markt worden beschouwd.

Regentschappen.	Kultures voor de Europeesche markt.			
	Indigo-bouws.	Suikerriet-bouws.	Koffij-boomen.	Gemiddelde opbrengst in geld.
Cheribon	263	2985	1646555	*f* 274,860.—
Madjalengka	"	1724	3580661	- 217,450.11
Koeningan	523	"	6685078	- 60,863.20
Galoe	557½	"	5689750	- 49,138 65
Indramayoe	"	"	"	"
Totaal	1343½	4709	17552044	*f* 602,311.96

Telt men de som van *f* 602,311.96 op bij het geldswaardig bedrag, met uitzondering van Indramayoe, in Cheribon in den vorm van padi verkregen, dan bekomt men een bedrag van *f* 6,907,837.06, hetwelk, verdeeld over de landbouwende bevolking der vier regentschappen, geeft een bedrag van *f* 51.14 per landbouwend huisgezin, dat is *f* 35.74 minder dan komt op een landbouwend huisgezin in Indramayoe.

De cijfers van bovenstaande opgave leeren overigens, dat de landbouwende bevolking van de kultures voor de europeesche markt slechts genoot *f* 4.46 per huisgezin, of, wanneer men het bedrag van *f* 602,311.96 verdeelt over de huisgezinnen van eigenaars van of van aandeel hebbenden in sawah's, eene som van *f* 9.32 per huisgezin. — Deze cijfers zijn zeer leerzaam.

De opname heeft ook geleid tot eene bepaling der uitgestrektheid velden,

welke met zoogenaamde tweede gewassen worden beplant. De uitkomsten daarvan zijn zamengevat in volgende tafel.

Regentschappen.	Soorten van tweede gewassen, gewoonlijk geplant wordende, in bouws van 500 vierk. roeden.											
	Katjang-soeoek.	Tabak.	Kapas.	Bawang.	Djagoeng.	Kedeleh.	Katjang-toengak.	Indigo.	Bollet.	Bonteng.	Katjang-djoho.	Katjang-hidjoe.
Cheribon	1019½	24	677	"	744½	"	1196	"	438½	"	"	"
Madjalengka	439½	6	1219¾	15½	443	1193½	"	94	126½	7	26	2103
Koeningan	1420½	55	695	24½	342½	66	"	"	805½	"	"	"
Galoe	590	"	"	"	279½	"	95	"	296	"	"	"
Indramayoe	"	"	206	"	112½	"	221	"	72	"	"	"
Totaal	3469½	85	2869¾	40	1922	1259½	1512	94	2873½	7	26	2103

Eene andere kolom in den verzamelingstaat is bestemd tot opname van de gemiddelde hoeveelheid per bouw, van de tweede gewassen verkregen, doch zij is slechts gedeeltelijk ingevuld, even als alle andere kolommen betrekkelijk de waarde per bouw en het bedrag in geld van den geheelen aanplant van tweede gewassen verkregen.

Eene volgende kolom wijst aan de kalkulatieve uitgestrektheid der meer of minder winstgevende bosch- en andere gronden, vischvijvers en nipabosschen, bij iedere dessa behoorende, en op welke gronden gewoonlijk gevonden worden areeng- en andere vruchtboomen, bamboebosschen, enz. De desbetrekkelijke cijfers toonen aan voor de regentschappen

Cheribon 2540 bouws areeng- en bamboe en 1395 bouws rawa-nipa.
Madjalengka 576¼ " bamboe.
Koeningan 255¾ " bamboe.
Galoe 440¼ " bamboe en 111 bouws areeng.
Indramayoe 4090 " rawa (nipa) en 1860 bouws api.

Van deze verschillende gronden, alsmede van de vischvijvers en van de vrucht- en klapperboomen in de dessa's werd het geldelijk voordeel per jaar geschat op *f* 556,073 t. w. *f* 235,167,60 voor Cheribon, *f* 97,708,60 voor Madjalengka, *f* 72,885,20 voor Koeningan, *f* 82,713 voor Galoe en *f* 67,598 voor Indramayoe.

De beide laatste kolommen eindelijk geven een overzigt van het bedrag der geldelijke inkomsten 's jaars, gegrond op de opbrengsten van padi en andere produkten voor de europeesche en inlandsche markt, tweede gewassen, bosch- en andere gronden, klapper- en andere vruchtboomen, vischvijvers, nipabosschen enz., alsmede eene aantooning van het bedrag van den aanslag der landrenten over 1857. Deze cijfers zijn de volgende:

Regentschappen.	Bedrag der geldelijke inkomsten.	Bedrag van den aanslag der landrenten in 1857.
Cheribon	ƒ 3,007,820	ƒ 238,582
Madjalengka	2,823,357	186,033
Koeningan	1,159,682	96,343
Galoe	854,508	97,199
Indramayoe	1,502,282	113,109
Totaal.	ƒ 9,347,649	ƒ 731,266

Ten opzigte van sommige bestaande gebruiken is in den algemeenen staat der opname nog het volgende aangeteekend.

1o. Omtrent het bezit en de verdeeling der velden, dessa-gronden, vischvijvers, nipabosschen, enz.

Ieder die eene betrekking bekleedt, hetzij binnen of buiten de dessa's, erlangt aandeel in de sawah's. De verdeeling der sawah's voor de koewoes en parentahs-dessa geschiedt in de dessa zonder bemoeijenis van het bestuur. De koewoes en parentahs-dessa krijgen aandeel, al naar gelang er sawah's en dessa's zijn, de eerste ongeveer achtmaal meer dan een landbouwer en de laatste ongeveer de helft van hetgeen een koewoe bekomt.

De verdeeling der sawah's onder de sikeps en ander regthebbenden geschiedt zooveel mogelijk gelijkmatig.

Zooveel doenlijk wordt getracht, dat bij de verdeeling ieder de sawah's krijgt, die hij het vorig jaar heeft bezeten, evenwel met die wijzigingen, welke de toename van regthebbenden als ook de aanplant van suikerriet of indigo noodzakelijk maken.

Geen aandeel bij de verdeeling wordt toegekend aan: ziekelijke en oude menschen; handelaars; personen waarmede de dessa moeijelijkheden heeft, zooals achterstalligen in de betaling der landrenten, onwilligen ten opzigte van het opvolgen van bevelen en van het verrigten van de werkzaamheden; personen die zich voor koeliediensten verhuren en daarvoor geen deel hebben aan heerendiensten; en personen, die na den oogst de kampong verlaten en tegen den tijd van de sawah-verdeeling terugkeeren.

2o. Ten aanzien van het regt op velden enz. door eerste ontginning of koop verkregen en op hoedanige wijze dat regt op anderen overgaat of verloren wordt.

Ieder mag op de gronden zijner dessa kosteloos sawah's ontginnen onder het genot van vrijstelling der betaling over de eerste drie jaren.

Ingeval van sterfte in deze drie jaren gaan de sawah's voor dien tijd over op de kinderen of naastbestaanden. Bij ontstentenis van kinderen of naastbestaanden komen die sawah's aan de dessa.

Op het bezit van sawah's berust de verpligting tot deelneming aan de gouvernementskultures.

Bij de verhuur van sawah's blijven de verpligtingen omtrent de voldoe-

ning der verschuldigde landrenten en der kultuurdiensten op den verhuurder berusten.

Iemand met eene vrouw uit een ander distrikt of dessa huwende doch daar niet gevestigd zijnde, mag deel nemen in de sawah's, doch komt zijne vrouw te overlijden, dan vervallen die sawah's aan de dessa, tenzij de kinderen van de overledene in die dessa blijven wonen. Bij echtscheiding of overlijden van den man blijven de sawah's aan de vrouw, dit alles echter met inachtneming der daarop berustende verpligtingen.

3o. Met betrekking tot de hoeveelheid produkt, die voor de bevolking voor inoogsting: djakat, enz. wordt afgegeven.

De djakat bedraagt $^1/_{10}$ van het produkt.

Het snijloon is niet bepaald en regelt zich zoowel naar den uitslag van den oogst als naar het tijdstip van den oogst, namelijk bij het begin of bij het einde. Het verschil gaat van $^1/_{10}$ tot $^1/_3$ doch men kan $^1/_5$ als het gemiddelde aannemen.

4o. Ten aanzien der voorwaarden, waarop velden voor anderen worden bewerkt.

Wanneer iemand zijne sawah's door boedjangs laat bewerken, betaalt hij iederen boedjang twintig sanga's padi, als ook eten en wat sirih, te rekenen van het begin der bewerking tot na den oogst.

Eene andere voorwaarde is het zoogenaamde peparo. De sawah-bezitter betaalt de belasting en geeft de helft der benoodigde bibiet-padi; het produkt wordt, na aftrek der djakat en van het snijloon, gelijk verdeeld.

De bovenstaande opgaven worden hier niet alleen medegedeeld, niet alleen omdat zij op zich zelve reeds eene belangrijke bijdrage bevatten tot de kennis van Java in het algemeen en van de residentie Cheribon in het bijzonder, maar ook omdat zij bij vergelijkingen in de toekomst tot zekeren en naauwkeurigen grondslag zullen kunnen dienen.

Januarij 1863. P. BLEEKER.

Naschrift.

Bovenstaand artikel werd reeds in Januarij dezes jaars geschreven en voor dit Tijdschrift bestemd en in proef gezet, doch kon wegens plaatsgebrek niet vroeger opgenomen worden. Sedert heeft de tegenwoordige minister van koloniën der Tweede Kamer aangeboden eene „Nota, houdende nadere inlichtingen betreffende de statistische en kadastrale opname van de residentie Cheribon en Banjoemas," welke nota behoort bij het ontwerp van wet tot definitieve vaststelling van het 9de hoofdstuk der staatsbegrooting voor het dienstjaar 1863, en opgenomen is onder de Bijlagen van het Bijblad der Staats-Courant, 1862—1863, bladz. 1377—1382. Deze hoogst belangrijke nota heeft het hier gegeven artikel geenszins overbodig gemaakt

en bevat meer een historisch overzigt van den gang der bedoelde opname, zonder te treden in de mededeeling van de bijzonderheden harer uitkomsten. Verscheidene mededeelingen, in die nota bevat, waren reeds vroeger in het Maartnommer van dit Tijdschrift medegedeeld onder de titels: „Regten en verpligtingen van den grondbezitter, de volkshoofden en den souverein in Cheribon volgens de verklaringen der inlandsche bevolking" en „Individueel grondbezit in de residentie Cheribon".

Met genoegen zal men sedert ook kennis genomen hebben van het voornemen des ministers van koloniën om de statistische en kadastrale opname van alle residentiën van Java te doen plaats hebben. De uitkomsten daarvan zullen een geheel ander licht over Java werpen dan dat waaronder het tot nog toe gegeven is het te beschouwen.

Junij 1863. BL.

BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS EN DE KENNIS

VAN

NEDERLANDSCH INDIE IN HET JAAR 1807.

Het bestuur van den gouverneur-generaal A. H. Wiese omvat een niet onbelangrijk doch te weinig bekend tijdvak van de geschiedenis van Nederlandsch Indië. De toestand der kolonie, sedert lang reeds hagchelijk, eischte dringend voorziening en verbetering. Noch het Kommittee tot de zaken der Oost-Indische bezittingen, de onmiddellijke opvolger der Heeren Zeventienen, noch de Raad der Aziatische bezittingen, noch de Generale Kommissie van 1802, hadden iets van belang voor de kolonie uitgewerkt, en de Generale Kommissie van 1805, door den raadpensionaris R. J. Schimmelpenninck benoemd, kwam zelfs niet eens in Indië aan. — Deze kommissie, bestaande uit C. H. van Grasveld, die tevens tot gouverneur-generaal benoemd was, en uit C. T. Elout, ontving de tijding harer ontbinding in Amerika, waar zij eene gelegenheid afwachtte om hare reis naar Java te vervolgen. Wiese bleef daardoor aan het bestuur en werd door den Koning van Holland als gouverneur-generaal bevestigd en tevens benoemd tot luitenant-generaal chef van de land- en zeemagt der hollandsche bezittingen, maar reeds 6 maanden later werd tot zijn opvolger benoemd Herman Willem Daendels, de man die bij uitnemendheid geschikt was aan de kolonie een geheel ander aanzien te geven.

Alle deze feiten zijn bekend.

Maar minder of niet bekend is de zending naar Indië van een Kommissaris, die in last had de Generale Kommissie van 1805 de depêches harer terugroeping ter hand te stellen, den gouverneur-generaal Wiese tijdelijk ter zijde te staan, een speciaal onderzoek van den staat van Nederlandsch Indië te bewerkstelligen en daarvan na zijne terugkomst in Nederland verslag te doen.

Deze daad was een der eerste welke door het koloniaal bewind onder het koningschap is verrigt.

Zij kon niet van invloed geweest zijn op de bestemming van Nederlandsch Indië, omdat Daendels reeds benoemd was alvorens de vertegenwoordiger dier zending op Java aankwam.

Maar de zending is volbragt geworden en heeft haren invloed op Java gehad. Zij mag aan de geschiedenis niet onttrokken blijven, evenmin als het in vele opzigten belangrijke rapport dat het gevolg der zending was.

Wie was die kommissaris? Welke was zijn rang, welke zijne bevoegdheid, en wat heeft hij verrigt?

Vóór mij ligt een uitgebreid verslag, opgemaakt door W. C. van Braam en getiteld:

Rapport aan zijne excellentie den hoogedelen gestrengen heer van der Heim, de Minister van marine en Colloniën van het Koningrijck Holland etc. resideerende in 's Hage, door den ondergeteekende als geweesen officier van den staff van Zijne Excellentie den doenmaaligen Minister van de Marine en Colloniën den hoogedelen gestrengen heer Verheull gechargeerd geweest zijnde met Depeches en ter uitvoering van eene aan hem opgedragene verbaale Missie naar de Oost-Indiën, enz.

W. C. van Braam vertrok den 29n Julij 1806 uit Nederland, bereikte den 30n September van hetzelfde jaar New-York, waar hij zich van zijne kommissie ten aanzien van de terugroeping der kommissarissen van Grasveld en Elout, kweet en kwam den 21n Februarij 1807 te Batavia aan. Hij bleef slechts korten tijd in Indië en vertrok den 6n Mei 1807 weder naar Nederland, alwaar hij in het laatst van Januarij 1808 aankwam.

Het rapport van zijne zending is gedagteekend „Zwolle ultimo Februarij 1808." Het laat veel te wenschen over, wat stijl en taal betreft. Ook helderheid van voordragt is er niet in te roemen. Het kwam mij niet raadzaam voor het mede te deelen zoo als het gesteld en geschreven is. Ik heb het daarom in nieuweren vorm gegoten met zorgvuldig behoud echter van het zakelijke en wezenlijke en met weglating slechts van enkele gedeelten, welker openbaarmaking van geen belang te achten is.

Tot dit minder belangrijke behoort het uitvoerig verhaal van de verleende opdragt en van de reis naar Java.

Daaruit blijkt, dat hem mondelijk door den minister Verheull opgedragen was:

1o. De overhandiging van depêches aan de kommissarissen van Grasveld en Elout, aan den gouverneur-generaal Wiese en aan den vice-admiraal Hartsink.

2o. Het aandringen op het spoedig afleggen van den „eed van trouw en hulde" aan den Koning van Holland door de „pollitique en militaire beambtenaren" in Indië en het nemen van informatiën betreffende deze beambten.

3o. Het inwinnen van inlichtingen betreffende de in Indië zich bevindende zeemagt.

4o. Zoo spoedig mogelijk naar Holland terug te keeren tot het doen van verslag van de uitkomst zijner zending.

5o. In alle voorkomende onvoorziene gevallen te handelen overeenkomstig het vertrouwen door den minister in zijn doorzigt gesteld.

Men zal uit het verslag zelf ontwaren, dat het verder gaat dan de opdragt, tenzij men in het sub 5 bedoelde artikel mogt willen zien de onbepaalde volmagt om het onderzoek tot alle takken der Indische dienst uit te strekken. Van Braam schijnt het in dien zin te hebben opgevat blijkens de omschrijving der vraagpunten, welke hij den gouverneur-generaal Wiese ter beantwoording stelde en welke den staatkundigen, kommerciëelen en finantiëelen toestand van de kolonie en den staat der landmagt omvatten. Welligt dat tot wijze van opvatting bijdroeg de houding van Wiese bij de eerste ontmoetingen met van Braam.

Wij laten thans het meer zakelijke van het rapport zelf volgen.

I.

Terstond na mijne aankomst ter reede van Batavia, begaf ik mij naar de stad, om mij bij den gouverneur-generaal te vervoegen, dien ik dan ook het genoegen had te ontmoeten, zonder dat nog iemand iets van mijne aankomst wist.

De gouverneur-generaal was nog geheel onbekend met de in Holland ten opzigte van Oost-Indië genomen maatregelen. Hoezeer er wel eenige geruchten omtrent de benoeming van Zijne Hoogheid den Franschen Prins Louis Napoleon tot Koning van Holland geloopen hadden, waren de depêches, waarmede de minister van de marine Verhuell mij gechargeerd had, de eerste officiële kennisgeving dezer heugelijke aanstelling. Dit, gevoegd bij de terugroeping van den voor Indië bestemden nieuwen gouverneur-generaal en der generale kommissie en de door zijne Majesteit gedane benoeming in den persoon van den tegenwoordigen gouverneur-generaal als zoodanig en tevens als haren lieutenant-generaal en chef van de land- en zeemagt van het koningrijk Holland in de bezittingen beoosten de Kaap de Goede Hoop, werd met de levendigste blijken van vreugde en erkentelijkheid door den gouverneur-generaal vernomen.

Ik maakte mij deze oogenblikken ten nutte om de noodige informatiën in te winnen omtrent den indruk, welke de voorloopige tijding van deze gebeurtenis op de gemoederen der europeesche en andere ingezetenen dezer voor de natie zoo onschatbare bezitting gemaakt had, en het was mij bijzonder aangenaam te vernemen, niet alleen dat die volkomen geruststellend was, maar ook dat men in het algemeen over die gebeurtenis uiterst tevreden scheen te zijn; dat de politieke en militaire beambten zeer gezind schenen zich aan de daaruit te voorziene orde van zaken te onderwerpen; dat zulks, voornamelijk wat de militaire betrof, niet in het minst in twijfel getrokken kon worden, vermits zij daarvan reeds openlijk blijken hadden gegeven; en dat, wat de inlanders betrof, bij den gouv.-gen. niet de minste ongerustheid bestond of de gezindheid der vorsten was zoo als men kon verlangen.

Gedurende deze onderhandeling gaf ik den gouv.-gen. ter inzage mijne aanstelling en den mij door den minister Verhuell geschreven brief *),

*) Deze stukken, als bijlagen bij het verslag gevoegd, luiden letterlijk als volgt.

Den ondergeteekende, vice-admiraal, minister der Marine van het Koningrijk Holland, grootkruis van de ordre van het Legioen van Eer des Franschen Keizerrijks etc. etc. etc.

ten einde daardoor meer aanspraak op zijn vertrouwen en mededeelzaamheid te verwerven.

Daar de minister Verhuell omtrent den rang, dien ik gedurende mijn verblijf in de kolonie zou bekleeden, geene bepaling had willen maken, maar zulks geheel aan mij, met overleg van den gouverneur-generaal en den admiraal Hartsink, overgelaten had, begreep de gouverneur-generaal mij een' zoo honorabelen rang te moeten aanbieden, dat hij mij toelating en zitting in den hoogen indischen raad kon verleenen, wanneer ik daar zou verschijnen om opening mijner zending te geven.

Hoe vleijend evenwel dit aanbod ook voor mij mogt zijn, begreep ik, dat, daar de gouverneur-generaal mij de verzekering had gegeven, dat de gezindheid omtrent de gewillige onderwerping aan den in het moederland nieuw ingevoerden regeringsvorm niet het minst te betwijfelen viel, het niet noodig was, dat ik in een publiek karakter optrad, en zulks des te minder, omdat ik meende beter aan mijne zending en opdragt te kunnen beantwoorden door zulks te vermijden. Ik aarzelde dan ook geen oogenblik om de opwelling van eigenliefde plaats te doen maken voor de pligten, mij door het vertrouwen van den minister Verhuell opgelegd. Zonder alzoo het aanbod van den gouverneur-generaal geheel te verwerpen, bragt ik hem onder het oog de redenen, waarom ik het als voorzigtiger beschouwde allen uiterlijken schijn te vermijden. Als een der voornaamste redenen gaf ik op (zonder te gewagen dat ik beter in de gelegenheid zou zijn onpartijdige informatiën omtrent den waren staat der kolonie in te winnen door in geen publiek karakter op te treden) de mogelijkheid om ongemerkt te kunnen repatriëeren. De gouverneur-generaal zich met mijne beschouwing vereenigende, bepaalde dat mijne kwaliteit geheim zou worden gehouden, dat ik nergens eenige openlijke waardigheid zou aannemen, maar dat alles tusschen hem, en mij „privatelijk" zou afgehandeld worden.

Benoemd hiermede den heer Willem Carel van Braam tot Officier van zijnen staff, en gelast aan denzelven, zig in Commissie na de Indiën te begeeven; bij zijnen komst op Batavia zijne Depeches aan het Gouvernement, in den tijd, over te geeven, voorts, de Commissie welke wij hem gegeeven hebben, te executeeren en onverwijld weeder herwaards te retourneeren.

Alle de civile en millitaire authoritijten gelieven gezegden Officier van onzen staff in deezen zijnen qualitijd te erkennen en te respecteeren en voorts aan hem zodanige adsistentie te verleenen als hij zal benoodigd hebben.

Actum 's Hage den 8 Julij 1806.

De Minister der Marine.

VERHUELL.

WelEdelen Gestrengen Heer.

Hier bij ontfangt UWEgestr. eene acte van aanstelling, door mij zelve geschreeven. Ik hebbe U geene Instructie te geeven, dan die welke ik U verbaal hebbe gecommuniceerdt. UwEg. gelieve zig daar na te gedraagen. — Uwe zêle en ijver om den Koning en uw Vaderland te dienen, zijn mij bekend en strekken mij ten waarborge dat gij niets onbeproefd zult laaten, om deeze zo estimable hoedanigheeden overall te deploijeeren waar U de geleegenheid daartoe zal aangebooden worden.

Maakt mijne complimenten aan den heer Vice-admiraal Hartsink en overige heeren commandanten van 's Lands scheepen.

Terwijl ik UwEg. van mijne achting en affectie verzeekere.

's Hage den 12 Julij 1806. VERHUELL.

De gouverneur-generaal gaf mij dien ten gevolge kennis van zijn voornemen om tegen den volgenden dag, zijnde Zondag den 22n Februarij, eene buitengewone vergadering te beleggen, ten einde den leden der hooge regering van alles kennis te doen dragen.

Ik begaf mij daarop naar den vice-admiraal Hartsink, aan wien ik de voor hem bestemde depêche overhandigde en inzage gaf van de boven genoemde aanstelling en brief, terwijl ik hem tevens mededeelde wat ik met den gouverneur-generaal omtrent de geheimhouding mijner hoedanigheid overeengekomen was. De vice-admiraal gaf insgelijks de verzekering van zijne geheimhouding en hing in de weinige oogenblikken, die ik bij hem vertoefde, een weinig troostrijk tafereel op van het weinig overgeblevene der vroeger zoo formidable zeemagt der hollandsche natie in Indië, waaromtrent ik echter verwijs naar het later daaromtrent in dit rapport aangeteekende.

Na de terugkomst van den gouverneur-generaal, uit de vergadering van den 22sten Februarij 1807, begaf ik mij naar hem toe. Ik vernam toen van hem dat, behalve de leden van den hoogen raad, ook tot bijwoning van die vergadering waren uitgenoodigd geworden en er aan hadden deelgenomen, de vice-admiraal Hartsink, de brigadier de Sandel Roy en de president aan den raad van justitie van Rossum, en dat bij de opening der vergadering lektuur was gedaan van de depêches, door mij namens den minister van marine en destijds van koloniën aan den gouverneur-generaal ter hand gesteld, welke depêches inhielden „de verandering van Regerings-„form in de Bataafsche Republicq, door de Troonbeklimming van Zijne „Hoogheid den Franschen Prins Louis Napoleon tot Koning van Holland „en de door Zijne Majestijd gedaane terugroeping van den Nieuw be-„noemden Gouverneur-Generaal, de daartoe behoorende commissie, en de „aanstellingen, met de sequelle van dien, en teffens, dat bij de Nieuwe „benoeming van Gouverneur-Generaal, in Persoon van den teegenswoor-„digen Albertus Henricus Wiese, Zijn Majestijd nog bovendien goedgevon-„den had, hem te benoemen, als zijnen Lieutenant-Generaal en Cheff van „de Land- en Zeemacht in de bezittingen van het Koningrijck Holland „beoosten de Caap de Goede Hoop." — De gouverneur-generaal deelde mij voorts mede, dat hij daarna, bij de aanvaarding zijner nieuwe waardigheid voorgetreden zijnde, in persoon den eed van trouw en huldo aan Zijne Majesteit had afgelegd en vervolgens van alle tegenwoordig zijnde personen had afgenomen.

Vervolgens werd bij publikatie bekend gemaakt Zijner Majesteits komst tot de troon en de aanstelling van den gouverneur-generaal als boven, houdende die publikatie overigens in, aanbeveling van getrouwheid aan Zijne Majesteit en bepaling, dat op een' nader te bepalen dag door alle ambtenaren der bezitting op plegtige wijze de eed zou worden afgelegd.

Na het afleggen van den eed in de vergadering, zoowel als na het afkondigen der publikatie, werd van de stadswallen en van het waterkasteel een saluut van 21 kanonschoten gegeven.

Ook werd besloten de publikatie naar alle buitenkantoren te verzenden den

raad van justitie te gelasten, voortaan regt te doen in naam van Zijne Majesteit en voorts te arresteren een ontwerp van „voorbidding in de respective kerken „der bezittingen van het Koningrijck Holland om op eene plegtige wijze het „Opperweesen het geluk over Zijne Majestijds Regeering af te smeeken."

Het is mij een bijzonder genoegen de verzekering te kunnen geven, dat, naar den uiterlijken schijn te oordeelen, de tevredenheid algemeen was, en dat er geene de minste reden bestond tot ongerustheid omtrent de gevolgen voor de koloniën van de verandering van den regeringsvorm in het moederland, maar veeleer grond was tot de geruststellende overtuiging dat verknochtheid daaraan bestond.

Kort hierop verzocht de gouverneur-generaal mij, hem schriftelijk te willen opgeven de verschillende punten, waaromtrent ik inlichting wenschte te ontvangen om aan de op mij verstrekte verbale opdragt te kunnen voldoen. Den volgenden dag stelde ik hem deze opgave *) ter hand, waarna hij mij verzekerde dat zijnerzijds alles zou worden aangewend om aan mijn verlangen te voldoen, doch dat zulks met betrekking tot de inlichtingen omtrent de inlandsche vorsten moeijelijk zou zijn, met het oog op mijn' bevolen spoedigen terugkeer naar het moederland, voegende hij hier overigens bij, dat ten opzigte van de gevoelens dier vorsten de meest mogelijke gerustheid bestond.

---

*) Deze bijlage luidt woordelijk als volgt:

„Om aan U Exc. verbaale ordres te voldoen, om schriftelijk te moogen erlangen, de verschillende poincten, welke ik noodzakelijk oordeele ter mijner informatie te moeten strekken, voor mijne terug reize naar Europa te kunnen aannemen, neem ik de vrijheid, U Exc. dezelve hier kortelijks voor te stellen, ten einde, door mij daarin zo spoedig moogelijk informaties en voorligting te doen geworden, beantwoord word aan de intentie van Zijne Majestijd, in de zending van deze Missie, welke is, om door een zo veel moogelijk verhaast retour geinformeerdt te kunnen worden, van den teegenwoordigen staat van de bezittingen van zijn Rijk in de Oost-Indiën.

Ten Eersten. De aflegging van den Eed, zo door de Pollitique als Millitaire beamptenaaren. Zo niet moogelijk over alle bezittingen, als te veel tijds daartoe vereischt wordende, alsdan ten minste van die, welke zig in, en in de nabijheid der hoofdplaats bevinden kunnende gehouden worden, alldaar eens afgelegd zijnde, het overige derzelver, zo all niet vrijwillig volgende; als dan daartoe middelen genoeg aanhanden zijnde om dezelve daartoe te constringueren.

Ten Tweeden. De tijding, hoedanig bij de inlandsche vorsten, deeze heuchelijke verandering van zaaken in Europa geconsidereerd zullen worden, en of dezelve ook eenige ontevreedendheid doen blijken of onwilligheid, omtrent de erkentenis van zijnen Majestijd onzen Nieuwen Souverein aan den dag leggen.

Ten Derden. Den Pollitiquen staat der Colonie, en alle andere informatiën die daartoe eenige betrekking hebben.

Ten Vierden. Den Commercieelen en Finantieelen staat der Colonie, beneffens alle moogelijke informatiën, die strekken kunnen ter bespoediging der aan te wenden middelen van redres, om door overbrenging derzelver naar Europa, daardoor de aan te wendene poogingen aldaar te faciliteeren.

Ten Vijfden. Den staat en de Magt van het Millitaire Weesen en all hetgeene daartoe betrekking beeft.

Ten Zesden. Den staat en de Magt van het Marine Weesen, zo als dezelve thans zig nog bevindt. — En daar het noodzakelijk zal zijn om mij in deeze verschillende hier vooren genoemde poincten alle mogelijke illucidatie te geeven, die strekken kunnen om mij in staat te stellen aan mijne opgedraagene verbaale missie te kunnen beantwoorden, zo verzoek ik U Exc. mij daartoe alle mogelijke behulpzaamheid te doen geworden en door eene zo spoedig moogelijke voldoening aan dit mijn verzoek, aan de verhaasting van mijn retour te willen meedewerken, hetwelk daardoor het meest zal beantwoorden aan het hierboven reeds vermelde but mijner zending en om aan hetwelk te beantwoorden, mijn ijver om mijn Koning en mijn Vaderland te dienen, niets onbeproefd zullen laaten ter bereiking van dit vooruitzigt, mij vleijende daarin van U Exc.'s zijde dezelve gevoelens te zullen ontmoeten, en ten welken einde ik nogmaals mijn verzoek herhaale, om van U Exc. door de bespoediging alle mogelijke behulpzaamheid in het bereiken mijner vooruitzigten te zullen erlangen. En hiermeede mij, enz.

Batavia 23 Februarij 1807. W. C. VAN BRAAM.

Ik bleef dan ook op dit punt niet aandringen en besprak reeds weinige dagen na mijne aankomst passage op een Deensch schip, het eenige ter reede van Batavia, dat direkt naar Europa bestemd was.

Nadere besprekingen met den gouverneur-generaal leidden mij nog tot het aanbieden van eene meer uitvoerige nota van vraagpunten *), welker beantwoording ik wenschelijk achtte. De uitkomsten van een en ander moeijelijk in den vorm van een dagverhaal medegedeeld kunnende worden, zal ik ze onder eenige algemeene hoofdstukken zamenvatten.

In de eerste plaats zal ik handelen over het gouvernement op de hoofdplaats en over wat daarmede in dadelijke betrekking staat en zulks brengen onder het hoofd:

II.

Huishoudelijk bestuur.

Bij mijne aankomst te Batavia bevonden zich daar reeds eenige geëmploijeerden die tot de kommissie voor het in te voeren nieuwe bestuur behoorden en verwachtte men er dagelijks den nieuwen gouverneur-generaal (van Grasveld) en kommissarissen-generaal (van Grasveld en Elout). De ophanden zijnde groote veranderingen en de mindere invloed van den gouverneur-generaal Wiese hadden ten gevolge, dat deze met zeer vele moeijelijkheden en dwarsdrijverijen van de meeste leden der hooge regering (waaronder eenigen voornamelijk uitmuntten) te worstelen had gehad. Zulks

*) De punten waaromtrent, in deze bijlage, inlichting wordt gevraagd, zijn: 1°. De aard der verstandhouding met de inlandsche vorsten en regenten op Java. 2°. De staat der verschillende vorstendommen van Java. 3°. De verstandhouding met de vorsten van Madura, Palembang, Bandjermasin en Makassar. 4°. De oorzaken der onlusten in Cheribon, de staat van dat regentschap, de vermindering zijner bevolking door de geheerscht hebbende ziekte en den te verwachten invloed daarvan op de koffijkultuur. 5°. De mate van verbreiding dezer ziekte over andere gedeelten van Java. 6°. De Chineesche bevolking op Java, hare vermeerdering of vermindering en haar aanvoer uit China. 7°. De staat der Jakatrasche bovenlanden, hunne bevolking en landbouw. 8°. De staat der koffijkultuur in de Bataviasche bovenlanden, Cheribon en elders op Java. 9°. De schade in Cheribon door de ziekte veroorzaakt. 10°. De staat der suikerkultuur en der suikermolens. 11°. De staat der indigokultuur. 12. De staat der peperkultuur, voornamelijk in het rijk van Bantam en zijne onderhoorigheden. 13°. De arakstokerijen. 14°. De korenkultuur in Java's oosthoek. 15°. De overige produkten van Java. 16°. De salpeterfabrikatie op Java. 17°. De specerij-eilanden. 18°. Palembang, Bandjermasin en andere buitenkantoren en hunne handelsbetrekkingen met Java. 19°. De finantiëele toestand der kolonie. 20. Het Naamboekje der burgerlijke en militaire geëmploijeerden in Indië. 21°. De artillerie, het kruid en de ammunitie. 22. De wapenen. 23. Het leger. 24°. De verliezen door het leger geleden bij het dempen van den opstand in Cheribon. 25. Het korps Pennisten. 26°. De sterkte der burgerij. 27. De kruidmolens. 28°. Het korps der genie. 29°. De oorzaken van de groote daling van het papieren geld. 30. De oorzaak der geldschaarschte, niettegenstaande de baten de lasten overtroffen. 31. De zeeroof in de Javasche en naburige zeeën. 32°. De marine van oorlog en die der Kompagnie. 33°. Opgave waar en bij welke gelegenheid het eskader van den admiraal Hartsink zoo zeer versmolten is. 34°. De sterkte, staat en stationering der oorlogschepen en gewapende vaartuigen, nog in aktieve dienst. 35°. De sterkte en staat der roeikanonneerbooten of praauwen. 36°. De mogelijkheid om op Java hout en gelegenheid te vinden tot het aanbouwen van kanonneerbooten. 37. De positie van Soerabaya en zijne geschiktheid om versterkt te worden met het oog op beveiliging der vloot. 38. Andere plaatsen geschikt tot veilige marine-havens. 39. Het plan tot versterking van Karimon-Java van den kapitein luitenant Dibbets. 40°. De rapporten over de defensie der baai van Muntok van den kapit. ter zee Lombardt en den kolonel La Motte [illegible]. 41°. De reden waarom de civiele en militaire dienaren van Ceylon zich naar Batavia hebben gegeven. 42°. Het aantal dezer dienaren, reeds aangekomen en nog te verwachten.

maakte in het algemeen een' zeer nadeeligen indruk op de gemoederen der kolonisten en zelfs zou het moeijelijk zijn te bepalen, waartoe deze beginselen van onttrekking aan behoorlijke onderwerping en hoogachting voor den eersten persoon in eene bezitting, waar de uiterlijke schijn van eerbied meer indruk moet maken dan werkelijke magt, hadden kunnen leiden. De gemoederen toch schenen te verkeeren in een' staat om tot meerdere gewaagde ondernemingen te kunnen overgaan. Uit bijgevoegd dokument *) blijkt, dat, hoe weinig ook een zoodanig onbezonnen en, men mag zeggen, onuitvoerbaar

---

*) Dit kurieus stuk luidt als volgt:

Plan van onafhangelijk verklaaring, voor het eiland Java, bekend onder den naam van Droom.

Ten eerste. Het spoedig verlaaten van Batavia, en aldaar een enkeld detachement overlaaten. welke ingevalle van de verschijning van eene vreemde gewaapende magt, alle de Fortificatiën zouden kunnen doen springen indien men niet liefst zulks, bij of kort na de ontruiming, geliefde te doen.

Ten tweede. All het geschut welk bij gebrek aan vaartuigen, niet na Soerabaya kan vervoerd worden, naar Buitenzorg te transporteeren, alwaar in alle gevallen een detachement in guarnisoen achter gelaaten zal worden, alle affuiten van gemeld geschut zoude moeten worden verbrandt, alsmede all het rij- of voertuig, welke niet kan worden vervoerdt, of naar de binnenlanden gezonden. Insgelijks alle de paarden van Batavia verwijderen.

Ten derde. Het gouvernement, guarnisoen en alles wat Europees is, naar Soerabaija transporteeren.

Ten vierde. Het in werking brengen van het geprojecteerde plan van defensie voor Soerabaija.

Ten vijfde. Alles wat matroos en europeesch is zal in dienst, aan de wal, als een corps artilleristen worden georganiseerdt.

Ten sesde. Men zal voor deeze matroosen een plan van organisatie (arresteren) tendeerende, om de Europeesche of Mestisch ras te vermenigvuldigen. Het gouvernement zal zorgen voor de kinderen, wanneer deeze eenen zeekeren ouderdom hebben bereikt.

Ten sevende. Het gouvernement zal zig constitueeren en aanneemen den naam van Bataafsche colonie, tot aan de vreede, in Europa.

Ten achtste. Men zal verkoopen bij percéelen de landen van de Compagnie. Men zoude, door dit middel, een groot gedeelte van de circulerende creditpapieren kunnen verminderen.

Ten negende. Deze landerijen zullen door de eigenaars moeten worden gecultiveerdt, of door de chineesche factors, teegens één $^1/_{10}$ van het product te bepalen, voor het gouvernement voor eenen zeekeren bepaalden tijd, en dus te verminderen of te augmenteeren naar omstandigheden.

Ten tiende. Den slaavenhandel provisioneel voor eene bepaalden tijd op te schorten.

Ten elfde. Eene somptuaire wet teegens het getal slaaven en paarden.

Ten twaalfde. Eene oprichting van schoolen in de Hollandsche, Javaansche en Maleische taalen en voor de Aritmetica.

Ten dertiende. De rijke Chinezen, op Java gebooren, zoude bij requeste ook geadmitteerd kunnen worden (nu of in het vervolg van tijd) tot de acquisitie van de landerijen mits aannemende, voor hun en hun huisgezin, europeesche costumen en onder de verpligting van hunne kinderen de Hollandsche taal te laten leeren.

Ten veertiende. De stad Sourabaija onder een ander plan te verbouwen, met in acht neeming in de bouwing van nieuwe huizen van een geadopteerd plan overeenkomstig het climaat en de gewoontens van Java, dus met vooreerst een plan van de platte grond, met de verdeeling van straaten, pleinen en eilanden. De eigenaars van de teegenswoordige huizen zullen van het gouvernement nieuwe huizen erlangen. De overige emplassementen zal aan de liefhebbers verkogt worden.

Ten vijftiende. Insgelijks de populatie, te sterk zijnde of aannemende, zal men een of meerder steden binnen 's lands, op de oever van de rivier en op eenen convenablen afstand van Sourabaija opbouwen.

Ten zestiende. Aan geen Chinees zal worden veroorloofd om te Sourabaija woonachtig te zijn, behalve aan die welke het europeesch costuum zullen hebben aangenomen.

Ten seventiende. Men zal te Grissee eene timmerwerf aanleggen en deze plaats ten spoedigsten door middel van eene waterleiding van goed drinkbaar water voorzien etc. etc. etc. — Goede en sterke Welstandvastigheid, Eensgezindheid, en de handen aan het werk.

Ten agttiende. Eene generaale kaart geformeerd, en na drie jaren de landerijen door eene commissie geinspecteerd, om de misbruiken te verbeeteren en een gedetailleerdt rapport van den staat van de agriculture.

Ten negentiende. Het verbod van stokerijen van arak of andere gedistilleerde dranken en de aanmoediging van het planten van den wijnstok en de oprichting van eenen societijd van landbouw.

Ten twintigste. Vrijheid aan vreemdelingen van Europeesche natiën om zig alhier te vestigen en te neuteraliseeren.

plan voor de bekwaamheid van den ontwerper pleit, men mag aannemen, dat er een geest heerschte, die, zoo niet reeds werkelijk, dan toch mogelijk in het vervolg eene menigte en kundige aanhangers had kunnen vereenigen en wier aangroeijing misschien slechts was voorgekomen geworden door de in de maand November 1806 aangebragte eenige Staats-Courant, inhoudende de benoeming van zijne hoogheid den Franschen Prins Louis Napoleon tot Koning van Holland. Deze verandering van regeringsvorm had bij de militairen algemeen vreugde verwekt, doordien zij zich daarvan gunstige vooruitzigten voorspelden en de heugelijke tijding er van was zelfs plegtig gevierd geworden door een souper, door den brigadier de Sandel Roy aan alle officieren en een „enkeld Politique persoon," gegeven. Op dit souper ontstond bij het instellen van sommige dronken een twist, ten gevolge waarvan de kolonel M., die niet scheen overeen te stemmen met daarbij gebezigde uitdrukkingen, werd uitgedaagd. Die uitdaging echter niet aangenomen zijnde verklaarden de officieren zich bezwaard met hem te dienen en dit veroorzaakte eerst zijne suspensie. Men wilde deze zaak door den verwacht wordenden gouverneur-generaal doen beslissen, doch de gouverneur-generaal Wiese aanblijvende, moest nu zelf eene beschikking nemen, welke daarin bestond dat de gesuspendeerde naar Europa gezonden werd om zich daar te verantwoorden, zijnde hij te dien einde geplaatst aan boord van een amerikaansch schip, dat den 23sten Maart 1807 de reede van Batavia verliet.

De voorloopige tijding der verandering van den regeringsvorm had ook in het burgerlijk bestuur eenige onaangenaamheden veroorzaakt.

Het vooruitzigt van eene menigte oude dienaren, voor de reeds aangekomenen en nog verwacht wordende nieuw aangestelde personen te zullen moeten plaats maken, had er zeker niet weinig toe bijgebragt de gemoederen te brengen in eene gisting, welke door de tijding van het terugroepen der generale kommissie en de daarbij aangestelde personen en van de nieuwe aanstelling in den persoon van den tegenwoordigen gouverneur-generaal niet alleen geheel bedaarde, maar in openlijke betuigingen van tevredenheid verkeerde.

Gesterkt door deze gunstige verandering nam de gouv.-gen. een met zijne nieuwe hoedanigheid meer overeenstemmend gedrag aan, en hoezeer hij alle reden had te verwachten dat daardoor de geest van tegenwerking, waarmede hij sedert zes maanden steeds te worstelen had gehad, eenigzins zou verminderen, was zulks geenszins het geval, gelijk uit het volgende zal blijken.

In eene konferentie, welke ik op den 24sten Februarij 1807 met den gouverneur-generaal had, omtrent de opvatting van de magt van den luitenant-generaal en chef van Zijner Majesteits land- en zeemagt in de Oost-Indiën, verzocht hij mij, schriftelijk mijne gedachten daaromtrent mede te deelen, waaraan ik voldeed bij brief van den 25sten Februarij *). Mijne uitlegging was gegrond, zoowel op art. 6 mijner verbale instruktie als op eene met de

*) „Ter voldoening aan UExc. gedaane aanvraag, hoedaanig den magt, als lieutenant-generaal en opperbevelhebber van Zijne Majestijds land- en zeemagt in derzelver bezittingen in de Oost-Indiën aangemerkt moet worden, heb ik d'eere UExc. hier neevens mijne gevoelens ter

gezonde rede overeenstemmende beoordeeling, en had ten gevolge, dat op den 26sten Febr. 1807 door den gouverneur-generaal eene cirkulaire gerigt werd aan de gouverneurs der buitenkantoren, in substantie inhoudende dat hij, onder kennisgave zijner benoeming, beval, dat men zich, over alles wat tot het militaire en defensiewezen betrekking had, aan hem alleen had te rigten.

Deze cirkulaire lokte in de vergadering van de regering diskussiën uit, welke ten gevolge hadden dat de overige leden van de vergadering van den eed, het defensiewezen der kolonie betreffende, werden ontheven. Hierin, alsmede in het regt van benoeming bij den generalen staf en tot alle andere militaire ambten, lag eene superioriteit van magt, welke vroeger nooit aan een' gouverneur-generaal was toegekend, en daardoor ontstond niet weinig wangunst onder de overige leden.

De gouverneur-generaal mij van een en ander kennis gegeven hebbende, vond ik mij verpligt op te merken, dat, hoezeer ook nooit te voren aan een' gouverneur-generaal de hooge waardigheden waren opgedragen geweest, waarmede hij bekleed was, het mij evenwel toescheen, dat indien zijne handelingen een gevolg waren van mijn schrijven, hieraan een te ruime uitleg gegeven was, dewijl daaruit nimmer geïnterpreteerd zou kunnen worden, het ontslaan der overige leden van de Hooge Tafel van het defensiewezen der kolonie.

De gouverneur-generaal scheen, na eenige nadere ophelderingen, de gegrondheid mijner argumenten te gevoelen. Daar evenwel eene overhaaste terugtreding in die oogenblikken van nadeelige gevolgen zou hebben kunnen zijn, stemde ik hem toe, dat het goed zou zijn tot het redresseren dezer zaak eene gunstige gelegenheid af te wachten, welke zich voordeed door de ontvangst van den brief van den minister van koloniën van den 5den Augustus 1806, gerigt aan gouverneur-generaal en raden van Indië, alsmede door eene betrekkelijk deze aangelegenheid aangebodene nota van den direkteur-generaal van IJsseldijck.

Het bedoelde redres had plaats bij verklaring van den gouverneur-generaal aan de raden van Indië van den 17den April 1807, welke ik te Cheribon ontving. Tot op dien tijd schenen eenige leden der regering, n. l. de heeren van Hoezem, Riemsdijk, Baljé en Walbeeck, voorgenomen te hebben den gouverneur-generaal zoo veel mogelijk in zijne te nemen maatregelen te dwarsboomen, en deden zij van deze gezindheid bij alle voorkomende gelegenheden openlijk en „met wijnig gemesureerde termen" blijken.

---

neder te stellen, zijnde dezelve zodanig, als beantwoordende, aan de verbaale missie, mij door den minister van Zijne Majestijds marine en destijds die Zijner Coloniën meedegedeeld is.

Dat de beschikkingen, zo het Militair als Marine weesen betreffende, geheel en eenelijk in den persoon van UExc. als lieutenant-generaal en cheff berustende is, ten einde, door in een persoon de uitvoering der daaraan verbondene magt te vereenigen, uit den weg geruimd worden alle die vertraagingen en langweijligheden, de gevolgen der verschillende gevoelens en daaruit voortspruitende teegenwerkingen, zo nadeelig in de executiën van alle millitaire operatiën.

En ten einde UExc. de meerdere verzeekering daarvan ter geruststelling in de uitvoering van de daaraan verbondene magt te geeven, heb ik ter bevestiging daarvan, deezen in mijnen Qualitijd en daarbij opgedraagene verbaale missie, aan UExc. gesuppediteerd.

Gegeeven te Batavia den 25sten Februarij 1807.

W. C. VAN BRAAM.

. . . . .

Men zal kunnen nagaan hoe precair het lot eener kolonie wordt, waar een zoodanige geest onder de regering heerscht, en hoe noodzakelijk het wordt om den overgang der opperste magt, in geval van overlijden van van den tegenwoordigen gouverneur-generaal, door eene bepaalde benoeming te doen plaats hebben, ten einde daardoor te voorkomen de onberekenbare onheilen, welke het gevolg kunnen zijn van regeringloosheid en tweedragt. En daar men zich in een zoo ongezond luchtgestel ten dezen niet tot een enkel persoon kan bepalen, heeft de gouverneur-generaal mij gelast, voor te dragen als de meest geschikte personen uit den hoogen raad om hem op te volgen de heeren Nicolaas Engelhardt, van IJsseldijck en Chassé.

. . . . .

Bestaat er een algemeen gebrek aan personen ter vervulling van de hoogere politieke posten, niet minder wordt dit ook gevoeld ten opzigte van andere: Zoo wordt er geen enkel waterbouwkundige gevonden, in staat om eene hoogst noodzakelijke doch toch slechts eenvoudige afleiding door het kamp te Weltevreden daar te stellen. Er is geen ingenieur of architekt te vinden, in staat om de dom der kerk (te Batavia) te herstellen of eene nieuwe daarop te plaatsen. En niet beter is het gesteld met de werklieden in het ambachts-kwartier en vooral met die, welke tot de wapenkamer behooren. Slechts een hunner is in staat een slot van een geweer te repareren, en men weet hoever de werkzaamheden van een enkel mensch in dat vak strekken. Geen wonder dus dat de reparatie der wapenen zoo achterlijk is, dat men genoodzaakt geworden is om, bij een met een Amerikaan gesloten overeenkomst tot het leveren van geweren, te bepalen, dat bij elk geweer een dubbel stel sloten moet gevoegd worden.

Aan jonge lieden tot opleiding in het politieke en kommerciëele vak is almede een groot gebrek. De meesten hunner, die elders als klerken aangesteld en ook reeds werkzaam waren, hebben verkozen naar Europa terug te keeren, en onder de van Ceylon aangekomenen, meestal zoons van militairen, is meer neiging tot het kiezen der militaire loopbaan.

Van de laatstgenoemde ongelukkige dienaren melding gemaakt hebbende, zal ik hier mededeelen, wat er aanleiding toe gegeven heeft hen naar Batavia over te voeren.

De gouverneur van Ceylon, de heer Maitland, had van zijn gouvernement bevel ontvangen geen der gewezen hollandsche dienaren in eenige ambtsbediening toe te laten of hen langer in het genot te laten van het hun verstrekte onderhoud. Die dienaren wendden zich dientengevolge tot het gouvernement te Batavia, met dringend verzoek derwaarts te mogen worden overgevoerd. Nadat ook de gouverneur Maitland daarop aangedrongen had, werd tot inwilliging van het verzoek besloten en de heer Prediger als kommissaris met twee kartelschepen naar Ceylon gezonden om de bedoelde personen af te halen. Hun getal, met inbegrip der kinderen en slaven,

bedroeg 1185. Diegenen hunner, welke als militairen gediend hadden en verreweg het grootste getal uitmaakten, werden gebezigd ter vervulling der vakatures. Bijna 600 hunner waren reeds aangekomen en de andere helft werd dagelijks verwacht. Onder de aangekomenen heerschte eene groote sterfte, die hun getal reeds aanmerkelijk had verminderd.

De op de kusten van Coromandel en Malabar achtergeblevene dienaren der Kompagnie hadden onderstand van de regering verzocht, doch dit werd van de hand gewezen, op grond dat zij zich niet geregtigd achtte onderstand te doen geworden aan lieden die zich onder de bescherming bevinden en onderdanen zijn van een vijandelijk gouvernement. De regering deed hun echter weten dat men hen, indien zij zich naar de Hollandsche bezittingen begaven, dadelijk zou plaatsen of in afwachting van plaatsing ondersteunen. In de behoeften der ouden en gebrekkigen, die zich niet meer konden verplaatsen, werd zoo matig mogelijk voorzien, doch men kreeg hierin meerdere ruimte door eene private kollekte, welke 20,000 rijksdaalders opbragt.

Nadat het formulier van den eed van hulde, trouw en onderwerping aan Zijner Majesteits regering door den gouverneur-generaal was vastgesteld, werd deze eed door de ter hoofdplaatse aanwezige burgerlijke en militaire personen met de meest mogelijke plegtigheid afgelegd en vóór en na de aflegging een salvo van 21 kanonschoten gelost. Ik was daarbij, op verzoek van den gouverneur-generaal, als privaat toeschouwer tegenwoordig en kan getuigen, dat de eedsaflegging met de meest voldoende blijken van vreugde en tevredenheid geschiedde. Na de plegtigheid werd de eed door de verschillende korpsen aan hunne opperofficieren en chefs herhaald.

De ambtenaren, aan de teruggeroepene generale kommissie geattacheerd, te Batavia gearriveerd zijnde, gaf de gouverneur-generaal hun officiëel kennis van hunne suspensie. Hij vroeg mij ook mijn gevoelen of het als een gevolg dezer suspensie niet noodig was, deze ambtenaren uit de kolonie te verwijderen, waarop ik ontkennend adviseerde. Het werd hun vrijgelaten in Indië te blijven. Sommigen (de heeren Parvé, Muntinghe, Schimmelpenninck en Moyard) verkozen de nadere beschikking omtrent hunne personen uit Holland af te wachten, terwijl de heer de Man repatriëerde, en de heeren Panhuis en de Kock de hun aangebodene betrekkingen aannamen.

III.

Finantiën.

De toestand der finantiën is niet alleen ongunstig, maar men moet zelfs met bezorgdheid de gevolgen daarvan te gemoet zien.

Men moet zich verwonderen, hoe een gouvernement, dat met zoo vele moeijelijkheden in zijn huishoudelijk bestuur en de gevolgen van een' dertienjarigen oorlog te worstelen heeft gehad en zonder ondersteuning bleef van het moederland in staat is geweest in zijne behoeften te voorzien.

Reeds deze omstandigheid zou voldoende zijn om de overtuiging te schenken

van de onschatbaarheid dezer bezitting, zonder te spreken van de voordeelen, welke, door verbeteringen, in tijd van vrede van haar te trekken zouden zijn

Maar deze overtuiging verdwijnt, zoo niet geheel, dan toch grootendeels, wanneer men let op het tegenwoordige diskrediet in dat gedeelte van hare muntspecie, dat de voornaamste bron is ter bestrijding harer uitgaven. Het vooruitzigt ten dezen is weinig bemoedigend, wanneer er geen herstel wordt aangebragt. Tijdens mijn vertrek was de agio op het papieren geld reeds tot 90 pCt. en 100 pCt. gestegen. Ik zal de oorzaken van dat diskrediet hier mededeelen, voor zoo verre ik er tijdens mijn verblijf in Indië mede heb kunnen bekend worden, en de middelen aan de hand geven het kwaad weg te nemen in zoo ver de mogelijkheid er toe bestaat.

De oorzaken van het diskrediet van het papieren geld zijn:

1o. De bijvoeging door het gouvernement zelf van agio, waardoor het zelf eene depreciatie toekent. Deze agio scheen aanvankelijk van weinig belang, doch zij rees weldra tot het thans reeds bereikte cijfer en zal waarschijnlijk nog meer stijgen. Had het gouvernement altijd zijn papier, op bloote goede trouw gevestigd, à pari ontvangen, dan zou dit waarschijnlijk nooit tot een zoo laag peil gedaald zijn. De kwaal, eenmaal door het gouvernement zelf in het leven geroepen zijnde, is thans niet dan met de grootste opofferingen te herstellen.

2o. De schaarschheid van kontanten bij de gemeente. Alle handel buiten haren boezen moet met klinkende munt gedreven worden. De waarde der van de kusten en uit het binnenland aangevoerde onontbeerlijke goederen wordt dadelijk met de loopende agio bezwaard. Het daarvoor ontvangen papier wordt, zoo niet geheel, dan toch voor het grootste gedeelte, verzilverd en het zilver uitgevoerd omdat het papier buiten de hoofdplaats nergens gangbaar is.

3o. De in de twee laatste jaren plaats gehad hebbende groote aanvoer van koopmansgoederen door de vreemde natiën. Ter voorkoming van het rijzen der agio, had het gouvernement aan de handeldrijvende vreemdelingen vergund, met het provenu van hunne in papieren geld verkochte goederen tegen de loopende agio de gouvernements produkten te betalen. Deze maatregel bragt zeker op dat oogenblik toe tot het minder spoedig stijgen der agio, doch toen de kontanten in 's gouvernements kas schaarscher werden en de genoemde vergunning werd ingetrokken, was de terugwerking op de agio nog ongunstiger.

4o. In vroeger jaren werd de agio laag gehouden, door de aan vreemdelingen verleende vergunning de gouvernements-produkten te betalen voor $^2/_3$ in zilver en $^1/_3$ in papier tegen de matige agio van 15 pCt. De vreemdelingen, toch nog enkel kontanten medebrengende, konden door deze vergunning om een gedeelte in papier te betalen hunne daarvoor niet benoodigde kontanten tegen een hoogeren prijs van 5 pCt. of 10 pCt. van de hand zetten en daardoor eene onverwachte winst behalen. Daardoor kwam veel kontant geld onder de gemeente. Het belang der opkoopers direkt er mede in verband staande, droeg

zulks niet weinig bij tot het waarde houden van het papier. Thans evenwel, nu alle aangebragte kontanten moeten dienen tot den opkoop van produkten en wel speciaal het meest gewilde van allen, de koffij, en in 's gouvernements kas worden gedeponeerd, is zulks geheel anders.

5o. De moeijelijkheid, vooral in tijd van oorlog, om geld naar Europa over te maken. Het gouvernement had verboden het negotiëeren van wissels, ten einde het opkoopen der kontanten te voorkomen. Maar de vreemdelingen hadden een middel gevonden om de wisselnegotiatie te doen voortduren. Bij hunne aankomst gaven zij veel meer kontanten aan dan zij werkelijk aan boord hadden. Voor deze meerdere sommen gaven zij wissels af en een ieder kocht ze gretig, omdat hij er zeer moeijelijk op was te achterhalen. En daar nu die wissels in kontanten moesten betaald worden, moest zulks een' aanmerkelijken invloed op hunne rijzing hebben.

Het gouvernement, deze handeling ontdekt hebbende, dwong de vreemdelingen om, bij het rekwest, dat zij op gebruikelijke wijze bij hunne aankomst indienden, niet alleen onder eede op te geven het juiste getal hunner aangebragte kontanten, maar ook over te leggen hunne kognoscementen en de aan boord zijnde kontanten binnen twee maal vier en twintig uren, ter voorkoming van bedrog, in 's gouvernements kas over te brengen.

6o. De vergunning om de pachtsommen van de domeinen der Kompagnie, in zilver bepaald, af te dragen in papieren geld met de daarop door het gouvernement te bepalen agio. Deze verkeerdheid, in 1806 begaan, heeft niet weinig toegebragt om het papier te doen dalen. In dat jaar verloor het papier gewoonlijk elke maand 5 pCt. van zijne waarde. Nu bepaalde het gouvernement de agio voor de pachters wel meestal 5 pCt. lager dan zij was onder de gemeente, maar dit had toch de uitwerking, dat telkens, wanneer de agio voor de pachters hooger gesteld werd dan een vorige maand, ook de agio onder de gemeente naar evenredigheid steeg. De voor de pachters bepaalde agio werd daardoor als het ware als de standaard van de wezenlijke waarde van het papier aangemerkt.

Hoezeer ik mij vlei dat door het bovenstaande de geldschaarschte en de hooge agio voldoende verklaard zijn, heldert het niet op, waarom 's gouvernements kas zich niet in een' beteren staat bevindt.

Ik zal nu trachten te beantwoorden de vraag, hoe het mogelijk is, dat bij den grooten jaarlijkschen aanvoer van kontanten, toch schaarschte er van plaats heeft en waar die kontanten blijven.

1o. Al dadelijk moet opgemerkt worden dat de aanvoer van geld in de twee laatste jaren niet zoo groot was als vroeger, waartoe heeft medegewerkt dat het gouvernement, een paar jaren geleden, de voorkeur gaf aan schepen die noodwendigheden en provisiën aanbragten en andere schepen, die slechts kontanten aan boord hadden, onverrigter zake deed vertrekken.

2o. De vreemdelingen, gemakkelijker goederen dan kontanten kunnende

bekomen, bragten dientengevolge liever de eerste dan de laatste, en de nadeelige gevolgen daarvan worden thans maar al te zeer gevoeld.

3o. Daar het papieren geld slechts op de hoofdplaats gangbaar is en alle beambten op de buitenkantoren in harde muntspeciën moeten betaald worden, brengt zulks niet weinig bij tot uitputting der kas.

4o. De suikerkultuur werkt almede niet weinig mede tot die uitputting. Deze kultuur is bijkans uitsluitend in handen van Chinezen en deze laten niets onbeproefd om hunne gelden naar hunne familiën in China over te maken, en, welke voorzorgen men daartegen ook genomen heeft, zij schijnen steeds de wegen tot die overmaking te vinden.

5o. Daar de dienaren ter hoofdplaatse niet meer dan $^1/_5$ van hun traktement in zilver uitbetaald krijgen en, zoo als reeds gezegd is, alle handel naar buiten met kontanten moet gedreven worden, is het gouvernement genoodzaakt, ter instandhouding van dien handel, den uitvoer van geld toe te staan en dat geld komt nimmer terug.

6o. De uitvoer van specie naar de Moluksche of specerij-eilanden, welke zeer aanzienlijk is.

7o. De betaling van de koffij aan den inlander, welke niet anders dan met kontanten kan geschieden. En hoezeer men nu zou vooronderstellen dat daardoor in de bovenlanden overvloed van geld moest zijn, is zulks toch niet het geval, daar de slimme Chinezen het op allerlei wijze weten magtig te worden en uit te voeren. Hoe dikwijls men hen ook, bij ontdekking en achterhaling der uitgevoerd wordende kontanten, voor de verkrachting van daartegen uitgevaardigde zeer gestrenge wetten heeft doen boeten, schijnt hen zulks niet te hebben afgeschrikt. Trouwens de gesteldheid der noordkust van Java maakt de volkomene verhindering van den uitvoer nagenoeg onmogelijk, en hoezeer er geen twijfel aan is, dat die verboden uitvoer verminderd is, heeft men toch de bewijzen dat hij nog voortduurt, en men schrijft het ook eeniglijk daaraan toe, dat de pas voor de jonk, die de Chinezen naar Makassar overbrengt, jaarlijks in China voor 30,000 rijksdaalders verkocht wordt. Het verbod tot uitvoer te Makassar niet bestaande, wordt het geld in kleine vaartuigen, die in de goede moesson gerustelijk van alle gedeelten onzer bezittingen derwaarts kunnen oversteken, overgevoerd en ter genoemde plaatse afgeladen.

Indien men het diskrediet van het papieren geld en de schaarschte aan specie uit het bovenstaande nog niet voldoende verklaard mogt achten, zou men daarbij nog slechts behoeven te vermelden, dat, volgens de negotieboeken van de Kompagnie, op den 23sten Maart 1807, voor hare rekening ruim 8,201,215 guldens aan papieren geld was aangemaakt, en men moet zich nog verwonderen dat daaraan eenige waarde gehecht blijft, wanneer men in aanmerking neemt, dat daarvoor niets anders tot waarborg strekt dan het oppervlakkig krediet van dat ligchaam.

Hoe ongunstig evenwel de toestand van het gouvernement ter hoofdplaatse is door het diskrediet van het papier, komt het mij toch voor dat er mogelijkheid tot redres bestaat. De middelen daartoe zijn in de te-

genwoordige noodlottige omstandigheden moeijelijk, zoo niet onmogelijk, aan te wenden, maar ik acht het toch van mijnen pligt die naar mijn beste weten aan te wijzen.

Ik reken het overbodig hier aan te teekenen dat het beste middel zou zijn de aanvoer van kontanten, maar die aanvoer zou dan ook duurzaam behooren plaats te hebben.

De aanvoer van duiten is in oorlogstijd ook moeijelijk toe te passen.

Maar aan de uitzending van de werktuigen tot het aanmunten van duiten in Indië staan geene bezwaren in den weg. Door die aanmunting zou eene verligting gebragt worden in de uitgaven van het gouvernement. Het metaal daarvoor is niet alleen in overvloed voorhanden, maar het gouvernement zou een aanmerkelijk voordeel er op behalen, vooral wanneer men er bij zond, wat tot het trekken van plaatkoper noodig is, want het japansch koper kost 38 rijksdaalders per pikol meer wanneer het in den vorm van plaatkoper (56 rijksd. per pikol) dan wanneer het in den vorm van staafkoper (18 rijksd. de pikol) aangebragt wordt.

Deze munt eenmaal in werking gebragt zijnde, zou eene dubbele winst kunnen behaald worden door aanmerkelijke uitbreiding van den handel op Japan.

Wanneer men door deze munt in staat was eene genoegzame hoeveelheid kopergeld in omloop te brengen, zou men niet alleen de koffij, maar ook de bedienden op alle buitenkantoren, met een vierde koper en drie vierden zilver kunnen betalen. En hierdoor reeds zou een vierde gedeelte van die groote som ter hoofdplaats blijven en het gouvernement in staat zijn zijne dienaren ter hoofdplaatse ruimer in kontanten te betalen, waardoor dan ook meer specie onder de gemeente zou gebragt worden en de agio dalen. Het gouvernement zou dan, door den verkoop van amfioen, binnen weinige jaren in staat zijn het in omloop zijnde papieren geld in te trekken. Het thans in omloop zijnde kopergeld is te groot van stuk om de bedoelde uitwerking te hebben. Daar de inlander in de bovenlanden voor een duit kan bekomen, wat in de hoofdplaats een stuiver kost, kan hij van de in omloop zijnde stukken van twee stuivers en een stuiver niet dan met schade gebruik maken. Men is dan ook, ter voorziening daarin, te Soerabaya begonnen duiten te vervaardigen, maar de werktuigen daartoe gebezigd zijn zoo onvoldoende, dat de gouverneur-generaal zich genoodzaakt heeft gevonden in het gebrek aan kleine munt te voorzien door kontrakten met Chinezen tot den aanvoer van pitjes (een koperen munt in China onder dien naam gangbaar). Door deze finantiële operatie wint het gouvernement 15 pCt. Het gouvernement heeft bij publikatie de waarde dier pitjes gesteld op een halve duit per stuk, ten einde den aanvoer er van door de Chinezen te beletten, doch op mijn voorstel werd vastgesteld dat die bepaling voor niet langer dan een jaar zou van kracht zijn.

Alhoewel nu genoemde middelen een gunstig effekt zouden hebben, blijven zij toch zeer onvoldoende.

Wil men de kontanten binnen de hoofdplaats en daardoor het krediet van het papieren geld behouden, dan moet men trachten, door geakkredi-

teerde en soliede wissels, de ingezetenen in de mogelijkheid te stellen op eene zekere wijze hunne gelden over te maken. Zoolang dit niet kan plaats hebben, zal men de agio op het in omloop zijnde papier niet kunnen beperken.

De gouverneur-generaal heeft mij kennis gegeven, dat het in kas zijnde kapitaal, op ultimo Februarij 1807 slechts bedroeg

aan goud, zilver en koperen muntspeciën . . .	832,894: —	rijksd.
aan papieren geld.	1,182,654: —	"
te zamen	2,015,548: —	rijksd.

waarom hij zich genoodzaakt zou zien op nieuw een millioen rijksdaalders aan papieren geld te doen aanmaken ter goedmaking der onkosten en uitgaven, tot dat de inzameling van het koffijprodukt andere middelen zou aan de hand geven.

Een ander middel tot verbetering van het krediet van het papieren geld zou zijn eene betere bewerking van het papier zelf en het aanbrengen daarin van een watermerk, ten einde de namaking onmogelijk te maken. Zoolang zulks het geval niet zal zijn, zullen de Chinezen het met zoo groote naauwkeurigheid weten na te bootsen, dat het nagenoeg onmogelijk is het vervalschte te onderscheiden. Men zegt dat het bedrag van dat valsche papier meer dan een millioen bedraagt.

De gouverneur-generaal heeft mij verzocht op de bovengenoemde punten speciaal de aandacht te vestigen.

Het gouvernement heeft ook in overweging genomen de agio bij de wet te bepalen, maar daarvan afgezien na de grondige opmerkingen daartegen van den heer van Polanen.

Hoezeer uit het bovenstaande blijkt, dat de finantiëele staat ter hoofdplaats niet zeer gunstig is, kan men zulks niet zeggen met betrekking tot het gansche eiland. Die slechte staat ter hoofdplaatse is uitsluitend toe te schrijven aan het papieren geld. Men stelt zich de waarde van de geweldige massa, die daarvan in een klein bestek in omloop is, voor overeenkomstig het bedrag der in 's gouvernements kas voorhanden kontanten en deze moeten meer en meer verdwijnen ter betaling der koffij aan de inlanders en der door vreemden aangebragte onontbeerlijke behoeften. Er zal weldra niets dan papier meer overblijven, zoo niet door de Amerikanen daarin verligting wordt gebragt. De bepaling dat de koffij door hen in hard geld moet betaald worden en de thans gestelde prijzen der koffij, doen vermoeden dat het in September en Oktober 1807 af te leveren koffijprodukt 1,700,000 tot 1,800,000 spaansche matten zal opbrengen (de pikol van 125 pond berekend op 18 spaansche matten) wanneer $^2/_3$ der lading in dit produkt genomen wordt. Voor het geval dat verkozen wordt de geheele lading uit koffij te doen bestaan, in plaats van voor $^1/_3$ uit suiker, heeft het gouvernement bepaald, dat dit $^1/_3$ voor deze vergunning met 20 in plaats van met 18 spaansche matten de pikol zal moeten worden betaald.

Dat de middelen en hulpbronnen op de hoofdplaats door den handel in de laatste jaren aanmerkelijk toegenomen zijn, kan uit de volgende opgaven blijken. *)

*) De hier volgende opgaven zijn als bijlagen bij het rapport gevoegd, doch het is doelmatiger voorgekomen ze hier in den tekst te lasschen. RED.

Rendement van de Jakatrasche Domeinen.

	Papieren geld 1803.	Papieren geld 1804.	Papieren geld 1805.	Zilver geld 1806.	Papieren geld 1807.
	Rijksd.	Rijks.	Rijks.	Rijksd.	Rijksd.
In- en uitgaande regten of de boom. . . .	20800	22900	24500	17600	33000
Ingevoerd wordende westersche lijnwaden .	3900	3550	4650	3950	7300
Groentekramen en winkels	4500	4350	4450	2950	4500
Hoofdgeld der Chinezen	1660	1670	1810	1150	1850
Slagten van vee.	840	810	860	500	850
Slagten van varkens, geschoren bokken en schapen.	1300	1500	1370	990	1450
Kerven van chinesche tabak.	500	500	540	375	850
Waskaarsen.	260	290	290	160	300
Over zee in- en uitgevoerd wordende rijst.	1460	1480	1500	—	—
Rijstmarkt.	200	200	200	—	—
Beide boven genoemde hoofden te zamen. .	—	—	—	180	230
Herbergen binnen en buiten de stad. . . .	420	310	370	260	480
Hanevechterijen.	170	190	190	100	190
Toptafels en Pho en Topho.	6100	6800	5870	3950	6300
Vischmarkt.	3400	4120	4580	2850	4600
Waag.	1770	1920	2000	1400	2200
Wajang- of Chineesche komedie	1340	1370	1430	1000	1600
Handel aan de schepen en vaartuigen etc.	360	350	370	250	400
Amfioen- of madatkitten.	2990	2670	3450	3000	6900
Somma maandelijks Rijksd. . . .	51970	55040	58430	40665	73000
of 's jaars.	623640	660480	701160	487980	876000

Staatsrekening der hoofdplaats Batavia.

De generale lasten in den jaren 180⁴/₅ of in 12 maanden monteerden	*f* 4,292,665: 3	
Generale inkomsten en winsten daartegen	8,281,564:16	
Overzulks dit boekjaar meer winsten dan lasten	————	*f* 3,988,899.13
In 180³/₄ hebben de generale lasten gemonteerd	*f* 4,259,765: 7	
En de generale winsten en inkomsten	7,218,591:10	
Zoodat toen insgelijks meer voordeel dan lasten	————	- 2,958,826: 3
In dit laatste jaar meer overgelegd dan in het vorige .		*f* 1,030,073:10
De generale lasten hebben 180⁴/₅ bedragen.	*f* 4,292,665: 3	
En in het jaar 180³/₄	4,259,765: 7	
Gevolgelijk meerder lasten in 180⁴/₅ .	————	*f* 32,899:16
De generale winsten en inkomsten hebben 180⁴/₅ bedragen.	*f* 8,281,564:16	
en in 180³/₄	7,218,591:10	
Overzulks dit jaar door meerder behaalde avance.	————	- 1,062,973: 6
Batavia heeft dus in 180⁴/₅ meer dan in 180³/₄ opgebragt.		*f* 1,030,073:10

Op Indische pondgoederen, waaronder begrepen zijn koffij, suiker, specerijen, peper, koper, tin, enz., is in 180⁴/₅ aan verkochte produkten meer gewonnen dan in 180³/₄ . . . . . *f* 1,031,024.5.8

Als in 180³/₄ verkocht *f* 4,161,725 — in 180⁴/₅ *f* 5,192,749.5. 8 — . . . . . - 1,031,024.5.8

De verliezen in deze beide boekjaren van de winsten afgetrokken en de meerdere verliezen van de meerdere winsten gedecorteerd stonden.

	Winsten 180⁴/₅	Winsten 180³/₄	Meerder 180⁴/₅	Minder 180³/₄
	f 6,457,700:1	*f* 5,626,690:5	*f* 1,086,975:14	*f* 255,965:18
Het meerder van het minder afgetrokken			255,965:18	
blijkt dat in 180⁴/₅ meerder winst is geweest . .	*f* 6,457,700:1	*f* 5,626,690:5	*f* 831,009:16	

Sommarum der lasten op de volgende kantoren.

In 180³/₄.	Voordeelen.	Lasten.	Gevorderd.	Verachterd.
Batavia.	*f*7,218,591.10.—	*f*4,259,765. 7.—	*f*2,958,826. 8.—	—
Samarang . . .	566,645.16.8	615,386. 5.8	—	*f* 48,734. 9.—
Makassar. . . .	102,191. 4.—	224,028. 4.—	—	121,837. .—
Cheribon. . . .	54,834.18.8	43,485. 9.—	11,349. 9.8	—
Bantam.	—	—	—	—
Bandjermasin. .	28,286.—.8	45,615.13.—	—	22,329.12.8
Palembang . . .	89. 5.8	29,628. 2.—	—	29,583.16.8
Amboina	99,877.14.8	362,343. 4.—	—	262,465. 9.8
Ternate.	34,249. 5.—	253,192.12.—	—	218,943. 7.—
Timor.	15,871.10.8	29,459. 8.—	—	13,587.17.—
Japan.	59,481. 7.—	66,300.14.—	—	6,819. 7.—
Sommeert. .	*f*8,175,068.12.— 5,929,193.18.8	*f*5,929,193.18.8	*f*2,970,175.12.8 724,300.19.—	*f*724,300.19.—
Akkordeert. .	*f*2,245,874.13.8		*f*2,245,874.13.8	

Hieruit blijkt, dat men in 180³/₄ door den gewonen handel op bovengemelde elf kantoren meer te voren dan ten achteren geraakt is de som van *f* 2,245,874.13:8.

Opgemaakt te Batavia 20 *Mei* 1806.

Kort vertoog der ware lasten, die in het boekjaar van 180¹/₈ gevallen zijn met bijvoeging van de oorlogs-ongelden.

De generale lasten en ongelden in twaalf maanden	*f* 4,292,665: 3:-	
Trans en legerlasten beliepen almede.	- 1,018,775:11:8	
		f 5,311,380:14:8
En de generale winsten en inkomsten en verdere voordeelen bedragen in dit jaar.		- 8,281,564:16:-
In dit jaar in effekte te voren geraakt		*f* 2,970,184: 1:8
In 180³/₄ is na aftrek van gewinsten te voren geraakt.		- 2,306,912: 5:-
Gevolgelijk dit jaar meer dan anno passato. . . .		*f* 663,271:16:8

Batavia, 20 *Mei* 1806.

Het zal niet weinig verwondering baren, dat, niettegenstaande deze uitkomsten, de middelen ter goedmaking der onkosten in stede van vooruit, achteruit gaan. Hoezeer wel is waar de uitgaven van alle buitenkantoren hunne inkomsten overtreffen en het dus beter was er geene buiten Java te bezitten, blijkt echter dat alle kantoren, te zamen genomen, na aftrek van alle onkosten over het boekjaar 180³/₄ een voordeel van *f* 2,245,874:1 hebben opgeleverd, en ik heb dan ook niet in gebreke willen blijven te trachten daaromtrent de noodige opheldering te bekomen. De gouverneur-generaal heeft mij die doen geworden in de volgende opgaven en bedenkingen. *)

Onderwerp van bedenking voortgevloeid en opgemaakt uit de door den boekhouder-generaal G. H. de Witt geformeerde vertooning van den waren staat der E. O. I. Comp. in 180³/₄.

Volgens het daarin voorkomend vergelijk der lasten en winsten dezer hoofdplaats en de bekend gestelde buitenkantoren zou de maatschappij in dat jaar te voren geraakt zijn		*f* 2,245,874:13.8
Waarvan echter gedetraheerd moeten worden de daarbij niet verhandelde lasten van het kantoor Banda, uithoofde der daarin voorkomende verkeerde behandeling, welke gelijk gesteld met die in 1803 aldaar, mont.	*f* 258,337,13:0	
Als even van het kommand. Bantam, waarvan de boeken van dat jaar nog niet ontvangen zijn, weshalve dezelve evenredig stelle met die van het jaar 180⁰/₁	- 75,496,08:0	
Gelijk mede het in dat jaar op rekening van trains en oorlogsongelden bekostigde doch doch niet afgeschrevene, tot welker kalkulatieve berekening het boekjaar 180¹/₂ tot eene basis diene, in welk tijdvak ten laste dier rekening geïmpendeerd zijn:		
Op Batavia	*f* 1,443,456.14:8	
" Samarang	- 219,190.15:8	
" Makassar	- 30,720.13:8	
" Cheribon	- 12,971. 2:8	
" Bantam in 180⁰/₁	- 9,041.13:0	
" Bandjermasin	-	
" Palembang	- 874.16:8	
" Timor	-	
	f 1,716,255.15:8	
		f 2,050,089.16:8

*) Insgelijks als bijlage bij het rapport gevoegd, doch hier daarin gelascht.

Zoodat naar die berekening de E. O. I. Comp. in 180$^{3}/_{4}$ nog gewonnen zou hebben *f* 195,784.17:—. Wanneer men nu nog in aanmerking neemt, dat in datzelfde jaar op de oostersche gouvernementen Amboina, Banda en Ternate nog verscheidene lasten dezer rekening hebben plaats gehad, waarop echter geene zekere berekening te maken is, zal deze chimerieke winst geheel verdwijnen, en alhoewel de winst op de koopmansschappen ter hoofdplaatse in 180$^{4}/_{5}$ door eene voordeelige recolte van koffij tot *f* 1,062,973:6 vermeerderd is, hebben echter in dat en het volgende jaar de volgende oorzaken tot de verachtering der E. Comp. gekontribuëerd, welke verachtering zich niet over het geheel of over hare effekten en restanten, maar alleen over hare gelden in kassa en daaronder weder speciaal op de kontanten uitstrekt, te meer daar de voldoening der vermeerderde geldeischen der buitenkantoren, gefundeerd op het accrescement der lasten aldaar, geheel, en de aanzienlijke verstrekkingen aan het eskader voor rekening van den lande grootendeels in zilveren munt geschied is.

Gelijk ter nader detail aangehaald is bestaan de oorzaken dier verachtering in:

1°. De zware ongelden van het eskader, voor rekening van den lande geïmpendeerd, doch waardoor de finantiën en restanten alhier verminderd zijn, en waarvan het beloop sedert de aankomst van de Echo en The Williams tot ultimo December 1805 volgens opgave bedraagt *f* 2,315,572.13:8.

2°. De meerdere lasten en daarop gefundeerde grootere geldeischen der buitenkantoren, welke toen nog maar kalkulatief rijksd. 1,200,000— beliepen en thans cirka rijksd. 1,800,000 bedragen.

3°. Het gebrek aan Comp. schepen en vaartuigen, waardoor het gouvernement zich in de noodzakelijkheid heeft gezien, vreemde en partikuliere schepen voor Japan, de groote Oost en den afhaal van Javasche produkten tegen hooge en zilveren munt of wel met produkten betaalbare vrachtpenningen in te huren, zijnde nog onlangs voor de inhuring der beide japansche schepen, rijksd. 132,710.— aan produkten betaald.

4°. De hooge en dure marktprijzen der ten dienste der huishouding alhier, de voldoening der eischen van de buitenkantoren en 's lands eskader, de voldoening van den eisch en het fonds van Japan, ingekochte vaderlandsche goederen, manufakturen, touwwerken en provisiën.

5°. Het nemen van de retourschepen uit de groote Oost, welk verlies aan schepen en produkten volgens geformeerde kalkulatie op rijksd. 1,200,000 zilvergeld gerekend is, en door het gemis van welke specerijen men de ingekochte amfioen, lijnwaden met andere anders in betaling daarvoor niet bestemde produkten heeft moeten voldoen.

6°. De ongelden der blokkade dezer reede door de Engelschen, en

7°. Het nakomen en volddoen van de in Nederland aangegane transaktie, waardoor het gouvernement alhier $^{1}/_{8}$ gedeelte der verkooppenningen van de in dier voege afgestane produksen gemist heeft, ongerekend het verschil der prijzen in Nederland daarvoor gesteld en alhier bepaald.

Hoe weinig troostrijk de algemeene staat der finantiën van de voormalige O. I. maatschappij zijn moge, is het mij echter aangenaam te kunnen aanstippen dat bij de algemeene staatsrekening harer roerende en onroerende goederen, in 180$^{3}/_{4}$ opgemaakt, gebleken is, dat het montant harer restanten bedraagt eene som van *f* 33,418,398.

(*Wordt vervolgd.*)

DE
HERVORMING
DER
MOLUKKEN.

Onder de verblijdende teekenen des tijds behoort voorzeker de meerdere belangstelling, in de laatste jaren, zelfs in Nederland, betoond ten opzigte van het bestuur en de belangen der talrijke gewesten, welke tot het gouvernement der Molukken behooren.

In mijn artikel „de Molukken en Menado in 1860 en 1861", geplaatst in het Januarij-nommer van dezen Jaargang, heb ik die gewesten op nieuw ter sprake gebragt en gewezen op de hervormingen, welke daar steeds nog op zich laten wachten.

De jongste beraadslagingen in de Tweede Kamer hebben deze aangelegenheid insgelijks meer op den voorgrond doen treden. In de zitting van den 26sten Mei vroeg de heer Gevers Deynoot „of het niet meer dan tijd is, dat ook in de Molukken hervorming, doortastende hervorming, worde aangebragt?" — En ieder die belang in die gewesten stelt zal met groot genoegen vernomen hebben het antwoord, daarop door den minister van koloniën gegeven in zijne rede van 28 Mei: „In den toestand der Molukken zal *zeer spoedig* verandering komen. De details daarvan kan ik nog niet opgeven, maar de gouverneur-generaal schrijft mij juist, dat de herziening van het stelsel voor de Molukken het onderwerp uitmaakt zijner bijzondere oplettendheid. In den toestand der Minahassa is reeds voorziening gebragt."

Met gespannen verwachting zal men zeker de bijzonderheden der voorgenomen hervorming verbeiden.

In het vooruitzigt dat die zal tot stand komen, kan het niet zonder belang zijn een blik te slaan op de beraadslagingen welke, onder leiding van den gouverneur-generaal Duymaer van Twist, reeds in 1855, hebben plaats gehad tijdens het bezoek van dien landvoogd, toen aan de Molukken gebragt.

Mijne „Reis door de Minahassa en den Molukschen Archipel" is in der tijd door sommigen beschouwd geworden als te bevatten de inzigten van

den gouverneur-generaal Duymaer van Twist omtrent het beheer der Molukken en de daarin te brengen hervormingen. Uit de artikels, welke ik onder den bovenstaanden titel eene plaats in dit Tijdschrift denk te geven, zal blijken in hoever die meening juist of onjuist was. Maar ik moet hier aanstippen, dat bedoeld werk zonder eenige ruggespraak met den heer Duymaer van Twist is geschreven, en dat de daarin uitgebragte meeningen en voorstellen geheel de mijne zijn. Men zal zelfs in meerdere opzigten belangrijke meeningsverschillen vinden. Maar daardoor schijnt het te meer wenschelijk, dat de beraadslagingen, toenmaals in de Molukken gehouden en waaraan ik geen deel heb genomen, tot openbare bekendheid worden gebragt. Ik zie mij daartoe in de gelegenheid gesteld door de vergunning om de aanteekeningen omtrent die beraadslagingen in dit tijdschrift op te nemen.

Ik zal die aanteekeningen onder vier rubrieken brengen, ieder omvattende een der vier residentiën, waaruit het gouvernement der Molukken bestaat.

I. De Residentie Menado.

De konferentiën omtrent de belangen der residentie Menado werden gehouden te Menado en te Tondano, op den 13den, 21sten en 22sten September 1855. Daaraan namen deel, behalve de gouverneur-generaal Duymaer van Twist, C. M. Visser, oud-gouverneur der Moluksche eilanden, fungerend gouvernements-sekretaris; Jkhr C. F. Goldman, gouverneur der Moluksche eilanden; A. J. F. Jansen, resident van Menado; en de heer Bosscher, adsistent-resident ter beschikking van den gouverneur der Moluksche eilanden *). Ik zal de aanteekeningen der konferentiën laten volgen in de orde en onder de hoofden, zooals ze in de ambtsbescheiden voorkomen.

Stoomschip in de residentie Menado te stationeren.

De resident, wijzende op de rampen herhaaldelijk door den zeeroof op de kusten der residentie Menado te weeg gebragt en op de strooptogten, welke nog onlangs hebben plaats gehad, waardoor honderden ingezetenen als slaven werden weggevoerd, dringt wederom aan op het stationeren van een stoomschip in deze residentie.

Ook voor de handhaving van 's gouvernements gezag en regten in de meer afgelegene gedeelten der residentie is de dienst van een stoomschip onontbeerlijk.

Algemeen wordt de noodzakelijkheid erkend om meer stoomschepen te hebben in de Molukken.

Die noodzakelijkheid wordt erkend:

In de eerste plaats uit het oogpunt van veiligheid voor personen en goe-

*) De heer Visser nam slechts deel aan de eerste konferentie. Men zal zich herinneren dat een noodlottig toeval hem den 21sten September 1855 den dood deed vinden in den waterval van Tondano. De heeren Goldman en Jansen zijn thans ook niet meer.

deren, die de eerste voorwaarde is voor alle ontwikkeling. De onlangs plaats gehad hebbende strooptogten der zeeroovers langs de kusten der residentie Menado en de ten zuiden van Ternate en Tidore gelegene eilanden, hebben daarvan het bewijs geleverd. Ware toen een stoomschip in die wateren geweest, dan zoude men welligt eenige honderden onderdanen voor de wreedste slavernij hebben kunnen bewaren.

In de tweede plaats, ten einde de hoofden van gewestelijk bestuur in de gelegenheid te stellen, om, meer dan thans mogelijk is, de verschillende gedeelten hunner residentie te bezoeken.

Daar evenwel door het opperbestuur aan de 2e Kamer der staten-generaal voorstellen gedaan zijn, tot uitbreiding der marine, voornamelijk voor stoomschepen, waarbij ook op de behoefte van Indië is gelet, is het onnoodig dit punt in bepaalde behandeling te nemen, vermits de middelen der marine, thans in Nederlandsch Indië beschikbaar, volstrekt niet toelaten, op den duur een stoomschip voor de residentie Menado af te zonderen, doch er bereids maatregelen genomen zijn, om daar tijdelijk een stoomvaartuig te stationeren.

Vervanging der korra-korra's door roréhés.

Inmiddels wordt door den resident van Menado het denkbeeld ter sprake gebragt, en door den gouverneur der Moluksche eilanden ondersteund, om de drie korra-korra's, die volgens kontrakt door den sultan van Ternate geleverd worden, en die uitertst ongeschikt zijn, te doen vervangen door vijf ligtere vaartuigen (roréhés) te zamen bemand met hetzelfde aantal koppen.

Deze roréhés zouden voor rekening van het gouvernement, door tusschenkomst van den sultan van Ternate, moeten worden aangemaakt, en zouden, naar de berekening van den gouverneur der Moluksche eilanden, ieder op nagenoeg *f* 300 à *f* 400 te staan komen. Eene spoedige beslissing wordt wenschelijk geacht, ten einde van die nieuwe vaartuigen gebruik te kunnen maken, tegelijk met het stoomschip dat voor Menado verwacht wordt.

Aan den resident van Menado wordt alzoo opgedragen, daaromtrent nog heden, door tusschenkomst van den gouverneur der Moluksche eilanden, een schriftelijk voorstel in te dienen. (NB. — Na het overlijden van den heer Visser, en de daardoor ontstane onmogelijkheid om voor het oogenblik een besluit te nemen in den gewonen vorm, is voorloopig magtiging verleend om het noodige te verrigten tot den aanbouw van de bedoelde vijf roréhés, behoudens om daarop later goedkeuring te vragen en de verder noodige voorstellen te doen).

Aanmoediging van landbouw, handel en scheepvaart.

De resident van Menado brengt drie middelen ter sprake, ter aanmoediging van landbouw, handel en scheepvaart in zijne residentie.

1o. Stelt hij voor, om nederlandsch-indische vaartuigen op europeesche wijze getuigd ook toe te laten in de havens, die geene vrijhavens zijn, — bijv. te Amoerang, Likoepang en te Bilang. — Vermits echter daartoe be-

reids door hem schriftelijk voorstel is gedaan, hetwelk in behandeling is, wordt dit punt ter zijde gesteld.

2o. Verhooging van den prijs, die aan de bevolking betaald wordt voor de koffij.

De resident meent, en ook de gouverneur der Moluksche eilanden ondersteunt dit gevoelen, dat daardoor het loon in billijke evenredigheid zal gebragt worden tot den arbeid, dat de koffij-kultuur daardoor zal worden aangemoedigd, en dat door de uitbreiding van die kultuur ook tevens handel en scheepvaart zullen toenemen.

Tegen dezen maatregel bestaan gelijke bedenkingen, als tegen eene verhooging van den koffij-prijs op Java en Sumatra.

De vraag is: of men de koffijkultuur, ook na de invoering van het nieuwe regeringsreglement (art. 56), nog mag en moet beschouwen als eene *belasting in arbeid?* Zoo ja, dan kan er geene sprake zijn van *loon aan den arbeid evenredig*, maar slechts van tegemoetkoming voor een' arbeid, die anders te zwaar zou drukken.

Ook schijnt eene vermeerdering van een of twee duiten per ℔ te gering om daarvan aanmoediging te verwachten. De bedoelde bedenkingen zijn onlangs aan het opperbestuur medegedeeld, toen een gelijk voorstel van Java werd gedaan.

De beslissing kan dus worden afgewacht.

3o. Het derde middel, door den resident ter sprake gebragt, was het direkt vervoer naar Nederland van de Menado-koffij, waardoor tevens te Menado direkte aanvoeren uit Nederland zouden plaats hebben, bijv. van lijnwaden, provisiën, enz. die nu van Java worden aangebragt en zeer duur moeten betaald worden, onder anderen ten gevolge van de zeer hooge vrachttarieven der onderneming van W. Cores de Vries; die tevens de vaart van zeilschepen heeft doen afnemen.

De resident meent dat eene reederij in Nederland het aanbod gedaan heeft, om, tegen zeer billijke prijzen, de Menado-koffij over te voeren. Hierbij komt ter sprake het door den heer Visser, oud-gouverneur der Moluksche eilanden (o. a. ook in zijne memorie van overgave) geopperde denkbeeld om, ter opbeuring van handel en scheepvaart in de Molukken, de nagelen en noten plaatselijk te verkoopen.

Het komt voor, dat ten opzigte der koffij, nagelen en noten dezelfde weg zal behooren te worden gevolgd. In dat geval kan de plaatselijke verkoop schepen lokken, terwijl dit minder te verwachten is indien de koffij, die juist de meeste scheepsruimte vordert, direkt naar Nederland wordt vervoerd. De resident van Menado verklaart zich tegen den plaatselijken verkoop der koffij. Hij meent dat de bevolking van Menado gaarne arbeidt voor het gouvernement, maar dat het een verkeerden indruk zou maken, indien zij de koffij zag komen in handen van partikulieren, soms vreemden, die daarop winsten zouden behalen.

Wordt de koffij in nederlandsche schepen naar Nederland overgevoerd, dan bestaat dat bezwaar niet; — de bevolking hoort er niets meér van.

Hiertegen wordt opgemerkt, dat aan dat bezwaar, indien het bestaat (op Sumatra's Westkust schijnt het niet te worden gevoeld), welligt zou kunnen worden te gemoet gekomen, door verkoop der koffij, nagelen en noten op Amboina, met levering ter plaatse, waar de produkten zich bevinden.

In het algemeen wordt tegen het vervoer der produkten naar Nederland aangevoerd, dat daardoor de handel en scheepvaart, althans van vreemde schepen, niet zal worden maar veeleer blijven uitgesloten. Immers er zou voor de vreemde schepen weinig overblijven, indien men het vervoer der voornaamste produkten uitsluitend voor nederlandsche schepen reserveert.

Ook de handel zou langs dien weg slechts weinig aanmoediging vinden. Mogelijk zouden de schepen, tot den afhaal der koffij en specerijen bestemd, eenige uitvoerartikelen medebrengen, doch hoe zouden zij het provenu daarvan naar Nederland overbrengen? Wissels uit de Molukken op Nederland worden niet getrokken. Produkten als retouren kunnen zij niet nemen, want ze zijn grootendeels gouvernements eigendom en hebben eene vaste bestemming, en daarenboven, die schepen moeten hunne geheele belaadbare ruimte beschikbaar houden voor den overvoer der koffij of specerijen.

Men zou dus geld van Menado naar Java moeten remitteeren, hetgeen ook niet altijd even gemakkelijk is, en daar wissels op Nederland nemen. Zoodoende zou men veel aan interest verliezen, extra-wisselprovisie moeten betalen, en aan ander ongerief blootstaan, welk een en ander wederom op den prijs der goederen drukken zou, en alzoo het beoogde doel, goedkoopte der invoerartikelen, slechts zeer onvolledig zou doen bereiken.

Stelt men echter de koffij en specerijen voor den hoogsten bieder, voor Nederlanders en vreemden gelijkelijk verkrijgbaar, dan ontstaat er mededinging, die gunstig op den prijs der produkten zal werken; dan zijn de spekulanten genoodzaakt goederen of andere waarde in te voeren, ten einde daarmede de gekochte produkten te voldoen; dan bestaat er gelegenheid om die artikelen, welke, buiten de gouvernements kultuur, door de eigene nijverheid der ingezetenen geteeld worden, bijvoorb. de koffij, de kakao, van de hand te zetten aan de zoodanigen, die in hunne spekulatie op de hoofdartikelen niet volkomen geslaagd zijn en toch wenschen hunne ladingen te kompleteeren, of eene geschikte remise voor hunne invoerartikelen te vinden.

Dan kan men hopen, als een gevolg van meerder handel en vertier, Menado, Ternate, Amboina en Banda wederom tot marktplaatsen te maken van den inlandschen handel, en van de voortbrengselen der zee, waaraan de Moluksche wateren rijk zijn, doch waarvan de ingezetenen dezer gewesten de minste voordeelen trekken.

Men bedoelt tripang, paarlemoer en schildpad. Zoo doende zou er een levendige aktieve en passieve handel ontstaan, terwijl direkt vervoer naar Nederland vermoedelijk slechts een kwijnenden passieven handel zou ten gevolge hebben.

Dit punt wordt aangehouden om het in de eerstvolgende konferentie nader te bespreken.

Plaatselijke verkoop der Menado-koffij, of regtstreeksche verzending van dat produkt naar Nederland.

De resident van Menado verklaart zich op nieuw tegen den plaatselijken verkoop, en acht het wenschelijk, in het belang van den handel van Menado, dat de koffij door nederlandsche en regtstreeks uit Nederland komende schepen van daar worde afgehaald.

Tot staving van dit gevoelen worden door hem echter geene andere gronden bijgebragt, dan die welke in de voorgaande konferentie bereids waren ontwikkeld.

De gouverneur-generaal gaf in bedenking, of men, bij de beoordeeling van deze aangelegenheid, wel uitsluitend het oog moest vestigen op de nederlandsche schepen, en of men niet veeleer den plaatselijken verkoop van de in de Molukken geteeld wordende voortbrengselen, moest beschouwen als een middel om ook de vreemde schepen naar de vrijhavens te trekken, en die alzoo te doen deelnemen aan den algemeenen handel.

Hiertoe zou welligt de plaatselijke verkoop der koffij te Menado, der nagelen te Amboina, en der noten en foelie op Banda kunnen zamenwerken, terwijl de verkoop der specerijen alleen niet voldoende schijnt om den handel te voeden.

De gouverneur der Molukken verklaart zich mede voor den plaatselijken verkoop van *al* de gouvernements produkten, en vermeent dat aan het door den resident geopperd bezwaar, als zoude het bij de bevolking der Minahassa een verkeerden indruk kunnen teweegbrengen, wanneer zij met de door haar geteelde koffij door partikulieren, misschien vreemden, groote winsten zag behalen, zou kunnen worden te gemoet gekomen, door de Menado-koffij bijv. op Amboina te verkoopen om haar te Menado, Kema of Amoerang te leveren.

Door den resident wordt nog aangemerkt, dat een schip dat specerijen geladen had, niet tevens koffij zou kunnen innemen, daar alsdan het laatstgenoemde artikel zou komen te bederven, althans van minder goede hoedanigheid worden.

Ook wordt nog opgemerkt, dat de plaatselijke verkoop van *al* de gouvernements-produkten ook daarom aanbeveling schijnt te verdienen, daar langs dien weg de klagten, door vreemden aangeheven, omtrent het stelsel van monopolisatie, door ons in de Molukken gevolgd, van zelf zouden komen te vervallen.

Het resultaat dezer beraadslagingen is alzoo:

1e. Dat er eenstemmigheid van oordeel bestaat, dat het tegenwoordige stelsel van vervoer der gouvernementsprodukten naar Java, en van daar naar Nederland, dient te worden verlaten.

2e. Dat er verschil van gevoelen blijft bestaan, omtrent de vraag, welk denkbeeld de voorkeur verdient, namelijk.

„dat van regtstreekschen verkoop naar Nederland, met van Nederland „komende schepen? of wel dat van plaatselijken verkoop.

De gouverneur-generaal laat mitsdien vrijheid aan den resident van Menado, om, door tusschenkomst van den gouverneur der Moluksche eilanden; omtrent deze aangelegenheid zoodanige voorstellen te doen, als hij nuttig en wenschelijk oordeelen zal, waardoor tevens aan de verschillende autoriteiten de gelegenheid zal worden geschonken, hunne wederzijdsche gevoelens nader te ontwikkelen en toe te lichten.

Werving in de residentie Menado.

Ten aanzien der werving in de residentie Menado en speciaal in de Minahassa, verzocht de resident in overweging te mogen geven, om haar te doen staken, zoodra uit de Minahassa een aantal van 600 man (de helft van het geheele kontingent) zou erlangd zijn.

Behalve het verlies van een aantal jeugdige en krachtige handen, hetwelk in deze schaars bevolkte, en nog onlangs door ziekten geteisterde residentie zeer te betreuren valt, doet de resident, onder de nadeelen door de werving teweeggebragt, bijzonder uitkomen de ondermijning van het gezag der hoofden, en den geest van ongehoorzaamheid en zelfs van verzet, die al meer en meer onder de bevolking veld wint.

Bij elk bevel, hetzij tot het arbeiden aan de wegen, het schoonhouden der koffijtuinen, het onderhoud der scholen en kerken, ja bij iedere vermaning zelfs wegens gepleegde verzuimen of begane overtredingen, zien zij zich als het ware bedreigd, door het gezegde: wanneer ik dit of dat doen moet, indien ik hier- of daarvan niet kan worden vrijgesteld, als dit of dat mij niet veroorloofd is, dan wil ik liever soldaat worden, dan ben ik vrij, en wanneer ik na eenige jaren terugkom, hebt gij niets meer over mij te bevelen.

Kon men, dus zeide de resident, eensklaps 1200 manschappen uit de residentie ligten, en die als soldaat wegzenden, dan zou zulks nog minder schadelijk zijn, doch die herhaalde wervingen, die nimmer ophoudende pogingen om manschappen te lokken, stichten een onberekenbaar kwaad, daar zij, langzamerhand doch zeker, de banden van onderdanigheid en gehoorzaamheid verscheuren en het besturen moeijelijk maken.

De gouverneur-generaal zegt, de bezwaren, welke tegen de werving bestaan, te gevoelen, en te wenschen in staat te zijn die op te heffen, doch aan den andere kant is het niet minder waar, dat de staat behoefte heeft aan soldaten, en dat ook aan de formatie van het leger, door den Koning vastgesteld, gevolg moet worden gegeven. In het bijzonder beseft zijne excellentie al de nadeelen, welke uit die voortdurende werving moeten voortvloeijen, doch verklaart zich niet bij magte hare staking op dit oogenblik te bevelen.

Door den gouverneur der Moluksche eilanden wordt opgemerkt, dat ook hij de werving in de Minahassa als hoogst verderfelijk beschouwt, en vermeent dat dat landschap reeds ruim zijn aandeel in het geheele kontingent van 1200 manschappen, welke van de Molukken gevraagd zijn, heeft geleverd, doch dat die zaak bereids door den resident is behandeld, wiens schrijven door hem gouverneur met zijne konsideratiën aan de regering is

aangeboden, weshalve hij van oordeel is, dat men daaromtrent de nadere dispositie van den gouverneur-generaal zou kunnen afwachten.

Deze zaak wordt alzoo aangehouden ten nadere dispositie.

Wegen in de Minahassa.

De resident geeft te kennen, dat vóór 1852 de koffij en alle andere produkten uit de bovenlanden naar de strandplaatsen werden vervoerd door menschen en draagpaarden; dat echter sedert de invoering van het nieuwe stelsel in de oprigting van binnenlandsche koffijpakhuizen, de afvoer geschiedt door middel van karren met ossen bespannen, waartoe de smalle en steile wegen, die voor de eerste wijze van vervoer voldoende waren, niet meer geschikt zijn, maar verbeteringen, door verbreeding of verlegging, zijn noodzakelijk geworden.

De toenemende koffijproduktie maakte het noodzakelijk, met kracht de handen aan dat werk te slaan, en er zijn dan ook, zoo veel zulks in verband met andere werkzaamheden kon geschieden, in de laatste jaren reeds belangrijke verbeteringen tot stand gebragt.

Er blijft echter in dat opzigt nog veel te doen over.

Een voornaam bezwaar is, dat het grootste gedeelte van het koffijprodukt uit de bovenlanden wordt vervoerd langs den grooten weg over den berg Empong naar Menado.

Deze weg, waarvan de verbreeding en het onderhoud, uithoofde van den aard van het terrein met veel bezwaar gepaard gaan, is op den duur tegen dien afvoer niet bestand.

De wensch, zoowel om den last van het onderhoud van dien weg te verminderen en meer gelijkmatig te verdeelen, als om den afscheep van het koffijprodukt uit de strandpakhuizen in alle jaargetijden mogelijk te maken, bewoog den resident tot het voorstel, van Tondano naar Kema, en van Kawankowang of Sonder naar het strand van Amoerang, transportwegen aan te leggen, ten einde langs drie onderscheidene wegen de koffij naar de strandpakhuizen te doen vloeijen.

Naar zijn oordeel zou dan elk der hoofdtransportwegen met meer gemak te onderhouden zijn, en daardoor de bevolking zeer verligt worden; en ook dit onderhoud zou over meer verschillende distrikten en alzoo gelijkmatiger verdeeld worden; en ook zou men in de oostmoesson te Menado en te Amoerang, en in de westmoesson te Kema kunnen afschepen, zoodat het produkt niet, op gevaar af van te zullen bederven, lang zou behoeven aangehouden te worden.

Het daarstellen van beide transportwegen werd echter door den resident een gewaagd en moeijelijk werk genoemd, hetwelk wel is waar, eenmaal voltooid, in het belang der bevolking zijn zoude, doch hetwelk tevens voor het gouvernement, buiten de reeds opgenoemde voordeelen, eene niet onbelangrijke besparing van transportkosten zou ten gevolge hebben, weshalve hij den wensch te kennen gaf, dat de bevolking in de uitvoering van dat werk eenigzins mogt worden te gemoet gekomen door de verstrekking van gereedschappen en voedsel.

De daardoor te veroorzaken kosten werden geschat, voor de beide wegen, op *f* 3000, berustende deze schatting op de volgende berekening:

500 man daags gedurende 2 maanden tegen 40 ₵ rijst per man 's maands.	*f* 1000.00
gereedschappen.	500.00
	f 1500.00

of voor de beide wegen *f* 3000.00.

Een blik op de kaart der Minahassa deed spoedig zien, dat de afvoer der produkten uit de bovenlanden, door den aanleg der beide wegen zeer zou bespoedigd en vergemakkelijkt worden, en dat eene aanzienlijke besparing van transportloonen daarvan het gevolg zou zijn, alsmede dat de geregelde afscheep in de verschillende jaargetijden aanmerkelijk zou worden bevorderd.

Het kon echter niet worden toegegeven, dat de som van arbeid, aan het onderhoud der drie wegen te besteden, minder zou zijn, dan het werk dat thans voor het onderhoud van den weg over den Empong van de bevolking werd gevorderd.

De bedenking echter dat die arbeid, volgens het voorgestelde plan, meer gelijkmatig over verschillende distrikten zou worden verdeeld, en dus voor ieder distrikt minder drukkend zijn zou, gepaard aan de overweging der overige voordeelen, hierboven omschreven, deed den gouverneur-generaal besluiten den resident van Menado voorloopig te autoriseren, tot voormeld einde, over eene som van *f* 3000:— te beschikken, behoudens de nadere indiening van een gemotiveerd voorstel en het vragen van goedkeuring.

Tot deze wijze van behandeling was de gouverneur-generaal genoodzaakt, doordien door het treurig sterfgeval van den heer C. M. Visser, oud-gouverneur der Molukken, aan wien voor deze reis de funktiën van gouvernements sekretaris waren opgedragen, zijne excellentie buiten de mogelijkheid was gebragt van hare beschikkingen bij besluit, gedurende de reis, te doen blijken, — bij ontstentenis van een ambtenaar, bevoegd, zoowel om die besluiten met den gouverneur-generaal te onderteekenen, als om daarvan afschriften en extrakten uit te reiken.

(*Wordt vervolgd.*)

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 30 MEI 1863.

(*Verslag der verrigtingen van het Genootschap* 1862—1863.)

Voorzitter: de heer Mr. G. M. van der Linden.

Uit de mededeelingen van den Voorzitter blijkt:

1°. dat sedert de vorige algemeene vergadering kennisgeving is ontvangen van het overlijden der heer A. van den Brandhof te Terborgh, J. van Bosstraeten te Soerabaya en P. Kervel te Soerabaya, terwijl ontslag is genomen door den heer W. A. van Rees te Arnhem;

2°. dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen, de heeren P. J. Bachiene, lid van den Raad van state te 's Gravenhage, E. J. Everts, civiel-ingenieur te Soerakarta, F. E. Leyssius, landhuurder te Djokdjokarta en H. J. L. Leyssius, landhuurder te Soerakarta.

3°. dat door den heer Jhr. P. F. von Siebold aan het Bestuur is toegezonden een exemplaar van den katalogus der Japansche tentoonstelling, thans te Amsterdam geopend en die ten doel heeft: *de aanmoediging van den eeuwenouden hollandschen handel in Japan.* In het daarbij gevoegd schrijven drukt de heer von Siebold zijn leedwezen uit, de vergadering van heden niet te kunnen bijwonen.

Aan de orde is:

I. *Verslag omtrent den staat en de werkzaamheden van het Genootschap over het afgeloopen werkjaar.*

De Voorzitter brengt, namens het bestuur, het volgende verslag uit:

Ofschoon de verslagen van het verhandelde op onze algemeene vergaderingen voldoende doen kennen wat door het Genootschap in het afgeloopen werkjaar is verrigt, is het niet overbodig ons tegenwoordig verslag aan te vangen met eene korte herinnering aan de werkzaamheden van het Ge-

nootschap, te meer omdat, naar het bestuur vertrouwt, het Genootschap zich dit jaar beijverd heeft om te voldoen aan de taak, die het zich volgens art. 2 van ons reglement ter vervulling heeft gesteld: werkzaam te zijn tot verbreiding van kennis der Nederlandsche koloniën en bezittingen, en de publieke opinie voor te lichten in alles wat op koloniale belangen betrekking heeft.

Na de algemeene vergadering van 26 Mei 1862, bijna uitsluitend bestemd voor de behandeling van onderwerpen van huishoudelijken aard, werd den 28sten November 1862 eene algemeene vergadering gehouden tot bespreking van den stand der landbouwindustrie op Java en meer in het bijzonder tot behandeling der vraag: zijn landbouw-ondernemingen van partikulieren mogelijk naast de kultuurondernemingen van het gouvernement? Het bestuur was tot de keuze van dit onderwerp gebragt door den strijd, die, vooral na de indiening der kultuurwet van den minister Uhlenbeck, over het systeem van koloniaal bestuur werd gevoerd.

De volgende algemeene vergadering, die van 24 Maart 1863, was gewijd aan de beraadslaging over de wenschelijkheid tot uitbreiding of inkrimping der indigokultuur op Java. Door den gouverneur-generaal was een besluit genomen, waarbij werd bepaald dat partikuliere suikerfabrieken in de residentiën Banjoemas en Bagelen worden toegelaten en dat de gouvernements indigokultuur in die gewesten zal worden ingetrokken waar die der partikuliere industrie in den weg mogt staan. In dit besluit vond een groot aantal handelaren uit onze beide groote koopsteden aanleiding, tot den minister van koloniën het verzoek te rigten, het besluit van den gouverneur-generaal in te trekken en zoo mogelijk alles in het werk te stellen om de gouvernements indigokultuur in het algemeen belang niet alleen te behouden, maar kan het zijn daaraan weder de vorige uitbreiding te geven. Het bestuur meende toen, dat het noodig was de geschiedenis van die kultuur na te gaan, opdat duidelijk zou blijken of eene inwilliging van dat verzoek der handelaren zou kunnen geacht worden in het algemeen belang en vooral in het belang der inlandsche bevolking te zijn. Bij die gelegenheid trad men in zeer uitvoerige beschouwingen over de indigokultuur en werden strekking en motieven van het adres van den handel onderzocht. De gevoerde beraadslagingen bragten de vergadering tot het besluit om zich ook met een adres, tegenover dat van den handel, tot den minister van koloniën te wenden. Het bestuur bragt in de vergadering van 20 April jl., een koncept-adres ter tafel, dat, nadat andermaal zeer uitvoerige diskussiën over de indigokultuur zelve waren gevoerd, werd aangenomen.

In de zoo even genoemde vergadering van 24 Maart 1863 werd, met het oog op de onlangs door den Koning goedgekeurde koncessie voor den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, de vraag ter sprake gebragt wat het Genootschap, dat in het vorige jaar zooveel belangstelling voor den aanleg van spoorwegen op Java getoond had, zou kunnen doen om de totstandkoming van den gekoncedeerden weg te bevorderen. Meer opzettelijk werd deze vraag in de vergadering van 20

April jl. behandeld. Nadat toen over de waarde der verleende koncessie, in verband met eene aanvrage om koncessie voor meerdere lijnen, van gedachten was gewisseld, werd een voorstel tot het doen bevorderen door het Genootschap der inzending en onderteekening van adressen aan den Koning, den Minister van Koloniën en de Tweede Kamer der Staten-generaal, aangenomen.

Na deze korte mededeeling van de werkzaamheden van het Genootschap moeten wij nog gewagen van een besluit, in een der jongste bestuursvergaderingen genomen. De vraag was toch gerezen of het Genootschap als zedelijk ligchaam erkend is en dus bevoegd kan beschouwd worden als regtspersoon op te treden. Ofschoon het twijfelachtig kan genoemd worden of het Genootschap, opgerigt vóór de wet op het regt van vereeniging en vergadering van 22 April 1855, speciaal met het oog op de artikelen 8 en 15 dier wet, goedkeuring behoeft op wijzigingen na die wet in zijne statuten gebragt, oordeelt het bestuur het nuttig zoodanige stappen te doen, dat goedkeuring, is deze noodig, worde verkregen.

Thans gaan wij over tot de vermelding van eenige bijzondere aangelegenheden

1. *Reglement.* — Het bestuur heeft het noodig geacht een voorstel te doen tot wijziging van art. 20 van het reglement, waardoor de termijn voor de oproeping der algemeene vergadering zou worden gebragt van tien op drie dagen, uithoofde van de belemmering, die dergelijke groote tusschenruimte, vooral in spoed vereischende gevallen, moet te weeg brengen. In de algemeene vergadering van 20 April jl. is dit voorstel goedgekeurd.

2. *Bestuur.* — In de algemeene vergadering van 26 Mei des vorigen jaars zijn de heeren Mr. J. M. van der Linden, J. T. Canter Visscher en Th. F. Schill, aan wie, volgens den rooster, de beurt van aftreding was, op nieuw tot leden van het bestuur gekozen. In den loop van het jaar is door het genomen ontslag van den heer J. D. Fransen van de Putte eene vakature ontstaan. In de algemeene vergadering van 24 Maart 1863 werd de heer Dr. P. Bleeker tot lid van het bestuur benoemd.

3. *Lidmaatschap.* — Op 1° Mei 1862 telde het Genootschap 9 eere-, 2 korresponderende en 150 gewone leden. Het getal gewone leden is gedurende het werkjaar, zoo door genomen ontslag als overlijden, verminderd met 16. Daarentegen zijn door het bestuur 12 leden aangenomen, zoodat in het geheel het getal gewone leden op 1° Mei 1863 bedroeg 146.

4. *Finantiën.* — Uit de rekening en verantwoording, die door den penningmeester, den heer J. Th. Canter Visscher, over het afgeloopen jaar, 10 Mei 1862 tot ultimo April 1863, is ingediend en aan de goedkeuring der algemeene vergadering zal onderworpen worden, blijkt dat de ontvangsten over genoemd tijdvak hebben bedragen *f* 1448.— en de uitgaven *f* 781,03½ zoodat, met inbegrip van het saldo der vorige rekening, op ultimo April van dit jaar een saldo in kas was van *f* 954,34. Op dit tijdstip was nog aan achterstallige kontributiën verschuldigd tot een bedrag van *f* 404.—, waarvan evenwel door het bestuur als oninbaar is afgeschreven

voor eene som van *f* 144.—. Afgescheiden van de negotiatie voor de boekerij, ten bedrage van *f* 1440.—, had het Genootschap op 1° Mei 1863 nog aan de verschillende pretentiën eene som van plus minus *f* 350.— ten zijnen laste.

5. *Bibliotheek.* — Ook in het afgeloopen jaar was de zorg voor de bibliotheek aan den heer H. C. Bekking toevertrouwd. De in ons vorig verslag aangekondigde nieuwe katalogus is in manuskript gereed, doch het bestuur heeft gemeend nog geen aanvang met het drukken te moeten doen maken, daar de bibliotheek nog in menig opzigt aanvulling behoeft.

6. *Uitgifte der handelingen van het Genootschap.* — De verslagen van het verhandelde op de algemeene vergaderingen werden ook in het afgeloopen jaar gedrukt aan de leden toegezonden, terwijl zij tevens voortdurend in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië werden overgenomen, waardoor het openbaar maken onzer handelingen zeer werd bevorderd.

Namens het bestuur van het Indisch Genootschap.
's Gravenhage 22 Mei 1563.

VAN DER LINDEN,
Voorzitter.
J. BOUDEWIJNSE,
Sekretaris.

II. *De rekening en verantwoording van den penningmeester over* 1° *Mei* 1862 *tot ulto April* 1863.

Deze rekening, welke tot onderzoek gesteld was in handen eener kommissie uit de gewone leden, die haar met de daarbij behoorende stukken vergeleken en in orde bevonden heeft, wordt, onder dankbetuiging aan den penningmeester voor zijn beheer der geldmiddelen van het Genootschap gedurende het afgeloopen jaar, goedgekeurd.

III. *Het kiezen van leden voor het bestuur.*

Volgens den rooster is thans de beurt van aftreding aan de heeren: D. van Aalst, G. H. van Soest en J. Boudewijnse. Deze heeren worden, op de bij art. 12 van het reglement voorgeschreven wijze, met meerderheid van stemmen andermaal tot leden van het bestuur gekozen.

IV. *Voorstel van den heer Munnich betreffende het onderzoek wat van staatswege zou kunnen gedaan worden tot vermeerdering der kennis hier te lande omtrent onze overzeesche bezittingen.*

De *Voorzitter.* De heer Munnich heeft berigt, dat hij, op reis zijnde, verhinderd is deze vergadering bij te wonen. Ofschoon de heer Munnich zijn voorstel, eenigzins toegelicht, aan het bestuur schriftelijk heeft toegezonden, geef ik toch aan de vergadering in overweging, uithoofde van de

zeer wijde strekking van het voorstel, de beraadslaging daarover andermaal tot eene volgende algemeene vergadering te verdagen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

V. *Voorstel van den heer Dr. W. Bosch omtrent het onderwijs der inlanders.*

De *Voorzitter.* De heer Bosch heeft aan het bestuur ingezonden de volgende missive:

„Arnhem 26 Mei 1863.

„Ik heb de eer HH. leden van het Indisch Genootschap mijn welmeenenden dank aan te bieden voor de welwillendheid waarmede zij mijn voorstel, betrekkelijk het onderwijs der inlanders, hebben gelieven te ontvangen. Eerst daarna is bekend geworden het regerings-antwoord op het Voorloopig verslag, waaruit blijkt, dat het zoo weinig met de wet strookende voorschrift van den minister Rochussen, door den gouverneur-generaal en den tegenwoordigen minister van koloniën is verworpen; dat deze regering gezind is art. 128 van het regerings-reglement van Nederlandsch Indië naar letter en geest ten uitvoer te leggen, geheel overeenkomstig mijne wenschen.

„Nu de regering zelve den wettigen weg wil volgen, komt het mij voor het oogenblik gepast en geraden voor geenerlei aandrang te bezigen, noch haar in iets te belemmeren, weshalve ik mij veroorloof beleefdelijk te verzoeken aan de vergadering op aanstaanden zaturdag in overweging te geven om mijn voorstel onbepaald te verdagen, in afwachting van de maatregelen die nu genomen zullen worden.

„Met bijzondere hoogachting heb ik de eer te teekenen, enz.

W. BOSCH."

Ik stel aan de vergadering voor, ter voldoening aan het verzoek van den heer Bosch de behandeling van zijn voorstel onbepaald te verdagen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XI.

Art. 56 *van het Reglement op het beleid der regering van Ned. Indië, door Mr. A. J. Duymaer van Twist. — Overgedrukt uit de Bijdragen tot de kennis van het staats-, provinciaal- en gemeentebestuur in Nederland. Rotterdam. Otto Petri.* 1863. 8°. 74 *bldz.*

Over art. 56 van het Indisch regeringsreglement is reeds zooveel gesproken en geschreven en gestreden, dat velen dit onderwerp als volkomen uitgeput hebben leeren beschouwen en eene nieuwe toelichting van dat wetsartikel overbodig achten.

Dat die meening onjuist was kan blijken uit het aan den hoofde dezes vermelde geschrift. Reeds de naam des schrijvers stelt er borg voor, dat men hier niet te doen heeft met een alledaagsch voortbrengsel, en dat aan de meeningen en beschouwingen, daarin nedergelegd, eene eigenaardige waarde te hechten is.

Blijkbaar is het doel van den schrijver geweest, van nut te zijn in de bestaande koloniale krisis en vooral hèn voor te lichten die nog zwevende zijn tusschen de verschillende stelsels, die denken dat men, om de millioenen van het batig slot te behouden, *slechts* behoeft het bestaande kultuurstelsel zooveel mogelijk te behouden en vooral de vrije industrie te weren. Blijkbaar heeft het geschrift ook de strekking om die dobberende behouders, door de getuigenissen van hunne eigen koryfeeën, te bewijzen dat de vrije industrie niet onbestaanbaar is met het kultuurstelsel, dat de millioenen geenszins komen van het kultuurstelsel alléén, en dat op de millioenen van het kultuurstelsel voor het vervolg volstrekt niet met zekerheid kan worden gerekend.

Al dadelijk in den aanhef der brochure lezen wij:

„Art. 56 was een triomf voor hen, die de toepassing van liberale beginselen, ook in het bestuur van Nederlandsch Indië, voorstonden. Het wil, bij instandhouding zooveel doenlijk van de op hoog gezag ingevoerde *kultures* zelve, hervorming in de wijze waarop die kultures gedreven en de produkten verkregen worden; hervorming, niet in punten van ondergeschikt belang, maar in de grondslagen; hervorming, die er toe zal kunnen leiden, om *eenmaal* alle tusschenkomst van het gezag ook bij die kultures te laten varen, voor zoover die niet overal en altijd noodig en nuttig moet worden geacht.

„En dat alles voorgesteld, verdedigd en goedgekeurd door mannen, die nooit iemand heeft verdacht van de neiging tot ontijdige en onberaden hervormingen in Indië, noch van verwaarloozing der belangen van het moederland ten behoeve van Indië! Op een tijdstip, waarop zij het roer in handen hadden, en nadat reeds de groote meerderheid in de meeste afdeelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal had verklaard, dat zij met minder genoegen zou nemen!"

Voorts volgt eene duidelijke aanwijzing van dat, *waarover* art. 56 handelt. Zeer teregt wordt een wezenlijk onderscheid gemaakt tusschen de *op hoog gezag ingevoerde kultures* en het *kultuurstelsel.* Het kultuurstelsel van van den Bosch was het *begin* van de op hoog gezag ingevoerde kultures. Maar *dat* kultuurstelsel bestaat sedert lang niet meer. Van de grondslagen, door van den Bosch gesteld, is men schier in ieder opzigt afgeweken, althans voor zoover zij waren in het voordeel der inlandsche bevolking. Wat willen zij dan eigenlijk die *het* kultuurstelsel willen behouden? „*Wat*", zegt de heer Duymaer van Twist, „willen zij behouden? Het kultuurstelsel van den heer van den Bosch, dat reeds in zijne grondslagen veranderd is? Het stelsel, zooals het bestond 5, 10, 20 of 30 jaren na 1830? Of zooals het op dit oogenblik nog is? Want op ieder van die tijdstippen was het stelsel, of althans de toepassing daarvan, verschillend! Niets is zoo vaag en onbestemd, dan te zeggen: wij willen het kultuurstelsel behouden maar met wijzigingen; men wordt daardoor hoegenaamd niet wijzer, *wat* dan toch behouden en *wat* gewijzigd zal worden."

Merkwaardig is de schets, door den schrijver van den loop van sommige der op hoog gezag ingestelde kultures gegeven, en wij kunnen ons niet onthouden daarvan het volgende gedeelte af te schrijven.

„Wat de indigokultuur betreft: reeds in 1851 uitte de toen aftredende gouverneur-generaal de meening, dat die kultuur duurzaam op groote schaal niet vol te houden zou zijn. Zij was door hem reeds aanzienlijk verminderd. Ook later hebben zoodanige verminderingen herhaaldelijk plaats gehad. Pogingen om haar voor de bevolking minder bezwarend te maken, zonder te groote opofferingen van het gouvernement, zijn niet geslaagd. In 1860 en 1861 is zelfs de vraag reeds ter sprake gebragt, of niet de geheele intrekking raadzaam zou zijn. De behandeling dier vraag heeft wel is waar geleid om haar vooreerst op verbeterden voet te behouden, en o. a. de kosten van bereiding geheel voor rekening van het gouvernement te

nemen; maar het mag met grond betwijfeld worden, of het immer gelukken zal, haar te behouden op zoodanige wijze, dat òf de bevolking daaronder niet te veel lijde, òf de voordeelen voor het gouvernement niet geheel verloren gaan.

„Die voordeelen zijn ook nu reeds van betrekkelijk gering belang; en zij zullen nog geringer worden bij de nieuwe regeling, waarvan zoo even is gewaagd. Voor zoover dus de instandhouding van de gouvernements indigokultuur nog eene vraag is, is zij zeker eene vraag van betrekkelijk onbeduidend belang.

„Wat betreft de gouvernements tabak- en theekultuur: het is reeds eene besliste zaak dat de daaromtrent nog loopende kontrakten na expiratie niet verlengd zullen worden, maar dat die kultures aan de partikuliere industrie zullen worden overgelaten.

„De gouvernements kaneelkultuur wordt in het regeringsverslag van 1860 steeds verlies gevende genoemd, zoo als dan ook blijkt uit het aldaar medegedeelde staatje. Het denkbeeld, om die kultuur geheel in te trekken en haar door de koffijkultuur te vervangen, was in 1860 nog steeds hangende; maar zoo veel was reeds gebleken, dat die vervanging onmogelijk was.

„De gouvernements kochenillekultuur verdient naauwelijks vermelding, niet alleen omdat zij, althans in de laatste jaren, aanhoudend, verlies heeft gegeven, maar ook om hare onbeduidendheid. Sedert 1858 bestonden er maar twee inrigtingen meer. Bij de eene werkt de ondernemer met vrijwillige koelies, buiten bemoeijing van het bestuur, bij de andere laat het gouvernement werken door veroordeelden.

„De zoo wisselvallige, onbeduidende, maar voor de bevolking, die er mede belast is, zeer bezwarende gouvernements peperkultuur, gaf ook reeds in 1860 aanleiding tot de vraag, aan het Indisch bestuur gerigt, of het niet raadzaam ware haar als gouvernements kultuur te staken? In 1862 werd beslist, dat zij aan den vrijen wil der bevolking zou worden overgelaten, met verpligte levering evenwel aan het gouvernement van het produkt tegen *f* 12 per pikol. Tot hiertoe was slechts *f* 5 per pikol betaald, maar met vrijlating aan het Indisch bestuur om ook van die verpligte levering af te zien, wanneer zich partikuliere ondernemers mogten voordoen, die dezen tak van nijverheid uit eigen middelen zouden wenschen te exploiteren.

„In wezenlijkheid alzoo bepaalt zich de vraag omtrent de instandhouding van de gouvernements kultuur, en wat tot die instandhouding en tot wijziging tevens moet worden gedaan, tot de gouvernements koffij- en suikerkultuur. Van den wijden omvang van het kultuurstelsel, dat eenmaal bestemd scheen om alle kultures te omvatten, geschikt voor de europeesche markt, is weinig of niets meer over dan de gouvernements koffij- en suikerkultuur; en voor hen, die meenen dat de koffijkultuur eigenlijk niet onder het kultuurstelsel van den heer van den Bosch behoort, alleen de gouvernements suikerkultuur."

Meer in het bijzonder verdient ook gelezen en overwogen te worden de schets van de *uitkomsten* welke de gouvernements kultures hebben opgele-

verd, vooral met betrekking tot de finantiën van den staat. De overdrijving in de voorstelling van de millioenen en millioenen batige saldo's, als of die uitsluitend aan het kultuurstelsel zouden zijn toe te schrijven, wordt er met groote juistheid aangetoond, en met even groote juistheid wordt gewezen op de voornaamste schaduwzijde van het stelsel, zijne feitelijke uitkomsten voor de inlandsche bevolking.

De inhoud van het geschrift is overigens te rijk om dien hier verder over te nemen. Wij wenschen het in handen van een ieder, die wenscht zich een juist oordeel te vormen omtrent een der voornaamste twistpunten op koloniaal gebied. Men zal er een helder inzigt door bekomen hoe de vervalsching en ontaarding van het oorspronkelijk kultuurstelsel de ontwikkeling der voortbrenging door partikuliere nijverheid heeft moeten schokken. En wanneer men dan bedenkt dat, niettegenstaande de beperkingen en tegenwerkingen waaraan die nijverheid sedert 1830 is blootgesteld geweest, men toch niet heeft kunnen beletten dat de partikuliere stapelprodukten allengs zijn toegenomen en sedert lang reeds een zeer aanzienlijk deel van onzen nationalen handel voeden, dan kan men zich eenige voorstelling maken welken omvang die produktie thans reeds zou zou hebben bereikt, en in welke mate handel en schatkist er door zouden worden gebaat, wanneer men haar den vrijen loop gelaten had.

Junij 1863. RED.

XII.

Atlas ichthyologique des Indes Orientales Néerlandaises publié sous les auspices du gouvernement colonial Néerlandais, par P. Bleeker, Amsterdam 1862—1863. *Vol. I—II. Fréderic Muller, fol.* *).

Nous avons annoncé ce magnifique ouvrage, lorsque M. Bleeker nous à montré les premières planches chromolithographiées qu'il préparait, et nous avons pu dire à nos lecteurs qu'il allait constituer le plus beau monument ichthyologique de notre époque.

Aujourd'hui les premières livraisons que nous avons sous les yeux viennent justifier notre dire et dépassent même nos prévisions par leur beauté et par la science et l'érudition zoologiques déployées par l'auteur.

Chaque famille est traitée de manière à former une monographie et de

---

*) Het is niet dan met weerzin dat ik de volgende aankondiging in dit tijdschrift overneem. Ik doe het uitsluitend met het oog op de vele inteekenaren op den Atlas in Indië en op de van daar van enkele zijden ontvangen klagten dat de uitvoering in meerdere opzigten niet beantwoordt aan de daarvan gekoesterde verwachting. Men kan de eischen te hoog stellen en van een zuiver wetenschappelijk werk, van den omvang als het onderwerpelijke, niet verwachten de keurigheid van kostbare gravures, enz. Zoodanige uitvoering zou liggen boven het bereik der voor de uitgave beschikbare middelen en zeer verre boven den gestelden inteekeningprijs. Het zal niet ten kwade worden geduid, wanneer tegenover bovenbedoeld minder gunstig oordeel gesteld wordt het oordeel van een der uitstekendste naturalisten van Frankrijk, zoo als het voorkomt in de door hem geredigeerd wordende Revue et Magasin de Zoologie pure et appliquée, N°. 5 van Jaargang 1863. BL.

telle sorte que, dans le cas, assurément peu probable, où l'auteur ne pourrait continuer son oeuvre, chacune constituerait toujours un ouvrage terminé et complet.

Les caractères de chaque famille sont d'abord exprimés par une diagnose latine, puis développeés en français. On y trouve l'histoire complète de la formation du groupe, l'indication de tous les auteurs qui ont traité de ces poissons, avec la discussion critique de leurs travaux présentée avec une précieuse impartialité et susceptible de faire apprécier le degré de confiance que l'on doit avoir dans leurs opinions, les descriptions qu'ils ont données, etc.

Vient ensuite un tableau synoptique des genres composant la famille, soit qu'ils appartiennent à l'Archipel indien ou qu'ils y soient étrangers, ce qui est d'une grande importance pour former de bons genres. Dans cette partie M. Bleeker indique les espèces archipélagiques qui étaient connues jusqu à lui, et il termine par l'indication de celles qui sont dues à ses recherches; il donne encore un tableau complet de toutes les espèces formant définitivement aujourd'hui chaque groupe générique; il classe ces espèces géographiquement, indiquant pour chaque île les espèces qui y ont été rencontrées, et il entre en matière par la description complète de chaque genre en le traitant de la même manière que les familles.

Enfin, après ces tableaux si utiles pour l'étude de chaque groupe et pour faciliter leur connaissance et leur comparaison entre eux, il reprend chacune des espèces appartenant à l'Archipel indien, et donne une description latine développée, suivie de remarques en français.

M. Bleeker donnera, de la même manière, les caractères de tous les genres qui ne sont pas propres à l'Archipel indien, afin que son ouvrage forme un cadre complet d'ichthyologie.

Les planches sont réellement magnifiques, et représentent non-seulement les espèces nouvelles, mais toutes celles qui étaient déjà publiées ailleurs. Ces figures, comme nous l'avons déjà dit, sont toutes peintes sous les yeux de l'auteur, d'après des sujets vivants on récemment pêchés, et qui conservaient encore les couleurs de la vie. C'est une circonstance unique qui donne à l'Atlas de M. Bleeker un caractère exceptionnel, unique en zoologie, et qui ne pouvait être obtenu que par un concours de circonstances qui se rencontre rarement.

On ne saurait trop féliciter M. Bleeker d'avoir réuni d'aussi immenses et beaux matériaux, et il est certain qu'il a déployé, pour y parvenir sous le climat brûlant et meurtrier de Java, une activité et un dévouement à la science au-dessus de tous les éloges. On peut dire aussi que son ouvrage sera unique dans son genre, et qu'il suffirait à lui seul pour lui faire une grande réputation dans la science, s'il ne l'avait pas déjà rendu illustre par beaucoup d'autres travaux bien appréciés du monde savant.

GUÉRIN-MÉNEVILLE.

(Revue et Magasin de Zoologie pure et appliquée. 1853 No. 5).

NEDERLANDSCH INDIË

IN DE

VOLKSVERTEGENWOORDIGING.

V.

— De beraadslagingen der jongste maanden zullen een der belangrijkste bladzijden eischen van de geschiedenis van ons koloniaal-parlementair leven.

— De eeuw van het heden stond er tegenover de eeuw van het verledene, de levende kracht tegen over de doode, de beweging tegenover de traagheid.

— Het is de strijd der wereldgeschiedenis. Ieder nieuw geslacht staat op de schouders van het oudere. In kennis en ervaring begint het, waar het oudere eindigt.

— Van daar een verschillend standpunt en eene verschillende vatbaarheid van toeëigening voor elke nieuwe generatie. — Van daar ook een steeds noodzakelijk zich wijzigende tijdgeest, waar even standvastig een vroegere vruchteloos tegen opkomt. — Maar van daar ook dat wij thans zijn Nederlanders en niet meer Batavieren.

— Verzet tegen den vooruitgang kan dien wel vertragen maar niet beletten.

— Voor onze koloniale staatkunde herinnere men zich slechts de jaartallen 1848 en 1863.

— Het einde der vorige maand was nog getuige van den strijd in de Tweede Kamer over de begrooting van het departement van koloniën.

— Men had grond de aanneming dier begrooting te voorspellen.

— De debatten daarover waren geworden, even als die over de begrooting voor 1862, een kamp van beginselen; en het was niet denkbaar dat de meerderheid der Kamer van eene staatkundige overtuiging zou zijn geworden in strijd met die, welke geleid had tot de aanneming der begrooting van den minister Uhlenbeck.

— Niemand twijfelde er meer aan, dat de tegenwoordige minister, zoodra de beginselen van vooruitgang meer in het bijzonder aan de praktijk zouden worden getoetst, die ook met niet minder talent zou verdedigen dan tijdens de algemeene beraadslagingen.

— Bovendien; een aaneengesloten rei van liberale leden stond hem ter zijde en deed schier vergeten dat slechts één hunner Indië uit eigen aanschouwing kende.

— Minder gunstig daarentegen was de verhouding der tegenstanders van het kabinet.

— De verbonden magten, de antirevolutie, het behoud en de reaktie, hadden elkander gedemoraliseerd reeds vóór dat zij het strijdperk bereikten.

— Overtuigd van hare zwakheid, trachtten zij te vinden in eene zamenwerking, wat haar aan eigen magt ontbrak, zonder er zich van bewust te zijn dat die krachten, in rigting deels aan elkander tegenovergesteld, elkander voor een goed deel moesten neutraliseeren.

— Verbonden magten werken in den regel slechts zamen ter bereiking van afzonderlijke doeleinden; — zij bestrijden den gemeenschappelijken vijand slechts om den buit elkander te betwisten.

— De triple-alliantie was ook slechts mogelijk bij loslating, door de betrokken partijen, van juist die beginselen, waaraan zij, op haar standpunt, haar kracht hadden moeten ontleenen.

— Van daar de weerloosheid tegenover den vijand, die wist wat hij wilde en wilde wat hij wist, en tegenover wien zelfs niet geplaatst kon worden éénheid en kracht van leiding.

— Negen dagen duurde de begrootingstrijd, en niet minder dan 31 leden namen er deel aan.

— De bestrijders van het kabinet voelden den bodem allengs onder zich wegzinken.

— De kans was in hun nadeel, omdat het terrein hun ongunstig was en hunne stelling verkeerd gekozen. — Hun beste geschut stond op duinzand en moest na elk schot dieper zinken.

— Door transaktie van beginselen hadden zij zich bovendien afgescheiden van hunne basis van operatie.

— Talenten van aanvoerders en strijders konden hier niet baten. De nederlaag was slechts te verschuiven, niet te vermijden.

— Eene meerderheid van 18 stemmen besliste de aanneming der begrooting in de Tweede Kamer. — 43 tegen 25.

— De koloniale rigting van het kabinet had op nieuw in de Tweede Kamer gezegevierd.

— De aanneming der begrooting had plaats den 4den Junij.

— Zij werd, nog denzelfden dag, gevolgd door de aanneming, met *algemeene* (66) stemmen, van het wetsontwerp tot nadere regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot van 1860.

— En ook nog denzelfden dag werd, eveneens met *algemeene* stemmen (65), goedgekeurd het wetsontwerp tot *vrijen invoer in Nederlandsch Indië van grondstoffen voor de nijverheid.*

— Nadat in het vraagstuk der spoorwegen op Java door den minister van koloniën beslist was, zag men lang vergeefs uit naar de behandeling daarvan in de vertegenwoordiging.

— Eerst in Junij werd uitgebragt het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs voor het desbetrekkelijk wetsontwerp, en reeds weinige dagen daarna (16 Junij) ontving de Tweede Kamer de memorie van beantwoording des ministers.

— Een nieuwe strijd was te voeren.

— Geslagen in de debatten over de begrooting, poogden de tegenstanders van het kabinet een deel van het verloren terrein te herwinnen bij de beraadslaging over de Javasche spoorweg-koncessie.

— Maar ook hier schoten zij te kort, méér zelfs nog dan in den strijd over de begrooting.

— Eene nieuwe poging tot uitstel der beraadslagingen, van het hoofd der antirevolutie uitgegaan, stuitte af op den verklaarden wil der meerderheid deze aangelegenheid tot een einde te brengen.

— Een verstandig toegeven aan gegronde opmerkingen moest ook doen wegvallen de bezwaren, tegen enkele bijzonderheden der rigting van de toegestane spoorweglijn geopperd.

— En de kracht der feiten, met evenveel zaakkennis als talent ontwikkeld, brak zelfs den tegenstand van velen der oppositie.

— Dat sommigen niettemin hunne stem voor de koncessie bleven weigeren, wien zou het verwonderen?

— Het hoofd der antirevolutie had weder, als altijd, gebrek aan licht, en dat gebrek heette ook te bestaan bij enkelen die de oogen gesloten hielden of voor het licht niet ontvangvatbaar waren.

— Een der koryfeeën van de reaktie daarentegen had licht genoeg, om in de spoorwegen op Java voor de honderdste maal te zien den „ondergang" van Nederland's gewigtigste belangen.

— Waar de een zich nog in duisternis waande, luidde de ander de brandklok.

— De een ziet niet den dageraad eener betere toekomst van Indië omdat hij er te ver, ook zedelijk, van is verwijderd; en de ander ontwaart een zee van vlammen in de opgaande zon, omdat hij hare stralen opvangt met een brandglas.

— De psycholoog verwondert er zich niet over.

— Maar het zij ter eere van meerderen van de alliantie Groen-de Brauw-Wintgens gezegd, dat zij de hoofden der antirevolutie en der reaktie niet volgden op den door hen ingeslagen weg.

— Van veel belang en van hooge beteekenis was de houding van den eigenlijken kolonialen woordvoerder van het verbond, den heer Mijer, die, zich vrij houdende van de visioenen der reaktie en van de amblyopie der antirevolutie, zijne goedkeuring aan de spoorwegkoncessie op Java heeft gehecht.

— De beraadslagingen over de spoorweglijn Samarang-Vorstenlanden, duurden vier dagen, — van den 22ª tot den 25ª Junij.

— Van de 67 leden verklaarden zich niet minder dan 54 voor het wetsontwerp.

— En al is nu ook niet verwezenlijkt de wensch van den minister van koloniën, in de zitting van 24 Junij uitgesproken, dat zijn spoorwegwet

met algemeene stemmen zou worden aangenomen „in het publiek belang, „in het belang van den band tusschen moederland en koloniën, en opdat „op Java, bij het vernemen van de tijding daarvan, een kreet van hulde „en sympathie opga voor Neêrland's vertegenwoordiging", — de indrukwekkende meerderheid heeft dien wensch niet beschaamd en kan er zeker van zijn dat dankbaarheid en sympathie in Indië haar deel zullen wezen.

— Maar begrooting en spoorwegwet hadden nog de Eerste Kamer te doorloopen.

— In gespannen verwachting werden hare beslissingen verbeid. — Van haar toch hing af niet alleen de wetwording der ontwerpen, maar ook de voortduur der geregelde werking van regering en vertegenwoordiging.

— Den 16en Junij hare zittingen hervat hebbende, kwamen er eerst den 25en Junij op nieuw onderwerpen van kolonialen aard ter sprake.

— Het wetsontwerp betreffende den *vrijen invoer in Nederlandsch Indië van grondstoffen voor de nijverheid* werd, evenals in de Tweede Kamer, met *algemeene* stemmen aangenomen (27 Junij).

— Daarna was de *begrooting* van het departement van koloniën aan de orde.

— Het verslag der kommissie van rapporteurs daarover ademde reeds een' verzoenenden geest jegens het kabinet, hoogelijk verschillende van den geest der stemmingen van December 1862 en der verklaringen van Januarij 1863.

— Het was duidelijk, dat velen in de Eerste Kamer er zich over verheugden, in den persoon en in de handelingen van den minister Fransen van de Putte, aanleiding te hebben om terug te komen van de verklaring der Kamer, afgelegd onder den indruk der houding van zijn voorganger.

— Toch was de tegenstand nog grooter dan velen verwachtten.

— Drie dagen duurden de begrootingsdiskussiën in de Eerste Kamer; — van den 29sten Junij tot den 1sten Julij.

— Daarin lag niet minder een gunstig voorteeken.

— Er waren er, die alle verdere debatten over de begrooting hadden willen vermijden; en door de reaktie buiten de Kamer was juist de afsnijding der beraadslagingen aanbevolen, blijkbaar om te doen geven „la mort sans phrases".

— Men was van eigen zwakheid zoodanig overtuigd, dat men zich verloren achtte, wanneer die zwakheid op nieuw in het licht werd gesteld.

— Zoodra echter eenige tegenstanders van het koloniaal regeringsbeleid van het kabinet zich er aan waagden, met den minister eene lans te breken, kon men gerust zijn dat de zege zou wezen aan de zijde der regering, — evenzeer als zij het zou geweest zijn in December 1862 bijaldien de verdediging der begrooting met meer talent had kunnen geschieden, — en evenzeer als zij het was, toen de minister Loudon den eersten kamp der regering tegen het koloniaal behoud had ondernomen.

— Was de strijd reeds in de Tweede Kamer ongelijk, in de Eerste Kamer was de kans nog meer ten nadeele van de tegenstanders van den minister.

— Hier toch ontbraken zelfs de talenten en de kennis, welke in de Tweede Kamer tegenover den minister konden worden gesteld.

— De uitslag is bekend. Met 22 tegen 16 stemmen werd de *begrooting aangenomen.*

— Die uitslag is beslissend voor het liberale beginsel op koloniaal gebied.

— Het was hier meer dan ooit eene kwestie van stelsel.

— Nooit was het liberale beginsel duidelijker geformuleerd door de regering op den voorgrond gesteld.

— Dat beginsel, het eerst gehuldigd in de benoemingen der ministers Cornets de Groot en Loudon, ontving zijne volledige erkenning bij de optreding van het tweede ministerie Thorbecke.

— Dat het votum der Eerste Kamer van December 1862 niet dat beginsel had getroffen, de regering had het standvastig beweerd, en de Eerste Kamer zelve heeft thans het beweren van het kabinet geregtvaardigd door hare stemming van den 1sten Julij.

— Verheugen wij er ons over, dat de meerderheid der Eerste Kamer toegankelijk is bevonden voor eene overtuiging, ten opzigte van de beginselen van koloniaal beheer, welke schokken heeft vermeden, en verhoed den stilstand of den achteruitgang in de ontwikkeling van Indië, welke zonder haar tijdelijk zou hebben moeten volgen.

— Door de stemming der Eerste Kamer kon het groote koloniale pleit gezegd worden volkomen beslist te zijn.

— Het beginsel van ontwikkeling en vooruitgang is op nieuw door *beide* Kamers bekrachtigd, maar thans, méér dan vroeger, na getoetst te zijn aan de feiten en aan de praktijk.

— Daardoor kreeg het beginsel zijn' vorm, zijne ligchamelijkheid, — en die ligchamelijkheid was noodig om te komen tot de erkenning van zijn werkelijk karakter.

— Dat karakter was door de reaktie met onbeschaamde kwade trouw vervalscht en aangeduid als in zich sluitende ondergang van Nederland's handel, staatsbankroet, omwenteling in Indië, verderf van moederland en kolonie, en wat niet al meer.

— Maar geene volksvertegenwoordiging dekreteert den ondergang van de natie, voor wier belangen zij gehouden is op te treden.

— En wat blijft er thans van de deklamaties der mannen van de duisternis, nu ook de meerderheid der Eerste Kamer heeft bewezen zich vrij gemaakt te hebben van hunne verderfelijke aanblazingen?

— De invloed dier mannen zal meer en meer verzwakken, ook bij de leden van beide takken der vertegenwoordiging, die, bevreesd gemaakt door het luiden der noodklok, hunne stem niet hebben kunnen geven om de regering op den weg des vooruitgangs te steunen.

— Ook die vrees zal wijken voor de taal der feiten, en die feiten kunnen niet wegblijven.

— Liberaal in Indië, men zal het algemeen leeren inzien, is even noodzakelijk en even weinig gevaarlijk als liberaal in Nederland.

— Slechts de toepassing van het beginsel eischt beleid en omzigtigheid, maar wie zou dat beleid en die omzigtigheid uit het oog willen verliezen?

— Het woord liberaal heeft tot ware beteekenis ontwikkeling en vooruitgang.

— En wie in Nederland wil den vooruitgang *niet?*

— Het liberalisme is in onze natie zoodanig geweven, dat zelfs zij, die zich konservatieven noemen, zich zouden schamen niet tevens te zijn mannen van vooruitgang.

— En zij hebben gelijk.

— Want het land der Batavieren is de bakermat van den vooruitgang van het Europa der laatste eeuwen. — Het liberalisme is er inheemsch.

— Vraag het honderden en honderden van alle standen in den lande, onverschillig van welke kleur zij zijn, en zij zullen u zeggen: — liberaal — dat zijn wij allen! — maar wat noemt gij liberaal?

— En hierin ligt de knoop. Konservatieven, antirevolutionairen, liberalen, — in Nederland behooren zij allen slechts tot schakeringen van het liberalisme.

— Daarom vooral was de heftigheid van den strijd dier schakeringen te betreuren, en daarom zijn niet genoeg te wraken de aanblazingen van personen, die van uit hunne schuilhoeken, met het staatsbelang op de lippen maar niet in het hart, opzetten tegen alles wat niet in hunne holen is uitgebroeid.

— Maar vertrouwen mag men dat wij thans, nu de kracht dier lieden is verbroken, ook ten deze eene betere toekomst te gemoet gaan, en dat de kamp der partijen zich voortaan zal oplossen in een' meer edelen wedstrijd van overleg.

— Dat standpunt zijn wij, sedert Januarij, veel nader bij gekomen.

— Het is thans bewezen, wat ik in Januarij zeide, dat de overeenstemming in beginselen en bedoelingen veel grooter was dan men waande en dat er slechts strijd bestond over woorden, niet over zaken.

— Ook thans nog mag men zeggen, wat wil de een, dat de ander niet wil; — wat is dan toch het wezen van het verschil?

— De Tweede en de Eerste Kamer hebben er reeds op geantwoord.

— Heden heeft de Eerste Kamer ook de *spoorwegwet voor Java* met *algemeene* stemmen aangenomen en daardoor de kroon gezet op haar votum van 1 Julij.

— Verheugen wij ons er over dat Nederland, bij monde van zijne ministers en vertegenwoordiging, uitdrukkelijker dan ooit verklaard heeft een regtvaardig bestuur en de ontwikkeling van Indië ernstig te willen.

— Nederland zelf zal er wèl bij varen, — en het heeft Indië er door aan zich verbonden door onverbreekbare banden.

— De kreten van dankbaarheid en liefde uit Indië zullen niet achterwege blijven.

4 Julij 1863.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De Kommissaris-generaal du Bus over het individuëel landbezit op Java.

„Het individuëel landbezit onder de Javanen moet worden de hoeksteen van alle toekomstige ontwikkeling van kultuur op de reeds bebouwde gronden, gelijk de kunde, de nijverheid en de kapitalen van den Europeër het worden moeten voor de ontginning en kultuur van den nog onbebouwden grond."

DU BUS DE GISIGHNIES.

Tinontginning op de Karimon-eilanden.

In het 12e deel van het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde komt volgende mededeeling voor omtrent de tinontginning op Groot-Karimon. Men heeft haar te danken aan den heer E. Netscher, thans resident van Riouw, wiens „Togtjes in het gebied van Riouw en onderhoorigheden" in genoemd deel zijn beschreven en in hooge mate belangstelling verdienen.

Groot-Karimon is een eiland van veel belang door den tinerts, die daar gevonden wordt. In de ravijnen, die de heuvels van elkander scheiden en meest alle door kleine rivieren besproeid worden, komt de ertshoudende roode klei voor. Gewoonlijk ligt zij onder rotsblokken en onder groote groote steenen. — De klei is op vele plaatsen rijk aan erts, zoodanig zelfs dat een enkele doelang, zijnde een houten bord van ongeveer 1½ voet middellijn en in het midden eenigzins uitgehold, met klei gevuld en gewasschen, soms twee handen vol erts oplevert. De erts is ook van goede hoedanigheid. In Engeland heeft men bevonden, dat zij 72 pCt. zuiver tin bevatte, maar professor Mulder te Utrecht verkreeg er 83 pCt. uit.

Het is reeds lang bekend dat Karimon tin bevat.

Ongeveer dertig jaren geleden is daar eene ontginning voor rekening van een kapitein der Chineezen te Riouw beproefd, maar weder gestaakt,

waarschijnlijk omdat de toenmalige onderkoning van Riouw, als eigenaar van den grond, te hooge schatting eischte, zoodat de winst daardoor geheel of grootendeels verloren ging.

Thans worden de tingronden op Karimon bewerkt door den heer A. N. van den Berg, die daarvoor koncessie van den onderkoning van Riouw heeft verkregen.

De onderneming is nog maar op kleine schaal, doch voor aanzienlijke uitbreiding vatbaar, en dan zullen de winsten ook toenemen in evenredigheid van de kracht, waarmede de exploitatie kan worden voortgezet. Tot nog toe heeft de heer van den Berg een 50tal Chineezen als mijnwerkers in dienst, die tegen eenen vasten prijs de erts aan hem leveren.

De erts wordt niet op Karimon gesmolten maar, in houten kisten afgepakt, naar Singapoera gezonden, van waar zij in denzelfden toestand naar Engeland afgescheept wordt. In de twee jaren dat de ontginning, aanvankelijk onder moeijelijke omstandigheden, in werking is, zijn ruim zeven honderd pikols erts verzonden, en deze hoeveelheid kan belangrijk noemen.

De inlandsche bevolking van Karimon bedraagt slechts een honderdtal zielen, welke het den heer van den Berg nog niet is mogen gelukken aan geregelden mijnarbeid te gewennen. Soms graven zij eenen kuil van geringe diepte en wasschen een weinig erts, maar zij hebben niet de krachten en den wil om de meer voordeelige, maar tevens moeijelijker, gronden te bewerken. Zij bouwen goede praauwen, waartoe de beste houtsoorten hier in overvloed voorhanden zijn.

Wanneer de Chineezen in of nabij een riviertje eene plek vinden, waar zij vooronderstellen, dat voldoende erts zal worden gevonden om de moeite der ontginning te beloonen, verwijderen zij de rotsen en steenen, die de kleilaag bedekken, en dammen het water af, zoodanig dat het door eene houten trog loopt, waarin zij de ertshoudende klei met den voet en met houten schoffels zoo lang wasschen, tot dat de aarddeelen met den stroom zijn medegevoerd en de zwaardere erts achtergebleven is.

Ik bezocht de ontginningen aan de rivier Limau, die zeer schilderachtig gelegen zijn tusschen de digt begroeide heuvelruggen, en bewonderde de nette en stevige waterkeeringen, welke de Chineezen daar hebben aangelegd. Zij wonen op eenigen afstand van elkander in eenvoudige huizen van ruw hout en matten, en hebben bij elke woning eene fokkerij van pluimvee en een' kleinen groententuin. Zij werken, met korte tusschenpoozen, van 's morgens zes tot 's avonds zes ure, en het is een zware, afmattende arbeid, dien zij verrigten. Desniettemin zijn zij zelden ongesteld, hetgeen misschien ook daaraan is toe te schrijven, dat zij veel voedsel gebruiken.

Het regeringsreglement thans het stelsel der konservatieven.

In de beraadslagingen over de definitieve vaststelling der koloniale begrooting voor het loopende jaar hebben de hoofden der konservatieve partij,

hun stelsel willende blootleggen, verwezen naar het regeringsreglement en gezegd dat het zich in dat reglement oplost. Met genoegen is die verklaring door de voorstanders van vooruitgang, ook op koloniaal gebied, ontvangen, omdat de partij van het behoud daardoor eene schrede nader gekomen is tot wat de liberalen sedert jaar en dag voorstaan. Het schijnt daarom niet overbodig in herinnering te brengen een tal van artikelen van bedoeld reglement, om het stelsel der konservatieven van 1863 beter te kenschetsen.

Art. 5 *en* 6. „Ik zweer (beloof) dat ik de welvaart van Nederlandsch Indië naar mijn vermogen bevorderen zal." (gedeelte van den eed van den gouverneur-generaal en van den luitenant gouverneur-generaal).

Art. 11. „Ik zweer (beloof) dat ik, door mijne daden en raadgevingen, naar mijn vermogen zal medewerken tot bevordering van de welvaart van Nederlandsch Indië" (gedeelte van den eed van den vice-president en de leden van den Raad van Nederlandsch Indië).

Art. 55. De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur, van wien ook, is een der gewigtigste pligten van den gouverneur-generaal.

Hij zorgt dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uit te vaardigen verordeningen stiptelijk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vrijelijk klagten in te leveren.

Art. 56. De gouverneur-generaal houdt de op hoog gezag ingestelde kultures, zooveel doenlijk in stand, en zorgt in overeenstemming met de bevelen des Konings;

1°. dat die kultures niet in den weg staan aan de teelt van genoegzame voedingsmiddelen;

2°. dat, voor zoover die kultures plaats hebben op gronden door de inlandsche bevolking voor eigen gebruik ontgonnen, de beschikking over die gronden geschiede met billijkheid en met eerbiediging van bestaande regten en gebruiken.

3°. dat bij de verdeeling van den arbeid, dezelfde regelen worden in acht genomen.

4°. dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig zij, dat de gouvernements kultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt;

5°. dat zooveel doenlijk opgeheven worden de bezwaren die, na een opzettelijk onderzoek, mogten bevonden worden ten aanzien van die kultures te bestaan; en

6°. dat alzoo worde voorbereid eene regeling, steunende op vrijwillige overeenkomsten met de betrokken gemeenten en personen, als overgang tot een toestand, waarbij de tusschenkomst des bestuurs zal kunnen worden ontbeerd.

Art. 60. De gouverneur-generaal moedigt den handel, de nijverheid en den landbouw aan.

Art. 77. Niemand kan van zijn eigendom worden ontzet dan ten alge-

meene nutte, op de wijze bij algemeene verordening bepaald, en tegen voorafgaande schadeloosstelling.

Art. 108. Allen die zich op het grondgebied van Nederlandsch Indië bevinden hebben aanspraak op bescherming van persoon en goederen.

Art. 125. Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg van den gouverneur-generaal.

Art. 128. De gouverneur-generaal zorgt voor het oprigten van scholen ten dienste der inlandsche bevolking.

Mag men de konservatieven echter, wanneer zij de uitvoering dezer artikelen ernstig wenschen, nog behouders noemen? Waarin verschillen zij dan van de liberalen? De zaak is eenvoudig dat het verschil zoo groot niet is, wat uit de verklaringen der konservatieve partij meer dan voldoende blijkt. De gevoerde strijd kan dan eigenlijk niet genoemd worden een strijd van beginselen. De kenschetsing van zijn wezenlijk karakter is niet moeijelijk, wanneer men daarbij slechts let op tijden, stellingen en personen.

Junij 1863. * * *

Ambtelijke stemmen over „vrijwillige arbeid" op Java.

De „Overzigten van den staat der suikerkultuur" gepubliceerd in de Bijlagen van het Bijblad der Staats-Courant (p. 1049—1100), rijk aan mededeelingen betreffende de suikerkultuur in het algemeen en aan bijzonderheden rakende de inlandsche huishouding, bevatten ook meerdere verklaringen omtrent den staat van den vrijwilligen arbeid bij de suikerondernemingen. Wij hebben het niet ondienstig geacht daaruit volgende uittreksels hier over te nemen.

Cheribon. Op al de fabrieken wordt voor verreweg het grootste gedeelte met *vrijwillige* arbeiders gewerkt. Bij de meeste fabrieken zijn zoogenaamde „pekoelens" of koeliekampongs, waar zich een meer of min aanzienlijk getal vrijwillige fabriekarbeiders heeft nedergezet. Zij zijn, met uitzondering van enkele ligte diensten, binnen de kampongs hunner inwoning niet onderworpen aan het presteren van verpligte diensten. De meesten vindt men te Tjiledoek en te Ardjowinangoon. Bij laatstgenoemde fabriek zijn zij in de gelegenheid een 100 tal bouws sawah's van 2 nabijgelegen dessa's te bewerken. Waar zulks niet het geval is, zijn zij niettemin ook vrij talrijk. — Volgens naauwkeurige opnamen is in de pekoelens te Tjiledoek en Ardjowinangoon bevonden eene bevolking van 1957 en 1404 = 3361 zielen, waardoor ruim in de behoefte aan werkvolk moest kunnen worden voorzien. — Gebrek aan de noodige geldmiddelen is bij eenige ondernemers mede wel eens oorzaak dat zij moeijelijker arbeiders, vaste boedjangs, kunnen bekomen. Het vereischt ook eenige uitgaven om in de huisvesting dier menschen te voorzien; waar zulks het meest te wenschen overlaat,

zal de minste toevloed zijn. Wijders kan de behandeling van het werkvolk door mandoors, opzieners en geëmplojeerden hierop influënceren. — Welke andere redenen zal men ten minste zoeken en kunnen vinden, als men eenige fabriekanten hoort verklaren, dat zij genoegzaam vrijwillige arbeiders, vaste boedjangs (werklieden) zouden weten te bekomen, als zij slechts in de gelegenheid waren hun eene woonplaats aan te wijzen.

PEKALONGAN. Aangaande het snijden van het riet is meldenswaardig dat het nagenoeg geheel vrijwillig plaats heeft, als er geen gevallen en zwaar suikerriet moet gesneden worden. — Te Seragi wordt het riet naar den molen gebragt door vrijwillig zich daartoe verbindende personen uit het distrikt, met karren van de fabriek en met vooruitbetaling van een klein voorschot. — Vrijwillige arbeiders op de fabrieken werden bereids in vrij grooten getale verkregen te Batang. Daarna komt Seragi in aanmerking. Het minst waren er te Wonopringo.

SAMARANG. Voor ongeveer de helft geschiedt het vervoer van het riet door vrijwillige aanbieding der bevolking zonder voorschotten. Men mag het er voor houden intusschen, dat die staat van zaken zonder bemoeijenis, aanmoediging en medewerking van het bestuur ontstaan is.

Gaat men na welke schikkingen de dienstpligtige bevolking onderling maakt tot regeling en verdeeling ook van den minder aangenamen en weinig voordeel gevenden arbeid, dan vindt men, bij de fabriek Tjepiering, dat de vier groote nabij het strand gelegen dessa's, met de koelielevering belast, zich veelal door *vrijwilligers* van Pekalongan en elders, soms ook uit eigen dessa's doen vervangen, *omdat* hun bedrijf, de vischvangst, hun *meer voordeel geeft* dan de koeliedienst, waaraan zij bovendien vreemd en ongewoon zijn. Hunne plaatsvervangers geven zij, boven het dagloon van den fabrikant, eene hoogere of lagere betaling, naar mate van de omstandigheden en bij wederzijdsch goedvinden. De verpligte arbeiders dragen dus hier den last eener geldelijke opoffering, en het gedwongen werk wordt door vrijwillige arbeiders, maar tegen hoogere loonen, verrigt.

Bijna overal elders zal men iets dergelijks, doch in meerdere en mindere mate en gewijzigd naar plaatselijke gewoonten en gebruiken, aantreffen.

REMBANG. In het regentschap Toeban kostte het den fabriekant weinig moeite door de bevolking vrijwillig riet te doen aanplanten. Hij oogstte daarvan in een vorig jaar volgens opgave reeds 71 bouws, ieder van welke 29 pikols suiker afwierp. Dit riet is door de bevolking vrijwillig geplant boven en behalve de bij kontrakt vastgestelde hoeveelheid. Die gedwongen hoeveelheid nu verminderende en der bevolking ruimer beschikking latende over het weinige levend water dat disponiebel is, mag het verwacht worden dat zij er des te gereeder toe zal overgaan meer riet uit eigen beweging of zonder last van het bestuur te planten, als de fabriekant daaraan eene billijke belooning zal willen verbinden.

SOERABAYA. Met eene sterke bevolking als in de residentie Soerabaya, moet het den fabriekanten hier gemakkelijker vallen dan elders zich van vrijwillige arbeiders voor de verschillende fabriekwerkzaamheden te voor-

zien. Gaat men na dat bij de groote waterwerken in deze residentie aanhoudend 2000 à 3000 koelies op één punt hebben kunnen worden verkregen en op alle fabrieken gelijktijdig een 100- à 150-tal arbeiders, behalve de rietvoerders, zonder tusschenkomst van het bestuur, hebben gewerkt, dan zou het als aan geen twijfel onderhevig te zijn voorkomen, dat de fabriekanten, na de voltooijing dier buitengewone groote werken, zich geheel door eigen middelen de noodige arbeiders kunnen aanschaffen.

Onwederlegbaar is het feit dat in de residentie Soerabaya 18 suikerfabrikanten gezamenlijk eene jaarlijksche aanplanting van 8030 bouws met vrijwillige karrenvoerders naar hunne fabrieken doen vervoeren; dat zij, geen vertraging door andere omstandigheden veroorzaakt ondervindende, in den regel bij tijds, eenigen zelfs zeer vroeg, hebben afgewerkt, en er geene of geen noemenswaardige verliezen op de zaak der transporten geleden worden, in weerwil der hooge voorschotten, lang vóór den maaltijd wordende uitgekeerd; dat hetzelfde bestaat in de aangrenzende residentie Pasoeroean, waar 17 kontrakten met ruim 6000 bouws aanplanting worden gevonden, en dat Probolingo, 10 fabrieken met 5000 bouws riet hebbende, geene uitzondering hierop maakt, terwijl men ook in de meer binnen 's lands gelegen residentiën Kediri en Madioen weder denzelfden staat van zaken aantreft bij de weinige aldaar bestaande suikerondernemingen.

DE

PARTIKULIERE KOFFIJ-AANPLANTINGEN

IN HET

DISTRIKT BODJA *), RESIDENTIE SAMARANG.

De residentie Kadoe, waar tot nog toe de partikuliere nijverheid weinig veld heeft gewonnen, †) wordt in vele opzigten teregt de tuin van Java genoemd; doch hoe bebouwd en welvarend deze landstreek ook zijn moge, zeker is het, dat zij door menig gewest, waar de partikuliere industrie bloeit, in welvaart der bevolking wordt op zijde gestreefd, ja zelfs overtroffen. Welvarender toch dan eenig gedeelte der residentie Kadoe is het distrikt Bodja, in de nabijheid der hoofdplaats Samarang. De dessa's, verscholen onder hoog geboomte en daaraan op verren afstand herkenbaar, verdringen er zich letterlijk voor het oog, en allerwege wordt men verrast door de netheid der woningen en de beschaving der inlanders. Maar hier is de voorspoed minder het gevolg van eigen nijverheid der bevolking, 't allerminst van de gouvernements kultures, die er betrekkelijk slechts weinig uitbreiding erlangd hebben, maar grootendeels van de menigte partikuliere koffij-aanplantingen. Op de noordelijke helling van den Oengaran, die voor een groot gedeelte in Bodja ligt, paalt de eene onderneming aan de andere, en nergens op Java vindt men een distrikt, waar in zulk eene kleine ruimte zooveel woeste gronden ter exploitatie zijn uitgegeven. Het werk dat deze verschaffen, moet als de bron dezer welvaart beschouwd worden.

Even als elders wordt ook hier de arbeid in de koffijtuinen verrigt door vaste opgezetenen of *gadjians* en daglooners of *sikeps*. De eersten zijn

*) Gelegen in het regentschap Kendal.

†) In de geheele residentie Kadoe is slechts één partikuliere tabaksonderneming, en eenige kleine suikerfabrieken welke door Chinezen bestuurd worden.

de rijkdom des planters. Het grootste bezwaar toch, waartegen hij te kampen heeft, is het gemis van een voldoend aantal arbeiders. Bij de vele handen waarover het kultuurstelsel beschikt, en de betrekkelijk geringe bevolking, is het schier ondoenlijk om ten allen tijde het benoodigde werkvolk te vinden.

Zelfs in de Vorstenlanden, waar de landhuurder den inlander in het bezit van rijstvelden kan stellen, zelfs van 2 tot 4 bouw per huisgezin, zooals in sommige gedeelten van het Lawoe-gebergte, waarvan zulk een gezin soms een jaar lang het onbezwaard gebruik wordt gelaten zonder eenigen arbeid voor den landheer te moeten presteren; waar buitendien menigmaal een geldelijk voorschot verleend wordt op de voorwaarde alleen, dat de inlander zich met der woon op de onderneming zal vestigen, — zelfs dáár ontbreekt het aan handen om allen arbeid op zijn tijd te verrigten. Hoe veel te meer op kontrakts-woeste-gronden, die tot het aanleggen van sawah's te klein zijn, zoodat den ondernemer dit krachtige middel ontbreekt om den inlander het verblijf op zijne gronden aantrekkelijk te maken.

Lokmiddelen, zooals het ontbieden van ronggings, de bevordering van het opiumverbruik, zijn, voor zoo ver mij bekend is, in het distrikt Bodja nooit aangewend. Elders is er ook nooit anders, het zij ter eere der ondernemers gezegd, dan bij uitzondering gebruik van gemaakt. Dergelijke middelen zijn overigens te weinig van duurzamen invloed, dan dat de landheer er wezenlijk bij gebaat zoude zijn.

Het eenige wat den ondernemer in Bodja ten dienste staat, is eenige eenvoudige woningen te bouwen, en deze den inlander, die genegen is zich op zijne onderneming te vestigen, kosteloos af te staan. Veelal zijn deze bamboezen-hutjes, die, althans in het distrikt Bodja, elk afzonderlijk, van een plekje gronds voor de teelt van groenten, kruiden en eenige aardvruchten voorzien zijn, regelmatig bij elkander geplaatst, zoodat zij een kampong of gehucht vormen. Even als de gouvernements dessa's worden deze kampongs door hoofden (loerah, kapala-kampong) bestuurd, die tevens als opzigter (mandoor) werkzaam gesteld en met het indeelen der gadjians bij den arbeid belast zijn.

Benevens de gadjians wordt het werk door sikeps verrigt, daglooners, die elders gezocht moeten worden. Bij mislukking van den rijstoogst en andere omstandigheden, waaruit de behoefte aan arbeid ontstaat, bieden zij zich vrijwillig aan; in den regel echter moet de ondernemer hen opzoeken. Een enkele maal komen in Bodja ook daglooners uit Kadoe, die over het algemeen echter minder voldoen.

Evenmin als de sikeps kunnen de gadjians tot den arbeid verpligt worden. Geene sawah's bezittende, zijn deze niet tot het presteren van diensten verpligt, maar werken vrijwillig voor een loon, dat naar velerlei omstandigheden, volgens den natuurlijken loop, wordt geregeld. De verdiensten van den inlander, door vraag en aanbod bepaald, zijn hier dan ook veel hooger dan elders, en stijgen soms in drukke tijden, b. v. den pluktijd, bij eene

dubbele taak, tot 70 à 80 ct. per dag. In het naburige Selokaton stijgen de prijzen nog hooger, soms tot een gulden per dag: „eene schadelijke opdrijving", volgens velen, maar die den ondernemer toch nog matige voordeelen laat, en bovenal den inlander met den arbeid verzoent.

De hoogere loonen op zich zelve zijn echter niet voldoende om den dessabewoner naar de onderneming te lokken. De dessa waar hij groot gebragt is, de graven zijner ouders zal hij niet verlaten, zelfs dan niet, wanneer hem elders dubbele, ja driedubbele winsten in 't oog blinken. Maar wat hij uit eigen beweging niet doet, daartoe wordt hij genoodzaakt.

De druk, waaronder hij leeft, is zelfs wel eens voor het geduld van den inlander te zwaar, en doet hem verhuizen naar partikulieren grond, waar hij niet langer blootstaat aan willekeur en afpersing. De petingi's en mantri's hebben hier geen vat meer op hem, en door den mâtâ-mâtâ worden hier niet langer zijne gangen bespied. Hier vindt hij in plaats van zijne vele eigen hoofden, die hem als niet veel meer dan een lastdier beschouwen, slechts één hoofd, den ondernemer, wiens eigenbelang, om van geene edeler drijfveêren te spreken, reeds medebrengt om den inlander humaan te behandelen. Geen kontroleur of wedono, in wie de kleine man halfgoden blijft zien, maar den orang-p(v)rijman, wiens belangen met de zijnen gepaard gaan; — geen prentah's, — maar aanmoediging.

Dit zijn redenen, die zwaarder wegen dan hoogere loonen, en daaraan vooral is het te danken, dat de partikuliere ondernemingen in Bodja, zoo niet met een toereikend, dan toch met een aanmerkelijk aantal gadjians bevolkt zijn. De landheeren aldaar zien dat aantal steeds aanwassen, en hunne opmerkzame, welwillende, behandeling van den inlander strekt hun ten waarborg, dat de moeijelijkheid om genoegzaam werkvolk te vinden met elk jaar zal afnemen. De voorspoed der bevolking in Bodja, hare tevredenheid en meerdere beschaving toonen mede aan, dat de europeesche ondernemers aldaar tot de vele „privaat-individuën van het overheerschend ras" in Indië behooren, die hunne roeping begrijpen. Maar al ware dit niet het geval, ware eigenbelang de eenige drijfveêr hunner handelingen, dit reeds zou voldoende zijn om de welvaart van den inlander krachtig voorwaarts te stuwen.

Wat de teelt zelve in Bodja betreft, stippen wij slechts het hoofdzakelijke aan, en dat vooral, waarin zij van de koffijkultuur in andere gewesten verschilt.

Vooraf zij opgemerkt, dat de kontrakts-woeste-gronden als de meest voldoende partikuliere ondernemingen op Java, uit welk oogpunt ook, moeten beschouwd worden.

Uit het voorafgaande vloeit reeds voort, dat, terwijl op de gehuurde gronden in Solo en Djokjo, en op de partikuliere bezittingen in het westen van Java, de opgezetene sawah's bezit, en dus reeds daardoor aan de onderneming gehecht is, de band, die den inlander aan eene partikuliere koffijaanplanting, zooals in Bodja, verbindt, uit den aard der zaak broos is en

zeer ligt verbroken kan worden. Het geliefkoosde, eigen veld, dat hij voor de rijstteelt kan aanwenden, bezit hij hier niet, — en de woning, die hem in gebruik is gegeven, is van zoo weinig waarde, dat hij op elke andere partikuliere onderneming, en ook in vele gouvernements dessa's, eene dergelijke terugvinden kan. Hier dus gebiedt de noodzakelijkheid, meer dan elders, dat de landheer door billijke loonen, en vooral door humane behandeling, den inlander aan zijne onderneming verbindt.

Een tweede punt, waardoor zich deze ondernemingen gunstig onderscheiden, is de vrije beschikking over den grond. Met uitzondering van papaver en gambier, beteelt de ondernemer den grond naar goedvinden met alle gewassen; en daar het kontrakt gewoonlijk verlengd wordt, zoo er althans geene gewigtige bezwaren tegen bestaan, beschouwt hij den grond als zijn eigendom. Zijn belang brengt dus mede dat hij den grond zorgvuldig bewerkt en voor uitputting bewaart. Op de vrije tabakondernemingen daarentegen, waar de ondernemer geen beschikking heeft over den grond, en slechts het produkt van belang voor hem is, worden de gronden aan den dessabewoner, of wat van gelijke beteekenis is, aan zich zelven overgelaten. Van daar dat de bemesting op eerstgenoemde ondernemingen zooveel meer in zwang is geraakt dan op de tabaklanden. Vooral geldt dit van Bodja, waar de karbouwenmest overigens goedkoop is en waarvan een mandje, dat voldoende is om een boom te bemesten, slechts één duit kost.

Dat ook ten opzigte van de kultuur zelve, in haar geheel, deze omstandigheden van gunstigen invloed zijn, blijke uit het volgende.

a. De bewerking en schoonmaking der tuinen.

Als algemeene regel geldt in Bodja: de tuinen in de westmoesson te bewerken met den *patjol*, daar in dit saisoen de uitdamping van den grond, uithoofde der overvloedige regens, zooveel mogelijk bevorderd moet worden; en te babatten (het afsnijden van het onkruid met den arêt) in de oost-moesson, wanneer de grond zoo min mogelijk moet geopend worden, om totale uitdrooging te voorkomen. Ook wordt de aarde boven de zijwortels, die zich gewoonlijk niet verder dan de takken uitbreiden, niet gepatjold, maar gebabat; daar anders het teedere worteltje ligt zoude worden gekwetst, en ten gevolge daarvan zoude kwijnen en sterven.

Het alang-alang tiert hier overigens zoo welig, dat het op verscheidene landen om de 3 à 4 weken moet uitgeroeid worden. Soms wordt in de oostmoesson het afgesneden alang-alang om den koffijheester gelegd, om den daauw op te vangen, en zoodoende den grond zooveel mogelijk vochtig te houden. Dit is geheel verschillend van wat men dikwerf in de gouvernements tuinen ziet, o. a. in de omstreken van Ambarawa, waar een regelmatig vierkant vak om den heester opengehouden wordt en het overige alang-alang onaangeroerd staan blijft. Het ondoelmatige en noodeloos omslagtige dezer wijze van bewerking zal wel niet behoeven te worden betoogd.

b. Het tusschenplanten van andere gewassen *).

Evenmin plant de ondernemer in Bodja, zooals in veel gouvernementstuinen, *djarak* en *djagong* tusschen de rijen der jonge koffijplanten; daar de ervaring geleerd heeft, dat vooral de *djarak* eene menigte schadelijke insekten aantrekt.

Het weglaten der dadap-boomen, daar waar de warmte gematigd en de koffijheester tegen hevige winden beschut is, zooals o. a. in onze westindische bezittingen reeds lang in gebruik is, — deze eerst kortelings door het gouvernement op Java ter sprake gebragte verbetering, is reeds sedert eenige jaren, soms met schade, in Bodja beproefd. De ervaring aldaar heeft vooralsnog geleerd dat op 2000' à 3000' hoogte en daarboven, wanneer het terrein overigens voldoende tegen hevige winden beschut is, de dadap veilig kan worden gemist (dit blijkt o. a. op de hoogere gedeelten, Soesoean en Medoni van het landgoed Djatikalanghan); dat op lager gelegene gronden daarentegen het uitroeijen der schaduwboomen gewaagd is en weinig voldoet. Een ondernemer op een der laagstgelegene gronden in Bodja heeft, door dezen regel niet op te volgen, schier een geheelen oogst zien mislukken.

Het toppen der boomen is eveneens reeds sedert geruimen tijd in Bodja in zwang. Dit is overigens niets nieuws en wordt op sommige plaatsen zelfs door den dessabewoner uit eigen beweging bij de in den omtrek zijner woning of in een pagger geplaatste heesters gedaan.

Merkwaardig is het dus, dat het gouvernement, na een kostbaar onderzoek, noch omtrent het weglaten der schaduwboomen, noch omtrent het toppen, tot een resultaat schijnt gekomen te zijn. Nergens althans, voor zoover mij bekend is, wordt in een gouvernementstuin de Ceylon-methode gevolgd.

c. Schadelijk gedierte.

De hardnekkigste en schadelijkste vijanden der koffij-aanplantingen zijn ook hier, behalve het alang-alang, de wilde varkens. Daarenboven komen in Bodja voor de *bangka*, een zwart gaas, dat zich als een spinnenweb over den heester uitspreidt en soms den geheelen oogst doet mislukken. De oorzaak van dit kwaad is eene nog weinig bekende luis. Tot nader onderzoek rigtte in 1860 het gouvernement eene cirkulaire aan de ondernemers, met de uitnoodiging, om ook van hunne zijde tot dit onderzoek mede te werken. Het resultaat daarvan is, naar ik meen, onbevredigend geweest.

De *oered*, een worm die aan den wortel knaagt.

Van minder gewigt zijn:

de *boeboek*, een insekt dat ter halver hoogte van den heester in de

*) Het is hier welligt de plaats ook, om op de menigte djatiboomen te wijzen, die op vele partikuliere koffijlanden tusschen de koffijheesters verspreid staan en voor deze slechts schadelijk zijn. Het is toch bekend, dat de djati geen ander gewas naast zich duldt. Zoude het niet beter zijn deze boomen, des noods tegen een matigen prijs, bij taksatie aan den ondernemer af te staan, dan ze, zonder eenig voordeel aan wien dan ook op te leveren, slechts ten nadeele der koffij-aanplantingen te doen strekken?

schors dringt, en het daarboven gelegen gedeelte der plant doet afsterven.

De *gangsir*, een zeer gevreesde sprinkhaan, die den stengel van het pas geplante boompje afknaagt. Gewoonlijk wordt hij gevonden in aanplantingen van 4, 6 à 8 dagen.

De *gêlgêl*, een zeer klein, bijna onzigtbaar insekt, dat op de jonge takjes leeft.

d. Bereiding der koffij.

In het distrikt Bodja wordt slechts op één onderneming (Djatikalanghan) de koffij op de westindische wijze bereid. De hoogere prijs (1 à 2 gulden per pikol), die dit artikel behaalt, is, volgens den ondernemer, voldoende om hem voor de meerdere kosten der westindische bereiding schadeloos te stellen.

Op de overige landen wordt de koffij op de gewone wijze bewerkt en op aarden of steenen bakken gedroogd. De eersten worden echter hoe langs zoo meer door steenen bakken vervangen. Merkwaardig is nog op de genoemde onderneming (Djatikalanghan) de vernuftige wijze, waarop de beziën van de hooger gelegen tuinen naar het etablissement worden vervoerd. Eene leiding, bestaande uit ruwe planken, die paarsgewijze in eene schuinsche rigting tegen elkander geplaatst zijn en in dier voege een goot vormen, wordt hier en daar door houten stijlen onderschraagd, of rust op steenen of uitstekende punten langs den rotsigen weg. Door deze leiding, aan welke zooveel doenlijk eene gelijkmatige helling is gegeven, stroomt het van de bergtoppen afvloeijende water, dat de in een vergaârbak voorhanden vruchten medevoert.

e. Vervoer naar de hoofdplaats.

Ook hier worden daartoe runderen en paarden gebezigd, of, waar het terrein zulks toelaat en de wegen zich in beteren toestand bevinden, pedati's. De wegen zijn er echter over het algemeen slecht, en in de westmoesson bijna niet te doorwaden. Zooals over het algemeen in de binnenlanden van Java, wordt er door het bestuur te weinig zorg aan de wegen besteed.

Gewoonlijk is het vervoer van het produkt naar de hoofdplaats eene industrie der bevolking, even als bij de suikerkultuur in het oosten van Java. De landheer geeft aan een geschikt persoon het benoodigde voorschot tot den aankoop van pedati's, runderen enz., en kort deze som achtervolgens op het vervoerloon. Even als elders is dit loon hoog. Zoo betaalt men te Djatikalanghan, op circa 15 paal afstands van Samarang, gemiddeld 65 cents per pikol; te Kliwat-soengo, een der hoogstgelegene etablissementen van het landgoed Kemetep, en de verblijfplaats van een der eigenaars dezer onderneming, een gulden. (Een paard draagt gemiddeld 2 pikol).

Zooals uit het voorgaande blijkt, steekt de koffijteelt op de partikuliere

ondernemingen in Bodja in meer dan één opzigt gunstig bij de gouvernements kultuur af *), en dit, gevoegd bij de welvaart, die de nijverheid van partikulieren klaarblijkelijk onder den inlander verspreidt, doet als van zelf de vraag weder ontstaan, of het niet raadzaam zou zijn eindelijk eens krachtige uitvoering te geven aan het meermalen genomen besluit, om woeste gronden ter ontginning af te staan, dáár althans, waar de gouvernements kultuur er niet door geschaad wordt?

Hoe dikwijls reeds het doeltreffende van dien maatregel is uiteengezet, en met hoeveel klem van betoog ook de meerdere welvaart aangetoond is, die den inlander daardoor te beurt zoude vallen **), — is het toch niet overbodig daarop weder te wijzen, en bovenstaande vraag te doen hooren.

Het bezwaar tegen partikuliere koffij-aanplantingen, dat vroeger zoo dikwijls te berde gebragt werd, en zich ook thans nog van ambtenaren doet hooren, dat de aard dezer kultuur de vrees voor heimelijke inoogsting of heimelijk vervoer van het produkt der gouvernementstuinen wettigde, zal thans toch wel niet zwaar meer wegen bij mannen, die met Indische toestanden bekend zijn.

Bij de weinige kontrôle, die er vroeger bestond, heeft ongetwijfeld die heimelijke inoogsting of dat heimelijk vervoer meer dan eens plaats gehad. Maar thans, nu van alle partikuliere koffij-aanplantingen de gemiddelde opbrengst bekend is, en geen pikol kan worden vervoerd zonder geleidebiljet van een ambtenaar, kan die oneerlijke handelwijze slechts zeer zeldzaam en van onbeduidenden aard zijn. Welk industriëel toch zal zich aan de opheffing zijner gansche onderneming willen wagen, tegen het geringe voordeel dat enkele, heimelijk van de bevolking gekochte, pikols koffij kunnen opleveren †)?

Op geringen afstand van Bodja liggen uitgestrekte woestenijen in de residentie Kadoe, gronden, die van geen nut hoegenaamd zijn, zij het dan om

---

*) De opbrengst der partikuliere ondernemingen (zoowel in Bodja als elders) is dan ook hooger dan die der gouvernementstuinen. Het cijfer der gemiddelde opbrengst van de eersten, zooals dit voorkomt in de onlangs verschenen brochure van den heer Duymaer van Twist, Art. 56 van het Reglement op het beleid der Regering enz., p. 26, mag echter veilig te hoog worden geacht. Volgens deze opgave toch, steunende op een werkje dat door de Maatschappij tot nut van 't algemeen is uitgegeven, zoude van de partikuliere ondernemingen 1 pond p. boom verkregen worden. ½ Katti per boom, als gemiddelde opbrengst over verscheidene jaren, geldt echter op elke onderneming als hoog. Wel is waar zijn er vele boomen, die veel meer afwerpen, doch zulke ontwikkelde en krachtige heesters zijn ook in de gouvernements aanplantingen niet zeldzaam.

**) Men herleze o. a. de „Bedenkingen tegen de mededeeling van den minister van koloniën aan de Tweede Kamer der staten-generaal enz., 1849; door Dr. W. R. van Hoëvell", in welke brochure inzonderheid wordt gewezen op den gunstigen invloed dien europeesche ondernemers op de bevolking uitoefenen, zij het dan dat zij den grond in eigendom of wel in huur bezitten.

Ook de „Brief van een ingezeten te Batavia aan den heer Mr. Sloet tot Oldhuis over den landverkoop op Java, 1849" is, in dit opzigt, niet onbelangrijk.

†) Hoogst wenschelijk ware het dat de ondernemers zelve het ongerijmde dezer bewering, en van zoo vele andere, openlijk in 't licht stelden. Publiciteit is voor hen van 't grootste belang, ook daarom, dewijl juist deze tak van nijverheid, de koffij-kultuur op kontrakts-woestegronden, nog het minste bekend is. — Mogten deze weinige regelen iets kunnen bijdragen om hen daartoe te bewegen, dan zoude mijne moeite rijkelijk beloond zijn.

het welig tierende alang-alang meer en meer voedsel te geven. Op onderscheidene tijden en door onderscheidene personen zijn die gronden aangevraagd, maar steeds te vergeefs, gewoonlijk onder het voorwendsel, dat de aangevraagde grond wel eens als weidegrond door de bevolking gebruikt werd, of gebruikt zou kunnen worden. Hetzelfde geldt van zoo vele streken op Java! En in de enkele gevallen, dat het verzoek werd toegestaan, dreef niet altijd de strikste onpartijdigheid boven.

Het jongst genomen besluit omtrent de uitgifte van woeste gronden (Junij 1862) geeft weinig uitzigt op verandering in dien toestand. Het eenige punt ven aanbelang, waardoor dit besluit van vroegere verschilt, is dat de aangevraagde grond niet bij uitsluiting aan den eersten verzoeker verleend wordt, maar in publieke veiling zal worden gebragt, mits er geene bezwaren tegen de ontginning van zulk een grond bestaan.

Het uitbesteden van woeste gronden is ongetwijfeld eene schrede voorwaarts, in zoover het afwijkt van het vroeger gevolgde nepotisme (bij de uitgifte); maar hoe prijzenswaardig deze maatregel in dit opzigt ook zijn moge, is het toch eene onbillijkheid voor den eersten rekwestrant, dat hij, die aan reizen en onderzoek soms aanzienlijke kosten en moeite besteed heeft, daardoor niet het minste voorregt verkrijgt, en op één lijn wordt gesteld met het groote publiek. Het is dan ook niet te verwachten, dat de uitgifte van woeste gronden door dat besluit aanmerkelijk zal toenemen; — wèl indien de ambtenaren van gewestelijk bestuur, die uit den aard der zaak het best met hunne afdeeling bekend zijn, met de aanwijzing der gronden belast werden, die door het gouvernement geschikt worden geacht om door partikulieren te worden ontgonnen *).

Alsdan zoude de industriëel geen gevaar loopen, om, na veel moeite en onkosten, eene afwijzende beschikking op zijn verzoek te bekomen — op grond dat nu en dan wel eens een karbouw op den aangevraagden grond wordt gezien.

Op die wijze zou het gouvernement zich tevens eene belangrijke bron van inkomsten openen. Welke belasting op deze ondernemingen zoude gelegd kunnen worden, zonder dezen tak van nijverheid onmatig te drukken, blijke uit de volgende op juiste gegevens steunende raming †).

A. W. P. VERKERK PISTORIUS.

---

*) Dáár natuurlijk, waar het niet mogelijk is het noodige werkvolk te vinden, zooals de ervaring geleerd heeft o. a. in de residentie Banjoemas, zoude de uitgifte van woeste gronden, vooreerst althans, van geen nut zijn. Maar op de oostelijke helling van den *Lawoe*, o. a. dat gedeelte van het gebergte dat tot Madioen behoort, om niet van andere streken te gewagen, zouden vermoedelijk wel arbeiders te vinden of te lokken zijn. Waarom kan het gouvernement niet besluiten die gronden ter exploitatie af te staan?

†) Thans wordt van de partikuliere ondernemingen in Bodja en elders geheven zes gulden per bouw, of, hoewel zeldzamer, een tiende der produktie, zooals van het land Kemetip en het naburige Arianne; en buitendien een hoofdgeld van drie gulden koper of *f* 2.50 p. gadjian, als schadeloosstelling, daar deze lieden, door zich op eene partikuliere onderneming te vestigen, aan de gouvernements diensten worden onttrokken.

Raming der ontvangsten en uitgaven, verbonden aan de ontginning van woesten grond tot koffijland.

Reisgelden, opmeting en in kaart brengen van den grond .	*f* 2000.00	
Kontracten en zegelgelden.	- 1000.00	
Ontginning voor een etablissement, eene administrateurswoning en 40 à 50 woningen voor het werkvolk	- 2000.00	
Voor een pepinière	- 250.00	
(Eene javaansche woning, van bamboe vervaardigd, en met atap bedekt, kost ongeveer *f* 3).		
1e. jaar. Ontginning voor en beplanting van 50/mille koffijboomen op 8 □ voet afstands	*f* 2500.00	
Onderhoud en opzigt gedurende één jaar. .	- 2000.00	
Administrateur	- 2400.00	
Pepinière	- 500.00	
Renten	- 1000.00	
	———	*f* 8400.00
2e. jaar. Aanplant van 150/mille boomen . .	*f* 6000.00	
Onderhoud en opzigt over een jaar van 200/m. boomen	- 8000.00	
Pepinière	- 500.00	
Renten	- 2000.00	
Administrateur	- 2400.00	
	———	*f* 18900.00
3e. jaar. Aanplant van 100/mille boomen . .	*f* 4000.00	
Onderhoud en opzigt over een jaar van 300/m. boomen	- 12000.00	
Pepinière	- 500.00	
Renten	- 3500.00	
Administrateur	- 2400.00	
	f 22400 00	
Oogst van 50/mille boomen, 100 pikols à *f* 25.00 . . . . . *f* 2500.00		
Af: plukloon, bereiding, afvoer zakken enz. . . . . - 500.00		
———	- 2000.00	
	———	*f* 20400.00
De prijs van 1 pikol koffij wordt hierboven gemiddeld berekend op *f* 25.00.		
De gemidd. prijs is tegenwoordig als *minimum*.		
van superieure kwaliteit *f* 34.00 à 35.00		
" manieran. . . . - 20.00		
" zwarte koffij . . - 20.00		
f 74.00 of gemiddeld *f* 25.00		
3 ———		
Transport .		*f* 52950.00

Per transport. .		*f* 52950.00
4e. jaar. Aanplant van 100'mille boomen . .	*f* 4000.00	
Onderhoud enz. van 400/mille boomen. . .	- 16000.00	
Administratie	- 2400.00	
Renten	- 5000.00	
	f 27400.00	
Oogst van 50/m. boomen 250 pik. en van 15/m. boomen 300 pik. te zamen 550 pik. à *f* 25 *f* 13750.00		
Af: plukloon enz. . . . - 2750.00		
	- 11000.00	
		- 16400.00
Pakhuizen, droogbakken enz. enz.		- 3000.00
5e. jaar. Aanplant van 100/m. boomen . . .	*f* 4000.00	
Onderhoud enz. over een jaar van 500/m. boomen	- 20000.00	
Renten	- 7000.00	
Administratie	- 3600.00	
	f 34600.00	
4½ jaar oogst van 50/m. boomen 400 pik.; 3½ jaar oogst van 150/m. boomen 750 pik.: en 2½ jaar oogst van 100/m. boomen 200 pik.; te zamen 1350 pik. à *f* 25.00 *f* 33750.00		
Af: plukloon, bereiding, enz. . - 6750.00		
	- 27000.00	
		- 7600.00
6e. jaar. Aanplant van 100/m boomen . . .	*f* 4000.00	*f* 79950.00
Onderhoud van 600/m. boomen	- 20000.00	
Administratie	- 3600.00	
Renten	- 7400.00	
	f 35000.00	
Oogst 50/m. boomen 500 pik.; 150/m. boomen 1000 pik.; 100/m. boomen 500 pik.; 100/m. boomen 200 pik.; te zamen 2200 pik. à *f* 25.00 . . . . . *f* 55000.00		
Af: plukloon, enz. . . . . - 11000.00		
	- 44000.00	
te goed	*f* 9000.00	
		f 9000.00
		f 70950.00
7e. jaar. Aanplant, onderhoud, administratie enz., als boven	*f* 27600.00	
Renten	- 7000.00	
	f 34600.00	
Oogst 3000 pik. à *f* 20.00 vrij	- 60000.00	
te goed		- 25400.00
Transport .		*f* 45550.00

	Per transport. .	*f* 45550.00
8e. jaar. Aanplant, administratie, onderhoud,		
enz. als boven	*f* 27600.00	
Renten	- 5400.00	
	f 33000.00	
Oogst, als boven, vrij	- 60000.00	
te goed ———		- 27000.00
		f 18550.00
9e. jaar. Aanplant, administratie, onderhoud,		
enz. als boven	*f* 27600.00	
Renten	- 2000.00	
	f 29600.00	
Oogst 3000 pik. à *f* 20.00 vrij	- 60000.00	
te goed ———		- 30400.00
Bij het begin van het 10e jaar een voordeelig saldo van		*f* 11850.00

Met een afwisselenden oogst van 3 à 4 mille pikols, van eene aanplanting van 900.000 boomen, op eene uitgestrektheid gronds van 800 bouws.

DE

HERVORMING

DER

MOLUKKEN.

I. De Residentie Menado.

II.

Hassil.

Onder erkenning dat de ondervinding der drie laatst verloopene jaren heeft aangetoond, dat het belastingstelsel in beginsel goed is, wordt door den resident beweerd, dat er echter in de toepassing gebreken bestaan, welke dienen weggenomen te worden, omdat ze tot onbillijkheid leiden en misbruiken veroorzaken.

Dat gebrekkige was, zijns inziens, hoofdzakelijk gelegen in de onbepaaldheid der aanwijzing van de belastingschuldigen, in het belasten van personen die minder, en in het onbelast blijven van anderen die meer in staat zijn tot opbrengen.

Wel is bepaald, dat elke dapoor (huisgezin) belasting schuldig is, doch er werd niet vastgesteld wat onder die uitdrukking verstaan, en wie daarin al dan niet moet begrepen worden.

Naar het inzien van den resident kan men aan het woord „dapoor" niet volstrekt dezelfde beteekenis hechten als aan de nederlandsche uitdrukking huisgezin. — Dapoor toch beteekent „kookplaats" en deze uitdrukking is waarschijnlijk afkomstig uit den tijd, toen de alfoeren nog groote langwerpige huizen bewoonden, waarin verscheidene personen huisvestten, en iedere familie, of alleenstaand persoon, gehuwd of ongehuwd, eene eigene kookplaats had.

Hoe dit echter zij, thans stuit men telken reize op vraagpunten, die in de oorspronkelijke regeling geene oplossing vinden; bij voorbeeld, moet al dan niet belasting betaald worden door weduwen die werkbare zoons hebben? —

door weduwen die volwassen dochters hebben? — door oude mannen die werkbare zonen of volwassene dochters bezitten? — door slechts tijdelijk (buiten echt) zamenlevende mannen en vrouwen wier ouders nog belasting schuldig zijn? — door ongehuwde mannen wier ouders zijn overleden? — door helpers of ondermeesters op de inlandsche scholen? — door kweekelingen van de zendelingen? — door uit de dienst ontslagen inlandsche militairen? — door inlanders uit andere gedeelten der residentie onder de bevolking vermengd? — door inlanders uit andere gedeelten van de Molukken, in de negorijen gevestigd? enz.

Ten einde al die onzekerheid te doen ophouden wenscht de resident een vasten grondslag aan te nemen, en stelt voor om als belastingschuldig aan te merken.

1°. Alle mannelijke ingezetenen der Minahassa, die twintig jaren oud zijn, of, afgaande op hun ligchamelijke gesteldheid, geacht kunnen worden dien leeftijd bereikt te hebben.

2°. Alle mannelijke inlanders van denzelfden leeftijd, in de Minahassa gevestigd, onverschillig waar ze geboren zijn, mits niet schutterpligtig zijnde.

Tegelijk met het aannemen van die nieuwe basis van belasting zou kunnen worden vastgesteld wie daarvan zijn vrijgesteld.

De gouverneur-generaal doet opmerken:

Dat er moeijelijk eenig stelsel van belasting kan worden uitgedacht, dat niet hier of daar ongelijkmatig werkt, of waaraan niet in de toepassing bezwaren, ja zelfs onbillijkheden, verbonden zijn; dat, wanneer men, bij het bepalen, wie belasting schuldig zullen zijn, mede in aanmerking wil nemen, wie in meerdere of mindere mate tot het opbrengen der belasting in staat zijn, men alsdan tot eene soort van incometax vervallen zou en moeten afgaan van het stelsel eener hoofdelijke belasting of opbrengst per huisgezin.

Dat het onraadzaam moet worden geacht, om zonder zeer overwegende redenen nu reeds verandering te brengen in het beginsel eener belasting, die eerst sedert kort is ingevoerd, waardoor bij de ingezetenen onzekerheid ontstaat omtrent hetgeen van hen wordt gevorderd.

Dat hij er daarom verre de voorkeur aan zoude geven, om, wanneer in de wijze van toepassing van het voor de Minahassa aangenomen belastingstelsel, leemten of onbillijkheden worden ontdekt, die leemten en onbillijkheden aan te vullen en weg te nemen met behoud van het eenmaal aangenomen beginsel.

Ook de gouverneur der Moluksche eilanden vermeent, dat de ter sprake gebragte aangelegenheid te veel omvattende is, om nu reeds daaromtrent een bepaald oordeel uit te brengen.

Oppervlakkig komen hem des residents opmerkingen en denkbeelden niet onjuist voor en alzoo een nader onderzoek te verdienen, waarom hij in overweging geeft, dien hoofdambtenaar te vergunnen ter zake zoodanige behoorlijk toegelichte voorstellen in te dienen, als hij zal vermeenen in het belang der belastingschuldigen en van het gouvernement te zijn.

Deze vergunning wordt door den gouverneur-generaal aan den resident

verleend, onder opmerking dat het niet doelmatig geacht wordt, het beginsel zonder zeer overwegende redenen aan te tasten.

Kustverdediging.

De resident geeft te kennen dat de kust- of strandversterkingen, welke op de voornaamste strandplaatsen, buiten de hoofdplaats, te Kema, Likoepang, Atep, Belang, Amoerang en Tanawanko bestaan, in een hoogst bouwvalligen toestand verkeeren en dringend voorziening behoeven.

Meermalen was tot herstelling voorstel gedaan, doch tot heden kwam dit niet tot uitvoering.

Evenwel is het wenschelijk die verdediging in stand te houden, zoowel tot steun van het gezag als tot afwering van zeeroovers.

De gouverneur-generaal doet de vraag of dit onderwerp niet behoort tot de bemoeijenis van het militair departement, of wel of die kustverdedigingen staan onder het civiel bestuur?

De resident geeft hierop ten antwoord, dat ze worden bewaakt door de schutterij, en, wat het materiëel betreft, onder het beheer en de verantwoording behooren van de opzieners der betrokkene afdeelingen; dat hij hierin ook geene veranderingen zou verlangen, doch het wenschelijk acht om op ieder dier posten, onder genot van eene kleine toelage, een gewezen onderofficier van het leger te plaatsen, belast met de zorg over het materiëel, en zoo mogelijk ook met het geven van instruktie in het gebruik van het geschut, aan de plaatselijke schutterij.

De bedoelde kustverdedigingen zouden, naar het inzien des residents, geene kostbare werken behoeven te zijn.

Een klein aarden werk, met een steenen kruidhuisje en wachthuisje komt hem het doelmatigst voor.

De gouverneur der Moluksche eilanden zegt dat die kustverdedigingen hem in het belang der openbare veiligheid zeer nuttig en noodig voorkomen, daar de ondervinding leert, dat de zeeroovers slechts zelden plaatsen verontrusten, waar zoodanige werken bestaan, en dat, wanneer die werken op de vorige standplaatsen in denzelfden staat verkeeren, als door hem te Kema is waargenomen, zij dringend verbetering behoeven.

De gouverneur-generaal betuigt het nut en de doelmatigheid van zoodanige kustverdedigingen zeer goed in te zien, en wenscht dat zij in behoorlijken staat worden gebragt of worden onderhouden. Hij acht het echter noodig, ten aanzien harer inrigtingen en bewapening, het gevoelen van het militair departement te kennen en draagt mitsdien den resident op, om ter gelegener tijd een volledig voorstel te doen, omtrent de oprigting of herstelling, het materiëel en personeel der bedoelde versterkingen.

Kerken.

De resident deelt mede, dat over het algemeen de kerken in de Minahassa in een' staat verkeeren, welke aan de behoeften voldoet, doch dat ten aanzien der kerken op drie der voornaamste plaatsen in de Minahassa

voorziening noodig is, welke niet valt binnen den grens der plaatselijken hulpmiddelen, en waartoe derhalve buitengewone bijstand gewenscht wordt.

De bedoelde kerken zijn:

1°. die der hoofdplaats Menado;

2°. die te Tondano;

3°. die te Amoerang, welke laatste uit hoofde van groote bouwvalligheid onlangs geheel is afgebroken, zoodat men thans aldaar de godsdienstoefening in het schoolgebouw moet verrigten, hetwelk daartoe veel te klein en ook overigens minder geschikt is.

De resident geeft derhalve in overweging, om tot het bijeenbrengen der benoodigde fondsen, voor de herstelling en den opbouw der bedoelde kerken, inschrijvingslijsten, zoo in Nederlandsch Indië als in Nederland te openen, en verzoekt mede tot dat doel eene bijdrage uit 's lands kas te mogen ontvangen.

De gouverneur-generaal zegt, dat het doen van inzamelingen, door of van wege het gouvernement, ten behoeve der hier bedoelde kerken, hetzij in Nederland hetzij in Nederlandsch Indië, bedenkelijk voorkomt en dit denkbeeld waarschijnlijk ook bij den minister van koloniën geene gunstige ontvangst zou ontmoeten, al ware het alleen omdat daardoor een antecedent zou worden daargesteld, waarop andere gemeenten zich met evenveel regt zouden kunnen beroepen; — dat, wat betreft eene uit 's lands kas te verleenen subsidie, de regering daartoe dikwerf niet ongeneigd bevonden is, en misschien ook in het onderwerpelijk geval niet zou bevonden worden, doch dat men alvorens 's gouvernements tusschenkomst in te roepen, diende te beproeven wat men door eigen middelen vermag te doen; — dat door zoodanige inschrijving bij de betrokkene gemeenten zelve, ook tevens het best zou blijken, in hoeverre de behoeften aan betere of doelmatiger kerkgebouwen door haar werd erkend en gevoeld.

Distriktsverdeeling in de Minahassa.

Onder overlegging van eene kaart der Minahassa bevattende de tegenwoordige verdeeling van dat landschap in distrikten, wordt door den resident aangetoond dat daaraan groote gebreken kleven.

1°. door het gemis van bepaalde grenzen;

2°. door vermenging en verspreidheid van grondgebied;

3°. door beperktheid van grondgebied en geringheid van bevolking;

4°. door scheiding van vereenigbare deelen.

Het gemis van bepaalde grenzen veroorzaakt herhaalde twisten en tweespalt, welke nadeelig op den arbeid terugwerken en dikwerf moeijelijk te beslechten zijn.

De vermenging en verspreidheid van grondgebied bemoeijelijken het bestuur, belemmeren eene geregelde kontrôle over en verdeeling van den arbeid, en zijn drukkend voor het volk.

In de nabijheid der hoofdplaats liggen twee distrikten, welker grondge-

bied zoo beperkt, en waarvan de bevolking zoo gering is, dat het ook voor de bewoners wenschelijk zou zijn, ze bij andere distrikten in te lijven.

In deze kategorie vallen de distrikten Menado, met circa 40 huisgezinnen, en negrie Baroe, met circa 140 huisgezinnen.

Het ware, volgens den resident, wenschelijk belde distrikten bij Aris in te deelen.

Ook zijn er distrikten, waarvan de bevolking zoo naauw aan elkander verwant is, en de hoofdzetels zoo digt bij elkander liggen, dat zij uit den aard der zaak vereenigd moeten zijn, zoo als ze ook vroeger waren.

Dit is het geval met de beide Tondano's (Toelimambot en Toelian) en met Passan en Ratahan.

De resident betoogt de wenschelijkheid om hierin verandering te brengen, en ook door den gouverneur de Moluksche eilanden wordt zulks noodig gekeurd, in het welbegrepen belang der bevolking zelve. Bijzonder acht laatstgenoemde de verspreiding van grondgebied, en het voortdurend bestaan van kleine distrikten, schadelijk en drukkend voor de bevolking en bemoeijelijkend voor het bestuur.

Op de deswege gemaakte opmerking, dat, hoe wenschelijk en noodig men veranderingen hierin ook beschouwen mogt, zulks waarschijnlijk met groote moeijelijkheden zou gepaard gaan, spruitende uit den bekenden onderlingen naijver der bewoners van verschillende distrikten en negorijen, wordt zulks door den gouverneur en resident gercedelijk erkend, doch de laatste achtte het daarom niet onmogelijk het beoogde doel langzamerhand te bereiken door ruiling van grondgebied, of door het aangrijpen van elke andere geschikte gelegenheid, bijv. bij het afsterven van distriktshoofden en de benoeming van anderen.

Hij wenschte echter omtrent dit punt de denkbeelden der regering te kennen, ten einde daarnaar bij voorkomende gelegenheid te kunnen handelen.

De gouverneur-generaal doet zich op de kaart nader aanwijzen de grenzen, ligging en uitgebreidheid der verschillende distrikten, en de ligging der verspreide onderdeelen of negorijen van het eene, in een ander, soms op 20—30 en meer palen verwijderd, distrikt, en zegt dat de uit de tegenwoordige indeeling voortvloeijende nadeelen duidelijk zijn aangetoond; dat het evenwel, ten einde de regering in staat te stellen hare zienswijze te doen kennen en voorschriften te geven, noodzakelijk is, dat behoorlijk gemotiveerde en bepaalde voorstellen worden gedaan, zijnde daarenboven eene dadelijke beschikking te minder noodig, omdat, ook volgens de denkbeelden van den resident, slechts eene verandering van lieverlede zal mogelijk zijn, naarmate zich daartoe gunstige omstandigheden zullen voordoen; — waarom hij den resident magtigde, om, door tusschenkomst van den gouverneur der Moluksche eilanden, onder aantooning der bezwaren, tegen de tegenwoordige distriktsverdeeling bestaande, bepaalde voorstellen te doen ter erlanging van bevelen, om daarin ter gelegener tijd verandering te brengen.

Personeel.

De resident van Menado verzoekt bepaaldelijk de aandacht van den gouverneur-generaal te mogen vestigen op de ongenoegzaamheid van het personeel in de residentie Menado.

De resident wordt, ter uitvoering van de hem opgelegde taak, buiten alle verhouding onvoldoende bijgestaan, zoodat hij, zelfs met de meeste belangstelling, de grootste inspanning en de ijverigste zorg, in de volbrenging dier taak vreest te zullen te kort schieten.

Om de belangen van het gouvernement en van de betrokkene bevolkingen in uitgestrekten zin en naar behooren te kunnen behartigen, zou de resident meestentijds op reis moeten zijn.

De staatkundige belangen eischen dat hij de landen, niet onder direkt beheer staande, gedurig en minstens eens in het jaar bezoekt.

De aangelegenheden van landbouw en binnenlandsch bestuur vorderen zijne herhaalde tegenwoordigheid in de binnenlanden.

Het geldelijk beheer, de zorgen voor politie, justitie, de uitgebreide briefwisseling binden hem daarentegen aan de hoofdplaats, — dewijl hij in geen enkel opzigt bijstand heeft, waarop hij zich kan verlaten.

De funktiën van magistraat zijn hem vooral hinderlijk en tijdroovend.

Wordt, hetgeen op zich zelf wenschelijk is, een raad van justitie aan Menado geschonken, dan zal de regtspleging, welke nu reeds van andere noodzakelijke bezigheden aftrekt, nog een grooter offer van tijd eischen, en zullen noodwendig vele gewigtige aangelegenheden van bestuur daardoor gevoelig lijden.

De sekretaris kan, zoo als elders geschiedt, te Menado bezwaarlijk met de magistratuur belast worden of in andere opzigten beduidend tot verligting van des residents bezigheden bijdragen, vermits ook in dat ambt, met het daaraan verbonden vendumeesterschap en notarisschap, veel te werken valt, en een druk kasbeheer, hetwelk aan dien ambtenaar is opgedragen, met de funktiën van magistraat moeijelijk zamengaat.

Op deze gronden vermeent de resident, dat het noodzakelijk te achten is, te Menado een ambtenaar aan te stellen, die, onder den titel van adsistent resident, met de funktiën van magistraat belast is, hem in andere opzigten kan bijstaan, en in zijne afwezigheid in zijne plaats kan optreden, zonder den geregelden gang van zaken te doen lijden, hetgeen het geval is telken reize, wanneer, zoo als nu, de sekretaris geroepen wordt den resident tijdelijk te vervangen.

De gouverneur-generaal zegt;

dat eene verhooging van vaste uitgaven van de voorgestelde vermeerdering van personeel het noodwendig gevolg zijn zou, waartoe dus vooraf de magtiging des Konings zou moeten verkregen worden;

dat overigens de klagten wegens gebrek aan personeel algemeen zijn, en meermalen niet kan worden ontkend, dat eene gevraagde vermeerdering van personeel, in meer dan een opzigt, wenschelijk zou zijn;

dat evenwel juist daarom en uithoofde van de finantiëele bezwaren, aan

elke uitbreiding van personeel verbonden, ten deze niet anders dan met omzigtigheid kan worden te werk gegaan, en voorstellen tot uitbreiding van personeel alleen dan met hoop op gunstige beschikking kunnen worden gedaan, wanneer de onvermijdelijke noodzakelijkheid eener voorziening voldingend wordt aangetoond;

dat, wanneer alzoo de resident van oordeel is die onvermijdelijke en dringende noodzakelijkheid te kunnen aantoonen, het hem wordt vrijgelaten, nopens eene vermeerdering van personeel, door tusschenkomst van den gouverneur der Molukssche eilanden, gemotiveerde voorstellen te doen, waarna in overweging zou worden genomen of zij vatbaar waren om aan het opperbestuur te worden aangeboden.

Belastingstelsel te Gorontalo.

De resident zegt, dat het belastingstelsel te Gorontalo tot dusverre gebrekkig heeft gewerkt, waarvan de oorzaak echter meer ligt in de gebreken van het binnenlandsche bestuur, dan in het stelsel zelf, hetwelk niettemin in eenige opzigten wijzigingen en verbeteringen behoeft.

Daartoe zijn dan ook bereids voorstellen gedaan.

Een voornaam punt is, om aan de voortbrengselen des lands een uitweg en eene goede markt te bezorgen. Gebrek aan handelsvertier doet hierin bezwaar ondervinden.

Daarom is het noodig dat het gouvernement behulpzaam zij in het aannemen der voortbrengselen tegen vaste middenprijzen, zelfs al geschiedt dit met eenig verlies, dat wil zeggen beneden den vastgestelden middenprijs.

Het gouvernement zal dan wel niet het volle belastingcijfer in de staatskas zien vloeijen, maar de nijverheid des volks zal aangemoedigd worden, de belastingschuldigen zullen weten wat zij hebben op te brengen, dus minder aan knevelarijen blootstaan, en zullen, wanneer hunne voortbrengselen eener vaste markt gevonden hebben. langzamerhand in hunne realisering de tusschenkomst van het gouvernement kunnen ontberen.

De resident geeft op deze gronden in overweging om alle in het groot verkoopbare voortbrengselen des lands, zooals kakao, rijst, katoen, koffij, goud enz. tegen billijken en om de drie jaren te herzienen middenprijzen, in voldoening van belasting aan te nemen.

Van den kant van den gouverneur der Molukssche eilanden werd aangevoerd, dat de voorstellen, door den resident in de maand November des verleden jaars gedaan, bereids aan de overweging der regering waren aanbevolen; dat daarbij echter niet was gesproken van het tegenwoordige voorstel, hetwelk evenwel te eerder aanprijzing schijnt te verdienen, omdat het gemis van handelsvertier en de omstandigheid, dat veelal ruilhandel gedreven wordt, oorzaak zijn van groote schaarschte aan geld, zoodat het opbrengen der belasting in geld billijkerwijze niet te vorderen is, en het sterk hechten daaraan slechts leiden zou tot mindere opbrengst en tot derving van voordeel, zoowel als tot tegengang van nijverheid.

De gouverneur der Molukssche eilanden geeft ook nog in overweging om

bij het aannemen van middenprijzen te bepalen, dat zulks tevens minimumprijzen zullen zijn, dat wil zeggen, dat in geval van opbrengst boven die prijzen, dat meerdere aan belanghebbenden zal worden uitgekeerd.

De gouverneur-generaal vraagt, of niet reeds ook nu produkten in kwijting van belasting worden aangenomen? — waarop door den resident wordt te kennen gegeven, dat, volgens kontrakt, rijst en goud, en sedert kort, bij wijze van proefneming, ook katoen, in voldoening van belasting worden aangenomen.

Dat echter de prijzen, voor rijst en goud gesteld, buiten alle evenredigheid laag zijn, en alzoo eene verhooging vereischen.

De gouverneur-generaal zegt het denkbeeld niet te willen verwerpen, althans een nader onderzoek waardig te keuren om produkten des lands tot billijke middenprijzen voor de betaling der belasting aan te nemen, doch, immer vooralsnog, geen reden te zien, waarom het gouvernement de meerdere opbrengst dier produkten, boven de vastgestelde middenprijzen, aan de belastingschuldigen zou uitkeeren, of voor een volgend dienstjaar in hun voordeel brengen, indien het van den anderen kant de eventuëel te lijden verliezen op de tot basis aangenomen middenprijzen moet dragen, zonder deswege eenig verhaal op de belastingpligtigen te hebben.

De resident wordt gelast om, door tusschenkomst van den gouverneur der Moluksche eilanden, omtrent de onderwerpelijke aangelegenheid een bepaald voorstel te doen.

Amfioenpacht.

De resident schetst in scherpe trekken de nadeelen, welke voor de hoofden en bevolking van Gorontalo uit het gebruik of liever misbruik van het heulsap voortvloeijen, en hoe de welvaart des lands daardoor, ten behoeve van eenige voor onzen invloed schadelijke boegineesche handelaren, wordt ondermijnd.

Hij wenscht daarom voor te stellen de amfioenpacht, die over het laatste jaar slechts *f* 125,— 's maands opbragt, in te trekken, en een verbod uit te vaardigen en krachtdadig te handhaven, tegen den invoer van opium.

De gouverneur-generaal zeide, dat het cijfer der verpachting, ook al ware het hooger, hem nimmer zou verhinderen om gestemd te zijn *voor* de afschaffing der amfioenpacht, indien daardoor de nadeelen konden gekeerd worden, zoo even door den resident geschetst. Hij vreesde echter dat het verbod tegen den invoer niet het beoogde doel zou bereiken, en dat de daartegen bedreigde straffen niet veel meer dan ijdele bedreigingen zijn zouden, vermits men, met de bestaande inrigtingen, het waarschijnlijk niet zou kunnen handhaven.

De resident wilde niet ontkennen dat zoodanig verbod in den beginne zeer onwelkom zou zijn aan de opiumliefhebbers en vooral aan hen, die den prikkel van dat heulsap behoeven.

Hij stelde vast dat de gestrenge handhaving met groote moeite zou gepaard gaan, en zelfs kosten na zich slepen; dat aanvankelijk menige overtreding zou te bestraffen zijn; dat zelfs geene uitroeijing van dat misbruik

daarvan het dadelijk gevolg zijn zou, doch hij was overtuigd dat het, door de handhaving der voorgestelde verbodsbepaling, aanmerkelijk zou verminderen, en hieruit zou reeds een onberekenbaar voordeel voor land en volk voortvloeijen.

De gouverneur der Molukscbe eilanden vermeent, dat de verbruikers en invoerders van opium worden gevonden onder de invloedrijkste klasse der bevolking, en wenscht dus gevraagd te hebben, of men, met de voorhanden zijnde middelen, de voorgestelde verbodswetten ook tegen hen zou kunnen handhaven, zonder gevaar, dat daaruit verzet zou kunnen voortvloeijen.

De resident vermeent de stellige verzekering te kunnen geven, dat hiervoor geen de minste vrees bestaat.

Nadat de mogelijkheid tot handhaving eener zoodanige verbodsbepaling nogmaals was ter sprake gebragt, zonder nogtans grootere eenstemmigheid van denkbeelden daaromtrent te hebben doen ontstaan, werd de resident, die met overtuiging zijn gevoelen bleef voorstaan, geautoriseerd in zijnen geest een voorstel te doen, met bepaalde aanwijzing der middelen, die tot bereiking van het voorgestelde doel zouden kunnen of moeten worden aangewend.

Tweehoofdig bestuur te Gorontalo.

Onder de gebruiken welke nadeelig op den toestand des volks te Gorontalo terugwerken, telt de resident in de eerste plaats het bestuur van twee radja's over één landschap.

De nadeelen daarvan werden reeds meermalen door den resident uiteengezet, en door den afgetreden gouverneur der Molukscbe eilanden beäamd.

Voor een ieder, die slechts eenigermate met de inlandsche huishouding bekend is, behoeft het, naar het gevoelen van den tegenwoordigen gouverneur der Molukscbe eilanden, dan ook geen betoog, dat een zoodanig tweehoofdig bestuur met zijn nasleep van familiën en bloedverwanten (bangsa's) slechts op het nadeel en de verarming der bevolking kan uitloopen.

De gouverneur der Molukscbe eilanden en de resident van Menado verlangen dus eenstemmig daarin verandering te brengen.

De laatste zegt, dat, tot verwezenlijking van dit denkbeeld, zich thans eene gunstige gelegenheid aanbiedt, ten gevolge van het onlangs plaats gehad hebbend overlijden van den negorij's radja van Gorontalo, en het ontslag van den gouvernements radja van Boealemo.

Alvorens daartoe bepaalde voorstellen te doen, is het echter noodig, nopens den oorsprong en de redenen der instandhouding tot nu toe, van deze instelling, een naauwkeurig onderzoek te bewerkstelligen. Daarmede is bereids aangevangen, en de resident hoopt weldra in staat te zijn, den uitslag daarvan mede te deelen.

Intusschen zijn de ontstane vakatures, op deswege bekomen magtiging van den gouverneur der Molukscbe eilanden, nog niet aangevuld, en wenscht de resident, hangende het bovenbedoelde onderzoek, de zaak in statu quo te laten.

De gouverneur-generaal geeft in bedenking, of het geslacht der radja's, wier waardigheid alzoo tijdelijk onbezet blijft, zich niet in zijne regten of belangen zou gekrenkt gevoelen, en of dat geen bezwaar tegen de niet-vervulling der vakature daarstelt.

De resident wil niet ontkennen, dat het geslacht der radja's en adellijken niet zeer ingenomen is met het vooruitzigt, dat voortaan slechts één radja het bestuur over Gorontalo zal voeren. Zij zijn beducht dat hun geslacht dientengevolge zal zijn uitgesloten, en dat zij alzoo hunnen invloed, d. i. het middel om te knevelen en ten koste der bevolking te leven, verliezen zullen.

Die vrees is echter ongegrond. Er bestaat geen denkbeeld om het een of andere geslacht bepaaldelijk uit te sluiten, maar men wil voortaan het bestuur slechts aan één radja toevertrouwen, onverschillig uit welken tak der bangsa hij gesproten zij.

Die vrees, die weldra zal blijken ongegrond te zijn, behoort echter, naar des residents meening, geenerlei invloed uit te oefenen, daar daaruit hoegenaamd geene nadeelen of verwikkelingen kunnen ontstaan, terwijl aan een toegeven aan hunne vermeende aanspraken, men wederom, voor een onbepaalden tijd, verstoken zou zijn van de gelegenheid om het gewraakte gebrek weg te nemen.

De gouverneur der Molukscbe eilanden is van meening, dat men voor de toekomst allen naijver tusschen de beide regerende geslachten zou kunnen voorkomen, door bij kontrakt te bepalen, dat bij afwisseling een vorst uit den stand der negorij's radja's en uit dien der gouvernements radja's zou verkozen worden.

Daartegen wordt opgemerkt, dat men zich daardoor misschien te veel zou kunnen binden in het doen eener goede keus.

De gouverneur-generaal verlangde te weten of het besluit van den gouverneur der Molukscbe eilanden, waarvan hiervoren sprake was, ter goedkeuring aan de regering was aangeboden? Dit kon evenwel niet met *zekerheid* worden gezegd, doch men vermoedde, dat zulks wel zou hebben plaats gehad, vermits de afgetreden gouverneur steeds gewoon was dergelijke beschikkingen aan de goedkeuring der regering te onderwerpen.

De gouverneur-generaal zeide er geen overwegend bezwaar in te zien, om de reklame der negorij's bangsa van Gorontalo voorloopig buiten effekt te houden, doch verlangde dat het door den resident bedoelde onderzoek zoo spoedig mogelijk, zou worden voortgezet en beëindigd, om daarna de vereischte voorstellen aan de regering te kunnen indienen, ter definitieve beslissing dezer zaak.

Verhouding met Bolang-mongondo.

De resident hangt een zeer treurig tafereel op van onze verhouding met Bolang-mongondo.

De radja en sommige rijksgrooten miskennen, onder den schijn van onderworpenheid, 's gouvernements gezag; zij voldoen niet aan de verpligtin-

gen, bij kontrakt op zich genomen, en geven, door hunne handelwijze, een zeer slecht voorbeeld aan de kleinere landschappen, die allen het oog op Bolang-mongondo gerigt houden.

Volgens des residents informatiën is het voornamelijk de djegoegoe, die 's gouvernements gezag tegenwerkt en zich tegen de opvolging van zijne bevelen in het geheim verzet.

De radja is oud en aan het misbruik van sterken drank verslaafd.

De resident acht het wenschelijk den radja te ontslaan, en den djegoegoe en misschien andere hoofden te verwijderen.

Bolang-mongondo is de schuilplaats van overloopers en misdadigers. Aan de eischen tot uitlevering wordt niet voldaan, en den uitgewekenen, die willen terugkeeren, wordt zulks door allerlei middelen belet. De hoofden kweeken bij de bevolking afschrik jegens het gouvernement, dat onder het slechtste daglicht wordt voorgesteld.

Reeds sedert eene reeks van jaren heeft het bestuur van Menado getracht een weg tusschen de Minahassa en Mongondo daar te stellen, doch alle pogingen hebben steeds schipbreuk geleden op de tegenwerking der mongondo'sche hoofden.

Intusschen zou zoodanige weg voor het binnenlandsche handelsverkeer zeer nuttig zijn en ook de gemeenschap met Gorontalo bevorderen, welke nu zeer onzeker en gebrekkig is.

De inlandsche bevolking van Mongondo, namelijk de bergbewoners (alfoeren) hebben veel overeenkomst met, en zijn verwant aan, de Alfoeren der Minahassa. De bolangsche (overheerschende) hoofden trachten hen, zoo veel mogelijk, in het gebergte te houden en alle aanraking met vreemden te vermijden.

Op al die gronden vermeent de resident, dat de verhouding met Bolang-mongondo moet veranderen. Zij is nadeelig voor het gouvernement, omdat anderen zich aan Mongondo spiegelen, en weerspannigheid van dien kant hetzelfde elders ten gevolge heeft.

Hij acht het wenschelijk en uitvoerlijk, Bolang-mongondo langzamerhand onder ons direkt beheer te brengen, doch zou vooraf verlangen daaromtrent het gevoelen der regering te kennen.

De gouverneur-generaal zegt, dat het voor de regering niet wel mogelijk is, buiten de algemeene voorschriften, haar gevoelen omtrent bepaalde onderwerpen te doen kennen, wanneer daartoe geene aanleiding gegeven wordt door bepaalde en behoorlijk toegelichte voorstellen van de hoofden van algemeen of gewestelijk bestuur; — dat overigens de voorschriften van het beheer der buitenbezittingen, door het opperbestuur gegeven, over het algemeen zich verzetten tegen het streven naar uitbreiding van direkt gezag; dat die voorschriften alsnog van kracht zijn, en afwijkingen daarvan alleen in aanmerking kunnen komen wanneer de noodzakelijkheid of het hooge nut op overtuigende wijze wordt aangetoond.

De gouverneur der Moluksche eilanden deelt de denkbeelden, door den resident geuit, nopens de wenschelijkheid om Bolang-mongondo onder ons meer direkt beheer te brengen, en acht zulks zeer uitvoerlijk, wanneer

men daarbij op eene geleidelijke en voorzigtige wijze te werk gaat, en de bevolking als het ware langzamerhand door meerdere inmenging in het inwendige bestuur, opleidt en vatbaar maakt voor een meer geregeld bestuur.

Die voorbereidende staatkunde zou min kostbaar zijn en alleen noodzakelijk maken, dat de resident, of een geschikt ambtenaar van zijnentwege, zich meermalen in het Mongondosche vertoone, tot afdoening van geschillen en ter behandeling en beslissing, met den radja en de grooten, van de aangelegenheden des lands. Wat betreft het voorgestelde ontslag van den radja en de verwijdering van den djegoegoe, en welligt ook van andere hoofden, is de gouverneur van gevoelen, dat omtrent de mate hunner schuld een plaatselijk onderzoek door den resident behoort te geschieden, en dat, wanneer er blijken zijn van voortdurende ongeschiktheid of van weerspannigheid tegen 's gouvernements gezag, er krachtdadig dient gehandeld te worden.

De vraag wordt geopperd of de middelen, waarover wij in de residentie Menado kunnen beschikken, berekend zijn om een zoodanigen indruk te verwekken, dat wij tot klemvolle handelingen kunnen overgaan, zonder tot maatregelen van dwang onze toevlugt te nemen, die wij moeten trachten zoo veel mogelijk te vermijden.

De resident vermeent, dat wanneer hij over een oorlogstoomschip kan beschikken, en zich daarmede voor Bolang-mongondo vertoont, de hoofden zich gereedelijk aan alle maatregelen zullen onderwerpen, welke het gouvernement noodig keurt ten hunne opzigte te nemen, en dat hun geest van verzet voor langen tijd zal gefnuikt zijn.

Hierop wordt de resident van Menado geautoriseerd, om, door tusschenkomst van den gouverneur der Moluksche eilanden, nadere voorstellen in te dienen, omtrent de rigting, die hij noodig keurt dat ten opzigte van Bolang-mongondo gevolgd wordt, met aantooning van de middelen, die zouden worden vereischt, om die landen langzamerhand meer vatbaar te maken voor, en te brengen onder een meer geregeld bestuur. Wat betreft de verwijdering of het ontslag van hoofden, blijft het aan den resident overgelaten, ten dien aanzien, na behoorlijk onderzoek, te handelen overeenkomstig de bestaande wettelijke bepalingen en de bevoegdheid, bij de reglementen aan den resident van Menado toegekend.

Beheer der Sangir-eilanden.

De resident brengt andermaal de wenschelijkheid ter sprake dat het gouvernement zich het lot der Sangirezen meer aantrekke, waaromtrent reeds is gehandeld bij zijne missive van 26 Augustus 1854.

Het is ook noodzakelijk dat maatregelen worden genomen ten opzigte der Talaut-eilanden, dewijl deze anders gevaar loopen onder vreemde overheersching te geraken.

Deze eilanden zijn thans, en worden meer en meer, een voornaam station voor de engelsche en amerikaansche walvischvaarders.

De gouverneur der Moluksche eilanden vermeent, dat het lot der Sangirezen, zoowel wat hunne zedelijke vorming als stoffelijke belangen betreft,

's gouvernements hoogste belangstelling verdient. De plaatsing van goede inlandsche schoolmeesters aldaar, onder de leiding van een geschikt en ijverig zendeling, verdient de meeste aanbeveling.

Ook de aanstelling van een ambtenaar om over de Sangir- en Talautsche eilanden toezigt uit te oefenen, beschouwt hij steeds als zeer wenschelijk. Daartoe zijn voorstellen gedaan bij brief van den resident van Menado van 26 Augustus 1854 en bij brief van den 12n Januarij 1855 werden die voorstellen door den afgetreden gouverneur der Moluksche eilanden ondersteund. Bij gouvernements besluit van den 21n Junij 1855 zijn daartegen echter bedenkingen gemaakt, voornamelijk gegrond op de overweging, dat voor eene bezoldiging van *f* 150 's maands, zooals was voorgesteld, moeijelijk een ambtenaar zou te vinden zijn, geschikt om op die afgelegene eilanden-groepen het nederlandsch gezag te vertegenwoordigen, en bestuur te voeren of toezigt te oefenen.

Het wordt gereedelijk toegestemd, dat het onder de zeldzame gevallen moet gerekend worden, wanneer men een in alle deelen geschikt persoon aantreft, genegen om, tegen eene zoodanige bezoldiging, op die geïsoleerde eilanden werkzaam te zijn.

Hoop op bevordering zou veel moeten bijbrengen, om een kundig en geschikt persoon daartoe te bewegen.

Men heeft echter geaarzeld eene hoogere bezoldiging voor te stellen, niet omdat men zulks niet raadzaam zou oordeelen, maar omdat men vreesde zoodoende het geheele voorstel op de te hooge kosten te zien afstuiten.

De gouverneur der Moluksche eilanden zou echter wenschen, dat het den resident mogt vergund worden op zijne voorstellen terug te komen, en zou in overweging willen geven, om op de Sangir-eilanden te plaatsen een ambtenaar, onder den titel van kontroleur bij het binnenlandsch bestuur in de residentie Menado, en alzoo ten dien einde het getal voorgestelde kontroleurs met een te vermeerderen.

Na raadpleging van het hiervoren aangehaalde gouvernements besluit behaagde het den gouverneur-generaal den resident van Menado te vergunnen op zijne voorstellen omtrent de Sangir- en Talautsche eilanden terug te komen, door tusschenkomst van den gouverneur der Moluksche eilanden, en met inachtneming of zoo mogelijk oplossing der bedenkingen en bezwaren, bij het voorzegde besluit geopperd.

Afscheiding der residentie Menado van het gouvernement der Molukken.

De resident brengt in herinnering zijne missive van 31 December 1853 no. 930, waarbij hij de afscheiding der residentie Menado van het gouvernement der Molukken heeft voorgestaan. Die afscheiding wordt door hem in het belang der residentie Menado wenschelijk geacht: — uit hoofde van de moeijelijke gemeenschap met Amboina; — uit hoofde van de afgelegenheid van den zetel van den gouverneur; — uit hoofde van de daardoor ontstaande vertraging in de afdoening van zaken; — uit hoofde bij de toenemende werkzaamheden, ontwikkeling en bemoeijenissen, de pligt van den gouver-

neur met den stand van zaken bekend te houden door het zenden van duplikaten en afschriften, drukkend is in verband tot het betrekkelijk gering personeel; — uithoofde de ondergeschikte verhouding nadeelig terug werkt op het gezag van het bestuur te Menado; — uithoofde de gouverneur onmogelijk in alle deelen van het beheer der residentie op de hoogte kan worden gehouden, vermits alles, wat het geldelijk en materieël beheer betreft, buiten zijne tusschenkomst moet worden behandeld, daar de dienst anders geen geregelden loop zou hebben.

De gouverneur der Molukscbe eilanden merkt daartegen aan, dat de brief, door den resident bedoeld, was behandeld door zijnen ambtsvoorganger, en hij der regering had geadviseerd het voorstel tot afscheuring van de residentie Menado van het gouvernement der Molukken in geene gunstige overweging te nemen.

's Gouvernements beslissing was daarop nooit ontvangen, hetgeen de gouverneur deed vooronderstellen, dat het voorstel des residents toenmaals was gedeponeerd.

Overigens moest hij doen opmerken, dat de bezwaren door den resident opgesomd, zoo zij al als zoodanig mogen gesteld worden, in meerdere of mindere mate ook voor de residentiën Ternate en Banda bestaan; — dat vroeger die dringende behoeften tot afscheiding van Menado nooit gevoeld schijnt te zijn, gelijk zij ook thans nog niet van Ternate en Banda gevoeld wordt; — dat, wat betreft de moeijelijke gemeenschap met Amboina, in de afgelegenheid van den zetel des gouvernements, de gemeenschap in de laatste twee of drie jaren aanmerkelijk is verbeterd, en vermoedelijk wanneer het mag gelukken meer vaart en handel tusschen de onderlinge deelen der Molukken te doen ontstaan, waarheen het algemeen streven gerigt is, in de toekomst nog verbeteren zal; — dat ook bij de vermeerdering der stoomvaart, die als eene dringende behoefte niet langer kan uitblijven, de zetel des gouverneurs als het ware nader gebragt zal worden aan de verschillende gewesten, onder zijn oppertoezigt gesteld, waardoor hem tevens de gelegenheid zal geschonken worden, die gewesten, meer dan thans kan geschieden, te bezoeken.

De resident vermeent nog te moeten aanvoeren dat vroeger, toen men de zaken maar slepende hield en toen de bemoeijenis zoo belangrijk minder was, van die ondergeschiktheid het bezwarende niet zoo zeer werd gevoeld; maar nu de zorgen van allerlei aard dagelijks toenemen, de werkzaamheden steeds aangroeijen, en met de handhaving van 's gouvernements gezag, tevens ontwikkeling, zoowel geestelijke als stoffelijke verlangd wordt, de gewraakte verhouding ten hoogste drukkend, belemmerend en nadeelig voor 's lands belang is.

Ook vermeent hij dat de belangen der residentie Menado in de geaardheid harer bevolking, zoo zeer verschillen met de belangen en de geaardheid der overige Molukken, dat ook uit dit oogpunt afscheiding wenschelijk is.

Hiertegen wordt aangevoerd dat de gewesten, uitmakende de residentie Menado, steeds tot de eigenlijke Molukken hebben behoord, en dat althans

de kommerciële belangen, in stede van te verschillen, zeer naauw aan elkander verbonden zijn, zoodat eene vastere ineensmelting eer dan eene afscheiding wenschelijk is.

Ook stemmen de zeden en godsdienst van het grootste deel van de bevolking der Ambonsche eilanden grootelijks overeen met de zeden en godsdienst van de bewoners der Minahassa.

De gouverneur-generaal zegt, in het algemeen het denkbeeld toegedaan te zijn om eenige gewesten of zoogenaamde buitenresidentiën, die door de geaardheid hunner bevolkingen, de overeenstemming hunner belangen, en hunne geographische ligging daarvoor vatbaar zijn, tot gouvernementen te vereenigen en onder het oppertoevoorzigt van een ambtenaar van hoogeren rang en vermoedelijk rijpere ondervinding te plaatsen.

Op Java toch zijn de hoofden van gewestelijk bestuur, op een betrekkelijk geringen afstand van den hoofdzetel der regering en van de departementen van algemeen bestuur verwijderd. Inspekteurs van kultures en van finantiën bezoeken gestadig verschillende residentiën, zoodat als het ware ieder oogenblik teregtwijzing, waar die noodig is, kan gegeven worden, en ook die hoofdambtenaren onder een gestadig toevoorzigt werkzaam zijn.

Het denkbeeld om zoodanig toezigt op de buitenbezittingen te doen uitoefenen door een inspekteur voor die bezittingen, is den gouverneur-generaal tot dus verre steeds minder doeltreffend voorgekomen, vermits zoodanig ambtenaar minstens twee of drie jaren zou noodig hebben, om zich slechts eene oppervlakkige kennis van die bezittingen eigen te maken, en dan misschien reeds wederom wenschen zou tot eene hoogere betrekking over te gaan.

Evenwel betuigde de gouverneur-generaal niet te willen dat zijne bedenkingen, die ook slechts als zoodanig moesten worden aangemerkt, het grondig onderzoek omtrent eene aangelegenheid van zoo veel gewigt, als de hier ter sprake gebragte, zou afsnijden, en autoriseerde mitsdien den resident van Menado, om, door tusschenkomst van den gouverneur der Molukssche eilanden, zijne denkbeelden te ontwikkelen en zoo noodig een bepaald voorstel daarop te gronden.

BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS EN DE KENNIS

VAN

NEDERLANDSCH INDIË IN HET JAAR 1807.

IV.

Kultures.

Rijst. Ten opzigte van dit op Java onontbeerlijk voedsel is over de laatste jaren niets gunstigs mede te deelen.

De gouverneur-generaal, doordrongen van de noodzakelijkheid hierin zoo spoedig mogelijk herstel aan te brengen, heeft niets onbeproefd gelaten om de oorzaken van dien ongunstigen staat na te vorschen. Hij heeft ten dien einde niet alleen den gouverneur van Java, maar ook alle andere residenten aangeschreven, ten spoedigste hunne beschouwingen en in het werk te stellen maatregelen ter kennis der regering te brengen.

De gouverneur van Java's noordoostkust schijnt zich door deze handeling beleedigd te hebben gevoeld, en toen hij daarover zijne gevoeligheid aan de regering te kennen gaf, waren zijne weinig gematigde uitdrukkingen oorzaak, dat het gouvernement zich genoodzaakt heeft gezien hem tot zijn' pligt te brengen door hem te gelasten, niet alleen naauwkeurig onderzoek te doen naar de oorzaken der verwaarloozing van deze nuttige kultuur, maar tevens om op zijne verantwoording alle middelen aan te wenden om haar te doen herleven en tot haar vorigen bloeijenden staat terug te brengen. Dit heeft ten gevolge gehad dat de rijstbouw wel eenigzins verbeterd maar nog geenszins tot zijn' vorigen staat gekomen is. Op Java blijft men eene aanmerkelijke vermindering in de opbrengst van rijst gevoelen. Zeker

heeft tot die verminderde produktie veel bijgebragt de ziekte en de daarop gevolgde onlusten in Cheribon, welk vroeger zooveel rijst opbrengend gewest door ontvolking zoo verachterd is, dat het verscheidene jaren zal noodig hebben om tot zijn' vorigen bloeijenden staat te komen.

De genoemde oorzaken, gevoegd bij de moeijelijkheid van den aanvoer van rijst in tijd van oorlog, hebben niet weinig toegebragt tot het stijgen der rijstprijzen ter hoofdplaats. In het jaar 1800, toen Batavia door eenige engelsche fregatten geblokkeerd werd, zag men, uit gebrek aan voedsel, zelfs het oogenblik naderen, dat men genoodzaakt zou zijn zich op diskretie over te geven aan eene bijna niet noemenswaardige magt. Deze gebeurtenis heeft het gouvernement er op bedacht doen zijn in de toekomst meer voor de kultuur van voedingsmiddelen meer in de nabijheid van Batavia te zorgen. De aanmoediging, daartoe verleend, heeft reeds eene gunstige uitwerking gehad.

Ik mag niet nalaten hier gewag te maken van de bijzondere verpligting, die men ten opzigte der uitbreiding van de rijstkultuur heeft aan den landmeter den heer Tensie. Deze voor deze bezittingen zoo nuttige en, men mag zeggen, onschatbare man, heeft een stuk gronds, dat nog geen zes jaren geleden eene volmaakte wildernis was, tot den schoonsten en volmaaktst bebouwden staat gebragt. Hij trekt daarvan reeds jaarlijks 203 lasten rijst en vleit zich deze opbrengst, binnen nog zes jaren tijds, verdubbeld te zien. Hoezeer hij daardoor groote voordeelen geniet moet hij zich bij de ontginning zeer zware uitgaven getroosten en buiten hem is er welligt geen landbezitter ter hoofdplaatse, die zijne gelden aan ontginning wil besteden op het vooruitzigt van toekomstige voordeelen.

Het is mogelijk, dat zulks eenigzins daaraan is toe te schrijven dat, alhoewel de bevolking in het Jakatrasche in de laatste jaren vermeerderd is, zij toch in de verte nog niet toereikt ter bebouwing der nog onaangeroerde landen. De werkzaamheden aldaar geschieden door Chinezen, die als de boeren of landpachters aangemerkt moeten worden. Deze gebruiken de Javanen als hunne knechts en meiden, en naarmate zij door den landbouw meer voedsel kunnen voortbrengen zullen de bewoners van het Jakatrasche in aantal toenemen.

De produktie aan rijst is door de aanmoediging der regering thans reeds zoodanig toegenomen, dat men de hoofdplaats en het geheele daaronder behoorende distrikt er mede zou kunnen voeden, indien men verbood den paarden padi te geven.

Er is niet aan te twijfelen dat Batavia, door de verleende aanmoediging der regering, spoedig ten opzigte van het voedsel geheel onafhankelijk van het overige gedeelte van het eiland gemaakt zou worden, ware het niet, dat men daarbij zeer groote hinderpalen ontmoette.

Ik moet hierover eenigzins nader uitweiden. — Toen de hooge regering, op aanraden van den toenmaligen kommissaris van den inlander, vader van den tegenwoordigen raad van Indië Riemsdijk, een groot gedeelte van hare in het Jakatrasche gelegen domeinen, bij publieke veiling, aan partikulieren

had afgestaan, was hij, die het best met de lokaliteit en de wezenlijke waarde bekend was, voor eene geringe som bezitter van eene zeer groote uitgestrektheid van die landen (die van menig vorst in Europa overtreffende) geworden. Indien nu deze door de natuur gezegende vruchtbare gronden behoorlijk gekultiveerd werden, zou daaruit ten minste dit troostrijke voortspruiten, dat die landen, hoezeer dan ook te geefs afgestaan, beantwoordden aan het doel van den afstand. Maar zij liggen thans nog grootendeels in den woesten staat, waarin zij zich tijdens den verkoop bevonden. — De eigenaar, de tegenwoordige raad van Indië Riemsdijk, aan vogelnestjes, veeweiderij, vruchtboomen en andere natuurlijke voortbrengselen inkomsten trekkende, welke misschien het voor de landen besteede kapitaal ver overtreffen, wil geene gelden aan ontginning besteden, en zoo blijft alles wildernis. De pogingen der regering, om hem tot afstand van een gedeelte dier gronden over te halen, zijn nutteloos geweest. En bestaan er thans al overwegende bezwaren om hem en ook andere eigenaren tot de ontginning der woeste gronden te noodzaken, men zal evenwel te eeniger tijd daartoe wel moeten overgaan.

Koffij. In de Jakatrasche en onderhoorige distrikten zijn opgebragt in:

1805 — 53,047 pikols
1806 — 78,874 „

en naar den staat van het gewas te oordeelen, kan men met genoegzame zekerheid aannemen, dat men (de aanstaande pluk in Cheribon daaronder begrepen) in September 1807 een' oogst zal hebben van 95,000 tot 100,000 pikols (en mogelijk 8 tot 10,000 pikols meer). Eene kommissie, benoemd tot het onderzoeken van den staat dezer kultuur, heeft berigt dat de koffijkultuur in de Jakatrasche en Preanger landen in bloeijenden staat verkeerde en gunstige vooruitzigten opleverde, en dat zij den kommissaris van den inlander Pieter Engelhardt het regt moest doen wedervaren, dat de uitgebreide aanplantingen, door hem bevolen, zeer veel tot de tegenwoordige meerdere opbrengst hadden bijgedragen, niettegenstaande een groot deel dier aanplantingen geschied was op voor koffij ongeschikte gronden, waaraan dan ook voor een gedeelte was toe te schrijven dat men minder produkt bekwam dan het aantal boomen grond gaf te verwachten.

Tot dit betrekkelijk geringere produkt werkte echter voornamelijk mede de volgende, in het rapport der kommissie van den 7en Februarij 1806 vermelde, omstandigheid.

De schulden der regenten waren vermeerderd, doordien in het laatste jaar niet alleen het grootste gedeelte der transportkosten en andere ongelden, die op de koffij vielen en door de regenten betaald moesten worden, maar ook het inkomen en het ambtgeld van den kommissaris van den inlander, alsmede de waarde van den aan hem verstrekten amfioen in zilver in stede van in koperen en papieren munt waren berekend geworden. Hierdoor, en door de steeds stijgende agio van het papier, was het der kommissie gebleken, dat de regenten, bij hunne afrekeningen met genoemden kommissaris,

in stede van voordeel te genieten van 6 tot 10 rijksdaalders per pikol, door hen geleverd, verloren hadden; dat dit dus niet alleen mismoedigheid verwaarloozing veroorzaakte, dewijl daardoor jaarlijks grooter werd hunne schuld, die toen reeds tot 458000 rijksd. gestegen was.

De regering heeft dadelijk, nadat zij van het bovenstaande kennis kreeg, daarin de noodige verandering gebragt, zoodat sedert de kultuur met ijver voortgezet werd en de regenten op den 1n Januarij 1807 reeds in staat waren geweest een bedrag van 83875 rijksd. van hunne schulden af te lossen.

Om te doen beoordeelen wat de voordeelen zijn, welke, niettegenstaande de nieuwe wijze van betaling, nog op de koffij behaald worden, diene, dat de verkoop der overwinsten op de geleverde koffij over het jaar 1806 bedroeg . . . . . rijksd. 851,166 : 18

De geheele leverantie van dat jaar 78874½ pikol kostte het gouvernement . . . . . " 816,062 : 14

Op de overwigten alleen is dus gewonnen . . . " 35,104 : 4

Overigens hebben de genoemde pikols gerendeerd à rijksd. 24 zilver geld per pikol, zilveren rijksdaalders 1,882,988.

De eigenaren van partikuliere gronden, welke koffij bouwen, leveren dit produkt liever bij kleine hoeveelheden op de bazaars of aan partikulieren, dewijl zij er dan een' hoogeren prijs voor bekomen dan bij het gouvernement, hetwelk in den regel slechts 6 rijksd. per pikol betaalt. Het is wel waar dat het gouvernement soms tot 9 rijksd. per pikol heeft besteed, maar dat was geen vaste prijs, en het gouvernement wilde dien prijs ook niet tot zoodanig bedrag bepalen, om te voorkomen dat men de koffij uit de regentschappen als partikuliere koffij aan de markt bragt.

Zoo nu al de koffijkultuur in de Jakatrasche domeinen in de laatste jaren is vooruitgegaan, in het Cheribonsche is zij daarentegen aanmerkelijk verminderd.

Niettegenstaande de geheerscht hebbende ziekten en plaats gehad hebbende onlusten heeft Cheribon in 1806 toch nog nagenoeg 15000 pikols koffij opgebragt. Maar zonder de bovengenoemde oorzaken zou dit produkt wel 24000 pikols bedragen hebben. Daar de aanplantingen niet veel hebben geleden zal een ruimere oogst slechts van het herstel der bevolking aldaar afhangen. Wegens gebrek aan handen beloofde de pluk van 1807 evenwel niet meer dan die van 1806.

Minder gemakkelijk zijn de oorzaken te vinden van de mindere opbrengst aan koffij van het gouvernement van Java. Men schrijft de geringe opbrengst aldaar, in de twee laatste jaren, toe aan het meerdere verbruik, doordien de inlanders koffij beginnen te drinken.

In het jaar 1806 heeft de oogst langs Java's noordoostkust bedragen $5879^{26}/_{136}$ pikols, en alhoewel die oogst in 6605 slechts $4169^{1}/_{20}$ pikols beliep, was de vroegere opbrengst 8000 pikols en was het blijkbaar, dat er andere redenen van deze mindere levering moesten bestaan; — en men heeft dan ook reeds in de pakhuizen te Samarang een zeer aanzienlijk deficit aan koffij ontdekt.

Alvorens van dit onderwerp af te stappen, moet ik nog melden, dat het gouvernement last gegeven heeft, dat ook op het eiland Amboina koffij-aanplantingen zullen daargesteld worden, waarbij men ook op het oog heeft de niet met specerijen gevulde ruimten der retourschepen met koffij aan te vullen.

Suiker. Dit almede zoo nuttige produkt is der aandacht van het gouvernement geenszins ontgaan.

De suikerkultuur was, door den oorlog en het daardoor veroorzaakte verval der fortuinen van de partikuliere ingezetenen ter hoofdplaats, zoodanig vervallen, dat het gouvernement genoodzaakt is geweest, ter voorkoming van hare algeheele vernietiging, als borg op te treden. Aan hen die reeds geruïneerd waren, is, ter aanmoediging, door de regering een voorschot verstrekt, waarvoor hunne molens verbonden zijn. Wanneer de helft dier penningen, welke zij tegen een' zeer matigen interest bekomen, ingewonnen is, wordt die den eigenaren tegen betaling der andere nog achterstallige helft, weder met het ontheffen van verband, aangeboden. Indien zij alsdan echter weigerachtig zijn de som geheel af te lossen, neemt de regering de zaak voor hare rekening, tegen uitkeering der reeds ontvangen helft.

Sedert men deze wijze van handelen ingevoerd heeft, gaat het oneindig veel beter en men vleit zich, hierdoor in staat te zijn de diep vervallen suikerkultuur te doen herleven.

Bovendien maakt men thans, even als in West-Indië, gebruik van den ampas (het uitgemalen suikerriet) als brandstof bij het koken van de suiker, wat vroeger uitsluitend met hout geschiedde, dat schaarsch en zeer hoog in prijs was, en daardoor is eene zeer groote bezuiniging verkregen.

De hoeveelheid produkt, in het jaar 1806 door de verschillende in het Jakatrasche zich bevindende suikermolens aan het gouvernement geleverd, bedroeg.

eerste soort . . 67,450 pikols en 70 pond.
tweede soort . . 1,505 " " 15 " ,

doch naar deze geringe leverantie kan men niet de opbrengst van gewone jaren afmeten, dewijl de ontijdig gevallen regens en de daarop gevolgde droogte zeer veel nadeel aan het gewas hebben toegebragt.

Het Cheribonsche, dat vroeger ook eene vrij aanzienlijke hoeveelheid suiker opbragt, produceert daarvan niets meer, omdat daar tijdens de laatste onlusten de suikermolens verbrand en de bewerkers der plantaadjen, de Chinezen, vermoord zijn geworden. De resident van Cheribon, aan wien alle de suikermolens in partikulier eigendom toebehoorden, heeft zich tot den gouverneur-generaal gewend om schadevergoeding, ten einde in staat gesteld te worden die weder op te bouwen, maar dit verzoek is van de hand gewezen om geen antecedent daar te stellen met het oog op de eigenaars van de ter reede van Batavia verbrande schepen, welke evenzeer door den vijand vernield waren, en die, bij inwilliging van het verzoek van

den resident van Cheribon, niet zouden nalaten insgelijks schadevergoeding te eischen.

Men wist te Batavia, tijdens mijn vertrek, nog niet wat de suikerkultuur in 1806 op Java's Noordoostkust geleverd had, doch daar die produktie in de laatste jaren weinig verschilde kan men gerustelijk die van 1805 tot rigtsnoer nemen en zij bedroeg toen

eerste soort . . 10,218 pikols en 111 pond
tweede soort. . 555 " " 51 "

Uit hetgeen hier gezegd is blijkt, dat, sedert de laatste jaren, deze kultuur aanmerkelijk is achteruitgegaan. Vroeger was zij de voornaamste bron van den partikulieren handel van Batavia. Die achteruitgang was grootendeels het gevolg van den langdurigen oorlog, die den uitvoer van suiker naar Perzië, Suratte enz. bijkans geheel deed ophouden. De handel in suiker wordt door neutralen nog wel gaande gehouden, doch op eene voor hen weinig aanmoedigende wijze en deze nemen de suiker om zoo te zeggen slechts door dwang, want het gouvernement heeft zich, om dien handel niet geheel en al te doen verloopen, genoopt gevonden, bij ordonnantie te bepalen, dat zij $^1/_3$ van hunne lading in suiker moesten innemen. En nu is het meer dan eens gebeurd dat de Amerikanen hunne suiker ter reede van Batavia over boord wierpen om het $^2/_3$ gedeelte hunner lading (aan koffij) verder met koffij te kunnen aanvullen, waarbij zij oordeelden beter rekening te maken dan door de suiker te behouden.

Peper. Deze specerij, waarvan men voorheen zoo groote hoeveelheden uit Bantam bekwam, is, in vergelijking van vroeger, tot eene niet noemenswaardige hoeveelheid verminderd. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de aanhoudende onlusten in die gedeelten van het rijk, welke op de kust van Sumatra zijn gelegen en waar de peperkultuur voornamelijk plaats heeft.

Volgens bekomen opgaven had het geheele Bantamsche rijk in 1806 in het geheel niet meer opgeleverd dan 1946 blaaren (1000 ℭ) en 219 kati's.

In deze levering deelen de op het eiland Java gelegene Bantamsche bovenlanden voor niet meer dan 624 blaaren en 213 kati's, terwijl de overige hoeveelheid uit een klein gedeelte der Lampongs was aangebragt. De vroeger aan dat produkt zoo vruchtbare distrikten Lampong-poetie, Teelangbawang en Punet (?) leverden geen korrel, en Lampong-sekampong en Pemaneia niet meer dan 181 blaaren op.

Men ziet hieruit, dat de meeste peper uit de Lampongs in handen van vreemdelingen valt. Wel is waar lijdt het geen twijfel of het slechte bestuur in Bantam zelf heeft veel bijgebragt tot de vermindering der produktie, en mag men daarin verbetering verwachten onder het bestuur van den nieuwen onlangs aangestelden vorst, maar de tijd zal moeten leeren in hoever zijne magt zich zal uitstrekken om de Lampongs tegen de zeeroovers te beschermen en daar de smokkelaars, en voornamelijk de Engelschen, te verwijderen. Men vleit zich intusschen dat van gunstiger uitwerking

zal zijn de verklaring, onlangs door het gouvernement afgelegd, dat, indien men zich in Bantam zelf niet méér op de peperkultuur toelegt, alle onderstand in rijst zal worden teruggehouden. Men vermoedt, dat de vrees voor hongersnood ten dezen wel op den luijen Bantammer zal werken en volgens de rapporten van den resident aldaar is dit vermoeden reeds bevestigd geworden.

De leverantie van Java's noordoostkust bedroeg in 1805

Ronde peper . . $8924^{19}/_{120}$ pikol.
Staartpeper. . . $35^{109}/_{128}$ "
Lange peper . . $128^{3}/_{4}$ "

en is dus ook al van niet veel belang, doch men mag ruimere oogsten verwachten, zoodra de sedert daar nieuw aangelegde plantaadjes vruchten zullen beginnen af te werpen.

De kultuur van peper in Bandjermasin, vroeger zoo belangrijk bijdragende tot aanvulling van onzen voorraad, was sedert jaren reeds verminderd. Nadat men een nieuw plan van kultuur had laten varen en tot het oude was teruggekeerd heeft men daar ook ruimere oogsten gehad.

Indigo. Hoezeer het gouvernement op allerlei wijze de indigo-kultuur tracht aan te moedigen, schijnt zulks vergeefs te zijn, en het gaat dus met dit produkt nog even als vroeger. In haar tegenwoordigen staat brengt deze kultuur geen voordeel op en er bestaat weinig vooruitzigt dat daarin verbetering zal plaats hebben, omdat de Javaan de indigoteelt als zijne grootste kwelling aanmerkt en men hem er als het ware niet dan door geweld toe kan brengen. Men houdt het er voor, dat de reden daarvan hierin gelegen is, dat de gronden, waarop indigo gebouwd is, voor alle andere kultures bedorven worden.

Intusschen had Java, het eenig deel onzer bezittingen dat indigo aan het gouvernement levert, in het jaar 1805 opgebragt

Fijne indigo, eerste soort. . . $135^{17}/_{125}$ pikol.
Extra " tweede soort . . — $^{1}/_{2}$ "

Kardamom. De kardamom, welke Java oplevert, is zoo gering, dat zij als handelsartikel naauwelijks in aanmerking kan komen.

De Jakatrasche domeinen hebben daarvan in 1806 opgebragt 1 pikol en $3^{1}/_{2}$ pond en Java in het jaar 1805 $2^{13}/_{25}$ pikols.

Specerijen. De specerijkultuur in de Molukken beantwoordt volkomen aan de jaarlijksche leverantie, door kommissarissen-generaal bepaald.

Het gouvernement heeft evenwel den muskaatnotenboom naar het eiland Amboina doen overbrengen en plantaadjes daarvan doen aanleggen, wegens den kritieken staat, waarin de Banda-eilanden vooronderstelt worden te verkeeren wegens den brandenden berg aldaar, die hen met geheele omkeering of totale ruïne bedreigt.

Hoewel de amboinsche muskaatnoot uitwendig niet voor de bandasche onderdoet, wordt zij voor minder deugdelijk gehouden.

Sedert het groote verlies, in 1806 door het gouvernement geleden door het nemen zijner rijk geladen, uit de Molukken komende, retourschepen, is bepaald, dat voortaan, ter voorkoming van die verliezen, de inkoop en de afhaal van specerijen door de vreemdelingen zelven en voor hunne eigene rekening moet geschieden. Hierdoor is het gouvernement ook niet meer blootgesteld aan de verliezen op zijne derwaarts te zenden kontanten, zoo als plaats had bij het nemen van de Swift. Men vleit zich dat de Amerikanen zich daaraan zullen laten gelegen liggen, omdat men de specerijen dan goedkooper van de hand kan zetten en de Amerikanen daarbij goede rekening kunnen maken.

Koorn of Weite. Toen ik mij, ongeveer 16 jaren geleden, op de oostelijke kusten van Java bevond, had ik hooren gewagen van proeven van aanbouw van koorn of weite in die streken, voornamelijk in den omtrek van Grissee. Ik heb naar den uitslag dier proeven onderzoek gedaan en uit van wege den gouverneur-generaal ontvangen berigten vernomen, dat het voortgebragte graan zeer voldoende geweest was, doch dat er, uit gebrek aan aanmoediging, slechts weinig was verbouwd. Intusschen zou men zich van dit zoo nuttig voortbrengsel, zonder hulp van buiten, kunnen voorzien, en zulks verdient te meer aandacht, omdat de rijst, hoe geschikt ook tot voedsel voor den inlander, voor den Europeaan minder voldoet en ook het gouvernement de militairen ter hoofdplaats bij voorkeur met koorn (brood) in plaats van met rijst voedt.

Houtbosschen. Het gouvernement heeft zijne bijzondere aandacht gewijd aan de houtbosschen op Java. Overwegende dat, door de roekelooze wijze waarop zij behandeld worden, wel eens gebrek aan hout zou kunnen ontstaan, heeft het, ter voorkoming daarvan, een plan van houtvesterij doen ontwerpen, dat, zoodra het geheel gereed zal zijn, ter goedkeuring opgezonden zal worden.

Tot het ligchaam der houtvesterij zullen ruim 30 Europeanen moeten behooren, en men vleit zich dat dan het jaarlijks bij het gouvernement benoodigde hout uit de bosschen zal kunnen worden verkregen. Mogt zulks onverhoopt niet het geval worden, dan zal men toch altijd zich van het benoodigde kunnen voorzien uit de uitgestrekte bosschen van Bandjermasin, waarin men het schoonste hout vindt.

V.

Fabrieken.

Arakstokerijen. De arakstokerijen zijn in de laatste jaren aanmerkelijk vooruitgegaan, vooral omdat men voor den legger arak, die voorheen voor 30 en 40 rijksdaalders zilvergeld verkocht werd, thans 120 rijksdaalders

papier kan bekomen. Zoo als de agio op het papier thans is, kan die prijs geen voordeel geven, maar die hooge agio bestaat nog niet lang. Mogt zij aanhouden dan zal de prijs moeten stijgen of de stokerijen zouden met nadeel moeten werken en ophouden te bestaan.

Salpeterfabriek. Het gouvernement heeft zich in de noodzakelijkheid bevonden den salpeter tegen den ongehoorden prijs van 30 tot 35 spaansche matten de pikol te koopen, en kon dien dan nog niet dan met veel moeite bekomen. Het heeft daarom op allerlei wijze de door den heer van Hogendorp aangelegde salpeterfabriek aangemoedigd en zich verbonden, gedurende den oorlog voor elken pikol salpeter uit die fabriek 25 rijksdaalders zilvergeld uit te keeren. Doch hoeveel moeite en zorgen de zich bij de fabriek bevindende gezaghebber, de heer Rothenbuhler, aanwendt om de door het gouvernement verlangde hoeveelheid te leveren, schijnt daaraan niet te kunnen worden voldaan en heeft de fabriek in het geheel nog niet meer dan 100 pikols afgeleverd.

VI.

Tin en Koper.

Tin. De leverantie van het tin, dat wij uit den Palembangschen handel trokken, is tegenwoordig zeer gering, omdat de vorst van Palembang het door hem verschuldigde kontingent niet opbrengt, onder voorgeven dat hij daartoe niet in staat is, omdat de zeeroovers hem, door het nemen zijner vaartuigen, beletten het tin van Banka af te halen of naar Batavia te brengen. Het is moeijelijk te bepalen of men hier te denken hebbe aan uitvlugten om de 30000 pikols, welke hij jaarlijks aan het gouvernement moet leveren, andere uitwegen te doen vinden, maar het is zeker, dat het gouvernement in 1806 daarvan niet meer dan 2000 pikols ter hoofdplaats heeft zien aanbrengen.

Het is evenwel mogelijk dat het gouvernement tot deze niet-voldoening aan de verbindtenis heeft bijgebragt door geen gevolg te geven aan de gewone jaarlijksche toezending van rijst. Dit lag echter niet aan onwilligheid, maar aan gebrek aan vaartuigen en de onmogelijkheid om, indien men er al had, die behoorlijk te beschermen.

Evenwel heeft men ook in tijden van diepen vrede altijd geklaagd over het niet voldoen van het Palembangsche hof aan zijne verpligtingen, en daarin zal wel geene verandering komen dan na tenuitvoerlegging van de reeds bij herhaling gedane bedreigingen.

Men heeft ook voorgegeven dat de tinmijnen van Banka thans minder opleverden dan vroeger. Ten einde hieromtrent zekerheid te bekomen, heeft het gouvernement eene kommissie derwaarts gezonden en deze heeft gerapporteerd dat het niet alleen zeer goed mogelijk was het kontingent op te leveren, maar ook, dat, bij verbetering in de werkwijzen, de opbrengst tot 60,000 pikols 's jaars gebragt zou kunnen worden.

Koper. Het gouvernement is zoo gelukkig geweest dat de tot afhaal van koper naar Java gezonden schepen nog altijd behouden zijn teruggekomen, niettegenstaande de vijand telken jare er op kruiste. Alhoewel nu in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, alles te zamen genomen, de handel op Japan meer nadeel dan voordeel geeft, blijft toch het koper een groote steun in de uitgaven van het gouvernement, vermits het daarvan altijd met voordeel gebruik maakt ter inruiling van lijnwaden en amfioen. Hoe nadeelig de handel van laatstgemeld artikel voor de kolonie in het algemeen is (alhoewel het tegenovergestelde voor het gouvernement zelf) is te zeer bekend, dan dat ik daarover hier zou behoeven uit te wijden. Slechts wil ik hier aanstippen, dat alle pogingen, welke het gouvernement heeft aangewend om het gebruik van het heulsap te verminderen, vruchteloos zijn geweest.

(*Wordt vervolgd*).

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS ONZER

KOLONIALE LEGERS.

Onder bovenstaanden titel komt in het dezer dagen verschenen: Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje voor 1863, uitgegeven door de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland (15e Jaargang) een artikel voor, onderteekend G. A. de Meester, waaraan wij de volgende opgaven ontleenen.

Tot versterking van het Indische leger zijn vertrokken:

	Naar Oost-Indië.			Naar West-Indië.		
in	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Totaal.	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Totaal.
1855	767	83	850	114	16	130
1856	558	912	1,470	168	32	200
1857	1,541	2,112	3,653	204	88	292
1858	746	1,344	2,090	109	1	110
1859	895	1,555	2,450	108	2	110
1860	860	620	1,480	119	1	120
1861	1,452	343	1,795	91	1	92
1862	882	146	1,028	196	11	207
Tot.	7,701	7,115	14,816	1,109	152	1,261

Naar den landaard der militairen waren zij aldus verdeeld.

A. *Naar Oost-Indië vertrokkenen.*

in	Nederlanders.	Belgen.	Duitschers.	Franschen.	Zwitsers.	Anderen.	Totaal.
1855	767	7	35	18	21	2 [1]	850
1856	558	72	251	99	183	307 [2]	1,470
1857	1,541	405	581	181	803	142 [3]	3,653
1858	746	298	305	36	701	4 [4]	2,090
1859	895	297	207	10	1,041	"	2.450
1860	860	91	86	6	437	"	1,480
1861	1,452	4	94	"	245	"	1,795
1862	882	"	33	"	5	108 [5]	1,028
Tot.	7,701	1,174	1,592	350	3,436	563	14,816

[1]) 1 Pool en 1 Italiaan. [2]) 92 Italianen, 51 Denen, 82 Polen, 56 Engelschen, 16 Hongaren, 6 Amerikanen, 4 Indianen. [3]) 2 Indianen, 7 Polen, 69 Denen, 27 Engelschen, 37 Italianen. [4]) 1 Zweed, 2 Denen, 1 Spanjaard. [5]) Allen Noren, Denen en Zweden.

B. *Naar West-Indië vertrokkenen.*

in	Nederlanders.	Belgen.	Duitschers.	Franschen.	Zwitsers.	Noren, Zweden en Denen.	Totaal.
1855	114	2	8	4	2	"	130
1856	168	"	7	7	13	"	200
1857	204	3	45	4	19	17,[1]	292
1858	109	1	"	"	"	"	110
1859	108	2	"	"	"	"	119
1860	119	"	1	"	"	"	120
1861	91	"	1	"	"	"	92
1862	196	"	2	"	"	9	207
	1,109	8	64	15	44	26	1,261

Naar aanleiding der vreemdelingen-wet worden de soldaten, in de Indiën gediend hebbende en zonder pensioen gepasporteerd wordende, zoo zij vreemdelingen van afkomst zijn, den burgemeester van Harderwijk met hun te goed hebbende soldij en papieren overgegeven, ten einde hen naar de grenzen op te zenden, hun daar het hun toekomende na aftrek der reiskosten, die de manschappen, ofschoon het hier een rijkspolitie-maatregel geldt, zelven moeten bekostigen, te laten uitreiken en uit het land te verwijderen. Van daar dat er gelegenheid bestaat om over dezelfde jaren, hierboven behandeld, ook het getal der teruggekomen vreemdelingen op te geven.

	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861.
Belgen	30	27	13	32	35	30	32
Duitschers	30	4	25	41	38	48	73
Zwitsers	—	2	3	4	10	7	47
Franschen	1	25	2	2	10	9	8
Engelschen	—	—	—	2	2	1	—
Denen	1	—	—	3	2	1	7
Polen	—	—	—	12	9	2	—
Italianen	—	—	—	2	6	—	4
Spanjaarden	—	—	—	—	—	—	2
Amerikanen	—	—	—	2	1	—	—
Wallachijers	—	—	—	—	1	—	—
	62	58	43	100	114	98	173

[1]) 3 Engelschen.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XIII.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, onder redaktie van E. Netscher en Mr J. A. van der Chijs. Dl. XI (Vierde serie, Dl. II) 1861. *Dl. XII (Vierde serie Dl. III)* 1862. *Batavia, Lange en Co.* 8o.

Nog slechts een dertigtal jaren geleden was in Nederlandsch Indië van daar verschijnende tijdschriften of dagbladen geen spoor.

Men had er slechts de officiëele Javasche Courant en de Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, beide toen uitmuntende door schraalheid en dorheid van inhoud.

Thans een kwart eeuw geleden brak het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië de baan.

Het Natuur- en Geneeskundig archief voor Nederlandsch Indië, de Kopïist, het Indisch Magazijn, het Indisch Archief volgden, doch rekten hun bestaan slechts enkele jaren.

Maar zij hadden den stoot gegeven tot de latere beweging, van en na 1850.

Thans in Indië een frisch leven, krachtig strevende naar uiting door middel der pers. Dagbladen te Batavia, Samarang, Soerabaya, Pasoeroean, Makassar en Padang. Mail-edities voor Nederland van het Bataviaasch Handelsblad en de Java-bode. Tijdschriften aan verschillende takken van kennis en wetenschap gewijd, sedert jaren in vollen gang en bloei.

Die groote beweging was als een groote ontdekkingstogt in Indië.

Zij was tevens een veroveringstogt, want men wilde dat Indië niet alleen beter werd gekend, maar dat het ook beter werd gewaardeerd.

Wat is nog van die beweging te verwachten?

Alles wijst er op, dat zij nog krachtig zal toenemen. Hare polsslagen

zijn die van den volwassen leeftijd. De kennis van Indië wordt in Indië even ernstig behartigd als zijne belangen er met belangstelling worden besproken.

Te Batavia worden uitgegeven niet minder dan vijf aan de kennis van den Indischen archipel gewijde tijdschriften. Zij hebben den arbeid doelmatig verdeeld. Een dier tijdschriften is uitsluitend gewijd aan de taal-, land- en volkenkunde, een ander aan nijverheid en landbouw, een derde aan het regtswezen, een vierde aan de natuurwetenschappen en het vijfde aan de geneeskundige wetenschappen. *)

Alle die tijdschriften bloeijen — in Indië.

Maar in Nederland kent men ze naauwelijks. Men zoekt ze zelfs te vergeefs in de voornaamste societeiten en leesgezelschappen.

Men klaagt in Nederland dat men zoo weinig van Indië weet. Maar aan wie de schuld?

Java zendt het vijf belangrijke tijdschriften, en zelfs in Nederland verschijnen niet minder dan drie tijdschriften, speciaal aan de overzeesche bezittingen gewijd. Indien de kennis ontbreekt, men wijte het niet aan gebrek aan bronnen.

Het doel der tegenwoordige aankondiging is meer in het bijzonder te wijzen op de beide voor ons liggende deelen van het aan den hoofde dezes genoemde tijdschrift. Wij aarzelen niet hun inhoud hoogst belangrijk te noemen en verrigten zeker geen onnut werk door de titels der daarin geplaatste bijdragen hier te laten volgen.

Elfde deel. — Vierde Serie Dl. III. 1861.

Matan, Simpang, Soekadana, de Karimata-eilanden en Koeboe (Wester-afdeeling van Borneo), door H. von Dewall.

Kort berigt omtrent Geliting (noordkust van Flores), door J. N. Vosmaer.

De St. Davids- of Mapia-eilanden, benoorden Nieuw-Guinea, door Jungmichel.

Oudheden op Soembawa, door H. Holtz.

Stamlijsten der regenten van Soemedang en Soekapoera in de Preanger-Regentschappen, tot 1858, door A. W. Kinder de Camarecq.

De Bataviasche Novelles van 1744—1746 en de Bataviasche koloniale Courant van 1810—1811, door J. A. van der Chijs.

Iets over het ontstaan van eenige regentschappen in de adsistent-residentie Benkoelen, door J. A. W. van Ophuysen.

Vaststelling der beteekenis en afstamming van eenige in 't Maleisch gebruikelijke woorden, door H. von Dewall.

De eilanden Bonerate en Kalao, door J. A. Bakkers.

De afdeeling Sandjai (Celebes), door J. A. Bakkers.

Beknopt verhaal van den opstand op Amboina in 1829.

De Orang Lom of Belom op het eiland Banka.

---

*) Bij deze tijdschriften hebben zich nog, volgens de jongste uit Indië ontvangen berigten, gevoegd een *Regtskundig Weekblad* en een *Militair Tijdschrift* gewijd aan de belangen van het Indisch leger.

Vergaderingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen.
De oorsprong van het stedelijk wapen van Samarang, door J. HAGEMAN JZ.
Fragment uit eene beschrijving van de residentie Bagelen, door F. C. WILSEN.
Résumé historique de l'établissement Portugais à Timor, des us et coutumes de ses habitants, par ALFONSO DE CASTRO.
Bijdrage tot de geschiedenis der Lampongs, door H. D. CANNE.
Korte beschrijving van het Celebesche kaartspel genaamd *Omi*, door B. F. MATTHES.
Beschrijving van eene Eerepenning geschonken aan Mohamed Ali, sulthan van Ternate, door J. A. VAN DER CHIJS.

Twaalfde deel. — Vierde Serie Dl. III 1862.

Repliek aan den heer H. von Dewall, van A. B. Cohen Stuart, gevolgd van een opstel van Dr. J. Pijnappel Gz. over het Arabisch-Maleisch alphabet.
Vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen.
Overzigt van den staat van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, over de jaren 1853 tot 1861.
Hindoe-oudheden op de oostkust van Sumatra.
Togtjes in het gebied van Riouw en onderhoorigheden, door E. NETSCHER.
Tannette en Barroe (Celebes), door J. A. BAKKERS.
Aanteekeningen gehouden op eene zending naar Siam, door A. LOUDON.
Opgave van de wijze waarop de Javanen hunne wapenen, zoo als pieken, krissen, enz. schoonmaken (uit het Javaansch vertaald).
Alphabetisch-systematische inhoudsopgave van de 12 eerste deelen van het Tijdschrift voor indische taal- land- en volkenkunde, door J. A. VAN DER CHIJS.

Wij teekenen met genoegen hier aan, dat de kennis van Nederlandsch Indië door deze beide deelen belangrijke voortschreden heeft gemaakt. Omtrent vele der daarin behandelde gewesten bestond tot dusverre volstrekte of bijna volstrekte onbekendheid, en verscheidene der daarop betrekking hebbende artikels brengen onze kennis, door den rijkdom der daarin bevatte gegevens, tot eene hoogte, waarop men wel mogt wenschen dat men ten opzigte van de meeste residentiën van Java kon bogen. Maar in het bijzonder wijzen wij hier op de belangrijke bijdragen van den heer Bakkers, over Bonerate en Kalao, over Sandjai en over Tannette en Barroe, waardoor eensklaps een helder licht is opgegaan over belangrijke gewesten, waaromtrent men in diepe onwetendheid verkeerde. Hoogst belangrijk ook zijn de mededeelingen, vervat in de bijdragen van de heeren Loudon, Netscher, de Castro, J. N. Vosmaer en von Dewall. Het kan evenwel niet in den aard dezer aankondiging liggen die artikels in het bijzonder te bespreken en wij moeten ons dus er toe bepalen de aandacht onzer lezers er op te vestigen.

Wij eindigen met den wensch uit te drukken dat in Nederland in ruime mate kennis moge worden genomen van een tijdschrift, dat allezins verdient in ruimeren kring te worden verbreid dan waartoe het thans schijnt beperkt te zijn.

Junij 1863. RED.

XIV.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië. Dl. XXIII (1861), *Dl.* XXIV (1862), *Dl.* XXV (1862—1863). *Batavia, H. M. van Dorp*, 8°.

De Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië werd opgerigt in het jaar 1850. Gering waren hare beginselen. Haar optreden werd met een schouderophalen begroet. De mannen, die zich aan het hoofd er van hadden gesteld, bekleedden slechts zedige rangen in de maatschappij. Zij zouden het bewijs leveren dat de stichting van iets degelijks in Indië ook mogelijk was zonder geleende hooge namen en zonder te bouwen op de bescherming van de aanzienlijken. De bescherming der regering en de achting van het publiek, de jeugdige stichting wilde die zich niet geschonken zien, maar zij wilde die verwerven door hare werken.

Eene instelling in Indië aan de natuurwetenschappen gewijd, dat, meenden zelfs vele voorstanders der wetenschap, dat was meer dan dwaas. Waar waren hare beoefenaars, van waar zouden de bouwstoffen komen voor de werken, die zij dacht het licht te doen zien?

Niet zoo echter dachten de oprigters. Zij hadden de sluimerende krachten bespied en gemeten, en moedig togen zij aan het werk, en naauwelijks een half jaar na de oprigting der instelling verscheen het eerste deel van haar Tijdschrift.

Terwijl ik dit schrijf is het de dertiende verjaardag van de Vereeniging en liggen *vijf en twintig* deelen van haar Tijdschrift en *acht* deelen van hare Verhandelingen voor mij.

Zij heeft zich in dat tijdvak verworven algemeene deelneming in Indië, de achting, erkenning en ondersteuning der regering, den koninklijken titel en een' gevestigden en roemrijken naam in de beschaafde wereld.

Maar zij heeft ook te kampen gehad met tegenstand en tegenwerking, voortspruitende uit afgunst en nijd van sommige hoog geplaatste personen in Indië, die het haar niet konden vergeven dat zij hunne leiding niet had begeerd. Die tegenwerking is zij echter steeds te boven weten te komen, gesteund als zij werd door de erkenning van het nut dat zij stichtte.

Toch behoort die tegenwerking nog niet tot het verledene. Maar zij doet zich sedert geruimen tijd voor onder de mom van belangstelling en alleen onder dit masker kan zij haar gevaarlijk worden.

Men had het daarheen weten te leiden, dat het der regering aannemelijk werd gemaakt te trachten in Indië den toestand van vóór 1850 weder in het leven te roepen.

Toen loste zich op wetenschappelijk gebied in Indië nagenoeg alles op in het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Dat was dáár toen de eenige wetenschappelijke instelling.

Maar die instelling, zoo zij al aan hare roeping beantwoordde, voldeed toen niet aan de behoeften des tijds.

Zij was niet bij magte alle wetenschappen behoorlijk te omvatten. Verdeeling van den arbeid was gebleken noodig te zijn.

Die verdeeling had plaats door de oprigting van de Natuurkundige Vereeniging, welke weldra gevolgd werd door die van de Nederlandsch Indische maatschappij van nijverheid en landbouw en van de Vereeniging ter bevordering der geneeskundige wetenschappen, terwijl beoefenaren der regtswetenschappen en van het onderwijs daarvoor insgelijks bijzondere organen in het leven riepen.

Nooit werd zoo groote wetenschappelijke werkzaamheid in Indië aan den dag gelegd, als juist na de stichting dier bijzondere vereenigingen. Dat was wel het bewijs dat de stichters juist hadden gezien.

Maar nu heette het; de bloei der wetenschap zou nog meer bevorderd worden, men zou slechts iets degelijks en duurzaam goeds tot stand kunnen brengen, wanneer de drie voornaamste instellingen tot eene enkele werden zaamgesmolten.

De wetenschap zou eerst regt gaan bloeijen wanneer zij haar stralen uit een enkel middenpunt zou uitschieten; — wanneer zij onder de leiding en het oppertoezigt der regering werd gecentraliseerd.

In Nederland, met zijne meer dan vijftig wetenschappelijke instellingen, begrijpt men dat anders.

Los alle die genootschappen op in de Koninklijke Akademie van wetenschappen — en Nederland zal een eeuw in beschaving zijn teruggegaan.

Oplossing zou hier zijn ontbinding.

Zoo heeft de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging het ook begrepen, en zij heeft vast besloten hare overtuiging niet op te offeren aan den drang van vermomde doch invloedrijke vijanden.

Zij heeft, hoe jeugdig zij ook nog zijn moge, een roemrijk verleden achter zich, en zij zal zich handhaven en blijven vertrouwen dat de regering tot het inzigt zal komen, dat slechte raadgevers haar ter zijde hebben gestaan.

Dat zij dat roemrijk verleden niet zal beschamen, daarvan getuigen de drie deelen van haar Tijdschrift, sedert het jaar 1861 uitgegeven.

Zij heeft te worstelen gehad met tal van tegenspoeden. Vele harer uitstekendste leden heeft zij door den dood verloren. Niet altijd werden de verloren krachten evenredig door nieuwe vervangen. Maar dat alles heeft niet belet, dat zij hare werkzaamheden met ijver heeft voortgezet en dat haar Tijdschrift in belangrijkheid steeds toeneemt.

Het zou een in meerdere opzigten nuttige arbeid zijn een overzigt te

geven van de werkzaamheden der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging gedurende de 13 jaren van haar bestaan, en eene bijzondere beschouwing te leveren van den inhoud der 33 deelen van het Tijdschrift en van de Verhandelingen, tot dusverre door haar uitgegeven.

Ofschoon de vervulling dier taak niet moeijelijk is, moet ik haar aan andere handen overlaten. Tien jaren lang stond ik aan het hoofd der Vereeniging en voor 22 deelen van haar Tijdschrift en 8 deelen harer Verhandelingen was ik als hoofdredakteur verantwoordelijk.

Ik moet mij daarom bepalen tot de beschouwing van het door de Vereeniging verrigte, nadat mijne dadelijke betrekking tot haar had opgehouden.

En die verrigtingen zijn talrijk en belangrijk geweest, en getuigen van den bloei der instelling.

Ten einde daarvan eenig denkbeeld te bekomen hebbe men slechts een blik te werpen op de inhouds-opgaven van de drie laatste deelen van het tijdschrift. De praktische toepassingen der natuurwetenschappen op het maatschappelijk leven bekleeden er eene voorname plaats, en ook daarom is het van belang dat de aandacht der lezers van dit tijdschrift er op worde gevestigd. Het tijdschrift behoort niet uitsluitend te zijn in handen van naturalisten; ook de belangstellenden in Indië en in zijne onmetelijke hulpbronnen voor industrie en handel zullen het met nut kunnen raadplegen.

Ten einde in het overzigt van den inhoud eenige orde te brengen en het daardoor te vergemakkelijken, zijn hieronder de artikels eenigermate naar de vakken gerangschikt. Hierdoor zal tevens dadelijk in het oog vallen wat ieder, die meer in het bijzonder in eene bepaalde afdeeling van kennis belang stelt, in het tijdschrift te verwachten heeft.

Geographie, Ethnographie.

Verslag van de bepaling der geographische ligging van die plaatsen op Java, waar telegraafkantoren gevestigd zijn, door J. A. C. Oudemans. Dl. 24 p. 1.

Aanteekeningen aangaande het Diëng-gebergte en omstreken, gehouden tijdens mijne topographische opname in de maanden Julij, Augustus en September 1859, door W. H. A. Mickler. Dl. 23 p. 54.

Verslag van den honorair-inspecteur der kultures J. E. Teijsmann over de door hem in 1860 gedane reize in de Molukken. Dl. 23 p. 290.

Mededeelingen omtrent het eiland Boeroe, door W. H. de Vriese. Dl. 23 p. 77.

Brief omtrent de beoefening der sterrekunde door de Maleijers, door E. Netscher. Dl. 23 p. 483.

Beschrijving eener reis naar de zuidwest- en noordoostkust van Nieuw-Guinea, door H. von Rosenberg. Dl. 24 p. 333.

Verhaal eener reis naar de eilanden Misool, Salawati, Batanta en Waigeoe, door H. von Rosenberg. Dl. 24 p. 363.

Brief over eene reis in oostelijk Java, door J. Hageman Jcz. Dl. 24 p. 254.

Verslag eener reis naar Siam, door J. E. Teijsmann. Dl. 25, p. 149.

Geologie, Mijnwezen, Delfstoffelijke produkten.

Bijdragen tot de geologische en mineralogische kennis van Nederlandsch Indië door de ingenieurs van het mijnwezen in Nederlandsch Indië.

25. Verslag over de verrigte onderzoekingen naar kopererts in het gebied van Mandhor, gelegen in de wester-afdeeling van Borneo, door R. Everwijn. Dl. 24 p. 403.

Bijdrage tot de geologische kennis van Timor, door C. F. A. Schneider. Dl. 25 p. 87.

Aanteekeningen omtrent aardbevingen en andere natuurverschijnselen, verzameld door M. Th. Reiche. Dl. 25 p. 99.

Kort overzigt van de verrigtingen der ingenieurs van het mijnwezen. Dl. 23 p. 229, 543.

Berigten omtrent de verrigtingen der ingenieurs van het mijnwezen in Nederlandsch Indië. Dl. 24 p. 494.

Aanwijzing omtrent de bewaring van voorwerpen uit het rijk der dieren, planten en delfstoffen. Dl. 23 p. 413.

Eenige woorden over de bruinkool van Borneo, aan het publiek en aan den heer Corn. de Groot, door S. Bleekrode. Dl. 23 p. 29.

Een tweede woord aan het publiek, betreffende eene beschouwing over de koolformatie van Borneo, door S. Bleekrode, enz., door Corns de Groot. Dl. 23 p. 370.

Wit en zwart goudhoudend zand uit de rivier Sepoetih en cardamomum of kapoerlaga uit de Lampongsche distrikten, door Nagel. Dl. 23 p. 110.

Over twee monsters zand van de zuidkust van Ceram hetwelk gezegd wordt goud te bevatten, door W. van der Crab. Dl. 23 p. 156.

Verslag over twee zandsoorten uit de rivier Sepoetih (Lampongsche distrikten), door J. L. Warnas. Dl. 23 p. 220.

Brief omtrent het voorkomen van chroom-ijzersteen in de vallei van Atapoepoe, door O. Brummer. Dl. 23 p. 479.

Mededeeling omtrent ertsen (bruin-ijzersteen en zwavellood) van Riouw, door P. J. Maier. Dl. 23 p. 487.

Over het voorkomen van platina nabij Martapoera, door C. F. Koch. Dl. 23 p. 488.

Scheikundig onderzoek van chroomerts van Timor, door A. A. Backer Overbeek. Dl. 23 p. 494.

Scheikundig onderzoek van platina-erts van Martapoera, door P. J. Maier. Dl. 23 p. 498.

Over het voorkomen van goud nabij den dessa Melihan, residentie Kediri. Dl. 23 p. 514.

Over bruinkool van Borneo, door P. van Dijk. Dl. 23 p. 531.

Over ertsen van Karimon, door J. C. Bernelot Moens. Dl. 23 p. 540.

Scheikundig onderzoek van modder, achtergebleven in de overstroomde vallei der hoofdplaats Banjoemas in Februarij 1861, door P. J. Maier. Dl. 24 p. 217.

Over het voorkomen van mergelaarde geschikt voor hydraulischen kalk, door F. JUNGHUHN. Dl. 24 p. 225.

Scheikundig onderzoek van ijzererts van Riouw, door A. A. BACKER OVERBEEK. Dl. 24 p. 257.

Mededeeling dat het kwik in het z. o. van Borneo niet wordt gebezigd bij het afscheiden van goud uit platina-erts, door KOCH. Dl. 24 p. 270.

Over het voorkomen van mergel voor hydraulischen kalk en pouzzolaanaarde, door C. F. A. SCHNEIDER. Dl. 24 p. 277.

Mededeeling omtrent hydraulisch cement, door P. J. MAIER. Dl. 24 p. 278.

Over uitstroomingen van koolwaterstofgas te Larangan-tokol (eiland Madoera), door J. HAGEMAN JZN. Dl. 24 p. 467.

Over op Madoera ontdekte ontvlambare gasbronnen, door J. HAGEMAN JZN. Dl. 24 p. 488.

Aardharslaag in de divisie Lematang-Oeloe, residentie Palembang, beschreven door J. GERSEN. Dl. 24 p. 517.

Scheikundig onderzoek van aarde, voorkomende in de residentie Bagelen, door P. J. MAIER. Dl. 25 p. 81.

Scheikundig onderzoek van een kalksteen, afkomstig van Rangka, in de residentie Bagelen, door M. H. J. KOLLMAN. Dl. 25 p. 209.

Over tinerts van Palembang, door J. C. BERNELOT MOENS. Dl. 25 p. 315.

Over mergelsoorten van Djokdjokarta, door G. WEIJNSCHENK. Dl. 25 p. 329.

Over het voorkomen van mergelsoorten tusschen de dessa's Gnandong en Soekoe. Dl. 25 p. 363.

Over het voorkomen van waterkalksteen bij Willem I, door D. MAARSCHALK. Dl. 25 p. 363.

Over het voorkomen eener mergelsoort in het distrikt Langowang, residentie Menado, door E. V. J. WAERSEGERS. Dl. 25 p. 378.

Scheikundig onderzoek van eene soort van pouzzolaan-aarde van Tengeragong, door S. A. BLEEKRODE. Dl. 25 p. 429.

Minerale wateren.

Scheikundig onderzoek van het mineraalwater der bron Prajan, gelegen in de residentie Madioen, door P. J. MAIER. Dl. 23 p. 46.

Scheikundig onderzoek van het water eener heete bron, die aan den voet van den berg Kaba, nabij de doeson Kesambet, in het landschap Redjang, wordt aangetroffen, door P. J. MAIER. Dl. 23 p. 378.

Scheikundig onderzoek van het water van de rivier Ajer-poetih, waaraan de doeson Kesambeh gelegen is, door P. J. MAIER. Dl. 23 p. 381.

Warme minerale bronnen gelegen in het plateau van Pengalengan, residentie Preanger regentschappen, door P. J. MAIER. Dl. 23 p. 384.

Scheikundig onderzoek van twee minerale bronnen, gelegen aan den oostelijken voet van den Goenong Tjerimai, nabij de dessa Sangkanoerip, residentie Cheribon, door P. J. MAIER. Dl. 23 p. 390.

Medeeling aangaande minerale wateren in de Redjang, door A. Pruys van der Hoeven. Dl. 23 p. 69.

Scheikundig onderzoek van mineraalwater van Manindjoe (Padangsche bovenlanden), door P. J. Maier. Dl. 23 p. 221.

Scheikundig onderzoek van twee warme minerale bronnen, ontspringende omtrent drie palen bezuiden het gezondheids-etablissement te Gdaok, door P. J. Maier. Dl. 24 p. 429.

Opgave omtrent op Java voorkomende bronnen die keukenzout bevatten, door W. F. Versteeg. Dl. 24 p. 472.

Scheikundig onderzoek van water uit den artesischen put in de kampong Pasawangan te Samarang, door P. J. Maier. Dl. 25 p. 213.

Scheikundig onderzoek van water van een' artesischen put, geboord binnen den ringmuur van het r. k. weeshuis te Samarang, door P. J. Maier. Dl. 25 p. 219.

Natuurkunde, Telegraphie. Meteorologie.

Over het verlies aan magnetismus van permanente magneten, door G. Bosse. Dl. 25 p. 341.

Mededeeling omtrent het zwakker worden der induktie-relais, door N. J. Hoorweg. Dl. 25 p. 349.

Over het afbreken der omsponnen draden van den relais-klos te Patti, door J. G. C. Bernelot Moens. Dl. 25 p. 353.

Over meerdere verzwakte magneten uit den voorraad bij 's rijks-telegraafkantoren, door G. Bosse, Dl. 25 p. 361.

Verslag omtrent de verzwakking der permanente magneten van induktie-relais, door N. J. Hoorweg. Dl. 25 p. 383.

Meteorologische waarnemingen met werktuigen van eigen vinding, door N. A. T. Arriëns. Dl. 23 p. 76.

Brief handelende over de oorzaak der jongste watervloeden op Java, door N. A. T. Arriëns. Dl. 23 p. 518.

Gemiddelde der maandelijksche Meteorologische waarnemingen, gedaan Tijdbal te Batavia, in het jaar 1856, door D. O. Schwencke. Dl. 23 (Tab.)

Opgave van buitengewone fluktuatie van den barometer op den 9den November 1859 en van eene buitengewoon drooge lucht op den 13den September 1860, door D. O. Schwencke. Dl. 23.

Hoogste waterstand in het west-vaarwater van Soerabaya, tusschen de tweede oostbaak en de tweede westbaak in 1856 en 1857, door D. O. Schwencke. Dl. 23.

Opgave der maxima- en minima-standen van barometer en thermometer, door D. O. Schwencke. Dl. 23.

Opgave van den te Pamakassan gedurende 1859, 1860 en eerste halfjaar 1861 gevallen regen, gemeten met den zelfregistrerenden regenmeter, door N. A. T. Arriëns. Dl. 23 en Dl. 24.

Brief over meteorologische observatiën te Batavia, door D. O. Schwencke. Dl. 24 p. 229.

Mededeeling omtrent psychrometer-tafels, door J. A. C. Oudemans. Dl. 24 p. 247.

Gemiddelde meteorologische waarnemingen, gedaan aan den tijdbal te Batavia over het jaar 1860 en de twee eerste maanden van 1861, door D. O. Schwencke. Dl. 24.

Gemiddelde maandelijksche meteorologische waarnemingen gedaan aan den tijdbal te Batavia gedurende de jaren 1858, 1859, 1860 en het begin van 1861, door D. O. Schwencke. Dl. 24.

Regenwaarnemingen te Padangpandjang, door P. van Dijk. Dl. 24.

Regentafel over de jaren 1860 en 1861, door F. Junghuhn. Dl. 25.

Plantenkunde.

Bosscheria Minahassae, een nieuw geslacht der Ficeën uit de Minahassa, door W. H. de Vriese en J. E. Teysmann. Dl. 23 p. 212.

Opsomming der vaatkryptogamen van het eiland Banka, door J. Amann. Dl. 25 p. 399.

Plantae novae in horto Bogoriensi cultae, auct. J. E. Teysmann et S. Binnendijk. Dl. 24 p. 305, Dl. 25 p. 399.

Grondstoffen voor de industrie en andere Voortbrengselen in het Plantenrijk.

Berigt over eenige hars- en getahsoorten van Pontianak, door D. W. Rost van Tonningen. Dl. 23 p. 70.

Berigt aangaande eenige plantendeelen, elastieke gom en plantensappen, voorkomende in de Lampongsche distrikten, door J. E. Teijsmann en D. W. Rost van Tonningen. Dl. 23 p. 73.

Berigt aangaande de monsters chlorophyllum van J. E. Teysmann, door P. J. Maier. Dl. 23 p. 133.

Mededeelingen over het voorkomen van wilde vanielje in het gebergte van Leitimor (Amboina), door D. J. Hoedt. Dl. 23 p. 134.

Rapport over Amomum cardamomum afkomstig van de Lampongsche distrikten, door J. E. Teijsmann. Dl. 23 p. 136.

Rapport over de vanielje toegezonden door den heer Hoedt te Amboina, door J. E. Teijsmann. Dl. 23 p. 158.

Eenige grondstoffen en daaruit getrokkene produkten voor de industrie, als: kaneelvet, karoëïn-balsem, kanari-, djarak- en kapok-olie, door P. J. Maier. Dl. 23 p. 173.

Mededeeling omtrent de esseila of sela, door J. A. G. Jordens. Dl. 23 p. 435.

Mededeeling omtrent stoklak, door P. J. Maier. Dl. 23 p. 442.

Onderzoek naar de vetzuren van kokos-olie, door A. C. Oudemans Jr. Dl. 24 p. 116.

Brieven over de kroeingboomen, door J. A. Krajenbrink en J. E. Teysmann. Dl. 24 p. 241.

Over kajoe-bengkoe, bedara-laoet enz., door J. E. Teijsmann. Dl. 24 p. 272.
Mededeeling betreffende laban-dawar-lebar, laban-sawang en laban-djangoet, door G. F. de Bruijn Kops. Dl. 24 p. 273.
Mededeeling over minjakh-bengkoe, door J. C. Bernelot Moens. Dl. 24 p. 481.
Brief omtrent tjendana-djengkeh, door C. A. Bensen. Dl. 24 p. 486.
Bijdrage tot de kennis van het echte ijzerhout, Eusideroxylon Zwageri, door J. E. Teijsmann en S. Binnendijk. Dl. 25 p. 289.
Opgaven omtrent bengkoe-olie, door J. H. Walbeehm. Dl. 25 p. 315.
Mededeelingen omtrent bengkoe-olie, door J. H. Walbeehm. Dl. 25 p. 336.
Mededeeling omtrent het gebruik van de plant, door de inlanders kaling genoemd, door Schuurman stekhoven. Dl. 25 p. 347.
Over Boea-pra, door J. H. Walbeehm. Dl. 25 p. 348.
Mededeelingen omtrent de karet (gomelastiek) uit het rijk van Djambi, door Schultze en J. E. Teijsmann. Dl. 25 p. 356.

Kultures en kultuuraangelegenheden.

Uitkomsten van eene proef tot opsporing van de verschillen in het suikergehalte en de opbrengst van onderscheidene suikkerrietsoorten, door J. A. Krajenbrink. Dl. 23 p. 11.
Brief van het lid W. H. de Vriese, over de toepassing der entomologie op de kultures. Dl. 23 p. 68.

Tweede bemestingsproef op suikerriet, door J. A. Krajenbrink. Dl. 23 p. 113.
Over het rijstgewas schadelijke insekten, door C. A. M. M. M. von Ellenrieder. Dl. 23 p. 508.
Verslag over den aanplant van suikerriet, door J. A. Krajenbrink. Dl. 24 p. 355.
Brief betreffende de ziekte van den kakao-boom, door J. E. Teijsmann. Dl. 24 p. 275.
Mededeeling omtrent insekten te Batavia op katoenstruiken gevonden, door C. A. M. M. M. von Ellenrieder. Dl. 24 p. 479.
Jaarlijksch berigt over 1860 aangaande den toestand der kinakultuur op Java, door F. Junghuhn. Dl. 25 p. 1.
Rapport van het scheikundig onderzoek geduurende het jaar 1860 ten opzigte der kinakultuur, door J. E. de Vrij. Dl. 25 p. 7.
Jaarlijks berigt over 1861 aangaande den toestand der kinakultuur op Java, door F. Junghuhn. Dl. 25 p. 12 (gevolgd door Toelichtingen, benevens geschiedkundige aanhalingen, opheldering en andere mededeelingen).
Rapport van het scheikundig onderzoek ten opzigte der kinakultuur gedurende het jaar 1861, door J. E. de Vrij. Dl. 25 p. 28.
Berigt over de waarde en het alkaloïd-gehalte Cinchona Pahudiana How., door F. Junghuhn. Dl. 25 p. 34.

Berigt omtrent een scheikundig onderzoek van Cinchona Pahudiana, door J. E. DE VRIJ. Dl. 25 p. 41.

Jaarlijksch berigt ovor 1861 aangaande de op Java gekweekte groene indigoplanten uit China, door F. JUNGHUHN. Dl. 25 p. 44.

Bijdrage tot de geschiedenis der kinakultuur op Java, door J. E. TEIJSMANN. Dl. 25 p. 47.

Over punten de kinakultuur betreffende, door J. E. DE VRIJ. Dl. 25 p. 321.

Over punten de kinakultuur betreffende door de direktie der Kon. Nat. Vereeniging aan Dr. DE VRIJ gerigt. Dl. 25 p. 322.

Brief over guano door J. A. Krajenbrink ingezonden, door J. C. BERNELOT MOENS. Dl. 25 p. 327.

Over het voortplanten van suikerriet door zaad, door Jkhr D. F. VAN ALPHEN. Dl. 25 p. 360.

Over minjakh sindor van Bandjermasin, door J. HUBECK. Dl. 25 p. 375.

Over de plant kaling, door SCHUURMAN STEKHOVEN. Dl. 25 p. 386

Brief over de kaling (Cissus cinerea), door J. E. TEIJSMANN. Dl. 25 p. 391.

Verslag omtrent het scheikundig onderzoek van 39 watersoorten, die dienen om de sawah's in de residentie Pekalongan te besproeijen, door A. SCHARLEE. Dl. 25 p. 257.

Dierkunde. Menschkunde.

Nieuwe vogelsoorten van Mysool en Salawati; (Nieuw-Guinea), door H. VON ROSENBERG. Dl. 23 p. 42.

Brief over de leefwijze en eigenschappen van het insekt semoet graman, door C. A. M. M. M. VON ELLENRIEDER. Dl. 24 p. 461.

Eerste bijdrage tot de kennis der Hemipteren van den Indischen Archipel, door C. A. M. M. M. VON ELLENRIEDER. Dl. 24 p. 130.

Overzigt der papegaaisoorten van den indischen archipel, door H. VON ROSENBERG. Dl. 25 p. 138.

Bijdrage tot de ornithologie van Nieuw-Guinea, door H. VON ROSENBERG. Dl. 25 p. 222.

Eerste bijdrage tot de kennis der schedels van volken in den indischen archipel, door C. SWAVING. Dl. 23 p. 241; Dl. 24 p. 175.

Eenige aanteekeningen over Sumatrasche volksstammen, door C. SWAVING. Dl. 25 p. 295.

Diversen.

Levensberigt van H. Zollinger, door ROST VAN TONNINGEN. Dl. 23 p. 1.

Mededeeling omtrent de omkorsting van den telegraafkabel ter reede Batavia, door P. J. MAIER. Dl. 23 p. 467.

Men ontwaart uit dezen rijken inhoud en de verscheidenheid der behandelde onderwerpen het onvermoeid streven der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging om de kennis van Nederlandsch Indië in veelzijdig opzigt uit

te breiden en de nuttige toepassing dier kennis op de belangen der maatschappij aan te wijzen.

Ik had daarbij nog kunnen wijzen op de notulen van de talrijke vergaderingen der Vereeniging, welke geregeld om de 14 dagen plaats hebben; — op vele onderwerpen van minder dadelijk wetenschappelijken aard, hierboven niet vermeld, welke daarin zijn behandeld; — op dè levendige briefwisseling, welke zij in en buiten Indië onderhoudt; — en vooral ook op de Algemeene Verslagen, omtrent hare werkzaamheden opgemaakt, dat over het jaar 1860 door het bestuurslid den heer G. A. de Lange, dat over 1861 door den toenmaligen president den heer P. J. Maier, en dat over 1862 door den thans ook reeds weder afgetreden voorzitter, den heer M. Th. Reiche.

Het is de bedoeling geweest hier voornamelijk te wijzen op het Tijdschrift der Vereeniging, en te doen uitkomen dat het krachtig voortgaat den roem der instelling te handhaven.

Gaarne had ik mij ook in de gelegenheid gesteld gezien melding te kunnen maken van de voortzetting der uitgave van de Verhandelingen, waarvan de Vereeniging, van 1856 tot 1860, acht deelen in kwarto het licht heeft doen zien. De uitgave daarvan is tijdelijk gestaakt moeten worden wegens beperktheid van geldelijke middelen en de noodzakelijkheid, een deel der beschikbare fondsen aan te wenden tot bestrijding der kosten van het gebruik van een afzonderlijk lokaal voor het museum en de boekerij, welke vroeger ten huize der bestuursleden werden bewaard, maar daarvoor sedert geruimen tijd van te grooten omvang waren geworden. — Hierbij kwam nog de onzekerheid van den voortduur der subsidie van het gouvernement, zonder welke de uitgaven op ruime schaal van de geschriften der Vereeniging gebleken is niet mogelijk te zijn.

Men mag echter van de verlichte zienswijze en de regtvaardigheid van den uitstekenden en algemeen geachten en geëerden staatsman, die thans aan het hoofd der regering in Indië staat, verwachten, dat hij althans der Koninklijke Natuurkundige Vereeniging de noodig en nuttig bevondene tegemoetkoming niet zal onthouden, en dat hij evenzeer geneigd bevonden zal worden die koninklijke instelling te doen deelen in de mildheid, welke eene som van *f* 175,000 toestond voor een gebouw voor het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen dat er reeds een bezat, en — *niets* voor eene niet minder beroemde en niet minder nuttige instelling, aan welke de Koning, als erkenning harer groote verdiensten, uit eigen beweging den koninklijken titel schonk, doch die zelfs thans nog geen eigen dak bezit, waarop zij dien schoonen en welverdienden titel kan doen prijken.

19 Julij 1863. BL.

XV.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der Geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indië. Hoofdredakteur Dr G. Wassink. Batavia. Lange en Co. Dl. IX. 1862. *Dl. X.* 1862—1863.

Indien wij hier bovengenoemd tijdschrift aankondigen, dan is zulks eensdeels om te doen uitkomen, dat ook op het gebied der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indië met ijver wordt gearbeid, en ten andere omdat genoemd tijdschrift verdient in ruimeren dan zuiver geneeskundigen kring verbreid te worden wegens de belangrijke daarin nedergelegde statistische gegevens en tal van bijdragen tot kennis van land en volk van minder onderzochte deelen van Nederlandsch Indië.

Opmerking verdient het ook, dat het Indisch geneeskundig tijdschrift, althans wat de laatste deelen betreft, bijkans uitsluitend is zamengesteld uit bijdragen van leden van de militaire geneeskundige dienst en daarin ligt het bewijs, dat noch het tropisch klimaat, noch de dikwerf afmattende diensten, noch de afzondering van de wetenschappelijke wereld, een hinderpaal zijn voor de militaire geneesheeren, zich toe te wijden aan de wetenschappelijke beoefening van hun vak en aan de topographisch-geneeskundige nasporingen van zoovele gewesten wier kennis nog alles of bijkans alles te wenschen overlaat.

Het is hier de plaats niet in eene beschouwing te treden van de bijdragen van zuiver geneeskundigen en scheikundigen inhoud. Wij kunnen volstaan met in het algemeen aan te stippen dat er meerderen onder voorkomen, die van bepaald wetenschappelijk belang zijn.

Maar het schijnt niet overbodig, hier aan te halen de titels, in de eerste plaats van die bijdragen, welke, door haar meer topographischen inhoud, gegevens bevatten, waarvan ieder, die belang stelt in de daarin onderwerpelijke gewesten, kennis zal behooren te nemen.

Zoo vindt men in het 9e en 10e deel onder anderen:

Natuur- en geneeskundig topographische schets der residentie Agam (Westkust van Sumatra) door E. W. A. LUDEKING. Dl. IX.

Verslag van de expeditie naar Ceram's Zuid- en Noordkust van 25 September tot 30 November 1860, door J. SEMMELINK. Dl. IX.

Topographische schets der Ampat-lawang (residentie Palembang), door F. BUNING. Dl. IX.

Geneeskundig verslag van de expeditie tegen Latoentoer (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo), door M. VAN ANDRINGA. Dl. IX.

Verslag van den togt der kolonne van Vloten, in de Karrauw-landen, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, van den 17en September tot en met den 14en Oktober 1861, door G. LUCHTMANS. Dl. X.

Verslag van een togt in het rijk van Koetei, met eene kolonne sterk 90 man, van den 5en Augustus 1861 tot den 25en Januarij 1862, door A. C. HOOGEVEEN. Dl. X.

Beschrijving eener reis naar de Boven-Kapoeas, van den 24en April tot den 4en Mei 1862, door C. F. W. Hunnius. Dl. X.

Schets eener geneeskundige plaatsbeschrijving der afdeeling Tanah-laut (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), door H. van Lokhorst. Dl. X.

Geneeskundig-topographische schets van het eiland Biliton, door A. Hendriks. Dl. X.

Geneeskundig-topographische schets van Mengkatip en Sihong (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo), door A. J. H. van der Mijll Dekker. Dl. X.

Geneeskundig-topographische schets van de distrikten Amandit en Negara (Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo), opgemaakt volgens de rapporten van M. van Andringa, A. J. R. Natan en A. J. van den Burg. Dl. X.

Men ontwaart dat beschrijvingen van gewesten van Sumatra en Borneo in ruime mate in beide deelen voorkomen. Ten opzigte der artikels over Borneo, en met betrekking tot Borneo in het algemeen, treedt de hoofdredakteur, Dr G. Wassink, thans chef der geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië, in eenige beschouwingen, nedergelegd in het „voorwoord", geplaatst voor het 10e deel. Wij nemen die beschouwingen hier over, omdat zij ook het vraagstuk der kolonisatie raken en het oordeel van den heer Wassink hierover als niet zonder gewigt is aan te merken. Zie hier de eigen woorden van den schrijver.

„In de opstellen betreffende de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo zal welligt de een iets missen en de andere iets overtolligs vinden, doch dit belet niet dat schrijver dezes aan deze, even als aan alle dergelijke opstellen over Borneo en vele andere eilanden, toch eene bijzondere waarde hecht op grond van zijne gevestigde meening, dat genoemd eiland en ook andere eilanden eene toekomst kan gegeven worden, die de stoutste verwachtingen welligt zal overtreffen, eene toekomst, die voorzeker kan bespoedigd worden, al naarmate de middelen, die men daartoe mogt aanwenden.

„De lotgevallen van kolonisatieproeven in tropenlanden hangen aan zoo geheel verschillende draden, dat, wil men in een beslissenden zin daarover spreken, wij de geschiedenis van elke kolonisatieproef in alle hare deelen naauwkeurig moeten kennen. Is het derhalve onmogelijk om den invloed en het gewigt van afzonderlijke omstandigheden op eene kolonie te bepalen, zonder door een vooraf tot in kleinigheden afdalend onderzoek de geheele materie te zijn meester geworden, dan is het vooral toepasselijk op deze gewesten, waar de kolonisatie nooit werd beproefd, althans niet op eene wijze dat men zich daarover een afdoend oordeel in ontkennenden zin mag aanmatigen.

„Intusschen heeft zoodanig oordeel meermalen plaats gehad en ik kan met zekerheid betuigen, dat er zelfs onder die oordeelvellingen, die men om hare algemeenheid voor gegrond zou kunnen houden, niet één is, die ik met volle overtuiging als de uitkomst van een naauwgezet onderzoek wensch te onderschrijven. Hij, die zelf in Indië geweest is weet dat men

als resultaat van langdurig zoeken naar het een of ander dikwijls slechts de zekerheid vindt, dat er niets te vinden was, en dit is inderdaad het geval in betrekking tot de redenen, die sommige schrijvers hebben opgegeven tot staving van hunne bewering, dat het koloniseren in deze gewesten hersenschimmig is.

„Ik meende al dadelijk dit te moeten aanmerken, omdat ik vooruitzie dat deze schrijvers, die tevens over het onmogelijke van eene voortdurende instandhouding van europeesche geslachten in tropenlanden een beslissend oordeel hebben geveld, in het door mij hier zoo abrupt ter sprake gebragt hoofdonderwerp niet die bevrediging zullen vinden, die zij misschien verwacht hadden. Ik hoop evenwel, dat men in het bijzonder geval billijk genoeg zal zijn om mij niet te veroordeelen, want het was niet mijne schuld, dat de bronnen, waaruit de vaak bedoelde schrijvers geput hebben tot staving van hunne oordeelvellingen, voor mij zoo weinig opleverden.

„Het is voorzeker opmerkelijk en in het oogvallend, dat Indië op het punt kolonisatieproeven zoo weinig zekere data voor de geschiedschrijvers oplevert, en dat van de belangrijke daadzaak, ik bedoel het van oudsher zich tegen allen vooruitgang in deze gewesten, maar voornamelijk tegen de vermeerdering van het europeesch element verzet hebbend stelsel van afwezigheid, slechts bij gelegenheid en nooit opzettelijk gesproken is. Hetzelfde geldt ten opzigte van de andere nadeelige omstandigheden, die zich tegen de vestiging van europeesche familiën aankanten.

„Bijdragen, zooals natuur-geneeskundig-topographische schetsen van verschillende plaatsen in den Indischen Archipel buiten Java, inzonderheid van Sumatra, Borneo, Ceram, Nieuw-Guinea, maar ook geneeskundige statistiek kunnen het best tot het gewenschte doel voeren".

In het overzigt der Indische tijdschriften-litteratuur, opgenomen in het Maartnommer, hebben wij reeds, onder de daarbij aangenomene rubrieken, vermeld alle artikels welke in het 9e, alsmede alle die, welke in de drie eerste afleveringen van het 10e deel van onderwerpelijk tijdschrift voorkomen. Wij zullen dus hier kunnen volstaan met nog aan te stippen de titels der bijdragen, bevat in de drie laatste afleveringen van het 10e deel, voor zoover ze hierboven niet reeds zijn aangehaald. Die bijdragen zijn de volgende.

Omschrijving van het summier ziekenrapport der militair geneeskundige dienst op Java, Madura en de Buitenbezittingen over het jaar 1859 en 1860, opgemaakt door G. WASSINK.

Tuberculosis pulmonum acuta, waargenomen bij een eenjarig kind van het mannelijk geslacht, door E. P. TOMBRINK.

Scheikundig onderzoek naar de geaardheid van het melksap van Cerbera odallam Hmlt., door J. J. ALTHEER.

Beri-beri onder de mijnwerkers in het distrikt Soengeislan (eiland Banka), door E. F. J. VAN KAPPEN.

Mededeelingen uit het verslag over de geneeskundige dienst in Japan gedurende de jaren 1860 en 1861, door jkhr J. L. C. POMPE VAN MEERDERVOORT.

Vijfjarig overzigt van de door de geneeskundige kommissies tot onderzoek en afkeuring van militairen in de drie militaire afdeelingen op Java en ter Sumatra's Westkust afgekeurde militairen, van 1856 tot 1860.

Veranderingen bij het geneeskundig personeel van den 1sten Oktober 1862 tot den 15den Maart 1863.

Bijzondere aandacht onder deze bijdragen trok ons die van Altheer, niet omdat zij belangrijker is dan zoo vele andere door hem bewerkte, maar omdat zij geschreven werd kort voor zijn overlijden en te beschouwen is als zijn laatste wetenschappelijke arbeid. Wij hebben van die bijdrage geene melding kunnen maken in het levensberigt van dezen verdienstelijken, scheikundige geplaatst in het April-nommer van dezen jaargang.

Het Geneeskundig tijdschrift is een der vele uitingen in Nederlandsch Indië van de zucht tot verdeeling van den arbeid.

Tot op het ontstaan van het Tijdschrift van Nederlandsch Indië gebeurde in Indië naauwelijk iets op publiek wetenschappelijk gebied buiten den kring van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. In 1844 werd de eerste poging beproefd om een afzonderlijk orgaan te scheppen voor de natuur- en geneeskundige wetenschappen. Dat was het Natuur- en Geneeskundig Archief voor Nederlandsch Indië, dat echter in 1847 weder afgebroken werd, omdat het, even als andere in Indië niet in stand gebleven tijdschriften, geënt was op eene partikuliere redaktie en afhankelijk van de lotswisselingen van personen. Na 1850 echter is men een voor Indië beteren weg ingeslagen en heeft men de taak van het uitgeven van wetenschappelijke tijdschriften overgebragt bij genootschappen en vereenigingen, die minder onvast zijn en minder afhankelijk dan personen. De uitkomsten zijn bekend en bevredigend. Ook het Indisch geneeskundig tijdschrift is daarvan de getuige.

Junij 1863. BL.

XVI.

Boegineesch heldendicht op den eersten Bonischen veldtogt van 1859, *voor het eerst uitgegeven en vertaald, alsmede van aanteekeningen en beknopte historische inleiding voorzien, door Dr. B. F. Matthes. Makassar. W. Eekhout en Co.* 1862. 8o.

Wij beginnen de aankondiging van dit werkje met de volgende woorden van de inleiding:

„Het publiek ontvangt hiernevens een Boegineesch Heldendicht op de ex-

peditie der Hollanders tegen Bône in den jare 1859, vervaardigd door een' Bonier van Pompanoewa, met name *Dâëng-Ri-âdja.*

„De uitgave van dit gedicht geschiedt hoofdzakelijk ten gevalle van hen, die zich met boegineesche taal en literatuur wenschen onledig te houden, dewijl het in zuiver en toch geenszins plat boegineesch geschreven is. Ik vlei mij echter, dat eene Hollandsche vertaling er van, tegelijk met eenige aanteekeningen tot opheldering, ook aan anderen, vooral aan de zoodanigen welke die expeditie meêgemaakt hebben, niet van alle belang ontbloot zal zijn. Menigeen zal toch wel eens willen vernemen, op welke wijze de roemrijke daden onzer land- en zeemagt door een' Bonier zelven bezongen worden."

Afgescheiden van de waarde van dit werkje voor de beoefening der Boegineesche taal (het Heldendicht zelf is met de inlandsche karakters gedrukt), is het ook voor de kennis van de literatuur der Bonieren van belang te achten. De heer Matthes waarschuwt er echter voor dat men zich van het episch produkt van Dâëng-Ri-âdja geen' te groote voorstelling hebbe te maken; dat men het vooral niet moet vergelijken met de voortbrengselen onzer westersche literatuur, en dat men zich tevreden moet stellen zoo men hier en daar een enkel niet onaardig gekozen beeld aantreft. Daar het gedicht bijzonder rijk is aan herhalingen, heeft de heer Matthes het op verscheiden plaatsen zeer bekort, maar hij heeft zich overigens zoo trouw mogelijk aan het oorspronkelijke gehouden. Daardoor is dan ook geheel blijven bestaan de schromelijke verwarring in personen en feiten, welke de geschiedenis van den militairen togt geheel verminkt, maar welke niet verholpen kon worden zonder het eigenaardige van het gedicht geheel verloren te doen gaan.

Lezenswaardig is ook het verhaal der expeditie, dat de heer Matthes aan dichtstuk en vertaling heeft gemeend te moeten doen voorafgaan, ook als tegengif tegen de verwarde en geheel onjuiste voorstellingen des dichters.

XVII.

Het ontstaan van het Rijk van Wadjo en Sultan Indjilai, twee Boegineesche verhalen, (in het Boegineesch). Bewerkt door Dr. B. F. Matthes. — Makassar, Sutherland. 1863 8°.

Werd reeds vroeger door den heer Matthes eene „Makassaarsche Chrestomathie, of oorspronkelijke Makassaarsche geschriften in proza en poezie" uitgegeven; in het hier aangekondigd wordend werkje ontvangt ook de beoefenaar der *Boegineesche* literatuur van denzelfden schrijver een begin van een dergelijk werk voor laatstgenoemde taal. Deze eerste aflevering, 64 bldz. groot, bevat twee op Celebes zeer geliefkoosde verhalen.

Het eerste is een legende over het „ontstaan van het bekende rijk van Wadjo, reeds in 's schrijver's „Beknopt verslag zijner reizen in de Binnenlanden van Celebes, in de jaren 1857 en 1861", kortelijk medegedeeld.

Het tweede verhaal, getiteld „Sultan Indilâji", is eene geheel vrije boegineesche bewerking van een Maleische hikayat, bekend onder den naam van „Geschiedenis van vorst Bispoe-Radja, of juister: Poespa-Wiradja (Tijdschrift voor Nederlandsch Indië Jaarg. 1849 Aflev. 7), waarvan men reeds in het in 1842 verschenen eerste stukje van Meursinge's Maleisch Leesboek een gedeelte vinden kan, en dat later in 1849 in zijn geheel is uitgegeven en van aanteekeningen voorzien door J. C. Fraissinet. Men vergelijke ook Dr. J. J. de Hollander's Handleiding bij de beoefening der Maleische taal- en letterkunde, tweede druk, bl. 322.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De Anambas- Natoena- en Tambelan-eilanden.

In de met de jongste mail uit Indië aangebragte eerste aflevering van van het 14e deel van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, komen belangrijke mededeelingen voor omtrent de bovenbedoelde eilanden. Men heeft die mededeelingen te danken aan den heer E. Netscher, resident van Riouw, door wiens reizen en onderzoekingen onze kennis omtrent de wijd verspreide eilanden en gewesten, tot het gebied van Riouw behoorende, reeds aanmerkelijk vermeerderd is.

De kennisname der schetsen van den heer Netscher is allezins aan te bevelen, daar zij een geheel nieuw licht werpen over den toestand van tal van eilanden, van welke men tot dus verre naauwelijks iets meer wist dan wat de zeekaarten er van hebben doen kennen. Wij kunnen ze hier niet in haar geheel overnemen en bepalen ons hier slechts tot de mededeeling van de namen der eiland-groepen en van de sterkte hunner bevolking.

De onder Riouw behoorende eiland-groepen in de Chineesche zee zijn zeven in getal, en dragen de volgende namen.

1. *De West-Anambas of Djemadja-groep.* 18 eilanden, waarvan Djemadja het voornaamste. Bevolking ongeveer 1000 zielen.
2. *De Groot-Anambas of Siantan-groep.* Ruim 100 eilanden, waarvan de grootste zijn Siantan (eigenlijk Terempah), Mata, Moboer, Tabian, Ajeraboe en Telaga. — Bevolking ongeveer 2900 zielen, waarvan 500 orang-laoets. De gezęten bevolking is grootendeels vereenigd in de kampong Terempa, op Siantan. Op de overige eilanden zijn slechts 300 inwoners, in gehuchten verspreid. Te Terempa zijn 25 woningen van Chinezen.
3. *De Groot-Natoena of Boengoeran-groep.* 40 eilanden waarvan slechts één van belang is, namelijk het eiland Boengoeran. Bevolking ongeveer 4000 zielen.
4. *De Noord-Natoena of Poeloe-Laoet-groep.* 6 eilanden, waarvan Poeloe-Laoet het eenige van beteekenis en bevolkt met ongeveer 1000 zielen.
5. *De Zuid-Natoena of Soebi-groep.* 11 eilanden, waarvan het voornaamste en eenige bewoonde is Soebi, met ruim 1000 zielen.

6. *De Zeeroovers- of Serasan-groep.* 13 eilanden, waarvan alleen Serasan en Seraja van eenige beteekenis. Serasan alleen is bewoond en heeft ongeveer 1000 zielen, verspreid in de vier kampongs Ilir, Paja, Genting en Djeremale.
7. *De Tambelan-groep.* 41 eilanden, verdeeld in 2 groepen, de eigenlijke Tambelan-eilanden en de Watas- of St. Esprit-eilanden. Het voornaamste en eenig bewoonde eiland is Tambelan, met eene bevolking van ruim 1000 zielen, verzameld in de kampong Melajoe.

Te zamen ongeveer 230 eilanden met bijkans 12000 inwoners.

Iets over het mijnwezen in Nederlandsch Indië.

In de bijlagen van het Bijblad der Staats-Courant (vel 356—358) is opgenomen een door den hoofdingenieur, chef van het mijnwezen in Nederlandsch Indië, den heer C. de Groot, opgemaakt „Overzigt van de voornaamste proeven omtrent mijnontginning, sedert een tiental jaren in Nederlandsch Indië genomen, met uitzondering van Bangka en Blitong, van de redenen waarom zij niet zijn doorgezet, en van de mijnontginningen, van welke men voor de toekomst nog gunstige resultaten verwacht." Plaatsgebrek verhindert ons dit overzigt, dat in vele opzigten belangrijk is, hier over te nemen, en wij bepalen er ons dus hier voornamelijk toe de aandacht der lezers van dit tijdschrift daarop te vestigen. De door de mijningenieurs in Indië gedane onderzoekingen zijn wel grootendeels, en uitvoeriger dan in het overzigt, vermeld in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, maar zij zijn in de talrijke boekdeelen van dat tijdschrift verspreid en moeijelijk te raadplegen voor degenen, die slechts een algemeen overzigt van het verrigte wenschen te bekomen.

Men heeft wel eens geklaagd over de betrekkelijk geringe resultaten, door de onderzoekingen der mijningenieurs in Indië verkregen en zeker bestond voor die klagt wel eenige grond, in zoover met die uitkomsten bedoeld werden zoogenaamde positieve uitkomsten. Maar wij beamen volkomen wat de heer de Groot in de inleiding van zijn overzigt zegt, dat n. l. vele onderzoekingen, welke negatieve uitkomsten opleverden en slechts tot teleurstellingen leidden, niet te vermijden waren. De berigten toch van gewestelijke besturen omtrent het voorkomen van ontginbare delfstoffen behoorden door deskundigen onderzocht te worden, alvorens zij als niets beduidend konden worden aangewezen.

Negatieve uitkomsten zijn dikwerf het loon van moeitevolle wetenschappelijke nasporingen ook in andere rigtingen, maar zij hebben zeer zeker hare stellige waarde, omdat ze de stellige kennis geven dat niet of slechts in onvoldoende mate te vinden was wat men vermoedde te bestaan, en dat zij onderzoekingen daaromtrent in de toekomst overbodig maken.

Dit punt wordt dikwerf te veel over het hoofd gezien, wanneer men over den arbeid onzer mijningenieurs een oordeel velt.

Met betrekking tot de ontginningen, waarvan men voor de toekomst nog *gunstige resultaten verwacht*, is in het overzigt het volgende aangeteekend.

1. *Iodium-* en *keukenzout*, uit de bronnen Gedongwaroe in Soerabaya.
2. *Kolen*, in de ommelanden van Benkoelen.
3. *Kwik* en *lood*, in de Padangsche bovenlanden.
4. *Zwartkolen*, aan de Kapoeas in de Wester-afdeeling van Borneo.
5. *Kolen*, op verschillende plaatsen in Bandjermasin en Koetei.
6. *IJzererts*, in Tanalaut.
7. *Mangaanerts*, nabij Pengaron in Bandjermasin.

Een koloniaal hervormer.

Nederlandsch Indië is reeds zoo weinig meer een afgesloten boek voor de natie, dat bijdragen tot de kennis der aangelegenheden van dat zoo gewigtig deel van onzen staat tegenwoordig voorkomen in de meest gelezen wordende volkstijdschriften. Zal ook de kennis van Indië meer algemeen tot de natie doordringen, dan is het noodig dat zij niet uitsluitend worde nedergelegd in bepaald aan Indië en Indische belangen gewijde organen, welker kring van lezers een nog zeer beperkte is, juist omdat de algemeene belangstelling daarin nog verre van eenigzins voldoende is opgewekt.

De jongste nommers van „de Tijdspiegel" bevatten een hoogst belangrijk artikel, getiteld: „een koloniaal hervormer". Dit artikel is op zijne juiste plaats in een algemeen gelezen wordend tijdschrift. Het zal de beoogde uitwerking niet missen. Het zal in het juiste licht stellen een man, aan wien Nederland even groote verpligting heeft als Indië; — Indië omdat hij de krachtige baanbreker is geweest van een meer verlicht en regtvaardig bestuur van Indië; — Nederland, omdat hij het geleid heeft op den weg van eene gezonde koloniale staatkunde, waarvan de natie zelve de rijke vruchten zal oogsten.

Maar het artikel geeft méér dan dat, en dit is het vooral waardoor wij meenen dat het nut zal stichten. De gebreken van het koloniaal stelsel zijn er zonder schroom blootgelegd en de natie zal er verbaasd van staan wanneer zij de feiten zal vernemen, welke onder dat stelsel hebben plaats gegrepen, en straffeloos hebben kunnen plaats grijpen. Na de lezing van het verhaal dier episoden uit het bestuur der konservatieven, zal het echter niemand verwonderen dat de behoefte aan verbetering, aan hervorming, in Indië meer en meer begon gevoeld te worden. De optreding van „een koloniaal hervormer" was meer dan gewettigd.

Over dat oude stelsel is dan ook herhaaldelijk, zelfs door de volksvertegenwoordiging, het vonnis gestreken en het meest afdoende geschiedde zulks wel door de jongste stemming van de beide Kamers der Staten-Generaal over het budget van koloniën.

Er bestaat thans echter grond om aan te nemen dat de meer zedelijke en regtvaardige beginselen van bestuur, door de tegenwoordige regering aangenomen en door de beide Kamers bekrachtigd, tot eene betere toekomst voor Indië zullen leiden. De „koloniale hervormer van 1848 tot 1862"

heeft gemeend zijn doel bereikt te hebben, zoodra de door hem verkondigde beginselen tot regeringsbeginselen waren verheven, en hij trok zich toen van het staatstooneel terug. Hij was tot op dat tijdstip het hoofd der oppositie en hij had slechts kunnen strijden met zijn magtig woord. Thans erkent ieder in den tegenwoordigen minister van koloniën evenzeer „een koloniaal hervormer", die waardig de voetstappen van zijn voorganger drukt. Maar deze nieuwe hervormer heeft niet alleen het voorregt te staan op de schouders van zijn' voorganger maar ook de magt om de hervorming in praktijk te brengen. Moge hij van dit voorregt gebruik maken ten meeste nutte van Indië en Nederland en met dezelfde standvastigheid en denzelfden ijver voortgaan op den reeds dadelijk na zijn optreden ingeslagen weg. Nederland zal hem er later even dankbaar zijn, als Indië het thans reeds is.

S.

Beschaving der inlandsche bevolkingen in Nederlandsch Indië.

Alhoewel reeds herhaaldelijk in dit tijdschrift en elders gewezen is op het betrekkelijk weinige, door het gouvernement, tot nog kort geleden, voor het onderwijs der inlandsche bevolkingen verrigte, moet toch erkend worden, dat de laatste jaren zich ook ten dezen opzigte gunstig hebben onderscheiden van de vroegere.

Reeds sedert verscheidene jaren heeft de indische regering aangemoedigd, zelfs door het uitloven van prijzen, het opstellen van lees- en leerboekjes in het Maleisch en Javaansch, over rekenkunde, geschiedenis, natuurlijke historie, enz. Tal van dergelijke boekjes zijn op kosten der regering gedrukt en voor de inlandsche bevolkingen verkrijgbaar gesteld. De manuskripten dier werkjes werden in den regel door het gouvernement, ter bekoming van voorlichting en raad, gezonden aan het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen. Uit het jongste verslag der werkzaamheden van genoemd Genootschap, voorgelezen in de Algemeene vergadering, gehouden den 27n Maart 1863, blijkt, dat de indische regering op dien weg is voortgegaan. Met genoegen nemen wij het betrekkelijk déze aangelegenheid in genoemd verslag voorkomende hier over.

„Bij herhaling werd de direktie wederom door de regering geraadpleegd over de uitgave van aan deze in manuskript aangebodene Javaansche en Maleische school- en leesboeken. Alvorens haar advies uit te brengen, won zij somwijlen het gevoelen in van des Genootschaps leden J. F. G. Brumund, Dr. W. Palmer van den Broek en H. von Dewall, die steeds, de direktie erkent het met dankbaarheid, gaarne bereid waren haar met hunne kennis voor te lichten.

„De werkjes, waarvan de regering, op advies der direktie, de uitgave ter landsdrukkerij gelastte, zijn:

„Een Maleisch theoretisch rekenboek, met romeinsche karakters, door J. R. T. G. Gonggrijp.

„ Drie Maleische werkjes, ten behoeve der Minahassa vervaardigd door den heer J. G. F. Riedel en getiteld: 1°. Korte schets van de theoretische plantenkunde. 2°. Eerste beginselen van de staathuishoudkunde, en 3°. Korte schets van de geschiedenis der Minahassa tot op de komst der Nederlanders.

„ Eene handleiding in de Javaansche taal over de aardrijkskunde van den Indischen Archipel door T. A. F. van der Valk.

„ Een Maleisch werkje, getiteld „ Kitab permoelaän pengataoean dan ilmoe ilmoe" vervaardigd door den heer R. C. Klinkert.

„ Een door den heer B. R. J. Roskott vervaardigd werkje, getiteld: „ Kitab pembatjaän guna sakalijan anakh midras di pulou pulou Mulukko, beserta dengan sawatie pengadjaran akan ielmoe dunja."

„ Bij de beoordeeling van deze en andere werkjes, die de uitgave niet waardig werden gekeurd, kwam dikwerf de vraag ter sprake, welke spelling voor het Maleisch bij het schrijven dier taal in Romeinsche karakters zoude behooren te worden gevolgd. Dit was vooral het geval bij de beoordeeling der werkjes van de heeren Riedel en Roskott, die steeds de duitsche spelling volgen, omdat het ook die is, welke gebezigd werd bij de bijbelvertaling, die in de Minahassa in gebruik is, en aan welke dus de bevolking aldaar gewoon is geworden.

„ De direktie zag zeer goed in, dat het hoogst wenschelijk is overal in Nederlandsch Indië, bij de uitgave van Maleische geschriften in romeinsche karakters, dezelfde spelling te volgen, maar zij beseffe tevens, dat van dien wensch de vervulling niet mogelijk is, alvorens een goed Maleisch woordenboek in het licht zal verschenen zijn, waarbij op goede gronden en naar een vast beginsel de bij het schrijven der maleische woorden in romeinsche karakters te volgen spelling wordt opgegeven, en waaraan dan een ieder, die een maleisch geschrift in romeinsche karakters voor den druk bestemt, zich zal kunnen gedragen.

„ Met deze meening stemt ook overeen de inhoud van het gouvernementsbesluit van 10 Junij 1862 n°. 17, medegedeeld in de notulen op blz. 569 van deel XII van des Genootschaps tijdschrift, waarbij, na rijpe overweging en na het inwinnen van vele adviezen, is aangeteekend, *dat ten aanzien „van het Maleisch, waarin de van gouvernementswege ten behoeve van de in- „landsche scholen uit te geven schoolboekjes behooren te worden geschreven, nog „geen beginsel wordt aangenomen, noch regelen worden vastgesteld.*"

„ Het is hier de plaats om gewag te maken van een voorstel, door de de direktie gedaan aan de regering tot bevordering van de verspreiding der Javaansche en Maleische leesboekjes onder het volk.

„ Sedert eenigen tijd was opgemerkt, dat de zucht van den inlander tot het lezen van nuttige werkjes meer en meer toeneemt. Zoo had bij voorbeeld de heer K. F. Holle te Bandong, die zich nagenoeg de geheele oplage had aangeschaft van een ter landsdrukkerij uitgegeven Soendaasch leesboekje, in zeer korten tijd al de exemplaren onder de bevolking verkocht.

„ De direktie achtte dit een zeer verblijdend verschijnsel en meende dat het pligt was, den inlander zooveel mogelijk de gelegenheid te verschaffen

tot bevrediging van zijn leeslust, door overal in de binnenlanden, zoowel bij de hoogere en lagere hoofden als op de passers, de door de regering ten behoeve van den inlander uitgegevene werkjes tegen een geringen prijs verkrijgbaar te doen stellen, terwijl men dan ook beter dan thans bij eene niet algemeene verspreiding, in den meer of min spoedigen uitverkoop een maatstaf zoude vinden, waarnaar zal kunnen worden nagegaan, welke werkjes het meest in den smaak der inlanders vallen.

„Door deze beschouwingen geleid, gaf de direktie bij schrijven van 1 Oktober 1862 aan den gouverneur-generaal in overweging, „de voor de „inlanders ter landsdrukkerij uitgegeven wordende boekwerkjes meer al„gemeen en overal in de binnenlanden verkrijgbaar te doen stellen, met „opdragt aan de hoofden van gewestelijk bestuur, om telkens mededeeling „te doen, zoodra een der bedoelde werkjes in hun gewest is uitverkocht."

„Dit voorstel vond bij de regering gereedelijk ingang en het is der direktie hoogst aangenaam te kunnen mededeelen, dat, nadat de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura waren gehoord, bij gouvernementsbesluit is bepaald geworden, dat over geheel Java met het debiet der van regeringswege uitgegevene werken ten behoeve der inlandsche bevolking belast zullen zijn de onderwijzers der inlandsche scholen, de zoutverkooppakhuismeesters en de koffijpakhuismeesters, onder genot van een kommissieloon van 10 pCt. van den voor het debiet vast te stellen prijs, zijnde bij ditzelfde besluit de hoofden van gewestelijk bestuur uitgenoodigd om jaarlijks op vastgestelde tijden te berigten hoe de maatregel heeft gewerkt en hoeveel boekwerkjes van elke soort daardoor in handen der inlandsche bevolking gekomen zijn."

De zeeroof in den Indischen archipel.

Eenige nieuwe gegevens omtrent den nadeeligen invloed van den zeeroof op de ontwikkeling en bedrijvigheid van de bevolkingen der kleinere eilanden van den Indischen Archipel, heeft men te danken aan den heer E. Netscher. In een artikel, getiteld: „De eilandengroepen in de Chineesche Zee" deel uitmakende van zijn „Togtjes in het gebied van Riouw en onderhoorigheden" en opgenomen in het 14e deel van het Tijdschrift voor Indische Taal-, land- en volkenkunde (1863), deelt hij daaromtrent het volgende mede.

De bevolking (van de Anambas-, Natoena- en Tambelan-eilanden) wordt geschat op elf tot twaalf duizend zielen, waarbij nog kan worden gerekend een duizendtal zoogenaamde orang-laoet of zwervende zeebewoners, lieden, die hun leven in kleine booten doorbrengen en leven van het verzamelen van tripang, karet, agar-agar, schelpen, enz.

Een groote ramp voor de bevolking zijn de bijkans jaarlijks zich herhalende bezoeken der Ilanoen-zeeroovers, die een groot aantal lieden weggevoerd en de bevolking genoodzaakt hebben zich van de kleinere eilanden

terug te trekken en zich te vereenigen in eenige weinige kampongs op de voornaamste eilanden. Daardoor zijn uitgestrekte klapperbosschen verlaten geworden en is het verzamelen van zeeprodukten sterk verminderd tot groot nadeel van den handel.

De bevolking kan weinig uitrigten tegen deze roovers, vooral omdat die thans niet meer, zoo als vroeger, zich aan gevechten wagen, en met hunne snelroeijende vaartuigen op de vlugt gaan, zoodra de bevolking hen wil bestrijden. Zij bepalen zich thans hoofdzakelijk tot het wegkapen van kleine praauwen en van menschen, die van tijd tot tijd klappers gaan verzamelen op de onbewoonde eilanden.

Het is zeer moeijelijk deze plaag uit te roeijen, want, daar de meeste eilanden onbewoond zijn, kunnen de roovers gemakkelijk schuilplaatsen vinden tegen de stoomschepen, wier rook zij mijlen ver zien en die door de ver uitstekende riffen en banken veel moeite hebben om de eilanden te naderen. De roovers steken 's nachts van het eene eiland naar het andere over en blijven dus, ook op de open zee, voor hunne vervolgers onzigtbaar.

De bevolking (der Groot-Anambas-eilanden) ondervindt van hare hoofden niet de geringste bescherming tegen de zeeroovers, die bijkans jaarlijks deze eilanden aandoen en een aantal visschers wegvoeren. Kon de bevolking zich onbelemmerd aan zeevaart en visscherij wijden, — genoot zij eene behoorlijke bescherming en regtsbedeeling, — en kon eenig kapitaal op Siantan (het voornaamste eiland) gewaagd worden, dan zouden deze eilanden eene veel grootere mate van welvaart genieten dan thans. Maar onder het inlandsche vorstenbestuur is aan eene afdoende en blijvende verbetering niet te denken.

De Natoena-eilanden hebben ook ruim gedeeld in de rampen, die de Ilanoen-zeeroovers te weeg brengen. De vrees voor hen is zoo groot, dat de kleine eilanden geheel verlaten en de vroeger daar aangelegde klapperbosschen zonder toezigt gebleven zijn, zoodat de boomen door het kreupelhout verstikt worden.

Het is overbodig hierbij te voegen, dat aan afdoende wering of vernietiging van den zeeroof niet te denken valt, — de geschiedenis der laatste tientallen jaren heeft het geleerd, — zoolang niet de zeerooversnesten, van waar uit de rooftogten worden ondernomen, zullen zijn vernield. Die taak blijft nog steeds te vervullen over, maar met genoegen zal men onlangs vernomen hebben de geruchten dat eene voldoende expeditie ter onderneming dier taak wordt uitgerust. Nadere en meer stellige berigten dienaangaande zullen zeker met belangstelling worden te gemoet gezien.

DE

KWESTIE VAN DEN GELDSOMLOOP

IN

NEDERLANDSCH INDIË.

De kwestie over den geldsomloop in N. Indië door N. P. van den Berg. Batavia, H. M. van Dorp. 1863.

Er heerscht nog altijd verwarring in den geldsomloop in Nederlandsch Indië: verwarring bij de verschijnselen zelve, die zich daar voordoen; verwarring vooral in de voorstellingen en begrippen van velen, die de oorzaken van deze verschijnselen nasporen en middelen tot herstel aanbevelen.

Men vindt daar sedert de invoering der nieuwe muntregeling eenen aanhoudenden, sterken, overmatigen aanvoer van geldspeciën door het gouvernement en te gelijk eene aanhoudende, sterke, soms belemmerende schaarste van ruilmiddel. Het gouvernement is er bij magte, het geld met minder kosten aan te voeren dan de bijzondere handelaar, en evenwel is het doorgaans nòg voordeeliger voor het gouvernement, wissels af te geven op het moederland. De wisselkoers van Java op Europa verschilt 6 tot 8 pCt. met dien van Singapoera op Europa ten nadeele der nemers, en toch worden er nog altijd nemers voor wissels van Java naar Europa gevonden. Dit wat de feiten betreft.

Het is niet vreemd, dat het voorkomen van zulke verschijnselen, die tegen alle gezonde redenering aandruischen en met de logica der feiten zelve in strijd schijnen, dat het voorkomen daarvan, niet eens, niet nu en dan, niet bij uitzondering, maar doorgaande, als regel, het oordeel van hen, die ze waarnemen, verbijstert. Het is niet vreemd, dat er allerlei, ook de zonderlingste, oorzaken van dien onnatuurlijken toestand worden uitgevonden, en dat er allerlei, ook de zonderlingste, middelen van herstel worden voorgedragen, vooral door dezulken, die, zoo zij al in staat zijn, de feiten naauwkeurig waar te nemen, echter slechts eene gebrekkige

kennis van beginselen bezitten. En zoodanigen, die aan halve kennis van de regelen en wetten waardoor het maatschappelijke leven beheerscht wordt lijden, zijn er zoowel in Indië als in Nederland.

Onbetwistbaar althans is het, dat de dagbladen-polemiek over de geldkwestie in Nederlandsch Indië, die aldaar reeds sedert vele maanden levendig is, het vraagstuk meer verduisterd dan opgehelderd heeft. Van tijd tot tijd mogen er al eens enkele lichtstralen doordringen, het schijnt dat die niet krachtig genoeg zijn om de nevelen te verdrijven. Zoo herinner ik mij, vóór ongeveer twee jaren in een der Bataviasche dagbladen goede artikelen van den heer Wiggers van Kerchem over de muntkwestie gelezen te hebben. Maar zij schijnen geene algemeene overtuiging te hebben kunnen vestigen. Immers in den laatsten tijd is, misschien ook onder den invloed van de krisis van 1862, de polemiek weder levendiger en te gelijk verwarder dan ooit geworden.

Onder de scheppers van verwarring, niet in de feiten, maar in de beoordeeling er van, komt de eerste plaats toe aan den heer H. J. Lion, die onvermoeid, zoo in het Bataviaasch Handelsblad, als in afzonderlijke vlugschriften, zijne denkbeelden verkondigt, en, naar het schijnt, dit doet niet zonder gezag en invloed. Of hij dit gezag verworven heeft door den stelligen toon waarop hij gewoon is te spreken en die den indruk maakt van eene welgevestigde overtuiging, of door de gansch nieuwe redeneringen, die hij voordraagt en die door hare nieuwheid zelve aantrekken, of misschien door den onbezweken moed, waarmede hij in het algemeen ijvert voor al wat hij goed acht en waarmede hij zich zelfs eenmaal eene vervolging op den hals gehaald maar daardoor ook te meer de genegenheid en het vertrouwen zijner medeburgers verworven heeft, — dit zij in het midden gelaten. Genoeg is het, hier rondweg en eenvoudig te verklaren, dat de heer Lion beter had gedaan zich van eene kwestie te onthouden waarvan hij toont niet het minste verstand te hebben. Dit oordeel, hoe hard het klinkt, zal bevestigd worden door een iegelijk, die zich de moeite wil geven, zijne beschouwingen aan de eerste beginselen der staathuishoudkunde te toetsen. Hier zij het voldoende, te herinneren, hoe hij bij de vergelijking tusschen de Calcutta-ropij en den Java-gulden het *gehalte* der beide muntstukken verward heeft met den *inhoud fijn zilver;* hoe hij als afdoend redmiddel tegen de bezwaren, die men in den geldsomloop op Java ondervindt, heeft voorgesteld den nederlandsch-indischen gulden met 5 pCt. te depreciëeren; hoe hij tracht te bewijzen dat het geld al of niet handelswaar is, naarmate het door een bijzonder persoon of door de regering wordt uitgegeven; hoe hij de regering hard valt, omdat zij weigert een regt van uitvoer van het zilver te heffen, en, *last, not least* (want het verdriet mij meer dergelijken onzin op te halen) hoe hij de inwendige waarde van het geld van tijd tot tijd door de wet wil vastgesteld hebben met meerdere of mindere toevoeging van allooi, naarmate van rijzing of daling van den prijs van het metaal fijn!

Tegen den heer Lion en zijne medestanders is in den laatsten tijd in

het strijdperk getreden de heer N. P. van den Berg, in een drietal brochures, die zoowel in Nederland als in Indië eene welverdiende belangstelling hebben verworven. De twee eerste werden door hem, in den loop van 1862, zonder naam des auteurs uitgegeven *). Zij onderscheidden zich vooral door eene heldere uiteenzetting van den toestand. Zij maakten geene aanspraak op volledige behandeling der kwestie, maar hadden voornamelijk ten oogmerk, de eerste, om aan te toonen dat de grondoorzaak der voortdurende geldkrisis te zoeken was in de handelingen der regering, die, zonder te letten op de natuurlijke verhouding tusschen vraag en aanbod, steeds voortgaat overvloedig zilver op Java te verspreiden en wissels tegen te lagen koers af te geven, — de andere, om nader te betoogen wat reeds in de eerste gezegd was, dat het ijdel zou zijn door het oprigten eener munt op Java in de geldschaarste waarover geklaagd wordt te voorzien, omdat de aanvoer van muntmateriëel van Singapoera, China of elders uit Azië zóóveel zou kosten, dat het munten op Java niet dan met verlies zou kunnen geschieden.

Over beide deze geschriften is reeds op uitmuntende wijze in dit Tijdschrift gehandeld (Aflevering van Junij 1863). Het is dus overtollig, daarop hier terug te komen, te meer, omdat ik volkomen instem zoowel met den lof, dien de schrijver der recensie aan deze brochures in het algemeen toekent, als met zijne twee hoofdbedenkingen, namelijk 1°. tegen de stelling van den heer van den Berg „dat het oprigten van eene munt op Java *ten „eenemale* nutteloos zou zijn, — en 2°. tegen zijn beweren, dat de abnormale „toestand van de geldmarkt op Java alleen een gevolg is van te ruime „specie-aanvoeren voor rekening van het gouvernement." Er is, naar het mij voorkomt, op goede gronden aangetoond dat onder bepaalde omstandigheden eene eigene munt op Java nuttig zijn kan, en, dat niet zoozeer de overvloedige aanvoer van zilver als wel de onnatuurlijke verhouding van den wisselkoers, welken het gouvernement maar niet los wil laten, eene hoofdoorzaak is van den aanhoudenden uitvoer van zilver uit Java naar Britsch Indië en Singapoera.

De onlangs verschenen derde brochure van den heer van den Berg, nu *met* zijnen naam uitgegeven „omdat hij wenscht te voorkomen, dat men er „iets anders in zoekt dan de uiteenzetting van het individuëel gevoelen van „iemand die zich in zijne vrije uren met de studie van het behandelde „onderwerp heeft bezig gehouden," is van breederen omvang en meer theoretischen inhoud dan de beide vorige. Zij zet den strijd tegen de dwalingen van het Bataviaasch Handelsblad voort, maar grijpt dieper in de gronden van het wetenschappelijk onderzoek, om die dwalingen aan het licht te brengen. Zij beveelt zich aan door dezelfde hoedanigheden die de beide vorige geschriften onderscheidden: „aangename behandeling van het onder„werp, innemenden vorm en gematigden toon, kracht van betoog en talent-

*) *Beschouwingen over de geldsomloop in Nederlandsch Indië.* en *Bedenkingen tegen de aanmerkingen op de brochure getiteld: Beschouwingen*, enz.

„volle redenering, met kennis van zaken en helderheid van voorstelling." Dat zij, naast de vorige, niet veel nieuws bevat, behalve eenige bijzonderheden van ondergeschikt belang, kan den lezer niet verwonderen, die er op voorbereid is, dat hij hier slechts „eene meer volledige behandeling van „de kwestie over den geldsomloop in Nederlandsch Indië" aantreffen zal. Veel minder nog zal iemand verwachten, dat de schrijver hier andere denkbeelden verkondigt dan hij vroeger reeds voorgedragen heeft.

Ik zoude dus kunnen volstaan met de verklaring, dat de schrijver naar mijne bescheiden meening zijne zaak op goede theoretische gronden verdedigt, wanneer hij: eerstelijk, volhoudt, dat het geld in handen der regering niets anders is dan in handen van den partikulier; voorts, dat een *pari*-koers van den wissel tusschen Java en Nederland iets tegenstrijdigs is en alleen door verwringing van den natuurlijken toestand van zaken kan worden gehandhaafd; vervolgens, dat de voorstellingen van den heer Lion c. s. omtrent de diensten van eene munt op Java en van den aanvoer van zilver uit Britsch Indië, Singapoera en China geheel onjuist zijn; eindelijk, dat ook het nieuwe denkbeeld, nu laatstelijk door den heer Lion opgeworpen, om in Nederlandsch Indië den *gouden* standaard in te voeren, geen steek houdt.

Maar ik wil, vóór ik deze aankondiging besluit, mij veroorloven een paar vragen te opperen, die meermalen reeds onder de lezing van het debat over de geldkwestie in Nederlandsch Indië bij mij opgerezen zijn. Eerstelijk: is de *geldkwestie* wel de eigenlijke kwestie waarmede men op Java te doen heeft? Ten tweede: heeft de voortdurende uitvoer van zilver aldaar niet zijne geheel bijzondere oorzaken, voortvloeijende uit den eigen maatschappelijken toestand van die bezitting in verband tot dien van geheel Oost-Azië?

Waarover wordt voortdurend, waarover werd vooral in 1862 op Java geklaagd? Dat er geen *geld* was. — Van wie gaan die klagten uit? Van de kooplieden, de planters en de fabriekanten die zich in hunne verrigtingen door geldgebrek belemmerd gevoelen. Immers van de ambtenaren en andere bezoldigde personen hebben wij niet vernomen dat er staking of vertraging is in de uitbetaling van hunne traktementen. Evenmin is het gebleken, dat er voor de kleine dagelijksche omzettingen der zamenleving geen ruilmiddel genoeg is. De klagten loopen ook niet daarover, dat er bedorven of onwigtig geld in omloop is, met onvasten koers en voortdurend gevaar van depreciatie. Trouwens, dit laatste is eene onmogelijkheid sedert bij de wet van 1854 op Java een even deugdelijk muntstelsel ingevoerd is als in Nederland zelf. De klagt is dus geene andere dan deze, dat handel en industrie geen geld genoeg beschikbaar vinden om de zaken ruim en gemakkelijk te drijven. Moet dit ons niet van zelf op de gedachte brengen, dat wij ook hier weer te doen hebben met die oude verwarring van *geld* en *kapitaal*, die reeds zoo menigmalen tot onjuiste beschouwingen en verkeerde maatregelen gebragt heeft? Aan *geld*, d. i. aan *ruilmiddel* heeft het groote nijverheidsverkeer niet zoo sterke behoefte of zij is ligt te

vervullen; zelfs wordt daarin door allerlei middelen voorzien, die hier het ruilmiddel grootendeels overtollig maken, maar die in den dagelijkschen huishoudelijken omgang niet aangewend kunnen worden, als papiergeld, wisselhandel, rekening-courant, enz. enz. Elk koopman immers stelt zich tot regel, niet meer kas te hebben dan volstrekt noodzakelijk is. Derhalve, gebrek aan geld, aan ruilmiddel, in het groote handelsverkeer is niet ligt waarschijnlijk. Zoo men belemmering ondervindt, zoo men „niet van elkander afkomen kan", zoo men soms „vastraakt" het zal wel niet zijn uit gebrek aan kontanten maar uit gebrek aan beschikbare waarden, die bij den overgang van hand tot hand door het geld als ruilmiddel vertegenwoordigd worden. In één woord, er is op Java veeleer gebrek aan *kapitaal*, aan *omloopend kapitaal* namelijk. Algemeen bekend is het, dat de planters en fabriekanten meerendeels werken met voorschotten van de handelskantoren. Maar die voorschotten zijn grootendeels aangelegd in *vast* kapitaal, in grondverbetering, aanplantingen, fabrieken, werktuigen enz. Die kapitalen dus, hoe aanzienlijk, zijn niet beschikbaar: alleen de produkten die uit den aanleg van dit vast kapitaal verkregen worden vormen weder omloopend kapitaal. — Even zoo is het bekend, dat de groote handelhuizen op Java, in verband met die voorschotten, hunne operatiën wel eens boven hunne krachten uitbreiden. — Wat zien wij nu gebeuren? Wanneer de opbrengst van eenen oogst tegenvalt of om bijzondere redenen niet spoedig verkoopbaar is, dan komt er schaarste van omloopend kapitaal. Wanneer de aangevoerde lijnwaden en andere europeesche goederen tijdelijk onverkoopbaar zijn en in de magazijnen liggen opgeslagen, dan blijven zij ook zoolang van hun karakter als omloopend kapitaal verstoken. Zóó „raakt men vast." De omzettingen horten; de betalingen, waarop men gerekend had, blijven uit; de kredieten, die men geopend heeft, worden uitgeput en moeten verlengd worden omdat de schuldenaar de middelen niet heeft tot afdoening.

Dat het omloopend kapitaal op Java voortdurend schaarsch is, wordt afdoende bewezen door den hoogen rentekoers, die er regel is. En het is ook niet moeijelijk te verklaren, *waarom* het omloopend kapitaal er schaarsch is. Men klaagt er over het wegvloeijen van het geld: men moest er veel eer klagen over het wegvloeijen van het omloopend kapitaal. Dit is het euvel, waaraan Nederlandsch Indië lijdt en waaraan het nog langen tijd lijden zal. Het heeft zijne natuurlijke oorzaak in het karakter van Java als *bezitting*. Elkeen werkt daartoe mede, van het gouvernement af tot den minsten europeeschen of chineeschen ingezeten toe. Het gouvernement is er de grootste producent, doch haast zich, zijne millioenen aan produkten naar Nederland te verzenden om het batig saldo te vermeerderen, zonder andere waarden in evenredigheid terug te voeren. Verreweg de meeste ambtenaren, kooplieden, industriëelen, advokaten, geneesheeren enz. enz. komen in Indië met den *esprit de retour*. Reeds gedurende hun verblijf zenden velen een deel van hunne overwinsten aan hunne betrekkingen in Nederland over; keeren zij, rijk geworden, huiswaarts, zij voeren de verworven schatten mede. Een krachtige, gegoede burgerstand kan op Java nog niet aarden, veelmin

de klasse der renteniers, die elders zoo veel omloopend kapitaal beschikbaar stelt. De inlandsche bevolking, zij is er nog verre af van tot kapitaalvorming te kunnen komen; zij moet eerst loon voor arbeid, eigendom en zekerheid van eigendom hebben.

Het meest geschikte middel om nog eenigermate in dit gebrek aan omloopend kapitaal te voorzien bestaat juist in de sterke uitzending van geld door het gouvernement. Geld en kapitaal zijn niet hetzelfde: wij kunnen er niet genoeg op drukken. Maar het geld is het meest geriefelijke, het elk oogenblik beschikbare deel van het omloopend kapitaal eens volks. Van daar dat men in eene handelskrisis verademing krijgt door eenen sterken toevoer van geld of muntmateriëel op de markt waar de krisis woedt *). Maar ook dit hulpmiddel kan hier slechts weinig en voor korten tijd baat aanbrengen. Tegen den voortdurenden afvoer van kapitaal, die daartegen over staat, is het niet bestand. En van hier is het dan ook gemakkelijk te verklaren, dat het gouvernement, dat reeds goedkooper geld kan aanvoeren dan de bijzondere handelaar, nòg meer voordeel kan behalen, door in plaats van geld aan te voeren wissels af te geven, zelfs tegen een willekeurigen lagen koers. Er is zooveel aandrang om kapitaal naar Europa over te voeren, dat men zelfs met eenen voor de nemers ongunstigen wisselkoers voor lief neemt, om maar geholpen te worden.

Moet het daarom goedgekeurd worden dat het gouvernement voortgaat den wisselkoers op pari te houden?

Dit brengt ons van zelf tot het tweede hierboven geopperde vraagpunt.

Al zijn ook de *klagten* over het voortdurend wegvloeijen van het geld uit Java, zoo als wij ze hooren, onaannemelijk, althans overdreven, het feit zelf, dat het geld wegvloeit, is onwedersprekelijk en wij mogen zelfs aannemen, dat het meer dan waarschijnlijk is, dat ook hieruit op zich zelf (afgescheiden van de kwestie van gebrek aan kapitaal) moeijelijkheden kunnen ontstaan.

Het feit zelf is onwedersprekelijk. Het is bekend uit de handelsoperatiën tusschen Java en Singapoera en Britsch Indië; het wordt bevestigd door de staten van uitvoer. Ware het niet zóó, Java zou op dit oogenblik overladen zijn met zilver. Immers door het gouvernement alleen is van 1851 tot 1861 voor bijna *f* 124,000,000.— aan gemunt zilver op Java ingevoerd. †) Het is evenzoo een bekend en erkend feit, dat de guldens en rijksdaalders uit Nederlandsch Indië worden uitgevoerd, niet alleen tot saldering van handelsoperatiën, maar als eene handelsoperatie op zich zelve, en dat zij naar Calcutta worden verzonden om daar in ropijen te worden vermunt.

Over het feit bestaat dan ook geen verschil. Maar zoo veel te meer over zijne oorzaken, zijne beteekenis en de middelen tot afwending van de nadeelige gevolgen die men er van ducht.

---

*) Zie mijn Handboek van Praktische Staathuishoudkunde I blz. 271.

†) Van den Berg, derde Brochure, blz. 23.

Het is mijn plan niet, de verschillende meeningen over deze punten nog eens op te halen. Maar ik wil toch met een enkel woord terugkomen op het gevoelen van den heer van den Berg over de oorzaak van het wegvloeijen van het zilver. Hij vindt die oorzaak niet alleen in den te lagen koers der gouvernements-wissels, maar ook, ja veeleer nog, *in de aanhoudende groote aanvoeren van zilver door het gouvernement* *). Derhalve de schaarste ontstaat door den overvloed! De schrijver is zich wel bewust, dat hij hier eene stelling verkondigt, die zeer paradox klinkt, hij houdt haar niettemin vol en tracht haar met wetenschappelijke redenen te staven. Het is jammer dat de heer van den Berg zich heeft laten verleiden om op die wijze zijn anders zoo juist en helder vertoog te ontsieren. Niet omdat hij volhardt bij eene meening die bij den eersten oogopslag paradox moet schijnen. Dat gebeurt meer en dikwijls met goeden grond. Maar omdat hij tot staving van zijn beweren wetenschappelijke gronden aanvoert, die den toets niet kunnen doorstaan.

Hij redeneert dus: de regering die voortdurend door hare aanvoeren meer geld in omloop brengt dan voor de cirkulatie noodig is en wisselbrieven op Nederland voor minder geld te koop biedt dan waarvoor men eene som van gelijk bedrag uit Nederland in natura kan aanvoeren, bewerkt dat het geld beneden de waarde omloopt †). Daardoor lijdt nu wel niet de handel, die dat geld ontvangt en uitgeeft, omdat bij alle omzettingen, inkoop en verkoop, de prijzen zich daarnaar regelen; maar de te lage waarde van het geld benadeelt alle verbruikers, die de zaken welke zij behoeven te duur moeten koopen, en voornamelijk den staat zelven, voor zooverre de specie tot te lagen koers door de regering wordt uitgegeven; en de wetten van het maatschappelijk verkeer brengen van zelve mede, dat het geld steeds van daar, waar het te laag in waarde is, wordt weggevoerd naar de plaats waar het op zijne natuurlijke waarde staat.

Mij dunkt, tegen deze gansche redenering kan worden gerigt al wat de heer van den Berg zoo triomfantelijk aanvoert om de dwaling te wederleggen van den heer Lion, dat het geld in handen van de regering iets anders zou zijn, dan in handen van den koopman §). Geven wij al toe, dat de regering met minder kosten geld aanvoert dan de partikulier; dat zij door hare wisseltrekking nog goedkooper geld in hare kassen verzamelt, moet dit dan noodzakelijk ten gevolge hebben, dat het geld ook eene *nominale* waarde hebbe lager dan zijne *wezenlijke* waarde, wanneer het door de regering uitgegeven wordt en in omloop is? De waarde van het geld *in den omloop* zal toch wel bepaald worden door de verhouding tusschen vraag en aanbod; 't zij de regering het in omloop brenge of de partikulier, 't zij de regering zelve het eenige percenten goedkooper of duurder meester geworden

---

*) Derde Brochure, blz. 80, 41.
†) Ibid, blz. 82, 84.
§) Ibid, blz. 6 v.v.

zij. Ware Java van de geheele buitenwereld afgesloten, zóó dat het overvloedig aangevoerde geld nergens een uitweg vond, dan zou er misschien sprake kunnen zijn van eene daling in zijne waarde veroorzaakt door overvloedig aanbod; doch dan zou de aanvoer van gouvernementswege wel van zelf ophouden. Thans, nu het vrijelijk gaan kan, waar men het begeert, is er voor eigenlijke depreciatie weinig nood. En in allen gevalle kan men niet te gelijk klagen, dat het geld te overvloedig in omloop en *daardoor* in zijne waarde gedrukt is, en, dat het te snel wegvloeit en daardoor schaarsch wordt. De eene klagt sluit de andere uit. Voert het gouvernement te veel aan, zoodat het in waarde verliest, dan zal de uitvoer het wegnemen, zoolang tot dat het op zijn natuurlijk peil hersteld is; maar ook niet langer. Wordt het door andere, bijkomende, geheel bijzondere oorzaken te sterk uitgevoerd, dan is het goed, dat daartegen een groote aanvoer oversta. Maar het is dan volkomen onverschillig of deze aanvoer door het gouvernement of door partikulieren geschiede en tot welken prijs hij geschieden kan. Eindelijk, tegen welken prijs het gouvernement door zijne wissels geld in zijne kassen verzamele, is voor de waarde van dit geld, wanneer het weder in omloop komt geheel onverschillig. Door deze operatiën wordt de hoeveelheid geld op Java noch grooter noch geringer, de verhouding tusschen vraag en aanbod niet gewijzigd. De koopman, die een wissel van *f* 1000 van het gouvernement neemt, brengt heden daarvoor (al naar den koers) *f* 1000, of *f* 980, of *f* 960 aan kontanten in 's lands kas; morgen zal het gouvernement dat geld weer uitgeven; maar de waarde van dat geld zal in den omloop niet meer of minder zijn naar mate van den koers tegen welken het gouvernement den wissel verkocht heeft.

De heer van den Berg heeft in zijne twee eerste brochures aangetoond en de recensent dier boekjes in de Junij-aflevering van dit Tijdschrift heeft zeer duidelijk ontwikkeld, hoe en waardoor de willekeurige wisselkoers van het gouvernement oorzaak is, dat er wèl geld van Java uitgevoerd, maar niet ligt van Singapoera, China of Britsch Indië geld op Java ingevoerd kan worden. Het is voor den nemer, die remise naar Europa over te maken heeft, voordeeliger, geld naar Singapoera te zenden en daar een wissel te koopen die na 6 of 8 maanden in Engeland met 108 pCt. betaald wordt, dan dat geld op Java te besteden tot aankoop van een wissel die na 6 maanden slechts met 100 pCt., soms nog minder, betaald wordt. Zoolang er dus nog zilver op Java te bekomen is en zoolang het gouvernement voor zijne wissels aan den koers van 100 pCt. vasthoudt en daardoor ook de partikuliere trekkers aan dezen koers bindt *), zal men zilver uitvoeren om engelsche wissels te koopen. Alleen zij, die om eene of andere reden van dien goedkooperen omweg geen gebruik kunnen of willen maken, nemen wissels op Java zelf. Maar wij hebben reeds gezien, dat er altijd zooveel behoefte is om kapitalen uit Indië naar Europa terug te

*) Dit is zeer juist voorgedragen door den heer van den Berg, Eerste Brochure blz. 25 noot 5. Zie ook de recensie in de Junij-aflevering van dit Tijdschrift blz. 14, 15.

brengen, dat het daaruit wel te verklaren is, dat het gouvernement voortdurend tot dezen koers nemers blijft vinden.

Doch het komt mij voor, dat er nog andere oorzaken, onafhankelijk van den wisselkoers, zijn, die een voortdurenden en sterken uitvoer van zilver uit Java naar geheel Oost-Azië te weeg brengen; oorzaken, die voortspruiten uit den eigenaardigen socialen toestand op Java en uit de verhouding daarvan tot de aziatische volkeren-maatschappij. Het verwondert mij eenigzins, dat in geen der geschriften over de geldkwestie in Nederlandsch Indië (voor zoo verre zij mij onder de oogen gekomen zijn) op deze oorzaken bepaaldelijk gewezen is; te meer omdat de verschijnselen, waarin zij zich openbaren, de aandacht der schrijvers niet geheel ontgaan zijn.

Gelijk Java nog niet de plaats is voor *kapitaal*-vorming op uitgebreide schaal, zoo is het ook, door ongeveer dezelfde oorzaken nog niet in staat, om eene ruime cirkulatie die zich naar de omstandigheden uitzet of inkrimpt te verdragen, m. a. w. om een groot reservoir van *geld* te vormen. De europeesche maatschappij aldaar, die standpenningen behoeft en gebruikt, is minder talrijk, dan de bevolking van menige stad in Nederland. De inlandsche bevolking heeft er zoo weinig vermogen, zoo weinig behoeften, zoo weinig omzettingen, dat zij bijna geen geld gebruikt, anders dan pasgeld. In Nederland ziet ook de ambachtsman wekelijks guldens en rijksdaalders door zijne handen gaan; de kleine burger, de boer, de winkelier hebben voortdurend daarvan meer of minder in kas. Zoo is hier altijd ruimte van cirkulatiemiddel omdat er altijd wijd verspreide en verdeelde behoefte aan is. En voor uitvoer of wegvloeijen van zilver hebben wij niet te vreezen, evenmin als voor tijdelijke overlading. Anders is het op Java, waar, binnen den engen kring der dagelijksche behoefte van die zamenleving, ligt nu eens te veel, dan eens te weinig zijn kan. Het overtollige vloeit den eenen tijd sneller weg; maar op een anderen tijd wordt daardoor ook spoediger gebrek gevoeld.

Misschien werkt ook de wijze, waarop voortdurend in Nederlandsch Indië geld in omloop wordt gebragt, mede tot deze afwisselingen tusschen te veel en te weinig. Wij weten, dat het de regering is, die steeds voor nieuwen toevoer zorgt, en niet, zoo als in Nederland, de partikuliere industrie. Dit is nu op zich zelf geen kwaad. Maar de eigenaardige omstandigheden, waaronder dit geschiedt, hebben, zoo ik mij niet bedrieg, in dit opzigt eene nadeelige werking. Het gouvernement voert geregeld geld aan, inzonderheid om daarmede de traktementen zijner militaire en burgerlijke ambtenaren te betalen en om de kosten van het kultuurstelsel te bestrijden. Maar zoowel de eene als de andere soort van deze uitgaven komt op gezette tijden terug. Door de betaling der traktementen komen elke maand aanzienlijke sommen in omloop; de meeste kontraktanten met het gouvernement ontvangen even zoo op betrekkelijk vaste doch nog meer verwijderde tijdstippen, de hun aankomende gelden; en ook de plantloonen der inlandsche bij de gouvernements-kultures ingedeelde bevolking, worden op min of meer verwijderde tijdstippen uitgekeerd. Een groot deel dezer gelden

zal dan wel de kassen komen vullen van de handelskantoren, die de bankiers der ambtenaren en de agenten en kommissionnairs der fabriekanten zijn: zoo komt er meer op vaste tijden en niet dagelijks of onafgebroken veel geld los; maar omdat niemand meer kas houdt dan hij noodig heeft, en deze geheele hoeveelheid binnenlands niet in de cirkulatie kan worden opgenomen, is het natuurlijk dat de tijdelijke overvloed *naar buiten* vervloeit. Dan komt er eindelijk schaarste aan ruilmiddel totdat op nieuw het tijdstip aanbreekt, waarop het gouvernement eene groote betaling te doen heeft.

Eindelijk is er nog een geheel bijzonder verschijnsel, waarop naar ik meen, te weinig gelet wordt; een feit waarvan men haast zou kunnen zeggen, dat het alleen reeds genoeg is, om den doorgaanden aftrek van zilver uit Java naar geheel Oost-Azië te verklaren. Ik bedoel de opmerkelijke agio van het vreemde zilvergeld tegenover het nederlandsch-indische. Tegenover den spaanschen piaster, den mexikaanschen dollar, de kompagnies-ropij heeft de Java-gulden eene koerswaarde beneden zijne innerlijke waarde. De heer van den Berg maakt hiervan in 't voorbijgaan gewag zonder op de beteekenis van dit feit te drukken. Beter is daarop gelet in een onlangs hier te lande verschenen geschrift over onze kwestie, dat zoowel hierom als om andere goede denkbeelden, die het bevat, gelezen verdient te worden *). Wat is er van de zaak? Zonder hier de uitvoerige berekeningen op te nemen, die men in het boekje van den heer van Bosse vinden kan †) is het voldoende, te herinneren, dat de dollar, met eene innerlijke zilverwaarde van *f* 2,56, in 1861 en 1862 op Java zelf eene koerswaarde had van *f* 2,70 à *f* 2,80; dat de spaansche mat, met eene innerlijke zilverwaarde van *f* 2,50 eene koerswaarde had van *f* 3.—. Derhalve, onze nederlandsch-indische rijksdaalder, die aan innerlijke waarde volkomen of nagenoeg gelijk staat met deze vreemde munten, geldt in het handelsverkeer 8 tot 18 pCt. minder! Wat is dan natuurlijker, dan dat hij voortdurend weggevoerd wordt om versmolten of vermunt te worden? Wij vinden hier dezelfde verschijnselen, die zich dáár openbaren waar de dubbele standaard geldt. Die munt welke tegenover de andere te laag getarifeerd is, verdwijnt uit den omloop. Het onderscheid is alleen, dat onder den dubbelen standaard de wanverhouding tusschen innerlijke en koerswaarde door de wet geschapen wordt, maar dat zij hier haren oorsprong heeft in de publieke opinie, in het gebruik. En ik geloof, dat de oorzaak van deze wanverhouding wel te gissen is. Wij vinden hier eene zeer opmerkelijke bevestiging van den regel: „het geld heeft waarde *omdat* het geld is." In die half beschaafde maatschappij van oostelijk Azië hebben de dollar, de piaster, de kompagnies-ropij sinds eeuwen hunne plaats als ruilmiddel gevonden. Niet zoo ons nederlandsch geld. Dit is daar nog nieuw. En wij weten, hoe de oosterling aan het oude gehecht en van nieuwigheden afkeerig is. Bovendien is de wijze, waarop wij met ons muntstelsel in

*) Het akademisch proefschrift van den heer Mr. J. P. van Bosse *over het muntwezen op Java.*
†) Blz. 47, 55, 63, 102.

Indië te werk gegaan zijn, ik mag wel zeggen, van onze eerste vestiging aldaar af tot aan de wet van 1854 toe, weinig geschikt geweest om aan ons geld goed krediet bij den oosterling te verzekeren.

Is deze voorstelling juist, dan mogen wij veilig voorspellen, dat zoolang die toestand duurt, het nederlandsch-indische zilvergeld van Java weg zal vloeijen, en dat geen der vele aangeprezen maatregelen dien vloed zal keeren. Zelfs het herstel van den natuurlijken wisselkoers zal daartoe niet afdoende zijn, al is dat herstel ook zeer wenschelijk omdat nu de willekeurige wisselkoers dat wegvloeijen nog krachtig bevordert. Eene munt op Java zou evenmin dien loop van zaken kunnen stuiten, al zij het ook toegegeven, dat die munt van nut zijn kan om in tijden van verlegenheid, wanneer men zich gangbaar ruilmiddel verschaffen moet, tot welken prijs ook, dat ruilmiddel te bekomen. Het aannemen van den gouden standaard zou evenmin baten, omdat het goud tegenover het in het oosten gebruikelijke ruilmiddel evenzeer gedepreciëerd zou worden, daargelaten nog de grootere bemoeijelijking, die het handelsverkeer van Java met de omliggende landen daaruit zou ondervinden. Het verkoopen van produkten op Java, hoezeer ook om andere redenen aan te bevelen, vooral om de kapitaalmarkt aldaar te verruimen, zou toch weinig baten om de cirkulatie te verbeteren. Het zou (althans wanneer het bleef geschieden bij groote partijen op gezette tijden), slechts bewerken, dat er naast tijden van grooten overvloed aan ruilmiddel andere tijden van groote gekoncentreerde behoefte aan ruilmiddel zouden komen.

Wat blijft er dan over? Is er waarheid in hetgeen hier opgemerkt is omtrent de oorzaak van de wegvloeijing van het geld, dan zijn er slechts twee middelen om het kwaad — zoo het een kwaad is — te keeren. Eerstelijk, dat wij in Nederlandsch Indië in plaats van den gulden en rijksdaalder eenvoudig den dollar of piaster tot wettelijk betaalmiddel aannemen en zulke stukken voor den uitvoer naar Oost-Indië op den daar bekenden muntslag vervaardigen, even als wij vroeger dukaten voor den uitvoer naar de Levant en Rusland aanmuntten, even als Rusland deze stukken ten behoeve van zijnen aziatischen handel heden nog aanmunt, naar men zegt. — Het andere, dat wij voortgaan jaarlijks millioenen van ons nieuw, goed en deugdelijk zilvergeld naar het Oosten uit te voeren tot dat dit aldaar naast den dollar en den piaster zijne plaats in de groote cirkulatie veroverd zal hebben.

Waarschijnlijk zal men het 't verkieslijkst achten vooreerst nog de werking van dit laatste middel te beproeven.

Julij 1863. S. VISSERING.

BIJDRAGE

TOT DE

GESCHIEDENIS EN DE KENNIS

VAN

NEDERLANDSCH INDIË IN HET JAAR 1807.

VII.

Krijgswezen.

De verbeteringen, in het krijgswezen ingevoerd sedert ik voor de eerste keer (18 jaar geleden) in Oost-Indië was, zijn zoodanig, dat men zich naauwelijks kan voorstellen dat deze bezittingen nog altijd hunne vroegere meesters hebben.

De militairen in Indië, en vooral ter hoofdplaatse, zijn ongetwijfeld de eerste verbeteringen in hun vroeger ondragelijken toestand verschuldigd aan den kommissaris-generaal Frijkenius, en de gouverneur-generaal van Overstraten is met het daarstellen van verbeteringen krachtig voortgegaan.

Uitgaande van het beginsel, dat men in de eerste plaats voor het behoud der gezondheid van de militairen behoort te zorgen, wil men met eenige vrucht nut van hen trekken, en van de overtuiging dat de lucht der stad, of beter gezegd der stranden een doodelijk vergift moesten mededeelen aan hen die haar inademen, besloot deze gouverneur de militairen, voor zooveel zulks de voorzigtigheid toeliet, van de stranden te verwijderen. Het bouwen van kazernen te Weltevreden, Meester-Cornelis en andere nog verder van het strand gelegene posten heeft volkomen aan het doel beantwoord, en het is bijkans alleen aan deze maatregelen toe te schrijven, dat er nog europeesche militairen ter hoofdplaatse zijn. Niet alleen is sterfte onder de oudere militairen sedert aanmerkelijk verminderd, maar de gezondheid der pas aangekomen Europeanen houdt zich veel beter. Ten bewijze hiervan diene, dat het van de Kaap de Goede Hoop te Batavia aangebragte 23ste bataillon infanterie in de barakken te Weltevreden geplaatst werd en dat dit geheele korps, zoowel officieren als gemeenen, er niet alleen volmaakt gezond uitzag, maar betrekkelijk minder verlies leed door sterfte

dan aan de Kaap. Wanneer men nu deze officieren vergelijkt met die, welke, als behoorende tot de inlandsche regimenten die het garnizoen der stad uitmaken, in de stad moeten wonen, dan moet men verwonderd staan over de verschillende uitwerking van den dampkring op beide plaatsen. De in de stad wonende officieren hebben nog altijd het kwijnend en ziekelijk uiterlijk van voorheen, en geen wonder alzoo dat lieden die, om zoo te zeggen, geen gezond uur genieten, het vuur verliezen den militair noodig om met genoegen en ambitie zijn' pligt te betrachten.

Evenzoo kan ik gunstig getuigen van de goede militaire houding der officieren, en ik mag ook niet verzuimen te vermelden dat ook geheel heeft opgehouden de „avillissante verneedering" waarin eene onvergeeflijke verwaarloozing de militairen in alle onze bezittingen, doch vooral ter hoofdplaatse, gebragt had. Tot hunne verheffing zal ook zeker niet weinig bijdragen, dat hun direkte chef in den persoon van den gouverneur-generaal vereenigd is, terwijl zij ook gunstige vooruitzigten zien in de laatste verandering in het gouvernement van het moederland, die met vreugde door hen is vernomen.

In een en ander, alsmede in blijken van verknochtheid en trouw aan het gouvernement, gegeven tijdens de komst ter reede van Batavia van den engelschen admiraal Pellew, ligt de geruststellende verzekering, dat de hoofdplaats onzer bezittingen in Indië niet dan door eene groote overmagt te nemen zal zijn.

Ten einde een denkbeeld te geven van wat daartoe noodig zou zijn, laat ik thans volgen de sterktestaat op 1 Maart 1807 der verschillende korpsen, het garnizoen van Batavia en omstreken uitmakende.

Geregelde troepen.

		Europ.	Inland.	Totaal.
Kavallerie.	Generale staf	118	—	118
	Dragonders lijfwacht. . . .	121	—	121
	Inlandsche houlanen. . . .	—	99	99
Infanterie.	12e bataillon fransche infant.	166	338	504
	23e „ bataafsche „	449	13	462
	Eerste halve brigade jagers .	50	402	452
	1e „ „ infanter.	216	459	675
	2e „ „ „	70	451	521
	3e „ „ „	46	540	586
Artillerie.	6 kompagnieën zware artillerie.	216	818	1034
	1 regiment rijdende „	33	160	193
	1 „ veld „	25	176	201
	Fransche veldartillerie . . .	10	44	54
	Lijfeigenen	—	104	104
	Korps chineesche handlangers.	—	200	200
	Totaal geregelde troepen . .	1510	3814	5324
			Transport. . .	5324

			Per transport. . .	5324
	Ongeregelde troepen.			
Een korps	Pennisten, sterk koppen.		438	
"	" Burger-dragonders.		20	
"	" Bataviasche burgers.		255	
"	" Mooren		260	
"	" verschillende Inlanders		1020	1993
		Groot totaal koppen		7317

De dragonder-lijfwacht. Dit korps, geheel uit Europeanen bestaande, is met karabijnen, pistolen en sabels gewapend en goed geoefend. De krijgstucht wordt er streng gehandhaafd.

De houlanen. Zij behooren eigenlijk tot het vorige korps en zijn inlandsche kavalleristen. Zij zijn alleen met pistool en sabel gewapend en worden door europeesche opper- en onderofficieren gekommandeerd. Tijdens de cheribonsche onlusten hebben zij zich met zeer veel roem uit moeijelijke en gevaarlijke akties gered.

Het 12e bataillon Fransche infanterie heeft zich tijdens de cheribonsche expeditie met roem overladen. Zijn naam heeft bij den inlander een' diepen indruk van vrees nagelaten. Het heeft in die expeditie eenige verliezen geleden, welker aanvulling van uit Isle de France gevraagd doch niet bekomen was, weshalve men de aanvulling deed plaats hebben door madureesche soldaten, waarover de officieren ten uiterste voldaan zijn.

Het 23e bataillon Bataafsche infanterie, in 1804 van de Kaap de Goede Hoop te Batavia aangekomen, is zonder tegenspraak het schoonste en beste korps, dat zich in Indië bevindt. Het bestaat nagenoeg geheel uit Europeanen, die zich goed gezond houden.

Het regiment jagers is een zeer schoon korps, welks opper- en onderofficieren Europeanen zijn. Men heeft veel dienst van dit regiment gehad tijdens de cheribonsche onlusten.

De halve brigades infanterie tellen te zamen niet zooveel Europeanen als het 23e bataillon alleen, alhoewel zij geheel uit Europeanen behooren zamengesteld te zijn. De grenadier-kompagnieën dezer brigades bestaan grootendeels uit keizerlijke Polakken en Hongaren.

De zware artillerie bestaat uit 6 kompagnieën. De officieren, onderofficieren en vuurwerkers zijn Europeanen. Het is een zeer sterk en wel geoefend korps. Dit kan ook gezegd worden van de rijdende artillerie, waarvan insgelijks slechts de officieren en onderofficieren Europeanen zijn.

De veldartillerie, bij de verschillende bataillons infanterie verdeeld, is insgelijks, met uitzondering van de officieren en onderofficieren, uit inlanders zamengesteld moeten worden.

Behalve deze verschillende korpsen artilleristen, heeft men zich nog genoodzaakt gezien, ter bewaring der manschappen, een korps Chinezen als handlangers aan te werven, die, in gewone tijden, onder opzigt van europeesche onderofficieren, de wacht houden over de batterijen aan het strand.

Van de zoogenaamde ongeregelde troepen kan men, in geval van nood,

slechts verwachten dat zij zeer nuttig zullen zijn ter bewaring der rust. Onder de pennisten is een zeer goede geest. Zij oefenen zich vlijtig in den wapenhandel en stellen er prijs op dat, bij een' aanval op de hoofdplaats, van hen gebruik gemaakt zal worden.

Alhoewel nu, alles te zamen genomen, de beschikbare krijgsmagt vrij aanzienlijk is ter verdediging der hoofdplaats, bevindt deze zich toch in zeer zorgelijke omstandigheden. Ik behoef hier slechts te wijzen op het gering aantal Europeanen in verhouding tot het groot aantal zeer goed geoefende inlandsche militairen. Het is van het uiterste gewigt, dat in het gebrek aan europeesche militairen voorzien worde, en dat men daarbij er op lette die uit de zuidelijke deelen van Europa te nemen. Men heeft een treffend voorbeeld gehad, tijdens de cheribonsche onlusten, dat de fransche troepen de buitengewone vermoeijenissen zeer goed hebben doorgestaan, terwijl de andere Europeanen, doch voornamelijk de Polakken en Hongaren, er niet tegen konden. Deze laatste menschen zijn buitendien geheel ongeschikt om zoo ver van hun vaderland te dienen, want worden zij niet door het klimaat weggesleept, dan benemen zij zich zelven het levon, waarvan maar al te veel slagtoffers zouden kunnen opgeteld worden.

Een tweede reden van den zorgelijken toestand ligt in het groote gebrek aan wapens. Het verzuim, dat in den kortstondigen vrede plaats gehad heeft, om aan de uit Indië gedane eischen niet te voldoen, even als of men ze niet ontvangen had, heeft veroorzaakt, dat er een zoo groot gebrek is, dat niet alleen een vijand van buiten, maar de inlander zelf, met den waren staat daarvan bekend, zeer gemakkelijk zich van de hoofdplaats zou kunnen meester maken.

Het gouvernement heeft zich dan ook genoodzaakt gezien, ter voorziening in de meest dringende behoefte, eene overeenkomst aan te gaan met een Amerikaan tot het leveren van 5 à 6000 geweren, 9 à 10000 geweersloten, 1000 getrokken buksen, 600 karabijnen, 200 pistolen en 30000 baskogels.

Gelukkig nog dat het kruid niet ontbreekt, maar ook hieraan kan wel gebrek komen door gemis van salpeter. Tijdens mijne aankomst te Batavia bestond reeds zeer groot gebrek aan salpeter, doch een portugeesch schip bragt er gelukkig eene groote hoeveelheid van aan, waardoor de reeds stilstaande kruidmolens weder konden werken. Deze molens, die zeer goed onderhouden worden, zullen hierdoor in staat zijn ter hoofdplaats 10000 pond en op Java 4000 pond kruid maandelijks te leveren.

VIII.

Marine.

Uit het laatste, door den admiraal Hartsink voor zijn vertrek naar Tagal ingeleverde, rapport van den 20sten Maart 1807, blijkt, dat toen van de eenmaal zoo schoone marine in Indië nog overgebleven waren:

's Konings schip Revolutie, liggende te Soerabaya, bewapend met 26 kanonnen à 18 ℔ en 10 kanonnen à 8 ℔ en bemand met 250 koppen.

's Konings schip Pluto, liggende te Soerabaya, bewapend met 26 kanonnen à 18 ℔, 10 kanonnen à 8 ℔ en bemand met 250 koppen.

's Konings korvet Scipio, naar de Moluksche eilanden, bewapend met 20 kanonnen à 6 ℔ en bemand met 128 koppen.

Behalve deze schepen bestond het eskader van den vice-admiraal Hartsink vroeger nog uit de linieschepen Kortenaar en Schrikverwekker, de fregatten Pallas, Maria Rijgersbergen, Phoenix, Eendracht en Vreede en de korvetten William, Avanturier, Beschermer en Arend.

De Kortenaar is in 1806 afgekeurd en tot kielligter veranderd en ligt te Soerabaya.

De Schrikverwekker is den 18den Mei 1806 op de Agnieten-eilanden gebleven.

De Pallas werd, op zijne terugreis uit de Molukken, den 25sten Julij 1806 genomen door het engelsch oorlogsfregat Greyhoundt, kapt. Elphinstone.

De Maria Rijgersbergen werd, den 19den Oktober 1806, op de reede van Batavia genomen door het engelsch oorlogsfregat Caroline, kapt. Raimer.

De Phoenix, de William en de Avanturier werden, den 29sten November 1806, op de reede van Batavia verbrand door het eskader van den admiraal Pellew.

De Eendracht, de Vreede en de Beschermer werden afgekeurd.

Slechts de Arend is naar Europa teruggekeerd.

Deze groote verliezen hadden plaats, zonder dat men mag zeggen dat de schepen ooit eenig ander nut hebben gedaan dan het verleenen van konvooi, en het eenige dat ooit een' vijand ontmoette is nog door hem genomen.

Ik heb mij geruimen tijd, tijdens mijn verblijf te Batavia, bezig gehouden met het opsporen der redenen van de werkeloosheid van het bedoelde eskader en kan ten dezen als meer dan oppervlakkig beoordeelaar optreden.

Zonder direkt bekend te zijn met de instruktie van den admiraal Hartsink is het mij echter voorgekomen dat die een' zeer bepaalden last heeft ingehouden dat het eskader zich, om geene reden hoegenaamd, van Java mogt verwijderen, en tevens de schepen zoo lang mogelijk in aktieve dienst te houden, waarmede naar het schijnt bedoeld werd hen in staat te houden naar alle punten van Java hulp te brengen.

Ik kan niet ontkennen dat het mij voorgekomen is dat, voor zoo ver ik in staat ben de handelingen ten dezen van den admiraal Hartsink te beoordeelen, door hem met veel oordeel en voorzigtigheid is te werk gegaan, en dat, zoo het mij vrij staat daarop eenige aanmerking te maken, het deze zou zijn, dat de admiraal te veel het belang der verschillende bevelhebbers ter harte genomen heeft, omdat het mij voorkomt beter te zijn één schip volledig, dan verschillende alle even onvoldoende, bewapend en bemand te hebben.

Ik moet ook het gouvernement het regt doen wedervaren, dat het van zijne

zijde geene opofferingen heeft gespaard om het eskader, dat grootendeels zonder den minsten voorraad van het benoodigde in Indië aankwam, van het noodzakelijke te voorzien en dat het de officieren bovendien nog door geldelijke ondersteuning tot vervulling hunner pligten aanmoedigde.

Het is als een toeval te beschouwen dat de beide nog overig zijnde linieschepen van het eskader naar Soerabaya gezonden waren toen de schepen ter reede van Batavia door Pellew verbrand werden.

Omtrent dit voorval heb ik te Batavia het volgende aangeteekend.

Op den 27sten November 1806 werden van het eiland Onrust zeven schepen geseind, komende uit het westen en voerende de fransche vlag. Van deze schepen waren 4 linieschepen, 2 fregatten en 1 brik. De linieschepen zeilden buiten om naar de reede van Batavia, terwijl de fregatten en de brik tusschen Ontong-java en Middelburg en vervolgens binnen Onrust door derwaarts stevenden. Bij dit eiland werd de fransche vlag nedergehaald en de engelsche geheschen. De daar liggende korvet William werd genomen. Het eiland had men verlaten met achterlating van 16 inlandsche militairen.

Ten half twaalf ure kwamen drie linieschepen (het vierde maakte jagt op de Andromeda die trachtte te ontvlugten), twee fregatten en een brik ter reede van Batavia met hunne twee prijzen, de William en nog eene brik die zij bij Bantam genomen hadden.

Op het doen der alarmschoten was ieder reeds op den aangewezen post. Bij het naderen der genoemde schepen hadden zich het oorlogsfregat Phoenix en de brik Avanturier, benevens de kompagnie's schepen en vaartuigen Arnensteyn, Patriot en de galei Maria Wilhelmina, en een groot gedeelte der hollandsche partikuliere schepen alsmede eenige neutrale, op den modder gezet. De bemanningen verlieten de bodems niet dan na ze zoo veel mogelijk beschadigd te hebben, ten einde ze niet konden weggevoerd worden.

Zoodra de engelsche schepen geankerd waren begonnen zij op de Phoenix te schieten, doch toen men ontwaarde dat zij verlaten waren, zond men sloepen af, die de reeds genoemde schepen, uitgezonderd de galei, benevens 8 groote en eenige kleinere hollandsche partikuliere schepen in brand staken. De Engelschen maakten zich slechts meester van een enkel op den oosterwal gelegen schip, de Windenwaater, dat zij medevoerden. Niettegenstaande het kanonvuur der batterijen werd slechts aan een der vijandelijke sloepen schade toegebragt.

Den 28sten November stak de vijand ook het pruissische schip, dat op den modder zat, in brand, doch molesteerden geen der overige, in groote menigte ter reede liggende, neutrale schepen.

De twee fregatten zeilden op dezen dag naar Onrust, gingen daar met nog een schip, uit het westen komende, ten anker en heschen ten 3 uur op Onrust, na de hollandsche vlag te hebben nedergehaald, de engelsche.

Ten half vier uur kwam een parlementair van het engelsch admiraalschip met een officier van de genomen korvet William, belast met een' brief voor den gouverneur-generaal.

Intusschen had men de gelande matrozen op de twee batterijen, het Waterkasteel en de Ploegerslage, geplaatst en de magt zoodanig verdeeld dat men tegen eene verrassing gedekt was.

Des avonds ten half elf uur kondigde de vlammen het nog in brand steken van een' anderen, bij Onrust liggenden, bodem aan.

Den 29sten November werd, met het aanbreken van den dag, de den vorigen avond gelande officier met een antwoord aan den admiraal teruggezonden.

De twee fregatten kwamen met het uit het westen gekomen schip, zijnde een moor, in den namiddag op de reede terug.

Ook het engelsche linieschip dat bij het opzeilen der reede op de Andromeda jagt had gemaakt kwam aan, met de Andromeda als prijs.

Den 30en November verzeilde een fregat en ankerde boven den hoek van Krawang. De brik, na de reede rondgezeild te hebben, zette koers om de oost.

Het bovengenoemde, van den modder gehaalde, schip verzeilde, na opgetuigd te zijn, tot boven den hoek van de Maronde.

Den 1en December 1806 zag men, met zonsopgang, de engelsche brik zeilende boven den hoek van Krawang, en ten zeven uur verzeilde nog een linieschip om de noordoost. Ten half negen uur volgde een fregat, dat om de noord stuurde doch bij Purmerend ankerde en later naar de Kuijper verzeilde.

Ten half tien uur werd de William op de reede verbrand.

Ten twee uur vertrok weder een linieschip, stuurde eerst om de noord doch ankerde op de reede.

De bij Bantam genomen brik Maria Wilhelmina vertrok insgelijks, stuurde om de noordoost en ankerde binnen den hoek van Krawang.

Met zonsondergang was de engelsche brik weder in het gezigt.

Den 2en December in den morgen zag men met een' zwaren slag iets op Onrust in de lucht vliegen, dat men vermoedde het kruidmagazijn te wezen.

Ten twee uur ligtten twee nog ter reede liggende linieschepen en het fregat het anker en vertrokken met de genomen brik Maria Wilhelmina en het schip Windenwaater en stuurden om de oost.

Ten twee uur kwam in de monding van de rivier Ankee aan een sloep met de achtergelaten bezetting van Onrust, die van daar gevlugt was. De manschappen berigtten dat de Engelschen het kruidhuis aldaar hadden doen springen en voor hun vertrek het geschut, de provisie en ammunitie, op het eiland aanwezig, medegevoerd.

Ten vier uur waren alle vijandelijke schepen uit het gezigt.

Heeft de marine een aanmerkelijk verlies geleden in schepen, niet min-

der was dit het geval met het korps officieren. Aan boord van 's lands schepen in Oost-Indië zijn overleden 5 kapiteins, 1 kapitein-luitenant, 7 eerste luitenants, 28 ordinaire luitenants, 36 kadetten, 4 chirurgijns-majoor en 14 eerste schrijvers, terwijl op hun verzoek finaal ontslagen werden 7 luitenants en 18 kadetten en met verlof tot den vrede in dienst der nationale troepen te Batavia zijn overgegaan 3 luitenants, 2 chirurgijns-majoor, 1 eerste chirurgijn en 6 kadetten.

Op de overgeblevene schepen waren nog in dienst 1 kapitein, 3 kapiteins-luitenant, 19 luitenants, 17 kadetten, 3 chirurgijns-majoor en 3 eerste schrijvers, en bij het depot der marine te Weltevreden te zamen 24 officieren.

Wat de zeemagt der Kompagnie betreft, de schepen en vaartuigen daartoe behoorende zijn ook al verminderd, en wat er van overblijft is van weinig beteekenis.

Op den 1[en] April 1807 was deze scheepsmagt nog zamengesteld als volgt:

Namen en maaksel.	Waar zij zich bevinden.	Gewapend met		Bemand met	
		kanonnen.	draaibassen.	Europeanen.	Inlanders.
Schip Rusthoff.	Batavia.	12 à 6 ℔	4 à 4 ℔	Enkel tot handel.	
Brik Duifje.	Palembang.	12 " 6 "	8 " 1 "	12	40
" Ceres.	Java.	10 " 6 "	2 " 4 "	19	80
" Rembang.	Batavia.	4 " 6 "	10 " 4 "	niet bemand.	
" Zephir.	Amboina.	4 " 4 "	—	20	20
" Cheribon.	Batavia (werf).	—	—	niet bemand.	
Pantjalang de Hoop.	Amboina.	6 " 2 "	4 " 1 "	12	12
" " Voorspoed.	Ternate.	6 " 2 "	4 " 1 "	12	12
" " Vrede.	Makassar.	12 " 4 "	4 " 1 "	12	25
" " Goede Hoop.	Batavia (werf).	—	—	niet bemand.	
3 houtpraauwen, ieder		1 " 12 "	2 " 4 "		
2 " "		1 " 12 "	2 "		
2 " "		1 " 12 "	2 " 3 "		
1 "		1 " 12 "	4 " 1 "		
3 niet gearmeerd.					
Galley Maria Wilhelmina.	Batavia (werf).	5 " 6 "		niet bemand.	

De officieren van het korps, nog onder de marine der Kompagnie begrepen, die nog in Indië aanwezig zijn, hetzij permanent te Batavia, hetzij als met verlof in partikuliere dienst, bestonden uit 14 kapiteins, 1 kapitein titulair, 10 kapiteins-luitenant, 14 luitenants, 10 sous-luitenants en 14 kadetten.

De weinige en zwak gewapende kompagnie's vaartuigen waren onvoldoende om dit personeel er bij in dienst te houden. Men zou echter van die magt nog nut gehad kunnen hebben tegen de zeeroovers, maar de weinige overgeblevene kompagnie's matrozen reikten niet toe tot hunne bemanning, en men heeft geleerd waaraan men zich blootstelt met daarin door inlanders te voorzien, door het gebeurde aan boord van de kompagnie's gewapende brik Admiraal Reijnier.

De inlanders, na alle Europeanen vermoord te hebben, bragten dit vaar-

tuig, in 1806 te Poeloe Pinang op, en daar het engelsch gouvernement hen straffeloos heeft gelaten hebben zij den weg leeren kennen, waarheen zij zich, na zich aan zoodanig feit schuldig gemaakt te hebben, gerustelijk kunnen begeven.

Nu echter de geheele marine, onder het beheer van den gouverneur-generaal, meer als één geheel kan beschouwd worden, bestaat het voornemen, alle vaartuigen zooveel mogelijk uit het depôt der marine te bewapenen en tegen de zeeroovers in dienst te stellen.

Het is niet mogelijk een voldoend denkbeeld te geven tot welke hoogte de zeerooverij langs de kust van geheel Java geklommen is, en men kan zeggen, dat zelfs de reede van Batavia daartegen ter naauwernood beveiligd is. Want komen de zeeroovers al niet, strikt genomen, op de reede, geheele zwermen er van vertoonen zich toch op de eilanden die haar omringen, en indien hierin niet spoedig verandering komt, zal weldra niet alleen de geheele kusthandel ophouden, maar zelfs geen visscher meer uit kunnen.

Trouwens met den kusthandel is het reeds zoo ver gekomen, dat geene schepen, tenzij onder bescherming van gewapende vaartuigen, langs deze vroeger zoo veilige kusten durven varen, en zelfs deze bescherming was niet altijd voldoende ter beveiliging.

Bekend met de magt der gewapende kompagnie's vaartuigen, tot die bescherming bestemd, hebben de zeeroovers, die van allerlei soorten van passen voorzien alle reeden van het eiland Java bezoeken onder voorwendsel rijst te halen, reeds verscheidene malen die vaartuigen overmeesterd. En daar bij die gelegenheden de inlanders ontzien worden wanneer zij zich niet verdedigen, willen dezen zelden het gevaar deelen met de Europeanen (die zeker zijn de slagtoffers van hunne wraak te worden en zich daarom tot het uiterste verdedigen).

Het is tegenwoordig zeer moeijelijk de zeeroovers van wezenlijke handelaren te onderkennen, omdat thans alles gewapend is op grond der noodzakelijkheid om tegen de aanvallen der roovers bestand te zijn.

Bijaldien het gedurende den oorlog niet mogelijk mogt wezen dezen staat van zaken te verbeteren, zal het bij het tot stand komen van vrede een der eerste punten behooren te wezen die voorziening eischen, en in dat geval zal het niet minder noodzakelijk zijn, dat de Amerikanen, die de roovers rijkelijk van wapenen voorzien, hiervoor en voor hun' smokkelhandel, zooveel mogelijk, als de kanker van onzen handel in Indië, van onze bezittingen verwijderd gehouden worden.

IX.

De Cheribonsche onlusten.

Ik heb het als eene zaak van het uiterste gewigt aangemerkt, onderzoek te doen naar de oorzaken van dezen gevaarlijken opstand en ik heb dan ook niet verzuimd, alle daarop betrekking hebbende papieren in te zien en op de plaats zelve alle mogelijke inlichtingen desbetrekkelijk in te winnen.

Eene epidemie, waarvan welligt de geschiedenis van Java geen voor-

beeld oplevert, is blijkbaar de oorzaak dat de opstand zich zoo zeer heeft kunnen uitbreiden. Door deze ziekte, verschrikkelijker dan de pest, was alle gemeenschap verbroken en bleef men verstoken van de bewegingen der opstandelingen, die men anders ligtelijk in haar begin had kunnen stuiten. Men rekent dat in de laatste zes maanden van het jaar 1805 75 pCt. van de bevolking het slagtoffer dezer ziekte geworden is *).

Sedert de verwijdering van de pangerans Radja Kanoman en Radja Lauhotan had de gisting in Cheribon niet opgehouden en het kwam tot openlijken opstand door eene rooverbende, die, door onachtzaamheid of onverschilligheid van den sultan, tot eene schrikbarende magt aangroeide zonder dat de resident, die zich wegens de heerschende ziekte naar Tagal had verplaatst, er van werd verwittigd. De resident had daardoor dan ook geene maatregelen kunnen nemen tot verdediging of om de uitbreiding van den opstand tegen te gaan, toen de landen en regentschappen, onder het dadelijk beheer der Kompagnie geplaatst, door de opstandelingen werden aangevallen.

De ware aanleiding tot den opstand echter lag in de knevelarijen der Chinezen en van den sultan en de regenten, en de Chinezen zijn dan ook overal de eerste slagtoffers er van geworden en overal, waar men ze aantrof, vermoord en hunne woningen en gebouwen vernield.

De resident van Braam nam het bestuur der residentie op den laatsten April 1806 over, en de maatregelen, door den vorigen resident en hem genomen, hadden ten gevolge dat op den 26sten Mei zich reeds 128 dessa's onderworpen hadden. Spoedig volgden nog 29 dessa's dit voorbeeld, zoo dat slechts de drie dessa's Djatitoejoe, Bantardjati en Legon, werwaarts de voornaamste hoofden der opstandelingen waren geweken, in verzet bleven.

Intusschen werd de resident van Braam, wegens ziekte, vervangen door den extra-ordinair raad van Indië Walbeeck, doch nog voor deze te Cheribon aankwam hadden de hoofden der opstandelingen zich gewend tot den kapitein Kieverlyn, te Karangsambong, zijne medewerking inroepende om het bestuur mede te deelen: „dat het hunne begeerte was dat de Chinezen en „Europeanen uit de Cheribonsche bovenlanden verwijderd gehouden mog„ten worden, en dat de pangerans Radja Kanoman en Radja Lauhotan „weder terug mogten komen, opdat de ziekte zoude ophouden." Om tijd te winnen deed het bestuur antwoorden dat omtrent hun verzoek nadere bevelen moesten ontvangen worden, doch dat men, in afwachting, geene vijandelijkheden tegen hen zou ondernemen.

De heer Walbeeck, met de oorlogsbrik de Beschermer in het midden van Mei van Batavia vertrokken, kwam eerst den 7den Junij 1806 te Cheribon aan en nam dadelijk het bestuur over.

Intusschen was de waarnemend kommissaris van den inlander van Lawick van Pabst, met een' brief, door den gouverneur-generaal aan de hoofden der insurgenten geschreven, over land naar Karongsambong gezon-

*) Hier is aan groote overdrijving te denken. RED.

den. Daar aankomende had hij in zijne officiëele hoedanigheid aan hen geschreven om te onderzoeken hoedanig hunne gezindheid was, en zijn brief was zeer wel ontvangen geworden. Zoodra de opstandelingen echter den brief van den gouverneur-generaal bekwamen en daaruit de zending van den heer Walbeeck ontwaarden, hadden zij dien niet alleen verbrand maar tevens doen weten dat zij geene zendelingen hoegenaamd meer zouden ontvangen.

De heer Walbeeck, van dit voorval kennis bekomen hebbende en het aan een misverstand toeschrijvende, deed zelf een' brief aan de hoofden der opstandelingen afgaan, doch deze brief bleef onbeantwoord, even als een nog later afgezondene.

Aan alle kanten brak nu het vuur des opstands uit, zelfs op plaatsen, die vroeger er geen deel aan hadden genomen. Tot toen toe waren slechts een europeesche opziener en eenige chineesche pachters omgebragt, doch nu hadden moord en plundering op groote schaal plaats. Te Indramayoe werden honderden Chinezen vermoord. Hun kampong aldaar, de schoonste van geheel Java, werd geplunderd en de huizen tot den grond toe afgebroken. De militaire bezetting te Indramayoe werd, den 24sten Junij, gedwongen naar Batavia te ontvlugten.

Alle suikermolens in het gebied van Cheribon werden in de asch gelegd en alles, tot binnen een half uur afstands van het fort, werd de prooi der opstandelingen en deze, van huizen omringde, onweerbare sterkte zou zeker in hunne magt gevallen zijn indien zij den moed gehad hadden haar aan te vallen.

De hooge regering zond alle militaire magt van Batavia die gemist kon worden (1700 man) tot ontzet van Cheribon af, riep den heer Walbeeck terug en benoemde den gouverneur van Java N. Engelhard om de onlusten met de ter zijner beschikking staande middelen te dempen.

Deze liet daarop dan ook den prins van Madura met een groot deel zijner troepen, alsmede twee bataillons uit den Oosthoek, de regenten van Bandal, Japara, Demak en Samarang, en zooveel europeesche militairen als men missen kon, over zee en over land naar Cheribon vertrekken, waar hij zelf den 24sten Julij aankwam.

Ofschoon overtuigd dat zijne magt, uit 4 à 5000 man bestaande, met goed gevolg den opstand zou bestrijden, oordeelde de heer Engelhard dat de weg van bemiddeling verkieslijker was en hij slaagde daarin zoo goed, dat hij, nadat de rust hersteld was, reeds den 20sten Augustus eene algemeene, amnestie afkondigde en den 24sten September naar zijn gouvernement terug keerde.

Het verlies door de militairen in deze expeditie geleden bestond uit, gesneuveld: Europeanen 3 officieren; Inlanders 44 onderofficieren en manschappen. — Overleden: Europeanen 4 officieren en 85 onderofficieren en manschappen; — Inlanders 2 officieren en 291 onderofficieren en manschappen (met inbegrip van 72 man der hulptroepen van Demak).

Men heeft bij de gesloten overeenkomst moeten beloven dat men in de klagten en bezwaren der opperhoofden zou voorzien, terwijl de sultan zich

verbond voortaan niets te doen zonder voorkennis van den resident en de kosten der expeditie te dragen. Het is niet te ontkennen, dat wij hierbij door onze toegevendheid, vooral ten opzigte van de toezegging tot terugzending der naar de Molukken gebannen prinsen, maar al te veel zwakheid aan den dag gelegd hebben.

Hoezeer nu ook de dessa's onderworpen zijn en de rust als nagenoeg hersteld te beschouwen is, schijnen de voortvlugtige hoofden (waarvan een der voornaamste in de maand Maart 1807 bij eene ontmoeting gesneuveld is) nog zekeren aanhang te hebben, en zoolang deze niet vernietigd is kan men niet gerust zijn. Wel is waar is die magt niet van dien aard dat zij zich openlijk durft vertoonen, maar zulks neemt niet weg dat zij zich niet heeft laten weerhouden, in de maand Maart 1807, de chineesche kampong bij Cheribon, die men weder begonnen was te bevolken, aan te tasten en op nieuw te vernielen. Sedert evenwel scheen de resident zich te vleijen dat zijne maatregelen de rust beter zouden handhaven, en vernam men ook geruimen tijd niets bijzonders. Op den dag van mijn vertrek van Indramayoe was door den depati van Indramayoe een brief van een der voornaamste voortvlugtige hoofden onderschept, welke eene algemeene oproeping inhield van de in zijn regentschap zich bevindende inboorlingen om de wapenen tegen de Europeanen op te vatten.

Deze depati, die zeer aan het gouvernement gehecht is en daarvan het bewijs gegeven heeft door zich te voegen bij hen die van Indramayoe naar Batavia geretireerd waren, verzekerde mij, dat deze brief tot niets zou leiden, maar er blijkt toch uit dat het onweder nog steeds broeit.

Tot dusverre laten zij ook nog geene Chinezen toe zich in de binnen- of bovenlanden te vestigen. Te Indramayoe zijn zelfs geene Chinezen meer en te Cheribon slechts weinige. Het gouvernement heeft echter, om aan het gebrek aan Chinezen, zoowel door de moorden in Cheribon als door hunne vermindering in het algemeen over geheel Java, te gemoet te komen, in 1807 toegestaan dat de jonken, die anders niet dan een bepaald aantal Chinezen mogen aanbrengen, zoo veel mogelijk van die werkzame en voor deze kolonie zoo nuttige en zoo onontbeerlijke menschen aanvoeren, en men belooft zich daarvan een goed gevolg.

X.

Betrekkingen met den Inlander.

Gelukkig was tijdens de cheribonsche onlusten de kolonie overal elders rustig. Men hebbe dit toe te schrijven eensdeels aan de zachtzinnigheid van den inlander en ten andere aan zijne weinige genegenheid voor de Engelschen. Ofschoon die indolentie onder het gemeen blijft voortduren beginnen evenwel de hoofden en regenten ons uit andere oogen te beschouwen en laten in hunne uitdrukkingen maar al te dikwijls blijken, dat onze zwakte hun niet onbekend is. Men moet dus tegenwoordig met de grootste omzigtigheid handelen en trachten die goede verstandhouding, waardoor wij

ons tot dusverre nog staande gehouden hebben, op alle mogelijke wijzen te bewaren.

Van de zijde van waar wij op Java zelf het meest te vreezen zouden hebben, van den keizer en sultan namelijk, blijft alles op den besten voet. Hunne geldeloosheid brengt daartoe mogelijk zeer veel bij.

Van den koning van Bantam is almede niets te vreezen, niet alleen omdat hij doodarm is, maar ook omdat het aantal zijner onderdanen hem als niet in het minst gevaarlijk kan doen beschouwen; te meer daar het beste gedeelte zijner staten, de Lampongs, ter naauwernood meer als een deel van zijn rijk kan aangemerkt worden, aangezien de Lampongers naar welgevallen zich onder of buiten zijne magt plaatsen. De tegenwoordige vorst wordt in een gunstig licht voorgesteld, zoowel wegens zijne goede hoedanigheden als wegens zijne verkleefdheid aan het gouvernement. Na de ontvangst der tijding van den veranderden regeringsvorm in Holland en van de nieuwe waardigheid van den gouverneur-generaal had hij terstond een plegtig gezantschap willen zenden om zijne nadere hulde en onderwerping over te brengen en den gouverneur-generaal geluk te wenschen, doch dit aanbod is door den gouverneur-generaal niet aangenomen, zoowel wegens de kosten, daardoor te veroorzaken, als om andere staatkundige redenen, en hij heeft alleen verlangd dat de sultan de zending aan een paar rijksgrooten zou opdragen.

Van de gouverneurs en gezaghebbers van Java zijn insgelijks zeer voldoende berigten ontvangen omtrent den indruk, door de verandering van den regeringsvorm in Holland, onder den inlander te weeg gebragt.

De vorst van Madura blijft altijd de oude vriend van het gouvernement, en zoo lang onze betrekking tot hem zoo gunstig blijft, zullen wij steeds een' grooten steun in hem vinden voor onze bezittingen op het eiland Java. De Madurezen dragen den Javanen geen goed hart toe, en dapper en goede soldaten als zij zijn, laten zij zich altijd gewillig tot demping van onlusten op Java gebruiken, zoo als nog onlangs in Cheribon gebleken is, waar zij eigenlijk het voornaamste deel der door den gouverneur N. Engelhard aangebragte magt uitmaakten.

Met den vorst van Bandjermasin is de tegenwoordige verstandhouding buitengemeen vriendschappelijk. De aldaar zich bevindende resident Bloem Reinhardz, heeft zoo grooten invloed op dien vorst, dat deze niets zonder zijne voorkennis of raad onderneemt en zich geheel door hem laat leiden. Het is voornamelijk daaraan toe te schrijven dat de opbrengst van daar toegenomen is.

De vorst van Boni, voorheen de meest geduchte en het moeijelijkste te bedwingen (als zich aan het hoofd van het ondernemendste en moedigste volk in Indië bevindende) van alle vorsten die met ons in betrekking stonden, is thans tot niets geworden. De verdeeldheden in dat rijk hebben hem tot zoodanige laagte doen dalen dat twee honderd Europeanen thans voldoende zouden zijn om het geheele rijk te onderwerpen.

Onze bezittingen in de Molukken, Ternate uitgezonderd, zijn rustig. Het

ontbreekt ons maar aan de mogelijkheid eene geringe magt derwaarts te zenden om den koning van het naburige eiland Timor, die door de Engelschen ondersteund wordt, voor zijne vermetelheid en voor zijn verraad te straffen. Gelukkig is hij niet bij magte eenig kwaad van belang te doen.

Onze betrekkingen met het hof van Palembang heeten vriendschappelijk te zijn, doch zijn gedrag rijmt daar niet mede. Men schrijft zijne onachtzaamheid of onwilligheid om de tin-kontingenten te voldoen daaraan toe, dat de te Palembang geplaatst geweest zijnde resident Palm in geene goede verstandhouding met het hof leefde, en deze resident werd dan ook door den heer Barbier vervangen, die aanvankelijk veel gunstigs voorspelde. Spoedig echter werden zijne berigten minder gunstig en schreef hij de nalatigheid van den vorst gedeeltelijk toe aan zijn' verarmden staat, een berigt dat niet weinig bevreemding baarde, daar die vorst sedert 20 jaar voor den rijksten vorst in den archipel gehouden werd. Voorts schreef de resident dat het hof ter hoofdplaats zelve zich niet meer veilig rekende voor de zeeroovers en vroeg om meer troepen of anders vergunning om naar Batavia op te breken. Daar het gouvernement, met het oog op het eiland Banka, nog altijd eenigen invloed te Palembang wenschte te behouden, was het voornemens eenige europeesche manschappen derwaarts te zenden.

XI.

Banka.

De heer Boogaardt, die door het gouvernement in kommissie naar Palembang gezonden was, heeft toen tevens Banka bezocht en van zijne bevinding een uitgewerkt verslag uitgebragt, welks hoofdzakelijke inhoud ik hier laat volgen.

Het eiland is gelegen tusschen den 1^{en} en 4^{en} graad zuider breedte. Zijne grootste lengte van het noorden naar het zuiden bedraagt 30 tot 35, zijne grootste breedte 15 en zijn omtrek 85 duitsche mijlen. De zuidoostpunt van het eiland ligt 45 mijlen van Batavia.

De grond is hoog, bergachtig en rijk aan verschillende mineralen. Het is een der gezondste en vruchtbaarste oorden. De inboorlingen bereiken er in het algemeen een' hoogen ouderdom.

Banka levert aan den handel voornamelijk tin, was en honig, witten en zwarten dammer enz., en het aanwezen van goud- en kwikgronden wordt op meer dan een' grond vermoed.

Koffij en suikerriet groeijen er voortreffelijk en weelderig. De broodboom of zoogenaamde liekoen vindt men er in menigte, even als vele andere vruchtboomen, waarin het bij de vruchtbaarste eilanden niets achterstaat. De kusten zijn vischrijk en er is overvloed aan wild en gevogelte. De schapen, die van het kruidachtig voedsel der bergen leven, tieren er uitmuntend.

Er is echter groot gebrek aan rijst. Het is moeijelijk, wegens onvoldoende bekendheid met de plaatselijke gesteldheid der binnenlanden, te bepalen of de rijstbouw er voor verbetering en uitbreiding vatbaar is, maar de

menigte rivieren van het eiland deden aan de mogelijkheid daarvan niet twijfelen. De rijst, thans geteeld wordende, is niet alleen klein van korrel en de padi slecht en ligt geladen, maar kan bovendien geen 6 maanden goed blijven.

De inlandsche bevolking is zeer schaarsch en lui, en de Chinezen die de tinmijnen bewerken worden zoodanig onderdrukt en uitgemergeld, dat zij daardoor, hoe arbeidzaam zij ook zijn, den moed laten zinken.

De tinmijnen zijn 55 in getal, ten minste indien men deze benaming kan bezigen voor oppervlakkige uitgravingen van erts.

Het geheele aantal Chinezen bedraagt 680 koppen en deze brengen thans jaarlijks 18000 tot 20000 pikols tin op. Kon men echter over meer handen tot betere bewerking beschikken dan zouden de mijnen 40,000, 60,000 ja, volgens sommige mijnwerkers, tot 90,000 pikols kunnen opleveren.

De bewoners zijn in vier klassen verdeeld, t. w. Maleijers of leegloopers, bergvolkeren, mijnwerkers en visschers. Zij staan onder hunne verschillende hoofden, en dezen weder onder de rijksgrooten.

De regering is volkomen despotisch. Daar de Chinezen vreemdelingen zijn en van hun het meest te halen is, dragen zij de grootste lasten.

Onder de nuttige voortbrengselen van het eiland komt voornamelijk het schoone hout in aanmerking. Men vindt er masthout van 80 tot 100 voeten lang en 3 tot 4 voeten dik. Het geheele eiland is met bosschen als overdekt. Men zou daarvan veel partij kunnen trekken, vermits het transport, door de menigte rivieren, zeer gemakkelijk is.

Door zijne vruchtbaarheid en zijne voortbrengselen is Banka zeer geschikt voor kolonisatie.

Het heeft uitmuntende havens. Daartoe behoort in de eerste plaats de reede van Muntok, gelegen in straat Banka, nagenoeg tegenover de monding van de rivier van Palembang. De schepen liggen er op geen half kanonschot van den wal in 5 vadem, veilig tegen alle winden. Een nabij het strand gelegene en de geheele reede beheerschende heuvel, van 50 voet hoog en 250 roeden in omtrek, biedt eene voortreffelijke gelegenheid aan tot het oprigten eener versterking. Alles wat tot den aanbouw van eene kapitale vesting vereischt wordt, heeft men er bij de hand, graniet, kalksteen en voortreffelijk hout. In de baai stort zich eene rivier van het heerlijkste water.

In het noordoosten ligt de zoogenaamde baai van Poejoesi of bogt van Klabat. De buitenbaai heeft eene lengte van 13½ duitsche mijl en is in hare grootste wijdte 12¼ mijl breed, doch hare opening aan zee bedraagt niet meer dan 1½ mijl, terwijl het vaarwater nog versmald wordt door riffen, welke tot op 350 roeden van den westhoek in zee zich uitstrekken. De oosthoek daarentegen is zeer zuiver. Tot nabij den wal behoudt men daar altijd vijf vadem diepte en de baai is aan die zijde, tot aan de zoogenaamde binnenbaai of het meer Sekoempang, nergens minder dan 5 vadem diep. Dit meer, welks omtrek nagenoeg 5 mijl bedraagt, is aan den ingang niet meer dan 38 roeden breed. In die passage vindt men 10 vadem water. Binnen den ingang is ruimte voor minstens 50 linieschepen en een onnoemelijk getal kleinere vaartuigen. Men heeft er

nog het voordeel dat beide landpunten aan den ingang der binnenbaai door de natuur als bestemd schijnen om tot versterking te dienen. De eerste hoek is laag en niet meer dan 5 voet boven de oppervlakte van het water, terwijl de oosthoek insgelijks 25 tot 30 roeden buiten den voet van een' aan die zijde gelegen steilen berg zich uitstrekt. Wanneer deze engte door de kunst goed versterkt werd zou het der sterkste vloot niet mogelijk zijn zich daar doorheen te slaan. Hierbij komt nog dat in de baai vier eilanden liggen, die ver genoeg van het strand verwijderd zijn om er, zonder gevaar van aanvallen, werven of bergplaatsen op te rigten.

Verscheidene tinmijnen liggen in de nabijheid dezer baai en eene groote rivier stort er zich in uit.

Het riviertje Kheboh, in het zuiden van het eiland zich in zee ontlastende, laat door zijne diepte het binnenloopen toe van vaartuigen van 10 tot 12 voet diepgang en is dus eene geschikte plaats tot berging van kleine vaartuigen om de gemeenschap met Java te kunnen openhouden.

Uit het verslag van den heer Boogaardt blijkt meer dan voldoende de belangrijkheid van dit eiland. Het biedt voordeelen aan, die men te vergeefs elders zou zoeken. Door zijne ligging en voortbrengselen is het als de sleutel van den chineeschen handel te beschouwen.

Er bestaan redenen genoeg om het den sultan van Palembang, die niet in staat is de zeeroovers of de door de engelschen onder dien naam derwaarts ter afhaling van tin gezondene gewapende inlandsche vaartuigen, te weren, te ontnemen voor zijne achterstallige kontingenten en andere sedert jaren gepleegde ontrouwe handelingen. Het zou van het grootste belang zijn dat wij daar eene haven bezaten, voortreffelijker dan er op Java aan te wijzen is. Het klimaat is er zeer gezond. Ziekten, het gevolg van moeras-uitwasemingen, zijn er niet te vreezen en het drinkwater is er voortreffelijk. Men mag aannemen, dat Europeanen het er goed zouden uithouden.

Bovendien verlangen de mijnwerkers naar nieuwe meesters, en daar zij de eenige bewoners zijn die men als nuttig kan beschouwen, zou men het zich kunnen getroosten dat de andere het eiland verlieten.

Door zijne ligging in de nabijheid van de grootste zeeroversnesten zou zijn bezit door ons het misschien mogelijk maken die pest uit te roeijen.

De zeeroovers zijn in straat Banka en in den archipel tusschen Banka en straat Malakka tot zoodanige menigte aangegroeid, dat welgewapende europeesche schepen soms hun prooi worden. Gelukkig is hun roofzucht zoo groot geworden dat zij elkander zelfs niet meer met rust laten.

Het verdere gedeelte van het rapport van van Braam handelt, behalve over eene mislukte poging om eene engelsche oorlogskorvet, die ter reede van Batavia gekomen was, te overrompelen, over des schrijvers terugreis naar Nederland; — over de noodzakelijkheid waarin hij zich bevond, met het oog op de mogelijkheid dat hij in 's vijands handen zou vallen, gewigtige

papieren in Indië te laten en zich slechts tot de meest onontbeerlijke te bepalen, enz. Hij vertrok den 6den Mei 1807 met een deensch schip, dat regtstreeks naar Kopenhagen bestemd, doch door stormen en verlies van manschappen genoodzaakt was de Kaap de Goede Hoop aan te doen en daar in beslag werd genomen. Van daar vertrok hij den 29sten September 1807 op een China-retourschip en kwam den 3den Januarij 1808 te Duins aan, van waar hij zich over Londen naar Gravesand begaf, waar het hem met veel moeite gelukte zich op een katwijker bom in te schepen, waarmede hij den 23sten Januarij te Katwijk aankwam. Spoedig daarop werd hij bij Koning Lodewijk ten gehoore ontvangen om mondeling verslag van zijne bevinding te doen. — Het rapport is gedagteekend Zwolle ultimo Februarij 1808.

BL.

LEVENSBERIGT VAN W. C. VAN BRAAM.

Na lezing van het rapport van W. C. van Braam, hiervoren in substantie medegedeeld, heb ik getracht eenige bijzonderheden omtrent zijne loopbaan op te sporen. Ik ben daarin, althans eenigermate, geslaagd door welwillende medewerking van de heeren van Braam Houckgeest te 's Gravenhage en Kneppelhout te Leiden. Aan de berigten, welke ik aan die heeren te danken heb, ontleen ik het volgende.

Willem Charles van Braam werd geboren te Hooghly in Bengalen den 26^{en} September 1773. Zijne ouders waren de vice-admiraal Jacob Pieter van Braam en vrouwe Ursula Martha Feith. Opgeleid voor de zeedienst, werd hij in September 1786 aangesteld tot adelborst. Hij verkreeg den rang van luitenant ter zee in 1790 en bleef in Hollandsche dienst tot op de omwenteling van het jaar 1795.

Van 1796 tot 1803 was hij in Deensche dienst.

In 1806 werd hij, zoo als reeds bekend is, met eene zending naar Java belast en ontving hij den rang van luitenant kolonel.

Na zijn terugkeer in Nederland werd hij, in Maart 1808, benoemd tot chef van den staf van den admiraal de Winter, doch bij de inlijving van Nederland bij Frankrijk verliet hij andermaal de zeedienst. Niettegenstaande Napoleon I, tijdens zijn verblijf hier te lande, er herhaaldelijk bij hem op deed aandringen dat hij zich eene plaatsing in dienst van het keizerrijk zou laten welgevallen bleef hij zulks standvastig weigeren.

Na de restauratie bood hij echter zijne diensten Willem I aan, doch daar men hem in geen' hoogeren rang wilde plaatsen dan hij reeds bij de marine bekleed had, had die aanbieding geen verder gevolg. Hij verkoos niet te dienen onder officieren, vroeger lager in rang dan hij, doch die, door ook het keizerrijk te dienen, hem waren voorbijgegaan.

Men schreef de weinig gunstige gezindheid jegens van Braam toe aan de omstandigheid, dat hij gehuwd was (in 1812) met eene dochter van den maarschalk Daendels, die toenmaals in ongenade was. Hij verloor deze vrouw reeds in het begin van 1814.

Sedert zeide van Braam het zeeleven voor goed vaarwel. Hij vestigde

zich te Hattem, waar hij, om zich bezigheid te verschaffen, de betrekking van ontvanger der registratie aannam. Later werd hij daar burgemeester. Hij overleed terzelfder plaatse den 23sten Januarij 1847.

Hij was sedert 1808 ridder der orde van de Unie, sedert 1811 ridder der orde van de Reunie, en sedert 1840 ridder der orde van den Nederlandschen leeuw.

Na het verlies zijner eerste vrouw bleef hij 10 jaren lang weduwenaar. Hij hertrouwde in 1824 met eene dochter van Nicolaas de Gijselaar, lid van de algemeene rekenkamer te 's Gravenhage. Uit zijn eerste huwelijk had hij eene dochter en uit zijn tweede drie dochters en een zoon, welke laatste echter ruim een jaar na de geboorte overleed. Onze zoo gunstig bekende schrijver de heer Kneppelhout is met een der dochters gehuwd. Aan deze dame heb ik nog volgende mededeeling te danken.

Koning Lodewijk had veel met hem op en zeide eens aan een diner: „wanneer ik de waarheid wil weten adresseer ik mij aan dien man, die altoos rondborstig is." — Eens in geheim gesprek met hem zijnde, vroeg de Koning hem, wat hij wel over de zaken dacht. Hij antwoordde dat het zijne meening was dat de Keizer verlangde om ons land bij Frankrijk in te lijven; en van Parijs terugkomende, in 1810, was hij de man die Koning Lodewijk zulks moest mededeelen. Koning Lodewijk benoemde hem tot kamerheer, maar hij verzocht al spoedig daarvan ontheven te mogen worden, vermits hij veel te werkzaam was dan dat hij zich aan zulk een leven zou kunnen gewennen.

BL.

DE
HERVORMING
DER
MOLUKKEN.

II.

De Residentie Ternate *).

Troonopvolging in het rijk van Tidore.

Door den resident van Ternate wordt kennis gegeven, dat bij hem is ontvangen een aan den gouverneur-generaal gerigten brief van den sultan van Tidore, bevattende het verzoek, dat het der regering moge behagen, na zijn dood, zijn broeder Kadle Poetra Aboe Bakar, tot zijn opvolger te benoemen.

Een dergelijk verzoek was bereids in het jaar 1837 door den sultan aan den gouverneur-generaal gedaan, en toen was hem te kennen gegeven, dat het in overweging zou genomen worden.

Die vorst schijnt echter den inhoud van den brief, waarbij hem het vorenstaande werd te kennen gegeven, kwalijk te hebben begrepen, althans verkeert hij, blijkens zijn tegenwoordig schrijven, in de meening dat hem daarbij de verzekering zou gegeven zijn, dat zijn verzoek zou worden ingewilligd.

De gouverneur der Molukkche eilanden verklaart, dat, naar zijn gevoelen, prins Aboè Bakar volstrekt niet voor den troon van Tidore in aanmerking behoort te komen.

Die prins, door den resident Helbach beschreven als een goedaardig man, doch van een zwak karakter, is sedert dien tijd geheel onder den

*) De konferentiën betreffende de aangelegenheden van de residentie Ternate hadden plaats den 25sten, 26sten en 27sten September 1855. Daaraan namen deel, behalve de gouverneur-generaal, de gouverneur der Molukkche eilanden Goldman, de resident van Ternate J. L. de Dieu Stierling en de adsistent-resident ter beschikking van den gouverneur der Molukkche eilanden C. Bosscher.

invloed der meest dweepzieke partij van het tidoreesche hof gekomen. Hij bekleedt zelf de waardigheid van prins Kalif, is een fanatiek en ijverig mohammedaan, heeft als zoodanig weinig toegenegenheid voor den christen-souverein, en telt de talrijke, niet mohammedaansche of alfoersche, onderdanen van het Tidoreesche rijk niet veel meer dan het redelooze vee.

De gouverneur moet alzoo adviseren, om den prins Aboe Bakar nimmer tot den troon te verheffen, daar zijn bestuur ongetwijfeld niet zou strekken tot bevordering van het geluk zijner onderdanen, en hij ook de inzigten der regering, om handel, landbouw en nijverheid in zijne staten te ontwikkelen, zooveel mogelijk zou tegenwerken.

Ten aanzien der troonopvolging in de rijken van Ternate en Tidore blijft de gouverneur zich geheel refereren aan den inhoud van zijne geheime missive van den 29sten Augustus en de daarbij gedane voordragt, waarmede ook zijn ambtsvoorganger, zoo als hem uit verschillende gesprekken over deze aangelegenheid gebleken was, volkomen instemde.

Ook de resident van Ternate verklaarde, dat, hoewel hij nog slechts kort in het bestuur was, zijne informatiën en onderzoekingen hem de overtuiging gegeven hadden, dat prins Aboe Bakar in het geheel niet geschikt was om tot sultan te worden verheven, maar dat integendeel prins Alting voor die waardigheid de meeste aanbeveling verdient. Ook vermeent hij, en dit wordt door den gouverneur der Moluksche eilanden beaamd, dat het den sultan van Tidore tamelijk onverschillig is, wie der prinsen van zijn rijk hem op den troon zal opvolgen; doch dat hij voornamelijk tot het herhalen van het onderwerpelijk verzoek gedreven is door de priesterpartij, aan welker hoofd prins Aboe Bakar staat, en die ook in de laatste levensdagen des sultans op hem haar invloed uitoefent.

De gouverneur-generaal beveelt van het verhandelde aanteekening te houden, en den brief des sultans van Tidore te voegen bij de missive van den gouverneur der Moluksche eilanden over de troonopvolging in de rijken van Ternate en Tidore.

Expeditie tegen het landschap Tomori.

De gouverneur der Moluksche eilanden betoogt de noodzakelijkheid, dat er alsnog tot eene expeditie, tegen het op de Oostkust van Celebes gelegen landschap Tomori, worde overgegaan.

De laatste tijdingen, van daar ontvangen, deelden wel is waar mede, dat er sedert het vertrek van z. m. stoomschip Vesuvius, in de maand Februarij jl., geene nieuwe vijandelijkheden hadden plaats gehad, uitgezonderd kleine strooptogten door beide partijen, doch Tomori bleef steeds in het bezit van het op Tomboekoe veroverde grondgebied, hetwelk behoort aan onzen leenman den sultan van Ternate, en waarop alzoo het gouvernement souvereine regten bezit.

De gouverneur-generaal zegt zich te herinneren, dat er in der tijd verschil van gevoelen bestond, tusschen den gouverneur der Moluksche eilan-

den en het marine-departement omtrent het tijdstip, waarop eene expeditie tegen landschap Tomori zou moeten plaats hebben, en vraagt of dit punt nu reeds is opgehelderd?

Overigens verklaart de gouverneur-generaal zich nog geene duidelijke voorstelling te kunnen te maken van de juiste ligging van het landschap Tomori, dat zelfs niet op de nieuwste kaarten van de Oostkust van Celebes voorkomt.

Op eene geheel nieuwe kaart van den Molukschen archipel, zamengesteld door den luitenant ter zee Melvill van Carnbee, worden door den adsistent-resident Bosscher de ligging en grenzen van het landschap Tomori aangewezen. Hij toont aan hoe dat landschap, dat zich geheel onafhankelijk beschouwt èn van het gouvernement èn van Ternate, eene enclave vormt in het rijk van Tomboekoe, zoodat het ten noorden en ten zuiden door de Tomboekoesche landen, ten westen door het rijk van Loewoe, en ten oosten door de diepe bogt of baai van Tomori begrensd wordt, welke baai op vroegere kaarten, onder de onjuiste benaming van Tolobaai voorkomt.

Wat nu betreft het verschil tusschen de voorstellen van den gouverneur der Moluksche eilanden en het advies van het marine-departement, omtrent het meest geschikte tijdstip om de expeditie te doen plaats hebben, zulks is daarin gelegen, dat het marine-departement alleenlijk heeft gelet op de heerschende moessons en winden aan de stranden, zoo als zij door den luitenant ter zee Matthijssen zijn beschreven, en niet heeft in aanmerking genomen dat de moessons in de binnenlanden van Tomori juist staan in eene tegenovergestelde verhouding tot die aan de stranden.

In de oostmoesson valt de regen vaak bij stroomen neder op de kustplaatsen, en doet de zuidoostenwind langs de stranden een zoodanigen golfslag ontstaan, dat de ankerplaatsen moeijelijk en gevaarlijk worden. Daarom achtte het marine-departement het begin der westmoesson verkieslijker tot uitvoering eener expeditie tegen Tomori.

Maar in de oostmoesson is het juist de drooge tijd in het binnenland van Tomori; en in de westmoesson, wanneer het aan de stranden gunstiger weder is, vallen er zulke zware stortregens in het binnenland, dat de menigvuldige rivieren ondoorwaadbaar en bevaarbaar worden, en vaak, buiten hare oevers tredende, het geheele omliggende land overstroomen.

Het bergachtige terrein, waar de hoofdkampongs Petasia en Tofontoekoe liggen, is alsdan ongenaakbaar door de kuilen en gaten, welke de regens doen ontstaan, en moeijelijkheden opleveren, die door een inboorling ter naauwernood, doch zeker niet door gewapende vreemdelingen, kunnen worden te boven gekomen.

Mogt er dus tot eene expeditie tegen Tomori besloten worden, dan zou het wenschelijk zijn, daartoe niet het begin van de westmoesson maar het begin van de oostmoesson, en wel de maand April, te kiezen.

Wat nu betreft de noodzakelijkheid eener zoodanige expeditie, schijnt het ter naauwernood betoog te behoeven, dat zulk eene akkaparatie en schen-

ding van ons grondgebied niet straffeloos kan worden geduld, en zulks te minder daar het landschap Tomori staat onder den invloed van het rijk van Loewoe, dat op zijne beurt het oppergezag van Boni erkent, zoodat het niet vreemd zou zijn, indien dat laatste rijk, hetwelk steeds zijne magt zoekt uit te breiden, hierin de hand had.

Wat hiervan ook zij, de billijkheid en regtvaardigheid vorderen, dat het gouvernement òf den sultan van Ternate vergunne om zelf zijn verloren grondgebied te heroveren, òf zulks voor hem onderneme.

Het eerste moet nadrukkelijk worden ontraden, uithoofde de sultan tot de herovering niets anders zou kunnen bezigen, dan zijne onderdanen van Halmahera, de Tobellorezen, Lalodarezen, Galelarezen, enz.

Deze lieden verleenen geen kwartier aan hunne vijanden, maar rooven, plunderen en vermoorden alles wat zij zien, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, zoodat een dergelijke expeditie een ware moordpartij zou worden.

Maar ook hunne vrienden en bondgenooten sparen zij niet, nemen van hen alles weg wat hun aanstaat, zoodat het voor de Tomboekoerezen zelven tamelijk onverschillig is, wie bij hen rooven en stroopen, de Tomoriërs of de woeste benden des sultans, hunne zoogenaamde bondgenooten. En eindelijk zullen die benden, na volbragte expeditie, niet huiswaarts keeren; maar in den archipel blijven zwerven en rooven, en nog jaren lang deze wateren onveilig maken.

Op alle deze gronden vermeent men dringend te moeten adviseren tot het uitvoeren der voorgestelde expeditie naar het landschap Tomori.

De gouverneur der Molukssche eilanden en de resident van Ternate vereenigen zich geheel met deze beschouwing. Eerstgenoemde zegt eene uitvoerige nota te hebben doen vervaardigen van alles wat omtrent deze aangelegenheid is verhandeld, en vermeent dat ook daarbij de noodzakelijkheid eener zoodanige expeditie, en wel tegen den aanvang der oostmoesson, op goede gronden is uiteengezet.

Het werd ook, behoudens beter oordeel, wenschelijk geacht, de expeditie, indien zij mogt plaats vinden, zooveel mogelijk te doen bestaan uit javaansche soldaten, niet alleen omdat deze beter bestand schijnen tegen vermoeijenissen en den invloed van het klimaat, maar ook omdat zij alsdan welligt door het alhier gestationeerde stoomschip zouden kunnen worden overgebragt, zonder dat het noodig zou wezen daartoe nog een stoomvaartuig van Java te zenden.

De gouverneur-generaal beveelt de door den gouverneur der Molukssche eilanden bedoelde nota te voegen bij de aanteekeningen der konferentiën en te beschouwen als ware zij ingelascht, en autoriseert tevens genoemden hoofdambtenaar, om, met referte tot die nota en het hier verhandelde, nog voor zijn vertrek uit de Molukken, een voorstel te doen, om de expeditie tegen het landschap Tomori, in het begin van de aanstaande oostmoesson, liefst in April, te doen plaats hebben.

AANTEEKENINGEN OVER TOMBOEKOE EN TOMORI.

Nota omtrent de oneenigheden tusschen het rijk van Tomboekoe en het landschap Tomori op de oostkust van Celebes en nopens eene expeditie tegen laatstgenoemd landschap.

Reeds in de rapporten van den ambtenaar Revius, die, naar aanleiding van een besluit van den 5den Augustus 1849, in het jaar 1850 de oostkust van Celebes bezocht, werd melding gemaakt van ernstige oneenigheden, die tusschen het rijk van Tomboekoe en het naburige Tomori waren uitgebroken, ten gevolge waarvan verscheidene kampongs, aan Tomboekoe ondergeschikt, door de Tomoriërs waren overvallen, en de ingezetenen gevankelijk weggevoerd.

Genoemde ambtenaar voer naar Tampira op, en trachtte met de maroles (hoofden) van Tomori, in aanraking te komen, ten einde eene bevrediging tusschen de twistende partijen te bewerken. Hij had werkelijk eene ontmoeting met eenige hoofden van minderen rang, doch de maroles, hoewel beloofd hebbende naar Patasia te zullen komen, wisten zich onder allerlei voorwendsels aan de uitvoering van die belofte te onttrekken, zoodat Revius zich genoodzaakt zag onverrigter zake weder te vertrekken.

Het schijnt, dat hij, in zijne teleurstellingen daarover, zich vóór zijn vertrek bedreigingen tegen de Tomoriërs heeft laten ontvallen, die hen hebben bevreesd gemaakt, en het besluit doen opvatten, voortaan alle aanraking met de gouvernements ambtenaren te vermijden.

Althans toen de ambtenaar Bosscher met z. m. stoomschip Vesuvius, Tomboekoe bezocht, en terwijl de officieren van dien bodem bezig waren, met het opnemen der baai van Tomori, vaardigde hij andermaal een paar zendelingen naar voornoemde maroles af, die echter, na eenige dagen terug komende, hem de tijding bragten, „dat de Tomoriërs naar geene voorstellen luisteren wilden, en noch met de Kompagnie (het gouvernement), noch met den sultan van Ternate, iets wilden te maken hebben."

Bekend met het gouvernements besluit van 15 Julij 1852, waarbij was goedgevonden: de bewoners van Tomori vooreerst ongemoeid te laten wegens vroeger aan Tomboekoe toegebragte nadeelen, tenzij nieuwe handelingen van eerstgenoemd landschap eene beslissing onvermijdelijk mogten maken, — achtte die ambtenaar het niet raadzaam, zich verder met de zaak in te laten, en verliet hij, nadat zijne zending was volbragt, in de maand Januarij de Oostkust van Celebes.

In het laatst van het jaar 1853 werd hij echter andermaal derwaarts afgevaardigd, met z. m. stoomschip Etna. Hij vernam toen van den oetoesan van Ternate en van de landshoofden van Tomboekoe, dat de hoofden van Tomori, vergezeld van een talrijk gevolg, kort na het vertrek van z. m. stoomschip Vesuvius, eenige maanden vroeger tot nabij Wosso waren gekomen, zoo zij beweerden met het oogmerk om den Toewan Kompagnie op te zoeken en hem eens in te lichten omtrent de lasteringen van de Tomboekoerezen, die de Kompagnie (het gouvernement) tot hun vijand zochten te maken.

Het stoomschip echter niet meer vindende hadden de Tomoriërs vijandelijkheden gepleegd en verwoestingen aangerigt, ten gevolge waarvan verscheidene kampongs van Tomboekoe zouden zijn in de asch gelegd en het geheele distrikt van Tomaïki door hen zou zijn veroverd.

De ambtenaar Bosscher, afgaande op het verhaal, hem door de Tomboekoereesche hoofden gedaan, van de pogingen, weinige maanden geleden door de Tomoriërs aangewend, om hem te ontmoeten, vermeende hen thans misschien meer genegen te zullen vinden om aan voorstellen tot eene vreedzame oplossing hunner geschillen met Tomboekoe het oor te leenen; doch de pogingen, die hij tot dat einde wilde in het werk stellen, stuitten af op de vrees der Tomboekoerezen, om een brief of ander teeken naar Tomori over te brengen, of wel om hen zonder een sterk geleide van Europeanen derwaarts te vergezellen.

Het rapport, omtrent het vorenstaande, door voormelden ambtenaar aan den gouverneur der Molukssche eilanden gedaan, deed dien hoofdambtenaar aan de regering voorstellen, om alsnu in de vorenbedoelde geschillen tusschen beiden te treden en magtiging te verleenen, om, in het begin der volgende westmoesson, een stoomschip, versterkt met eenige manschappen uit het garnizoen van Ternate, naar de Tomori-baai te zenden, ten einde door een derwaarts te bestemmen ambtenaar, in overleg met den bevelvoerenden officier van dien bodem en overeenkomstig eene door den gouverneur der Molukssche eilanden uit te reiken instruktie, de bestaande geschillen tusschen Tomori en Tomboekoe, liefst door middel van overreding, doch des noods door dwang, tot eene beslissing te doen brengen, en aan den strijd tusschen die beide landen een einde te maken.

Nadat het advies van het marine- en militair departement ter zake was ingewonnen, werd de verzochte magtiging, bij besluit van 1 Junij 1854, verleend, onder voorwaarde evenwel, dat de sterkte van het detachement niet meer zou bedragen dan een derde van de geheele bezetting van Ternate.

Dit besluit voorloopig medegedeeld zijnde aan den resident van Ternate (welke betrekking destijds door den ondergeteekende bekleed werd), zag hij zich genoodzaakt daartegen bedenkingen in te brengen, op grond van later door hem ingewonnen berigten, die hem de magt der Tomoriërs als veel sterker deden kennen dan men aanvankelijk gedacht had, en waaruit hem bleek, dat men, om hunne hoofdnegorijen Tofontoekoe en Petasia te bereiken, na de rivier van Tomori een dagreis te zijn opgevaren, het land minstens twee of drie dagen zou moeten indringen, over een hoogst moeijelijk en met vele hindernissen bezet terrein.

Daarbij kwam, dat de ambtenaar Bosscher, afgaande op zijne, gedurende de westmoesson aan de stranden opgedane, ondervinding en op de berigten van de hoofden van Tomboekoe, vermeend had het begin van die moesson, of de maand November, als het geschikste tijdperk te moeten beschouwen, om tegen Tomori te ageren, terwijl bij nader onderzoek bleek, dat dit juist het ongunstigste tijdperk was om in het binnenland van dat rijk te dringen, vermits de moessons aldaar juist in omgekeerde verhouding staan tot die aan de kusten, dat wil zeggen: dat men in het binnenland van Tomori,

gedurende de oostmoesson droogte en in de westmoesson zware regens heeft, waarbij het water met zulk een geweld van het centraal gebergte van Celebes stort, dat bijna alle rivieren buiten haar oevers treden, en althans ten eenemale onbevaarbaar, veel minder nog doorwaadbaar zijn.

Hiervan aan den gouverneur der Moluksche eilanden, mijn voorganger, kennis gegeven zijnde, werden die stukken door hem in handen gesteld van den militairen kommandant en van den stations-kommandant in de Molukken, die met hem van oordeel waren, dat, naar aanleiding dier berigten, een detachement van 50 man nu niet meer voldoende kon geacht worden om des noods dwangmaatregelen tegen Tomori in het werk te stellen, en dat daartoe minstens 150 man geregelde troepen, met de noodige inlandsche hulptroepen en koelies onder aanvoering van een ervaren officier, zouden vereischt worden, en dat in elk geval alsnu de oostmoesson als het meest geschikte tijdstip tot eene expeditie naar gemeld landschap moest worden aangemerkt.

De stations-kommandant gaf tevens te kennen, dat zijne debarkements divisie, geheel bestaande uit kortelings aangekomen Europeanen, daarbij van weinig nut zou kunnen zijn.

Deze stukken werden den 30sten November 1854 den gouverneur-generaal aangeboden, met verzoek, om de noodige troepen, die niet uit de moluksche garnizoenen konden getrokken worden, tegen het begin van de oostmoesson herwaarts te zenden.

De gouverneur-generaal achtte het noodig, in deze zaak andermaal het gevoelen van het marine-departement in te winnen, hetwelk deze of enkel uit een maritiem oogpunt beoordeelende, of wel voorbij gezien hebbende hetgeen omtrent de uitwerking der moessons in het binnenland van Tomori zoo geheel verschillend met die aan de kusten gezegd wordt, *waardoor het ten eenenmale onmogelijk is, gedurende de westmoesson in die landstreek te ageren*, bleef persisteren bij het gevoelen dat het begin der westmoesson het meeste geschikt tijdperk was om tegen Tomori te ageren.

Dientengevolge werd de gouverneur der Moluksche eilanden, in April 1855, aangeschreven om te berigten, in hoe verre het nemen van militaire maatregelen in de Tomori-baai nog noodig zou zijn.

Intusschen was de ambtenaar Bosscher in de maand Februarij met z. m. stoomschip Etna andermaal naar de oostkust Celebes afgezonden, en had speciaal in last om naar den staat der geschillen tusschen Tomboekoe en Tomori te onderzoeken en ter plaatse na te gaan, in hoe verre de boven bedoelde berigten, door den resident van Ternate ingewonnen, omtrent de terreinsgesteldheid van en de uitwerking der moessons in het landschap Tomori, alsmede nopens de talrijkheid der bevolking, als juist konden beschouwd worden.

Uit het rapport dat hij den 20sten Maart indiende zal men hebben ontwaard, dat de hierboven bedoelde, bereids door den resident van Ternate ingewonnen berigten, zoowel wat de terreinsgesteldheid als de uitwerking der moessons in het binnenland van Tomori betreft, door hem

geheel en al zijn bevestigd gevonden; dat de strijdbare magt voor Tomori op 4000 met pijl en boog gewapende manschappen begroot wordt; — dat de kampongs Tofontoekoe en Petasia op steile hoogten gelegen en op de inlandsche wijze versterkt zijn, doch aan een europeesche magt slechts geringen wederstand zullen kunnen bieden, uithoofde de Tomoriërs niet voorzien zijn van geschut of andere vuurwapenen; — dat het land genoegzaam levensmiddelen oplevert om de manschappen der expeditie te kunnen voeden, ofschoon hij het doelmatig en voorzigtig acht, zich daarop niet al te zeer te verlaten; — dat de Tomboekoerezen die expeditie kunnen ondersteunen met 400 gewapende manschappen, 200 koelies, 6 korra-korra's en 50 kleinere vaartuigen; — en dat eindelijk de hoofden van dat rijk een aanval tegen Tomori gedurende de westmoesson voor onmogelijk houden.

Eindelijk blijkt nog uit voormeld verslag, dat de vijandelijkheden steeds voortduurden en de Tomoriërs wederom het distrikt Tokalla aangevallen hadden en, na groote verwoestingen te hebben aangerigt, het genoodzaakt hebben, van de Tomboekoerezen af en hun toe te vallen; en eindelijk dat de verbittering van genen thans zoo hoog gestegen was, dat, al kan men met de Tomoriërs in aanraking komen, er bijna aan geene schikking in der minne meer zou te denken vallen.

De Tomboekoerezen verzochten dringend de tusschenkomst van het gouvernement of wel de autorisatie om zelven aanvallend te handelen.

Het komt mij voor, dat de billijkheid vordert dat tot een dezer alternatieven besloten worde, hoezeer ik met den adsistent-resident Bosscher vrees, dat de Tomboekoerezen alleen niet bij magte zullen zijn den strijd tot een gewenscht einde te brengen.

Laat men het aan den sultan over, zijne leenroerige bezittingen te beschermen, dan staat hem daartoe slechts een middel ten dienste, dat namelijk, om eene hongie van Tobellorezen, Lalodarezen, en dergelijke strijdbare stammen, derwaarts te zenden, doch dan stelt men weder eene wijde deur open voor de gruwzaamste moordpartijen en geeft men weder nieuwe elementen aan den zee- en menschenroof in die wateren.

Ik ben alzoo van gevoelen, dat eene expeditie van minstens 150 man geregelde troepen naar het landschap Tomori dringend noodzakelijk is, doch dat zij op géén ander tijdstip dan in het begin van de oostmoesson met de hoop op eenen goeden uitslag kan plaats hebben; voegende ik hierbij, dat de ambtenaar Bosscher, die nu drie malen daar ter plaatse geweest is, door mij mondeling gehoord, heeft te kennen gegeven, dat er voor een zeilschip, bijgestaan door een stoomschip, geen gevaar in kan gelegen zijn, de Tomori-baai te bezoeken; en dat die vaartuigen, ook bij de hevigste oostenwinden steeds eene veilige ankerplaats zullen vinden in het diepste der baai, achter het eiland van dien naam, gelijk uit het kaartje, door de officieren van z. m. stoomschip Vesuvius daarvan zamengesteld, zal kunnen ontwaard worden.

Ik heb mitsdien de eer in overweging te geven dat de sterkte van het

naar Tomori te bestemmen detachement op 150 manschappen gebragt worde, des noods door aanvoer van troepen van Java, en dat die expeditie, instede van in het begin van de westmoesson, in het begin van de oostmoesson plaats hebbe.

Amboina den 29en Augustus 1855.

De gouverneur der Moluksche eilanden

(*w. g.*) GOLDMAN.

Zeerooverij.

De gouverneur der Moluksche eilanden wijst op de zeerooverijen die in de laatste tijden, ook in de residentie Ternate, hebben plaats gehad, en drukt den wensch uit om ook te Ternate een stoomvaartuig in station te hebben.

De gouverneur-generaal verwijst ten dien aanzien, naar het verhandelde in de te Menado gehoudene konferentie, waaruit blijkt dat de regering, hoewel in het algemeen de wenschelijkheid gevoelende van eene vermeerdering van stoomschepen in de Molukken, niet bij magte is om aan die behoeften te voldoen, maar dat zulks grootendeels afhankelijk blijft van de aanneming der voorstellen, door de regering in het moederland aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter vermeerdering onzer stoommarine gedaan, waarbij ook op de behoefte der Oostindische koloniën is gelet.

Evenwel hoopt hij dat de provisioneele stationering van een stoomschip in de residentie Menado, welker kusten toch gemeenlijk het eerst op den weg der zeeroovers liggen, ook van gunstigen invloed zal zijn op de veiligheid der wateren, welke de tot de residentie Ternate behoorende eilanden bespoelen.

Voorts wordt voorlezing gedaan van een rapport van den gouverneur der Moluksche eilanden omtrent den onlangs plaats gehad hebbenden zee- en menschenroof in de residentie Ternate en nopens de tuchtiging en vernieling van de negorij Tobello-sibotto op de oostkust van Halmahera.

Uit dit rapport blijkt, dat de berigten, door den resident van Ternate ingezonden, nopens de bedrijven der zeeroovers, niet van overdrijving vrij waren, en dat de rampen, die zij hebben aangerigt, hoewel zij steeds te betreuren vielen, minder groot waren dan men aanvankelijk vermeende.

Voorts blijkt daaruit nog, dat de verwoesting van Tobello-sibotto in overleg met den sultan van Ternate heeft plaats gehad wegens de weigering der bewoners om de zeeroovers Laba, Manoeroe-goeroe en Tafoeroe, die zich in die negorij verscholen hielden, op de opeisching des residents uit te leveren, en wegens de deelname harer bewoners aan de verschillende roof- en plundertogten, welke in dezen archipel plaats hebben.

Laba, een der meest beruchte roovers van dezen archipel, is na die verwoesting door zijne eigene familie uitgeleverd geworden.

Dat rapport is door den gouverneur-generaal ter nadere behandeling aangehouden.

Nieuw-Guinea.

De gouverneur der Moluksche eilanden brengt in herinnering het denkbeeld eener vestiging op het eiland Nieuw-Guinea, en de voorstellen, naar aanleiding eener aanschrijving van regeringswege door zijnen voorganger gedaan, om de beslissing omtrent eene nederlandsche nederzetting aldaar te doen voorafgaan door een plaatselijk en deskundig onderzoek.

Hij zoude wenschen, zoo daaromtrent nog niet door de regering is beschikt, het bedoelde onderzoek ten dringendste aan te bevelen.

De gouverneur-generaal geeft te kennen, dat ook de regering van oordeel is dat een zaakkundig plaatselijk onderzoek aan alle voorstellen tot vestiging op dit nog zoo weinig bekende eiland dient vooraf te gaan, en dat tot dat onderzoek zal worden overgegaan, zoodra andere belangen gedoogen daartoe de noodige middelen, waaronder een geschikt stoomschip, beschikbaar te stellen, zijnde hiervan en van het te dezer zake verhandelde, mededeeling gedaan aan den minister van koloniën.

Koncessie tot exploitatie van goud- en kopergronden op Batjan.

De gouverneur der Moluksche eilanden brengt genoemd verzoek, gedaan door den heer M. D. van Duivenbode te Ternate, ter tafel.

Bij die gelegenheid komt ter sprake de vraag; in hoeverre eene ontginning van de delfstoffen op het eiland Batjan, hetwelk door een sultan als leenman van het nederlandsch gouvernement geregeerd wordt, is onderworpen aan de voorschriften van het koninklijk besluit van den 24sten Oktober 1850 no. 45 (Indisch Staatsblad 1851 no. 6)?

Men meent dat de sultan van Batjan, als heer van den grond, zelf bevoegd is, aan wien hem goeddunkt, konceesie te verleenen of te weigeren, en dat men zich in elk geval daaromtrent met hem zou hebben te verstaan.

Van een anderen kant wordt aangevoerd, dat, volgens de kontrakten, de sultan geene vreemde oosterlingen of Europeanen binnen zijn gebied mag toelaten zonder voorkennis van het gouvernement, zoodat, zoo hij al bevoegd mogt zijn koncessie te verleenen tot ontginning van delfstoffen, aan wien hem goeddunkt, de toelating toch altijd afhankelijk blijft van de toestemming van het gouvernement.

De gouverneur-generaal deelt mede, dat zeer onlangs door het opperbestuur eene beslissing is genomen en hoofdzakelijk hierop nederkomende, dat het koninklijk besluit van den 24sten Oktober 1850, ofschoon sprekende van geheel Nederlandsch Indië, evenwel geene toepassing kan vinden, dáár waar de voorschriften er van in strijd zouden zijn met bestaande traktaten en regten; zoodat inlandsche vorsten, die vóór genoemd besluit het regt hadden om koncessiën te verleenen en die koncessiën te doen exploiteren, dat regt ook na dat besluit hebben behouden op denzelfden voet. Hij doet evenwel opmerken, dat het altijd moet geacht worden in het belang van ieder ondernemer te zijn, om de toestemming of koncessie van het gouvernement te verwerven, daar hij anders geene aanspraak zou kunnen maken op de bescherming en bevordering zijner onderneming, bij artikel

4 van het aangehaald besluit bedoeld; en welke hij alleen kan verkrijgen door op te volgen de verordeningen, door den Koning voor dergelijke ondernemingen vastgesteld.

De gouverneur der Moluksche eilanden zegt: dat de heer van Duivenbode geen ander doel heeft, dan zich volkomen te onderwerpen aan de op het stuk der ontginning van delfstoffen vastgestelde bepalingen; — dat ook van den sultan van Batjan alle medewerking mag worden verwacht, op den voet zoo als die door het gouvernement zal worden verlangd. Hij vermeent echter dat het onderzoek naar den rijkdom der aangevraagde gronden aan goud en koper niet meer behoeft te worden ingesteld, daar zulks den ingenieur Schreuder bereids was opgedragen die het vermoedelijk reeds zal ten einde gebragt hebben.

De gouverneur-generaal draagt den gouverneur der Moluksche eilanden op, van genoemden ingenieur, bij aankomst op Batjan, mededeeling te vragen van den uitslag van dat onderzoek, en voorts op het onderwerpelijk verzoekschrift, na den resident van Ternate te hebben gehoord, te dienen van konsideratiën en advies, met inachtneming der voorschriften van het koninklijk besluit van 24 Oktober 1850 nº. 45 (Indisch Staatsblad 1854 nº. 6) daarbij tevens, onder overlegging van eene kaart, met naauwkeurigheid aanwijzende de grenzen van de in de koncessie te begrijpen gronden en de voorwaarden, waarop die koncessie zou kunnen worden verleend.

Afstand in erfpacht van Obi en omliggende eilanden.

De heer M. D. van Duivenbode heeft verzocht dat het eiland Groot-Obi, met omliggende eilanden, hem voor 99 jaren in erfpacht moge worden afgestaan, ten einde daar eene onderneming van landbouw uit te oefenen, speciaal zich op de notenteelt toe te leggen en daartoe een tweehonderdtal bannelingen ter zijner beschikking te mogen hebben.

De gouverneur der Moluksche eilanden geeft te kennen, dat hem, tijdens hij nog resident was van Ternate, vele berigten waren geworden, die hem deden vermoeden, dat het eiland Obi en omliggende eilanden rijk waren aan notenbosschen; en dat zelfs de badjoreesche en makassaarsche handelaren, die gewilde specerij van daar afhaalden.

Daarenboven waren die landen voor uitgeweken zwervers van Halmahera en voor bannelingen, van de kolenexploitatie op Batjan ontvlugt, vaak schuilplaatsen, van waar uit zij op de omringende eilanden ongeregeldheden pleegden.

Hij had derhalve het voornemen opgevat, om die eilanden in persoon te bezoeken, na zijne terugkomst van eene reis van de kust van Nieuw-Guinea en Batjan, in April ondernomen, doch tegenspoeden, op die reis ondervonden, hadden hem belet aan dat voornemen gevolg te geven.

De sekretaris van Batjan en de kapitein der Makassaren te Ternate, die inmiddels, op last des gouverneurs, Obi bezocht hadden, bragten bij hunne terugkomst een verslag uit, waaruit bleek dat Groot-Obi en Obi-Latta rijke notenbosschen bevatten, wier vruchten, te oordeelen naar enkele door hen

medegebragte monsters, voor de Bandasche noten niet behoeven achter te staan.

Het rapport van bovenbedoelde hoofden geeft drie plaatsen aan, welke, naar hun inzien, eene goede gelegenheid tot vestiging zouden aanbieden, uithoofde men daar veilige ankerplaatsen, goed rivierwater en uitgestrekte vruchtbare vlakten vindt.

Dit verslag, zegt de gouverneur, hoewel van inlanders afkomstig, boezemt hem groot vertrouwen in, omdat hunne intelligentie hem bekend is en er geene redenen bestaan om hunne waarheidsliefde in twijfel te trekken.

Hij vermeent echter dat, alvorens op deze bevinding eenige plannen te bouwen of voorstellen te gronden, een nader en degelijk onderzoek noodzakelijk is, hetwelk hij aan een ambtenaar, geadsisteerd door een zeeofficier, zou wenschen op te dragen, ten einde tevens de vaarwaters en ankerplaatsen op te nemen, en over de veiligheid daarvan een oordeel uit te brengen.

De gouverneur vermeent dus, dat het verzoek van den heer van Duivenbode vooralsnog voor geene definitieve behandeling vatbaar is.

Er wordt van eene andere zijde aangemerkt dat het bedoelde verzoek, zoo als het daar is liggende, de strekking heeft, eene soort van monopolie te scheppen ten behoeve van een partikulier; dat ook de termijn van 99 jaren, waarvoor de afstand in erfpacht verlangd wordt, veel te ruim voorkomt, en dat voor eene tienjarige vrijstelling van grondlasten, die de rekwestrant wenscht te bedingen, geene gronden schijnen te bestaan, daar het hier geene nieuwe aanplanting geldt, waarvan men de vruchten eerst in de toekomst kan tegemoet zien, maar Obi, volgens de berigten, reeds rijke notenbosschen bezit, wier vruchten men dadelijk kan plukken.

Algemeen wordt dit laatste gevoelen gedeeld en de gouverneur-generaal voegt er bij, dàt de afstand van 200 veroordeelden tot dwangarbeid reeds op zich zelf een overwegend bezwaar zou uitmaken tegen de inwilliging van het verzoek, doch dat daarop in geen geval eene gunstige beschikking kan volgen, zoo lang nog hangende zijn de voorstellen omtrent het landbezit van Europeanen in den Molukschen archipel, door de Indische regering aan die in het moederland gedaan.

In afwachting daarvan blijft het aan den gouverneur der Moluksche eilanden vrijgelaten, de noodige voorstellen te doen tot een nader onderzoek van de Obi-eilanden met betrekking tot hunne geschiktheid tot vestiging van Europeanen tot het drijven van ondernemingen van handel en landbouw.

Veranderingen in de bestaande kontrakten met de sultans van Ternate, Tidore en Batjan.

Vermits bij verschillende gelegenheden is te kennen gegeven, dat men het noodzakelijk achtte, eenige veranderingen in de bestaande kontrakten met de Moluksche vorsten te brengen, verlangt de gouverneur-generaal te vernemen: welke veranderingen men op het oog heeft?

De gouverneur der Moluksche eilanden geeft hierop te kennen, dat de bestaande kontrakten slechts weinig gelegenheid laten om van gouverne-

mentswege toevoorzigt uit te oefenen over het zelfbestuur hunner landen, waarin die vorsten gelaten zijn.

Daardoor worden 's gouvernements bedoelingen, om die landen, door vermeerdering van den handel, de nijverheid en den landbouw harer bewoners, tot meerdere ontwikkeling te brengen, niet bereikt, en blijven er vele misbruiken bestaan, die schadelijk zijn voor het welzijn der bevolking en strijdig met de inzigten der regering.

Hij wenscht dan zoodanige veranderingen in de kontrakten te brengen, als welke berekend schijnen, om ons een grooten invloed in het bestuur dier rijken te verzekeren, en ons het lot van de bewoners krachtdadiger te kunnen aantrekken.

Hij wenscht de vorsten in het zelfbestuur hunner landen te laten, doch wij moeten ons steeds kunnen overtuigen, dat zij *goed* en tot *welzijn* hunner onderdanen besturen.

Evenwel wenscht de gouverneur die veranderingen niet tot stand te te brengen gedurende het leven van de thans regerende, reeds hoog bejaarde sultans van Ternate en Tidore, maar acht het beter die op te nemen bij de nieuwe, met hunne eventuëele opvolgers te sluiten, kontrakten.

De gouverneur-generaal kan zich met dit laatste gevoelen wel vereenigen, doch wenscht de veranderingen, die noodig bevonden worden, nu reeds tot een onderwerp van overleg bij de regering te maken, zonder echter de sultans vooralsnog daarin te mengen.

Hij verlangt mitsdien omtrent deze aangelegenheid des gouverneurs bepaalde voorstellen te ontvangen, nadat hij den resident van Ternate ter zake zal hebben gehoord.

De inboorlingen van Kalentjoetjoe te Ternate.

De gouverneur der Moluksche eilanden geeft kennis, dat in de woning van den sekretaris der residentie is gevonden een naamlooze brief, blijkens zijn inhoud, afkomstig van de zich te Ternate bevindende bewoners van Kalentjoetjoe en behelzende het verzoek om naar hun land te mogen terugkeeren, of wel van onder het bestuur des sultans weggenomen en onder het dadelijk gezag van het gouvernement gesteld te worden.

Tot toelichting voegt de gouverneur er bij, dat Kalentjoetjoe in vroeger tijden heeft behoord tot het gebied van den sultan van Ternate, ofschoon ook de sultan van Boeton daarop aanspraken deed gelden, waardoor het gouvernement dikwerf bemoeijelijkt werd.

Ruim 30 jaren geleden was Kalentjoetjoe tegen den vorst van Ternate opgestaan, en na demping van dien opstand waren de tegenwoordige verzoekers of hunne ouders naar Ternate overgevoerd als straf voor hun verzet, gelijk thans ook nog onderdanen van Tomboekoe en Bangaai, die zich vroeger mede aan opstand hadden schuldig gemaakt, zich te Ternate bevinden.

Toen de kommissaris voor de Molukken A. L. Weddik Ternate be-

zocht (in 1846), had de sultan afstand gedaan van zijne aanspraken op Kalentjoetjoe ten behoeve van den vorst van Boeton, doch had tevens den *wensch* te kennen gegeven om onder dien afstand niet te begrijpen, de zich te Ternate bevindende inboorlingen van Kalentjoetjoe.

Die wensch was door de regering noch afgewezen noch ingewilligd geworden.

De sultan vermeende alzoo, en de gouverneur deelde dat gevoelen, dat die bevolking te Ternate onder zijn gezag behoorde te blijven.

Ook in een ander opzigt achtte de gouverneur dit wenschelijk, daar anders de inboorlingen van Tomboekoe en Bangaai, die om dezelfde redenen uit hun land naar Ternate waren overgevoerd, met gelijke verzoeken zouden opkomen, in welk geval de sultan bijna geene menschen meer zou hebben om de noodige diensten voor het gouvernement en voor zich en de prinsen van zijne familie te doen verrigten.

Hiertegen werd opgemerkt dat de Tomboekoerezen en Bangaaijers niet in denzelfden toestand verkeerden als de lieden van Kalentjoetjoe, daar de eerste rijkjes nog steeds onder het gezag des sultans stonden, terwijl hij van al zijne aanspraken op het laatst bedoelde landschap had afgezien.

De gouverneur-generaal verlangde, dat de gouverneur der Moluksche eilanden den resident van Ternate zou opdragen een onderzoek in te stellen omtrent het regt des sultans om de zich te Ternate bevindende inboorlingen van Kalentjoetjoe zelfs tegen hun wil aldaar aan te houden; waarna een schriftelijk rapport door hem zou worden te gemoet gezien.

Hetzelfde verlangde hij met betrekking tot de zich te Ternate bevindende inboorlingen van Bangaai en Tomboekoe.

Gratifikatiën aan de sultans van Ternate, Tidore en Batjan.

De gouverneur der Molukkche eilanden vestigt de aandacht van den gouverneur-generaal op de treurige finantiëele positie der drie moluksche vorsten, en op den staat van armoede, waarin zij tegenwoordig verkeeren, tegen over de grootheid en vorstelijke pracht hunner voorzaten.

In het bijzonder gaat de sultan van Ternate onder schulden gebukt, terwijl hij eene talrijke familie ten zijnen laste heeft.

De aardbevingen, die op den 14den Julij en volgende dagen hebben plaats gehad, hebben hun wederom aanzienlijke verliezen doen lijden; verliezen, die zij waarschijnlijk uit eigen middelen niet zullen kunnen herstellen.

Hun onbeperkte trouw aan Nederland, vermeent de gouverneur, schenkt hun eenig regt op 's gouvernements edelmoedigheid, om hunne laatste dagen een weinig te verzoeten.

Ook toen de gouverneur-generaal van der Capellen de residentie Ternate bezocht, werd aan de sultans en aan de rijksgrooten en hoofden, onder andere geschenken, toegekend de helft van hetgeen zij en de inlandsche hoofden gedurende een jaar aan geld uit 's lands kas genieten.

De gouverneur stelt voor, om hun ook thans weder eene gelijke tegemoetkoming te schenken.

De geheele som hiervoor vereischt zou beloopen . . . . . *f* 16,060.—
te weten:

Voor *Ternate.*

Aan den sultan	-	5,600.—
Aan de rijksgrooten en hoofden van Ternate en Mortir . .	-	1,500.—
Aan de hoofden van Makian.	-	1,500.—

Voor *Tidore.*

Aan den sultan	-	3,500.—
Aan de rijksgrooten	-	1,000.—
Aan de hoofden.	-	1,000.—
Aan de hoofden van Maba, Wida en Petani	-	1,000.—

Voor *Batjan.*

Aan den sultan.	-	800.—
Aan de hoofden.	-	160.—
Te zamen . . .	*f*	16,060.—

Indien de gouverneur-generaal overeenkomstig deze voordragt mogt kunnen besluiten, verzoekt de gouverneur der Molukksche eilanden voorloopig autorisatie, om deze sommen reeds nu, gedurende zijn verblijf, te doen uitbetalen.

De gouverneur-generaal doet voorlezen het besluit van van den 27sten Mei 1824, waarbij, tijdens het bezoek van den gouverneur-generaal van der Capellen, aan de vorsten van Ternate, Tidore en Batjan, eene gelijke tegemoetkoming werd toegekend.

Daarna merkt de resident van Ternate op, dat het aandeel, volgens boven omschreven maatstaf, aan den sultan van Ternate komende, te gering is in verhouding tot hetgeen die van Tidore ontvangt.

De eerste toch is veel armoediger dan de laatste en heeft veel zwaardere lasten. De sultan van Ternate bewijst den lande veel meer diensten, zoo bij de levering van volk voor persoonlijke diensten, als bij de levering van materialen.

De sultan van Tidore doet in dit opzigt bijna niets.

De gouverneur-generaal vraagt of de beide sultans niet gelijkelijk tot levering van arbeiders en materialen, naarmate der behoeften, gehouden zijn?

Dit bevestigend beantwoord wordende, merkt hij op, dat deze ongelijke verdeeling van diensten een gevolg is van de verkeerde handelwijze der autoriteiten, die het rijk van Tidore hebben vrijgelaten, en van Ternate meer hebben gevorderd dan waartoe het bij kontrakt gehouden was.

Hij acht het dan ook noodig, de diensten tusschen beide rijken meer gelijkmatig te verdeelen, doch ziet in het aangevoerde geen reden, om van den zeer billijken maatstaf, vroeger door den gouverneur-generaal van der Capellen aangenomen, en ook nu weder door den gouverneur der Molukksche

eilanden voorgesteld, af te wijken, en daardoor misschien naijver tusschen de beiden vorsten te veroorzaken.

De gouverneur-generaal voegt er nog bij, dat hij er misschien in het geheel niet over zou gedacht hebben, om, buiten de voor hen bestemde geschenken, aan de sultans nog eene bijzondere gratifikatie, ter gelegenheid van dit bezoek, toe te kennen, ware het niet dat zulks ook in 1824 had plaats gehad, en dat ook de rampen, die de vorsten bij de jongste aardbevingen geleden hebben, reeds op zich zelve eene reden daarstellen, om hun eene bijzondere tegemoetkoming toe te kennen.

Het is dan ook uit die overwegingen dat hij den gouverneur der Molukksche eilanden autoriseert, om de som van *f* 16,060 voorloopig beschikbaar te stellen tot uitkeering der hiervoren gespecificeerde gratifikatiën aan de sultans van Ternate, Tidore en Batjan, alsmede aan hunne rijksgrooten en hoofden, onder gehoudenis, om daaromtrent een nader voorstel in te dienen en goedkeuring op deze verrigting te vragen.

Geene verdere punten door den gouverneur der Molukksche eilanden, of den resident van Ternate, ter overweging voorgebragt wordende, wordt door den gouverneur-generaal de bedenking geopperd, of het ook noodig zou kunnen zijn hulp te verleenen tot dadelijke leniging der rampen, door de jongste aardbevingen veroorzaakt.

De gouverneur der Molukksche eilanden en de resident van Ternate verklaren beiden eenstemmig, dat hiertoe geene noodzakelijkheid bestaat.

De gevolgen der aardbevingen, hoewel altijd treurig te noemen, zijn in de eerste rapporten zeer overdreven afgeschetst, zoo als bij nader, meer bedaard, onderzoek is gebleken, hetgeen vermoedelijk aan de schrik van het oogenblik moet worden toegeschreven, vergroot door de herinnering aan de ontzettende rampen, door vroegere aardbevingen, speciaal door die van 1840, veroorzaakt.

Dadelijke hulp is alzoo niet noodig. Mogten echter eenige gelden kunnen worden bijeengebragt, tot uitdeeling aan hen die het meest geleden hebben, en de liefdadigheid hunner medemenschen tevens het meest behoeven, dan zoude zulks met dankbaarheid worden ontvangen.

De gouverneur-generaal geeft te kennen dat daartoe op Java reeds inschrijvingslijsten zijn geopend, doch dat thans alléén hulp bedoeld was tot leniging van dadelijke behoeften.

Nogmaals werd de verzekering gegeven dat zoodanige hulp niet werd vereischt.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XVIII.

Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland betreffende de overzeesche bezittingen 1820—1824, *getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Minister van Staat Elout. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff.* 1863. 8o.

De heer Elout van Soeterwoude heeft de geschiedenis der diplomatie aan zich verpligt door deze belangrijke uitgave. Het traktaat van 17 Maart 1824, het gevolg der onderhandelingen met Engeland, gevoerd van 1820 tot 1824, beheerscht thans nog onze staatkundige verhoudingen in den Indischen archipel met betrekking tot Engeland. Ter juiste waardering van den geest van dat traktaat en ter onbevooroordeelde of eenzijdige uitlegging daarvan is van groot gewigt de volledige kennis van den gang en den aard der daarover gevoerde beraadslagingen, en tot die kennis levert onderwerpelijk geschrift belangrijke en ten deele nog bij het groote publiek onbekende gegevens.

Eene hoogst belangrijke historische inleiding van den heer Elout van Soeterwoude gaat die gegevens vooraf. De schrijver brengt daarbij ook in herinnering wat hij, betrekkelijk de handhaving van het traktaat, als lid der volksvertegenwoordiging in 1858 heeft in het midden gebragt. Hij meende toen het oogenblik gunstig om de eerbiediging er van te verwerven. Sedert kan niet gezegd worden dat wij ten dezen veel gevorderd zijn, en ook hierdoor werd de schrijver geleid, om de papieren zijns onvergetelijken vaders, tot het traktaat betrekking hebbende, openbaar te maken. In de inleiding wordt daaromtrent het volgende gezegd.

„Door dit alles (het tot 1858 gepubliceerde met betrekking tot het onderwerp) is sedert 1858 mijne taak vereenvoudigd en (op de opneming na van de traktaten zelve, die ook in dezen bundel eene plaats vinden moes-

ten) beperkt tot de uitgave van hetgene nog niet is openbaar gemaakt, en ter juiste waardering dienstig kan worden geacht, uit het „aandeel" door den minister Elout genomen aan alles wat het traktaat van 1824 vooraf ging, vergezelde en is opgevolgd. Dat aandeel getuigt van naauwgezetheid in het behandelen van zaken, maar ook van de goede trouw en de welwillende bedoelingen der nederlandsche regering. Reeds uit dien hoofde heeft de uitgave hare nuttige zijde. Welligt wekt ze anderen op tot het bijeenbrengen van alle de thans hier en daar verspreide stukken. Zij moge in elk geval bij vernieuwing de aandacht vestigen op de noodzakelijkheid van een ernstig streven, om Engeland's ondubbelzinnige eerbiediging te verwerven van de onmiskenbare strekking der overeenkomst."

De stukken, in den bundel bevat zijn, behalve een vijftal bijlagen, de volgende:

Konsideratiën nopens de afdoening der geschillen tusschen Groot-Brittanje en de Nederlanden. 1819.

Korrespondentiën tusschen H. Fagel, A. R. Falck, A. W. C. van Nagell, Lord Castlereach en Elout over het bijwonen der konferentiën te Londen. Oktober 1819—Mei 1820.

Besluit houdende benoeming van plenipotentiarissen ter Londensche konferentie. 12 Junij 1820.

Brieven van A. W. C. van Nagell en H. Fagel aan Elout. Junij 1820.

Kredentiaal en instruktie voor plenipotentiarissen.

Korrespondentie tusschen Elout en A. W. C. van Nagell. Julij 1820.

Uittreksels uit Engelsche dagbladen betreffende de onderhandelingen.

Verbaal van het verhandelde tusschen de britsche en nederlandsche gevolmagtigden, ter regeling der indische zaken. Augustus 1820.

Korrespondentie tusschen A. R. Falck, H. Fagel en Elout betreffende de onderhandeling. Augustus 1820—December 1821.

Besluit van 1 Oktober 1822 betrekkelijk het hervatten der onderhandelingen.

Brieven van H. Fagel, Lord Amherst, A. H. Falck en G. Canning aan Elout. Januarij 1823—Februarij 1824.

Korrespondentie tusschen J. G. Reinhold, H. Fagel, A. R. Falck en Elout, waarbij Nota's en Memoriën over de hervatte onderhandelingen. Januarij—April 1824.

Traktaat van 17 Maart 1824, met de nota's, memorie adstruktief en de wet.

Traktaat tusschen Groot-Brittanje en de Nederlanden van 13 Augustus 1814.

Instruktie voor den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië. 1824.

Brieven van Falck, van der Capellen en Crawfurd aan Elout over de uitvoering van het traktaat. September 1824—Augustus 1827.

Julij 1863. —∧—

XIX.

Handleiding voor bouwkundigen en industriëlen in Nederlandsch Indië, door van Lakerveld en Brocx. Eerste Afdeeling. Personeel. 's Gravenhage. Gebroeders van Cleef. 1863. 8o.

Met genoegen vestigen wij de aandacht op dit werk, dat, volgens den prospektus, van grooten omvang zal worden, doch waarvan tot dusverre slechts de eerste afdeeling ter onzer beschikking is. Deze eerste afdeeling bevat veel wetenswaardigs, niet alleen voor hem die zich op Java op bouwkunde of fabriek- of landbouwondernemingen wil toeleggen, maar ook voor hem, die zich eene nadere kennis wenscht te verschaffen van den inlandschen ambachtsman en landbouwer. Het voornemen der schrijvers komt ons voor allezins goedkeuring te verdienen, en hun lang verblijf in Indië en hunne daar opgedane ondervinding geven grond tot de verwachting, dat zij in de vervulling der taak, die zij op zich genomen hebben, niet zullen te kort schieten. Zij zijn voornemens hun onderwerp te behandelen in vijf afdeelingen, waarvan zij de volgende omschrijving geven:

Eerste afdeeling. Beschrijving van de personen, die in verschillende industriëele aangelegenheden het werkend element uitmaken, hunne geaardheid, wijze van werken en door hen gebruikt wordende gereedschappen. Vervolgens — voor de gevallen waarin de Europeaan met den inlander in aanraking komt — eene zoo volledig mogelijke beschrijving van de wijze, waarop het gezag, in het belang van de uit te voeren werken en van onzen zedelijken invloed, op het werkend element behoort te worden uitgeoefend.

Tweede afdeeling. Beschrijving van de bouwstoffen, welke bovenbedoelde personen zullen behoeven, zoo als:

1. De verschillende houtsoorten in Oost-Indië.
2. De palmsoorten, bamboe-rotting en hetgeen het plantenrijk in Oost-Indië verder voor de industrie oplevert.
3. De verschillende natuursteenen, kalk, zand en cement, daar aanwezig en geschikt voor de bouwkunde.
4. De bouwmaterialen, welke van andere landen naar Oost-Indië worden aangevoerd.

Derde afdeeling. Beschrijving van gebouwen, pakhuizen, enz. en van de onderdeelen er van, zoo als die in Nederlandsch Oost-Indië algemeen worden daargesteld en veelal door wettige bepalingen daar te lande als normaal aangenomen; de bereiding van materialen voor die werken en verder wat hierop betrekking heeft en hiertoe is in acht te nemen en op te volgen, welke beschrijving zal worden verdeeld als volgt:

1. De aanwending en bereiding van materialen ten behoeve der uit te voeren werken.
2. Gebouwen en andere werken met hunne onderdeelen, in verband met de daaromtrent in Oost-Indië bestaande wettelijke bepalingen.
3. Analysen en grondregels, waarnaar begrootingen en beramingen van kosten moeten worden opgemaakt.

4. De wijze waarop in het algemeen last wordt gegeven tot het opmaken van begrootingen van kosten, enz.

5. Modellen, begrootingen, enz.

Vierde afdeeling. Beschrijving van bruggen, wegen, verbetering van rivieren en opstuwingen met het oog op de irrigatie, behandeld in denzelfden geest als bij de derde afdeeling.

Vijfde afdeeling. Beschrijving van etablissementen van suikerfabriekatie, tabak- en indigo-kultuur, enz. benevens de kultuur van gronden en grondstof.

Met belangstelling zal zeker de verschijning der volgende afleveringen worden te gemoet gezien.

XX.

Verslag van de werkzaamheden en de verrigtingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen sedert de algemeene vergadering van 16 *November* 1861, *voorgelezen in de algemeene vergadering van het Genootschap van* 27 *Maart* 1863. *Batavia* 1863. *Landsdrukkerij. Fol.*

Reeds in een vorig nommer is melding gemaakt van dit verslag, en wij hebben er toen enkele bijzonderheden uit medegedeeld, welke wij verpligt waren aan eene welwillende hand, die ze ons nog vóór het afdrukken van het Verslag had toegezonden.

Met genoegen kondigen wij thans het verschijnen van het verslag in zijn geheel aan, omdat het de onmiskenbare blijken oplevert, dat het Genootschap met ijver voortgaat de wetenschappen, tot welke het zich sedert de laatste jaren beperkt heeft, te bevorderen en uit te breiden. Die wetenschappen zijn de indische talen, oudheidkunde en geschiedenis en land- en volkenkunde, en wanneer men in het verslag naleest wat op dit gebied in Indië in de beide laatste jaren is verrigt, komt men tot de erkentenis dat het Genootschap zijn werkkring ten dezen nog steeds uitbreidt en dat het aan ijverige beoefenaren der genoemde wetenschappen in Indië minder dan ooit ontbreekt. Wij mogten daarop reeds wijzen, toen wij de 11e en 12e deelen van het Tijdschrift des Genootschaps aankondigden en op den rijken inhoud daarvan wezen. Maar blijkens het verslag gaat het Genootschap ook ijverig voort met het uitgeven zijner Verhandelingen, waarvan het 30e deel thans het licht ziet. 's Genootschaps verzamelingen en boekerij werden, deels door schenkingen, deels door aankoopen, weder aanmerkelijk verrijkt, waardoor de behoefte aan een nieuw gebouw des te meer werd gevoeld, doch in welke behoefte nu spoedig voorzien zal worden door de beschikbaarstelling daarvoor door de regering van eene belangrijke som.

Met genoegen ook vernemen wij uit het verslag, dat het Genootschap nog een' ruimen voorraad bouwstoffen beschikbaar heeft voor zijn Tijdschrift.

In de eerstvolgende deelen van dat Tijdschrift kan men verwachten te zullen aantreffen de volgende bijdragen.

Wetten en voorschriften van een chineesch geheim genootschap, uit het Chineesch vertaald door pastoor Langenhof.

Beschrijving van het regentschap Mokko-mokko, door J. M. C. E. Le Rutte.

Iets over de door de Dajah's in de Westerafdeeling van Borneo zoo gezochte tempajangs of tadjou's, met platen, door C. Kater.

Naamlijsten der europeesche westelijke gezaghebbers, alsmede der inlandsche gezaghebbers van den Oosthoek (van Java), door J. Hageman Jcz.

Opgave der oudheden in den Oosthoek (van Java), door J. Hageman Jcz.

Plakaten van 1799 over looden munt en over papieren geld, toegezonden door J. Hageman Jcz.

Rapport van C. Kater, handelende over een op de Boven-Kapoeas plaats gehad hebbenden sneltogt, ondernomen door eene bende Dajah's.

Aanteekeningen, vervaardigd door J. Th. Bik op eene reis naar Bima, Timor, Banda, Amboina en de Moluksche eilanden, door hem gedaan in 1821 met C. G. C. Reinwardt, aan boord van de brik Experiment, kapitein J. Huper.

Beschrijving van de Peloeti-baai op Ceram, door C. B. H. von Rosenberg.

Beschrijving van het terrein tusschen Sepa en Makariki en het kustland tusschen de Elpapoeti- en Peloeti-baai, door C. B. H. von Rosenberg.

Beschrijving van Kaap Latoe tot Wai-Isa, door Tournier.

Rapport betreffende eene reis naar de Aroe- en Kei-eilanden, door W. Huisman; gezagvoerder van het stoomschip Telegraaf.

Nota betreffende het eiland Engano, door den adsistent-resident van Benkoelen.

Opstel over de godsdienst en het bijgeloof der Chinezen, door J. J. C. Francken.

Nota over de mapalus-vereenigingen in de Minahassa.

Aanteekeningen op een reis naar de Anambas-, Natoena- en Tambelangroepen, door E. Netscher (reeds gedrukt in het 14e deel).

Verhaal van het beleg van Malakka in 1784 door E. Netscher.

Rapport van den kommandant van z. m. schroefstoomschip Admiraal Koopman betreffende eene reis van Yokohama naar de Lioekioe-eilanden.

Verslag eener reis naar de Aroe- en Kei-eilanden, door H. C. van Eibergen.

Verslag eener reis naar de Zuidwester-eilanden, door H. C. van Eibergen.

Verder wordt ook door het bestuurslid Mr. H. D. Levyssohn Norman voor het Tijdschrift gereed gemaakt eene beschrijving van de gebruiken bij het aangaan van huwelijken door de leden der inlandsche bevolking in de bezittingen buiten Java en Madura, en zulks naar aanleiding van rapporten, te dien aanzien door de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur aan de regering gediend.

Ten opzigte van het Tijdschrift deelt het verslag nog mede, dat de notulen der vergaderingen, welke vroeger in het Tijdschrift werden gelascht en daardoor veel plaats wegnamen, die anders voor belangrijke verhandelingen en opstellen had kunnen zijn gebezigd, voortaan afzonderlijk zullen worden uitgegeven als een aanhangsel van het Tijdschrift, zoodat in den regel bij elke aflevering ook eene aflevering Notulen, met afzonderlijk doorloopende paginering, zal verschijnen. Deze notulen-afleveringen zullen uitgegeven worden door de zorg van 's Genootschaps verdienstelijken sekretaris den heer Mr. T. H. der Kinderen, die ook op zich heeft genomen de bewerking eener afzonderlijke uitgave der notulen van het Genootschap van den eersten tijd af, waardoor hij hoopt te leveren eene hoogst belangrijke bijdrage, niet alleen voor de geschiedenis van het Genootschap, maar ook, in zekeren zin, voor eene geschiedenis van de wetenschappelijke ontwikkeling der laatste 90 jaren in Nederlandsch Indië.

Julij 1863.

XXI.

Algemeen verslag van den staat van het Schoolwezen in Nederlandsch Indië. Afgesloten onder ultimo 1861. *Batavia. Landsdrukkerij.* 1862. 8°.

Dezer dagen ontvingen wij een exemplaar van het: Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië, afgesloten onder ultimo 1861. Batavia 1862. 8°. Dit verslag is in drie afdeelingen gesplitst t. w.

A. Voor Europeanen en inlandsche christenen, opgemaakt door de hoofdkommissie van onderwijs.

B. Voor inlanders, opgemaakt ter algemeene sekretarie.

C. Gymnasium Willem III, opgemaakt door het kollegie van kuratoren.

Uit de eerste afdeeling blijkt van voortdurenden vooruitgang in en uitbreiding van het onderwijs, van wege het gouvernement aan de kinderen van Europeanen gegeven.

Op *Java* waren op het einde van 1861 42 gouvernementsscholen in werking, verdeeld over 32 plaatsen en bevolkt met 1922 leerlingen, aan wie door 101 personen onderwijs werd gegeven. Te Batavia (Batavia, Weltevreden, Meester-Cornelis) waren 5 dier scholen, te Samarang ingelijks 5, te Ambarawa 2, te Soerabaya 4, op elke hoofdplaats der overige residentiën 1 en bovendien 1 te Salatiga, Wonosobo, Poerbolingo, Tjilatjap, Japara, Ngawi, Grissee en Malang.

Op *Madura* waren twee scholen met 3 onderwijzers en 48 leerlingen.

Op de buitenbezittingen bestonden nog slechts 17 scholen, t. w. 6 op Sumatra (Padang, Padang-pandjang, Fort de Kock, Benkoelen, Palembang), 1 op Banka (Muntok, ult. 1861 nog niet in werking), 1 te Riouw, 1 op Borneo (Bandjermassin), 4 op Celebes (Makassar, Maros, Menado), 1 te

Ternate, 2 te Amboina, 1 op Banda en 1 op Timor (Timorkoepang). Deze scholen waren gezamenlijk bevolkt met 946 leerlingen, aan wie door 49 personen onderwijs werd gegeven.

Het gezamenlijk aantal gouvernementsscholen voor Europeanen in geheel Nederlandsch Indië was alzoo 62, dat der leerlingen 3516 en dat van het onderwijzend personeel 142 (87 onderwijzers, 39 ondermeesters en 18 kweekelingen).

In het jaar 1833 bedroeg het getal der bedoelde scholen nog slechts 19 en het aantal leerlingen 1160, en op het einde van 1845 waren deze cijfers nog slechts tot 24 en 1445 geklommen.

Het Gymnasium Willem III te Batavia is onder de bedoelde scholen niet begrepen.

Het Verslag behelst, onder Afdeeling C, een afzonderlijk rapport over deze gewigtige instelling. Daaruit blijkt dat in Julij 1861 het aantal leerlingen 83 bedroeg, waarvan 64 internes en 19 externes. Dat rapport bevat weinig bemoedigends.

Een gymnasium is voor Indië onmisbaar, maar het Gymnasium Willem III zou op uitgebreider schaal nuttig kunnen werken indien de oprigters de fout niet hadden begaan er tevens eene opvoedingsgesticht van te maken.

Indien aan het vroegere denkbeeld der hoofdkommissie van onderwijs in Indië gevolg ware gegeven, zou Indië zich thans hebben kunnen verheugen over gymnasia te Batavia, Samarang en Soerabaya, welke te zamen minder kostbaar zouden zijn geweest dan thans het door den aard zijner inrigting en plaatsing slechts op zeer beperkte schaal werkende gymnasium te Salemba. Gelukkig, voor de toekomst van het gymnasiaal onderwijs in Indië is het gemakkelijker tot eene vereenvoudiging en doelmatiger en tevens minder kostbare inrigting te komen dan het omgekeerde, en daarom vreezen wij niet dat de hand aan het Gymnasium Willem III zal geslagen worden anders dan om het op doelmatiger grondslagen te hervormen.

De afdeeling A van het verslag behelst de volgende bijzonderheden omtrent de partikuliere schoolinrigtingen in Nederlandsch Indië. Er waren ultimo 1861 partikuliere scholen

te	Batavia	7	met	581	leerlingen.
"	Samarang	6	"	274	"
"	Salatiga	3	"	103	"
"	Djokdjokarta	1	"	22	"
"	Probolingo	1	"	?	"
"	Soerakarta	1	"	23	"
"	Patti	1	"	15	"
"	Soerabaya	6	"	108	"
"	Padang	3	"	53	"
	Tot.	29	"	1179	"

Omtrent het schoolwezen onder de inlandsche christenen deelt het verslag, met uitzondering van Depok (1 school met 51 leerlingen), slechts bijzonderheden mede betreffende het gouvernement der Moluksche eilanden.

In de residentie Amboina en onderhoorigheden waren 81 scholen, met 104 inlandsche onderwijzers en 8029 leerlingen, en in de Minahassa 155 scholen (12 gouvernements inlandsche christenscholen, 113 christen-genootschaps-scholen en 30 christen-negorijscholen), te zamen met 6965 scholieren.

Met betrekking tot het schoolwezen voor den inlander in Nederlandsch Indië handelt afdeeling B van het verslag over de kweekscholen te Soerakarta en Bandong, de normaalschool te Fort de Kock en de verschillende scholen op Java en de buitenbezittingen. Daaruit blijkt, dat op het einde van 1861, behalve de kweekscholen, scholen gevestigd waren in de volgende residentiën van Java.

Java.	Krawang	1	scholen	met	25	leerlingen.
	Preanger-regentschappen	5	"	"	264	"
	Cheribon	1	"	"	54	"
	Tagal	3	"	"	106	"
	Pekalongan	1	"	"	22	"
	Samarang	2	"	"	58	"
	Japara	2	"	"	72	"
	Rembang	4	"	"	174	"
	Soerabaya	1	"	"	54	"
	Madura	1	"	"	45	"
	Pasoeroean	3	"	"	151	"
	Bezoeki	1	"	"	39	"
	Bagelen	3	"	"	267	"
	Banjoemas	2	"	"	96	"
	Banjoewangi	1	"	"	33	"
	Kadoe	2	"	"	56	"
	Madioen	5	"	"	204	"
	Patjitan	1	"	"	16	"
	Kediri	4	"	"	167	"
	Tot.	48	"	"	1903	"

In Bantam, Batavia en Buitenzorg, Soerakarta, Djokdjokarta en Probolingo werden dergelijke scholen tot ult. 1861 gemist. De inlandsche bevolking in die zes residentiën bedraagt meer dan 3,600,000 zielen en is dus *talrijker* dan die van geheel Nederland.

Ook voor de overige residentiën is de verhouding van scholen en leerlingen tot de sterkte der inlandsche bevolking uiterst ongunstig te noemen. Wij hebben ons de moeite gegeven die evenredigheden op te sporen en hebben daardoor de volgende uitkomsten bekomen.

						Scholier. op zielen.
Krawang	op	163,986	zielen.	25	scholieren.	= 1 : 6559.
Preanger-regentsch.		829,505	"	264	"	= 1 : 3142.
Cheribon	op	890,136	"	54	"	= 1 : 16483.
Tagal	"	448,924	"	106	"	= 1 : 4235.
Pekalongan	"	319,678	"	22	"	= 1 : 14530.
Samarang	"	953,198	"	58	"	= 1 : 16434.
Japara	"	534,281	"	72	"	= 1 : 7420.
Rembang	"	677,813	"	174	"	= 1 : 3889.
Soerabaya	"	1,169,546	"	54	"	= 1 : 21658.
Madura	"	492,834	"	45	"	= 1 : 10951.
Pasoeroean	"	459,058	"	151	"	= 1 : 3040.
Bezoeki	"	296,965	"	39	"	= 1 : 7614.
Bagelen	"	721,732	"	267	"	= 1 : 2703.
Banjoemas	"	534,351	"	96	"	= 1 : 5566.
Banjoewangi	"	37,805	"	33	"	= 1 : 1145.
Kadoe	"	466,702	"	56	"	= 1 : 8334.
Madioen	"	407,210	"	204	"	= 1 : 1996.
Patjitan	"	108,096	"	16	"	= 1 : 6756.
Kediri	"	353,096	"	167	"	= 1 : 2114.
Geheel Java	"	22,514,262	"	1,903	"	= 1 : 6576.

Men ontwaart, hoeveel ten dezen nog te wenschen is overgebleven. Des te meer zal men zich verheugen over de reeds naar Indië gezondene aanschrijving van den minister van koloniën, de strekking hebbende om het onderwijs der inlandsche bevolking op ruimer schaal te doen plaats hebben.

Uit den aard der zaak moet het onderwijs der inlandsche bevolkingen op de buitenbezittingen nog meer te wenschen overlaten. Hieromtrent leert het verslag dat op het einde van 1861 in werking waren op

Sumatra.	Padangsche benedenlanden	14	scholen	met 511	leerlingen.
	Padangsche bovenlanden	4	"	" 162	"
	Tappanoli	8	"	" 136	"
	Benkoelen	4	"	" 139	"
	Lampongsche distrikten	1	"	" 35	"
	Tot.	31	"	" 983	"

Voorts spreekt het verslag nog van één school op Banka (te Muntok) met 53 leerlingen en van 2 scholen in het gouvernement Celebes (te Makassar en Maros), te zamen met 40 leerlingen.

Bijzondere opmerking verdient de staat, voorkomende aan het einde van het verslag der hoofdkommissie en behelzende eene opgave der ten behoeve van den inlander verstrekte en verkochte schoolboeken enz. over het jaar 1861. Men vindt daar titels van 59 boeken, meestal maleische en javaan-

sche, vermeld, waarvan in genoemd jaar te zamen ongeveer 7300 exemplaren zijn verkocht en verstrekt, t. w. ruim 2½ duizend op Sumatra, en de overige, op eenige tientallen na, alle op Java.

Aug. 1863.

XXII.

Het gaslicht, toegelicht voor de jeugd. Een leesboek voor de scholen, door R. J. L. Weyhenke en J. M. Rosskopf. Batavia. Lange en Co. kl. 8o.

Wij kunnen ons niet onthouden dit boekje aan te kondigen en aarzelen niet het een juweeltje te noemen. Het werd in Indië geschreven en gedrukt en voornamelijk voor de europeesche jeugd in Indië bestemd, en daarom zal de aankondiging in dit tijdschrift niet gewraakt kunnen worden. Het boekje kan niet missen onder de Indische jeugd veel nut te stichten en haar op eene zeer bevattelijke en aangename wijze te leiden in die gedeelten der kennis van natuur- en scheikunde, welke bij niemand van eenige opvoeding behoort te ontbreken.

De aanleiding tot het opstellen van dit leesboek was de oprigting eener gasfabriek te Batavia. Het was een gelukkig denkbeeld der heeren Weyhenke en Rosskopf, van deze te Batavia geheel nieuwe zaak nut te trekken voor het onderwijs, en zij hebben dat denkbeeld op eene niet minder gelukkige wijze tot verwezenlijking gebragt. Dergelijke boekjes zijn van uitstekend praktisch en zedelijk nut voor de leerlingen, die er reeds op zeer jeugdigen leeftijd door worden ingewijd in de natuur die hen omringt en geleid tot het opmerken van en het nadenken over hare verschijnselen, voor zooverre die zich in het dagelijksch leven voordoen.

Wij wenschen de schrijvers geluk met hunne welgeslaagde poging en kunnen niet nalaten den wensch uit te drukken dat zij het bij deze proeve niet zullen laten.

Aug. 1863.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

De Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam over de belangen van en den handel op Nederlandsch Indië.

In het belangrijk „Verslag van den handel, scheepvaart en nijverheid van Amsterdam over het jaar 1862", opgemaakt door aan den hoofde dezes genoemde Kamer, wordt ook met eenige regels gewezen op de indische belangen. Wij begroeten die woorden met genoegen, omdat zij een blijk te meer zijn van toenemende belangstelling van het moederland in Indië en omdat ook de Kamer van koophandel van onze hoofdstad blijkbaar het gevoelen huldigt, dat de bloei van Indië behoort bevorderd te worden en dat die bloei niet dan bevorderlijk kan zijn aan de belangen van handel en nijverheid in Nederland. Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat aan het gevoelen van de Kamer van koophandel en fabrieken van de eerste koopstad des rijks een bijzonder gewigt te hechten is. Ieder die de beginselen eener staatkunde van vooruitgang, ook op koloniaal gebied, huldigt, zal met genoegen ontwaren dat ook Amsterdam die beginselen meer en meer wordt toegedaan.

Zie hier wat het verslag met betrekking tot Indië o. a. zegt.

„Dat de handelsverhouding van onzen staat tot onze oostindische koloniën meer en meer de aandacht ook van onze Kamer bezig houdt, spreekt van zelf. De lotgevallen van de voordragt betreffende de partikuliere kultuurondernemingen zijn door onze Kamer met die belangstelling gevolgd, waarop een wetsontwerp staat kan maken, dat zoo éénig eene gelegenheid aanbiedt om de dubbele positie van onzen staat ten opzigte der oostindische koloniën — waar hij èn als souverein èn als handelaar werkzaam is — in al hare eigenaardigheden te onderscheiden en te waarderen.

Zoo lang onze staat op dat gebied zelf als het ware koopman blijft, kan het niet anders of vele gevallen zullen zich voordoen, waarop algemeene beginselen, zoo als zij in Europa worden toegepast, moeten afstuiten *).

*) Deze uitdrukking is minder gelukkig. Men zal waarschijnlijk hebben willen zeggen dat de *toepassing* der algemeene beginselen soms moet gewijzigd worden. RED.

Wat echter vóór alles pligt schijnt, is dit, dat de baten, die de koloniën aanbieden, niet alleen aan het moederland ten goede komen, maar ook worden dienstbaar gemaakt tot ontwikkeling van die landstreken zelve. Als zoodanig komt ons voor de verbetering der middelen van verkeer op Java. De aanleg van spoorwegen aldaar, die de binnenlanden met de havenplaatsen moeten verbinden, die de bevolking in beter onderling verkeer kunnen brengen en de ontwikkeling van uitgebreide gronden zullen bevorderen, is eene dringende noodzakelijkheid: te dringender naarmate Britsch Indië ons op dat gebied zoo krachtig is voorgegaan. Pogingen, die gedurende 1862 zijn aangewend om koncessiën tot het aanleggen van dergelijke spoorwegen op Java te verkrijgen, verdienen alle ondersteuning.

Ook de zorgen voor onze europeesche maatschappij op Java mogen aan de aandacht der regering niet ontgaan. De suikerkontraktanten, voor zoo ver hunne klagten over de regeling van het jaar 1860 gegrond zijn, de Java-bank die meerdere uitbreiding verlangt, hebben regt op de belangstelling ook van het gouvernement.

Wat dit laatste punt betreft, de inrigting der Java-bank, zoo hangt dit naauw te zamen met een ander punt, dat in zeer bijzondere mate de aandacht der Kamer in het afgeloopen jaar heeft bezig gehouden, te weten de wijze, waarop Indië als het ware van kapitaal- en kredietmiddelen van regeringswege wordt voorzien.

Van de drie middelen toch, waardoor het tekort der indische administratie wordt gedekt, de vermeerderde verkoop van produkten op Java, de geldzendingen naar Indië en het trekken van wissels door het indische bestuur op het departement van koloniën, schijnt het laatste, in zijne dikwijls willekeurige toepassing, soms tot gegronde klagten aanleiding te hebben gegeven. De handel maakt zich van tijd tot tijd bezorgd of de regering bij het trekken van die wissels zich ook te veel door exklusieve regels laat binden, en onze Kamer heeft ook den wensch geuit, dat de regering er naar streven moest om ook in deze zaak te handelen, zoo als de natuurlijke loop aanwijst, en als beginsel aan te nemen om op den wisselkoers geen invloed te willen uitoefenen.

Wij sluiten onze beschouwingen over onze koloniën met nog te wijzen op de klagten onzer reederijen over de zoo traag voortgaande verbetering der haven en reede van Samarang."

In het hoofdstuk „Handel" van hetzelfde verslag vinden wij voorts nog de volgende beschouwingen.

„De oostindische handel gaat zijn eigen weg, en voert zijn rijke schatten naar deze stad. De Handelmaatschappij en de partikuliere handel trekken als om strijd Java's produkten herwaarts om aan de handelaars gelegenheid te geven ze door de wereld te verspreiden.

Het is de hoop van de Kamer, dat die Partikuliere invoer steeds blijve toenemen. De energie moet wakker blijven om nieuwe wegen op te zoeken. Dàn alleen kan onze koloniale handelsmarkt blijven bloeijen; niet in

loonzaken alleen, maar ook in zaken voor eigen rekening moet het heil worden gezocht."

Kosten van de spoorwegopnamen op Java.

Op de begrooting van Nederlandsch Indië voor 1862 werd voor kosten van de spoorwegopnamen op Java gebragt eene som van niet minder dan *f* 190,000.— waaronder aan:

1. Traktementen van den adviseur, belast met eene zending naar Nederlandsch Indië tot het doen van een onderzoek naar de bestaande middelen van vervoer en tot verbetering derzelve, van den hoofdingenieur, de ingenieurs en het verder personeel . . . . . *f* 135,200.—
2. Reis- en verblijfkosten . . . . . " 34,500.—
3. Aankoop van boeken, tijdschriften, werktuigen en herstelling dezer laatste . . . . . " 4,000.—
4. Bureau- en lokaalbehoeften. . . . . " 4,800.—
5. Huur van bureau-lokalen en kosten van aanbouw van tijdelijke keeten . . . . . " 2,200.—
6. Voor diverse uitgaven. . . . . " 9,300.—

Totaal . . . *f* 190,000.—

De Tin-exploitatie op de Karimon-eilanden.

In het Julij-nommer deelden wij een berigt mede omtrent de tinontginning op de Karimon-eilanden. Wij namen dat berigt over uit het laatste toen ter onzer beschikking zijnde deel (het twaalfde) van het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde.

Sedert hebben wij ontwaard dat bedoeld berigt, hoe juist misschien ook met betrekking tot den toestand der tinontginning op de Karimons een paar jaar geleden, thans volstrekt niet meer terug geeft den werkelijken toestand dier ontginning, die sedert door eene afzonderlijke maatschappij is opgevat en met kracht wordt gedreven.

In het Verslag van den handel, scheepvaart en nijverheid van Amsterdam over 1862, opgemaakt door de Kamer van koophandel en fabrieken aldaar, lezen wij bl. 40 het volgende.

" Van Biliton-tin werden ook eenige partijen verkocht. Op dit oogenblik is er van dit tin geen voorraad in de eerste hand, en daar men het laatstelijk op Java heeft verkocht en later zal verkoopen, heeft men vooreerst op onze markt niet meer te verwachten."

In de Bijlage op genoemd Verslag komt verder nog volgende mededeeling voor.

„Wij zijn in de gelegenheid gesteld iets te melden omtrent de Karimon-tinmijnen-maatschappij.

Na de oprigting dezer maatschappij in het laatst van 1861, kwam de administrateur in April 1862 te Singapoera aan en begon onmiddellijk het benoodigde chineesche werkvolk voor de ontginning van tinmijnen op Groot-Karimon aan te werven. Het andere eiland, Klein-Karimon, ook tot de koncessie behoorende, zal nog niet in exploitatie gebragt worden voordat de werkzaamheden op Groot-Karimon tot eene zekere hoogte geklommen zijn.

Eenige maanden moesten natuurlijk verstrijken met het openen van wegen, het onderzoek naar de meest geschikte terreinen voor de bedoelde exploitatie, de inrigting van woningen, enz. In November 1862 ontving de direktie echter reeds berigten van het welslagen der aanlegging van mijnen en op het einde van December 1862 werd haar berigt: „Drie groote kollongmijnen en één koeliet-kollongmijn zijn in werking; de dammen zijn gelegd, de waterwerken gemaakt, de bosschen gekapt, de pompen gereed en de blaasbalgen in aanmaak; 1 pakhuis en de benoodigde woningen zijn ingerigt. Wij hebben eene brug in zee gemaakt, zoodat zonder bezwaar gelost en geladen kan worden, en de drie kollongmijnen zijn onderling door smalle doch voldoende wegen verbonden. De drie kollongmijnen hebben eene uitgestrektheid elk van 120 à 180 voet; het aantal werklieden heden bezig is 450 man."

Reeds is een partijtje tinerts tot proefnemingen aan de direktie verzonden en mag zij hopen, binnen weinige maanden de eerste partijen gesmolten tin gescheept te krijgen.

De monsters erts en gesmolten tin, die de direktie van Groot-Karimon ontving, werden door de bekwaamste chemici van ons land onderzocht, en het eerste rijk aan tin, het laatste van uitmuntende kwaliteit bevonden, die voor geen andere tinsoort onderdoet en in elk opzigt met Banka-tin gelijk staat.

De direktie mag verwachten, dat deze niet zonder groote bezwaren begonnen ontginning met den tijd nog op veel grootere schaal zal kunnen voortgezet worden en dat haar maatschappij het voorbeeld, op Banka en Biliton zoo gunstig gegeven, zal kunnen volgen.

Dezer dagen ontving de direktie ook monsters van rotstin, dat in groote hoeveelheid op Karimon voorhanden schijnt te zijn, en in een volgend jaar hoopt zij ook hiervan gunstige berigten te kunnen mededeelen."

Tot zoo ver genoemd berigt. Het is ons aangenaam te kunnen berigten dat de direkteur der Karimon-tinmijnen-maatschappij, de heer Mendel te Amsterdam, ons heeft toegezegd de mededeeling van verdere meldenswaardige berigten betreffende deze exploitatie, die wij dan ook niet zullen nalaten ter kennis onzer lezers zullen brengen.

Augustus 1863.

Prijsvragen over koloniale onderwerpen.

In de algemeene vergadering van het Provinciaal Utrechtsche Genootschap van kunsten en wetenschappen, gehouden den 30sten Junij 1863 zijn, onder anderen, uitgeschreven als Prijsvragen, te beantwoorden vóór 1 December 1864:

1. Een onderzoek naar de oorzaken van het verval en den ondergang der Oostindische Kompagnie.

2. Eene geschiedenis van de Volkplanting aan de Kaap de Goede Hoop, sedert hare eerste vestiging tot op onze tijden, onder het oppergezag der Nederlanders. Behalve hare lotgevallen, inrigting, bestuur, maatschappelijken en kerkelijken toestand, verlangt het Genootschap daarin aangewezen te zien den invloed, dien de Nederlanders gehad hebben op de beschaving van dat gedeelte van Afrika.

Onder de prijsvragen, wier termijn van beantwoording 1 December 1863 verstrijkt, meldt het Verslag van de bovengenoemde algemeene vergadering onder anderen de volgende:

1. Welke beginselen van eene meer verlichte regeerkunde heeft men, sedert het begin dezer eeuw, in de verhouding tusschen Nederland en de Oostindische bezittingen gehuldigd, bepaaldelijk met betrekking tot de bescherming, aan de kolonisten en aan de inlandsche bevolking tegen willekeur verzekerd? Men verlangt op dit punt eene vergelijking der nederlandsche met de britsche en fransche koloniale verordeningen (deze prijsvraag werd in 1862 voorgesteld).

2. Een historisch-kritisch overzigt der Maleische letterkunde. Hierbij wordt niet slechts eene beschouwing der gedrukte, maar ook zooveel mogelijk der nog ongedrukte maleische werken verlangd (voorgesteld in 1860).

3. Geschiedenis van de vestiging der Nederlanders in Guinea of op de westkust van Afrika, van den aanvang af tot op onzen tijd (voorgesteld in 1860).

4. Eene geschiedenis der ontdekkingen op Nieuw-Guinea, en een overzigt van onze tegenwoordige kennis van dit eiland en zijne bewoners (voorgesteld in 1861).

Ten opzigte van de voorwaarden tot mededinging enz. zijn door het Genootschap de volgende bepalingen vastgesteld.

Voor de op zich zelve voldoende en bij vergelijking best gekeurde beantwoording van elke der bovenstaande vragen wordt eene gouden medaile uitgeloofd, op den stempel des Genootschaps geslagen, ter innerlijke waarde van drie honderd gulden, of hare waarde in geld, ter keuze van den schrijver.

De verhandelingen, bestemd om naar den uitgeloofden eereprijs te dingen, moeten vóór of uiterlijk op den aangeduiden datum bij het bestuur zijn ingekomen.

Alle verhandelingen, welke naar een der uitgeloofde prijzen dingen, moeten met eene andere hand geschreven zijn dan die des schrijvers, en, in plaats van met den naam van dezen, met eene spreuk zijn onderteekend,

onder bijvoeging van een verzegeld biljet, dezelfde spreuk tot opschrift voerende, en waarin zoowel de naam des schrijvers als zijn adres eigenhandig door hem zijn opgegeven. Ook moeten de verhandelingen, — voor welke, naar goedvinden, van de nederduitsche, hoogduitsche, engelsche, fransche of latijnsche taal mag worden gebruik gemaakt (met uitzondering alleen van de *latijnsche* vragen, voor welke bepaaldelijk het latijn gevorderd wordt), duidelijk met italiaansche letters geschreven zijn, en vrachtvrij toegezonden worden aan den sekretaris des Genootschaps, Dr. J. W. Gunning te Utrecht.

Alleen de biljetten, behoorende tot de verhandelingen aan welke de bepaalde eereprijzen zijn toegewezen, worden geopend; die der afgekeurde stukken daarentegen worden op de algemeene vergadering ongeopend verbrand.

Indien de schrijver eener prijsverhandeling lid is van het Genootschap, moet zulks op het verzegeld biljet, 't geen die verhandeling vergezelt, door het woord *lid* worden aangeduid.

De bekroonde prijsverhandelingen blijven de eigendom van het Genootschap, hetwelk haar onder zijne werken uitgeeft. Zij kunnen alzoo door niemand, hetzij geheel of ten deele of bij invoeging in eenig ander werk, worden herdrukt, zonder toestemming der direktie.

De aftreding van den heer Lion als hoofdredakteur van het Bataviaasch Handelsblad.

In een der voorwoorden van de editie voor Nederland van het Bataviaasch Handelsblad van den 26sten Junij deelt de heer Lion mede, dat hij besloten heeft zich van de leiding van dat blad terug te trekken.

Velen zullen dit besluit van den ijverigen voorstander der hervorming van Indië betreuren, en alhoewel de heer Lion verklaart aan den strijd op koloniaal staatkundig gebied tot het laatst toe *als soldaat* te zullen blijven deel nemen, meenen wij dat daarin geene vergoeding ligt voor zijn aftreden als hoofdredakteur.

Zeker is de moed van den soldaat ook op Indisch politiek gebied onmisbaar en deze moed heeft den heer Lion nooit ontbroken, maar het is vooral de beleidvolle besturing van dien moed, die de gewenschte uitkomsten kan doen bereiken.

Talenten vereenigd met moed, zoo als die bij den heer Lion worden aangetroffen, zijn zeker zeldzaam. Maar wij zouden gewenscht hebben dat zijn beleid daarmede steeds in overeenstemming ware geweest.

Het voorwoord, waarin de heer Lion kennis geeft dat hij de redaktie neêrlegt, is getiteld: Voorzigtigheid. Hij komt op tegen degenen die „in de dagbladen van Nederland en tot in Indië bazelen van *voorzigtigheid* in het behandelen van de belangen van Indië ten einde niet te verbitteren."

Wij gevoelen ons niet geroepen om voor die d gbladen op te treden, en wij begrijpen volkomen de verontwaardiging van den soldaat, wanneer men hem voor de tromp van het vijandelijk geschut van voorzigtigheid spreekt.

Maar wij maken een groot verschil tusschen voorzigtigheid en beleid. Voorzigtigheid sluit in zich ontwijken van gevaar, beleid daarentegen bezwering van gevaar. Voorzigtigheid wijst op vermijden van strijd, beleid daarentegen op behalen van zege.

En nu gelooven wij dat de taktische bekwaamheid wel in hooge mate het deel is van den heer Lion, maar dat hij haar in het vuur van zijn moed dikwijls buiten toepassing heeft gelaten.

Het artikel zelf van den geachten publicist komt ons voor het bewijs te leveren van onze stelling.

Hij wijst op teleurstelling en gebrek aan medewerking en ondersteuning, vooral in Indië.

„Wat wij vreezen voor het welslagen van onze pogingen (zegt de heer Lion), zijn onze vrienden in Indië.

„De anti-cornlaw-league heeft de overwinning behaald omdat zij *eendragtig* handelde; zij heeft overwonnen omdat zij zich „leaders" koos en op hunne ervaring, hun doorzigt en hunne vaderlandsliefde vertrouwde; daardoor alleen werd eendragtig zamenwerken mogelijk, daardoor werd het mogelijk „public spirit" op te wekken en eene omwenteling in de denkbeelden van het geheele volk tot stand te brengen.

„In Indië ziet men juist het tegenovergestelde verschijnsel; „public spirit" is er nog niet en kon ook moeijelijk opgewekt worden, zoolang elk schrijver, die zich sedert gisteren op het veld der publiciteit heeft gewaagd, heden reeds niet alleen de ervaring van anderen meent te kunnen missen, maar ook de meer ervarenen dadelijk aanvalt en verlangt zijne eigene wijsheid als de leidende in de plaats te stellen.

„Dat maakt zamenwerking onmogelijk, dat maakt goede uitkomsten uiterst moeijelijk en versterkt de vijanden van den vooruitgang in Indië, die in Nederland zoo talrijk zijn, in hun tegenstand.

„Wij komen er rond voor uit, dat het *die* takinerende vrienden zijn, die wij meer vreezen dan onze heftigste vijanden; wij erkennen dat wij *dien* strijd moede zijn en dat wij daarom besloten hebben, ons van de leiding van het Bataviaasch Handelsblad terug te trekken."

Wij willen niet ontkennen dat in deze woorden veel waars gelegen kan zijn, maar het is de vraag of den tegenstand der vrienden door beleid niet ware te voorkomen of te matigen geweest. Niemand kan grooter vijand zijn van transaktiegeest of van bewimpeling der waarheid dan wij, maar de waarheid kan op verschillende wijze gezegd worden en dezelfde beginselen kunnen op verschillende wijze worden verkondigd.

Wie zich als leider der openbare meening opwerpt stelt zich noodwendig voor, zijn doel te bereiken. Het hangt dan af, behalve van zijne bekwaamheid, van den weg dien hij inslaat, en van de wijze hoe hij dien bewandelt, of hij zal slagen.

En nu komt het ons voor, dat welligt het terrein, waarop de hoogstverdienstelijke redakteur van het Bataviaasch Handelsblad zijn' weg gekozen en dien betreden heeft, voor een deel de aanleiding is van den aard zijner

stelling, die hem ten slotte onhoudbaar is voorgekomen en hem tot aftreding als leider van zijn blad heeft doen besluiten. Voor ons is ten opzigte van den heer Lion geen spraak van gebrek aan „of onvoorzigtigheid", maar wel van eenigen twijfel of zijn talent steeds gesteund is geweest door de noodige takt. En wanneer deze twijfel gegrond mogt zijn, dan meenen wij het er tevens voor te mogen houden, dat eene grootere mate van beleid de vrienden, die de heer Lion meer vreest dan zijne openbare vijanden, méér voor hem zou hebben gewonnen dan gebleken is het geval te zijn, en dat hij gunstiger uitkomst zou hebben verkregen, indien hij bij het „fortiter in re" ook het „suaviter in modo" meer algemeen had toegepast.

Wat hiervan zij, en met hoe leede oogen velen hem de redaktie zullen zien nederleggen, zijne medewerking tot opbouw van eene gezonde praktische koloniale staatkunde zal men op prijs blijven stellen; — en ook wij wenschen den onvermoeiden strijder nog lang lust en krachten toe om, al is het dan slechts als eenvoudig soldaat, zijne talenten dienstbaar te doen zijn aan den bloei van Indië.

Aug. 1863. V.

Verplaatsing der Redaktie van Leiden naar 's Gravenhage.

Sedert Augustus 1863 is de redaktie van dit Tijdschrift van Leiden naar 's Gravenhage verplaatst, waarom HH. medewerkers en uitgevers uitgenoodigd worden hunne bijdragen en ter aankondiging in dit tijdschrift bestemde drukwerken aan het adres der redaktie ter dezer stede te willen inzenden.

's Gravenhage
1 Sept. 1863.

DE

STAATKUNDIGE VERHOUDING

DER VOLKEN VAN

SUMATRA'S WESTKUST *).

Voorheen was Sumatra in drie groote landschappen verdeeld, waarvan het noordelijke Batta, het middelste Menangkabou en het zuidelijke Ballantri, of ook Kampang, werd genoemd.

De grenzen van het Menangkabousche gebied waren, ten noorden de rivieren Singkel en Siak, ten zuiden de rivieren van Majutta en Palembang, ten westen en oosten de Indische zee.

Het gebied, zoo als het thans door het gouvernement bezeten is, bevat dus nog niet al hetgeen, waarop het gouvernement, volgens de bovengenoemde staatkundige regten, aanspraak heeft.

Dit verklaart, waarom de kommissaris-generaal van Nederlandsch Indië, in zijn besluit van den 11den Oktober 1833, en in zijne instruktie aan den luitenant-kolonel J. H. C. Bauer van 13 Oktober 1833, de uitbreiding van het gebied tot aan de voormalige grenzen, noordwaarts tot Singkel, zuidwaarts de Dertien-kotta's, en oostwaarts zoo ver men komen konde in de rigting van Siak en Indragiri, als einddoel aangewezen heeft.

Van die uitbreiding werd evenwel voorloopig afgezien, en zelfs eene gedeeltelijke ontruiming van het bezette gebied bevolen, bij ministeriëele aanschrijving van den 1sten September 1841, en als regel vastgesteld, dat men vooreerst zich bepalen moest tot bevestiging van ons gezag binnen de bestaande grenzen, zonder evenwel de uitbreiding als einddoel geheel te laten varen.

De toestand, waarin de bevolking verkeert, is die van rust en tevredenheid, hetgeen voornamelijk moet worden toegeschreven aan de milde beginselen van bestuur, welke door den kommissaris-generaal, bij besluit van den 11den Oktober 1833, zijn voorgeschreven.

---

*) Dit artikel is ontleend aan de in vroegere nommers reeds vermelde memorie van den generaal van Swieten.

Dit besluit schrijft voor, onthouding van bemoeijenis met de inwendige aangelegenheden van het volk, en het heeft daardoor veel bijgebragt om de bestaande onrust te temperen, ontevredenheid weg te nemen, het vertrouwen te vestigen en aan de tegenstanders van het gouvernement middelen van opruijing te ontnemen.

Hoewel onthouding in de inwendige en huishoudelijke aangelegenheden van de inheemsche bevolking vrij algemeen het beginsel is der nederlandsch-indische regering, was een meer uitdrukkelijk voorschrift daartoe voor Sumatra noodig geworden, omdat de bijzondere instellingen en wetten der Sumatranen, zoo afwijkende van hetgeen elders wordt aangetroffen, bij onderscheidene hoofden van bestuur een te groot verlangen naar hervorming van den volksgeest en de instellingen hadden opgewekt. Men had zeker goede oogmerken daarmede, maar zij hielden het land, even als vroeger de hervormingsplannen der padries, tegen onze plannen in rep en roer.

Het verzet van het Maleische volk tegen de hervormingen der padries, die ze toch in naam van God en den Profeet vorderden, had het europeesche gezag kunnen inlichten, dat christenen, naar het mohammedaansche begrip ongeloovigen, evenmin zouden slagen, en dat die hervormingen, waartegen zich bovendien de geestbeschaving en het volksbegrip verzetteden, door gemis van medewerking, slechts verwarring in de maleische huishouding konden brengen en voedsel moesten geven aan de proceswoede die het volk kenmerkt.

Maar men was toen in de geheimen van de maleische instellingen, en van de gehechtheid des volks daaraan, nog niet zoo diep ingedrongen als thans, en daardoor den dwaalweg der hervormingen ter goeder trouw, maar ter kwader ure voor de rust en pacifikatie, ingeslagen. Het gouvernements besluit van den 11den Oktober 1833 maakte daaraan gelukkig een einde. Een der hoofden van het bestuur had op die hervormingszucht eene loffelijke uitzondering gemaakt. Het was de resident en militaire kommandant H. J. J. L. Ridder de Stuers, die van 1824—1829 het gezag voerde, met veel beleid en geringe magt gedurende den Javaschen oorlog de rust bewaarde, de volksinstellingen eerbiedigde, en geene hervormingen daarin beoogde maar ze integendeel strekken liet om het volk zelf de policie en veiligheid te doen handhaven. Geen hoofd van het bestuur heeft vóór of ná hem diepere kennis van de volkszeden gehad of grooter vertrouwen aan de verontruste gemoederen ingeboezemd.

De instruktie van 1833 bevatte de volgende hoofdpunten:

a. De inlandsche bevolking zal van alle drukkende en direkte belastingen vrij zijn *). De in- en uitgaande regten, het zoutmonopolie en de amfioenregten worden behouden.

b. De inlandsche bevolking wordt vrijgesteld van alle heerendiensten *om niet*, en die *tegen betaling* zullen zoo min mogelijk worden gevorderd.

*) Door de heffing van een territoriaal regt op de koffij bleef de kommissaris-generaal dit beginsel niet getrouw.

Alle werkzaamheden, die in het belang van het gouvernement moeten plaats hebben, zullen door vrijwillige arbeiders worden verrigt, en in het vervoer van goederen zal worden voorzien door een goed ingerigt transport- en koelie-etablissement.

c. Aan de voornaamste hoofden zal een maandelijksch traktement van *f* 25.— tot *f* 200.—, naar gelang van hunne belangrijkheid, invloed en geschiktheid, worden toegelegd.

d. De bevolking zal gelaten worden in het volkomen bezit van hare politieke en huishoudelijke regten, zoodanig dat het gouvernement zich niet zal bemoeijen met het benoemen van hoofden, met de regtspleging of met eenige andere huishoudelijke aangelegenheid.

Om de koncessiën niet te ver te doen gaan, had het gouvernement zich de bevoegdheid voorbehouden, om uit elk distrikt een bepaald en nader te regelen *) aantal manschappen op te roepen, tegen binnen- of buitenlandsche vijanden, alsmede den doormarsch van zijne troepen door alle distrikten en het regt om wegen en forten aan te leggen overal waar zulks tot bewaring der openbare rust of ter bevordering van den handel noodig mogt wezen; en voorts om als scheidsman op te treden in alle inwendige geschillen of anderzins met naburen, voor zoover partijen zich onderling niet zouden kunnen verstaan †), en om het voeren van oorlog te verbieden en tegen te gaan.

Misdrijven, gepleegd tegen het gouvernement, zoo als opstand, weerspannigheid, het vermoorden of mishandelen van 's gouvernements dienaren, of wel het spoliëren van 's gouvernements eigendommen, zouden kunnen gebragt worden voor den raad van justitie te Padang, die tijdelijke zittingen in de bovenlanden zou kunnen houden.

De toepassing dezer beginselen van bestuur heeft eene goede uitwerking gehad en de bevrediging van het volk en de herstelling der rust voorbereid. Het maleische volk, dat zoo hardnekkig tegen de nederlandsche heerschappij en voor het behoud harer instellingen gestreden heeft, is allengs tot rust teruggekeerd, toen het zich overtuigd had dat die instellingen niet meer bedreigd werden of niet meer aangerand zouden worden.

Voor die onderwerping heeft het volk rust en welvaart verkregen en is het in het genot eener maatschappelijke en staatkundige vrijheid gelaten, als slechts aan weinige volken te beurt valt. Zijne burgerlijke instellingen, zeden en gebruiken, zijne regtspleging en strafwet zijn onveranderd gebleven. De benoeming der hoofden geschiedt door volkskeuzen. Er zijn voortreffelijke wegen en transportinrigtingen, een bloeijende landbouw, levendige handel, nijverheid en rijkdom, die alle reden geven, om voor Sumatra een' hoogeren trap van welvaart en ontwikkeling te voorspellen.

---

*) Deze regeling heeft nooit plaats gehad.

†) Uit dit voorbehoud en het gedurig inroepen van het scheidsgeregt onzer ambtenaren, is allengs de overgang van het geheele bestuur in hunne handen ontstaan op den voet als nu plaats heeft.

Wanneer de weg die thans gevolgd wordt niet wordt verlaten, zal men gewis die voorspelling zien uitkomen.

Hoe de kultuur van de koffij is toegenomen, sedert 1847, werd hier boven reeds gezegd *). De buitenlandsche handel hield daarmede gelijken tred, zoo als uit de onderstaande opgave blijkt.

In 1849.	Invoer	*f*	5,028,067	Uitvoer	*f* 4,064,562
" 1850.	"	-	4,877,406	"	- 3,816,281
" 1851.	"	-	7,105,161	"	- 5,491,548
" 1852.	"	-	8,868,782	"	- 6,513,041
" 1853.	"	-	8,773,474	"	- 8,493,201
" 1854.	"	-	10,645,694	"	- 10,468,352
" 1855.	"	-	9,668,777	"	- 8,566,519
" 1856.	"	-	12,455,253	"	- 11,297,905
" 1857.	"	-	12,440,056	"	- 10,009,009

Het gevolg daarvan is geweest, dat verscheidene nieuwe handelshuizen zich te Padang hebben gevestigd en aldaar nederlandsche kapitalen overgebragt, die regtstreekschen handel met het moederland hebben en de nationale nijverheid voeden. Het was een bewijs van vertrouwen in de nieuwe rigting, welke het sumatrasche produktief vermogen had genomen, een vertrouwen, dat door het gewestelijk bestuur op hoogen prijs is gesteld en zoo veel doenlijk met wederkeerig vertrouwen en behulpzaamheid is beantwoord.

Het sumatrasche bestuur heeft het zich altijd tot pligt gemaakt, om, bij het bestendigen van de inwendige rust, vreedzame verstandhouding met de onafhankelijke naburige landschappen te onderhouden, en het is daarin volkomen geslaagd. Na het jaar 1845, dat de laatste verwikkelingen met de maleische naburen heeft gezien en eenige landschappen bij het sumatrasche gebied deed voegen, is geene verstoring van die zijde meer gekomen.

Hier en daar zijn wèl pogingen en aanbiedingen gedaan, om onder het gezag van het Nederlandsche gouvernement te worden gesteld, waartoe aanleiding gaven de rust en welvaart, die de maleische onderdanen van het gouvernement genoten, zoo gunstig afstekende bij de regeringloosheid, die in de onafhankelijke landschappen heerschte en nog heerscht.

Die aanbiedingen werden echter altijd beleefd van de hand gewezen, wijl eene uitbreiding aan en eene verplaatsing van de oostelijke grenzen geen nut en slechts last zoude aangebragt hebben, indien niet tevens bezet werden de voorname riviermonden van de oostelijke stroomen Indragiri, Kampar en Siak.

Het moet intusschen erkend worden, dat de belangrijkheid der gemeenschap naar het oostelijk strand, door middel der bevaarbare rivieren, veel verminderd is sedert naar het westelijk strand een goed stelsel van wegen en vervoertuigen is tot stand gebragt.

De weg naar Padang is voor het gouvernements gebied korter, veiliger

*) Zie het artikel: Het koffijstelsel ter Sumatra's Westkust, geplaatst in het April-nommer van dit Tijdschrift. RED.

en gemakkelijker. In tien à twaalf dagen kan men van Limapoeloe naar Padang en terug zijn en tijd gehad hebben zijne zaken te verrigten, waarvoor naar het oosterstrand even zoo vele weken worden gevorderd. Men vindt te Padang een goed voorziene stapelplaats en ruime markt, om alle inheemsche produkten van de hand te zetten, in persoon of door gemagtigden, wat aan de oostkust het geval niet is, waar de reizende handelaar nog blootgesteld is aan velerlei afpersingen in elk der landschapjes, die hij doorreist (welker hoofden zich souvereine regten, belastingen, doorvoerregten enz. aanmatigen), soms zelfs aan roof en moord.

De oostelijke waterwegen, vooral die van de Djambische rivier langs den tak Batanghari, nabij Alahanpandjang op de zuidelijke helling van den berg Talang ontspringende, zullen van gewigt kunnen worden, indien er ontginning van delfstoffen wordt aangevangen, welke het menigvuldigst zijn in het zuiden van den Talang en noordwaarts van den berg van Indrapoer.

Men vindt daar (te Soengei-talang in het landschap Alahanpandjang en Soengei-aboe) zwavel, koolzuur lood met zilver, goud, koper, ijzer, vitriool en bruinsteen; en te Boekoet-sampang (Siblaboe in het distrikt VII Kotta) kwikerts, houdende gemiddeld 60 pCt.

Ook in geval van kolonisatie, indien het in de plannen van de regering konde komen om de oostelijke alluviale gronden voor de katoenkultuur te benuttigen door het overbrengen aldaar van chineesche of andere oostersche landbouwers, zou het bezetten van het oosterstrand van nut kunnen zijn.

Om echter de scheiding, die tusschen het gouvernement en het onafhankelijk gebied staatkundig bestaat, niet ten nadeele der welvaart en het verkeer der beide volken te doen uitloopen, hetgeen voor hen zeer ongerieflijk zoude geweest zijn, omdat zij door vermaagschapping en aanhuwelijking nagenoeg één volk uitmaken, werd de in- en uitvoer van de natuurlijke produkten van den grond toegelaten. Hiervan was uitgesloten de uitvoer van koffij en de invoer van opium en koperen munt.

Daarentegen mogten de voortbrengselen van den grond ingevoerd en europeesch fabriekaat in ruil uitgevoerd worden. Het is waarschijnlijk dat deze fiskale verzachting, waarbij de partijen aan beiden zijden voordeel hadden, oorzaak is geweest van de rust en het te niet gaan van den sluikhandel.

De meer noordelijk gelegene landschappen Padanglawas, Sosak en Adjoran, in 1843 door ons ontruimd, missen sedert dien tijd de voordeelen van rust en zekerheid, die zij onder het nederlandsche bestuur hadden leeren kennen.

In Januarij 1854 naderde de daar heerschende ordeloosheid onze grenzen van zeer nabij. De schoone kampong Oetannopan in het distrikt Broemen aan de oostelijke helling van den berg Maleh gelegen, werd veroverd, en de bevolking met alle have en goed, een prooi des vijands, als buit weggevoerd om als slaven op het schiereiland (Malakka) of aan zeeschuimers te worden verhandeld.

Onder de gevangenen waren ook vele vrouwen, dochters of verwanten van mandhelingsche hoofden en mindere leden der bevolking, die te Oetan-

nopan uitgehuwlijkt waren en op wie de ouders, volgens de wetten der djoedjoer (toehor) nog regten of aanspraken konden doen gelden. Een dezer vrouwen, gehuwd aan het eerste hoofd der kampong Oetannopan, is eene nicht van den mandhelingschen primaat, den jang-di-pertoean van Kotta-siantar, een man van veel invloed bij het mandhelingsche volk, getrouw aanhanger van het gouvernement en bij het bestuur zeer geacht. Zijne officieuse tusschenkomst, om verzachting te brengen in het lot der gevangene bevolking in het algemeen en zijner nicht in het bijzonder, werd met smaad beantwoord en, om hem dieper te grieven, werd deze nicht geheel ontkleed aan zijn zendeling vertoond, met last om zijn lastgever te melden wat hij gezien had en te zeggen hoeveel acht op de tusschenkomst van den bemiddelaar, vooral omdat hij was gouvernements dienaar, werd geslagen.

Dit was eene diep gevoelde beleediging voor de mandhelingsche hoofden, die hierdoor in hun aanzien, hunne geboorte en hoedanigheid van gouvernements-ambtenaren vernederd werden.

De hoofden van Padanglawas, Sosak en verdere landschappen worden, naar de volksbegrippen, beneden den jang-di-pertoean van Mandheling in aanzien gesteld, en beschouwen zich ook aan dezen ondergeschikt. Het onbetamelijke gedrag van Sosak verwekte dus groote ontevredenheid en deed lust naar wraak ontvlammen, waarin het bestuur, hoewel het de handen gebonden had door art. 54 van het toen nog werkende regeringsreglement (dat van 1836), niet werkeloos kon blijven zonder zich aan miskenning en eene reeks van staatkundige botsingen bloot te stellen.

De beleediging, den jang-di-pertoean aangedaan, had toch voornamelijk eene krenking van het europeesche bestuur van Mandheling tot oogmerk, waarvoor men zich aan de andere zijde van het gebergte tegen straf gewaarborgd waande. Bovendien mogt niet buiten rekening worden gelaten, dat de hoofden van Mandheling getrouwe bondgenooten zijn geweest, toen onze heerschappij van 1833 tot 1837 zooveel gevaar liep uit de binnenlanden te worden gedrongen, en dat het zonder hunne hulp niet zoude gelukt zijn ons staande te houden.

Het omhelzen hunner grieven in deze aangelegenheid was eene daad van staatkunde, die den nederlandschen invloed groote kracht zoude geven, en bovendien eene daad van menschelijkheid, wijl onze tusschenkomst eene redding uit de slavernij voor vele honderden schuldelooze wezens zoude zijn.

Deze overweging deed eene kleine militaire magt, ondersteund door mandhelingsche hulptroepen, afzenden, om het bedreigde landschap in te rukken en de gevangenen te ontzetten.

De uitkomst van die interventie was naar wensch. Zonder in een gevecht gewikkeld te worden werden de reeds weggevoerden van Oetannopan achterhaald en ontzet en het geroofde goed en vee teruggegeven. De Sosakkers vroegen vergiffenis en boden zoodanige vergoeding als hun zou worden opgelegd.

De adsistent-resident van Mandheling, die aan de expeditie was mede

gegeven, om naar omstandigheden alles te regelen wat de belangen van het volk betrof en die met de bedoeling van het bestuur daaromtrent bekend was, maakte met beleid van deze gezindheid gebruik om de hoofden van Sosak (pertoean Bangoen), van Pertibi (pertoean Djoemalah Alam) en van Adjoran (Soetan-di-Batak) weder onder den indirekten invloed van het gouvernement te brengen en den staat van onrust, waarin die landschappen, welke vroeger te zamen (onder het gouvernement) het distrikt Pertibi uitmaakten, waren vervallen, tot een einde te brengen.

Voor den gevoerden oorlog werden zij, naar 's lands gebruiken, bestraft door de verpligting tot uitkeering van vergoeding voor de aangerigte schade. Wijders werd er een verbond van vrede tot stand gebragt, waarin de partijen zich verbonden zich te vereenigen tegen hem, die het eerst den vrede zou verstoren. En om vredebreuk zooveel mogelijk te verhoeden werd nog bepaald, dat alle geschillen, waarvan de verevening bedenkelijk scheen, aan de bemiddeling van den adsistent-resident van Mandheling zouden worden onderworpen.

Daartegen is aan die hoofden bescherming van het gouvernement toegezegd, en ten teeken daarvan, en als bevestiging hunner waardigheid door het gouvernement, eene akte van aanstelling geschonken, benevens de bekende rottingstok met zilveren knop en het rijkswapen, eene onderscheiding die zeer gewaardeerd wordt.

Sedert deze regeling is het volk tot rust gekomen en zijn de landbouw, de handel en het verkeer met het gouvernementsgebied zeer toegenomen. De grootere veiligheid, die bij ons gevonden wordt, benevens de grootere markt en betere sortering van goederen, welke de nederlandsche handelsplaatsen aanbieden, hebben de padanglawasche handelaren allengs den weg naar de oostkust doen verlaten voor dien naar Ankola en Siboga, met het gevolg dat te Padang voortreffelijke kassia, was, ivoor, gomelastiek enz. zijn aangevoerd, waarvoor gewoonlijk lijnwaden, staal, ijzer, krámerijen en zout verhandeld worden. Het is te denken, dat deze goede orde zich zal bestendigen en eerder toe- dan afnemen zal.

Van hier noordwaarts en noordwestwaarts gaande genaakt men de merkwaardige hooglanden van het Batta-gebied, die eenig en zonder wedergade in den archipel zijn, wegens hun sterk uitgedrukt kontinentaal karakter.

Het eigenlijke Battaland strekt zich uit ten noorden tot aan Singkel en Assahan, respektievelijk aan de westelijke en oostelijke zeeoevers uitmondende; ten zuiden tot aan de rivier Battahan op den westelijken, en de rivier Panei aan den oostelijken zeeoever; en in het binnenland ten noorden tot aan het Allasgebergte, ten zuiden tot aan het distrikt Rau.

Het nederlandsche gouvernement maakt, als plaatsbekleeder van het voormalige rijk van Menangkabou, regtens aanspraak op dit gebied en kan ook, beter dan eenige andere sumatrasche regering, zich de heerschappij daarover toekennen, omdat het reeds een gedeelte daarvan bezit en beter dan wie ook voor het welzijn der ellendige, in onkunde en gebrek levende, bewoners iets doen kan.

De landschappen, noordelijk en noordoostelijk van Ankola liggende, zijn echter tot heden buiten bemoeijenis gelaten, wijl de middelen, om gunstig op den volksgeest te werken, ontbroken hebben. In den jongsten tijd is evenwel tot eene meer regtstreeksche bemoeijenis daarmede besloten.

Deze landschappen zijn in het algemeen nog weinig bekend. De heer F. Junghuhn die ze bereisd heeft, op last van den raad van Indië kommissaris voor het gouvernement ter Sumatra's Westkust, heeft daarvan eene belangrijke beschrijving gegeven, in een werk, dat te Berlijn in 1847 het licht heeft gezien en getiteld is: die Battaländer auf Sumatra. Hij bezocht en beschreef het meerendeel der landschappen tot aan de parallel van 2° 30′ n.b. De heer H. Neubronner van der Tuuk, afgevaardigde van het nederlandsche bijbelgenootschap, heeft in eene korte reis, die hij wegens bedreiging van zijn leven echter spoedig moest afbreken, het noordelijke deel tot aan het meer van Bakkara bezocht, dat 4500 v. boven de oppervlakte der zee ligt.

Wat van die landschappen bekend werd, heeft hunne voortreffelijkheid doen kennen voor het opnemen en vestigen eener europeesche kolonie. Ankoladjoeloe en Sipirok, thans reeds onder bestuur gebragt, en op eene uitgestrektheid van bijna negenmaal honderdduizend bunders zeer vruchtbaren grond niet meer dan zes duizend zielen tellende; — Silantom, Oerong, Rampeebila (de binnenvallei), Zuid-Toba, Silindong, Singapolang en Dollokasout, te zamen een hoog tafelland uitmakende van bijna vier millioen bunders, nagenoeg vlak en effen en 2000 tot 4000 voeten boven de zee verheven, met eene bevolking van slechts 50 à 60 duizend zielen, zijn uitmuntend daarvoor geschikt.

Of de kolonisatie al of niet plaats heeft, de aandacht van het bestuur moet toch gevestigd blijven op de tijdelijke en zedelijke verbetering van die Batta-landschappen.

De landschappen, welke westelijk van de genoemde liggen, maken de residentie Tappanoli uit, bevattende Oeloe en Pakanten, Klein-Mandheling, Natal, Groot-Mandheling, Ankola, Batangtaro, Loemoet, Siboga, Baros en Singkel. De voornaamsten daarvan, Oeloe en Pakanten, Klein- en Groot-Mandheling en Ankola, zijn in ontwikkeling en zullen, na de eerste en moeijelijkste schreden gedaan te hebben, groote vorderingen kunnen maken.

Een volk, dat reeds eenige behoeften heeft leeren kennen en verkeer met het buitenland heeft gehad, is reeds moeijelijk te hervormen en van verkeerde instellingen, volksgebruiken en bijgeloovigheid te zuiveren. Hoe moeijelijk moet het dan niet zijn, met een volk, dat weinig behoeften heeft en nooit met het buitenland verkeerde.

Vroeger werd daaraan dikwerf gewanhoopt, maar een achtjarig bestuur onder denzelfden adsistent-resident (A. P. Godon), dat Mandheling het geluk had te genieten, en de ijver dien deze ambtenaar voor dat volk, dat overigens zacht en leerzaam is, heeft aan den dag gelegd, hebben vele moeijelijkheden doen overwinnen.

Dikwerf is de aandacht der godsdienstige genootschappen getrokken ge-

worden door het diepe ongeloof, waarin de Batta's verkeeren en op het wenschelijke, om hen tot christenen te bekeeren.

Het is te betreuren, dat daaraan niet krachtiger gearbeid is, want uit een staatkundig oogpunt is de verspreiding van het christendom eene aanbevelenswaardige zaak.

In 1853 had zich in Mandheling gevestigd de r. k. missionaris C. de Hessel, ten einde werkzaam te zijn voor de propaganda van het roomsch-katholieke geloof, maar vóór hij nog eenig nut had kunnen doen rukte de dood hem weg. Hij was met de taal van het volk nog niet bekend en moest deze beoefenen, alvorens tot het geven van onderwijs te kunnen overgaan.

Het is vermoedelijk de overtuiging, dat de kennis der taal aan alle andere verrigtingen moet voorafgaan, die het nederlandsch bijbelgenootschap heeft uitgelokt, om een bekwamen taalgeleerde naar Sumatra af te vaardigen, ten einde er de Battasche taal te beoefenen, grondig genoeg om den bijbel er in te vertalen.

Deze taak is uitmuntend volbragt.

In 1850 aangekomen, is die geleerde in 1857 vertrokken, de taal volkomen, beter zelfs dan een Batta, kennende en haar even gemakkelijk sprekende.

Terwijl hij met die studie bezig was, hebben echter mohammedaansche priesters de vrijheid, die hen gelaten werd, te nutte gemaakt, om het islamisme te prediken, met het gevolg dat een gedeelte van Mandheling mohammedaansch is geworden. Het is te betreuren, omdat daardoor kiemen van geestdrijverij gelegd zijn, die de evangelisatie zullen tegenwerken.

Intusschen moet vertrouwd worden, dat, zoo het Gods wil is dat de christelijke leer zich in Mandheling vestige, dit ook gebeuren zal, en wellig zal het verspreiden van battasche bijbels, en het bekend worden van de hoogere voortreffelijkheid en grootere eenvoudigheid dezer leer dit doen bereiken. In dat geval zal de arbeid van den heer H. N. van der Tuuk zeer goede vruchten dragen.

Voor de kennis van de residentie Tappanoli, de wetten en gebruiken des volks raadplege men:

1°. Verzameling der Battasche wetten en instellingen in Mandheling en Pertibi, gevolgd van een overzigt van land en volk in die streken, door T. J. Willer.

2°. Die Battaländer auf Sumatra, door F. Junghuhn.

3°. Beschrijving van de binnenlanden van Singkel, door H. von Rosenberg, in het 3e deel van het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde.

4°. Beschrijving van het eiland Nias door J. T. Nieuwenhuijzen en H. von Rosenberg, in hetzelfde tijdschrift.

Deze residentie kan, vereenigd met de nog niet onder bestuur gebragte Batta-landschappen, beschouwd worden als eene der schoonste en vruchtbaarste landstreken die men zich voorstellen kan, welke aan vele millioenen zielen voedsel kan geven. Het ontbreekt slechts aan werkzame armen, om

daarvan partij te trekken en haar tot een der rijkste residentiën in de nederlandsch-indische bezittingen te maken.

Het is voornamelijk uit dat oogpunt, dat emigratie voor haar zoo wenschelijk is, en de overbrenging van nijvere werklieden, als volkplanters, zoo veel aanbeveling verdient.

Singkel, de noordelijkste onzer vestigingen op Sumatra, is ook tevens de uiterste.

Ten noorden vindt men het staatje Troemon of Taroemon, een landschap van het rijk van Groot-Atjeh, maar sedert vele jaren, door opzegging der gehoorzaamheid, onafhankelijk geworden.

De vorst van dit rijk, Radja Moeda genaamd, is door zijne belangen aan het nederlandsch gouvernement verbonden.

De vader van Radja Moeda, Radja Boedjong genaamd, had in het begin dezer eeuw belangrijke geldsommen te vorderen van zekeren Dato Nain, die zich te Troemon als peperplanter had nedergezet en die plaats als het ware heeft gesticht. Deze gaf zijne plantaadjen in betaling over aan Radja Boedjong, die, zelf bemiddeld, zich aanhang wist te verwerven en volk te lokken, en allengs Troemon tot eene belangrijke peperhaven zag aangroeijen.

Hij is, weinige jaren vóór de vestiging der Nederlanders te Singkel, overleden, de regering aan zijn minderjarigen zoon Radja Moeda overlatende, met zijn' broeder Radja Mohamad Arief tot voogd over hem.

Radja Mohamad Arief, meer algemeen als Radja Amaris bekend, is de in 1840 verdreven radja van Singkel, die naar Troemon gevlugt is, en daar, uit spijt voor zijne verjaging en geholpen door zijn gezag als voogd en oom van den jeugdigen Radja Moeda, veel onrust tegen Singkel brouwde, die wel niet tot feitelijkheden is overgeslagen, maar aan onze bezetting aldaar eene gestadige en lastige waakzaamheid gebood.

Eenmaal echter, in de maand November 1848, terwijl de gebouwen in de redoute eene groote reparatie ondergingen en de bezetting in noodgebouwen daarbuiten gehuisvest was, werd een nachtelijke aanslag op de sterkte gedaan, die zoo goed gelukte, dat de Atjinezen meester van de redoute werden, echter voor slechts korte oogenblikken. In den morgen van dien dag was een der gebouwen weder bewoond geworden, hetgeen de aanvallers, die vermoedelijk hun aanslag op de onbewoondheid der redoute hadden berekend, niet hadden kunnen weten. Dit toeval verijdelde den aanslag. De manschappen grepen naar de geweren en verjoegen de ingedrongen aanvallers, waarvan velen hunne stoute daad met het leven boetten. Deze aanslag werd algemeen aan de geheime aansporingen van Radja Amaris toegeschreven.

Sedert dien tijd is Singkel ongemoeid gebleven. Radja Amaris is de fortuin in alle opzigten tegengeloopen, en het bijgeloovige volk heeft dit toegeschreven aan zijne onregtmatige handeling jegens het nederlandsch gouvernement te Singkel, welke eene schending der verdragen was, en aan zijne nog minder verschoonbare handelingen jegens Radja Moeda, dien hij,

als voormalig voogd over zijn' persoon en regent over zijn rijk, in alles zocht te dwarsboomen en in het gezag te verkorten. Het volk zijne wederwaardigheden voor eene straf des hemels houdende, verloor hij zijn' aanhang en allen invloed. Hij is overleden, bijna door een ieder vergeten.

Radja Moeda is de zoon eener padangsche christin, de dochter van een geneesheer in dienst der O. I. Kompagnie welke (de dochter namelijk) in 1793 door eene atjineesche praauw ontvoerd en naar Troemon gebragt werd, waar Radja Boedjong haar vermoedelijk gekocht heeft en, na haar tot den Islam te hebben doen overgaan, heeft gehuwd *). Deze vrouw, Kaatje Stolte, heeft aan haar zoon eene half kaukasische type medegedeeld, waarop hij zich laat voorstaan en waaraan welligt zijne goede gezindheid voor het nederlandsch gouvernement is toe te schrijven. Zijn grootvader van moederszijde toch was een Europeaan en dienaar van het nederlandsche gouvernement.

Deze goede gezindheid werd trouwens ook door den vader van Radja Moeda, den overleden' Radja Boedjong en echtgenoot van Kaatje Stolte of Stolting, aan den dag gelegd, en de vriendschappelijke betrekking met het staatje Troemon is steeds zeer gunstig.

Met het Atjineesche rijk, dat geographisch bij Troemon begint maar feitelijk niet verder dan Bakkongang strekt en dan nog zeer onbepaald, daar toch de meeste der leenmannen de *wasiel* niet opbrengen, is de verhouding thans goed, door het sluiten van een traktaat van vrede, vriendschap en handel (30 Maart 1857), dat te Atjeh met den sultan Aladin Mansoer Sjah is gesloten en onderteekend.

De of- en defensieve magt van dat rijk, zijn maatschappelijke toestand, nijverheid en produktie zijn zeer onbeduidend. De peperhandel, die steeds afnemende is, is het eenige wat de betrekkingen van europeesche handelaren met dat land doet aanhouden. Vóór het sluiten van het traktaat van vrede was er tusschen het nederlandsch gouvernement en Atjeh stilzwijgend oorlog, hoezeer die tot geene feitelijkheden oversloeg. Volgens de bewering van den sultan zou die toestand voortgesproten zijn uit de verdrijving der Atjinezen van Singkel in 1840, wat toch, uit het oogpunt van de nederlandsche regering, slechts eene wettige handeling was, vermits Singkel ten tijde van de O. I. Kompagnie reeds eene nederlandsche bezitting was, en Atjeh op dat gebied geene wettige aanspraak kon doen gelden.

Volgens de memorie van van Basel: Radicale beschrijving van Sumatra's Westkust April 1761, was het rijk van Atjeh toen reeds begrensd door Singkel, dat tot Menangkabou behoorde. Bovendien was die verdrijving geprovoceerd door den overlast der Atjinezen van Singkel, een feit, waarmede

---

*) Dit gebeurde terwijl de fransche kaper *Le Mesme* veel schrik en ontsteltenis te Padang veroorzaakte. Kaatje Stolte, voor erger beducht, vlugtte naar eene atjineesche praauw en is door den nachoda weggevoerd; of vrijwillig of gedwongen, is nooit bekend geworden. Zie over haar ook het werkje van den hoogleeraar H. C. Millies: De munten der Engelschen voor den Oost-Indischen archipel, bladz. 26.

de sultan van Atjeh niet verkort werd, daar toch die daad slechts tegen atjineesche volkplantingen gerigt was, die, zonder wettigheid en zonder wetenschap van den sultan, zich te Singkel en Tapoes gevestigd hadden, van hem geene bescherming genoten en ook aan hem geene schatting opbragten of gehoorzaamheid betoonden.

Hoe dit zij, de onzekere toestand, waarin de veiligheid onzer vlag in de atjineesche havens verkeerde, had sedert lang den handel tusschen nederlandsche en atjineesche handelaren geheel doen ophouden en dien aan amerikaansche, fransche, engelsche, italiaansche, deensche en chineesche schepen overgelaten, in weerwil van onze gunstige ligging om den peperhandel naar onze havens te trekken.

In dien toestand is eene verandering mogelijk geworden door het sluiten van het traktaat van handel, vriendschap en vrede van den 30sten Maart 1857

Bij gelegenheid der sluiting van dat traktaat is wederom gebleken, hoe weinig magt de sultan over zijne vasallen heeft, hoe weinig deze hun belang kennen en hoe ligtvaardig en ongegrond zij hem de gehoorzaamheid opzeggen. Te Kloean, een der voornaamste peperhavens, wilde men de wasiel niet betalen. De sultan liet daarom de haven blokkeren en alle in- en uitvoer sluiten. De oogst van het vorige jaar was daardoor onverkocht en lag te bederven. Die van het loopende jaar werd, wegens de onmogelijkheid om hem te verkoopen, ongeoogst gelaten en zoo bleven 30,000 pikols peper, eene waarde van meer dan zes tonnen gouds uitmakende, onbenut, en is de welvaart van de voortbrengers, van vele handelaars en verbruikers aan de bekrompen pretentie van den vasal, en aan de magteloosheid van den niet minder bekrompen en dwazen sultan opgeofferd.

Zoo gaat het nagenoeg overal. Men kan zeggen dat in het geheele Atjineesche gebied volslagene regeringloosheid heerscht.

Er bestaat geen eigenlijk burgerlijk justitiëel bestuur, geene wetgevende of uitvoerende magt, geene politie of krijgsmagt om de veiligheid van binnen te handhaven of de gevaren van buiten af te weren. Een ieder wreekt zelf de hem aangedane beleediging, waaraan het gebruik is ontleend, om zijne woning nimmer te verlaten zonder een ontbloot wapen in de hand te houden.

Bloedverwanten trekken partij voor bloedverwanten en de bewoners van kampongs voor elkander, waaruit volgt, dat de onbeduidendste twisten soms tot de ergste verwoestingen leiden. Men moordt, men verbrandt geheele kampongs, men verwoest schoone aanplantingen, soms om geene andere redenen, dan onbeduidende oneenigheid, die, bij gemis van bestuur, van openbare orde en veiligheid, tot ernstige vijandschap overslaat. Zoo gaat de welvaart te niet, en Atjeh, dat weleer 280 duizend pikols peper opbragt, heeft er nu nog naauwelijks 60 à 70 duizend, hoewel de prijs van dat produkt steeds stijgende is geweest en nog is.

Niet alleen onderling bestaan die twisten en gewelddadigheden, ook vreemde handelaren zijn van hunne trouweloosheid dikwerf het slagtoffer. Te Kwalabatoe werd het amerikaansche schip van Endicott, die belangrijke opne-

mingen in de atjineesche wateren gedaan heeft, geplunderd en te Mukki werd de amerikaansche gezagvoerder Wilkin vermoord, hetgeen de verwoesting dier beide plaatsen door de amerikaansche oorlogschepen Potomac en Colombia ten gevolge had. De handel en de welvaart werden evenzeer door die trouweloosheden als door de bestraffing er van benadeeld.

Die tooneelen te verhoeden, moet het streven der nederlandsche staatkunde worden. Dit zal kunnen geschieden, indien er steeds wordt voortgegaan met jaarlijks de atjineesche havens te bezoeken en er onze vlag te vertoonen, en door goede verstandhouding met den sultan te onderhouden, hem vertrouwen in te boezemen, en op de policie in die wateren invloed te bekomen en daar veiligheid te brengen.

Ik wil hopen dat onze handelaren zullen opgewekt worden om aan den peperhandel deel te nemen.

DE
HERVORMING
DER
MOLUKKEN.

III.

De Residentie Amboina *).

Pas Baguala.

De gouverneur der Moluksche eilanden geeft te kennen, dat het kanaal aan de Pas Baguala (de landengte, die Leitimor met Hitoe verbindt) vóór het jaar 1824 slechts voor een klein gedeelte bevaarbaar was.

Ter bevordering echter der kommunikatie tusschen de hoofdplaatsen Amboina en de afdeeling Saparoea en Haroekoe had eene uitdieping van dat kanaal en doorgraving van de ten oosten daaraan grenzende landengte plaats, tengevolge waarvan dan ook tusschen Hitoe en Leitimor eene behoorlijke doorvaart ontstond voor inlandsche vaartuigen.

Sedert echter is voormeld kanaal aan de oostzijde weder digt gespoeld, en heeft zich daar weder eene landengte gevormd ter lengte van circa 300 rijnlandsche voeten; terwijl het kanaal zelf, door afspoelingen van den zeer zandigen grond der beide boorden, weder zeer ondiep is geworden, zoodat het, bij hoog water, voor kleine praauwen en orembaaijen slechts over eene lengte van 2,400 voet bevaarbaar is, moetende die praauwen, na het lossen der ladingen, over eene droogte van 1600 voet breedte worden heengetrokken.

Groote orembaaijen zijn genoodzaakt het eiland om te zeilen en de baai in te loopen, hetgeen gedurende een groot gedeelte des jaars voor dergelijke

*) De konferentiën te Amboina hadden plaats den 2n, 3n en 7n Oktober 1855, en werden bijgewoond, behalve door den gouverneur-generaal, door den gouverneur der Moluksche eilanden C. F. Goldman, de adsistent-residenten C. Bosscher en J. H. Tobias en den sekretaris van het gouvernement der Moluksche eilanden D. S. Hoedt.

vaartuigen, althans wanneer zij diep geladen zijn, eene onmogelijkheid is; en zelden zonder gevaar kan geschieden.

Reeds in 1846 trok deze aangelegenheid de opmerkzaamheid van den kommissaris voor de Molukken, A. L. Weddik, die den gouverneur der Moluksche eilanden uitnoodigde om definitieve voorstellen te doen, ten einde in de bestaande gebreken te voorzien.

Dientengevolge werd door den ingenieur Brocx voorgesteld, het kanaal weder uit te graven tot op de vorige diepte, en over de landengte, ten oosten er van, een overlaat daar te stellen, bij wijze van een spoorweg, waarvan twee aan elkander evenwijdig loopende zware balken, met de daarin gemaakte sponningen, de rails zouden uitmaken. Over deze balken wilde hij de praauwen op een wagentje in de gedaante van eene koebrug, door middel van twee windassen, trekken of slepen. Dit werk werd door hem begroot op eene som van *f* 9245.

De toenmalige gouverneur J. B. Cleerens heeft zich niet met dat plan kunnen vereenigen, omdat hij vreesde dat de voorgestelde uitgraving bezwarend voor de bevolking zou zijn en vele menschenlevens kosten zou, gelijk in 1824 ongelukkigerwijze het geval is geweest.

Ook dat bezwaar, zegt de gouverneur, wordt eenigermate door hem gedeeld en daarom zou hij liever willlen voorstellen om over de geheele lengte van het onbevaarbare gedeelte van de pas, ijzeren rails te leggen, en voorts de praauwen op een wagentje, in den geest van het door den ingenieur Brocx voorgestelde, door middel van karbouwen te doen vervoeren.

Het hooge nut van eene verbeterde kommunikatie met praauwen over de pas wordt ook nog aangetoond, door te wijzen op de omstandigheid dat vele der zwaardere houtwerken, voor 's lands gebouwen benoodigd, van het onder Saparoea behoorende gedeelte van Ceram moeten verkregen worden.

Die houtwerken worden hier met praauwen aangebragt, daar men de kunst van vlotten hier niet verstaat, en de houtsooorten over het algemeen een zeer zwaar specifiek gewigt hebben.

De houtpraauwen moeten dus of over de pas komen, of langs het geheele eiland stevenen en de baai invaren.

Komen zij over de pas, dan moeten zij worden gelost. Eerst moeten de praauwen over eene lengte van bijna 2000 voet worden gesleept, daarna de houtwerken, en eindelijk kunnen de praauwen aan de andere zijde weder beladen worden.

Hoeveel werk hiertoe vereischt wordt en welk een tijd hierdoor verloren gaat is ligtelijk na te gaan.

Kiezen de met houtwerken zwaar beladene praauwen den weg buiten om, wat gedurende een groot gedeelte des jaars niet doenlijk is, dan loopen zij groot gevaar, bij hevigen wind en hooge zee, een ongeluk te krijgen. En meest altijd zijn de praauwen, die langs dien weg houtwerken aanbrengen, zoodanig uit elkander gewerkt, dat zij onbruikbaar zijn of aanzienlijke herstelling behoeven.

Het zou dus eene groote tegemoetkoming zijn voor de bevolking, voor

wie de houtleverantie op zich zelve, tot de bestaande tariefsprijzen, reeds een druk mag genoemd worden, indien eene verbeterde kommunikatie langs de pas van Baguala werd daargesteld.

Ook het handelsverkeer tusschen Amboina en Saparoea en de negorijen op Ceram zou daardoor aanmerkelijk bevorderd worden.

De gouverneur-generaal doet zich de plannen en teekeningen voorleggen, in der tijd door den ingenieur Brocx aangeboden, en verlangt eenige opheldering omtrent de terreinsgesteldheid, alsmede eene opgave van de praauwen die jaarlijks de pas passeren.

Deze laatste opgave kon echter niet met genoegzame juistheid worden gegeven, omdat daarover geene kontrole wordt gehouden; — men vermeent nogtans dat het aantal praauwen zeer aanzienlijk is.

Vermits de gouverneur der Moluksche eilanden, evenals een zijner voorgangers, niet geheel instemt met de plannen, door den ingenieur Brocx ontworpen, verlangt de gouverneur-generaal dat die, bij de komst van den voor deze plaats verwacht wordenden ingenieur, op nieuw zullen worden onderzocht, en dat alsdan door den gouverneur der Moluksche eilanden, door tusschenkomst van den direkteur der openbare werken, bepaalde voorstellen aan de regering zullen worden gedaan.

Verkiezing, benoeming en ontslag der inlandsche hoofden.

De gouverneur der Moluksche eilanden zegt, dat door zijn' ambtsvoorganger, in zijne memorie van overgave, met zoo veel nadruk gewezen is op de nadeelige gevolgen der wijze van verkiezing, benoeming en ontslag der inlandsche hoofden in de residentie Amboina, zoo als zij bij het reglement op het binnenlandsche bestuur en dat der finantiën voor Amboina en onderhoorigheden (Staatsblad 1824 No. 19*a*) is voorgeschreven, dat hij zich verpligt gevoelt daarop de aandacht van den gouverneur-generaal te vestigen.

Bij art. 102 en volgende van het aangehaalde reglement zijn eenige regelen vastgesteld, die bij verkiezing van een' nieuwen regent dienen te worden in acht genomen.

Daarbij worden de kapala-soa's, met de orang-toea's-agama in de christennegorijen en de kaisisies in de inlandsche negorijen, bij uitsluiting bevoegd verklaard tot verkiezing van hun eigen regent.

Wanneer de gouverneur zich met de door hen gedane keuze vereenigt, bekrachtigt hij die, en wordt de gekozene dienovereenkomstig, in naam en van wege den gouverneur-generaal, benoemd.

Vermeent de gouverneur echter zich met die keuze niet te kunnen of mogen vereenigen, dan zal hij den kapala-soa, die met de waarneming van het vakante regentschap belast is, gelasten, om tot eene nieuwe verkiezing over te doen gaan. Deze tweede verkiezing geschied zijnde, en de gouverneur andermaal vermeenende, met die nieuwe keuze geen genoegen te kunnen nemen, dan heeft hij het regt, zelf tot de aanstelling over te gaan van dengeen, wien hij de meeste geschiktheid toekent, of dien hij

oordeelt, tot de vervulling van den vakanten post, de meeste aanspraken te bezitten.

Van deze wijze van verkiezing is men sedert jaren afgeweken, althans blijkt het niet dat men haar in de laatste vijftien jaren in allen deele heeft opgevolgd.

Het schijnt, dat men al spoedig heeft ondervonden, dat de stipte toepassing dezer bepalingen niet wel mogelijk is, of tot geene gunstige resultaten kon leiden, wegens de partijdigheid of het eigenbelang der kapala-soa's.

Dientengevolge hebben vorige gouverneurs er dan ook steeds genoegen in genomen, dat, bij het openvallen van eene regentsplaats, de verkiezing van een nieuwen regent werd bewerkstelligd door de hoofden der afdeelingen, die, als plaatselijk het beste bekend, beter dan anderen in staat zijn eene goede keuze te doen, der bevolking zoo welgevallig mogelijk, doch gegrond op de overtuiging dat de gekozen persoon de meeste geschiktheid en bekwaamheid, ter behoorlijke vervulling van den opengevallen regentspost, in zich vereenigt.

Genoemde hoofden roepen alsdan al de op dien post aanspraak makende personen op, onderzoeken zoowel hunne titels en regten als hunne bekwaamheden en gedrag, en dragen vervolgens den meest geschikten kandidaat aan den gouverneur ter benoeming voor, onder opgave der redenen, waarom op dezen en niet op een ander de keuze is gevestigd, en met vermelding tevens, voor welken pretendent de hoofden en de bevolking zich geïnteresseerd hebben.

Deze wijze van handelen, sedert jaren stilzwijgend door de regering goedgekeurd, heeft evenwel ten laatste afkeuring ondervonden, bij gelegenheid van het ontslag van den regent eener negorij en de benoeming van een gezaghebber in zijne plaats.

In Junij 1853 heeft de onlangs afgetreden gouverneur in het breede trachten aan te toonen, dat eene stipte opvolging van de voorschriften van het reglement van 1824, betreffende de verkiezing, de benoeming en het ontslag der inlandsche hoofden, tot wanorde, onrust, ja tot openbaar verzet tegen het bestuur door de bevolking zal en moet leiden, weshalve hij eene wijziging in de art. 87, 102, 106, 109 en 110 van het meergenoemde reglement heeft voorgedragen.

Nadat de prokureur-generaal ter zake was gehoord, heeft de regering te kennen gegeven, dat de vertoogen, bij het aangehaalde schrijven ingebragt, haar de overtuiging niet hebben verschaft, dat de voorgestelde wijzigingen noodzakelijk zouden zijn, weshalve hij werd gelast stiptelijk aan de voorschreven bepalingen de hand te houden of te doen houden.

In de memorie van mijn ambtsvoorganger laat hij zich over deze aangelegenheid aldus uit:

„Het gevolg van zoodanig stelsel, namelijk van verkiezing der regenten „naar het voorschrift van art. 102 van het reglement van 1824 is, dat „er bij elke verkiezing de grootste knoeijerijen, omkoopingen en intrigues „plaats hebben, en dat slechts zelden de personen gekozen worden, die

„ door geboorte of bekwaamheden, op de waardigheid van regent de meeste „ aanspraak hebben, maar dat de kapala-soa's vaak de voorkeur schenken „ aan hem, die de fraaiste beloften doet of onder wiens bestuur zij ver- „ moeden het meest den meester te zullen kunnen spelen."

„ Intusschen worden bij dergelijke verkiezingen, die in naam door de „ kapala-soa's geschieden, maar waaraan inderdaad de geheele bevolking „ deel neemt, de driften en hartstogten opgewekt en partijschappen onder „ de negorij-bewoners geboren, die vaak tot ernstige botsingen en onaan- „ genaamheden aanleiding geven. Vermeent het hoofd des bestuurs den voor- „ gedragen persoon niet te moeten benoemen, dan barsten die vijandelijke „ gevoelens bij eene herkiezing met verdubbelde hevigheid los, en wanneer „ hij zich dan ten slotte verpligt ziet, zelf tot eene keuze over te gaan, „ dan is de gisting der gemoederen reeds zoo groot, dat de bevolking al „ zeer ligt tot ongeregeldheden overslaat, en er dikwerf strenge maatregelen „ noodig zijn om ernstige gevolgen, ja zelfs openbaar verzet tegen den be- „ noemden regent en 's gouvernements gezag, te voorkomen."

„ Slechts zeer zelden zal men zien dat het een zoodanigen, tegen de keus der „ bevolking benoemden, regent gelukt, rustig en naar behooren te besturen."

„ Hij heeft gemeenlijk met allerlei geheime tegenkantingen, valsche aan- „ klagten en moeijelijkheden van allerlei aard te worstelen, waaronder de „ belangen der negorij en van het gouvernement komen te lijden en de „ geregelde gang van zaken belemmerd wordt."

„ Dit houdt niet op voor dat de regent ontslagen is, of de rustverstoor- „ ders met eene verwijdering uit de negorij zijn gestraft geworden."

„ Doch ook zelfs wanneer alles geregeld afloopt en naar wensch gaat, is „ er een bezwaar tegen deze wijze van verkiezing der hoofden, naar mijn „ inzien weinig passende voor eene bevolking, die, in zekeren zin, slaaf is „ van den grond, onderworpen is aan gedwongene leverantiën en persoon- „ lijke diensten en die volgens absoluut monarchale beginselen bestuurd wordt."

„ Door die bevolking dit regt van verkiezing hunner hoofden toe te ken- „ nen, leeren zij hen beschouwen als hunne mandatarissen, en zien zij niet „ genoeg in hen de personen, die door den souverein over hen gesteld zijn „ om hen naar zekere wetten en regelen te besturen."

„ Van daar dan ook dat de eerbied der bevolking voor hunne hoofden „ zoo gering en hun invloed zoo weinig beteekenend is."

„ De inlander heeft nog te weinig juiste denkbeelden omtrent de repre- „ sentatieve vormen, dan dat hij zich niet van tijd tot tijd zou ontslagen „ rekenen van de verpligting tot gehoorzaamheid aan hem, die toch slechts „ alleen door zijne keuze het regt tot bevelen ontvangen heeft."

Deze gronden, zegt de gouverneur der Molukscbe eilanden verder, ko- men hem zoo afdoende voor, dat hij zou wenschen geautoriseerd te wor- den tot het voordragen van wijzigingen in de onderwerpelijke artikelen van het voor Amboina vigerend reglement op het binnenlandsch bestuur, in den geest van de door zijnen voorganger vroeger ingediende voorstellen.

De gouverneur-generaal zegt, dat, wat ook hier weder wordt aan-

gevoerd hem, evenmin als de vroegere vertoogen van den gouverneur der Moluksche eilanden, de overtuiging heeft gegeven dat de voorschriften van het bedoelde reglement niet zouden kunnen worden nagekomen.

De verkiezing der hoofden door de bevolking, door middel hunner kapala-soa's berust op aloude instellingen, waaraan de bewoners dezer eilanden met regt gehecht zijn.

Wel verre van te vreezen dat de naleving van bepalingen, zoo geheel strookende met die instellingen, de ernstige gevolgen zouden na zich slepen, die daarvan worden voorgespiegeld, vermoedt de gouverneur-generaal veeleer, dat de miskenning der aan de Moluksche volkeren plegtig gegevene waarborgen en regten, woeling en verzet zou kunnen veroorzaken.

Het is toch eerder te vooronderstellen dat zij met bereidwilligheid een regent zullen gehoorzamen, dien zij zelven verkozen hebben, dan een, dien zij, zonder geraadpleegd te zijn, zelfs soms tegen hun willen en wenschen, aan het hoofd van het negorij-bestuur geplaatst zien.

Daarenboven ziet de gouverneur-generaal in dit regt der bevolking, om door tusschenkomst hunner kapala-soa's tot de verkiezing hunner hoofden mede te werken, al is het ook zeer in de verte, een element van ontwikkeling, om de bevolking tot mederegering geschikt te maken of op te leiden, — een element alzoo, hetwelk hij, wel verre van te willen onderdrukken, zorgvuldig wil bewaard hebben.

Ook op Java, merkt de gouverneur-generaal verder op, worden de dessahoofden, die met de bedoelde hoofden kunnen vergeleken worden, door de dessa's zelve gekozen; en ook op Java wordt deze keuze door de dessa's van hare hoofden geenszins strijdig beschouwd met de monarchale beginselen, waarnaar Java wordt bestuurd. Ook op Java verlangt de regering de handhaving van dit regt der dessa's.

De gouverneur-generaal zal dus van het, in het reglement op het binnenlandsch bestuur voor Amboina en onderhoorigheden nedergelegde, beginsel niet afwijken, dan op duchtige en vooral meer afdoende gronden, dan tot nog toe daartegen zijn ingebragt.

De gouverneur der Moluksche eilanden zegt nog niet uit eigen ondervinding te kunnen spreken. Hij zal bij elke vakature, in de negorij-besturen ontstaande, stiptelijk doen opvolgen de bepalingen van het reglement op het binnenlandsch bestuur nopens de verkiezing der hoofden.

Alsdan zal hij beter dan thans kunnen oordeelen, in hoeverre de bezwaren, door zijn' voorganger geopperd, gegrond zijn; ofschoon hij moet bekennen dat de uiteenzetting er van, in de memorie van overgave, hem die overtuiging bereids eenigermate gegeven hebben.

Hij zal alsdan de vrijheid nemen, na verloop van eenige maanden, van zijne bevinding rapport uit te brengen en op zijne voorstellen tot wijziging terugkomen, indien zulks blijken mogt noodig te zijn.

De gouverneur-generaal doet nog opmerken dat de adsistent-residenten of hoofden der afdeelingen, wanneer zij het vertrouwen en de toegenegenheid der bevolking bezitten, veel kunnen doen om de keuze der kapala-

soa's of oudsten te leiden, en die te doen vestigen op dengeen dien men het waardigste of geschikste acht, of dien men gelooft de meeste aanspraken te bezitten.

In elk geval heeft de gouverneur het regt van goed- of afkeuring der eerste keuze, en dat, om, in geval hij zich na verkiezing nog niet met de tweede keuze kan vereenigen, tot de definitieve benoeming van den meest geschikte over te gaan.

Men voert hiertegen aan dat, juist indien dit plaats heeft, de geest der bevolking het meest tot verzet geneigd zal bevonden worden, welk gevoelen men tracht met een paar voorbeelden uit het bestuur van de gouverneurs Cleerens en Jeekel te staven.

De gouverneur-generaal zegt te erkennen, dat in zoodanig geval ongehoorzaamheid of pogingen tot verzet kunnen te voorzien zijn, doch dat men juist daarom bijtijds zijne maatregelen dient te nemen en op zijne hoede te zijn om elke poging van dien aard te voorkomen of bijtijds te onderdrukken.

Ware dit in de aangegeven gevallen geschied, dan zou de bevolking nooit de stoutheid gehad hebben, tot naar de hoofdplaats te komen, ten einde den gouverneur als het ware te dwingen om *hunne* keus te volgen.

Omtrent de wijze van *ontslag* der inlandsche hoofden wenscht de gouverneur der Molukken alsnu nog eenige edenkingen in het midden te brengen.

De bevoegdheid, aan den grooten landraad gegeven, om over het ontslag van een regent, wegens misdaad of onbekwaamheid, te oordeelen, noemt hij eene hoogst gevaarlijke inbreuk op het gezag van den gouverneur.

De gouverneur toch zal in den regel degeen zijn, die dat ontslag eischt, althans wanneer het op grond van onbekwaamheid gevraagd wordt.

De groote landraad, zamengesteld uit regenten en een paar officieren der burgerij, vaak klerken of andere ondergeschikte ambtenaren, zal nu oordeelen tusschen den gouverneur en een inlandsch negorij-hoofd en zal misschien de voordragt van den gouverneur ongegrond verklaren en afwijzen!!

Het is waar, de art. 87 en 88 van het reglement laten den weg open om zulk een uiterste te vermijden, doch waartoe dan art. 86 geschreven en daardoor aanleiding tot pretentiën te geven.

De gouverneur-generaal doet zich de artikelen 86, 87 en 88 uit het reglement voorlezen en wil toestemmen dat het voorschrift van het eerstgemelde artikel tot eenig bezwaar aanleiding zou kunnen geven indien de artikelen 87 en 88 niet den weg open lieten voor den gouverneur, om den grooten landraad niet als regter tusschen hem en een inlandsch negorijhoofd te doen optreden.

De gouverneur-generaal ziet dus geene noodzakelijkheid tot wijziging van bedoeld artikel 86. Ware er kwestie van het maken van een nieuw reglement, dan zou het misschien beter zijn een dergelijk voorschrift daarin niet op te nemen, maar nu het eenmaal geschreven staat, zou de intrekking er van welligt het denkbeeld kunnen verwekken bij de regenten in het algemeen, dat men hun een waarlijk groot voorregt ontnam, hetwelk ech-

ter in waarheid weinig te beteekenen heeft, en voor den geregelden gang van het bestuur, zoo als reeds aangemerkt is, nimmer schadelijk kan werken, daar men de art. 87 en 88 kan toepassen, indien men nadeelige gevolgen van de opvolging van het bepaalde bij art. 86 voorziet.

Plaatselijke verkoop der nagelen.

Even als zulks reeds te Menado is opgemerkt, moet ook andermaal hier worden gezegd, dat, sedert de opening der haven van Amboina, nog slechts weinig toeneming van handelsverkeer is bespeurd.

Vrij algemeen wordt zulks toegeschreven aan de omstandigheid, dat hier ter plaatse geene retoeren als remise voor de aangebragte goederen te verkrijgen zijn, zoodat de handel zich, even als vroeger, uitsluitend tot Java bepaalt, waarheen men recepissen en gouvernementswissels kan remitteren.

Het eenige middel om den handel dezer plaats te voeden, en mede te werken tot het doel, met de openstelling der haven beoogd, t. w. vermeerdering van de welvaart der ingezetenen, is, zegt de gouverneur der Molukken, volgens het eenstemmig gevoelen van zaakkundige personen, de plaatselijke verkoop der nagelen; in stede dat die specerij, zoo als thans geschiedt, over Java naar Nederland wordt vervoerd.

De gouverneur der Moluksche eilanden is, even als zijn ambtsvoorganger, zeer voor het denkbeeld gestemd. De eenige bedenking, die daartegen bij hem is opgekomen, is deze: of bij plaatselijke verkoop de klandestiene handel in dat artikel wel zou kunnen worden belet, en of 's gouvernements inkomsten daardoor geen gevaar zouden loopen benadeeld te worden.

Thans toch kan niemand in het bezit van nagelen zijn, of hij heeft die op eene klandestiene wijze verkregen.

Bij plaatselijken verkoop is dit het geval niet. Dan kan men zeer goed op eene wettige wijze in het bezit van nagelen zijn; en het wordt alzoo moeijelijk na te gaan of een eigenaar of vervoerder van nagelen, deze heeft verkregen door koop van het gouvernement, of wel van de inlandsche bevolking, die tot uitsluitende levering aan het gouvernement verpligt is.

Deze bedenking wordt door den gouverneur-generaal wel der overweging waardig gekeurd, ofschoon van eene andere zijde daartegen wordt aangevoerd dat de prijs van 30 duiten, die door het gouvernement voor de nagelen aan den inlander betaald wordt, zóó billijk is, dat het bijna niet te vooronderstellen is, dat hij zich om een meerder gewin, dat toch altijd zeer onbeduidend zijn zal, aan al de straffen zal blootstellen, die hem, bij ontdekking van klandestienen verkoop, wachten; — en zulks te minder, wanneer gevolg mogt kunnen gegeven worden aan het hieronder te behandelen denkbeeld om de nagelen bij de ontvangst in de pakhuizen *dadelijk* te doen betalen.

Daarenboven is de uitgestrektheid der nagelgronden, in iedere negorij, betrekkelijk zóó gering, dat de geheele kultuur door het betrokken hoofd, den nagel-gekommitteerde en den adsistent-resident der afdeeling, al zeer gemakkelijk is na te gaan.

Het vermoedelijk produkt van elke aanplanting is, op een gegeven tijdstip, zeer gemakkelijk te schatten, zoodat er niet ligt eene eenigzins beduidende hoeveelheid aan de levering kan worden onttrokken, zonder dat zulks in het oog valt.

De regenten en nagelgekommitteerden hebben er het meeste belang bij om daartegen te waken, daar, hoe minder nagelen er aan het gouvernement geleverd worden, des te geringer hun aandeel zijn zal in het zoogenaamde hassegeld.

Bij deze gelegenhaid wordt mede ter sprake gebragt het gouvernements besluit van 20 December 1853, waarbij is bepaald:

dat ter algemeene sekretarie zou worden opgemaakt eene nota, meldende de redenen, die geleid hebben om het tot hiertoe vigerende stelsel, betrekkelijk de kultuur en de levering der specerijen in de Molukken, te behouden, met bepaling dat die nota zou worden gesteld in handen van den gouverneur der Moluksche eilanden, om te onderzoeken of die redenen alsnog bestaan, en bij eene ontkennende beantwoording dier vraag, door tusschenkomst van de generale direktie van finantiën te dienen van konsideratiën en advies, omtrent den weg, die zou behooren te worden ingeslagen tot wijziging van dat stelsel.

Die nota is nooit te Amboina ontvangen. De afgetreden gouverneur C. M. Visser, wachtte er slechts op om voorstellen te doen tot wijziging van het stelsel, die echter voor zoover men weet, alleen de strekking zouden gehad hebben, om, even als thans gedaan wordt, den plaatselijken verkoop aan te bevelen.

De gouverneur-generaal zegt, dat het hem bekend is dat de bedoelde nota, eerst wegens het niet beschikbaar zijn der noodige stukken, en later wegens tijdgebrek, op den 1sten September nog niet gereed was en nog steeds voorkwam op den wekelijkschen staat der onafgedane stukken ter algemeene sekretarie. Hij vermeent echter dat eene zoodanige nota evenzeer zou kunnen worden opgemaakt uit de bouwstoffen, in het gouvernements archief te Amboina berustende.

Hierop wordt aangevoerd dat die bouwstoffen niet volledig zijn, daar, onder meer andere stukken, ontbreken het rapport van van de Graaff en Meijlan, en de missive door den minister Elout, op last des Konings, aan den gouverneur-generaal van der Capellen geschreven na zijne terugkomst uit de Molukken, waarbij, zoo men vermeent, breedvoerig de redenen worden ontwikkeld, die de regering in het moederland destijds bewogen, het in de Molukken vigerende stelsel van handel en kultuur in stand te houden, en waarvan het besluit van 13 Augustus 1827 no. 18 (Staatsblad no. 80) grootendeels een uitvloeisel is.

De gouverneur-generaal zegt, bij terugkomst op Java, de inzending van de bedoelde nota te zullen bespoedigen, en magtigt den gouverneur der Moluksche eilanden, zulks nog bij afzonderlijk schrijven in herinnering te brengen.

Wat overigens zijne denkbeelden betreft, omtrent den plaatselijken verkoop van de in de Molukken geteeld wordende gouvernements produkten, ver-

wijst hij naar hetgeen daaromtrent reeds, in de te Menado gehoudene konferentie, is verhandeld.

Betaling der nagelen bij de levering in de pakkuizen.

Ter bevordering van de teelt der nagelen komt het den gouverneur der Molukken voor, dat als een magtig middel daartoe aanprijzing verdient, de dadelijke en onverwijlde betaling der nagelen bij de levering in de pakhuizen: en de bepaling, dat elke hoeveelheid moet worden aangenomen mits niet minder bedragende dan 1 pond.

Op andere plaatsen toch had men van dat beginsel, hoewel op andere produkten toegepast, wonderen gezien. Zoo was, almede ten gevolge van de oprigting van binnenlandsche koffijpakhuizen in de residentie Menado, alwaar het produkt tegen dadelijke betaling kan worden ingeleverd, die kultuur aanmerkelijk toegenomen, en ook op Sumatra, vermeende de gouverneur, had men daarvan gunstige resultaten ondervonden.

Hij geloofde dat dit ook met de nagelproduktie het geval zou zijn, daar hij onderrigt was, door personen goed met den inlander bekend, dat sommige eigenaars van nagelen vaak hun produkt tegen 10 tot 15 duiten aan hun buurman of andere negorijbewoners verkoopen, ten einde kontant geld te verkrijgen. Zoodanig opkooper levert de nagelen op zijn naam in 's lands pakhuis, en ontvangt later, bij de algemeene uitbetaling, den vastgestelden prijs van 30 duiten voor ieder pond.

De gouverneur had omtrent dit denkbeeld met de hoofden der afdeelingen geraadpleegd.

De adsistent-resident van Saparoea deelde zijn gevoelen geheel en al; die van Hila was afkeerig daarvan omdat hij grooteren omslag van administratie voorzag; en ook door den heer Tobias waren eenige bedenkingen daartegen geopperd.

De heer Tobias zegt, dat de bezwaren, die hij aanvankelijk had, en die trouwens meer de uitvoering dan het stelsel zelf betroffen, bij nader inzien geheel zijn komen te vervallen. Integendeel is hij thans, na raadpleging van eenige der bekwaamste regenten, tot de overtuiging gekomen, dat er geen maatregel zou kunnen genomen worden, den inlander welgevalliger en meer in zijn wezenlijk belang.

Immers, buiten de gronden door den gouverneur der Moluksche eilanden tot aanprijzing van dien maatregel aangevoerd, hebben bovenbedoelde inlandsche hoofden hem nog op eene andere omstandigheid opmerkzaam gemaakt, die niet weinig heeft bijgedragen, tot vestiging der overtuiging, die hij zoo even heeft uitgesproken.

Hij bedoelt het feit, dat thans de inlander slechts gedeeltelijk voor zijn produkt het geld ontvangt, hetwelk het gouvernement daarvoor betaalt.

Niet dat hem een gedeelte van het hem toekomende wordt onthouden, maar de negorijen worden bezocht, althans gedurende den oogsttijd der nagelen, door eene menigte kleinhandelaren of zoogenoemde uitventers. Deze verkoopen den negorijbewoner hunne goederen op krediet, te voldoen bij de

uitbetaling der nagelgelden, doch dit krediet wordt niet verleend, dan tegen eene enorme verhooging van den prijs bij kontante betaling.

Onnadenkend als de inlander is, onderwerpt hij zich ligt aan die bezwarende voorwaarden, en uitgelokt door het tooverwoor krediet koopt hij vaak meer dan wel met zijn welbegrepen belang overeenkomt.

Hij betaalt dus, doordien hij geene dadelijke betaling voor zijne nagelen ontvangt, de goederen, die hij noodig heeft, zooveel duurder. Gevolgelijk rijst zijn produkt in waarde, wanneer het hem, bij de inlevering in 's lands pakhuis, onmiddellijk wordt betaald, omdat hij dan met kontante penningen tot mindere prijzen koopen kan.

Ook wordt nog opgemerkt, dat de dadelijke betaling der nagelen krachtdadig zal bijdragen om den smokkelhandel in dat artikel tegen te gaan, zoo daarvoor al gegronde vrees mogt bestaan.

Immers de inlander zal, wanneer hij onmiddellijk tegen inlevering van zijn produkt, op eene wettige wijze 30 duiten per pond bekomen kan, niet dwaas genoeg zijn, het op eene onwettige wijze tot een minderen of zelfs tot gelijken prijs van de hand te zetten.

Het nut en de doelmatigheid eener dadelijke betaling bij de levering dus algemeen erkend wordende, wordt de gouverneur der Moluksche eilanden door den gouverneur-generaal uitgenoodigd ter dier zake de noodige voorstellen in te dienen.

Verpligting tot aanplanten van kakao, muskaatnoten, koffo, enz.

Er wordt nog opgemerkt dat, al mogt het gouvernement tot den plaatselijken verkoop van nagelen willen overgaan, zulks nog niet voldoende zou zijn om den handel genoegzaam te voeden: doch dat de inlander tevens door alle gepaste middelen dient te worden aangespoord, om ook van zijn kant andere en meerdere produkten, voor den algemeenen handel geschikt, voort te brengen.

Daartoe wordt in overweging gegeven, het reeds door den gouverneur der Moluksche eilanden C. M. Visser, o. a. in zijne memorie van overgave aangeprezen denkbeeld, om elk huisgezin de verpligting op te leggen, om een zeker aantal kakao- of muskaatnotenboomen aan te planten en te onderhouden, waarvan het produkt echter geheel en al ten voordeele der planters zou moeten zijn.

Het denkbeeld om den inboorling tot meerdere voortbrenging aan te sporen vindt algemeen bijval, en de noodzakelijkheid om meerdere handelsartikelen te voorschijn te roepen wordt evenzeer erkend.

Men beschouwt echter den last, waarbij in het algemeen aan ieder huisgezin de verpligting zou worden opgelegd om een zeker aantal kakao- of notenboomen, of wel koffoplanten te kultiveren, niet bnuitvoerbaar.

Deze negorij heeft geschikte gronden voor de kakao-kultuur, gene voor noten, eene derde voor koffo, klappers of andere produkten, terwijl er enkele zijn, die in het geheel geene goede beschikbare gronden hebben, om produkten, voor de europeesche of groote indische markten geschikt, te telen.

Even als met den aard en de geschiktheid der gronden, is het gelegen met den aard en de geschiktheid der negorijbewoners voor deze of gene kultuur.

De een geeft de voorkeur aan deze, de ander aan gene kultuur, hetzij omdat hij die het beste kent, of om andere redenen als het voordeeligst beschouwt.

Hiertegen wordt aangevoerd dat het ook de bedoeling is geweest, om aan elk huisgezin de verpligting op te leggen, om òf een zeker aantal notenboomen òf een zeker getal kakaoboomen, of eenig ander artikel aan te planten en te onderhouden, hetgeen natuurlijk afhankelijk moet zijn van den aard der beschikbare gronden en van hunne uitgestrektheid, daar de eene kultuur eene grootere uitgestrektheid terrein inneemt dan de andere.

Na eenige wederspraak komt men tot het besluit, dat men algemeen overtuigd is van het nut van den voorgeslagen maatregel, doch dat het denkbeeld in dezen zin dient verstaan te worden dat de soort der voort te brengen produkten geheel aan de keus der planters zal worden overgelaten.

Alsdan zal nader dienen bepaald te worden de verhouding, die er voor de verschillende produkten behoort te worden aangenomen; b. v., welke verhouding er bestaat tusschen de werkzaamheden aan het aanplanten, het onderhoud en de bewerking van een zeker aantal kakao-boomen, en die aan het aanplanten en het onderhoud van een evenredig aantal notenboomen of koffoplanten verbonden.

Hierna wordt in overweging genomen de vraag, wat men door aansporing tot meerdere voortbrenging moet verstaan, — of daardoor wordt bedoeld eene zekere mate van dwang, dan wel of overreding daartoe voldoende kan geacht worden?

De adsistent-resident der afdeeling Amboina is van oordeel, en de gouverneur der Moluksche Eilanden beaamt dat gevoelen, dat zulks zeer goed door overreding zal gelukken, en voert tot staving daarvan aan, dat het hem in verschillende negorijen reeds gelukt *is*, enkel door overreding, den inboorling tot eene betere en ijveriger bewerking van den grond over te halen.

Van een andere kant meent men, dat enkele overreding niet voldoende zal bevonden worden tot bereiking van het beoogde doel; ofschoon wordt erkend, dat zulks veel zal afhangen van de hoofden der afdeelingen, of die zich ijvering aan de zaak laten gelegen liggen of niet, en of zij de toegenegenheid en het vertrouwen der hoofden en bevolking al dan niet bezitten.

De gouverneur-generaal vindt goed, den gouverneur der Moluksche eilanden op te dragen, om het middel van overreding bij de bevolking te beproeven; ten einde haar op de voorgestelde wijze tot meerdere voortbrenging te brengen; en zoo zulks niet mogt gelukken, alsdan nader in overweging te nemen, wat ter bereiking van het aangegeven doel zou kunnen worden gedaan, en daaromtrent de noodige voorstellen aan het gouvernement te doen.

Belasting op de vuurwapenen.

Op de vraag: of er geene middelen zouden kunnen worden uitgedacht, om het plukken van onrijpe vruchten, speciaal van muskaatnoten, te beletten, uithoofde daardoor dit produkt zoozeer wordt gedepreciëerd dat het, op de vreemde markten, ver beneden de noten van Benkoelen of Pinang genoteerd staat, wordt opgemerkt, dat het plukken van onrijpe vruchten in verband staat met, of liever veroorzaakt wordt door, eene ondeugd, nagenoeg der geheele ambonsche bevolking eigen, die door haar echter niet als zoodanig beschouwd wordt, namelijk den tuinroof.

Er bevinden zich onder de bevolking vele personen die zich aan lediggang, aan het zwerven door de bosschen, met een geweer op den schouder, gedurende dagen en weken overgeven, en alsdan vaak tuinroof en andere ongeregeldheden, als het schieten van tamme beesten, plegen.

Men kan bijna zeggen, dat ieder mannelijk individu, welk bedrijf hij overigens ook uitoefent, zich gedurende een zeker tijdperk aan zoodanig rondzwerven overgeeft.

De nadeelen, door die lediggangers te weeg gebragt, zijn niet gering: terwijl het voor de policie, met hare geringe hulpmiddelen, uiterst moeijelijk, ja onmogelijk, is, hen in de digte bosschen of in het gebergte te achterhalen.

Daarom was reeds vroeger aan den gouverneur der Moluksche eilanden het denkbeeld in overweging gegeven, om eene jaarlijksche belasting bijv. van *f* 4.— te leggen op het houden van vuurwapenen.

Daardoor zou toch dit gewapend rondzwerven, en gevolgelijk de tuinroof en andere daarmede gepaard gaande ongeregeldheden, worden tegengegaan, terwijl het tevens zou kunnen strekken als een geschikt middel, om de schatkist eenigermate te gemoet te komen in opofferingen, welke zij zich, ten gevolge van de openstelling der havens, heeft moeten getroosten.

Men weet wel, dat vóór de openstelling der havens, het bezit van schietgeweer, behalve voor Europeanen en hunne afstammelingen, ten eenemale was verboden (Staatsblad 1828 no. 58), maar zooals het dikwerf met alle volstrekte verbodsbepalingen gaat, was het verbod moeijelijk te handhaven, en in de laatste jaren is daaraan bijna in het geheel niet meer de hand gehouden.

Dit denkbeeld wordt eene nadere en gezette overweging waardig gekeurd, en als zoodanig de gouverneur der Molukken aanbevolen, ten einde, wanneer hij zulks geraden oordeelt, bepaalde voorstellen te doen.

Heerendiensten.

De gouverneur der Moluksche eilanden treedt in eene beschouwing der diensten, welke onder de benaming van heerendiensten van de bevolking gevorderd worden.

Hij onderscheidt deze in beloonde diensten en onbeloonde diensten.

De beloonde diensten bestaan in:

1e. De werkzaamheden bij de pakhuizen, het geldkantoor, en het civiel en militair bouwdepartement.

2e. Het lossen en laden van gouvernements goederen.

3e. Het laden van steenkolen in de stoomschepen.

4e. Het lossen van rijst van den leverancier.

5e. Het transport van reizende ambtenaren, officieren en militairen per orembaaijen en draagstoelen.

6e. Het afhalen en overbrengen van 's gouvernements gelden en goederen van en naar Amboina.

7e. Het boegseren van schepen.

8e. Het leveren van houtwerken en materialen ten behoeve der onderscheidene gouvernements werken, zoo te Amboina als in de onderhoorige afdeelingen.

9e. Het overbrengen van brieven van Amboina naar Saparoea, Haroekoe en Hila en omgekeerd.

De onbeloonde diensten zijn:

1e. Het bouwen en behoorlijk onderhouden van het negorij's-huis, de woningen van den regent en van den schoolmeester, de kerk, de mesigit, het schoolgebouw en de baleo of het raadhuis.

2e. Het bouwen en behoorlijk onderhouden van de negorij-orembaaijen en andere, tot de negorij behoorende vaartuigen.

3e. Het maken en onderhouden van wegen en bruggen in en buiten de negorij.

4e. Het presteren van kwartsdiensten, bij maandelijksche afwisseling bij den regent.

5e. Het vervoeren van regenten en schoolmeesters naar Amboina en andere plaatsen alwaar hunne tegenwoordigheid in dienstzaken gevorderd wordt.

Eindelijk kan nog tot de beloonde heerendiensten gebragt worden, de verpligting, aan ieder daarbij opgelegd, om een aantal van 90 nagelboomen, zoo in als buiten de tuinen, te onderhouden.

De gouverneur der Moluksche eilanden noemt die diensten zeer drukkend, vooral de levering van kwarto's voor de onderscheidene werkzaamheden ter hoofdplaatse, daar de betaling van 23½ duit, hun daarvoor toegekend, onevenredig is aan het werk, en er menige dag verloren gaat, om zich te begeven van de negorijen naar de hoofdplaats en van daar naar de negorijen, waarvoor natuurlijker wijze niets wordt uitbetaald, evenmin als voor de zondagen, die de opgeroepen kwarto's ter hoofdplaats moeten doorbrengen, zonder werk te verrigten.

Ook de houtleverantie acht de gouverneur zeer bezwarend, niet alleen om de vele moeijelijkheden aan het vervoer verbonden en reeds in de vorige konferentie uiteengezet, ter gelegenheid van de behandeling van het voorstel tot doorgraving van de pas van Baguala, maar ook omdat de betaling, daarvoor te goed gedaan, in geen de minste evenredigheid staat tot de waarde der houtwerken.

Ook de levering, volgens bestelling of opgegeven afmetingen, stelt een groot bezwaar daar. Hierin is in den laatsten tijd wel eenigermate tegemoet gekomen, door den last om zoodanige houtwerken, die niet in alle deelen aan de gevraagde afmetingen voldoen, toch te ontvangen en op de stapelplaats op te slaan, doch de gevraagde afmetingen moeten niet te min geleverd worden, en zulks maakt de levering des te grooter en bezwarender.

De gouverneur zou dus wenschen de proef te nemen, om de kwarto's ter hoofdplaats door vrijwillige arbeiders te vervangen, waarvan hij zich beter en meer arbeid belooft; of wel aan de gedwongen arbeiders een hooger loon, bij voorbeeld van 30 duiten, toe te kennen.

Ook het tarief der te leveren houtwerken wenschte hij in billijker verhouding te brengen tot den daaraan besteeden arbeid; en de bevolking van de levering van eenige andere materialen, als atappen, gabba-gabba enz. te ontheffen door die levering uit te besteden.

Dit alles zou wel eenige opoffering kosten van de zijde van het gouvernement, doch de bevolking zou van een grooten druk ontheven worden; en die opoffering zou, door beteren en meerderen arbeid, waarschijnlijk ook niet zeer belangrijk bevonden worden.

De gouverneur-generaal doet opmerken, dat het onjuist is te spreken van loon of betaling onevenredig aan den arbeid.

Die arbeid of die leverantiën welke de bevolking verpligt is te doen, moeten worden aangemerkt als belasting in arbeid, voor sommige van welke eene zekere betaling als tegemoetkoming wordt gegeven, ten einde die belasting niet te zeer te doen drukken. Nu kan men aantoonen, dat die belasting in arbeid nog te drukkend of schadelijk is, en dan kan men er toe overgaan om de bedoelde tegemoetkoming te verhoogen of de belasting te verminderen of op te heffen, doch het argument, om die *belasting* te bestrijden, op grond dat de tegemoetkoming onevenredig is aan den arbeid, is niet aannemelijk.

Er wordt van eene andere zijde aangevoerd, *dat* de verrigting van kwartsdiensten ter hoofdplaats en de levering van kleine materialen, als: atappen, kajoe-boea enz. in de laatste jaren aanmerkelijk is toegenomen, terwijl de bevolking in talrijkheid is achteruit gegaan, zoodat zij, meer dan vroeger, drukkend en bezwarend zijn.

Men zal niet ver van de waarheid af zijn, wanneer men stelt, dat een inlander gedurende het jaar 6 maanden ten arbeid wordt gesteld aan zoogenaamde heeren- en negorij-diensten, waarvan 4 maanden tegen eenig loon, en twee maanden zonder eenige tegemoetkoming.

Ook de houtlevering, zoo als die thans plaats heeft, is een groote druk te achten.

Men gelooft echter dat men den inlander hierin aanmerkelijk zou kunnen tegemoet komen, door hem de ruwe houtwerken aan de stranden te doen leveren, en het vervoer voor 's gouvernements rekening te nemen.

Door de levering van ruwe houtwerken zou eene aanzienlijke hoeveelheid kostbaar hout, die nu, door de werkwijze der inlanders, nutteloos

verloren gaat, worden bespaard, en niet onbelangrijke voordeelen kunnen afwerpen.

Met dit denkbeeld staat echter in onafscheidelijk verband de oprigting van eene houtzagerij op kleine schaal op Ceram of te Amboina, en het vervoer voor rekening van den lande, daar het voor den inlander, om de reeds vroeger aangegevene redenen, letterlijk onmogelijk zou zijn, de ruwe houtwerken van Ceram naar Amboina te vervoeren.

Om dit vervoer op de doelmatigste wijze te bewerkstelligen, wordt het denkbeeld in overweging gegeven, gebruik te maken van een, voor rekening van den lande in te koopen, schip van genoegzame grootte om tot houthalen te kunnen dienen, daar het vlotten in deze wateren niet kan worden aanbevolen.

Van een anderen kant is men van gevoelen, en dit wordt ook door den gouverneur-generaal gedeeld, dat het doelmatiger zoude zijn, om tot dat vervoer c. q. te bezigen partikuliere schepen, waartoe welligt op eene weinig kostbare wijze gelegenheid zou bestaan, daar in de westmoesson gewoonlijk kustvaartuigen ter reede van Amboina vertoeven, zonder eenige verdiensten, met hunne volle ekwipagiën aan boord, ten einde de oostmoesson af te wachten om naar Java terug te keeren.

Men vermoedt dat de eigenaren van zoodanige vaartuigen niet ongenegen zouden bevonden worden, tegen eene betrekkelijk geringe vracht, de aangekapte houtwerken van Ceram of elders af te halen en naar Amboina over te brengen.

Dit hoogst gewigtig onderwerp, betreffende in het algemeen de verpligte diensten der bevolking, komt den gouverneur-generaal voor op verre na niet zoo volledig te zijn onderzocht en toegelicht, dat daaromtrent nu reeds eenige beslissing zou kunnen worden genomen.

De gouverneur der Molukken wordt door den gouverneur tot het instellen van zoodanig onderzoek uitgenoodigd, waarbij zullen moeten behandeld worden de vragen; — of en in hoe verre het thans bestaande als te drukkend voor de bevolking moet worden geacht; — op welke wijze daarin casu quo verligting zou behooren te worden gebragt; — en welke opoffering daaruit voor 's lands kas zou voortvloeijen?

De gouverneur-generaal zal het verslag van dat onderzoek inwachten, tevens met de noodige bepaalde voorstellen, ook ten einde hem in staat te stellen om te voldoen aan art. 57 van het reglement op het beleid der regering.

Ambtelijk personeel.

De gouverneur der Moluksche eilanden geeft te kennen, dat het personeel te Amboina, en speciaal dat, hetwelk is toegestaan voor de sekretarie van het gouvernement der Molukken, op verre na niet voldoende is om de werkzaamheden geregeld te doen afloopen, zoodat hij vreest dat er eerlang, ook zelfs bij den meesten ijver en inspanning der betrokken ambtenaren, een aanzienlijke achterstand zal ontstaan.

Ten betooge van dat beweren, verzoekt hij den sekretaris te mogen doen voorlezen een omtrent dit onderwerp aan den gouverneur-generaal gerigten brief, bereids met de mailgelegenheid naar Java verzonden, hetwelk wordt toegestaan.

Bij dat schrijven zijn uiteengezet de verschillende formatiën van het personeel ter sekretarie sedert 1817, en de wijzigingen, die het sukcessievelijk heeft ondergaan, en welke alle eene bekrimping van personeel en uitgaven ten gevolge hadden.

Daarentegen waren de werkzaamheden verdriedubbeld, en namen nog dagelijks toe, sedert men het, op zich zelf goede, beginsel getrouw bleef, om den gouverneur der Moluksche eilanden op alle voorstellen van de aan hem ondergeschikte residenten te hooren.

Ook de vereeniging van de betrekking van sekretaris met die van almeen ontvanger, had niet weinig bijgedragen om den geregelden gang van zaken aan de sekretarie te belemmeren, daar de sekretaris reeds met zoovele en gewigtige bezigheden belast is, dat het hem niet mogelijk is tevens de omvangrijke en verantwoordelijke betrekking van algemeen ontvanger naar behooren waar te nemen.

Een dezer betrekkingen zou op den duur noodwendig minder goed worden waargenomen, en daar aan die van algemeen ontvanger eene finantiëele verantwoordelijkheid verbonden is, was het niet twijfelachtig, welke betrekking het minst goed zou worden vervuld.

Op den duur wordt die vereeniging dan ook als volstrekt onmogelijk en onbestaanbaar beschouwd.

Ten slotte van dat schrijven wordt voorgesteld:

1°. Eene vermeerdering van klerkengeld toe te staan.

2°. De benoeming van een tweede kommies ter sekretarie van het gouvernement der Molukken, op eene bezoldiging van *f* 150 's maands.

3°. De afscheiding van de betrekking van algemeen ontvanger van die van sekretaris.

4°. Eerstgenoemde betrekking weder te vereenigen met die van pakhuismeester, en alsdan aan dien ambtenaar eene eenigzins hoogere bezoldiging toe te kennen.

De gouverneur-generaal doet opmerken dat ook hier weder geldt, wat hij bereids te Menado heeft gezegd op de aanvrage des residents tot vermeerdering van personeel, namelijk:

dat de klagten wegens gebrek aan personeel algemeen zijn, en meermalen niet kan worden ontkend dat eene gevraagde vermeerdering, in meer dan een opzigt, wenschelijk zou zijn:

dat evenwel juist daarom, en uithoofde van de finantiëele bezwaren, aan elke uitbreiding van personeel verbonden, ten deze niet anders dan met omzigtigheid kan worden te werk gegaan; en voorstellen tot uitbreiding van personeel alléén dan met hoop op gunstige beschikking kunnen worden gedaan, wanneer de onvermijdelijke noodzakelijkheid eener voorziening voldingend kan worden aangetoond.

Overigens voegt hij er bij, dat, vermits de voorgelezen brief, bereids was aangeboden, men de behandeling dezer zaak kon laten rusten tot zijne terugkomst op Java, alswanneer hij zou overwegen, of de daarin vervatte voorstellen vatbaar waren om aan het opperbestuur te worden aangeboden.

De gouverneur der Molukssche eilanden wenscht nog hierbij te mogen voegen, dat, sedert de indiening van de bedoelde voorstellen, bij hem het denkbeeld is gerezen, om de betrekking van algemeen ontvanger te vereenigen met die van president der weeskamer, daar de werkzaamheden, aan laatstgenoemde betrekking verbonden, zoo gering zijn, dat de daarmede belaste ambtenaar, zonder eenig bezwaar, daarbij het ambt van algemeen ontvanger kan waarnemen.

Op de vraag, door den gouverneur-generaal gedaan, waarom men zulks als dan niet onmiddellijk heeft voorgesteld, daar men nu weder met een tweede of gewijzigd voorstel komende, de behandeling der zaak ophoudt en bemoeijelijkt, wordt door den gouverneur der Molukssche eilanden geantwoord, dat hij aanvankelijk geen denkbeeld had van den geringen omvang der werkzaamheden van president der weeskamer, tot dat, door de klagten van den tegenwoordigen titularis, die hem gouverneur heeft verklaard met zijn ledigen tijd geen weg te weten, zijne aandacht daarop is gevallen.

Ook zou de laatste president ten eenemale ongeschikt geweest zijn tot het waarnemen van eenige andere betrekking.

De gouverneur-generaal doet opmerken, dat, zoo men deze wijzigingen in de gedane voorstellen noodig acht, men met spoed daarop dient terug te komen.

Policie.

De adsistent-resident der afdeeling Amboina J. H. Tobias beklaagt zich over de ongenoegzaamheid der middelen, welke der policie ten dienste staan.

Deze ongenoegzaamheid is in de laatste tijden zeer in het oog gesprongen bij het aanwezen van vele oorlogschepen ter reede van Amboina, daar het niet mogelijk was de dikwerf verregaande ongeregeldheden, door hunne ekwipagiën, speciaal door de bemanning van z. m. fregat Palembang, aan den wal gepleegd, te voorkomen of te beteugelen. De matrozen storen zich aan geene inlandsche policiedienaren, die, wanneer zij hun pligt willen doen, door hen worden geslagen en mishandeld, met dat gevolg dat de policiedienaren, in plaats van zich te vertoonen, wanneer er ongeregeldheden gepleegd worden, zich schuil houden.

Vooral ook in de westmoesson, wanneer er meerdere kustvaarders en boegineesche of makasaarsche vaartuigen ter dezer reede liggen en in den regentijd, wanneer de nachten stikdonker zijn en het geraas en geplas van den nederstortende regen diefstallen in de hand werkt, zijn de middelen der policie ontoereikende om de veiligheid der ingezetenen of althans van hunne bezittingen te verzekeren.

Wil men nog eenige orde handhaven en verlangt men dat policiedienaren en burgerwachten behoorlijk hun pligt doen, dan dient de adsistent-

resident-magistraat zich persoonlijk met alle kleinigheden te bemoeijen, en zoowel bij nacht als bij dag, den post van schout op zich te nemen.

Bij den minsten oploop van vechtende of ongeregeldheden plegende dronken matrozen, hetzij die plaats hebben op den openbaren weg, in taphuizen of in de woningen van ontuchtige vrouwen, moet hij zich evenzeer derwaarts begeven, als bij het konstateren en onderzoeken van grootere misdrijven en overtredingen.

Niet alleen ziet hij zich hierdoor vaak blootgesteld aan beleedigingen van van het dronken en ongebonden zeevolk, maar zulks ontrooft hem een kostbaren tijd, dien hij met veel meer nut aan andere bezigheden en belangen zou kunnen wijden.

Spreker acht het dan ook dringend noodzakelijk dat aan hem, als hoofd der policie, een europeesche schout worde toegevoegd.

Nadat dit voorstel nog door den gouverneur-generaal der Molukssche eilanden was ondersteund, verwijst de gouverneur-generaal andermaal naar hetgeen zoo even was gezegd omtrent de voorstellen tot vermeerdering van personeel, en herhaalt, dat, zoo men die wil doen met hoop op een gunstigen uitslag, de onvermijdelijke noodzakelijkheid, met duchtige, afdoende gronden dient te worden aangetoond.

Godsdienstig onderwijs op de Zuidwester-eilanden.

De adsistent-resident ter beschikking van den gouverneur der Molukssche eilanden verzoekt de aandacht van den gouverneur-generaal te mogen vestigen op de behoefte der christenen op de Zuidwester-eilanden aan godsdienstig onderwijs, eene behoefte, waarop in zijne rapporten reeds zoo dikwerf was gewezen, ten gevolge waarvan dan ook, op last der regering, in de maand Oktober des verleden jaars, door den gouverneur der Molukssche eilanden voorstellen waren gedaan tot plaatsing van zendelingen aldaar.

Hij vreesde echter dat het nog geruimen tijd zou kunnen aanhouden, alvorens die voorstellen tot eene gewenschte beslissing komen, terwijl de behoefte aan christelijk onderwijs en godsdienstigen voorgang zich onder die gemeenten al meer en meer doet gevoelen.

Bij eene vroegere gelegenheid had spreker mogen vernemen, dat er te Batavia eenige zendeling-werklieden waren aangekomen, aan wie nog geene vaste bestemming was ten deel gevallen.

Spreker heeft groote verwachtingen van de evangelie-verkondiging door middel der zendeling-werklieden, en wenschte alzoo te mogen verzoeken dat een twee- of drietal hunner naar de Zuidwester-eilanden werden gezonden.

De gouverneur-generaal geeft hierop te kennen, dat er zendeling-werklieden te Batavia waren aangekomen, en dat, tijdens zijn vertrek van Java, die lieden nog geene bestemming hadden gekregen, doch dat het kerkbestuur was aangeschreven om op te geven waar zij kunnen geacht worden met het meeste nut werkzaam te zullen zijn; — dat misschien eèn

paar hunner naar de Sangir-eilanden zullen gezonden worden; — en dat het zeer ligt mogelijk is, dat, bij zijne terugkomst op Java, ook reeds aan de overigen eene vaste bestemming zal zijn aangewezen. Misschien ook dat de behoefte der Zuidwester-eilanden de aandacht van het kerkbestuur tot zich getrokken heeft, doch van dit alles kan hij niets met zekerheid zeggen, en dus ook niet beloven aan het gedaan verzoek gevolg te zullen geven.

Genoemde adsistent-resident verzoekt het te mogen opnemen in de aanteekeningen dezer konferentie, ten einde daarop de aandacht van den gouverneur-generaal te vestigen voor het geval dat, bij zijn terugkeer op Java, nog een of twee dezer zendelingen beschikbaar mogten zijn. Dit verzoek wordt door den gouverneur-generaal toegestaan.

STATISTISCH-EKONOMISCHE BESCHOUWINGEN OP KOLONIAAL GEBIED.

II.

OVER DE DIGTHEID DER BEVOLKING VAN JAVA.

Hoezeer de bestaande gegevens niet toereiken om het gewigtige vraagstuk van de digtheid der bevolking van Java te behandelen met die uitvoerigheid, welke het belang der zaak wenschelijk maakt, is toch de tijd reeds daar, dat zulks in groote trekken kan geschieden.

En al kon zulks niet, dan zou ik toch niet aarzelen het onderwerp hier ter sprake te brengen, al ware het slechts om te wijzen op de noodzakelijkheid, dat men trachte in het bezit te geraken van de gegevens, die geschikt zijn heldere inzigten in deze aangelegenheid te schenken.

Indien aangenomen mag worden dat de jongste officiëele bevolkingscijfers, van Java openbaar gemaakt, der juistheid meer en meer naderen, en in allen gevalle dat zij uitdrukken het minimum van het tijdens de opnamen werkelijk aanwezig zielental, dan gaan zij toch in geene verdere bijzonderheden dan de 25 gewesten, waarin Java (met Madura) verdeeld is. Maar die gewesten zijn gedeeltelijk nog te groot, dan dat beschouwingen omtrent de digtheid der daarin aanwezige bevolking tot die ruimte van praktische gevolgtrekkingen zouden kunnen leiden, welke slechts uit de bijzonderhedenkennis van de verdeeling der populatie over uitgestrektheden van kleine aantallen geographische mijlen kunnen worden opgemaakt.

Zoo beslaat de residentie Preanger-regentschappen 2/3 der uitgestrektheid van geheel Nederland, Bantam meer dan 1/4, Cheribon, even als Kediri en Rembang, meer dan 1/5, Madura, Pasoeroean en Soerakarta ieder nagenoeg 1/5, enz.

Nu valt het in het oog, dat wanneer men b. v. over de bevolkingsdigtheid der Preanger-regentschappen wil spreken, niet volstaan kan met te zeggen, die residentie heeft eene populatie van 830000 zielen verdeeld over eene uitgestrektheid van 379,8 □ geogr. mijlen, zoodat de digtheid er is = 2189 zielen per □ geogr. mijl.

Evenmin voldoet het, wanneer men, de betrekkelijk het sterkst bevolkte residentie van Java tot voorbeeld nemende, zegt: Japara heeft 544000 inwoners op eene uitgestrektheid van 42 □ geogr. mijlen of ruim 12960 zielen per □ geogr. mijl.

Zeker komt men daardoor tot de kennis van gewigtige feiten, want men leert er uit, b. v. dat de digtheid der bevolking van de Preanger-regentschappen staat tot die der bevolking van Nederland = 1 : 2.5 en dat de densiteit der populatie van Japara ruim het dubbele is van die van Nederland.

Maar men leert er niet uit, op welke wijze die bevolking binnen de grenzen dier 379,8 en 42 geographische mijlen verdeeld is; — of zij welligt binnen die grenzen op sommige plaatsen beschouwd kan worden als te zeer zamengepakt of als nog te verspreid; — en men komt er nog minder door tot de ervaring van de *beteekenis* van de zamenhooping of verspreiding met betrekking tot de gesteldheid des bodems, tot den aard en de bedrijven der bewoners, tot de brandpunten van zamenwoning in steden of groote gemeenten, enz.

Om tot die kennis te geraken is eene geheel andere mate van gegevens benoodigd dan die waarover men te beschikken heeft.

Te beschikken heeft, zeg ik, — en ik bedoel daarmede de gegevens bij het departement van koloniën aanwezig. In Indië zullen meer tot in bijzonderheden gaande bescheiden waarschijnlijk wel in de ambtelijke archieven aanwezig zijn, en ter algemeene sekretarie aldaar bevinden zij zich zeer zeker wat betreft de in de laatste jaren met groote naauwkeurigheid opgenomen residentiën.

Tijdens eene reis over Java, thans reeds 17 jaren geleden door mij gedaan, heb ik inzage gehad, in de verschillende residentiën, van regentschaps-, distrikts- en zelfs van dessa-statistieken, die mij hebben doen zien dat toen reeds in vele residentiën de bouwstoffen voorhanden waren voor eene uitvoerige statistiek van de verschillende dessa's. De betrekkelijk korte duur dier reis en de dienstpligten, die zij mij te vervullen stelde, lieten mij niet toe de schatten van gegevens te verzamelen, die ik toen ruimschoots zou hebben kunnen oogsten, en ik heb mij toen moeten bepalen tot de bijzonderheden der bevolkingstatistiek, gaande over volkstammen, geslachten en leeftijden en zich uitstrekkende tot de verschillende distrikten. De uitkomsten dier nasporingen zijn nedergelegd in de Bijdragen tot de kennis der bevolkingstatistiek van Java, opgenomen in den 9den jaargang van dit tijdschrift. — In de jaren, sedert (1847) verloopen, en in welke meer en meer de aandacht gevestigd is geworden op de studie der statistiek van Java, zal waarschijnlijk een meerdere aanstoot aan de dessa-besturen zijn gegeven om naauwkeurige staten aan te houden, en zoo laat zich verwachten, dat zelfs in die residentiën, welke nog niet, zoo als Cheribon en Banjoemas, met zorg zijn opgenomen, toch een schat van bouwstoffen voor handen is, waarmede de statistiek haar voordeel zou kunnen doen.

Het ware wenschelijk dat die bouwstoffen tot een overzigtelijk geheel wierden zamengetrokken, en zulks zou zonder groote bezwaren kunnen geschieden, bijaldien de regering zou kunnen goedvinden te bepalen dat de be-

staande gegevens, door de distriktshoofden onder toezigt der kontroleurs — en in residentiën met van den gewonen regel afwijkende bestuursvormen door de betrokken personen onder de noodig geoordeeld wordende kontrole, — werden verzameld en naar een gemakkelijk, niet te omslagtig, model gerangschikt.

Dergelijke staten zou ieder hoofd van een distrikt behooren in te zenden aan zijn regent, kontroleur of adsistent-resident, en de verdere verzameling en rangschikking langs den hierarchischen weg zou die tabellen kunnen brengen bij een statistiek bureau van de algemeene sekretarie, dat zich zou behooren te belasten met de zorg voor de openbaarmaking op kosten van den staat, al geschiedde zulks slechts eens in de vijf of tien jaren.

Dergelijke statistische bundel zou voor de vele duizende dessa's van Java waarschijnlijk met gemak op 700 gewone vellen druks kunnen worden zamengedrongen, vermits op elk vel zouden kunnen voorkomen ongeveer 50 dessa's met al de kolommen die men er zou wenschen ingevuld te zien.

Uit dergelijke staten zou men, bij den eersten oogopslag, zich voor een gegeven streek op Java kunnen inlichten, wat betreft haar bevolking, nijverheid en hulpmiddelen.

Indien men zoodanige kennis had bezeten, dan zou men niet, zooals heeft plaats gehad bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer der staten-generaal over de spoorweglijn Samarang-Vorstenlanden, tegenwerpingen hebben gemaakt naar aanleiding van de woeste terreinen, door dien spoorweg te snijden, omdat men zou hebben ontwaard dat het gebied van dien spoorweg in bevolkingsdigtheid Nederland ver overtreft, en de bevolking rondom die nog woest liggende gedeelten misschien zelfs te sterk is zamengehoopt en juist daardoor aanbiedt de voorwaarden, die men moet wenschen aanwezig te zijn in het belang der daarstelling van den weg en der ontginning van het gewest.

Maar die kennis zou van nog een ander, grooter, nut zijn.

Java lijdt in meerdere zijner gewesten aan overbevolking, en die overbevolking is voor een groot deel het gevolg van de bestaande of in de laatste tientallen jaren in het leven geroepen instellingen, van het gemeenschappelijk grondbezit, van het eigenbelang der hoofden, enz.

Is het feit dier overbevolkingen ter kennis der regering gebragt? — Heeft men het verschijnsel der voortdurend hooge rijstprijzen in sommige deelen van Java begrepen? — Heeft men de oorzaken doorgrond van de voor sommige deelen van Java periodiek wederkeerende ongenoegzaamheid van het eerste voedingsmiddel? — Heeft men naar waarde geschat het verschijnsel dat de rijstvoortbrenging op Java in veel gunstiger verhoudingen verkeert in die gewesten waar de bevolking den prikkel heeft tot ontginning van nieuwe velden, dan dáár, waar zij kunstmatig verhinderd wordt zich uit te breiden en het duurzaam bezit der velden niet gewaarborgd is aan de eerste ontginners of hun regtverkrijgenden?

Het is niet wel mogelijk tot eene voldoende kennis omtrent deze hoogstgewigtige aangelegenheid te geraken, zonder eene tot in bijzonderheden gaande naauwkeurige kennis der distrikten.

Maar in afwachting dat die zal verkregen zijn, kan het niet zonder be-

lang wezen een blik te werpen op de digtheid der bevolking van Java, voor zoover zij uit de hier te lande aanwezige bescheiden is op te maken.

Misschien ook dat de opgaven, die hier volgen, zullen leiden tot het inzigt van de noodzakelijkheid eener tot meer in bijzonderheden gaande kennis, en tot het doen nemen van maatregelen om die kennis magtig te worden.

Ik heb mij de moeite gegeven de digtheid der bevolking van Java en van zijne verschillende residentiën voor verschillende tijdstippen op te sporen en voor die tijdstippen gekozen de jaren 1815, 1830, 1845 en 1860, zoodat daaruit de verschillen kunnen blijken voor drie vijftienjarige tijdvakken. Ten opzigte van de waarde der bevolkingcijfers moet ik verwijzen naar het artikel over de bevolkingstoename op Java, geplaatst in het April-nommer van jaargang 1863 van dit tijdschrift. Ik breng hier slechts in herinnering, dat die cijfers hunne stellige waarde hebben, eensdeels omdat zij den stand onzer kennis voor de gegeven tijdstippen aanwijzen, en ten andere omdat zij, zoo zij al niet die juistheid bezitten welke men van hen zou mogen verwachten, toch geacht kunnen worden stellig uit te drukken het *minimum* der bevolking, zoodat er wel spraak van wezen kan dat zij *te klein*, maar niet dat zij *te groot* zijn.

In bovengenoemd artikel heb ik aangetoond de belangrijke toename der bevolking van Java in het algemeen en van de gewesten waarin het verdeeld is in het bijzonder. In den hier volgenden staat zijn nedergelegd de uitkomsten der berekeningen omtrent de toename der digtheid van de bevolking. Zij bieden een nieuw gezigtspunt aan, door de aantooning van feiten, waaruit blijkt dat de digtheid der populatie van Java die van Nederland (5672 zielen per □ geogr. mijl) vrij nabijkomt en die van Groot-Brittanje en Ierland (in 1861 5027 zielen per □ geograpische mijl) aanmerkelijk overtreft, gewesten evenwel, die, met uitzondering van België en Saksen, de betrekkelijk het sterkst bevolkte van Europa zijn *).

Gaat men voorts de digtheid der bevolking van verschillende residentiën van Java na, dan blijkt het dat die digtheid belangrijk verschilt in de verschillende gewesten. Japara b. v., een gewest bijkans zoo groot als Noord-Holland, heeft 12960 zielen per □ g. m., terwijl Noord-Holland, de sterkst bevolkte provincie van Nederland, slechts 11749 zielen per □ g. m. telt, welk cijfer echter nagenoeg tot de helft vermindert wanneer men de bevolking van Amsterdam buiten rekening laat. In Krawang daarentegen, eene residentie, grooter dan eenige provincie van Nederland, telt men slechts 1734 zielen per □ g. m., zoodat de digtheid der populatie er nog staat beneden die van de provincie Drenthe, de betrekkelijk het minst bevolkte van Nederland.

Wanneer men de residentiën rangschikt naar de gegevens, in den volgenden staat voorkomende, dan bekomt men 2 residentiën (Japara en Bagelen) met meer dan 12000, — 3 residentiën (Batavia, Pekalongan, Kadoe) met meer

*) De staten in Europa die in digtheid van bevolking staan tusschen Nederland en Groot-Brittanje en Ierland zijn: het groothertogdom Hessen met 5622, en Nassau met 5340 zielen per □ geogr. mijl.

dan 11000, — 2 residentiën (Samarang, Soerabaya) met meer dan 10000, — 1 residentie (Tagal) met meer dan 8000, — 1 (Cheribon) met meer dan 7000, — en 2 (Djokdjokarta, Soerakarta) met meer dan 6000 zielen per □ g. m.; — residentiën, die dus alle digter bevolkt zijn dan Nederland. Voorts hebben Buitenzorg, Banjoemas en Rembang ieder meer dan 5000, Madioen, Madura en Pasoeroean ieder meer dan 4000, Bantam meer dan 3000 en de Preanger-regentschappen, Patjitan, Kediri en de vereenigde residentiën Probolingo, Bezoeki en Banjoewangi ieder meer dan 2000 zielen per □ geogr. mijl *).

Residentiën.	Uitgestrektheid in □ geogr. mijlen.	Volstrekte bevolking in				Bevolking per □ geogr. mijl.			
		1815.	1830.	1845.	1860.	1815.	1830.	1845.	1860.
Bantam.	159,9	231,604	337,169	394,519	550,254	1,448	2,108	2,467	3,441
Batavia.	41,5	332,015	245,423	281,143	469,406	3,780	5,913	6,774	11,310
Buitenzorg.	66,5	76,312	240,812	260,311	342,327		3,621	3,914	5,147
Krawang.	96,1	81,625	79,445	125,752	166,710	329	827	1,308	1,734
Preanger reg.	379,8	194,048	483,421	727,849	830,755	510	1,272	1,916	2,189
Cheribon.	127,7	233,956	429,576	616,523	904,588	1,832	3,363	4,827	7,083
Tagal.	53,1	178,415	179,078	296,874	454,246	3,360	3,372	5,590	8,554
Pekalongan.	29,1	115,442	249,897	235,539	324,602	3,967	8,587	8,094	11,154
Samarang.	88,9	345,231	385,366	754,497	970,210	3,883	4,334	8,487	10,913
Kadoe.	39,4	197,310	307,339	357,111	470,511	5,007	7,800	9,063	11,941
Banjoemas.	99,3		421,554	405,654	537,482		4,245	4,085	5,412
Bagelen.	57,7	1,422,799	379,382 †)	613,762	723,945	4,343	6,575	10,637	12,546
Djokdjokarta.	57,9		1,000,000	347,525	352,800		5,861	6,002	6,093
Soerakarta.	112,7			504,167	695,268			4,473	6,169
Patjitan.	48,3	22,678	268,130	89,216	108,300	469	1,822	1,847	2,242
Madioen.	99,8	213,457		314,267	409,413	939		3,180	4,143
Kediri.	128,4		167,183	234,227	356,668		1,302	1,824	2,777
Japara.	42,0	103,290	370,311	421,414	544,376	2,459	8,816	10,033	12,960
Rembang.	124,0	207,421	413,384	478,836	691,438	1,672	3,333	3,861	5,576
Soerabaya.	108,5	269,954	560,792	965,999	1,187,037	2,488	2,502	8,903	10,940
Madura.	115,6	218,659		295,748	508,868	1,891		2,558	4,401
Pasoeroean.	111,5	108,812	238,447	336,239	464,428	975	2,138	3,015	4,165
Probolingo. Bezoeki. Banjoewangi.	257,9	113,232	308,277	502,740	655,094	439	1,195	1,949	2,540
Tot. Java, Madura en eil.	2444,6	4,615,270	7,064,936	9,560,380	12,718,717	1,887	2,890	3,910	5,202
Af voor Madura.	115,6	218,659		295,748	508,868				
Tot. Java en kl. eilanden.	2329,0	4,396,611		9,264,632	12,209,849	1,892		3,977	5,242

*) De juiste uitgestrektheid der residentiën Probolingo, Bezoeki en Banjoewangi kan ik niet afzonderlijk opgeven, en alzoo de digtheid der bevolking voor die gewesten afzonderlijk niet berekenen. De uitkomst zou geheel verschillend zijn voor Banjoewangi, dat zeker het minst digt bevolkte gewest van Java is, en voor Probolingo, dat misschien 10 maal digter bevolkt is dan Banjoewangi en 2½ maal digter dan Bezoeki.

†) Zonder Ledok.

De volgorde der residentiën, opgemaakt naar de bevolkingsdigtheid, zou voor de verschillende tijdstippen geweest zijn zoo als hieronder is aangetoond.

	1860.	1845.	1830.	1815.
1	Japara.	Bagelen.	Japara.	Kadoe.
2	Bagelen.	Japara.	Pekalongan.	Bagelen.
3	Kadoe.	Kadoe.	Kadoe.	Banjoemas.
4	Batavia.	Soerabaya.	Bagelen.	Djokdjokarta.
5	Pekalongan.	Samarang.	Batavia.	Soerakarta.
6	Soerabaya.	Pekalongan.	Soerakarta.	Pekalongan.
7	Samarang.	Batavia.	Djokdjokarta.	Samarang.
8	Tagal.	Djokdjokarta.	Samarang.	Batavia.
9	Cheribon.	Tagal.	Banjoemas.	Buitenzorg.
10	Soerakarta.	Cheribon.	Buitenzorg.	Tagal.
11	Djokdjokarta.	Soerakarta.	Tagal.	Soerabaya.
12	Rembang.	Banjoemas.	Cheribon.	Japara.
13	Banjoemas.	Buitenzorg.	Rembang.	Madura.
14	Buitenzorg.	Rembang.	Soerabaya.	Cheribon.
15	Madura.	Madioen.	Madura.	Rembang.
16	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Bantam.
17	Madioen.	Madura.	Bantam.	Pasoeroean.
18	Bantam.	Bantam.	Patjitan.	Madioen.
19	Kediri.	Bezoeki (met Prob. en Banj.)	Madioen.	Kediri.
20	Bezoeki (met Prob. en Banj.)	Preanger.	Kediri.	Preanger.
21	Patjitan.	Patjitan.	Preanger.	Patjitan.
22	Preanger.	Kediri.	Bezoeki (met Prob. en Banj.)	Bezoeki (met Prob. en Banj.)
23	Krawang.	Krawang.	Krawang.	Krawang.

Eene vergelijking der bevolkingsdigtheid van Java (zonder Madura) en van zijne verschillende residentiën met die van eenige europeesche staten en provinciën doet het volgende overzigt erlangen.

Landen en Staten.	Uitgestrektheid in □ geogr. mijlen.	Volstrekte Bevolking volgens de laatst bekende tellingen.	Bevolking per □ geogr. mijl.
Java.	2,829.—	12,209,849	5,242
Nederland.	594.55	3,372,652	5,672
België.	536.61	4,731,957	8,814
Engeland.	2,743.22	20,061,725	7,313 *)
Schotland.	1,473.37	3,061,251	2,077
Ierland.	1,529.27	5,764,543	3,769
Groot-Britt. en Ierland.	5,774.39	29,307,199	5,027
Pruissen.	5,103.97	18,500,446	3,624
Frankrijk (met Korsika.)	10,034.9	37,472,732	3,734
Zwitserland.	739.51	2,510,494	3,394
Wurtemberg.	354.28	1,690,898	4,856
Baden.	278.06	1,369,291	4,920
Beijeren.	1,384.98	4,689,837	3,386
Oostenrijk (met Lombard.)	11,762.04	35,027,355 †)	2,978
Hannover.	698.66	1,888,070	2,702
Denemarken (met de hertogdommen.)	1,037.—	2,605,024	2,154
Saksen.	271.83	2,225,240	8,186
Portugal.	1,771.38	3,584,677	2,023
Spanje.	8,980.9	14,957,575 †)	1,665
Koningrijk Italië.	4,674.24	21,920,269	4,689
Mecklenburg.	244.12	548,449	2,247
Zweden.	8,025.81	3,856,888	480
Griekenland.	900.6	1,096,810	1,217
Rusland (Europ.)	90,134.53	59,330,752	687
Noorwegen.	5,999.21	1,433,734	247
IJsland.	1,867.	64,603	35
Algiers.	7,107.7	2,999,124	421

Eene vergelijking der residentiën van Java met staatjes of provinciën van ongeveer dezelfde uitgestrektheid in Europa leidt onder anderen tot de volgende uitkomsten.

*) Engeland zonder Londen (2,803084 inw.) en zonder enkele andere zijner groote fabrieksteden. is niet digter bevolkt dan Nederland.
†) Telling van 1857.

Gewesten en Staten.	Uitgestr. in. □ g. m.	Volstrekte bevolking.	Bevolking per □ g. m.
Preanger regentschappen. . . .	379.8	830,755	2,189
Toskane.	400.85	1,826,830	4,557
Moravië	403.77	1,867,094	4,624
Emilië	391.48	2,117,732	5,409
Wurtemberg.	354.28	1,690.898	4,856
Wales.	384.10	1,111,795	2,894
Westphalen..	367.96	1,618,071	4,397
Kroatië en Slavonië	350.16	876,009	2,502
Bezoeki, *Probolingo* en *Banjoewangi.*	257.9	655,094	2,540
Mecklenburg.	244.12	548,449	2,247
Baden.	278	1,367,760	4,920
Saksen (koningrijk).	271.83	2,225,240	8,186
Dalmatië.	232.36	404,499	1,741
Bantam.	159.9	550,254	3,441
Korsika..	159.03	252,889	1,590
Holstein..	155.—	544,419	3,518
Sleeswijk.	167.—	409,907	2,456
Keurhessen..	173.7	738,454	4,251
Groothertogdom Hessen. . .	152.3	856,250	5,622
Umbrië.	167.79	491,745	2,930
Kediri.	128.4	356,668	2,777
Cheribon.	127.7	904,588	7,083
Rembang.	124.—	691,438	5,576
Madura.	115.6	508,868	4,401
Soerakarta.	112.7	695,268	6,169
Pasoeroean.	111.5	464,428	4,165
Soerabaya.	108.5	1,187,037	10,940
Oldenburg.	114.02	295,242	2,589
Banjoemas.	99.3	537,482	5,412
Madioen.	98.8	409,413	4,143
Krawang.	96.1	166,710	1,734
Gelderland.	92.76	410,464	4,425
Noord-Brabant.	93.38	411,946	4,411
Silezië	93.5	443,912	4,747
Samarang.	88.9	970,201	10,913
Nassau.	85.5	456,567	5,340
Belgisch Luxemburg. . . .	80.47	202,080	2,511
Buitenzorg.	66.5	342,327	5,147
Overijssel.	61.54	240,209	3.903
Henegouwen.	67.81	814,019	12,004
Namen.	66.71	298,046	4,467

Gewesten en Staten.	Uitgestr. in □ g. m.	Volstrekte bevolking.	Bevolking per □ g. m.
Saksen-Weimar-Eisenach. . .	66.—	273,252	4,140
Brunswijk.	67.16	281,697	4,194
Djokdjokarta.	57.9	352,800	6,093
Bagelen.	57.7	723,945	12,546
Tagal.	53.1	454,246	8,554
Zuid-Holland.	55.32	635,193	11,482
Vriesland.	59.61	278,559	4,706
Oost-Vlaanderen.	54.61	799,511	14,640
Brabant.	59.81	801,037	13,393
West-Vlaanderen.	58.93	638,733	10,839
Luik.	52.70	530,398	10,064
Antwerpen.	51.61	452,814	8,773
Patjitan.	48.3	108,300	2,242
Japara.	42.—	544,376	12,960
Batavia.	41.5	469,406	11,310
Noord-Holland.	45.46	534,119	11,749
Drenthe.	48.42	98,509	2,034
Groningen.	42.65	211,462	4,955
Limburg (Belgisch).	43.96	195,319	4,443
Limburg (Nederlandsch). . .	40.20	218,727	5,440
Luxemburg (Groothertogdom).	46.60	196,804	4,223
Saksen-Meinungen.	43.—	172,341	4,008
Kadoe.	39.4	470,511	11,941
Zeeland.	30.2	170,131	5,633
Saksen-Koburg-Gotha. . . .	35.84	159,431	4,448
Pekalongan.	29.1	324,602	11,154
Utrecht.	25.01	163,333	6,530
Waldeck.	20.36	58,604	2,878
Saksen-Altenburg.	24.—	137,162	5,715
Reuss (beide vorstendommen) .	21.8	125,490	5,756

Gaat men de betrekkelijke bevolking van Java na voor eenige grootere afdeelingen, dan bekomt men onder anderen volgende uitkomsten.

Residentiën.	Uitgestr. in □ g. m.	Bevolking in 1860.	Zielen per □ geogr. m.
West-Java.			
Bantam, Buitenzorg en Preanger. .	606.2	1,723,333	2,853
Batavia, Krawang, Cheribon . .	265.3	1,540,704	5,807
Geheel West-Java	871.5	3,264,040	3,745
Midden-Java.			
Tagal, Banjoemas, Pekalongan en Bagelen	239.2	2,040,275	8,529
Samarang, Kadoe en Japara. . .	170.3	1,985,088	11,656
De 7 genoemde residentiën te zamen.	409.5	4,025,363	9,830
Dezelfde residentiën met Djokdjo en Solo	580.1	5,073,431	8,745
De Vorstenlanden alleen	170.6	1,048,068	6,143
Patjitan, Madioen, Kediri, Rembang en Soerabaya	508.0	2,752,856	5,419
Geheel Midden-Java met Soerabaya.	1088.1	7,826,287	7,192
Oost-Java.			
Pasoeroean, Probolingo, Bezoeki en Banjoewangi	369.4	1,119,522	3,030
Geheel Oost-Java met Soerabaya .	477.9	2,306,559	4,826
Geheel Oost-Java met Soerabaya en Kediri	606.3	2,663,227	4,392

Uit deze opgaven en berekeningen blijkt dat Midden-Java veel digter bevolkt is dan Oost-Java en West-Java.

Men weet dat de uitgestrektheid van Nederland 594 □ geogr. mijlen bedraagt en dat er elke □ mijl gemiddeld eene bevolking heeft van 5672 zielen.

Neemt men van Java eenige gewesten te zamen ongeveer de uitgebreidheid van Nederland beslaande, zooals voor.

West-Java de residentiën Bantam, Buitenzorg en Preanger te zamen. . . . . 606.2 □ m. groot;

Midden-Java, de 9 westelijke residentiën te zamen. 580.1 □ m. „

Oost-Java met inbegrip van Soerabaya en Kediri. 606.3 □ m. „ ,

dan ontwaart men, dat het genoemde terrein ter grootte van Nederland in Midden-Java anderhalf maal digter bevolkt is dan Nederland, driemaal digter dan ongeveer dezelfde uitgestrektheid in West-Java en bijkans tweemaal digter dan het oostelijk deel van Java ter grootte van Nederland.

DE AFSCHAFFING

VAN HET

PASSENSTELSEL.

De regering heeft een goeden maatregel genomen: het passenstelsel is op Java afgeschaft.

Iedereen weet dat de Javaan zelfs voor het doen van elke reis te land eene pas noodig had. Daarvoor moest hij eerst naar het dessahoofd gaan, dikwijls eerst andere mindere hoofden bezoeken; vervolgens naar het distriktshoofd en daarna naar het bureau van den adsistent-resident, regent of resident. Al woonde de man op *drie* paal afstands van eene andere afdeeling, die hij bezoeken wilde, dan moest hij toch vooraf naar de hoofdplaats van zijn distrikt, somtijds 10, 12 of 18 palen ver. Hoeveel tijdverlies aan het vervullen dier formaliteit verbonden was, zal iedereen begrijpen. Dat aan de bepalingen van *Staatsblad* 1816 nº. 25 dan ook niet behoorlijk de hand werd gehouden, spreekt van zelf. De goede zijde van die bepaling, namelijk, het gemakkelijk maken van de opsporing van misdadigers, woog in geenen deele op tegen het ongerief, de kosten en het misbruik, die het gevolg waren van het passenstelsel. Tegenover één enkel misdadiger, die bij gemis van een pas aangehouden werd, stond, dat honderde menschen met rottingslagen of gevangenisstraf werden bedreigd wanneer eene fout in het stuk was ingeslopen, of dat zij aangehouden werden omdat zij van zwerverij verdacht werden en hunne pas niet konden vertoonen, wanneer zij bijv. om dringende redenen, zonder pas, gewaagd hadden een kleinen afstand af te leggen of de pas verloren hadden.

In Indië zijn velen sedert lang overtuigd geweest van het ondoelmatige van het passenstelsel.

In 1855 werd een onderzoek ingesteld omtrent het passenstelsel en werden de hoogere autoriteiten geraadpleegd.

In 1857 kwam de heer van der Wijck, destijds resident der Preangerregentschappen, met nadruk op de zaak terug, en zijn brief van 7 December 1857 is, gedrukt, door den direkteur der middelen en domeinen aan de residenten op Java medegedeeld.

Krachtiger veroordeeling, dan het passenstelsel bij den heer van der Wijck ondervond, hebben wij zelden gezien. Hij toont aan, dat passen veelal doelloos zijn om wezenlijke misdadigers te achterhalen. Tegenover honderd misdadigers, die op deze wijze zijn aangehouden, hebben 2000 onschuldigen gedurende 20,000 dagen gevangen gezeten, hun tijd verloren zien gaan en op 's lands kosten gevoed moeten worden, omdat zij zonder pas op reis zijn gegaan en een onderzoek naar hun persoon noodig was. Een andere reden, waardoor menigmaal lieden werden aangehouden, bestond daarin, dat dezelfde pas dikwijls diende voor een Javaan met al zijne volgelingen. Zoo één hunner zich van de overigen afscheidde, reisde hij zonder pas en was dus strafbaar. De resident van de Preanger-regentschappen schat de waarde van het tijdverlies, dat het passenstelsel veroorzaakte, voor ieder persoon slechts op 10 duiten daags en toont aan, dat in de afdeelingen der Preanger-regentschappen alleen jaarlijks *f* 26 à *f* 27,000 verloren gaan, die ten nutte van arbeid aan 's lands werken of voor de partikuliere industrie besteed hadden kunnen worden. In 1856 waren in die residentie 25,080 passen afgegeven voor even zoo vele personen en voor 125,470 hunner volgelingen. Al die personen moesten van hunne woonplaats naar het passenbureau opkomen, en de resident schat het tijdverlies, dat zij op die wijze ondervonden, op 320,000 dagen. Wie weet daarenboven niet, dat in Europa de buitenlandsche paspoorten ook daarom zijn afgeschaft, omdat personen van slecht allooi meestal wisten zorg te dragen, dat hunne papieren in de beste orde waren?

Wij hebben gezegd, dat het passenstelsel ook een bron van misbruik was. Men wendde het aan als een middel om tegen volksverloop te waken. Niets is een resident minder aangenaam, dan wanneer hij ziet, dat hij op zijne maandstaten of voor het jaarlijksch verslag moet opteekenen, dat de bevolking in sommige distrikten verminderd is. Men heeft daarom somtijds residenten gezien, die de distriktshoofden magtigden geen passen meer af te geven voor verhuizing naar elders. Het spreekt van zelf, dat zoodanige last met gestrengheid werd uitgevoerd en geene pas, voor welk doel ook, te verkrijgen was. De heer van der Wijck konstateert echter, dat honderde inlanders dikwerf van het eene gewest naar het andere verhuizen zonder voorzien te zijn van passen en zonder teruggezonden te worden, omdat het belang der betrokken inlandsche hoofden (aanwinst van volk) het medebrengt daarvan geen melding te maken.

Maar bovendien was het passenstelsel in de handen van tegenstanders van partikuliere industrie een wapen, omdat het niet veel moeite kostte, landbouwers of koelies te beletten eene aangrenzende afdeeling te bezoeken of de doorreis te bemoeijelijken.

Wie Indië kent, weet dat een wenk van hoogerhand voldoende is om eene partikuliere onderneming van werkvolk geheel of gedeeltelijk te berooven, zonder dat men in het eerste oogenblik de eigenlijke bron van tegenwerking kan ontdekken. Nu is bij de afwisseling in de inzigten omtrent partikuliere industrie, en bij de tegenstrijdige aanschrijvingen, het passenstelsel menig-

werf niet zonder invloed geweest op het gemakkelijk maken of bemoeijelijken eener zaak. Dit verklaart ons den tegenzin der reaktie tegen een maatregel, die sedert jaren door mannen van gematigden vooruitgang, zooals de heer van der Wijck, met alle kracht is aangeprezen.

Men zegt steeds dat vrije arbeid in Indië niet bestaat. Waarom dan zulk eene vrees aan den dag gelegd voor hetgeen dien vrijen arbeid zou kunnen bevorderen? Als de Javaan tot arbeid gedwongen moet worden en dwang alleen in staat is hem produkten voor de europeesche markt te doen voortbrengen, dan zal de afschaffing van het passenstelsel toch wel niet met een tooverslag den Javaan tot een zelfdenkend en vrijwillig arbeidend wezen maken. Desniettemin brengt men dien maatregel in verband met de zucht om het kultuurstelsel te sloopen en men slaakt bittere jammerkreten over het heilloos drijven van de liberalen. Wij hebben steeds medelijden met de beangste gemoederen, die in elken stap van vooruitgang of in elke poging in het belang van den Javaan een aanslag zien op het kultuurstelsel; — die geschokte gemoederen zien overal en in alles het spooksel van den vrijen arbeid.

Maar het logisch verband tusschen de afschaffing van het passenstelsel en de slooping van het kultuurstelsel zien wij niet in.

Het eenige gevolg van den thans genomen maatregel is misschien, dat openlijk toegelaten ondernemingen niet in het geheim bemoeijelijkt zullen worden en dat de bevolking van Java eenige honderdduizend dagen meer, die zij nu doelloos moest verspillen, nuttig zal kunnen gebruiken, misschien gedeeltelijk in het belang der partikuliere industrie. Nu begrijpen wij dat de reaktionaire partij liever de oude politiek zag zegevieren, om in het geheim openlijk toegelaten ondernemingen te schaden; maar wij vatten niet welk nadeel het kultuurstelsel zal lijden.

Een schakel, zegt men, is weder losgebroken uit het bestaande stelsel; dat is het werk van de drijvers in het moederland. — Wij gelooven dat een schakel uit de keten van nuttelooze formaliteiten en van druk voor de inlandsche bevolking door de afschaffing van het passenstelsel wordt weggenomen. De afschaffing der passen zal toch aan de hoofden en ambtenaren veel werk besparen. Er zijn afdeelingen, waar men 's jaars tot 10,000 passen afgeven moest. Anderzijds zal de bevolking veel tijd uitsparen en van een grooten druk ontheven worden, waartegen geene evenredige voordeelen opwogen. En wat nu betreft het drijven van eene partij in het moederland, dit is eene onjuiste voorstelling van feiten.

De eer van de afschaffing van het passenstelsel, wij herhalen het, komt voornamelijk toe aan den heer van der Wijck, tegenwoordig lid van den raad van Indië. Hoofdzakelijk ten gevolge van zijne vertoogen, waaraan zich zeer vele andere aansloten, heeft de Indische regering besloten een voorstel aan het opperbestuur te doen. Reeds de vorige minister van koloniën had dit voorstel ontvangen, zoodat de tegenwoordige minister het bij zijn optreden aan het departement vond. De eer der afdoening van de zaak komt aan den heer Fransen van de Putte toe; — maar de stoot is gege-

ven door hooggeplaatste indische ambtenaren, — en het voorstel tot afschaffen van de passen is niet het gevolg geweest van eene aanschrijving van den vorigen of van den tegenwoordigen minister van koloniën, maar wel van een onderzoek in Indië, dat jaren lang geduurd heeft. Mogt de zaak in de staten-generaal ter sprake komen, dan zou het ons aangenaam zijn, indien de minister de hoogst merkwaardige officiëele korrespondentie over dit onderwerp overlegde, want daarin vindt men de meest afdoende bewijzen voor het doellooze en schadelijke van het passenstelsel. De indische autoriteiten die de passen niet geheel wilden afschafffen zijn althans van meening geweest, dat aan het bestaande schromelijke verkeerdheden en nadeelen verbonden waren, terwijl zeer vele andere deskundigen geen middel tot verbetering konden aanwijzen en sedert jaren op de afschaffing van het passenstelsel aandrongen.

Wij verheugen ons in den genomen maatregel. Even als de afschaffing van de bazaarpacht een eerezuil is voor den heer Duymaer van Twist, doet dit feit het bestuur van den tegenwoordigen landvoogd, die het voorstel deed, — van den minister, die het tot wet verhief, — maar vooral van den heer van der Wijck, die als resident der Preanger-regentschappen zoo nabij bekend was geraakt met de schadelijke zijde van het passenstelsel, eer aan. Het is een stap op den weg om den Javaan in eigen kring eenige vrijheid van beweging te gunnen en hem zoodoende vatbaar te maken voor eenige ontwikkeling.

v. L.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXIII.

Koloniale Jaarboeken. Maandschrift tot verspreiding van kennis der Nederlandsche en buitenlandsche overzeesche bezittingen. Eerste en tweede Jaargang, 1861 *en* 1862. *Zutphen*, *W. Thieme.* 8o.

Mogten wij, in verschillende aankondigingen, wijzen op de belangrijke Bataviasche tijdschriften, aan de uitbreiding der kennis van Nederlandsch Indië gewijd, wij gevoelen ons ook gedrongen de aandacht te vestigen op de hier te lande verschijnende Tijdschriften, die, naast het Tijdschrift van Nederlandsch Indië, zich tot bijzonder doel stellen de uitbreiding der kennis van de overzeesche deelen van den Nederlandschen staat. Deze periodieke geschriften, de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië en de Koloniale Jaarboeken, zijn in Nederland meer bekend en verbreid dan de Indische, maar toch geenszins in die mate als met het oog op de geringe onder de natie tot dusverre bestaande kennis van Indië wenschelijk ware.

Wij wenschen hier meer in het bijzonder te wijzen op de Koloniale Jaarboeken, die thans reeds het derde jaar van hun bestaan zijn ingetreden.

De Jaarboeken, in 1861 opgerigt, hebben zich door tal van belangrijke artikelen gunstig doen kennen en kunnen thans als gevestigd beschouwd worden, daar zij blijk hebben gegeven van kracht tot zelfstandig bestaan. Zij stellen zich een zelfde doel voor als dit Tijdschrift, maar handelen ook over de overzeesche bezittingen van andere staten. Zij staan, evenzeer als dit Tijdschrift eene liberale koloniale staatkunde voor en hebben in de beide jongste jaren bijgedragen tot het veldwinnen der beginselen eener meer gezonde politiek ten opzigte van onze overzeesche bezittingen.

Opmerking verdient het, dat de beide tijdschriften in Nederland die zich meer in het bijzonder op koloniaal politiek gebied bewegen, de ontwikkelingsrigting voorstaan, evenals zulks het geval is met de beide voornaamste Indische dagbladen, het Bataviaasch Handelsblad en de Java-Bode.

Opmerking verdient het evenzeer, dat van de zijde des behouds en der reaktie op koloniaal gebied tot dusverre niet in het leven is geroepen een eigenlijk tijdschrift aan de verkondiging van staatkundige beginselen gewijd.

Zou het zijn omdat het behoud en de reaktie niet tegen de wetenschap bestand zijn en slechts heil kunnen zien in dagbladartikels en vlugschriften?

De beide eerste jaargangen van de Koloniale Jaarboeken behelzen de volgende artikels.

Jaargang 1861—1862.

Overzigt van de koloniale magt der Europesche zeemogendheden, door R. A.
Geschiedkundig overzigt van het aandeel der volksvertegenwoordiging aan de wetgeving voor de koloniën, door B.
De koloniale politiek van het tegenwoordig kabinet.
Indische korrespondentie. Stem van een modernen oudgast.
Java of de kunst om eene kolonie te besturen.
De Duitsche soldaten in Nederlandsch Indië.
Nias in 1856.
Beschouwingen over de Afrikanen en hunne geschiktheid als vrije arbeiders voor de West-Indische koloniën.
Iets over de ontdekking in de kolonie Suriname in 1722 van de regelmatige barometer-veranderingen (variations horaires).
De tegenwoordige toestand van Bandjermasin door W. A. van Rees.
Behandeling van koloniale aangelegenheden in het moederland.
Regeringsverslag omtrent het beheer en den staat der Oost-indische bezittingen over 1859.
Verscheidenheden op koloniaal gebied.
Kroniek der Nederlandsche koloniën.
Boekbeschouwing. Bijl. 1°. Voorloopig wetsontwerp tot regeling der inkomende en uitgaande regten in Nederlandsch Oost-Indië. 2°. Koninklijk besluit van 7 Sept. 1861 houdende vaststelling van een reglement voor de Delftsche akademie.

Jaargang 1862—1863.

Spoorwegen op Java.
Koloniale kout uit de hofstad, door Robrecht van Peene.
Behandeling van koloniale aangelegenheden in het moederland.
Verscheidenheden op koloniaal gebied.
Kroniek der Nederlandsche koloniën.

Geschiedkundig overzigt van het aandeel der volksvertegenwoordiging aan de wetgeving voor de koloniën.
Het eiland Celebes volgens de togten en ontdekkingen van J. N. Vosmaer.
De invoering der theekultuur op Java.
Het wetsontwerp tot regeling der kultuurondernemingen in Nederlandsch Indië.
De immigratie van arbeiders uit Britsch-Indië in de West-indische koloniën, door A. D. van der Gon Netscher.
Enquête omtrent de zeemagt.

De beide eerste jaargangen der Jaarboeken werden uitgegeven te Zutphen; doch sedert het begin dezes jaars heeft de uitgave plaats te 's Gravenhage, bij Mart. Nijhoff.

Men heeft wel eens gevraagd, waartoe drie tijdschriften over Indië in Nederland? Is daaraan behoefte? Is de belangstelling in Indië hier zoo groot, dat zij drie tijdschriften behoeft om bevredigd te worden? Gevoelt Indië met zijne vijf speciale tijdschriften en met zijne verschillende dagbladen zich nog niet voldaan, om bovendien nog drie nederlandsche maandwerken over Indië te verlangen?

Deze vraag is niet wel anders op te lossen dan door te wijzen op het feit van het bestaan dier tijdschriften. De belangstelling van Nederland in Indië kan, helaas, niet gezegd worden eenigzins algemeen te zijn, maar zij bestaat toch in voldoende mate om, in verband met de deelneming in Indië, de verschillende tijdschriften staande te houden.

Moeijelijker zou het zijn te spreken van den bloei dier tijdschriften en van hunne vooruitzigten op ontwikkeling en uitbreiding.

Niet dat het zou ontbreken aan stof om hun een' veel grooteren omvang te geven. Zij zouden toch in de verte niet voldoende zijn om wat men over Indië en indische aangelegenheden schrijft tot openbare bekendheid te brengen.

Men lette slechts op de artikels over koloniale onderwerpen, geplaatst in zoovele andere vaderlandsche tijdschriften, in de Gids, de Verhandelingen betrekkelijk het zeewezen, het Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek, de Economist, de Bijdragen tot de kennis van het staatsbestuur, de Tijdspiegel, de Militaire spectator, de Volksvlijt, enz., — om niet te spreken van de indische bijdragen, in de natuur-, dier- en kruidkundige tijdschriften geplaatst.

Men lette voorts op den stortvloed van vlugschriften over indische aangelegenheden in de laatste jaren in het licht gegeven, alsmede op de werken van grooteren omvang over de geschiedenis, staatkunde enz. van Indië, waarmede de koloniale letterkunde in de jongste tijden is verrijkt.

En men lette er eindelijk op, in welke ruime mate bovendien nog ter behandeling van koloniale aangelegenheden gebruik gemaakt wordt van de dagbladpers.

Er kan dus geene kwestie van zijn dat drie koloniale tijdschriften in Nederland te véél zouden wezen, wanneer men het oog vestigt op de behoefte tot uiting van gedachten en mededeeling van kennis op koloniaal gebied.

Intusschen is het een feit, dat zelfs van de hier te lande verschijnende koloniale tijdschriften slechts een zeer beperkt aantal exemplaren geplaatst wordt. In meer dan één niet onaanzienlijke stad zoekt men ze te vergeefs, zelfs in de voornaamste societeiten en leesgezelschappen. Dit verschijnsel is te betreuren, omdat het de vertolking is van de geringe bestaande of nog sluimerende belangstelling van het beschaafde publiek in onze overzeesche bezittingen en in de wijze waarop zij bestuurd en beheerd worden. Dat daarin eene gunstige verandering zal komen is wel niet te betwijfelen, maar het schijnt dat het tijdstip dier verandering nog niet geheel nabij is.

Daarom verheugen wij er ons over, dat de kolommen der dagbladpers meer dan vroeger aan koloniale beschouwingen gewijd zijn, want die dringen tot de geheele natie door. En daarom verheugen wij ons evenzeer er over, dat meer dan vroeger degelijke artikels van kolonialen aard plaats vinden in tijdschriften, die meer onder het groote publiek verspreid zijn dan de koloniale.

De kennis der koloniale aangelegenheden wordt daardoor in ruimere kringen verbreid en zal er ook noodwendig toe leiden dat de natie meer opgewekt worde om kennis te nemen van den inhoud der speciaal over de koloniën handelende maandwerken. Die verspreide artikels in de meest gelezen wordende tijdschriften zijn te beschouwen als zendelingen onder de natie tot bekeering van hare onverschilligheid ten opzigte van gewesten, die in hooge mate hare belangstelling verdienen; — zij zijn te beschouwen als bijdragen, die der natie den weg banen tot de maandwerken die zich in het bijzonder wijden aan de koloniale kennis en staatkunde.

Maar deze meerdere verspreiding van koloniale kennis onder de natie heeft noodwendig moeten terugwerken op de speciaal aan die kennis gewijde organen.

Wanneer men dit in aanmerking neemt, zal men erkennen dat de Koloniale Jaarboeken op geen zeer gunstig tijdstip zijn in het leven geroepen. Zij hebben zich desniettegenstaande met goed gevolg gehandhaafd en de twee eerste jaarkringen van hun bestaan met eere doorloopen. Door tal van belangrijke artikelen droegen zij bij tot uitbreiding der kennis van de nederlandsche en buitenlandsche overzeesche bezittingen en tot de vestiging der meer gezonde koloniale staatkunde, die thans tot regeringsbeginsel verheven is. Zusterlijk heeft de redaktie der Jaarboeken zich geschaard naast die van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië en streeft zij op hare wijze naar een zelfde hoofddoel. De Jaarboeken staan niet tegenover dit tijdschrift maar er naast. Zij volgen eene rigting, die slechts hier en daar uiteenloopt maar in de hoofdstrekking niet van die van dit tijdschrift afwijkt.

Daarom hebben wij de Jaarboeken reeds vóór ons optreden als redaktie van dit Tijdschrft met genoegen en belangstelling begroet, en wij doen

dat thans niet minder; — omdat zij ons steunen in de taak, die wij sedert op ons genomen hebben; — omdat zij de natie behoeden voor mogelijk te eenzijdige voorlichting van eene enkele redaktie; — en vooral, omdat ieder geschrift, dat door den aard zijner inrigting de strekking heeft onafgebroken te pogen eene gezonde koloniale staatkunde ruimer ingang te doen vinden en mede te arbeiden aan den bloei van Indië en het vaderland, niet anders dan onze onverdeelde deelneming kan hebben.

Wij wenschen dus dat de Koloniale Jaarboeken op den ingeslagen weg mogen voortgaan en niet minder lezers vinden, zoowel in Nederland als in Indië, dan het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.

Indien wij tegen de Jaarboeken eene enkele bedenking wenschen te opperen zou het deze zijn, dat de redaktie er van zich niet heeft bekend gemaakt. Wij eerbiedigen gaarne de redenen die tot deze geheimhouding mogen hebben geleid, maar wij achten het niet in het belang van de Jaarboeken en van hun invloed op de openbare meening, dat het publiek onbekend is met de personen, die de leiding er van op zich hebben genomen.

Sept. 1863.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Nieuwe telegraaflijn naar Britsch Indië.

Wij achten het niet ondienstig de aandacht te vestigen op eene eerlang te verwachten daarstelling van eene nieuwe telegrafische gemeenschap met Britsch Indië, die welligt ook met den tijd dienstbaar zal kunnen gemaakt worden aan de korrespondentie met Java, en de berigten van daar ons zoo veel te spoediger kunnen doen toekomen dan thans het geval is.

De mislukking der pogingen om eene telegrafische kommunikatie met Britsch Indië, over de Roode zee, te bevestigen, heeft het bestuur der koloniën in Engeland geleid om zelf eene lijn naar Indië te leggen. De luitenant-kolonel P. Stewart werd reeds vroeg in het vorig jaar naar Perzië gezonden tot het doen van voorbereidende stappen in deze zaak, en bij zijne terugkomst in Engeland werd het spoedig beslist, de lijn te leggen in de vallei van de rivier Tigris, van Bagdad naar Bussorah bij de Perzische golf, en van daar tot Gwadel, op de kust van Makran, door middel van een onderzeeschen kabel, met tusschenstations te Bushire en te Khasab, zijnde een geschikt punt van het voorgebergte dat Kaap Mussendom tot eindpunt heeft. Gelijktijdig met de zending naar Perzië werden opnemingen gedaan van de landstreek tusschen Gwadel en Kurrachie door de majoors Henry en Malcolm Green, zoomede door den majoor Goldsmid, die het land met een eskorte van het scinde-kavalerie regiment onderzocht; — en sedert is tusschen die twee plaatsen de landlijn gelegd geworden onder het opzigt van een ingenieur van Bombay. Een ander ingenieur, met twee inspekteurs en vier officieren, zijn naar Bagdad gezonden om de lijn tusschen die plaats en Bussorah te leggen. — Dit gedeelte van het werk zal in Oktober aanstaande door vijf ploegen arbeiders, onder de bescherming van het turksche gouvernement, aangevangen worden, en, zoo geene verstoringen van de arabische bevolking worden ondervonden, rekent men daarmede in drie maanden gereed te zullen zijn. — Terzelfder tijd is de aanleg eener alternatieve lijn tusschen Bagdad en Bushire begonnen, die van Khanahain,

op de grenzen van Pérzië, over Teheran, Ispahan en Shiraz naar Bushire zal loopen.

Het meest belangrijke gedeelte van de lijn is de onderzeesche kabel tusschen Bussorah en Kurrachie, en aan de fabriekatie van dien kabel, die eene lengte zal hebben van 1250 zeemijlen, is de meeste zorg besteed, met toepassing van alles wat totdusver de wetenschap en ervaring als noodig en nuttig hebben doen kennen voor de goede werking en konservatie van den kabel en de telegraafdaden, en met het meest mogelijke toezigt van wege de regering. — Voor den kabel is meer dan 125 ton koper en 125 ton getah-pertja gebezigd. Vijftien duizend mijlen ijzerdraad zijn noodig geweest voor de buiten-omkleeding, die meer dan 4000 ton weegt. Met inbegrip van alle materialen zal het gewigt van den kabel op 5100 ton komen, of bijna op het dubbele der zwaarte van alle totdusver vervaardigde onderzeesche telegraafkabels.

Voor den overvoer van dezen vervaarlijken kabel zijn vijf groote zeilschepen van de hoogste klasse ingehuurd. Drie daarvan zijn reeds met hunne lading onderweg naar Bombay, elk vergezeld aan een voldoend personeel van technische mannen om den toestand van den kabel gedurende de reis te surveilleren en te beproeven. Het vierde schip is thans ladende in Engeland om spoedig door het vijfde schip gevolgd te worden. Elk dezer schepen is volledig uitgerust met de noodige batterijen, instrumenten en toestellen voor het uitleggen van den kabel. Het indisch gouvernement heeft ook de Charente, een nieuw schroefstoomschip, gekocht, dat vast gestationeerd zal worden in de Perzische golf voor de noodige reparatiën aan de lijn en ter voorziening in de behoeften van de stations. Het is toegerust met eene stoommachine en de vereischte toestellen voor het wederophalen en repareren van den kabel.

Een voorafgegaan onderzoek van de Persische golf en de plaatsen waar de kabel zal worden gezonken, heeft doen zien dat de diepte der zee zelden boven de 60 vadem gaat, en dat de bodem, overal uit zachten modder gevormd, bijzonder gunstig is voor het leggen van den kabel.

De schepen met den kabel beladen, zullen te Bombay bijeenkomen, van waar zij zullen uitgaan om den kabel te leggen, vergezeld door de stoombooten Zenobea, Coromandel, Berenice en Scinde, een groote nieuwe stoomsleper thans te Kurrachie liggende, benevens twee stoomkannoneerbooten de Sir Hugh Rose en de Clyde.

De lijn zal, na voltooijing, in vier sektiën worden verdeeld met stations te Bussorah, Bushire, Gwadel en Kurrachie. — Een voldoend personeel van telegrafisten is reeds voor de lijn aangesteld en een gedeelte daarvan reeds naar Indië uitgezonden.

Niet alleen het belang dat voor de gemeenschap met onze koloniën in deze nieuwe aan te leggen telegraaflijn kan gelegen zijn, doet ons wijzen op dat werk, — maar wij wijzen daarop ook, en traden daarom in de bijzonderheden van den aanleg, om te doen zien hoeveel Engeland veil

heeft voor zijne overzeesche bezittingen, en hoe de regering daar niet terugdeinst voor een grootsch werk, dat gewis millioenen zal kosten, alleen om de gemeenschap met die bezittingen, ook in het belang van het algemeen en van handel en scheepvaart, te verbeteren en te volmaken.

Maar men leert daaruit ook, hoe werken van dezen aard in Engeland met degelijkheid, en de meest mogelijke zorg, worden ondernomen, en hoe alles wordt aangewend, niet alleen om het welslagen, bij spoedige uitvoering, te verzekeren, maar ook waarborgen te hebben voor behoud en goede werking in de toekomst. Hoofdofficieren van het leger en de meest ervaren mannen van het vak, worden uitgezonden om de onderneming voor te bereiden en uit te voeren, en een geheele vloot van schepen wordt bestemd om die uitvoering te steunen en te bevorderen. — En die hoofdofficieren, en technische mannen verloochenen ook geenszins den geest der natie en deinzen niet terug om aan groote ondernemingen van kunst en wetenschap in het belang van den staat en der algemeene welvaart, leven, gezondheid en rust op te offeren. — Gewis is het geene aangename, maar eene met allerlei gevaren en moeite gepaarde taak die aan de uitvoerders der hier besprokene telegrafische lijn is opgedragen. Men ga slechts na, hoe zij zich bewegen moeten te midden van den Europeaan vijandige volksstammen en zich moeten vestigen op onherbergzame kusten en landstreken, zoo als die waar een deel der werkzaamheden tot het leggen der lijn moet worden verrigt of waar enkele der stations zullen worden gevestigd, en waar zij zich alle ontberingen, van wat het gewone leven hun aanbieden kan, moeten getroosten.

Even als bij den aanleg der spoorwegen in Britsch Indië en bij zooveel wat voor die bezitting wordt gedaan, levert Engeland, ook nu weder met de bovenbedoelde telegrafische lijn, een leerzaam voorbeeld op voor ons Nederlanders, die nog zoo ten achteren zijn in de vervulling onzer verpligtingen jegens onze koloniën, en die, waar nog een poging gedaan wordt om iets voor die koloniën te doen, het werk zoodanig aanvatten, dat mislukking het gevolg is, of slechts een gebrekkig werk wordt tot stand gebragt, dat den staat tonnen schats kost, maar niemand, althans het algemeen niet, tot nut is, terwijl door die mislukking of door het gebrekkig werk ontmoediging ontstaat om het werk te hervatten of te verbeteren. — Men denke slechts, onder anderen, aan de mislukte telegrafische lijn van Batavia-Singapoera.

Sept. 63.

Landverhuur in de Vorstenlanden in 1863.

Blijkens eene naamlijst, door de Indische regering openbaar gemaakt, bedraagt het aantal personen, aan wie vergunning is verleend tot den inhuur van gronden in de rijken van Djokjokarta en Soerakarta na de uitvaardi-

ging van het reglement betreffende de huur en verhuur van gronden voor den landbouw aldaar van 1857, niet minder dan 275, waarvan 68 in Djokjokarta en 207 in Soerakarta.

Suikerfabrieken op Java in kontrakt met het gouvernement in 1863.

Blijkens het onlangs hier te lande ontvangen Naamregister voor Nederlandsch Indië voor het jaar 1863 bedroeg het aantal suikerondernemingen op Java in kontrakt met het gouvernement 93, terwijl de uitgestrektheid der gezamenlijke aanplantingen voor die fabrieken 40351 bouws van 500 □ roeden bedroeg of gemiddeld nagenoeg 434 bouws per fabriek.

De suikerfabriekatie in kontrakt met het gouvernement heeft slechts plaats in 13 der residentiën van Java t. w. Cheribon, Banjoemas, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Madioen, Kediri, Soerabaya, Pasoeroean, Probolingo en Bezoeki.

De fabrieken en aanplantingen voor den oogst van 1863 waren over de genoemde residentiën verdeeld als volgt.

RESIDENTIËN.	Fabrieken.	Bouws aanplantingen.	Gemiddeld aantal bouws per fabriek.
Cheribon	10	4324	432.4
Tagal	8	3200	400.—
Banjoemas	1	360	360.—
Pekalongan	3	1500	500.—
Samarang	4	2100	520.—
Japara	9	4469	496.55
Rembang	2	500	250.—
Madioen	2	800	400.—
Kediri	4	1975	493.75
Soerabaya	18	8080	448.88
Pasoeroean	17	6070	357.—
Probolingo	10	4973	497.3
Bezoeki	5	2000	400.—
Totaal	93	40351	433,88

Ondernemingen van ontginning van woeste gronden op Java.

Blijkens officiëele opgaven was de stand de ondernemingen van de ontginning van woeste gronden op Java in kontrakt met het gouvernement, in den aanvang dezes jaars als volgt. Woeste gronden waren aan partikulieren in huur gegeven in de residentiën Krawang, Cheribon, Banjoemas, Pekalongan, Samarang, Pasoeroean, Bezoeki en Banjoewangi. Het geheele aantal ondernemingen bedroeg 39, met eene uitgestrektheid gronden van 31192 bouws van 500 □ roeden. De gronden verschillen in uitgestrekheid tusschen 15 en 9000 bouws. In Krawang waren 6 ondernemingen met 3498 bouws; in Cheribon 2 ondernemingen met 700 bouws; in Pekalongan 1 onderneming met 9000 bouws; in Banjoemas 1 onderneming met 100 bouws; in Samarang 23 ondernemingen met 11832 bouws; in Pasoeroean 4 ondernemingen met 3841 bouws; in Bezoeki 1 onderneming met 100 bouws; en in Banjoewangi 1 onderneming met 2121 bouws.

Het onderwijs der inlandsche bevolkingen.

Uit de begrooting van Nederlandsch Indië voor het jaar 1862 blijkt dat voor het onderwijs of schoolwezen voor genoemd jaar werd uitgetrokken eene som van *f* 444,323.— behalve nog *f* 99,320 voor het onderwijs of schoolwezen ten dienste van de jeugd onder de inlandsche bevolking, makende te zamen uit een bedrag van *f* 543,643.

Voor het onderwijs der inlandsche bevolkingen, ongeveer 20 millioen zielen sterk, is dus nog geen $^1/_8$ van het geheele budget van het onderwijs aangewezen, en dit gedeelte bedraagt nog geen ton gouds. Wèl is de begrooting voor het onderwijs der inlandsche bevolkingen *f* 3442 hooger dan die voor het jaar 1861, maar dit bedrag, op zich zelf reeds weinig beteekenend, verliest nagenoeg geheel zijne waarde, wanneer men in het oog houdt dat de inlandsche bevolkingen, op Java alleen reeds, jaarlijks met eenige honderd duizenden toenemen. Bovendien nog heeft men voor 1862 de som, bestemd tot oprigting van scholen onder de Javanen, *f* 900 lager gesteld dan voor 1861.

Elke schrede voorwaarts op dezen weg zal zeker met belangstelling worden gadegeslagen. De aanschrijvingen met betrekking tot het bevorderen van het onderwijs der inlandsche bevolkingen, van den tegenwoordigen minister van koloniën uitgegaan, zullen, naar men verwacht, weldra een' meer verblijdenden toestand in het leven roepen. Het is daarom niet overbodig op de begrooting voor 1862 meer in het bijzonder de aandacht te vestigen, ten einde dat budget voor het volgende jaar daaraan meer algemeen kunne worden getoetst en een maatstaf bij de hand zij, naar welken de te verwachten vooruitgang eenigermate zal kunnen worden beoordeeld.

De begrooting voor 1862 van het onderwijs der inlandsche bevolking is zamengesteld uit de volgende posten.

1. Traktementen van den hoofdonderwijzer, de onderwijzers, kweekelingen en verder personeel bij de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta	*f* 19,176.—	
2. Traktementsverhoogingen van den hoofdonderwijzer en de onderwijzers bij de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta.	1,620.—	
3. Indemniteit voor huishuur aan den hoofdonderwijzer en de onderwijzers bij de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta.	1,320.—	
4. Schoolbehoeften en leermiddelen voor de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta	1,200.—	
Dus voor de kweekschool te Soerakarta alléén.	———	*f* 23,316.—
5. Traktementen van inlandsche onderwijzers en kweekelingen bij de inlandsche scholen op Java en Madura.	*f* 10,206.—	
6. Traktementsverhoogingen van inlandsche onderwijzers bij de inlandsche scholen op Java en Madura.	600.—	
7. School- en lokaalbehoeften voor de scholen als boven	1,044.—	
8. Tot oprigting van scholen onder de Javanen.	13,150.—	
Dus voor de scholen op Java en Madura. .	———	*f* 25,000.—
9. Traktementen van onderwijzers, schoolmeesters, hulppersoneel en kweekelingen bij de inlandsche scholen op de buitenbezittingen .	*f* 44,084.—	
10. School- en lokaalbehoeften voor de inlandsche scholen op de buitenbezittingen . . .	5,470.—	
11. Toelage en transportkosten van den opziener over de inlandsche scholen in het ressort van Amboina	1,450.—	
Dus voor het onderwijs op de buitenbezittingen.	———	*f* 51,004.—
Voor het onderwijs der geheele inlandsche bevolking		*f* 99,320.—

De mapalus-vereenigingen in Menado.

Onder den titel „Mapalus-vereenigingen in de Minahassa" komt in de 2e aflevering van het 13e deel van het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde volgende mededeeling voor.

Het is bijna overal in de Minahassa de gewoonte om de velden, althans gedeeltelijk, in vereeniging te bewerken.

Het is als het ware eene kompagnieschap die men sluit om elkanders akkers te bearbeiden, voorzoover het grove werk betreft. Deze wijze van werken in kompagnieschap heet men *mapalus*. Aan het hoofd van zoodanige kompagnieschap staat een daartoe gekozen persoon die de orde bepaalt waarin de akkers bearbeid zullen worden, en volgens de door hem bepaalde orde gaat de vereeniging sukcessievelijk op al de velden der vennooten rond.

Is zulk een mapalus-vereeniging goed geregeld, dan werkt zij viermalen in het jaar, op iederen akker, een geheelen dag. Op den eersten dezer dagen wordt al het onkruid, struikgewas, alang-alang, enz. van het braakliggende land weggewerkt. Nu laat men den akker liggen, waarop de eigenaar of zelf, in de uren waarin hij vrij is van het mapalussen, of door anderen, het ongehakte hout en het uitgerukte onkruid, nadat het gedroogd is, doet branden. Wanneer dit is geschied, komt de mapalus-vereeniging weder op den akker en levert den tweeden werkdag, die besteed wordt met het land om te spitten (patjol).

Dat gedaan zijnde, moet de eigenaar weder zelf of door de zijnen maïs doen planten, want met planten bemoeit de mapalus-vereeniging zich niet. Nu blijft de maïs rijpen en wordt door den eigenaar, geheel buiten bemoeijenis van de mapalus-vereeniging, schoon gehouden.

Wanneer de maïsplant zoover is, dat zij hare hooge bloesems vallen laat, wordt het tijd om padi te pooten, welke, nog vóórdat de maïs geoogst wordt, in den grond moet, opdat het jonge padigewas van de maïsplant eenige schaduw zou hebben. Voordat de padi gepoot wordt moet de tuin tusschen de maïsplanten goed worden schoongemaakt. Hiertoe levert de mapalus-vereeniging haar derden werkdag.

Daarna poot de eigenaar zelf de padi. Wanneer nu de maïs rijp is, komt de mapalus-vereeniging terug, helpt den eigenaar de maïs-planten omkappen en de vruchten verzamelen en maakt te gelijker tijd het veld, waarop de padi alsnu $1^1/_2$ voet hoog staat, nog eens goed schoon.

Dit is haar vierde werkdag.

De zorg voor het padiveld en de inzameling van den oogst worden aan aan den eigenaar overgelaten.

Heeft deze in eigen huisgezin geen handen genoeg voor het inzamelen van den oogst, dan huurt hij lieden, die als belooning $^1/_{10}$ ontvangen van hetgeen zij hebben gesneden.

Het spreekt van zelf, dat bij zoodanige wijze van werken, zij, die zich tot eene mapalus-kompagnie vereenigen, zooveel mogelijk zorgen die ver-

eeniging uit goede werklieden van gelijke krachten te doen bestaan. Want komen in zulk eene vereeniging zwakke of luije menschen, dan moeten de sterke en ijverigen het werk doen. Zulk eene vereeniging moet dus, zal zij voordeelig en goed zijn, geheel bij vrije keus kunnen worden bijeengebragt.

Een stem uit Indië.

Het is naauwelijks vier jaren geleden dat de indische pers een woord, een krachtig woord, rigtte tot het moederland, tot leering en waarschuwing.

Dat woord werd in Nederland door de reaktie onmiddellijk bestempeld met den naam van manifest, en zij heeft sedert niet opgehouden het onder dezen naam in herinnering te brengen en het te brandmerken als dolzinnig en rood-republikeinsch.

Wat was daarin dolzinnig?; — wat daarin verkondigde de roode republiek?

Men heeft zich wel gewacht te trachten het aan te toonen.

Wij waren destijds te Batavia en herinneren ons nog levendig den indruk, dien het zoogenaamde manifest dáár maakte.

Die indruk was een geheel andere dan die bij de reaktie in Nederland. Geen stem, die er zich tegen verhief. — Ieder gevoelde daar de waarheid van het door den krachtigen spreker verkondigde en was in geestdrift of verslagen, en zelfs het behoud in Indië had den moed niet, de publieke opinie te trotseren door het manifest aan te tasten in zijn wezen. Slechts de vorm werd niet onvoorwaardelijk goedgekeurd, en indien velen het woord wraakten, het was niet om zijn beteekenis maar omdat het gepubliceerd was *in Indië*.

Men was toen in Indië onder den indruk van de gewigtige gebeurtenissen in Britsch Indië en in Bandjermasin, van de oorlogen en onlusten op Sumatra, Nias, Bali, Soembawa, Timor, Ceram, Borneo en Celebes, en van de ongenoegzaamheid der beschikbare talenten en middelen om aan alle gebeurlijkheden het hoofd te bieden.

Men gevoelde daar dat een krachtig woord noodig was om het moederland zoowel wakker te schudden uit zijne onverschilligheid omtrent Indië als om het te waarschuwen voor de gevolgen zijner onbeperkte zucht naar het steeds toenemen der Indische baten.

De tijd is voorbij om dat manifest te beoordeelen. Het heeft zijn uitwerking gehad en die uitwerking is bekend.

Indien veel van wat daarin gezegd werd thans niet meer van toepassing kan wezen, — is het niet, omdat het, trots reaktie en verguizing, veel goeds heeft uitgelokt en veel kwaads geweerd?

En toch, hoeveel bleef sedert nog niet voor Indië te wenschen over?

Vóór en ná 1859 bleef het batig slot de staatkunde jegens Indië beheerschen, en eerst in dit jaar kan men zeggen dat blijken gegeven zijn door de natie, door de regering en door de vertegenwoordiging, van ernstigen

wil om aan de billijke wenschen en de gegronde klagten van Indië tegemoet te komen.

Het is dus geen wonder dat de Indische pers meer en meer heeft doen blijken van ontevredenheid, van gering vertrouwen op de bedoelingen van het moederland, van wrevel zelfs over de onverschilligheid in Nederland voor indische belangen en over tegenkanting, waar het gold in Indië iets goeds tot stand te brengen.

Het orgaan, waardoor aan die stemming in Indië lucht werd gegeven, was, tot kort geleden, bijna uitsluitend het Bataviaasch Handelsblad. Maar sedert eenige maanden treedt ook de Java-Bode meer op den voorgrond en komt ook dit blad, evenzeer als het Handelsblad, op voor de groote belangen van Indië.

Waar de voornaamste bladen van Indië die groote belangen in gelijken geest, al is het dan ook niet op gelijke wijze, bepleiten, is het noodig dat op de van hen uitgaande stemmen worde gelet. Men mag het er voor houden dat zij de uitdrukking zijn der openbare meening van Indisch Nederland.

Het Bataviaasch Handelsblad gaf zijn manifest in het begin van Junij 1859.

Vier jaren later neemt ook de Java-Bode een manifestaal artikel van grieven op; — en de aanleiding tot dit artikel was blijkbaar de spoorwegkwestie.

Reeds in Nederland had men voorzien dat de verdaging en de niet voldoende oplossing dier kwestie de teleurstelling in Indië ten top zou voeren.

In het artikel in de editie voor Nederland van de Java-Bode van 27 Julij 1863 is de indruk neêrgelegd van de bloote verdaging der spoorwegkwestie. Dat artikel is eenigermate een weerklank op dat van 1859, maar de stijl er van is minder bezadigd en minder waardig. Het zoogenaamde manifest van 1859 waarschuwde, en klemde zich aan het moederland, en bad het om opheffing van grieven; — dat van 1863 verwijt, stoot af, en smeekt niet maar eischt.

Men leze slechts het volgende:

„De Nederlandsche regering en volksvertegenwoordiging wekken hier een algemeene ontevredenheid, die met den dag grooter wordt; de Ministers van koloniën door hun gebrek aan zelfstandigheid, de Staten-generaal door hun tegenwerken van al wat den bloei van Indië bevorderen kan en moet. Welk een verschil doet zich aan ons oog op, wanneer wij onzen toestand alhier vergelijken met dien van Britsch Indië? Heeft men wel eens in vollen ernst aan de mogelijkheid gedacht, dat wij ons zelven alles kunnen verschaffen wat wij noodig hebben?

„Wat hebt gij gedaan, Nederland! wat doet gij nog voor den armen Inlander?

„Waar zijn de scholen, die ge hem moet geven, om hem te ontwikkelen en tot mensch te maken, wat hij niet is?

„Waar is het individuëel grondbezit, de eerste noodzakelijkheid voor een geordenden staat?

„Wat doet gij om hem te verlossen van den druk der heerendiensten?

„Waar blijven de verbeteringen op kommerciëel gebied, sints jaren toegezegd?

„Wanneer zal er eindelijk een flinke wet op de partikuliere landelijke ondernemingen tot stand komen?

„Gij doet niets, zoomin voor het een, als voor het ander!

„En dit alleen, omdat gij vreest de millioenen te moeten missen, door den arbeid van millioenen natuurgenooten verkregen, die gij gemakkelijk verteert en die dienen moeten om het te kort uwer eigen veel te hoog opgedreven staatshuishouding te dekken."

En verder, in een oproeping aan de indisch-nederlandsche ingezetenen.

„Wij zien thans in dat wij zelven moeten handelen, willen wij bekomen, wat ons wederregtelijk zoolang onthouden is. Vereenigen wij ons daarom, en maken wij onzen Vorst onzen toestand alhier bekend; dit alleen is, naar ons inzien, het eenige middel om tot een beteren staat te geraken. Te lang hebben wij alles geduldig gedragen en gezwegen .... Men verkeert in Nederland in de vooronderstelling dat de stemmen, die uit Indië opgaan, slechts de meening van eenige weinigen is; — dat het thans wete, dat die enkelen het gevoelen uitdrukken van bijna alle ingezetenen van Nederlandsch Indië. Laat in Nederland de stem weerklinken van dat geheele Indië; laat ieder weten dat niet tien of twintig personen, — *belanghebbenden* — luide roepen om spoorwegen, maar dat het is de uitgedrukte meening van de geheele europeesche en met haar gelijkgestelde bevolking. Dat men in Nederland wete, dat onder de bewoners van Indië niet enkelen ontevreden zijn, maar dat de geheele bevolking ontevreden is en verontwaardigd, en dat zij niet langer de speelbal *wil* zijn, enz."

Men houde in het oog, dat de gewigtige beslissingen, ten opzigte van Indië in Junij en Julij genomen, in Indië nog niet bekend konden zijn toen het artikel in de Java-Bode werd opgenomen.

En men vergete vooral niet, hoe de pers der reaktie niet opgehouden heeft de indisch-nederlandsche maatschappij te verbitteren, door haar af te schilderen als een zamenraapsel van fortuinzoekers, als een hoop afval van Nederland, als lieden die geen middelen ontzien om zich schatten te verwerven, en die er zich slechts op toeleggen om, waar het kan, de inlandsche bevolking te exploiteren en uit te kleeden, en het gezag van gouvernement en inlandsche hoofden te ondermijnen.

Het is die pers vooral, die in Indië het bewustzijn van eigenwaarde krachtig heeft opgewekt. Voor een groot deel zijn de uit Indië opgegane stemmen slechts de terugwerking der verguizing van Indië door de pers der reaktie.

En, opmerkelijk verschijnsel, op het manifest van 1859 ontstak de reaktie in woede; — en over het artikel in de Java-Bode van Julij 1863 bewaarde zij het stilzwijgen.

Maar ook, tusschen 1859 en 1863 liggen vier jaar.

Toen in de Java-Bode de grieven van Indië werden blootgelegd, hadden sommige daarvan reeds feitelijk of in beginsel opgehouden te bestaan.

De spoorwegkwestie is in het belang en ten genoege van Indië opgelost.

De volksvertegenwoordiging heeft meer dan ooit blijken gegeven den vooruitgang en bloei van Indië te willen, al ware het zelfs dat het moest zijn ten nadeele van het batig slot, — en ook eenige regeringsmaatregelen, in den loop dezes jaars genomen, duiden op een betere toekomst voor Indië.

Dat er nog veel te doen overblijft, wie zou het durven ontkennen?

Maar bij de blijkbaar ten goede veranderde gezindheid van Nederland jegens Indië, en vooral bij de feiten die zich ten opzigte van eene geleidelijke hervorming van Indië hebben voorgedaan, mag men verwachten dat het vertrouwen van Indië op Nederland zal worden herboren en dat de pers aldaar geheel andere toonen zal aanslaan dan die, welke men van daar heeft moeten vernemen en die, hoe hard zij ook mogten klinken, niet gezegd konden worden niet door Nederland uitgelokt te zijn.

Wij beamen volkomen wat een der Bataviasche bladen nog onlangs heeft gezegd, — dat er geen beter Nederlanders zijn dan die in Indië.

Het nationaal gevoel wordt daar meer aanhoudend en sterker opgewekt dan bij den Nederlander in Nederland, en juist de verwijdering van het vaderland maakt hem dat vaderland dierbaarder, maakt hem er meer aan gehecht; — en moge hij al Indië leeren liefhebben, zijn karakter van Nederlander lijdt er niet onder. Maar juist omdat hij volkomen Nederlander blijft, wil hij ook dat zijn karakter in Indië worde geëerbiedigd en dat hij er niet beschouwd of behandeld worde alsof hij door zijn vertrek uit het moederland, of door zijne geboorte buiten het moederland, opgehouden zou hebben Nederlander te zijn.

Indien alzoo de indisch-nederlandsche pers klaagt, beschuldigt, regt vraagt en herstel van grieven, men bedenke dat zij tientallen jaren achtereen tot zwijgen is gedoemd geweest en dat haar eerste krachtig optreden in Nederland met wrevel en verguizing werd ontvangen.

Maar aan den anderen kant heeft ook de liberale pers in Nederland allengskens Indië's grieven erkend en vooral in den jongsten tijd er toe bijgebragt dat de natie en de volksvertegenwoordiging beter omtrent de belangen van Indië werden voorgelicht. Zij heeft de Indische pers, zoo niet in haar vorm dan toch in haar wezen, geregtvaardigd.

Ook de erkenning harer grieven door de regering is niet achterwege gebleven.

Feiten hebben sedert bewezen dat hier geen spraak meer was van ijdele beloften. De hand is aan het werk geslagen, en zou die hand zich niet verloochenen, wanneer zij zich terugtrok van de taak, haar door het tegenwoordig regeringsbeginsel opgedragen en door haar met alle teekenen van loyauteit aanvaard?

Wij vertrouwen alzoo dat de stemming der indische pers reeds thans, terwijl wij dit schrijven, eene algeheele omkeering zal hebben ondergaan.

Wij twijfelen niet of het zal blijken dat men in Indië, hoe dikwerf ook reeds teleurgesteld, op nieuw de hand naar Nederland zal uitstrekken, niet gebald of met den wijsvinger opgeheven, maar open en met den palm naar

boven, om den handdruk van het moederland, onder erkenning van begaan onregt aangeboden, met broederlijken zin te ontvangen.

Iedere daad van regtvaardigheid door het moederland aan de kolonie bewezen, zal, men kan er zeker van zijn, Indië hechter en hechter met Nederland vereenigen door banden, die vaster zijn en meer welvaart en geluk aanbrengen dan de banden waarmede men Indië wil boeijen en het reeds zoo lang heeft geboeid gehouden.

12 *Sept.* 1863.

Zinstorende drukfout.

Door den afstand der pers is het soms noodig de verbetering der laatste proeven aan den uitgever over te laten. Door onoplettendheid ter drukkerij is op de laatste bladzijde van het vorig nommer (p. 192) regel 3 van boven, geplaatst: geen spraak van gebrek aan „of onvoorzigtigheid," wat moest zijn: *geen spraak van „voorzigtigheid of onvoorzigtigheid.*".

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

I.

In het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 12e jaargang (1850) 2e deel, bladz. 305 en volgende, komt een opstel voor, ten titel voerende: *het stelsel van handel, gedwongen arbeid en verpligte leverantie, vergeleken met dat eener vrije kultuur en regelmatige belasting*, door mr. Herman Warner Muntinghe, in leven Raad van Nederlandsch Indië.

Dat opstel wordt vervolgd in hetzelfde Tijdschrift, 13e jaargang (1851) 1e deel, bladz. 1 en volgende en bladz. 100 en volgende, maar voert aldaar ten titel: *het stelsel van regelmatige belasting, vergeleken met dat van gedwongen arbeid en leverantiën*, door mr. Herman Warner Muntinghe, in leven Raad van Nederlandsch Indië.

Dit in genoemd Tijdschrift in drie gedeelten afgebroken opstel maakt één geheel uit, en bevat den hoofdzakelijken inhoud van een door den raad van financiën, aan kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indië uitgebragt rapport, gedagteekend Batavia 14 Julij 1817 no. 65, op de vraag: — „of „het raadzaam is, die maatregelen van algemeene en territoriale belasting, „van vrije kultuur en vrijen arbeid, welke het Britsche tusschenbestuur „op dit eiland (Java) heeft ingevoerd, te achtervolgen, te handhaven en te „verbeteren; dan wel terug te keeren tot die inrigtingen van handel en „kultuur, waarin voorheen onze gewezene Oost-Indische maatschappij haar „heil en welvaart heeft gezocht."

Dat rapport, ofschoon ingediend door den raad van financiën kollektief, was gevloeid uit de pen van den president van dien raad, den reeds genoemden H. W. Muntinghe, die het alleen onderteekende, terwijl de raad het, bij brief van dezelfde dagteekening en onder hetzelfde nommer, kommissarissen-generaal aanbood, onder mededeeling: zich in het algemeen te vereenigen met het gevoelen van den president, bij dat rapport uitgedrukt en door alle de leden van den raad van financiën aangenomen.

Wel bestond er eenig verschil van gevoelen, maar het was van geen overwegend belang. Het had betrekking op het laatste gedeelte van het rapport van Muntinghe, handelende meer bijzonder over de *koffijkultuur* en de *administratie der houtbosschen* op Java, dat niet is opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, ter plaatse hiervoren vermeld. Mitsdien wordt daarvan hier alleen melding gemaakt, om aan te toonen: dat de raad van financiën volkomen eenstemmig oordeelde over de belangrijke aangelegenheden, welke in verband staan met de destijds in overweging genomen instandhouding van het landelijk stelsel, en die behandeld zijn in Muntinghe's rapport, voorzoover dit door het Tijdschrift is medegedeeld.

Wij hebben gemeend, het vorenstaande in herinnering te moeten brengen, tot toelichting der bedoeling van ons tegenwoordig opstel, het leveren namelijk: eener bijdrage tot de kennis van het landelijk stelsel op Java; eene kennis die, vooral in den tegenwoordigen tijd, moet geacht worden van groot belang te zijn.

Het is bekend, dat het landelijk stelsel, door den luitenant-gouverneur Thomas Stamford Raffles, op Java is ingevoerd. — Bij zijne proklamatie van 15 Oktober 1813 worden de grondbeginselen van het nieuwe stelsel uiteengezet; terwijl onder dagteekening van den 11den Februarij 1814 zijne „*Revenue Instructions*" zijn gegeven. Bij brief van 28 Julij 1813, had mr. H. W. Muntinghe, lid van den raad, zijn gevoelen medegedeeld omtrent de plannen van Raffles *).

Evenzeer is het bekend, dat bij den terugkeer der kolonie onder het nederlandsch gezag, het landelijk stelsel, door Raffles ingevoerd, aanvankelijk onveranderd, en later, krachtens besluiten van kommissarissen-generaal van 9 Maart 1818 no. 1 en 4 Januarij 1819 (Indische Staatsbladen no. 14 en 5) eenigzins gewijzigd, in wezen is gelaten.

De voornaamste wijziging bestaat daarin, dat Raffles den aanslag in de belasting, bekend onder den naam van *landrente*, *individuëel* had voorgeschreven, en dat kommissarissen-generaal vermeenden dat die *gemeentelijk*

---

*) Deze drie stukken zijn, met de daarbij behoorende zeer belangrijke memoriën van Raffles, in 1814 te Londen gedrukt (ofschoon niet voor het algemeen verkrijgbaar gesteld) onder den titel: Substance of a minute, recorded bij the honourable Thomas Stamford Raffles, lieutenant-governor of Java and its dependencies, on the 11 February 1814; on the introduction of an improved system of internal management and the establishment of a land rental on the Island of Java; to which are added several of the most interesting documents therein referred to. — Eene niet volledige en weinig naauwkeurige hollandsche vertaling van deze stukken, is opgenomen in de *Nederlandsche Hermes*, tijdschrift voor koophandel, zeevaart en nijverheid, 3e jaargang, 2e deel, uitgegeven te Amsterdam, bij M. Westerman 1828.

of *dessasgewijze* moest geschieden, zoolang de landen niet behoorlijk gemeten, geklassificeerd en gewaardeerd zouden zijn.

En aangezien het in de bedoeling der tegenwoordige regering schijnt te liggen, om thans, nu bijna een halve eeuw verloopen en genoegzame kennis van land en volk verkregen is, of eerlang verkregen zal worden, tot den oorspronkelijken grondslag van Raffles, den *individueelen aanslag*, als den eenig billijken en rationeelen maatstaf voor de heffing eener zoo belangrijke belasting, terug te keeren; is het van gewigt de overwegingen te kennen, welke kommissarissen-generaal hebben genoopt, bij de hiervoren aangehaalde besluiten daarvan *voorloopig* af te wijken.

Daartoe dient de ons, van goederhand, toegestane mededeeling van ondervolgenden brief van kommissarissen-generaal aan den staatsraad, direkteur-generaal van het departement van koophandel en koloniën, gedagteekend van Batavia den 16den Maart 1818. Men lette er, bij de overweging van den inhoud, wel op, dat deze brief geschreven is, acht maanden na het boven vermelde rapport van Muntinghe, dd. 14 Julij 1817, weshalve de beschouwingen van den raad van financiën, door de indische regering rijpelijk waren in overweging genomen.

De gemelde brief luidt aldus:

Wij hebben de eer bij deze toe te zenden:

1o. Een besluit door ons op den 9den dezer genomen, bevattende eenige bepalingen omtrent den aanslag, de inning en eenige andere punten, het landelijk stelsel betreffende, bepaaldelijk voor dezen jare 1818 *).

2o. Een sekreet besluit, genomen op den 11den dezer, houdende eenige voorschriften omtrent de aanzuivering en kwijtschelding van achterstallige betalingen van landrenten †).

---

*) Dit is, woordelijk, het besluit, zoo als het is opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1818 no. 14.

†) Die voorschriften luiden:

1o. Omtrent de aanzuivering en betaling der achterstallige renten, zal met de hoofden en oudsten van elke dessa eene overeenkomst getroffen worden.

2o. Deze overeenkomst zal alleenlijk betreffen, de achterstallen van de jaren 1815, 1816 en 1817; wordende alle achterstallen van vroegere jaren bij deze kwijtgescholden.

3o. Bij deze overeenkomst moet worden nagegaan, de aanslag der verloopen jaren, het zuiver bedrag van de ingekomen renten, in vergelijk tevens met het vermoedelijk vermogen van de ingezetenen.

4o. Opzigtelijk de wijze en de termijnen van de betaling, zullen de meest billijke, en voor den toestand der ingezetenen geschikte bepalingen, gemaakt worden.

5o. Door het treffen van zoodanige overeenkomst, zal alle verdere aanspraak van het gouvernement ophouden, en de ingezetenen der dessas van alle verpligting vrijgehouden worden.

6o. De inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal zullen, gezamenlijk met den resident, op eenvoudige en duidelijke wijze, aan de ingezetenen der dessas bekend maken, de alzoo getroffen overeenkomst, de verpligting daardoor op hen gebragt, en de waarschuwing dat zij tot geene verdere of andere betaling gehouden zijn.

7o. De inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal zullen, gezamenlijk met den resident, van den afloop hunner pogingen ten deze in elke residentie, een behoorlijk verslag inzenden.

De reden, waarom deze voorschriften bij *sekreet* besluit gegeven werden, verviel later, want reeds bij besluit van kommissarissen-generaal van 5 Januarij 1819 (Staatsblad no. 8) werd de geheele achterstand der landrenten over de jaren 1815, 1816 en 1817 kwijtgescholden en daarvan aan de ingezetenen van Java kennis gegeven bij eene publikatie.

Wij zullen, als naar gewoonte, de gronden en beweegredenen onzer handelingen ontvouwen en, in de ontwikkeling daarvan, eene gelijke behandeling in acht nemen, als wij volgden in onzen brief van 23 December des vorigen jaars, ter verklaring van het door ons aangenomen stelsel opzigtelijk de koffijteelt. Alzoo wordt het overzigt, van deze twee belangrijke en onderling verbonden takken van 's lands inkomsten, gemakkelijk.

Wij zullen dan ook nu weder aanvangen, met eene zooveel mogelijk naauwkeurige opgave van den staat der wetgeving op het landelijk stelsel, en van den toestand er van, op het oogenblik dat de nederlandsche regering hier gevestigd werd.

Welke de algemeene beginselen waren, naar welke lord Minto, dadelijk na de bezitneming van Java in 1811, verklaarde de zaken te zullen regelen, hebben wij in den zoo even aangehaalden brief van 23 December ll. uit de proklamatie, door dien lord op 11 September 1811 uitgevaardigd, aangetoond.

Het is, uit dienzelfden brief, bekend, dat op den 15den Oktober 1813, op grond dier proklamatie, eene nadere werd uitgevaardigd, door den luitenant-gouverneur Raffles, behelzende de trekken, naar welke een verbeterd stelsel van staathuishoudkunde zoude worden ingevoerd.

Het 2e *artikel* dier proklamatie is bepaaldelijk toepasselijk op het tegenwoordig onderwerp en luidt aldus:

„ De gouvernements landen zullen worden verhuurd in het algemeen aan de hoofden der dorpen, welke verantwoordelijk zullen gehouden worden voor de rigtige behandeling van zoodanige gedeelten van het land, als onder hun oppertoezigt en gezag mogten geplaatst worden. Zij zullen deze landen weder aan de planters verhuren, onder zoodanige bepalingen en tot zulk een' prijs, als zullen bevonden worden niet drukkende te zijn. Alle de de houders zullen worden beschermd in hunne regten, zoo lang zij wederkeerig voortgaan met eene getrouwe vervulling hunner pligten: nademaal het de bedoeling is, de uitbreiding van de nijverheid en alzoo de beschaving te bevorderen, door aan het volk een belang te geven in den grond, en onder hen een erkend regt, tot het bezit van de landen daar te stellen, opdat zij mogen aangezet worden tot het arbeiden, tot hun eigen nut en voordeel." *)

Bij deze verklaring werd in *artikel* 3 het volgende gevoegd.

„Het leenstelsel en de verpligte leveranciën, zijn algemeen over het eiland afgeschaft."

---

*) De oorspronkelijke text luidt aldus:

„The government lands will be let generally to the heads of villages, who will be held responsible for the proper management of such portions of the country, as may be placed under their superintendence and authority. They will re-let these lands to the cultivators, under certain restrictions, at such a rate as shall not be found oppressive; and all tenants under government will be protected in their just rights, so long as they shall continue to perform their correspondent engagements faithfully; for it is intended to promote extensive industry and consequent improvement, by giving the people an interest in the soil, and by instituting amongst them an acknowledged claim to the possession of the lands, that they may be thus induced to labour for their own profit and advantage. (Vergelijk Hermes, als voren, pag. 151.)

Op den 11den Februarij 1814, werd bij luitenant-gouverneur in rade, een bevelschrift uitgevaardigd op de inzameling der landelijke inkomsten, waarvan bij deze eene gedrukte kopij gevoegd is *).

In dit stuk, worden gronden, beweegredenen, redeneringen en stellige voorschriften gevonden, alle bestemd om het daarbij aangenomen stelsel te verklaren, en de ambtenaren, aan wien het invoeren, regelen en bestieren er van zouden worden opgedragen, voor te lichten.

De grondtrekken zijn de volgende:

„ De landen behooren aan den souverein. De eerste ontginners en planters, maken ter belooning van hunnen arbeid, aanspraak op het gedeelte dat zij bebouwen, tegen betaling van eene belasting, of opbrengst van een gedeelte der vruchten.

„ Niemand anders dan de souverein en de planter, kan zich eenig eigendomsregt aanmatigen.

„ De uitgifte van landen aan de hoofden of anderen, maakte geen inbreuk op het regt van den planter, doch bevatte alleenlijk den afstand van het deel des souvereins, in de opbrengst (art. 61) †).

„ Bij de eerste proeve, door het britsch gouvernement genomen, moest men uit gebrek aan genoegzame berigten en voorzigtigheidshalve, zijn toevlugt nemen tot een middelstand tusschen den souverein en den planter, en alzoo alle de landen van een dorp verhuren aan den voornaamsten bewoner (art. 59).

„ Dit stelsel had echter vele nadeelen (art. 62, 63).

„ Men heeft nu besloten, dat stelsel vaarwel te zeggen, en over te gaan om dadelijk, met elken bijzonderen planter, persoonlijk te handelen, als zijnde dit gunstiger voor den gemeenen man, en voordeeliger voor het land (art. 64).

„ Men kan dat doen, want nu heeft men eene genoegzame kennis verkregen, door een allernaauwkeurigst onderzoek, in alle de kleinigheden, van de bronnen van inkomsten van het land, en het gouvernement is ten volle in staat, om het stelsel in werking te brengen, hetwelk men van den beginne in het oog had zoo spoedig doenlijk in te voeren (art. 65.)

„ De bepaling der te betalen renten wordt in dezer voege gesteld:

„ Van sawah's, of lage rijstvelden.

1e soort $^1/_2$ van de vermoedelijke opbrengst.
2e soort $^2/_5$ „ „ „ „
3e soort $^1/_3$ „ „ „ „

„ Van de tagal of hooge rijstvelden.

1e soort $^2/_5$ van de vermoedelijke opbrengst.
2e soort $^1/_3$ „ „ „ „
3e soort $^1/_4$ „ „ „ „ (art. 83).

---

*) Zie de vroeger aangehaalde *Substance of a Minute*, pag. 181 en volgende; *Hermes*, pag. 157 en volgende.

†) De aangehaalde artikelen zijn die van de *Revenue Instructions* van Raffles.

„In betaling zullen worden aangenomen: voortbrengselen zoowel als geld, (art. 87, 88, 89).

„Bij mislukking van het gewas, zal eene kwijtschelding worden toegestaan. (art. 90)."

Nog bevat dit bevelschrift, verscheiden bepalingen, omtrent de opname, meting en waardering der gronden, de wijze en tijd van betaling, de ambtenaren tot het omslaan en inning der landrenten, en wat dies meer is.

Zoodanig was nu de staat der wetgeving in het algemeen op dit belangrijk onderwerp — maar ook hier weder rijst de vraag op, in hoeverre is dit alles opgevolgd en in praktijk gebragt, — ja, in hoeverre is de vermelding van sommige omstandigheden bij dat bevelschrift, met den wezenlijken staat der zaken overeenkomende?

Bij de voorloopige instruktiën aan de residenten, door ons bij voorraad aangesteld, hadden wij hen gelast, zich met allen ernst te bevlijtigen, om eene naauwkeurige kennis te verkrijgen van den waren aard der administratie, door het britsch gouvernement van Java in hunne residentiën ingevoerd en in werking gebragt, en om van hunne bevinding, met onzijdigheid en goede trouw, verslag te doen.

Wij zullen ook hier weder opgeven, welke uitkomsten deze onze last gehad heeft.

De fungerende resident van Bantam, de Bruijn, geeft van zijne vlijtige onderzoekingen, en daardoor verkregen bevinding, op de volgende wijze kennis.

„Gedurende het jaar 1812, bleef alles genoegzaam op den ouden voet, en werd in de administratie geen naamwaardige verandering daargesteld, ofschoon men toen reeds ernstig op vermeerdering der inkomsten bedacht, en met het vervaardigen van het ontwerp daartoe onledig was, met dat gevolg, dat met den aanvang van het jaar 1813, een begin gemaakt werd met de introduktie van de sedert finaal ingevoerde *landtaks*, het gewigtigste en voornaamste objekt van alle de inrigtingen, die door het Britsch gouvernement van Java in werking zijn gebragt."

Die resident geeft verder op, de wijze waarop de landtaks, door het Britsch gouvernement, is ingevoerd, en de voornaamste oorzaken, die tot het niet of zeer gebrekkig slagen van de geintroduceerde landtaks aanleiding hebben gegeven, *en die de ondervinding leert dat werkelijk nog bestaan.*

„In het jaar 1813 (zegt hij) werden de benedenlanden, of des gouvernements territoir, uitgerent aan de voornaamste inlanders, als pangerangs, arias, ingebeijs enz. aan wie de landerijen voor dat jaar, bij geheele distrikten, tegen een zeer lagen prijs afgestaan werden; kunnende echter het geheele bedrag dier schatting, door mij niet worden opgegeven, *alzoo de registers daarvan zoek geraakt en niet aan mij overgegeven zijn, en ik eeniglijk heb aangeteekend gevonden, dat de achterstand van dat jaar geweest is: ropijen* 9957: 21."

De resident verhaalt wijders, „dat door den afstand van den sultan,

de Bantamsche bovenlanden met 's gouvernements territoir waren vereenigd, en voegt er bij, dat even als deze, die voor het jaar 1814 werden verpacht, niet gelijk in het verloopene jaar bij distrikten aan de voornaamste inwoners, maar bij kampongs aan de onderscheidene dorpshoofden, welke verpachting alstoen heeft gerendeerd eene somma van 98,806 ropijen, welk bedrag genoegzaam geheel is ingekomen, daar de achterstand niet meer heeft bedragen dan 674 : 6."

De resident voegt er ter opheldering bij, dat door de onveiligheid en ontvolking van sommige zuidelijke distrikten, die uitrenting van de bovenlanden slecht is geschied, en dat die streken zich nog aktuëel in dien staat bevinden.

„ In het jaar 1815 werden deze landerijen bij kleine gedeelten in huur afgestaan aan de gemeene inlanders, en de pachtschat over dat jaar bedroeg niet minder dan *rop.* 349,271 : 21¾ *van welken aanslag over* 1815, *bij de overgave van de residentie aan het Nederlandsche bestuur, in Augustus* 1816, *niet meer was ingekomen, dan ropijen* 160,211:10¼; *zoodat de achterstand van dat jaar bedragen heeft* 189,060:11½.

„ Dan desniettegenstaande was de landtaks voor het jaar 1816 op denzelfden voet gekontinuëerd, en de huurders waren in het bezit gelaten van de landerijen, op dezelfde voorwaarden, als bij de verpachting van 1815 hadden plaats gevonden; *met geen ander gevolg echter, dan dat bij de overgave der residentie, voor het jaar* 1816 *niet meer was opgebragt dan de niet noemenswaardige som van acht honderd en twaalf ropijen, vier en twintig en een halve stuiver; zoodat de geheele achterstand in deze residentie op dat tijdstip* (*Augustus* 1816) *ruim een halve millioen ropijen beliep.*"

Wij zullen hier den draad van het verslag des residents voor een wijle afbreken, om ter opheldering en bevestiging van hetgeen hij ter neder stelde, iets uit andere hem vreemde stukken bij te brengen.

Op een staat der landrenten over de jaren 1815/16, en de wezenlijke inzameling daarvan tot den laatsten December 1816, opgemaakt den 9den Mei 1817 door J. G. Bauer, rekenmeester onder het Britsch bestuur, en president van de algemeene rekenkamer van Nederlandsch Indië, vindt men deze aanteekening:

„ Alzoo van de residentie Bantam nooit eene geregelde rekening ontvangen is, noch de jaarlijksche aanslag opgegeven, als hebbende de resident luitenant-kolonel Yule verklaard, daartoe niet in staat te zijn, zoo worden hier alleenlijk in rekening gebragt de ontvangsten."

En dan vindt men verder, als tot den laatsten Julij 1816 ontvangen, opgeteekend: „ *negen honderd en vijf en negentig ropijen, achttien en een vierde stuiver*," — hetgeen dus met de opgave van den resident de Bruijn een niet noemenswaardig verschil van 183 ropijen uitmaakt.

Eindelijk ziet men daarop gesteld eene som van *f* 2586 : 6 bij den nederlandschen resident, tot ultimo December 1816, ingezameld; zoodat de geheele ontvangst der landrenten over 1816 in Bantam heeft bedragen, *drie duizend vijf honderd een en tachtig ropijen, vier en twintig en een vierde stuiver.*

Het bedrag van deze ontvangst is dan ook zoo bevonden te zijn, bij gelegenheid der verevening der geldelijke belangen tusschen het gewezen Britsche bestuur op Java en de opgetreden nederlandsche regering, blijkens de algemeene tabel, daarvan gemaakt en geteekend door de heeren C. Asseij en J. Dalgairus, britsche, en de heeren J. G. Bauer, J. C. Goldman en J. F. A. Sack, nederlandsche gelastigden. Op deze tabel vindt men verder aangemerkt ter verontschuldiging, „van zulk eene in waarheid „niets beduidende inzameling, dat van Januarij 1816 tot den dag der over„gave door het Britsche bestuur, voor achterstand in 1815, zijn gezameld „59182 : 22½ ropijen, en bij het Nederlandsche tot den laatsten December „over hetzelfde jaar, ropijen 7650 : 8⅛."

Genoeg om uit deze stukken te bewijzen, de juistheid der aanmerkingen van den resident de Bruijn omtrent den staat der landrenten in Bantam. En even hierdoor wordt het belangrijk, de gedachten van dien ambtenaar te kennen, omtrent de oorzaken van dien achterstand, dien hij in een afzonderlijk berigt opgeeft te bedragen vijf maal honderd negen en veertig duizend, een honderd een en vijftig ropijen.

Hij schrijft dezen achterstand, uit de verpachting der landerijen voortkomende, onder anderen toe: aan den buitensporigen prijs, waarvoor de landerijen in het Bantamsche zijn verpacht geworden, waardoor onmogelijk, op billijke gonden, eene prompte voldoening der pachtgelden verwacht kon worden.

Hij geeft de volgende prijsbepaling op voor sawas, of laag overstroomd land, geschikt voor de rijstkultuur.

1e soort, ropijen 66:
2e id. „ 37 : 2
3e id. „ 25 : 2.

Tagal of hoog land, minder geschikt voor de rijstkultuur, doch bruikbaar voor vruchtboomen, kadjang, djagon, suikerriet:

1e soort, ropijen 37 : 2
2e id. „ 25 : 2
3e id. „ 14 :

alles bij jonken van 2000 vierkante roeden.

„Deze prijsbepaling (vervolgt hij), de landtaks in vele der overige afdeelingen van dit eiland, zoo ik mij niet bedrieg, verre te bovengaande, is dan ook, zoo als gezegd is, als een der voornaamste oorzaken van den bestaanden achterstand aan te merken, *waarbij nog in aanmerking mag worden gebragt, dat de landhuurders tot het aanhouden der landerijen, voor de bovengenoemde prijzen, als het ware gedwongen zijn; want ongeacht de aanmerkelijke achterstand, bij het einde van het jaar* 1815, *is de pacht voor* 1816 *op denzelfden voet gekontinueerd en zijn de landhuurders verpligt geworden de landerijen voor denzelfden prijs aan te houden.*"

„*De voldoening van den achterstand*" (zoo eindigt hij zijn berigt, ter voldoening aan de vraag: welke achterstallige schulden als twijfelachtig, welke als geheel hopeloos moesten beschouwd worden) „*aan het britsch gouverne-*

ment, kan niet zonder de grootste onbillijkheid gevorderd worden, daar de door dat gouvernement in deze distrikten geheven landtaks, en de wijze waarop die heffing is geschied, niet kan worden geconsidereerd als eene billijke belasting, naar de gesteldheid van het land en het daaruit voortvloeijend vermogen der ingezetenen geregeld; maar veeleer moet worden beschouwd, als eene willekeurige proefneming, ter beraming van een volgend geregeld plan. Ik aarzel dus geenszins, om alle de schulden der landhuurders aan het britsch gouvernement, zonder onderscheid, te verklaren voor hopeloos, als volkomen overtuigd dat het invorderen er van niet alleen zal strekken tot belemmering van den inlander in de volbrenging van zijne loopende en toekomstige verpligtingen, maar ook, dat dit oogmerk nimmer bereikt zal kunnen worden, dan tot groote schade van het nederlandsch gouvernement, voor wien in dat geval, vooreerst geen vooruitzigt op eenige voordeelen van de voortbrengselen des lands zou overblijven, daar al het inkomende zou moeten strekken tot aanzuivering of voldoening van die onmatige en ongeregelde belastingen, door het engelsche gouvernement aan de ingezetenen opgelegd."

Uit deze aanmerkingen moet niet worden opgemaakt, als ware die resident een tegenstrever van het systeem zelf: zijne eigene uitdrukkingen kunnen het tegendeel toonen.

„Het kan niet missen of zoodanig eene vertooning van den staat van 's lands inkomsten, moet zeer onaangename indrukken maken, en de deugdelijkheid van het gansche systeem in verdenking brengen; dan, bij eene nadere beschouwing en naauwkeurige ontvouwing van alle de oorzaken en omstandigheden, die dezen aanmerkelijken achterstand hebben te weeg gebragt, en eene ontwikkeling der ressources die werkelijk aanhanden zijn, om dezelve in de toekomst te vermijden, zal de zaak zich welhaast van een gunstiger zijde vertoonen."

En daarop volgen dan zijne verdere bedenkingen.

Wij gaan over tot eene beschouwing van den staat der landrenten, in de residentie Cheribon.

De fungerende resident Servatius berigt ten dien aanzien het volgende in het wel uitgewerkte verslag, door hem op den 17den Maart 1817 ingezonden.

„Den kommissaris Crawfurd werd de taak opgedragen het stelsel der landelijke inkomsten in het Cheribonsche in te voeren. Deze kundige ambtenaar, de afdeeling der residentie in distrikten, die bevorens onder de sultans waren verdeeld en door regenten werden bestierd, behoudende, nam deze in persoon op, en bepaalde de landhuur zoo naauwkeurig en billijk, als met mogelijkheid kon worden verwacht in eene zaak, die gewis niet dan door tijd en langdurige ondervinding tot volkomenheid kon worden gebragt."

De resident verhaalt wijders, op welk eene wijze, door dien britschen ambtenaar, werd te werk gegaan in de waardering der landen; voorts dat het zuiver bedrag der landelijke inkomsten, was 156,722 ropijen 12 stuivers; dat dit behoorlijk werd betaald, en dat de inwoners over het algemeen met die betaling tevreden waren.

„In het laatst van 1814 (zoo vervolgt de resident), werd tot resident van Cheribon benoemd de britsche kapitein in koloniale dienst Davy, die, kort na de aanvaarding van zijn bestuur, zijn gouvernement de voordragt deed tot eene verbeterde landhuur, oordeelende dat de landen, door den kommissaris Crawfurd, verre beneden de waarde waren geschat.

„De waardering der landen werd op een anderen grond gedaan. De landen werden in naam gemeten door zekeren Bois, die door zijne onregtvaardige en drukkende handelwijze zich zóó gehaat maakte bij de inwoners der Cheribonsche distrikten, dat hij zijn leven niet zeker was, en het gouvernement, eenigen tijd daarna, overtuigd van zijn bedriegelijk gedrag, hem stelde onder de dadelijke surveillance van den resident.

„De landen op deze wijze gemeten en, meerendeels door dezen Bois, opgenomen zijnde, bragt de heer Davy de huur er van op ropijen 443,137:2, dan welke, na aftrek van de 15 pCt. aan de hoofden der dessa's en aan de regenten, en van de *toelage aan deze laatsten, kwam op een zuiver bedrag van ropijen* 399,942:13, *hieronder begrepen de grondhuur van huizen, de belasting op sirietuinen, vruchtboomen en vischvijvers; welke inkomsten waren berekend naar evenredigheid van die der rijstvelden, en de huur der koffijtuinen, welke opgenomen en aan de regenten, in wier distrikten zij gelegen zijn, verhuurd werden. In de maand Maart* 1815 *berigtte de heer Davy aan het gouvernement, dat de nieuwe verhuur der landen volbragt was, gaf zijn berigt allen schijn van waarheid en billijkheid, en genoot voor het volbrengen van deze taak, eene belooning van twee ten honderd op het generaal bedrag van de landhuur.*"

„De heer Davy was intusschen overtuigd, dat de uitgeschreven landhuur niet kon worden opgebragt; maar hij wachtte het tijdstip niet af dat dit moest blijken. Hij verzocht zijn ontslag, en in de maand Oktober van hetzelfde jaar, in het bestuur der residentie opgevolgd zijnde door den jongst afgetreden britschen resident Hanson, vertrok hij naar Europa, en onttrok zich op die wijze aan eene verantwoording, die door zijne handelingen gewis moeijelijk zoude zijn geweest.

„De resident Hanson bemerkte weldra, dat de door den heer Davy uitgeschrevene landhuur, verre overtrof hetgeen met billijkheid kon worden geheven en opgebragt. Hij deed hiervan verslag aan het gouvernement, en toonde de waarheid daarvan zóó duidelijk en klaar aan, dat de verhuur, door den heer Davy bepaald, afgekeurd, en den resident Hanson opgedragen werd, eene nieuwe opname der landen te doen en eene verbeterde huur voor te dragen.

„Deze taak werd door den heer Hanson zonder tijdverzuim volbragt, en hoezeer hij de landelijke inkomsten van de residentie Cheribon tot bijna de helft, van wat zij door den heer Davy geschat waren, verminderde, en zich alle moeite gaf om dit werk regtvaardig en met de meeste naauwkeurigheid te volvoeren, *heeft hij evenwel moeten verklaren, dat er nog verbeteringen en veranderingen in de laatste huur te doen bleven.*"

„Naar den standaard, door den heer Hanson aangenomen, moest het jaar-

lijksche inkomen uit de landhuur aan het gouvernement opbrengen, ropijen 212,897:20$^{1}/_{8}$."

Wij moeten ter opheldering van dit onderwerp, bij voorraad hier met een woord opgeven, dat het verschil in den standaard te vinden is: in de onderscheiden ware hoegrootheid aan de velden toegekend; aan de vermoedelijke hoeveelheid graan op de verschillende soorten der velden in te oogsten, en aan den prijs aan dat voortbrengsel toegekend; omtrent alle welke belangrijke omstandigheden en gronden van berekening allerwege de grootste onzekerheid plaats heeft, gelijk nog nader blijken zal.

„De veranderingen (zoo gaat de resident Servatius na eenige andere punten te hebben aangevoerd voort) welke de landhuur in deze residentie heeft ondergaan, hebben den nadeeligsten invloed gehad op dezen tak van inkomsten, en de realisatie er van merkelijk verachterd, zoodat op den 31sten Augustus ll. toen de huurtermijn van 181$^{5}/_{6}$ was verschenen, de landhuurders slechts eene som van ropijen 86,195:16$^{1}/_{2}$ op de landhuur van dat jaar hadden betaald. De heer Crawfurd, die zich met alle de bijzonderheden er van zoo naauwkeurig mogelijk had bekend gemaakt, zegt in zijn berigt over de landhuur dezer residentie: *Ik zal mij deze gelegenheid ten nutte maken, om eerbiedig als mijn gevoelen op te geven, dat de tegenwoordige bepaling van huur niet dient te worden verhoogd, vóór dat een zeker tijdperk van jaren vertrouwen zal hebben gevestigd, en de voordeelen en weldaden van de nieuwe inrigting, geheel en al zal hebben doen gevoelen en erkennen.*

„Intusschen zijn de schaden en nadeelen, aan de landhuurders dezer residentie toegebragt, door de bovenmatige en onbillijke verhoogingen van huur door den heer Davy (hiervoren breedvoerig vermeld), slechts gedeeltelijk hersteld door de verbetering van den heer Hanson, en alles wat de laatste bij het britsch gouvernement kon verkrijgen, heeft zich bepaald tot de kwijtschelding van het achterstallige, of hetgeen nog onbetaald was van deze onregtvaardige huur, op het oogenblik dat de heer Hanson het rapport van de nieuw door hem opgemaakte huur, had ingediend."

Wij zouden te verre uitwijden, indien wij den resident in deze zijne berekening volgden, en met hem wilden aantoonen, dat de schade, daardoor veroorzaakt, in waarheid is nedergekomen op het nederlandsch gouvernement. Wij kunnen dit te ligter voorbijgaan, omdat wij niet gemeend hebben te moeten treden in een voorstel, door dien resident, betrekkelijk de vereevening met het voormalig britsch bestuur, te dezen aanzien gedaan; dit alles is dan ook eigenlijk buiten ons tegenwoordig bestek; — maar het volgende daarentegen, staat daarmede in een naauw verband.

„De meeste regenten (zoo spreekt verder de resident Servatius) hebben mij niet kunnen opgeven de grootte van een jonk, veel minder hoe veel die afwerpt;" en op eene andere plaats: „de velden zijn nooit wezenlijk gemeten, men heeft zich bepaald tot de opgave der regenten en koewoes *), en dus zeer

*) Dorpshoofden.

natuurlijk, eene gebrekkige opgave erlangd, daar de jonk eerste soort rijstvelden gerekend wordt 70 amat padi af te werpen (hetgeen in deze residentie niet mogelijk is), alzoo men slechts één gewas padi kan inoogsten; dus verschillend van de oostelijk gelegen landen, alwaar de velden twee gewassen voortbrengen, en moesten de koewoes derhalve zooveel minder bebouwd land opgeven, waartoe de afgelegen distrikten en dessa's vooral gelegenheid hadden, en hierdoor heeft dus eene zeer irreguliere schatting plaats gevonden."

Van deze onregelmatigheid kan nog het volgende uittreksel van dit verslag dienen. De resident namelijk verhaalt: dat de koewoes of hoofden der dessa's ieder hun piagem of naamlijst van landhuurders hadden; dat deze specifieke lijsten, bij welke ieder een nummer gegeven is, aantoonen: hoeveel velden hij heeft, van welke soort zij moeten zijn, en wat hij aan landhuur moet opbrengen; dat zij alle in het Javaansch zijn geschreven en door den resident geteekend; dat op het kantoor alleen ingeboekt zijn de naam en het nummer der dessa, het getal landhuurders, de rijstvelden en het hooge land, tot dezelve behoorende, mitsgaders de som die de gezamenlijke landhuurders moeten opbrengen, zoo mede de overslag van hetgeen daardoor blijkt dat het aandeel van ieder huurder in dezelve is; — maar na dit alles alzoo te hebben opgegeven, zegt hij later: ten aanzien van de inrigting omtrent de invordering en verantwoording van de landhuur dient meerdere juistheid, meer regelmatigheid, plaats te vinden; ieder landhuurder diende te kunnen aantoonen wat hij betalen moet; de dessa's (en dit is gemakkelijk) hebben thans wel hare piagems, *maar die zijn en blijven onveranderd, en daar vele koewoes lezen noch schrijven kunnen, zijn deze piagems meerendeels pro forma en worden zelden geraadpleegd, enz.*

„Ik durf gerustelijk verzekeren (zoo lezen wij wat verder) dat de residentie Cheribon spoedig een gelukkigen invloed van het nieuwe stelsel zoude hebben ondervonden, indien de landhuur van den heer Crawfurd eenige jaren was gevolgd. De verbeteringen en vermeerderingen zouden zich van zelve hebben aangewezen, en de inkomsten van het gouvernement zijn toegenomen. Indien men berekent, dat onder ultimo Augustus, wanneer de landhuur van 1815/16 had moeten zijn voldaan, nog eene som van ropijen 126,697.22$^{7}/_{10}$, bleef in te vorderen, blijkt klaar, dat weinig meer dan de landhuur, zoo als die door den heer Crawfurd bepaald is, is ingekomen, ongeacht de buitengewone pogingen welke zijn aangewend, om aan de dringende aanmaningen der revenu-kollekteurs, ter realisering van den achterstand van de verschillende landhuurders, te voldoen.

„Er waren gebreken in die huur; maar de verbeteringen hadden kunnen worden gemaakt, zonder nadeel voor de algemeene huur, en op eene wijze, die geene verwarring, wantrouwen en achteloosheid moest veroorzaken."

„Ik neem de vrijheid, als mijn gevoelen in het algemeen op te geven, (zoo lezen wij op een andere plaats) dat er nog wel eenige jaren ver-

loopen zullen, voor en aleer de Javanen in deze residentie het doel en de weldadigheid van het landelijk stelsel zullen voelen.

„De ongelukkige en geheel van het principe afwijkende veranderingen van den heer Davy, in de door den heer Crawfurd gemaakte instellingen, hebben eenen diepen indruk gemaakt op het gemoed van den inlander; zijne bijzondere belangen zijn over het algemeen gederangeerd; eene slechte direktie, in de voldoening aan zijne verpligtingen, waarin hij door niemand is geholpen en voorgelicht, weinig nijverheid, en de vrees voor alles wat naar nieuwigheid gelijkt, zijn oorzaak, dat over het algemeen, het nieuwe stelsel niet zeer gewaardeerd wordt. Ik moet hier tevens herhalen, dat het mij voorkomt, dat het aandeel in het voortbrengsel van eene landhuur, dat het gouvernement bij de revenu-instruktie voor zich heeft bepaald, te ruim is, en ik geloof te mogen zeker stellen, dat het gouvernement de landhuur in den tegenwoordigen staat van beschaafdheid van den Javaan, ten minste in deze residentie, naar die schaal nimmer zal realiseren, wanneer de metingen der landerijen korrekt zijn, en de berekening van de inkomsten van een veld niet ruim ten voordeele van de planters wordt gemaakt."

Wij eindigen onze aanhalingen uit dit verslag, met het volgende, gedeeltelijk ten minste, gunstiger uitzigt.

„Het stelsel van de landelijke inkomsten, van gebreken gezuiverd, vooral van de zoodanigen die tot nadeel van den landhuurder komen, zal den Javaan van denkwijs omtrent hetzelve doen veranderen, en de ondervinding van eenige jaren, de onderrigting van geschikte personen, hoedanig zijne belangen te bewaren, en eene zorgvuldige betrachting zijner aangelegenheden, zal hem tot den graad van welvaart en geluk brengen, welke het doel van het stelsel is. Den inlander in deze residentie ontbreekt nog veel onderrigting, en hij is in nijverheid, welvaart en geschiktheid tot het opbrengen van de landhuur nog ver ten achteren in vergelijking met den bewoner der meer oostelijke landen van Java. Hij kent geene huishoudelijkheid of spaarzaamheid, is ganschelijk arm en put zich jaarlijks uit met het opbrengen van de landhuur. De regenten, ruim twee jaren geen inkomen hebbende genoten, zijn meest allen behoeftig en in staat van armoede; zoodat, over het geheel genomen, gezegd kan worden, dat deze residentie in staat van verval is, die een ieder moet in het oog vallen, wie haar met eenige oplettendheid van nabij betracht. *Eenige jaren, onder een geregeld en goed bestuur, kunnen echter alles herstellen.*"

Bij het verslag over de residentie Tagal, van den 21sten Januarij 1817, dringt de toen fungerende resident niet zeer diep in dit onderwerp. De onregelmatigheden in de huur, de ongeregeldheden bij de inning, en eenige andere oppervlakkige aantooningen, doen hem wel overhellen tot het gevoelen van hen, die de verhuring van landerijen schadelijk, ja zelfs verderfelijk, voor den Javaan aanzien; terwijl hij tevens meent, dat dit ook niet anders dan de schadelijkste gevolgen voor het gouvernement moest hebben, daar bij den aanvang der verhuring van de sawah-velden, de Javaan

nog iets had, hetzij sieraden of anderzins, om te verpanden of verkoopen, en velen nu niets meer bezitten, weshalve het gouvernement op het laatst de verschuldigde landhuur niet zou kunnen erlangen. Hij meent echter dat eene vermindering van de pacht der landhuur, en eenige andere maatregelen, dit allerverderfelijkst kwaad mogelijk wel zouden kunnen te keer gaan.

Het licht, uit dit verslag te verkrijgen, bepaalt zich tot de weder geheel anders dan elders geregelde waardering en sortering der velden en verdeeling der landen, omtrent welk laatste de resident het volgende zegt:

„De verdeeling dezer landen onder de inlanders geschiedt door de bekels of hoofden der dessa's, onder het opzigt van de demangs en schrijvers van de distrikten, en wordt geregeld naar het getal der manschappen, dat zich in deze dessa's bevindt en de kwantiteit der velden welke onder het gebied dezer dessa's behooren. Ingeval nu de populatie te groot is voor de kwantiteit der velden, worden die van andere dessa's, welke te veel velden en te weinig manschappen bevatten, gebezigd om onder de bewoners van de uit te weinig landerijen bestaande dessa's te worden verdeeld *). Ieder Javaan ligt onder de verpligting een gedeelte lands van de onder de dessa, waartoe hij behoort, sorterende landerijen te nemen; men bepaalt het gewoonlijk op een halven jonk, doch hij kan meerder krijgen, en zoo hij meerder begeert, moet hem dat bezorgd en afgestaan worden."

Wij gaan over tot de beschouwing van het verslag der residentie Pekalongang en Kadoe, door den toen fungerenden resident de Salis op 12 September 1816 ingeleverd, en waarmede zijn opvolger, voor de daarna afgescheiden residentie Pekalongan, van Haak, zich grootendeels vereenigd heeft, volgens zijne aanteekening van 1 Augustus 1817.

Die ambtenaar, na zich zeer ten voordeele van het stelsel op zich zelf te hebben uitgelaten, gaat dus voort:

„Het zij er verre af, dat ik bij de aankleving en aanneming van het systeem, tevens geheel wil goedkeuren de exekutie der introduktie en eenige maatregelen, door het britsch gouvernement genomen, waarmede het in verband staat.

„Overijling bij de in werking brenging van eene zoo zeer generale hervorming kon niet dan nadeelig zijn."

„Hieruit zijn twee gebreken voortgevloeid; het eerste: dat de landerijen voor het grootste gedeelte niet behoorlijk zijn opgenomen of gemeten, noch het noodige onderzoek is gedaan naar de waarde van het produkt, al hetwelk noodzakelijk was, om de verhuring op den eenen niet harder te doen vallen dan op den anderen; en het tweede: dat de Javanen op eenmaal geheel aan zich zelven zijn overgelaten, waaruit is voortgesproten: niet bebouwing der landerijen, en gevolgelijk onvermogen tot de betaling der huur en

*) Kommissarissen-generaal hebben deze wijze van verdeeling aanvankelijk niet goedgekeurd, althans men vindt daaromtrent niets in Staatsblad 1818 n°. 14; maar later wel aangenomen, blijkens art. 15 van Staatsblad 1819 n°. 5.

depopulatie van de distrikten. De achterstand in sommige residentiën, dunkt mij, moet dit bewijzen, hoezeer ook de onverschillige manier van handelen van sommige dienaren almede daartoe heeft kunnen bijdragen.

Deze beide residenten geven voorts op, hoe in een der distrikten van Pekalongan de aanslag over elken bijzonderen persoon schijnt te loopen, terwijl in de beide andere, die aanslag dorpsgewijze plaats heeft; beiden geven aan de laatste wijze van heffen de voorkeur, waarop onder anderen wordt aangedrongen, door de bedenkingen, dat het onderscheid meer schijnbaar dan wezenlijk is.

„Ten aanzien van de berekening van de verhuur der landen (zegt de resident de Salis wijders) is eene zoo onbepaalde en verschillende voetmaat gevolgd, dat het mij zelven moeijelijk valt, dit behoorlijk te weten te krijgen van deze residentie."

Zoowel hij, als de resident van Haak, betoogt, ieder op zijne wijze, het onzekere en ondoelmatige van die berekening.

Met betrekking tot de residentie Kadoe, toen nog met Pekalongan vereenigd, berigt ons de resident de Salis, dat aldaar was ingevoerd het zoogenaamde detailed settlement, doch (voegt hij er bij), ook dit stelsel bestaat maar in naam; de gemeene man heeft een huurcedul, doch de geringe hoofden, die ieder een stuk land voor hunne inkomsten hebben, kennen alleen de opgave van hetgeen een ieder betalen moet, en zijn met de perceptie belast.

„Het zou te wenschen zijn (vervolgt hij) dat dit distrikt, door een deskundig persoon naauwkeurig werd opgenomen en gemeten, ten einde bij de verhuur in het aanstaande jaar geregeld te kunnen te werk gaan, *daar thans alles naar gissing is geschied en wel zoodanig, dat ik kwalijk zoude doen, dienaangaande eenige bijzondere opgaven te doen, daar mij voorgekomen is, die zelfs thans niet meer naauwkeurig door den gewezen resident Lawrence zouden kunnen worden gegeven.*"

De verslagen over de residentiën Samarang, Japara en Joana, Rembang en Grissee, houden geene bijzonder belangrijke opmerkingen in met betrekking tot het onderwerp dat wij thans behandelen.

Hoogst leerzaam daarentegen en naauwkeurig is het verslag, over de residentie Soerabaya, gegeven door den toen fungerenden resident aldaar, nu inspekteur-generaal der landelijke inkomsten, Lawick van Pabst. Wij zullen dan ook niet spaarzaam zijn in het opgeven zijner aanmerkingen op het stuk van het landelijk stelsel. Deze ambtenaar schetst eerstelijk den ouden staat van het inlandsche bestuur en zijne gebreken, en geeft voorts de oorzaken op, welke het der britsche regering gemakkelijk maakten, een geheel veranderden staat van zaken daar te stellen, en de middelen daartoe gebezigd, en daarin onder anderen het toeleggen aan de regenten van zoodanige inkomsten, als ieder hunner begeerde.

Hij haalt voorts aan de gronden, waarop de verhuring der landerijen zouden rusten, en de onmogelijkheid om die allen, bij voorbeeld de waardering, te volgen, door de ongelijke voetmaat die allerwege bestond, en berigt, dat

men, om alle die zwarigheden, begreep, in het eerste jaar hierin niet te naauwzigtig te moeten handelen; te meer niet in eene zaak van dat belang, welke steeds voor verandering en verbetering in het vervolg vatbaar was. Van daar dat het gouvernement dit ten volle overliet aan de plaatselijke residenten, en ook van daar, dat men in de verschillende residentiën dit verschillend behandeld heeft.

De eerste verhuring nam aanvang in 1813 voor een jaar.

De dessa's en daarbij gehuurde gekultiveerde landerijen, werden in huur afgestaan aan degenen, die op dat oogenblik de dessa's onder zich hadden. Men verhuurde de dessa's jonksgewijze, namelijk naar oude javasche berekeningen, zoodanig als zij door den regent werden opgegeven. Men onderzocht niet of die opgave, zoo ten aanzien van het getal als de vruchtbaarheid, overeenkwam met het wezenlijk bestaande, en hiervan werd dadelijk groot misbruik gemaakt, zoodanig, dat de verhuring van het eerste jaar ver beneden de wezenlijke waarde is geschied. — De huurders waren de vorige hoofden van het regentschap, welke die dessa's voorheen tot een middel van bestaan hadden gekregen, en dezulken, die door koop of pacht, gelijk hiervoren is aangeteekend geworden, in het bezit er van waren. — Een ieder was gretig om te huren. Er bevond zich nog genoegzaam geld in handen van sommigen, en de bezitters daarvan zijn er goed bij gevaren.

De gemeene landsopgezeten had den naam, dat hij alsnu over een stuk land voor dat jaar vrijelijk kon beschikken, maar het was inderdaad niet zoo. Wie er op stond om een aandeel te hebben, en zich te luid deed hooren, gaf men dit, wel verzekerd zijnde, dat hij, als uit zich zelven, daarvan weder afstand doen zou, of het slechts in naam bezitten zoude, en het volgende gaf hiertoe aanleiding.

Er was bepaald, dat men steeds de helft van het bedrag der huurpenningen zou vooruit betalen, en de andere helft na verloop van een half jaar. Om dit smakelijk te maken, werd gezegd, gelijk ook werkelijk het geval was, dat de wijze van betaling met de oude javaansche inrigting overeenstemde; maar men nam niet in aanmerking, dat de lasten, welke de gemeene man voorheen te dragen had, meestal bestonden in opbrengsten in natura, van verschillende voortbrengsels van hunnen akker; voorts in bamboe en pluimvee, in één woord, dat nimmer *op eens twee maal honderd duizend ropijen in baar geld, te gelijk, was opgebragt geworden.* Dit opende dan ook den weg voor de grootste knevelarijen. De gemeene Javaan was tot die opbrengst niet in staat; maar de bereidwillige Chinees en andere voornaamste Inlanders schoten dit voor, onder de mits van òf het geheel, òf een gedeelte van het gewas voor spotprijzen te zullen trekken, waarin de domme Javaan toestemde. — Hij was nu vrij en behoefde (dacht hij) niet te werken — maar de schieter van het geld deed hem dit anders ondervinden. Om kort te gaan, de gemeene Javaan verwisselde slechts van heer. Voorheen deed hij dienst voor het gouvernement en voor zijn regent, thans lag hij onder de verpligting, om dit voor den huurder der

dessa of geldschieter te doen. Van daar dat ook de meeste Chinezen en voornaamste inlandsche inwoners der stad Soerabaya, konden gezegd worden het land gehuurd te hebben, *gelijk de regent, en de weinige hoofden, die men emploijeerde, en aan wien men in stede van geld, gedeeltelijk hun inkomen aan landerijen gaf, over die landen en de volken daartoe behoorende disponeerden naar welgevallen.*

Zoodanig was nu alles geregeld, voor 1813/1814, wanneer de landrenten behoorlijk ingekomen zijn; niets liep intusschen meer in de war dan de policie, waarover nader.

Het gouvernement wilde zich, na verloop van een jaar, niet meer vergenoegen met een landhuur, waarvan het generaal bedrag was gegrond op de gedane opgave van de bestaande hoeveelheid, uitgestrektheid en vruchtbaarheid der gronden; het wilde zich meer vergewissen van het bestaande, en had dus reeds begonnen die landen te laten opmeten, toen de verhuring van 1814/1815 zou hebben moeten geschieden.

De resident gaat voorts over, om eenige bepalingen omtrent de direktie gemaakt, en zijne aanmerkingen daarop mede te deelen. Dit behoort echter niet tot ons tegenwoordig doel. Genoeg zal het zijn te zeggen, dat er een ambtenaar, onder den naam van kollekteur, werd aangesteld, wiens pligt het was (gelijk de resident dan vervolgt): onder anderen, om de landen op nieuw te verpachten of te verhuren. De eerste huurtijd was reeds lang verschenen, de landrenten zouden ten minste eens zoo veel moeten opbrengen, en hiertoe moest dus alles in het werk gesteld worden. Bereids had het gouvernement personen in funktie gesteld, om het land op te meten, maar deze waren hiermede nog weinig gevorderd. Om nu wel te slagen, zoude men niet meer de landen verhuren aan de kleine hoofden der dessa's, maar aan ieder bewoner der dessa zelve. Men had bij ondervinding, dat de opgave nopens de uitgestrektheid en vruchtbaarheid der velden, omtrent sommige dessa's, verschilden met het wezenlijk bestaande namelijk, dat de uitgestrektheid en vruchtbaarheid de opgaven daaromtrent gedaan overtroffen, en men vermeende, dat men het bewezene ten aanzien van enkele dessa's ook voor bewezen moest houden ten opzigte van alle andere dessa's.

De kollekteur begon dan met dit tot basis te nemen, en berekende daarnaar de waarde der landerijen. Deze waarde bedroeg *tachtig* percent boven hetgeen, waarop zij bij de eerste verhuring waren gesteld, en dit schrikte den Javaan af om landen te huren. *Dan, dit stond toen niet meer aan zijn eigen wil; door gestrengheid werd hij daartoe genoodzaakt.*

De kollekteur maakte de verdeeling der rijstvelden onder de dessa-bewoners, en een ieder bekwam een bewijs (piagem) van hetgeen hij gehuurd had. Maar men had naauwelijks *vijftig* dessa's, of eigenlijk de landerijen daartoe behoorende, op die wijze verhuurd, of men begreep, dat het een werk zonder einde zoude wezen, om onder de bewoners van zeven en twintig honderd dessa's, egaal te verdeelen, alle de gekultiveerde landen, en aan ieder daarvan een bewijs af te geven. — Van daar dat men hier-

mede ophield en dat bepaald werd, om voor iedere dessa slechts een bewijs af te geven aan het hoofd der dessa, voor het bedrag van de huur er van; — *dan dit is ook slechts gedeeltelijk betracht, en eindelijk heeft men maar het bedrag der huurpenningen opgegeven door ieder dessa op te brengen*, en nadat dit was volbragt en gebrekkig bepaald hoeveel ieder hoofd (buiten die der dessa's) zou genieten voor zijn jaarlijksch onderhoud, werd de betrekking van kollekteur vernietigd, en de resident met de kollekte belast.

Dat het inzamelen van ruim *zevenmaal honderd tachtig duizend ropijen*, (op welke som destijds de landelijke inkomsten waren gebragt) meer moeite en zorgen vereischte dan die van het vorige jaar 1813/1814 die slechts ruim *viermaal honderd elf duizend ropijen* bedroegen, behoeft niet te worden bewezen, gelijk ook niet behoeft te worden betoogd, hoedanig de Javaan te moede was, bij eene zoo aanmerkelijke verhooging van zijn landhuur. Voegt men hier nu nog bij, het voorbeeldig slechte gewas in 1815, en dat men verzuimd had, zoo uit onverschilligheid als door het dikwijls veranderen van resident, op den behoorlijken tijd onderzoek te doen naar de niet geslaagde velden, ten einde remissie te verleenen, — dan zal men overtuigd zijn, dat de landman onder zoodanige toestanden moest bezwijken.

Hoe het zich heeft toegedragen, dat het gouvernement tusschen beide is gekomen, of hoe de kreet over deze verdrukking zich er aan heeft doen hooren, kan de resident niet voldoende oplossen. Het mag dan genoeg zijn te melden, dat de regering in het laatst van 1815 eene kommissie instelde om hieromtrent onderzoek te doen.

Deze vond zoovele duisterheden en verwarring in het geheele revenu departement, dat het als het ware onmogelijk was, om bij dessa voor dessa, en wat meer, bij man voor man, na te gaan, wat hij betaald had, en wat met billijkheid kon betaald worden. Om dus spoedig een einde aan de zaak te maken, tot welker onderzoek ook anders meer dan een jaar zoude noodig geweest zijn, omhelsde het gouvernement het voorstel van die kommissie, *om een afslag* over het geheel te verleenen van 30 pCt. voor te hoog verhuurde velden, in welken afslag het gouvernement zoude deelen, voor 2/3, terwijl het overige 1/3 of 10 pCt. zou komen ten voordeele van de dessahoofden. Aldus werd den landman slechts 20 pCt. afslag toegestaan en buiten dat ruim 31,000 ropijen voor niet geslaagde velden.

Stellende nu, dat de landen naar billijkheid waren verhuurd geworden, dan zou de remissie voor niet geslaagde velden voorzeker 30 pCt. hebben moeten bedragen. Aldus bedroeg de remissie in verre niet dat, wat zij had behooren te zijn.

En had nu de landman slechts het genot gehad van die weinige konsideratie, welke het gouvernement *voor hem* heeft gehad: — dan ook dit heeft geen plaats gevonden.

Men heeft hiervoren gezien, hoedanig men begonnen was, en hoe men geëindigd is, met de landen voor 1814/1815 te verhuren; dat dus wederom Chinezen en slechts op winst uitziende personen, ook nog voor dat jaar, voor het grootste gedeelte huurders der dessa's waren, is niet te verwon-

deren, en dat in weerwil van de hooge verhuring, wel bewust, dat de gemeene man die niet konde opbrengen, en zij dus door voorschotten, weldra al wat hij nog had aan karbouwen, gemaakt goud en zilverwerk, tegen spotprijzen zouden magtig worden, gelijk dan ook het geval was, en waardoor deze huurders weldra vergoed kregen de meerdere huurpenningen, welke zij dit jaar boven het vorige moesten opbrengen. In het laatst van 1815 werd de hiervoren vermelde remissie bepaald, en hiervan hadden weinig anderen het genot, dan de voorschieters van die gelden, die naar billijkheid den gemeenen landman ook zijn aandeel daarin hadden moeten geven, doch dit niet deden; gelijk ook wederom deze huurders of voorschieters van gelden, die het grootste gedeelte of het geheel bedrag der huurpenningen bereids hadden betaald, ook zelven daarvan het genot niet hebben gehad, wijl aan hen voor het betaalde niets is terug gewezen geworden.

Ten bewijze dat sommigen te veel, anderen te weinig betaald hebben, doet de resident het volgende strekken:

„De land-revenuën van 1814/1815 zijn, na aftrek van de 30 pCt., met het gouvernement verevend, ja zelfs is er 5 a 6000 ropijen te veel in 's gouvernements kas ontvangen, en het is mij bij onderzoek gebleken, dat nog vele dessa's ten achteren zijn met de betaling voor dat jaar. Die dus aan zijne verpligting heeft voldaan, is er slechter bij gevaren dan wie daarin achterlijk is gebleven, en dit is niet voordeelig geweest aan de betaling voor 1815/1816, daar men bij ondervinding had, dat een achterlijk blijven in de betaling voordeel aanbrengt.

„Voor 1815/1816 heeft er hoegenaamd geen landverhuring plaats gehad. De resident had haar in het generaal gerekend te bedragen even zoo veel als in het vorige jaar, na aftrek van de verleende remissie van 30 pCt. *Van daar nu dat geen gemeen landman bewustheid heeft gehad, hoeveel de huur bedroeg van het stuk rijstveld dat hij bewerkte, en ook van daar die ongeloofelijke moeite, welke ik heb gehad met de verhuring van* 1817, *daar de Javaan, bekend gemaakt met den gemanifesteerden wil van het gouvernement (de handhaving van welke door mij naauwkeurig wordt betracht) geen veksatiën te dulden, is opgekomen met zijne reklames van drie jaren herwaarts op de genen, die de huurders der dessa's waren geweest, en aan hen daarvan een stuk grond hadden afgestaan.*

„Ik heb bij mijn rapport over de achterstallige landrevenuën aangetoond, hoe deerlijk de tijdelijke resident zich had vergist, toen hij in Mei 1816 voorspelde, dat vier maanden daarna de landrevenuën zouden zijn gerealiseerd, en dat er na expiratie van dien tijd nog uitstaande waren, ruim *drie maal honderd drie en negentig duizend ropijen.* Deze vergissing moet men voornamelijk hieraan toeschrijven, dat de resident niet voldoende bewustheid had van de landverhuur en den uitgeputten staat van den landman, of, is hij daarmede bekend geweest, dan heeft hij (daar de kolonie toen op het punt stond van overgegeven te worden) zulks voorbedachtelijk gezegd, ten einde het opvolgende gouvernement te blinddoeken."

Wij stappen van dit verslag af, met de volgende niet onbelangrijke aanhaling: „Niet onmogelijk zullen uwe excellentiën, uit hetgeen ik ter neder gesteld heb, opmaken, dat ik het tegenwoordig systeem niet ben toegedaan, daar ik het gebrekkige in de invoering er van met zooveel zwarte kleuren heb afgeschilderd; dan ook voornamelijk daárop heb ik gedoeld, en niet zoo zeer op het systeem zelf. Geheel en al tegen het systeem te zijn, zou strijden met de tegenovergestelde gevoelens, welk ik, tijdens het zou worden ingevoerd, heb opengelegd, en daartoe bestaan bij mij nog geen voldoende redenen: *de invoering van het systeem was het gevolg van eene kommissie, onder het britsch gouvernement benoemd geweest, tot onderzoek van zaken op geheel Java, en van het licht door de hollandsche leden van die kommissie, over hetgeen op dit eiland bestond, verspreid; ofschoon thans die meerdere bekendschap met het wezenlijke van dit eiland, aan den kolonel Mac-Kensy wordt toegeschreven.* Dan, alhoewel ik destijds niet was, en thans ook nog niet ben, tegen het systeem op zich zelf, was ik ook destijds, gelijk ik thans nog ben, tegen de wijze waarop het is ingevoerd.

Wij hebben alzoo de verslagen der residenten, welke eenig licht over dit onderwerp verspreid hebben, doorgeloopen, want die van Pasoeroean, Bezoeki en Banjoewangi behelzen geene bijzonderheden van belang, en in de andere residentiën is het stelsel der landelijke inkomsten niet in werking.

Troostrijk waren zulke berigten niet, en zulks te minder, daar wij van hunne juistheid allengskens meer en meer overtuigd werden, naarmate wij dieper in de beheering, zóo als zij gevoerd was en werd, indrongen, en niet in de mogelijkheid waren daartegen in den aanvang onzer regering behoedmiddelen aan te wenden.

Dit alles was ons ook hinderlijk, in waarheid, in de verevening der landrenten met het afgetreden britsch bestuur, daar men niet dan bij raming, althans niet met volle zekerheid, tot eene berekening kon komen van hetgeen omgeslagen, ontvangen, te goed was, of van het achterstallige nog iets was te bekomen, en hoedanig dit geheel of gedeeltelijk zou kunnen geïnd of dienen kwijtgescholden te worden.

Nadat wij over dit punt eene en andere bijeenkomsten gehad en brieven gewisseld hadden, werd dit voorstel, aan de britsche zijde ter bane gebragt: — „Om uit te maken, wat aan het britsche gouvernement toekomt, zoo ten aanzien van het wezenlijk ontvangene, als van het achterstallige, is het niet genoegzaam de boeken te sluiten op den 1sten Augustus of op den 2den Mei (zijnde een dezer dagen het tijdstip waarop de inkomsten ten behoeve van het nederlandsch gouvernement zullen beginnen te loopen); — deze inkomsten toch worden om de zes maanden en in achterstand ontvangen, loopen gedeeltelijk van Januarij tot December, gedeeltelijk van Oktober tot September. De betaling hangt dikwijls af van den oogst, van de meerdere of mindere werkzaamheid der beambten en van andere plaatselijke omstandigheden. Er moet dus een termijn bepaald worden, tot welken al

hetgeen onder het nederlandsch bestuur ontvangen is, zal worden beschouwd als in gemeenschap te behooren aan beide gouvernementen. Men stelt daartoe voor den 31n December 1816, en verlangt wijders, dat al het achterstallige op dien dag door beide gouvernementen worde kwijtgescholden."

Wij namen het eerste voorstel, bij onzen brief van den 16n Mei 1817, aan, en deden den hiervoren reeds aangehaalden staat opmaken, welke de de volgende algemeene uitkomst gaf:

Netto omslag.	Ingekomen tot Mei 1816.	Saldo.	Ingekomen van 1 Mei tot 31 Julij.	Saldo 1 Augustus.	Ingekomen van 1 Aug. tot ult°. Dec. 1816.
Rop. 3,284,770:25½	541,044:12½	2,743,726:13	890,846:12½	1,802,879:25½	983,839:7
Geheel ingekomen ƒ 2,415,730:7.			Onbetaald saldo op 31 December 1816. ƒ 819,040:18½		

Onder dezen berekenden omslag, was nu niet die van Bantam ƒ 349,271:21¾ noch de daarvan werkelijk ingekomen ƒ 995:14½ en ƒ 2,536:6.

Wij voegden daarbij eene uitrekening van hetgeen, op de bepaalde gronden, aan de beide gouvernementen zoude toekomen.

Wij ontvingen daarop de aanmerkingen: dat de alzoo gemaakte berekening weinig toepasselijk was, daar het niet aankwam op den omslag, maar op de wezenlijke ontvangst, en alzoo werd een gezamenlijke staat opgemaakt en van beide zijden geteekend, alleenlijk de ontvangst en de daarvan gemaakte verdeeling inhoudende.

Ten aanzien van het voorstel tot eene algemeene en gezamenlijke kwijtschelding van het toen nog achterstallige, meenden wij gewigtige bedenkingen te moeten maken.

Wij grondden die op het onregelmatige en onzekere van den omslag; op de onwetendheid van hetgeen door de ingezetenen wezenlijk betaald was; op het onbillijke en ongelijke dat daaruit voor hen die betaald hadden, in vergelijking met die welligt opzettelijk achterlijk waren, zoude geboren worden; op den nadeeligen invloed daarvan op de verdere jaren; in één woord: op den verwarden staat van het stelsel.

Wij verklaarden alzoo, onzes ondanks, dat voorstel te moeten wijzen van de hand.

Wij deden hulde aan de wijsheid van vele britsche instellingen, maar betreurden de menigvuldige afwijkingen en overtredingen er van, en wij erkenden tevens, dat elke nieuwe inrigting groote moeijelijkheden in de uitvoering ondervinden moest, welke alleenlijk door den tijd, en een regelmatig werkzaam en gestadig toezigt, konden worden te boven gekomen.

Wij boden daarom aan, hetgeen nog aan het britsche gouvernement als

zijn aandeel in het achterstallige en bij eene ruwe berekening zoude kunnen toebehooren. En wij ontvingen daarop dit antwoord van den 26n Mei 1817:

„Het zou te veel tijd vorderen, wilden wij treden in eene ontwikkeling van onze gedachten, met betrekking tot de gronden en den aard van het landelijk stelsel, met toepassing op de achterstallige renten. — Wij erkennen gereedelijk dat de redeneringen, door uwe excellentiën aangevoerd, gewigtig zijn, en wij kunnen niet verlangen, om op eenigen maatregel aan te dringen, dien zij beschouwen als nadeelig voor de aanstaande inkomsten van dit eiland; wij treden dus in uw voorstel."

En alzoo werd die som op *f* 200,000 gesteld.

Wij hebben deze bijzonderheid aangehaald, bepaaldelijk met het oogmerk, om ook daardoor op te helderen en buiten bedenking te stellen, de juistheid van al het te voren opgegevene, betrekkelijk den staat der beheering van het landelijk stelsel.

Maar wij erkennen gaarne daarmede niet te kunnen overeenbrengen, dat de laatst voorgaande britsche luitenant-gouverneur Raffles (gelijk eenige voor ons liggende stukken schijnen te bewijzen) op den 5den Augustus 1815, — ten betooge van het belang, dat Groot-Brittanje bij het behoud van Java had, en van de noodzakelijkheid om van de gebeurtenissen, in dat jaar weder in Europa voorgevallen en op het tijdstip van dat schrijven in Java bekend geworden, tot dat einde gebruik te maken, — aan het hooge bewind in Engeland, een staat heeft toegezonden, waarop, behalve de landrenten van Bantam, die daarop met de verpachtingen voor *f* 324,032 gebragt zijn, de enkele landrenten voor de oostelijke distrikten, Cheribon daaronder begrepen, berekend op eene somma van *f* 4,148,084 en de min ontvangsten stelt op *f* 400,000, zoodat de wezenlijke inkomsten van die landrenten in de oostelijke distrikten, zouden beloopen *f* 3,748,034 of met die van Bantam nagenoeg op *f* 4,000,000, — en echter wordt dit stuk betiteld: *Schets van de tegenwoordige inkomsten en uitgaven van het eiland Java, (de oostelijke eilanden daaronder niet begrepen) opgemaakt dezen dag, volgens de laatste bescheiden van wezenlijke ontvangsten en uitgaven respektievelijk. Batavia* 5 *Augustus* 1815.

Dan wij vervolgen het verhaal van onze eigen bevinding en verrigtingen.

Die ongeregelde en verwarde staat van zaken duurde reeds bijna een jaar na den overgang der bezittingen, en voor wij onze reis over Java konden aanvangen. Wij gevoelden daarvan al het schadelijke; wij zagen met smart hoe de algemeene bevelen, om in de beheering op den bestaanden voet voort te gaan, aanleiding gaven, dat, hetzij dan uit onbedrevenheid, onverschilligheid, of welke andere oorzaken ook, hier en daar grove misslagen begaan werden; — dan wij hadden eenmaal voorgenomen, om niet dan na volkomen kennis van zaken, immers na ontsteking van alle mogelijk licht, veranderingen daar te stellen; — wij wisten dat dit de redelijke begeerte van den Koning was, en wij moesten ons dus die tijdelijke nadeelen getroosten.

Gerustelijk durven wij ons zelven het getuigenis geven, dat wij ons niet

hebben vergenoegd met een oppervlakkig overzigt der zaken. Wij hebben van Cheribon tot Bezoeki alles ten naauwkeurigste onderzocht; wij hebben noch tijd, noch arbeid, noch moeijelijke navorschingen gespaard, om den staat van zaken, zoo als die was en wezen moest, te leeren kennen; plaatselijke onderzoekingen, gesprekken met allerlei ambtenaren, met inlandsche regenten en anderen, maakten op de reis onze dagelijksche en eenige bezigheden uit; maar ook van Cheribon tot Bezoeki hebben wij vergeefs naar regelmatige en ordelijke behandeling van zaken uitgezien, en daarentegen allerwege onzekerheid in beginselen en toepassing gevonden.

Wij hebben daarvan in onzen brief van den 23sten December 1817, met betrekking tot de koffijteelt, duidelijke bewijzen bijgebragt; — wij hebben in dezen reeds eenige opgaven, met betrekking tot het stuk der landrenten, medegedeeld, en het hapert ons aan geene verdere stof. Wij zijn maar verlegen, hoe dit alles in een kort bestek over te brengen, — doch zullen het beproeven.

De grond van het geheele stelsel der landrenten, is eene meting der velden. Niet overal is deze aangevangen, nergens is zij volbragt, en op de naauwkeurigheid van het hier en daar gemetene kan niet worden afgegaan.

Nu bedenke men, dat de jonk, waarvan de verordeningen spreken, 2000 vierkante roeden moet bevatten; dat intusschen de bestaande jonken van onderscheiden grootte zijn; dat sommige oude javaansche jonken 5600 vierkante roeden bevatten; dat het verschil der grootte van de roede even belangrijk is; — en dan zal het wel geen betoog behoeven, dat eene regelmatige verdeeling en uitgifte der landen, op grond der verordeningen, in dien stand van zaken, eene onmogelijkheid was; dat de pogingen daartoe niet alleen vruchteloos moesten zijn, maar tevens tot allerlei onregtvaardigheden aanleiding geven.

Een tweede niet minder belangrijk vereischte van het stelsel, is de sortering en waardering der velden. Hierin mede ontbreekt zekerheid, die trouwens nog moeijelijker te verkrijgen is, dan de kennis eener juiste uitgestrektheid.

Dat bij de verordening van 1814, de velden in drie soorten verdeeld zijn, en dat die verdeeling dienen moet om het gedeelte van het gewas te bepalen, dat aan den lande moet worden opgebragt, toonden wij hierboven aan; maar welke de regel is, die tot het aanwijzen en bepalen van elke soort op zich zelve moet worden in het oog gehouden, is nergens wettelijk bepaald. Veel moet hier van plaatselijke omstandigheden afhangen, dit erkennen wij gaarne, maar nergens is eenige wenk te dien aanzien gegeven, en hoe willekeurig dit gedaan werd, kan Cheribon aantoonen.

In het distrikt Cheribon werd, door den resident Crawfurd, de prijs van een jonk rijstveld bepaald als volgt:

1e soort op 12 spaansche daalders.
2e " " 8 " "
3e " " 4 " "

De resident Davy, berekende dat de drie soorten konden opbrengen 80, 60 en 40 amatten padi ieder à 250 pond, en bepaalde den huurprijs:

Van de 1e soort op ropijen 53:10
" " 2e " " " 32:—
" " 3e " " " 17:26

De resident Hanson berekende de opbrengst op 70, 55 en 33 amatten padi en bepaalde den huurprijs:

Van de 1e soort op ropijen 46:20
" " 2e " " " 29:10
" " 3e " " " 14:20

Men herinnere zich, wat wij hiervoren van de waardering in Bantam opgaven, en men zal geen meerdere voorbeelden verlangen tot overtuiging, van de groote onzekerheid die er op dit belangrijk stuk heerscht.

Zoo het nu waar is, gelijk de aard der zaak leert, *en het* 28e *artikel, der verordening van* 1814, aanprijst "dat de minste bijzonderheden moeten worden bijeen gezameld, te zamen gevoegd en overwogen, eer eenig stelsel gevoegelijk kan worden in praktijk gebragt, of eenige omslag met juistheid bepaald" dan althans moet, bij gebrek aan kennis van zulke wezenlijke omstandigheden, als meting en waardering zijn, alle grond van goeden aanslag omvallen, en wij kunnen met dat alles niet overeenbrengen de verklaring, die wij in het 65ste artikel aantreffen en straks opgaven.

Onzeker is het dus steeds geweest, wat er ontvangen, wat er betaald moest worden, en het kon niet anders, of deze gesteldheid van zaken moest een rijke en ongelukkige bron zijn van allerlei verkeerdheden en ongeregeldheden.

Dit deed zich dan ook bij het verleenen van remissiën gevoelen.

Het 90ste artikel spreekt daarvan als een behoedmiddel tegen achterstand, en geeft desbetrekkelijk eenige oppervlakkige wenken: de bedoeling is, die enkel te verleenen in geval van misgewas.

Maar hoe weder het misgewas te bepalen, wanneer de gewone opbrengst niet te berekenen is. Deze aanmerking alleen (en er zijn op dat stuk nog vele andere te maken) bewijst de onmogelijkheid eener regelmatige werking. Ook daaruit ontstonden allerlei kwade praktijken en werden remissiën en afschrijvingen verleend, om geheel andere redenen dan misgewas, en het kwijtgescholdene kwam niet altijd ten nutte van den waarlijk lijdende, gelijk wij hierboven uit de opgaven van den resident van Pabst hebben gezien, en ten aanzien van Bantam, uit het verhaal van den resident de Bruijn (onder anderen) zoude kunnen blijken.

Zoo het gebrek aan meting en waardering zich allerwege gevoelen laat, ook in andere opzigten doen zich onzekerheden op.

Eene der vragen welke wij in alle residentiën herhaalden, was deze:

Is hier het dorpsstelsel aangenomen of worden de landen onmiddellijk aan den planter zelven in huur afgestaan?

Wij troffen in dit onderzoek niet alleenlijk verscheidenheden aan, maar dikwijls groote duisterheden, en bij eene naauwkeurige inzage bleek veelal, dat waar het laatste scheen plaats te hebben, zulks ook bij den schijn bleef. De voortduring van de huur voor meer dan een jaar, naar aanleiding van dezelfde onveranderde lijsten, niettegenstaande de voorgevallen mutatiën door

het overlijden of de verhuizing der planters, was eene overvloedige proeve, al hadden andere omstandigheden zulks niet aangetoond; — ja, er was hier en daar groote reden te vermoeden, dat die lijsten door de inlandsche hoofden, naar hunne zinnelijkheid werden opgemaakt, hetwelk dan eens ten nadeele van de ingezetenen strekte, dan weder ten nadeele van het land, en zeker alle waarde aan die lijsten, ten aanzien eener juiste kennis van zaken, beneemt.

Omtrent de inning en verantwoording der renten, heerschte eene groote verscheidenheid en verwarring; dit volgt reeds uit het zoo even opgegevene, maar nog andere omstandigheden hadden daarop invloed.

Het hoofd van het dorp is, in beide stelsels, de eerste inzamelaar der gelden. Hij zelf is dikwijls onbedreven, en dan moet van zelf de beheering kwalijk gaan. Dikwijls maakte hij misbruik van de onwetendheid van sommige der ingelanden; ja van verre de meesten; want van het stelsel dragen weinigen zelfs eene oppervlakkige kennis; het is hun in hunne taal niet bekend gemaakt, en hunne eenvoudigheid zou hen ook beletten het te doorzien, gelijk wij dan in het algemeen weinig juiste kennis er van zelfs bij Europeanen, die er van den beginne tot nu in werkzaam zijn geweest, hebben aangetroffen; een natuurlijk gevolg van de willekeurige en eigenzinnige wijze waarop ieder resident in zijn gebied de zaken behandelde.

Van daar dat sommigen tweemaal betaalden; want al hadden zij huurcedullen bekomen, de afschrijving der betaling werd daarop verzuimd; de houder was onkundig, kon veelal lezen noch schrijven, hetgeen dan ook den britschen adsistent-resident Heyland, hetzij met of zonder voorweten van den resident Lawrence, veel gemak heeft toegebragt in het volvoeren van zijn misdadig oogmerk, om, met behulp van het inlandsch hoofd, zich vijftig duizend ropijen, in de kas van Kadoe geteld, toe te eigenen.

Vandaar dat, in sommige dessa's, de ingezetenen genoodzaakt werden in voorraad te betalen; hetwelk de hoofden aanleiding gaf, tot een onbehoorlijk gebruik van dat geld, en aan den planter ten eenenmale de gelegenheid benam, om bij misgewas deze betaling te verrekenen.

Omtrent de wijze van betaling, hetzij in geld, of wel in voortbrengselen van den grond, en omtrent de beschikking over de laatsten, ontdekten wij verder zeer verschillende, en daaronder laakbare, praktijken.

Het is bij art. 87 en 88 *der verordening van* 1814, aan den huurder vrijgelaten, in geld dan wel in padi of rijst te betalen. Dat is ten zijnen behoeve bepaald; het gouvernement verkiest geld, maar de schaarsheid er van, de oude gewoonte van den Javaan om zijne schatting in *natura* te voldoen, kon het welligt, in de oogen van den een of ander, verkieslijk maken een gedeelte zijner voortbrengselen in betaling te geven. Dan, wel verre dat overal deze keuze vrij was, werd de inlander genoodzaakt zijn padi of rijst af te staan, somtijds, zoo het heette, in pand der minne, en wat dikwijls het gevolg, ja wat het oogmerk was van zulk een gebod, is ligtelijk na te gaan uit de bepaling, die men in art. 89 aantreft, omtrent de waardering dier produkten, bij hetwelk met zooveel woorden verklaard werd, *dat het gouvernement, geen voordeelen uit deze betaling in natura willende*

hebben, allen dadelijken verkoop, die den prijs van den omslag opbragt, toen vooralsdan goedkeurde.

De planter werd alzoo dikwijls verstoken van het voordeel eener hooger rijzende markt; het gouvernement verlangde het niet, en dat voordeel bleef dus onder weg, meest altijd bij het hoofd der dessa, hangen. Wij hebben ook dadelijk bij de ontdekking van dat euvel, allen verkoop van padi of rijst, zonder voorafgaand verlof, verboden.

Hoe regtstreeks deze handelwijze in strijd is met de toegekende vrijheid van beschikking over de vruchten van den arbeid: hoe weinig dus dit beginsel in waarheid kan gezegd worden in werking te zijn, blijkt nu.

De tijd der betaling is niet bepaald, en kan moeijelijk door eene algemeenen regel bepaald worden; maar het gebrek aan alle regeling deswege, maakt, dat de storting der inkomsten, door het hoofd der dessa bij dat der divisie, door dezen bij den regent of patti, en door hem bij den resident of adsistent-resident, onzekerheid en schade aan 's lands kas veroorzaakt.

De bezoldigingen, door de inlandsche hoofden genoten wordende, verdienen eene bijzondere melding, bij de optelling der ongeregeldheden. Wij zullen niet bijzonderlijk stil staan bij haar ongelijkheid onderling; wij vergenoegen ons te dien aanzien met eene overwijzing tot hetgeen hierboven uit een der berigten van de residenten is opgeteekend, met betrekking tot de wijze, op welke de bezoldigingen der regenten zijn tot stand gekomen; maar wij bedoelen de volgende verkeerdheden.

Die bezoldigingen werden niet alleen in geld voldaan, maar in land; dit is niet alleen waar ten aanzien der regenten, ten aanzien der inlandsche beambten bij het landelijk stelsel, maar is dikwijls het geval bij alle bezoldigingen en pensioenen van inlandsche dienaren.

Zoo deze wijze van betaling geene andere strekking en geene andere gevolgen had, dan hetgeen art. 75 der dikwijls aangehaalde verordening bepaalt: dat namelijk alle toekenning van land (die daar maar bij voorraad gedaan wordt) alleenlijk aan den bezoldigde toestond het aandeel dat van de inkomsten aan het gouvernement toekomt, dan zeker zouden daartegen geene bedenkingen zijn, maar zoo is het met deze zaak niet gesteld, en kon het ook niet geheel zijn. Dit verdient bijzondere opheldering.

Afstand van land bevat, in de denkbeelden van den Javaan, noodwendig in zich afstand van volk; immers van diensten door het volk, dat die landen bewoont, aan den vruchtgebruiker van dat land te bewijzen.

De gemeene Javaan, ziet in dien vruchtgebruiker zijn meerdere, zijn heer, aan wien hij volgens oude gewoonte zijne diensten verpligt is te leenen, en hij verlangt daarvoor alleen zijne sawah, tot onderhoud van hem en de zijnen. Die vruchtgebruiker maakt een meesterlijk gebruik van 's mans gehechtheid aan oude zeden. — Van daar dat de gemeene bewoner van die landen, welke aan inlandsche grooten afgestaan zijn, waarlijk een geheel ander lot bekomen, dan die op gouvernements landen wonen.

De eerste beschouwen zich ook, als in het geheel niet in verband staande met het gouvernement; zij kennen niemand dan den regent of het hoofd,

voor hun heer, en daar de regent of het hoofd zelf de *politie* oefent, wordt het oppertoezigt van het europeesch bestuur hoogst moeijelijk.

Men moet dus bekennen dat de heerendiensten, wel verre van over geheel oostelijk Java vervallen te zijn, op zeer vele plaatsen nog in volle werking bleven, gelijk zelfs het geval was te Samarang, alwaar enkele dessa's geen renten betaalden, doch daarentegen huisdiensten bij den resident deden.

Intusschen is het zeker, dat aan de inlandsche grooten, op de eene of andere wijze gelegenheid moet gegeven worden, om volk ten hunnen dienste te hebben, dit is èn voor hunne behoeften, èn voor de bewaring van hun rang, staat, gezag en behoorlijken invloed op den gemeenen man, noodig. De voorouderlijke instellingen en gewoonten moeten worden in acht genomen, en het zou in waarheid in de gesteldheid der javaansche begrippen eene vruchtelooze en gevaarlijke poging zijn, die gewoonte thans af te schaffen. Dan dit moet geregeld en (om tot ons bepaald onderwerp terug te keeren) met die bezoldiging in land als het ware in verband gebragt worden, zoowel ten nutte der ingelanden, als ten voordeele van het gouvernement.

Hetgeen wij ten aanzien van de inlandsche grooten gezegd hebben, mag ook, met zekere bepalingen, toegepast worden op andere bijzondere personen, zoo inlanders als Europeanen, die sommige landen in huur of eigendom bezitten, tegen eene onbeduidende rente of tegen een lagen koopprijs, die met de belasting, dien het gouvernement daarvan kon en behoorde te hebben, in geene de minste evenredigheid staat.

Wij willen ons tot de opgave van deze hoofdgebreken, die wij in het bestuur aantreffen, bepalen, en andere bijzondere verkeerdheden met stilzwijgen voorbijgaan.

Het voorgestelde doet volledig kennen, hoe de staat der zaken door ons bevonden is, en wij kunnen dan ook niet geheel voor overdreven houden, hetgeen wij in een der berigten, aan ons door een opmerkzaam beschouwer der nieuwe inrigtingen, die hij van den beginne aan gadesloeg en waarin hij reeds voor onze komst werkzaam was, aantreffen.

„Het nieuwe stelsel, over Java, in den jare 1814/1815 beraamd, is ingevoerd met zulk eene overhaasting en met zulk eene verregaande onnaauwkeurigheid (om daaraan geene andere benaming te geven), dat daardoor alle de heilzame maatregelen van het gouvernement ten eenemale verijdeld, de hooge regering misleid, de ingezetenen op eene onregtmatige wijze belast en 's lands inkomsten in de grootste onzekerheid zijn gebragt geworden, om niet te spreken van de verliezen welke 's lands schatkist jaarlijks heeft moeten ondergaan."

De kennis der ziekte is de eerste aanduiding eener goede geneeswijze. Er zijn intusschen zulke ingewikkelde kwalen, dat zij den medicijnmeester in de keuze der middelen doen aarzelen. Hij die tot herstelling eener ziekte, reeds door anderen behandeld, geroepen wordt, kan zich vroegere waarnemingen en proeven ten nutte maken; maar de twijfel, of de waarnemingen naauwkeurig, de proeven met zorg genomen zijn, beneemt hem dikwijls al het nut. Nimmer echter moet hij bij zijne overweging uit het oog verliezen, den staat waarin de lijder door vroegere behandeling ge-

bragt is, maar vooral naar deze, zijne voorschriften wijzigen en bedenken dat het telkens veranderen van geneeswijze een kwaad op zich zelf is.

Uit de door ons gemaakte bepalingen op de koffijteelt en de ophelderingen desbetrekkelijk, bij onzen brief van 23 December ll. gegeven, is reeds duidelijk, dat wij het landelijk stelsel niet wilden verwerpen, noch terugkeeren tot eenen staat van zaken, die, al ware hij onder vroegere omstandigheden zoo verkieslijk en doelmatig als door sommigen werd en wordt beweerd, onder de tegenwoordige niet was aan te prijzen; eenen staat, waarin almede groote gebreken te vinden waren. En daar het dan in allen gevalle gold gebreken te verhelpen, was het oneindig raadzamer, dit aan het bestaande te beproeven.

Deze keuze was des te ligter, daar zij met de bepalingen van zijne majesteit en den geest van onzen last overeenkomt. En daarop kunnen wij veiliglijk ons beroepen tegen hen, die van ons een overzigt of ontwikkeling verwachtten van alle de onderscheidene gevoelens, die zoovele bekwame mannen, omtrent het bestuur en de inrigting van Neêrland's Indië hebben gekoesterd en aangeprezen.

Veel nieuw licht zien wij geen kans te ontsteken, dan deze ééne straal: dat de mogelijkheid om eene hervorming daar te stellen bewezen is. En kan dit wel vreemd voorkomen aan hem, die zonder vooroordeel, en met ter zijdestelling van alle nuttelooze en dikwijls meer duisternis dan licht aanbrengende bijomstandigheden, de zaak inziet zooals zij is. Het stelsel der landrenten is in waarheid niets, dan een verbeterd stelsel van kontingenten; maar ook zoodanig verbeterd, dat het eene met het andere niet kan worden gelijk gesteld, daar de betere regeling en zekerheid, waarvoor de tegenwoordige landhuur vatbaar is, de zaak als het ware een nieuw, maar tevens voor den Javaan gunstiger, aanzien geeft.

Ook hebben onze navorschingen, in de oostelijke gedeelten van Java, en de antwoorden op onze stellige afvrage gegeven, ons doen besluiten, dat aan het nieuwe stelsel over het algemeen de voorkeur gegeven wordt, hoezeer de klagten over de onmatigheid en ongeregeldheid der schatting niet minder algemeen waren. Het is dan ook voornamelijk aan de overdrijving en de onregelmatige, ja wij mogten er wel bijvoegen de onbehoorlijke behandeling, dat wij toeschrijven, den wensch van enkelen, bij voorbeeld in Cheribon, om van de landrenten bevrijd te blijven, en tot de gedwongen koffijteelt toegelaten te worden. Want dit is ter goeder trouw niet tegen te spreken, dat, zooals het stelsel nu bijna overal behandeld wordt, de ingezetenen, zelfs in de vruchtbaarste streken, als daar is de Kadoe, er onder gedrukt gaan.

Dan, men moet de zaken in het groot beschouwen, haar een rigtige wending geven, met klem de bepalingen doen werken, en dan vereenigen wij ons gaarne met de uitspraak van den raad van financiën (die echter niet alle de plaats hebbende gebreken scheen te kennen) in een omstandig vertoog omtrent de theorie van het stelsel, in Julij 1817 ingediend, *) dat

*) Dit is het rapport van Muntinghe, waarvan wij in de inleiding tot dit stuk melding maakten.

het nuttig en noodzakelijk is, om bij de verhuring der landen, als een rijke (wij voegen er bij *vooral regelmatige*) bron van inkomsten, mits gezuiverd en verzekerd, te blijven volharden.

Om die verbeteringen werkelijk tot stand te brengen, was het volstrekt noodig, eene eenparige en geregelde werking overal voor te bereiden. Wij kozen het middel van een *algemeen toezigt* en benoemden een inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal, aan wien wij den lastbrief gaven, dien wij hiernevens voegen, en dien wij hopen en vertrouwen, dat de goedkeuring van zijne majesteit zal wegdragen *). Hetgeen wij in dezen brief ter neder stelden, is (onzes inziens) genoegzaam tot regt verstand en aanprijzing der daarin gegeven voorschriften.

Wij mogen hier nog bijvoegen de gegronde verwachting, die de kunde en ijver des heeren Lawick van Pabst en van de Graaff, ons van eene goede uitkomst doen opvatten en waarvan wij reeds de voorloopige ondervinding hebben.

Intusschen waren wij ook na deze genomen maatregelen, nog maar luttel gevorderd, en hoe doelmatig ook die maatregelen in ons oog waren, om het goede met den tijd daar te stellen, er moesten reeds dadelijk handen aan het werk geslagen worden, om een geheelen stilstand, of eene geheele verwarring te verhinderen. Wij moesten, voor het jaar 1818, onmiddellijke voorzieningen daarstellen.

Wij schreven daarom, bij besluit van den 15den November 1817, den inspekteur-generaal Lawick van Pabst aan, om bij zijn oponthoud in de residentiën, ter invoering van het stelsel, nopens de koffij-gronden en de verhuring er van aangenomen, van de fungerende residenten te vragen, hunne gedachten nopens de veranderingen en de verbeteringen, die in den omslag der landrenten, gedurende den jare 1818, en in afwachting van de nadere vast te stellen algemeene regelen, zouden kunnen worden ingevoerd, en daarvan ten spoedigsten een kort berigt ten aanzien van alle residenten in te zenden.

De heer van Pabst schreef een brief aan alle de residenten, waarin hij hun de gebreken aantoonde en de middelen van verbetering opgaf, met nadere aanvrage hunner eigen gevoelens. Hij doorreisde vele der residentiën, en hoezeer hij maar van zeer weinigen in tijds de berigten ontving, liet de voortgang destijds geen nader dralen toe. De inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal deelden ons daarop, bij een brief van 19 Februarij ll. hunne gedachten mede, zich voorstellende, die nader met ons te overwegen in een persoonlijke bijeenkomst, die wij hun hadden toegezegd.

Wij zouden in herhalingen vallen, wanneer wij uit dien brief aanhaalden, de beschrijving van den gebrekkigen staat van dezen belangrijken tak van bestuur, zoo als die uit een nu herhaald opzettelijk onderzoek alweder bleek. De moeijelijkheid om voor het tegenwoordige eenigzins goede maatregelen te kiezen, was dan ook groot. Talrijk en langdurig waren de bijeenkomsten; menigvuldig de voorstellen en opwellende gedachten; dan, het zou een nutteloos

*) Indisch Staatsblad 1817 nº. 62.

werk zijn, die alle hier op te halen. Er behoort, om die te beoordeelen te veel plaatselijke kennis, eene wetenschap van te vele grootere en kleinere omstandigheden toe; — genoeg, dat wij de uitkomst van onze ernstige beraadslagingen opgeven, en de gronden daarvan bijbrengen; maar ook daartoe rekenen wij ons gehouden.

Uit de inleiding van dit besluit *) kan reeds veel van de beweegredenen, die tot zijne deelen geleid hebben, worden opgemaakt, en uit eene vergelijking van de artikels met het hiervoren door ons beredeneerde, zal reeds veel licht over de bedoeling er van opgaan.

Zoo moest al aanstonds vaststaan, dat, in den verwarden staat van zaken, aan geen anderen aanslag dan dorpsgewijze kon worden gedacht; maar ook deze kon naar geen juiste regels bepaald worden. Van daar, dat wij in art. 3 de bepaling van het bedrag van den aanslag deden afhangen van eene overeenkomst met de hoofden en oudsten van elke dessa.

Het zij ons vergund hier te herinneren, wat wij ten aanzien van den eersten aanslag in Cheribon hebben aangeteekend.

Wij waren in zekeren zin nog in die eerste onzekerheid; wij waren echter eenigzins gevorderd, zoodat in beschouwing kon worden genomen de aanslag en het zuiver bedrag van vorige jaren, en wij die konden vergelijken met de omstandigheden van elke dessa; — en nu werd de mogelijkheid van een billijken aanslag daardoor grooter, en hetgeen vooral, voor dit jaar 1818, van invloed op eene redelijke bepaling kon zijn, was, dat in het reeds gevorderde jaargetijde de gesteldheid van het gewas eenigzins kon worden berekend. Deze omstandigheden zagen wij dus niet voorbij, maar gaven last, bij het 4e artikel, om ze in oogenschouw te nemen, terwijl wij bij het 2e artikel, ter meerdere zekerheid, bepaalden, dat de aanslag zou gedaan worden van Januarij tot December. Niet overal was dit zoo geregeld, maar op vele plaatsen hing de bepaling van het jaar af, van het onzekere tijdstip der mohammedaansche feesten. Daar echter op sommige plaatsen reeds was aangenomen de bepaling, die wij nu algemeen gemaakt hebben, was er geene zwarigheid om dit te veranderen, terwijl het voor eene goede beheering en berekening veel verkieslijker is.

Wij hebben, in den loop van dezen brief, met een woord melding gemaakt van de onregelmatigheid, die er bij het verleenen van remissiën der landrenten plaats greep. In den geest der nu gemaakte bepalingen, konden wij met regt de remissiën als onnoodig aanzien. Behalve immers in buitengewone gevallen van groot misgewas, kon en moest men zich billijkerwijze houden aan de gemaakte overeenkomst, bij welke men te voren op alle omstandigheden, die in aanmerking konden komen, gerekend had. Dit was te meer aanteraden, omdat men alzoo perk stelde aan alle die grove abuizen, welke bij de aangifte, het onderzoek en het verslag van het misgewas plaats vonden, en aan alle verdere verkeerde praktijken; terwijl de verpligting om, bestond er onverhoopt ergens een waarlijk groot mis-

*) Indisch Staatsblad 1818 n°. 14.

gewas, daarvan zóó spoedig opgave te doen, dat een behoorlijk onderzoek kon gedaan worden, aan de daarbij belanghebbenden en de bestuurders deed zien, dat het gouvernement de vorige verkeerdheden kende en misbillijkte.

Alzoo hebben wij kortelijk opgegeven de gronden van het bij art. 5 bepaalde, hetwelk nog dit waarlijk groot voordeel aanbragt, dat men, ten minste na den gedanen aanslag, nu eenigzins met zekerheid op de opbrengst der huur konde rekenen.

Gelijk wij nu voor de belangen van den lande gezorgd hadden, moesten wij ook die der ingezetenen voorstaan. Wij droegen daarom bij art. 8 de verdeeling van de velden in elke dessa aan de hoofden en oudsten des volks op, en bevalen die met billijkheid en onpartijdigheid te doen.

Zoo wij de berigten, ons vrij algemeen gegeven, gelooven mogen, dan konden wij nog al gerust zijn ten aanzien van de opvolging van dit bevel. Ieder inwoner, heeft hij maar eenigzins de middelen om een stuk grond te bearbeiden, is er uitermate op gesteld, een sawah tot onderhoud van hem en zijn huisgezin te bezitten, en dit waarborgt een algemeene billijke uitdeeling van land. Met dat al, er waren (zoo ons verzekerd werd) voorbeelden van willekeur en onderdrukking te dien aanzien, en het bevel was dus niet overbodig, terwijl althans moest gezorgd worden dat de huurwaarde niet te hoog aangerekend werd. — Reeds vroeger hebben wij van de verkeerde gedragingen van sommige hoofden, bij het innen der penningen en wat daartoe betrekking heeft, melding gemaakt. Vooral diende dáárop gelet te worden, aangezien het waarschijnlijk was, dat reeds de velden onder den gemeenen man verdeeld waren; dat deze, zich in het bezit gesteld ziende van denzelfden grond dien hij in het vorige jaar bearbeidde, in den waan zou zijn, dat dezelfde huurpacht van hem zou worden verlangd; dat de onnoozelen onder hen, ten minsten zouden kunnen misleid worden door slimme hoofden; — en dáárom vaardigden wij het ernstig bevel uit, dat de verdeeling onder den gemeenen man geen winsten moest opbrengen aan de hoofden; dat deze niet meer mogten omslaan dan het bedrag van de algemeene huur, terwijl wij daarentegen bij art. 9 hun, voor hunne beheering en verantwoording, een redelijk en naar plaatselijke aangelegenheden berekend loon toelegden.

Wij moeten eene bijzondere melding maken van de bepalingen die in art. 6 en 7 voorkomen.

Bij de verordening van 1814 was ingesteld: eene belasting op de huizen, te betalen door allen die geen landbouwers waren, volgens art. 37 en volgende. Op zich zelf schijnt dit billijk. Intusschen, tegen eene algemeene en onvoorwaardelijke toepassing daarvan zijn veel bedenkingen te maken; sommigen worden in die verordening zelve aangestipt; eene andere is bijzonderlijk wigtig, dat namelijk de Javaan, die in kleine dessa's woont en geen stukje land bebouwen kan, waarlijk geene belasting dragen kan.

Het is voor dezen, zoowel als voor hen die, door welke oorzaak ook, geen land kunnen verkrijgen, een dubbele hardigheid.

De onregelmatige wijze ook, op welke deze huistaks werkte, vereischte eene bijzondere aandacht. Volgens de berigten toch van den inspekteur-generaal,

werd in alle residentiën eene andere uitlegging aan de bepalingen gegeven, zoodat die soort van menschen, die in de eene residentie vrij van de belasting waren, in eene andere die moest opbrengen. Dit alles deed ons dan ook besluiten, om in de kleinere en verafgelegene dessa's die belasting geheel af te schaffen, en die in de hoofdnegorijen eene betere regeling te doen ondergaan *).

Het 10de artikel houdt eene korte en belangrijke bepaling in, van welke de redenen reeds in een vroeger gedeelte van dezen brief zijn ontwikkeld. Het beginsel, dat aan den huurder de vrije keuze gelaten wordt, om of in geld, of in produkten te betalen, wordt daar duidelijk voorgesteld, en ten einde elke verkeerde handelwijze geweerd worde, zal bij den aanslag zelven plaatselijk bepaald worden de prijs, voor welken zij zullen aangenomen worden. Dit kon niet wel anders dan plaatselijk gedaan worden, daar noodwendig veel plaatselijke omstandigheden daarop invloed hebben moesten.

Wij kunnen tevens niet voorbij, aan te merken, dat wij niet bepaald hebben, alleenlijk rijst en padi te zullen in betaling aannemen.

Op enkele plaatsen zijn reeds de ingezetenen bereid, hunne landrenten in koffij te betalen. Er schijnt geen reden om dit af te slaan, en dan is de prijs, die nu bepaald is voor de koffij, door de huurders van gouvernementstuinen, ingevolge de laatste verordeningen op de koffijteelt, te leveren, van zelven de juiste.

Ten aanzien van den tijd der betalingen, is door ons almede, bij art. 12, bepaald, dat die plaatselijk, bij den aanslag zou worden vastgesteld; terwijl bij eenige andere artikelen, omtrent de storting der penningen in 's lands kas, naar ons inzien doelmatige voorschriften gegeven zijn, waaronder dit voornamlijk belangrijk is, dat elk hoofd der dessa onmiddellijk stort bij den resident of kollekteur, hetwelk vele misslagen en verkeerdheden voorkomt, reeds vroeger in dezen brief opgegeven. Maar wij konden niet dadelijk alle die tusschenambtenaren afschaffen, of van de hun toegestane bezoldigingen berooven. Voorzigtigheid en billijkheid vereischten voorziening, en wij bepaalden daarom bij art. 19, dat de regenten en hoofden, gedurende den jare 1818, hunne inkomsten zouden blijven genieten; terwijl bij het geheel vervallen der ambtsbetrekkingen van sommige hoofden, eene billijke vergoeding aan hen zou worden toegestaan †).

De 15e, 16e en 17e artikelen zijn hoogst belangrijk, maar ontleenen hunne opheldering uit hetgeen wij hiervoren reeds hebben aangemerkt, omtrent de zoo verkeerde handelwijze in sommige dessa's, welker ingezetenen, òf zonder belooning, òf tegen vrijdom van de landrenten, persoonlijke diensten aan residenten of andere ambtenaren bewezen, en omtrent de even verkeerde inrigtingen in de dessa's, aan regenten en andere inlanders in betaling hunner traktementen afgestaan.

---

*) Zie Indische Staatsbladen 1819 nº. 5 (art. 10 en 11) 1829 nº. 19 en 97; 1851 nº. 75.

†) Deze bepaling (art. 19 Staatsblad 1818 nº. 14) komt niet voor in Staatsblad 1819 nº. 5. Eene vergelijking van deze twee Staatsbladen wordt overigens den belangstellenden lezer zeer aanbevolen.

Eindelijk hebben wij, om zooveel mogelijk de betaling in land, welke wij als zeer verderfelijk aanzien, te verminderen, en eene geheel geldelijke betaling voor te bereiden, aan hen, die zulks nu reeds zouden wenschen te ontvangen, de vrijheid daartoe verleend.

Dan nu bleef nog over de zorg, om zooveel mogelijk ook voor de toekomst te arbeiden, en wij droegen dus den inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal op, ons voor te dragen, welke residentiën nog in dit jaar zouden kunnen opgenomen en gemeten worden, en wij gaven stelligen last, om met Kadoe dadelijk een aanvang te maken, op welke residentie wij straks, bij de ontwikkeling van een nader besluit, nog eens zullen terug komen.

Eindelijk hebben wij de genoemde ambtenaren gelast om, gezamenlijk met de residenten, dit besluit in werking te brengen, waartoe wij dan ook, gelijk wij zoo even zullen doen zien, de middelen eenigzins gemakkelijk gemaakt hebben; maar vooral ook hebben wij hun opgedragen te zorgen, dat toch de hoofden en de gemeene inlander, een regt verstand verkrijgen van de gemaakte bepalingen en van de weldadige gezindheid daaruit blijkbaar; want dit blijft toch maar altijd eene belangrijke, maar tevens eene moeijelijke zaak: om de goede ingezetenen wel te doordringen van hun regt en van hun pligt. Het wederkeerig gebrek aan taalkennis is hier een groot beletsel, want de gemeene Javaan verstaat niets dan zijn javaansche taal: er moet dus dikwijls eene dubbele vertolking plaats vinden.

Dan, wij zouden weinig vrucht van deze onze verordeningen geplukt hebben, indien wij het daarbij hadden laten rusten. Ter handhaving er van en ter voorbereiding met den tijd van elke nog betere orde van zaken, was vermeerdering van werklieden noodig. Dit was ons bij plaatselijke onderzoekingen gebleken, gelijk mede, dat sommige verplaatsingen voor den rigtigen gang van het werk noodig waren.

Vermeerdering van ambtenaren, intusschen, moest noodwendig vermeerdering van uitgaven ten gevolge hebben, en bij de onzekerheid, waarin wij nog van den waren geldelijken staat, tot onze innige smart zijn, konden wij van ons niet verkrijgen, om te treden in de andere doelmatige voorstellen, ten dien aanzien door den inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal aan ons gedaan.

Wij hebben ons binnen de grenzen van het hoog noodzakelijke gehouden, en meer op de oogenblikkelijke behoeften gelet, dan op eene eindelijke daarstelling van een regelmatig bestuur, hetgeen wij tot een later tijdstip verschoven hebben.

Wij hebben de traktementen der nieuw daargestelde posten op eene billijke wijze bepaald. Dan wij zullen over deze stoffe liever opzettelijk handelen, wanneer wij tot het zoo even bedoeld tijdstip zullen gekomen zijn.

Wij hebben, bij de overweging van het getal adsistent-residenten en opzieners, gezien op een goed overzigt over de geldelijke belangen en op eene regelmatige policie. Wij hebben bepaaldelijk in Cheribon meerder europeesch toezigt en invloed willen daarstellen. Gedurende ons bestier, waren daar reeds tweemaal ernstige onlusten uitgebarsten. Zij zijn gelukkiglijk gedempt,

maar het is altijd beter, zoo mogelijk, die te voorkomen. Zij zullen, vertrouwen wij, voorkomen worden door eene billijker behandeling; maar het Cheribonsche volk is, door de herhaalde onlusten, sedert jaren onrustig geworden. Bij de goede behandeling moet dus vertooning van magt en gezag gevoegd, en des noods gebruikt worden, en men moest zorgen, dat het nederlandsch bestier, in tijds, van alle woelingen onderrigt werd. Daarom moest men, op meer dan één punt, een dienaar stellen, en dit is nu door ons bevolen.

In Kadoe meenden wij eene bijzondere bepaling te moeten daarstellen. Bij het eerst aangehaalde besluit was bepaald, dat dadelijk met de opname en meting der landen in die residentie een aanvang zoude gemaakt worden. Het oogmerk is dus, daardoor het stelsel op eene regelmatige wijze zoo spoedig mogelijk te doen werken. — Van daar dat wij, hoezeer niet aangenomen hebbende het voorstel van den inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal, om overal kollekteurs te benoemen, echter in Kadoe zulk een ambtenaar hebben aangesteld.

Bij de britsche verordeningen was de aanstelling van kollekteurs ondersteld; zij zijn hier en daar ook in werking geweest, dan daarna weder afgesteld.

Het komt ons voor, dat, naar ware beginselen van regering, de werkzaamheden van den hoogsten ambtenaar in den tak der inkomsten, best afgescheiden worden van die des ambtenaars aan wien de meer algemeene beheering der residentie is toebetrouwd; dit geeft grooter waarborg voor eene goede behandeling, en schijnt nuttig voor het gouvernement, en voor de ingezetenen tevens.

Wij wilden hiervan eene proeve nemen in Kadoe. Deze residentie is als het ware nieuw en eerst onder het britsche bestuur, van onder de regering van de vorsten van Java, gebragt onder europeesch beheer.

Deze residentie is vruchtbaar; de handel is er vrij levendig. De ingezetenen zijn rustig, doch door de vooruitbetalingen van hunne landrenten bezwaard. Deze en andere omstandigheden maken welligt, hier gemakkelijker dan elders, het invoeren en geregeld doen werken van een nieuw landelijk stelsel.

Wij moeten bij dit alles nog voegen het berigt, dat wij een tweetal inlandsche regenten en een inlandsch distriktshoofd van hunne bedieningen hebben ontzet. Gedurende ons verblijf te Soerabaya, werden ons velerlei klagten aangebragt tegen den regent van Bangil en den rongo van Malang, beiden in de residentie Pasoeroean. Eenige gemeene Javanen vervoegden zich persoonlijk bij ons, en gaven ons hunne bezwaren te kennen; — van andere zijden waren die ons mede ter ooren gekomen. Wij gelasteden een onderzoek en de uitkomst deed zien, dat beiden zich aan opkooping van koffij, aan toeëigening van koffij en rijst zonder betaling, aan het wegen met valsch gewigt, en meerdere knevelarijen hadden schuldig gemaakt.

De regent van Bezoeki had zich mede aan onbehoorlijk gedrag schuldig gemaakt, en lag onder bijzondere verdenking van deel gehad te hebben in oproerige bewegingen die te Probolingo plaats gevonden hadden, doch

waarvan hij de schnld had weten te werpen op anderen. Hij had meer in het bijzonder de ingezetenen, met de inname van rijst en padi in voldoening van hunne landrenten, gekneveld.

Bij het invoeren van eene meer geregelde behandeling van zaken, konden deze menschen in hunne bedieningen niet blijven, en wij meenden een blijk van regtvaardige gestrengheid te moeten geven in hunne afzetting. Wij wachten van deze maatregelen goede uitwerking op anderen; gelijk wij aan den anderen kant vertrouwen, dat de eerzucht der goede en getrouwe inlandsche dienaren zal worden opgewekt, door het door ons aan den regent van Sumadang gegeven blijk van erkentenis voor zijne trouw en ijver, aan het nederlandsch gouvernement, ten allen tijde en nu weder laatstelijk in de cheribonsche onlusten getoond. Hij is door ons, in naam van zijne majesteit, verheven tot pangerang.

Er blijft nu nog over te spreken, over ons sekreet besluit van den 11den dezer nopens de afdoening der achterstallige landrenten.

Wij nemen de vrijheid ons te gedragen aan hetgeen wij ten aanzien der hoegrootheid van den achterstand, van de oorzaken, van de voorstellen te dien aanzien door het plaatselijk britsch bestuur gedaan, van de bedenkingen door ons tegen deze voorstellen geopperd, van de moeijelijkheid eener regelmatige behandeling, daaromtrent in dezen en vroegere brieven hebben opgegeven.

Uit dit alles blijkt ten klaarste de onmogelijkheid, om deze zaak op eene in alle deelen geregelde wijze te behandelen en ten einde te brengen. En echter, iets beslissend behoorde gedaan te worden. Ons kwam daarom niets geschikter voor, dan, even als bij den aanslag, ook omtrent de betaling of kwijtschelding van den achterstand, plaatselijke maatregelen te nemen. Wij moeten verklaren, geen ander middel te hebben kunnen uitdenken, dat voorzigtigheid en zorg voor 's lands geldelijke belangen, met billijkheid in zich vereenigde. Op dezen eenvoudigen grond rust dit ons besluit, waaromtrent wij vertrouwen geene meerdere opheldering te behoeven bij te brengen. Wij hebben dit bij sekreet besluit geregeld, ten einde de zaak bij gedeelten kon worden behandeld, zonder dat eene voorafgaande algemeene kennis, tot verkeerde opvattingen aanleiding gaf *).

Aldus hebben wij omstandiglijk, maar zoo wij vertrouwen in evenredigheid met het gewigt der stof beknoptelijk, opgegeven, wat tot eene beoordeeling van den wezenlijken toestand der zaken en van onze voorloopige bepalingen dienaangaande, vereischt wordt.

Wij gevoelen, dat de eenvoudige beschrijving, door ons gegeven, afsteekt bij de tafereelen, door anderen opgehangen; dan wij wilden en willen getrouwe berigtgevers zijn van hetgeen wij vonden en vinden. Wij hebben ons daarom toegelegd op eene mededeeling van feiten.

Wij bejammeren zeer, dat wij geen ware geldelijke uitkomsten kunnen opgeven, maar wij zijn te veel beschroomd, dat wij verkeerde indrukken

---

*) Zie de noot, ten aanzien van bedoeld sekreet besluit, in den aanhef van dezen brief, op pag. 259 geplaatst.

zouden kunnen doen geboren worden, om nog met eenige berekening voor den dag te komen. Wij weten bij eigen ondervinding, hoe ligtelijk men in die berekeningen dwaalt; wij wachten dus meerder licht in, alvorens dit punt te behandelen. De weinige orde, welke in het geheele beheer der zaken in Indië, althans in de laatste jaren, heeft plaats gehad, maakt het voor hen, die nu met het opmaken van een staat van behoeften en baten bezig zijn, moeijelijk, daarin zoo spoedig voort te gaan als wij zouden wenschen, en het onzeker bedrag van de landelijke inkomsten, zal, onder meer, een beletsel voor eene naauwkeurige opgave zijn.

Wij leggen het toe op eene meer juiste regeling der inkomsten, en zullen daardoor, hopen wij, slagen in eene vermeerdering er van.

Na den staat der zaken alzoo te hebben overzien, zullen wij ons kunnen onthouden van een lang betoog der noodzakelijkheid, om het beheer der Preanger-regentschappen geheel op den ouden voet te laten. Of het doelmatig zijn zal, in die streken het thans bestaande door een nieuw stelsel te doen vervangen, kan met geene mogelijkheid beslist worden, vóór dat het landelijk stelsel in de andere gedeelten van Java werkt, dat is te zeggen regelmatig werkt, en wij kunnen de verzekering geven, dat, wat men dienaangaande wil voorwenden, bij de britsche regering geen ernstig oogmerk geweest is, om in de Preanger landen eenige veranderingen vooralsnog te beproeven, gelijk wij reeds de eer hadden bij onzen brief van den 23 December ll. mede te deelen; — en wij mogen hier voor herhaald houden, al wat wij opzigtelijk dit onderwerp in dien brief hebben ter neder gesteld, bijzonderlijk ook de redenering uit het onmiddellijk en groot voordeel uit de koffijteelt, aldaar voor den lande voortspruitende, hetgeen ligtelijk te berekenen is, wanneer men de jaarlijksche hoeveelheid koffij, daar geteeld wordende, maar begroot op honderdduizend pikols, waartoe zij ligtelijk te brengen is.

Het heeft in den eersten opslag wel iets onregelmatigs, om voor een gedeelte van Java zoo geheel andere beginselen van regeer- en staathuishoudkunde aan te nemen, dan voor de overige gedeelten; dan wat heeft de ondervinding geleerd van die zucht om alles tot eene slaafsche eenvormigheid te willen brengen? Kunnen de strenge regelen eener burgerlijke bouwkunde, hoe schoon op zich zelve, worden nagekomen, bij het optrekken van het groote gebouw van een staat? ja, zou men in dit niet willen toestaan, hetgeen men in een bijzonder huis als geene kwetsing der architektuur aanziet, om namelijk in het eene vertrek een andere bouworde dan in het andere te volgen; men zorge maar, dat het voor den bewoner niet te zeer ongeschikt zij. En van de allegorische voorstelling tot de wezenlijkheid teruggaande, kunnen wij met eenigen roem zeggen, dat wij den toestand der ingezetenen van die landen geenszins met onverschillige oogen aanzien.

Wij hebben ons gedurende ons verblijf aldaar ernstig bezig gehouden met het onderzoek der belangen van die menschen. Wij hebben nu weder den inspekteur- en adjunkt-inspekteur-generaal gelast, naauwkeuriglijk na te gaan, wat men ten hunne nutte en ter wering van alle ongemak, uit een

te moeijelijk vervoer van koffij als anderzins, zou kunnen doen, blijkens het voorgeschrevene bij art. 14 van de instruktiën voor die ambtenaren *) vastgesteld. En om aanvankelijk te toonen, dat wij hen wilden ontheffen van te groote bezwaren, hebben wij eene belasting afgeschaft, die gedurende het britsch bestuur hun was opgelegd, en waarover allen klaagden. Die belasting strekte ter bekostiging van de ambtenaren, met de bevordering der koepokinenting belast, en werd geheven bij wege van verhooging op het familiegeld. Zonderling was het, dat juist alleen in deze distrikten en nergens elders, zulk eene belasting geheven werd; zonderling, dat niet juist integendeel het geheele familiegeld was afgeschaft door een bestuur, dat zoo zeer met het lot dier ingezetenen begaan scheen te zijn, daar juist die belasting nooit vroeger op zulk eenen voet geregeld was geweest. Wij zullen dan ook dit nog tot een onderwerp onzer beraadslagingen maken; en zoo zullen daden voor de nederlandsche regtvaardigheid spreken.

Wij eindigen met de volgende aanmerking.

Hetgeen wij nu vaststelden is eene tijdelijke voorziening. Deze zal ons leiden tot meer vaste, algemeene en duurzame maatregelen. Maar het is nu reeds middagklaar, dat er jaren zullen verloopen eer die maatregelen allerwege zullen kunnen werken.

Genoeg zal het dus voor ons zijn, de grenzen voor te schrijven, binnen welke de hooge regering in der tijd zich te dezen aanzien zal kunnen bewegen, en wanneer wij dit zullen hebben gedaan, mogen wij veilig rekenen, te dezen opzigte onze taak te hebben volbragt.

De koning zal, hopen wij, deze onze voorloopige pogingen billijken, en wel willen over het hoofd zien de misstappen of dwalingen, die wij daarin mogten hebben begaan, veel toegeven aan de waarlijk moeijelijke omstandigheden waarin wij ons bevinden, en in alle onze gedragingen eeniglijk letten op den ijver voor zijne dienst, en voor de bevordering der belangen van Nederland in het algemeen, en de Indische bezittingen in het bijzonder.

Tot dus ver de brief van kommissarissen-generaal van Nederlandsch Indië van 16 Maart 1818.

Wij stellen ons voor, in eenige volgende artikelen, nadere bijzonderheden mede te deelen, die kunnen bijdragen tot eene juiste beoordeeling van de bezwaren, waarmede het landelijk stelsel op Java vroeger en later heeft te kampen gehad, en van de gebreken, die dat stelsel, als een gevolg hiervan, noodwendig moesten aankleven.

---

*) Indisch Staatsblad 1817 n°. 62.

GEOLOGISCHE OPMERKINGEN

OVER DE

KOLEN VAN BORNEO.

Toen ik begon mij met de litteratuur over de natuurlijke gesteldheid van den Indischen Archipel bezig te houden, had ik daarbij een tweeledig doel. In de eerste plaats wilde ik mij langzamerhand met de natuur van een gedeelte onzer aarde vertrouwd maken, dat ik eenmaal als het tooneel mijner werkzaamheden hoop te begroeten. In de tweede plaats echter, en dit lag vooralsnog het naaste, wenschte ik het mijne daartoe bij te dragen, in Nederland de kennis zijner koloniën uit te breiden. Ik zag weldra in dat dit laatste, op het gebied mijner studie, met zeer vele moeijelijkheden vergezeld ging. De geologie is bij uitnemendheid de wetenschap, die eene juiste, vruchtdragende aanschouwing der onderwerpen, waarmede zij zich bezig houdt, eerst dan verleent, wanneer men deze door eigene waarneming heeft leeren kennen. Een juist inzigt in de geologische gesteldheid eener landstreek, zoo zeer verschillend van dat gedeelte der aarde, hetwelk onder het gematigde europeesche klimaat, het gewone onderwerp onzer onzoekingen uitmaakt, kan onmogelijk zonder eigen aanschouwing verkregen worden. Eene bijdrage tot de kennis onzer koloniën in geologisch opzigt kon ik dus alleen leveren door alles te verzamelen wat daaromtrent, in tijdschriften en reisbeschrijvingen, tot nu toe bekend werd. Vergelijkingen dezer berigten moesten, even als gevolgtrekkingen, met groote voorzigtigheid worden gemaakt en slechts van een algemeen wetenschappelijk standpunt, steunende op regelen, die op geologisch gebied overal gelden, kon ik mij eenige opmerkingen over deze onderzoekingen veroorloven. Als eerste onderwerp mijner studiën koos ik het eiland Borneo, daar dit door zijne groote delfstoffelijke rijkdommen voor Nederland van het meeste belang is, en een aantal bijdragen, door de ingenieurs van het mijnwezen in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië geplaatst, ten minste over eenige gedeelten van hetzelve meer licht verspreid hebben.

Het maken van gevolgtrekkingen uit deze onderzoekingen was daarom

vooral moeijelijk en gewaagd, dewijl in Nederland van Borneo's delfstoffelijken rijkdom weinig of niets voorhanden is. Toen ik, vóór mijne nasporingen in onze museums, las dat in den laatsten tijd de kabinetten van Berlijn, Weenen en Breslau in het bezit van versteeningen der indische eilanden gekomen waren, toen ik zelfs in de verzameling der bergakademie te Freiberg eene verzameling steensoorten uit den Molukschen Archipel zag, twijfelde ik geen oogenblik in Leiden, Haarlem of Delft eene rijke stof voor mijne studiën te zullen vinden. Maar bitter werd ik in deze verwachting teleurgesteld.

Ik begaf mij het eerst naar het Leidsche museum, vond daâr echter, behalve de groote verzameling van den heer Junghuhn van javaansche gesteenten, niets als eene kleine kollektie vulkanische produkten uit den Indischen archipel, door den hoogleeraar Reinwardt medegebragt, en eene verzameling uit Timor, afkomstig van de Triton-expeditie in 1828, die echter, daar noch catalogus, noch etiketten voorhanden zijn, een groot gedeelte van hare waarde verliest. Maar van Borneo niets dan een paar onbeduidende mineralen in de verzameling van Reinwardt! In Haarlem wachtte mij eene aangename verrassing. De heer Dr. Staring, die zich in de geologie van ons vaderland zoo groote verdiensten verworven heeft en groot belang in het wetenschappelijk onderzoek onzer koloniën stelt, had reeds in Delft gezocht naar gesteenten uit Oost-Indië en was zoo gelukkig twee ongeopende, met stof bedekte, kisten te ontdekken, waarvan de eene reeds verscheidene jaren onopgemerkt in Delft gestaan had. Hij liet deze kisten naar Haarlem overbrengen en bij het openen bleken zij een aantal ertsen en steensoorten van Borneo, Sumatra, Banka en Biliton te bevatten. Vooral het eerste eiland is rijk vertegenwoordigd, zoodat wij door deze verzameling in staat gesteld zijn ons een denkbeeld van de plutonische gesteenten te vormen, die op verschillende plaatsen van dit uitgestrekte eiland, de neptunische doorbroken en opgeheven hebben. Versteeningen zijn er slechts weinige voorhanden; zij bepalen zich tot eenige exemplaren van zoetwaterschelpen uit de mijn Oranje-Nassau, die echter grootendeels slecht zijn bewaard gebleven. Deze zullen bij de behandeling der kolenlagen in het zuidoosten van Borneo nader besproken worden. Maar deze beide kisten, die, zonder den belangstellenden ijver van Dr. Staring waarschijnlijk nog langen tijd onvruchtbaar voor de wetenschap zouden gebleven zijn, bevatten ook alles, wat van de verzendingen der ingenieurs voor het mijnwezen in Oost-Indië bij ons voorhanden is. En daar de versteeningen ontbreken, die deze in hunne bijdragen vermelden, kan ons deze verzameling, bij de beschouwingen over de neptunische gesteenten en steenkoollagen, weinig helpen.

Aan de ingenieurs voor het mijnwezen in Oost-Indië kan men het echter niet wijten, dat in onze kabinetten geene versteeningen van Borneo voorhanden zijn. Wij weten met zekerheid dat twee verzamelingen met versteeningen van dit eiland in Nederland zijn aangekomen. De eene ontving de vroegere directeur der Delftsche akademie van den hoofdingenieur de Groot; de tweede werd aan wijlen den hoogleeraar Bleekrode, door den ingenieur Motley,

den 19 Januarij 1858 toegezonden. *Beide verzamelingen zijn spoorloos verdwenen.* Van de eerste weten wij niets en ook de man, die haar ontving en een eigenhandigen brief van dankbetuiging voor deze kollektie aan den heer de Groot schreef, weet er zich *niets* meer van te herinneren. Over de tweede gaf de hoogleeraar Bleekrode berigt in het drie-en-twintigste deel van het Natuurkundig Tijdschrift, en *hoe* deze geleerde daarover gesproken heeft, zullen wij in den loop dezer beschouwingen gelegenheid hebben aan te toonen.

Eene vrucht, en naar ik vertrouw eene goede vrucht, mijner nasporingen was echter de overtuiging dat ik, door het leveren van eenige geologische beschouwingen over Borneo en het mededeelen van den armzaligen toestand, waarin zich onze museums, met betrekking tot de geologie der nederlandsche koloniën, bevinden, de kennis dezer heerlijke gewesten indirekt zeer kon bevorderen. Ik heb daarom mijn besluit, hoe onvolledig dan ook, ten uitvoer gebragt. Want moet het niet eene groote ontmoediging voor die mannen zijn, welke in de nederlandsche bezittingen alle krachten inspannen, om, trots de gevaren, die hunne gezondheid, ja hun leven bedreigen, de kennis dezer eilanden uit te breiden, dat hunne pogingen in het moederland geheel onopgemerkt blijven, dat door de geleerde wereld hunne wetenschappelijke onderzoekingen met stilzwijgen worden beantwoord, dat de verzamelingen, die zij overzenden, onuitgepakt blijven staan of binnen weinige jaren spoorloos verdwenen zijn? De kisten met ertsen en gesteenten, die de heer Staring aan het licht bragt, waren reeds in 1854 of 1855 uit Nederlandsch Indië verzonden, en eerst in 1863 wordt haar inhoud in Nederland onderzocht; terwijl, in 1858, een geleerde, aan dezelfde inrigting werkzaam, waar deze belangwekkende verzameling onopgemerkt blijft, de ingenieurs beschuldigt, niets over te zenden, waardoor wij hunne onderzoekingen kunnen beoordeelen *). Dezelfde geleerde ontvangt eene verzameling versteeningen. Alleen deze verzameling is in Nederland uit eene zijner belangrijkste koloniën voorhanden; zij is de eenige grondslag, waarop wij de onderzoekingen kunnen bouwen, die ons de natuur en de gesteldheid der door hare kolen zoo gewigtige aardlagen moeten aangeven; en hoe wordt deze verzameling in het belang van wetenschap en nijverheid gebruikt? Het eenige, wat het wetenschappelijk publiek daarvan hoort, is eene naakte opgave van namen †), zonder eenige uitlegging en zonder eenige beschrijving of afbeelding der exemplaren. Niets waarborgt ons de juistheid der bepaling dezer versteeningen, die daarbij nog tot verschillende vormingen schijnen te behooren, ook niet de naam van den berigtgever, want deze was geen palaeontoloog, en heeft dus de bepaling der soorten aan een zaakkundige moeten overlaten.

Kan het ons dan nog verwonderen, wanneer de ingenieurs aan onze kabinetten niets meer doen toekomen; wanneer zij, ontmoedigd door deze weinige belangstelling, de resultaten hunner onderzoekingen liever naar het

*) Bleekrode, in het Natuurkundig Tijdschrift voor Neêrlandsch Indie XVII bl. 249.
†) Nat. Tijdschr. XXIII bl. 38.

buitenland zenden, waar men zich meer met de geologische gesteldheid der nederlandsche bezittingen en de belangrijke wetenschappelijke vragen, die zich daaraan knoopen, bezig houdt dan in Nederland zelf? Daardoor zijn wij nu, in den voor de wetenschappelijke rigting in Nederland niet zeer eervollen toestand gekomen, dat, terwijl men in Breslau en Berlijn bezig is de kostbare bouwstoffen voor de kennis onzer koloniën te bearbeiden, een Nederlander eenen dergelijken arbeid, *niet kan aanvangen.*

De hoogleeraar Göppert in Breslau heeft reeds drie verschillende bezendingen van den hoofdingenieur de Groot ontvangen. In 1854, 1855 en 1857 werden hem versteeningen en steensoorten toegezonden, die op de koolvorming van Nederlandsch Indië betrekking hebben *). De hoogleeraar Beyrich in Berlijn is bezig met het afbeelden en beschrijven der versteeningen van Timor, die, door den duitschen geneesheer Schneider verzameld en door den heer von Martens in de Berlijnsche verzameling gekomen zijn †). Ook in Weenen is eene kollektie versteeningen van Borneo voorhanden, die aan het museum der *k. k. geologischen Reichsanstalt*, door den oostenrijkschen gezant baron von Doblhoff, toegezonden werd en ongetwijfeld spoedig een bearbeider vinden zal.

Het eigenlijke doel der thans volgende korte beschouwingen, is het wetenschappelijk publiek in Nederland op deze schaduwzijde van de kennis onzer indische bezittingen opmerkzaam te maken; de indische regering uit te noodigen, om toch zoo spoedig mogelijk eene genoegzame hoeveelheid gesteenten en versteeningen naar het moederland over te zenden, opdat wij aan de buitenlandsche geleerden niet alles behoeven over te laten; en eindelijk de ingenieurs in Indië aan te moedigen om hunne belangrijke onderzoekingen voort te zetten en zooveel mogelijk volledig te maken. Wordt dit doel hierdoor bereikt, dan reken ik mij genoegzaam beloond voor den tijd, dien ik aan dezen arbeid wijdde.

Ik ben geheel en al overtuigd dat deze beschouwingen niet veel licht over het voorkomen van kolen op Borneo zullen doen opgaan. Onder de gegevene omstandigheden was dit niet mogelijk. Ik heb niets kunnen doen dan alle berigten over het voorkomen van die brandstof uit reisbeschrijvingen en tijdschriften tot een geheel te vereenigen en telkens opmerkzaam te maken op de onvolledigheid der onderzoekingen en de groote duisternis, die nog over de kennis van dit eiland, zelfs over die gedeelten heerscht, welke reeds meermalen bereisd en onderzocht zijn.

De opgaven uit oudere reisbeschrijvingen heb ik gedeeltelijk moeten overnemen uit het uitstekende werk van den hoogleeraar Veth over de Westerafdeeling van Borneo, wijl mij tijd en gelegenheid ontbraken die beschrijvingen zelve te onderzoeken. Gaarne had ik deze beschouwingen over alle berigten uitgestrekt, die ons over de geologie van Borneo bekend zijn, maar dan had ik nog langen tijd noodig gehad ze uit te werken. Het is bui-

---

*) Nat. Tijdschrift XIX bl. 320.
†) Zeitschrift der Deutschen geologischen Gesellschaft 1862 bl. 356 en 537.

tendien meer dan tijd om den buitenlandschen geleerden te toonen, dat wij de wetenschappelijke onderzoekingen in onze koloniën zelve ter harte nemen. Ik besloot daarom om hetgeen in geschrifte bestaat over de natuurlijke gesteldheid van den Oost-indischen archipel te verzamelen en bij gedeelten te bearbeiden. Een volgend opstel zal handelen over de ertsen en metalen van Borneo, die dit eiland zoo belangrijk voor handel en nijverheid maken en het bestemmen om eenmaal eene groote rol in de ontwikkeling der volken te spelen.

Het kan wel geene verwondering baren, wanneer men in een tropisch land, dat van groote rivieren doorsneden en met een weelderigen plantengroei bedekt is, op vele plaatsen opeenhoopingen van fossiele brandstoffen ontmoet. Door de verwoestingen, die eene ontzaggelijke watermassa, in den regentijd uit het hooge binnenland van alle zijden naar de kusten afstroomend, in de groote wouden aanrigt, wordt voortdurend een gedeelte van den plantengroei vernietigd. De ontwortelde boomen, de losgerukte struiken, worden door de sterke stroomen naar de laagste gedeelten van het land gevoerd en vormen in de groote delta's uitgestrekte bezinkingen van plantaardige stoffen. Hier worden deze plantenaanhoopingen, die, op hoogere breedten en in stille wateren bezonken, veenen zouden vormen, spoedig door de verweêrde gesteenten bedekt, die als klei en zand de delta's onophoudelijk vergrooten. Deze bedekking, vereenigd met eene snelle verrotting, onder den invloed van een tropisch klimaat, verandert de bijeen gespoelde planten weldra in bruinkoollagen, waaraan meestal nog de structuur te herkennen is der houtsoorten, aan welke zij haar ontstaan verschuldigd zijn.

Deze bruinkoolvormingen hebben natuurlijk altijd op dezelfde wijze plaats gehad, zoo lang het land zijn tegenwoordigen vorm, bouw en klimaat bezat. De ouderdom der bruinkoollagen in de uitgestrekte delta's van Borneo, kan dus alleen in zooverre bepaald worden, als hare wording heeft plaats gehad na de laatste opheffingen, die het land zijne tegenwoordige gedaante gegeven hebben. Daar in de landen aan den ekwator, voorzoover zij in geologisch opzigt tegenwoordig bekend zijn, de kenschetsende diluviaalvormingen ontbreken, die in 't algemeen onder den naam van *erratische* formatie bekend zijn, is het waarschijnlijk, dat de groote veranderingen van luchtwarmte, die op noordelijke breedten, misschien ook op het zuidelijk halfrond, in den diluviaaltijd plaats vonden, hier niet of slechts uiterst langzaam hebben plaats gehad. Eene voortdurende verandering in de verhouding tusschen land en zee vinden wij wel is waar ook hier: ook hier is eene regelmatig en langzaam werkende kracht onophoudelijk werkzaam de kusten boven den oceaan te verheffen, maar deze langzame en regelmatige veranderingen waren niet in staat een merkbaren invloed op de heete luchtgesteldheid uit te oefenen. Daarom ontbreken alle met ijsbergen en drijfijs te zamen hangende vormingen; daarom volgden eeuwen lang de bezinkingen uit zeeën en rivieren elkander regel-

matig op, en hebben wij nu eene onafgebroken rei dezer bezinkingen voor ons, die men op noordelijke breedten in verschillende groepen kan onderscheiden, dewijl zij daar uit *geheel verschillende* sedimenten bestaan en eene verschillende ontwikkeling der bewerktuigde schepping vertoonen. Hier zijn bezwaarlijk grenzen tusschen tertiaire, diluviale en alluviale vormingen te trekken; zelfs de in deze jongste lagen begraven bewerktuigde voorwerpen geven ons daartoe geen middel aan de hand. Waar de grenzen tusschen land en zee, waar de luchtgesteldheid en de omtrekken van het land niet veranderden, dáár zijn ook dier- en plantenwereld sedert eeuwen dezelfde gebleven.

Wat wij daarom in de gematigde en koude luchtstreken nog in alluviale, diluviale en jongere tertiaire vormingen onderscheiden, moeten wij hier *als quartaire vormingen tot één periode*, brengen, die, toen het land zijne tegenwoordige gedaante bekomen had, een aanvang nam. Naauwkeurige onderzoekingen alleen kunnen de grenzen tusschen deze vormingen en oudere bezinkingen aan het licht brengen en tevens het verschil der quartaire fauna en flora van die der vorige periode en hare overgangen in deze opsporen.

Zonder vooralsnog in staat te zijn den ouderdom der kolen op Borneo en hare geologische ligging te bepalen, kan men toch, naast de bruinkolen uit het *quartaire* tijdvak, die in de delta's der rivieren verbreid zijn, nog eene tweede afdeeling onderscheiden, welke, in tegenoverstelling dezer jonge bruinkolen, voorloopig 't best als oudere bruinkolen aangeduid wordt. Deze afdeeling bestaat hoofdzakelijk uit de kolenlagen in het zuidoostelijk gedeelte van Borneo, aan de rivier van Martapóera of Riam-kiwa en in het noordelijk gedeelte van Tanah-laut. Dit zijn de kolen, die de ingenieurs voor de mijnen als *zwartkolen* beschrijven. Een gedeelte der kolen, die aan de Kapoeas en Koetei voor den dag komen, behooren waarschijnlijk eveneens tot deze afdeeling.

Voor europeesche industrie zijn vooralsnog alleen deze oudere kolen van eenig belang. Slechts de kolen aan de Riam-kiwa worden sinds eenige jaren geregeld gewonnen, en sedert 1854 voorziet de mijn Oranje-Nassau geheel alleen de stoomschepen in den Indischen archipel van uitstekend brandmateriaal, zoodat geene kolen meer uit Europa worden aangevoerd *). De schriktooneelen in Bandjermasin maakten in 1859 aan den kolenbergbouw voor een' tijdlang een einde, maar reeds in Augustus 1860 bezocht de onvermoeide chef van het indische mijnwezen de mijn Oranje-Nassau met het doel haar op nieuw in werking te stellen, en sedert dien tijd schijnt aldaar de bearbeiding der koollagen geregeld voortgezet te worden. Als in praktisch opzigt van het meeste belang, vangen wij onze beschouwingen het best met deze kolen in zuidoostelijk Borneo aan.

De kern van het landschap Tanah-laut wordt door een aantal bergruggen gevormd, die zich, nagenoeg evenwijdig aan elkander, van het noordoosten naar het zuidwesten uitstrekken. De grootste hoogte bereiken deze

*) De Groot in het Natuurkundig Tijdschrift voor Neerlandsch Indië XIV, p. 30.

ruggen, die gezamenlijk den naam van Ratoesgebergte *) voeren, in de bergtoppen Sakoempoeng en Ratoes, in de vierde reeks van het westen af gerekend. Horner geeft voor deze hoogte 1028 meter op. Het gebergte bereikt den zuidelijken uithoek van Borneo niet, maar lost zich op in een heuvelachtig terrein, dat naar de kust langzamerhand in hoogte afneemt. De gesteenten, waaruit dit gebergte bestaat, behooren tot die afdeeling, welke algemeen onder den naam van groensteenen bekend is. Hunne hoofdbestanddeelen zijn hoornblende en veldspaat; daarbij zijn zij rijk aan magneetijzer en worden door goudrijke kwartsaderen, alsook door zware ijzerertsgangen doorsneden. Daar niet verre van de plaats, waar de heer H. von Gaffron in 1844 ijzererts ontdekte, kolen voorkomen, beloven deze streken, bij betere middelen van vervoer, eens een rijk veld voor europeesche industrie te zullen worden.

Het groensteengebergte van Tanah-laut wordt van alle zijden omgeven door de jongere vormingen, die hare bestanddeelen aan dit gebergte ontleend hebben, en uit de verweerings-produkten van dezelfde steensoorten bestaan. De verweerende invloed van lucht en water, die in de tropische gewesten voortdurend rotswanden en bergtoppen doet afnemen; de zware watervloeden en de onophoudelijke werking der vele rivieren leverden en leveren nog steeds de bestanddeelen voor de bezinkingen, die onder de namen alluvium en diluvium bekend zijn. Tusschen de afgeronde kwarts- en groensteenbrokken hebben dezelfde verwoestende krachten binnen kleine ruimten de edele metalen te zamen gespoeld, die vroeger in de gangen der gebergten verscholen lagen. Goud en platina, op vele plaatsen van diamanten vergezeld, doen deze nieuwere vormingen van veel gewigt zijn voor den mensch. Volkomener dan dit door menschelijken arbeid mogelijk ware, zijn de edelste voortbrengselen uit het delfstoffenrijk van de ganggesteenten gescheiden, iets dat bij den bergbouw groote zwarigheden en aanzienlijke kosten veroorzaakt. Slechts de eenvoudigste bewerking, het reinigen van zand en slijk, is den mensch nog overig gebleven, en daardoor zijn de minst ontwikkelde volksstammen in staat gesteld om deze kostbare metalen te winnen.

Ten noorden van de groensteenen en de jongste vormingen, die hen omringen, sluiten zich waterbezinkingen aan, waarvan de ouderdom nog niet met zekerheid bepaald is. Naar de beschrijvingen der ingenieurs de Groot en Rant kan men in deze vormingen twee afdeelingen onderscheiden; eene zoutwaterbezinking, rijk aan nummulieten en koralen, en eene zoetwatervorming met uitgestrekte koollagen. Deze lagen hebben dezelfde strekking als de bergruggen van het Ratoesgebergte en wel in het algemeen naar het noordoosten. Het meest noordelijke gedeelte der Riam-kiwa volgt de grenzen der beide vormingen; aan den linkeroever liggen de koollagen, en

*) De beschrijving van de geologische zamenstelling der Laut- of kustlanden is hoofdzakelijk aan Horner ontleend, die in 1836 met Macklot en den heer Müller het zuidelijk gedeelte van Borneo doorreisde. De reis zelve is in Temminck's Verhandelingen over de natuurlijke geschiedenis der nederlandsche overzeesche bezittingen 1839—44 beschreven. Horner heeft zijne geologische waarnemingen in het 17e deel der Verhandelingen van 't Bataviaasch Genootschap te boek gesteld. — De naam Ratoes beduidt honderd.

de regteroever bestaat uit den nummulietenkalk. Omstreeks Martapoera verandert de rivier haar loop, en wendt zij zich naar het westen; doch de koollagen vervolgen hare zuidwestelijke rigting, worden door den zuidelijken arm der rivier van Martapoera, de Karang-intang doorsneden en zijn door den ingenieur Rant tot bezuiden de Moloeka vervolgd. Daar zoowel de kalk als de koollagen, met de haar begeleidende zand- en leemsteenen, onder eene helling van vijftig tot negentig graden naar het noordwesten invallen en de kalksteen ten noordwesten van de koollagen ligt, liggen de kolen *onder* den kalksteen en zijn dus *ouder*. Reeds Schwaner *) heeft in 1844 deze ligging aangegeven, en alle nieuwere berigten der ingenieurs komen met dit, voor den betrekkelijken ouderdom der kolen niet onbelangrijke feit, overeen.

In de beste beschrijving, die wij van de vormingen aan de Riam-kiwa bezitten, in de boven aangehaalde bijdrage van den hoofdingenieur de Groot, wordt ons omtrent de bewerktuigde overblijfselen, de eenige *zekere* middelen om den ouderdom der aardlagen te bepalen; alleen medegedeeld, dat de kalksteen en de mergel, die de kolen ten noordwesten bedekken, op verscheidene plaatsen een aantal nummulieten bevatten, die tusschen Boemirata en Martamaran van echinodermen en koralen vergezeld gaan. De kalk is aldaar tevens rijk aan vuursteenen, die dezelfde nummulieten en koralen bevatten. De ingenieur P. van Dijk heeft in het 15e deel van het Natuurkundig Tijdschrift de volgende versteeningen uit dien nummulietenkalk vermeld, zonder ons echter eenige afbeelding of beschrijving te leveren, waaraan de juistheid zijner bepalingen te toetsen is. Het zijn de nummulieten: *Nummulina depressa*, *lenticularis*, *mamilla* en *polygyrata;* de *Eupatagus* (*Spatangus*) *ornatus;* de kreeft *Phaculina* (*Callianassa*) *Faujasi;* benevens koralen uit de geslachten *Flabellaria*, *Phyllocoenia en Astrocoenia.*

Uit de reeds hiervoren besproken verzameling van Motley heeft de hoogleeraar Bleekrode, in het XXIIIe deel van het Natuurkundig Tijdschrift, de volgende namen medegedeeld:

Dentalium elephantinum.
Cancer Desmaresti.
Belemnites.
Echiniden (Spatangus depressus).
Ostrea.
Cardium.
Pecten.
Polythalamiën (Operculina plicata, Fusulina, Nanionina, Rotalia).

Daar dit echter niet meer dan namen zijn, zonder eenigen waarborg voor de juistheid der bestemming, zonder bij de meesten de soort te noemen, zelfs zonder den naam van den deskundige, die de voorwerpen onder-

*) Geologische berigten van Martapoera in het Natuur- en Geneeskundig Archief van Nederl. Indië, 1e Jaargang 1844.

zocht heeft, kan men aan deze opgave niet veel waarde hechten. Zijn genoemde versteeningen werkelijk uit de lagen aan de Riam-kiwa afkomstig, dan moet men aannemen dat deze gedeeltelijk tot de krijtperiode, gedeeltelijk tot de oudste tertiaire vormingen, behooren. Phaculina Faujasi is een kreeft, die uitsluitend het senonisch krijt kenmerkt, en b. v. in den St. Pietersberg bij Maastricht veelvuldig voorkomt. De Cancer Desmaresti daarentegen behoort in eene jongeren formatie, in de echte nummulietenlagen te huis. Van de overige fossielen is de Belemniet, wanneer er waarlijk een zoodanige gevonden is, zeker eveneens uit het krijt afkomstig; doch de meesten der genoemde versteeningen komen uitsluitend in de oudste tertiaire lagen voor.

De steile helling der beschrevene aardlagen bewijst reeds, dat, na hare vorming, sterke opheffingen moeten hebben plaats gehad. Schwaner berigt, dat de neptunische gesteenten hier „door het opstijgen van plutonische mas„sa's vele verplaatsingen ondergaan hebben, waarna verschuivingen en in„stortingen gevolgd zijn."

Op vele plaatsen komen dan ook plutonische gesteenten aan den dag. Gedeeltelijk liggen zij tusschen de kolen en den kalksteen; gedeeltelijk hebben zij de zandsteenlagen der kolenvorming doorbroken. De natuur dezer gesteenten is van groot belang tot bepaling van den ouderdom der waterbezinkingen, die zij doorbroken en in hare ligging verstoord hebben. Jammer dat de berigten dienaangaande niet overeenstemmen, en dat ook daarvan in onze verzamelingen geene stalen voorhanden zijn, die ons in staat stellen om een eigen oordeel te vellen. Schwaner zegt zeer duidelijk dat zij tot de groensteenen behooren, namelijk diorietische, aphanietische, serpentijn- en porfierachtige steensoorten zijn. Daarentegen spreekt de heer de Groot zoowel van diorietische groensteenen als van doleriet, bazalt, wacke en wackemandelsteen. In het Jaarboek der Kon. k. geologischen Reichsanstalt verklaart de geoloog der Novara-expeditie, de heer von Hochstetter, uitdrukkelijk: dat hij in de verzamelingen te Buitenzorg geen jong vulkanisch gesteente van Borneo heeft gezien en dat de heer de Groot de fijnkorrelige en digte diorietische gesteenten uit het zuidoosten van dit eiland voor bazalt gehouden en als bazaltische rotssoorten beschreven heeft *).

In de verzameling, die de heer Staring in het begin van dit jaar aan het licht heeft gebragt, waren eenige fossielen voorhanden uit den leemsteen, waartusschen de kolenlagen aan de Riam-kiwa liggen. Het zijn zoetwaterschelpen, die eene groote overeenkomst met de Unio's en Cyrenen van den tegenwoordigen tijd vertoonen en die aan de kolen een zeer jong karakter verleenen. Naar deze versteeningen te oordeelen, zou men vermoeden dat echte bazalten de opheffing der geheele vorming veroorzaakt hebben. Met de ligging onmiddellijk onder den nummulietenkalk, is eene storing door oude plutonische gesteenten eveneens moeijelijk overeen te brengen, omdat de ligging der beide vormingen onderling overeenstemt, en de groensteenen

*) Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt. 1858 fº. 277.

tot het gebied der oudste vormingen behooren. De storingen, die de kolen door deze groensteenen of bazalten ondergaan hebben, strekten zich dus ook uit over de bedekkende zoutwatervorming; zoodat de plutonische gesteenten, die deze storingen veroorzaakten, jonger zijn dan beide neptunische vormingen, en hunne opheffing gedurende of op het einde van het tertiaire tijdvak moet hebben plaats gehad.

Uit de namen *zwartkool* en *bruinkool* kunnen wij met zekerheid geenerlei besluit omtrent den ouderdom en de geologische ligging eener kolenvorming trekken. De meening, dat alle zwartkolen in de echte steenkoolvorming te huis behooren en alle bruinkool jonger is, lijdt dikwijls schipbreuk; want de oorzaak waardoor de planten der voorwereld in kolen veranderd zijn hangt niet alleen van den tijd af, gedurende welken deze planten aan die verandering zijn blootgesteld geweest. Eene sterke bedekking door jongere bezinkingen, eene storing en opheffing der lagen door plutonische gesteenten, kunnen dergelijke uitwerkingen hebben als wij gewoonlijk alleen aan oneindig groote tijdruimten toeschrijven; en dikwijls zijn, door deze bijzondere omstandigheden, de plantaardige stoffen uit de secundaire en tertiaire tijdvakken over eene groote uitgestrektheid echte zwart- of steenkolen geworden. Omgekeerd kunnen ook de kolen der palaeozoische periode, der echte steenkoolvorming, vele kenmerken van bruinkolen bezitten, wanneer zij in de volgende tijdperken door geene neptunische steensoorten werden bedekt en ook hare oorspronkelijke ligging niet gestoord is. Daarbij is de overgang van bruin- in zwartkolen, daar het onderscheid tusschen beiden op een verschillend gehalte van vlugtige bestanddeelen berust, zoo trapsgewijs en onmerkbaar, dat dit mineralogisch onderscheid al een zeer slecht kenmerk tot de bepaling van den betrekkelijken ouderdom van koollagen is.

De mijningenieurs op Java hebben de kolen uit de mijn Oranje-Nassau voortdurend *zwartkolen* genoemd, zelfs nadat de hoogleeraar Bleekrode *) door zijne onderzoekingen bewezen had, dat deze kolen eenige der eigenschappen bezitten, die men gewoonlijk aan de bruinkolen toeschrijft. Zoo werd, bij destillatie der kolen, azijnzuur gevormd en het kleuren van bijtende potasch wel degelijk waargenomen, nadat het fijne poeder langen tijd met eene oplossing van dit herkenningsmiddel verwarmd was. Het is echter aan de andere zijde niet te ontkennen, dat andere eigenaardigheden eene groote toenadering tot echte steen- of zwartkolen aantoonen. Zoo gaf de ontleding 72.8 ten honderd koolstof aan, welk gehalte slechts toekomt aan de meest aan bitumen arme bruinkolen, en is de streek niet van die der echte steenkolen te onderscheiden. De kleur van het fijngewreven poeder is zeer donker bruin en bijtende potasch of soda onttrekt aan dit poeder slechts weinig bitumen, zoodat het kleuren, na lange verwarming, zeer gering is.

Ik geloof dat alle genoemde eigenaardigheden volkomen bewijzen, dat de

*) N°. 14 blz. 65 der notulen van het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs te Delft.

kolen van Bandjermassing mineralogisch op de grenzen van bruin- en steenkolen liggen en dat men ze, zonder hare geologische ligging in aanmerking te nemen, geheel onverschillig tot eene dezer afdeelingen zoude kunnen rekenen. Maar, in verband met deze ligging, met de jonge schelpvormen die zij bevatten en met de plutonische gesteenten, die een zoo grooten invloed op hare struktuur moeten hebben uitgeoefend, blijkt het uit deze eigenschappen ten duidelijkste, dat men hier met sterk veranderde *bruinkolen*, uit een jonger tijdvak dan de echte steenkoolvorming, te doen heeft.

Wat den naam *zwartkool* betreft, zoo is het beter dien geheel te laten varen, daar hij in de geologie als gelijkluidend met *steenkool* wordt aangenomen en men daaronder niet eene *soort van bruinkolen* verstaat. Wanneer de ingenieur P. van Dijk *), als kenmerkend onderscheid tusschen bruin- en zwartkolen aanneemt „dat de eerste bijtende potasch donkerbruin kleu„ren, terwijl de tweede kolensoort de vloeistof helder of nagenoeg onge„kleurd laat" zoo heeft hij daardoor reeds onwillekeurig den naam zwartkool als gelijkluidend met dien van steenkool aangenomen. De moeijelijkheid verdwijnt niet door dezen veranderden naam; veel beter is het in de geologie daar, waar dit verwarring veroorzaakt, zich niet aan mineralogische kenmerken te houden, maar het onderscheid tusschen twee vormingen op zuiver geognostische gronden vast te stellen. Geheel verkeerd is het, die kolen, *welke in geaardheid met de steenkool overeenkomen, maar van onbepaalden geologischen ouderdom zijn, zwartkool; en de minerale brandstof van veel minder goede kwaliteit en meer uitsluitend in het tertiaire tijdperk te huis behoorende*, *bruinkool* te noemen. Hoe dan, wanneer het uitgemaakt is dat ook de lagen aan de Riam-kiwa tertiair zijn? †)

De hoogleeraar Bleekrode heeft reeds opgemerkt hoe bij deze verkeerde terminologie geheel ten onregte het voorbeeld van Naumann is aangehaald, die, zoowel in zijne Mineralogie als Geologie, even als Cotta en andere geologen, zwartkool als eene verscheidenheid van steenkool opnoemt. In de bijdrage XIII in het Natuurkundig Tijdschrift, die de ingenieur van Dijk als ondersteuning voor zijn gevoelen aanhaalt, is daarvan niets te lezen; integendeel verklaart de ingenieur Rant hier, dat de kolen aan de rivier Assam-assam echte bruinkolen zijn.

Door de boven aangehaalde bijdragen der ingenieurs is de uitgestrektheid der kolenvorming in Zuid-Borneo, even als de punten waar kolen bekend zijn en de wijze, waarop de ontginning is ingerigt, genoegzaam bekend, om hier met een kort overzigt te kunnen volstaan. Voor de bijzondere vragen, die in dit opzigt kunnen gedaan worden, moet ik naar de naauwkeurige verhandelingen van de ingenieurs de Groot en Rant over dit onderwerp verwijzen.

---

*) P. van Dijk. Waarde van eenige nederlandsch-indische kolensoorten. Natuurk. Tijdschr. XIV blz. 144.

†) Zeker is het in het belang van nijverheid en scheepvaart, dat men de bruinkolen in verschillende afdeelingen, naar hare hoedanigheid en zuiverheid onderscheidt, en deze afdeelingen onder bepaalde namen aanduidt, wanneer dit slechts geene namen zijn, die in wetenschappelijk opzigt verwarring kunnen veroorzaken. Men kan de bruinkolen b. v. onderscheiden in pekbruinkolen in glansbruinkolen, in digte bruinkolen, enz.

Het meest oostelijke punt, waar kolen aan de Riam-kiwa bekend zijn, is de kampong Riam. Hier is men in het begin van 1846 het eerst begonnen te delven. De mijn voerde den naam „de Hoop". De eerste mijnput, die daar werd aangelegd, bereikte de kolen op eene diepte van 30 meter. Schwaner en de heer von Gaffron ontdekten daarop in 1848 het rijke voorkomen van kolen in den berg Pengaron, en reeds in Augustus van hetzelfde jaar werd Riam, wegens de voor vervoer en gezondheid ongunstige ligging, verlaten en bragt men alle gereedschappen naar den berg Pengaron over. Hier ontstond een nieuw bergwerk, de mijn Oranje-Nassau, dat reeds in den korten tijd van twee jaren eene tamelijk groote uitgebreidheid verkreeg. In 1850 werd de mijn door officieren van het stoomschip „*Samarang*" bezocht en een hunner, de luitenant ter zee Bleckmann, gaf in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië van 1850 eene beschrijving van den allezins gunstigen toestand, waarin hij dit bergwerk vond. Van deze beschrijving is eerst onlangs eene duitsche vertaling in het blad „Ausland" verschenen, ofschoon wij, sedert dien tijd, door den ingenieur de Groot eene volledige beschrijving van de inrigting dezer kolenmijn ontvingen, die onder de bijdragen der mijningenieurs in het Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië van 1857, met eene schets van het inwendige der werkplaatsen, opgenomen is. In het geheel zijn in deze mijn twintig kolenlagen bekend, waarvan echter vele slechts weinige duimen dik zijn. De voornaamste laag, 2,6 meter dik, bestaat bijna geheel uit zuivere kool. Behalve deze werden, bij het laatste bezoek van den heer de Groot, nog drie andere lagen bearbeid, die ongeveer 1,2 meter dik zijn en eveneens geheel of voor het grootste gedeelte uit zuivere kool bestaan. De bovenste laag ligt 25 meter boven den waterspiegel der rivier.

Zakt men van de mijn Oranje-Nassau de rivier af, dan vindt men de laatste kolen tusschen Soengeiraja en Boemirata. Meer westwaarts komen aan de oevers nog slechts bitumineuse klei, potklei en andere lagen voor, die waarschijnlijk nog tot de kolenvorming behooren en de, in zuidwestelijke rigting, door den ingenieur Rant gevondene, voortzetting der kolen zelve, bedekken. Zooals ik boven reeds opmerkte heeft de rivier hare bedding op de grenzen der beide beschrevene vormingen uitgespoeld. De kalksteen is op eenige plaatsen aan den regteroever, bij Soengeiraja en Assahan, duidelijk ontbloot, en op alle punten werd eene menigte nummulieten gevonden. Tusschen Riam en Boemirata zijn, behalve de neptunische gronden, door den heer de Groot nog de volgende plutonische gesteenten aangetroffen.

Diorietporfier met albiet- en hoornblende-kristallen bij kampong Baleh tusschen den kalk en de bruinkolen.

Doleriet bij Ali-Akbar tusschen de poddingsteenachtige zandsteenen, die, even boven deze plaats, op den kalksteen volgen.

Bij kampong Bantoet-riam komt diabaas voor, en meer benedenwaarts treft men denzelfden diorietporfier aan, die bij Riam onmiddellijk op de kolen volgt, maar hier deze vooraf gaat. Eindelijk wisselen, volgens den heer de Groot, de kolenlagen aan den Goenong Batoe-bahallang met groensteenen,

of eerst met schaalsteen en daarna met kalkdiabaas, af. Van deze steensoorten moet het voorkomen van doleriet, als tot de bazalten behoorende, naar de verzekering van den heer von Hochstetter, betwijfeld worden. Nog verdient te worden opgemerkt dat de plutonische steensoorten gebrande, sterk rood gekleurde, lei tusschen zich ingesloten houden. Deze lei is, even als de diabaas, zeer rijk aan kalkspaat, welk mineraal door de geheele massa der gesteenten verspreid is en dit met aderen doorklieft.

De vereenigde onderzoekingen van de ingenieurs de Groot en Rant hebben de bruinkoollagen nog verder naar het zuidwesten vervolgd. Eerst werd eene onafgebrokene voortzetting tot aan den Goenong Djabok, aan de Riam-kanan gevonden, en in 1855 trof de heer de Groot ook ten zuiden van deze rivier de kolen aan. Nog meer zuidelijk werden de kolen door boorputten aangewezen. Hier worden zij door de rijke diamant- en goudgronden van Lawak bedekt. Wijders zijn er kolen bekend van de volgende plaatsen: Kampong Goenong-bassoen, Goenong Mangoe-aloeng en Soenong-danau-krassik. Overal worden zij van dezelfde zand- en leemsteenen vergezeld. De oorspronkelijke ligging schijnt ook hier veelal verstoord te zijn, en bij de eerstgenoemde kampong is de kolenlaag, overeind staande, tusschen zandigen leemsteen en fijnkorreligen zandsteen ingesloten. Dezelfde groensteenen als aan de Riam-kiwa hebben hier de storingen veroorzaakt.

Behalve de mijn Oranje-Nassau waren in 1857 nog twee bergwerken in bewerking, de Julia-Hermina bij Kalangan en de Delft bij Goenong Djalamadi aan de Karang-intang. De eerste werd in 1859 uitgeplunderd, en de ingenieur Motley, van wien wij eene beschrijving der kolenvorming in Noord-Borneo bezitten, verloor bij dit onheil, met vrouw en kinderen, het leven. Terwijl de kolen der mijn Oranje-Nassau van regeringswege gewonnen worden, is de ontginning der lagen aan de Soenong Banjoe-irang in handen der partikuliere industrie. Nadat eerst de koncessie aan den heer Wijnmalen was verleend, is zij, met goedvinden der regering, nog vóór den aanvang van het werk, aan de maatschappij tot bevordering van mijnontginningen in Nederlandsch Indië overgegaan.

Het tweede punt, waar de ingenieurs van het mijnwezen, het voorkomen van *zwartkolen* berigten, is de noordkust van het eiland Laut, aan de zuidoostkust van Borneo. In 1850 werd daarvan op Java door den heer Jhne het voorkomen bekend gemaakt. Ook hier doorbreken plutonische gesteenten de kolenlagen, en even als aan de Riam-kiwa zijn opheffingen en verstoringen der oorspronkelijke ligging daarvan het gevolg geweest. De heer de Groot beschrijft deze plutonische gesteenten als doleriet, anamesiet en hunne verweêringsprodukten (bazaltwacke). Bij Tandjong Pamantjingan en Kamoening komen de lagen tusschen de beide strandliniën aan den dag en zetten zich voort onder de zee. De westelijke rand van dit onderzeesche bekken schijnt op de kleine eilanden in het Laut-kanaal, namelijk op Poeloe Soewangi, boven den zeespiegel opgeheven te zijn. Deze onderzeesche ligging der kolenlagen is oorzaak dat zij hier niet eveneens ontgonnen worden. De omstandigheden zijn herhaaldelijk door den heer de Groot

onderzocht, maar volgens de verslagen van dien ingenieur, in 1852 en 1855 bij de regering ingediend, leveren de tot nu toe in het werk gestelde onderzoekingen te weinig hoop op eene regelmatige voortzetting der lagen op, dan dat men de kosten en bezwaren eener onderzeesche ontginning zou kunnen wagen. De verschuivingen en zamenpersingen zijn hier te talrijk en te uitgebreid. Daarbij verschaffen de menigvuldige kloven en spleten het zeewater overal gemakkelijken toegang, zoodat het zeer moeijelijk zoude zijn de werken voortdurend van water vrij te houden.

De weinige uitgangspunten, die ons bij het voorkomen van kolen aan de Riam Kiwa gegeven waren, om de geologische stelling der vorming, althans tennaastebij, te bepalen, ontbreken ons hier geheel. Zelfs de in dit opzigt het minst belangrijke onderzoekingen, omtrent de mineralogische eigenschappen, kunnen wij niet ten uitvoer brengen, omdat van deze kolen in Nederland niets voorhanden is. De onzekerheid, die de heer von Hochstetter in het bestemmen der steensoorten door den heer de Groot gebragt heeft, door zijne verklaring dat bazaltische steensoorten op Borneo nog nergens met zekerheid aangewezen zijn, kan alleen door het toezenden van steensoorten of door eene naauwkeurige beschrijving verdwijnen. Zoolang wij deze niet bezitten baten ook de plutonische gesteenten ons bij de bepaling van den geologischen ouderdom niet. De beschrijving, die de heer de Groot ons van zijn doleriet geeft *) is onvoldoende. „Een grijsachtig groen kris„tallijn gesteente, waarin talrijke augiet- en veldspaat-kristalletjes zijn „uitgescheiden" kan even zoo goed diabaas, gabbro of eenig ander oud plutonisch gesteente als doleriet of anamesiet zijn. Mineralogisch kan men deze steensoorten, behalve aan de soort van den veldspaat en de bijkomende inmengsels, alleen door haar uiterlijk aanzien en algemeene gesteldheid onderscheiden. Deze laatste kenmerken zijn meestal de beste en dikwijls, wanneer geene overgangen in duidelijk gekenschetste steensoorten plaats vinden, de eenige zekere.

Dat de kolen op het eiland Laut van uitstekende hoedanigheid zijn, weten wij door de reis van *de Samarang* in 1850. De luitenant Bleckmann vermeldt in zijn „Bezoek van de steenkolenmijn van Pengaron" dat bij Pamantjingan 20000 kilogrammen kolen ten behoeve van het stoomschip gehaald werden, die met weinig moeite aan de kust konden worden losgebroken. Behalve dit is mij alleen nog bekend dat Abdul Kadir, leenheer van Koesan en het eiland Laut, in 1855 aldaar eenige honderde tonnen kolen liet losbreken, die bij het bezoek van den heer de Groot in hetzelfde jaar, gedeeltelijk nog onafgehaald, aan de kust lagen. Men moest zich tot deze ruwe manier van ontginnen bepalen, want bij een dieper indringen in den bodem kreeg het zeewater weldra de overhand. In het begin van dit jaar evenwel hebben de nieuwspapieren berigt, dat men eenige scheepsladingen kolen aan de noordspits van het eiland Laut opgedolven en naar Soerabaya overgebragt had.

*) De Groot. Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. Natuurk. Tijdschr. XIV blz. 71.

In het zuidelijk gedeelte van het landschap Tanah-laut hebben de onderzoekingen van den ingenieur Rant *) in 1853 een aantal kolenlagen aan het licht gebragt, die rijk genoeg zijn om eenmaal, bij verbeterde middelen van vervoer, een belangrijk hulpmiddel voor scheepvaart en nijverheid te worden. De heer Rant noemt deze kolen *bruinkolen*. Twaalf verschillende lagen komen aan de oevers der rivier Assam-assam te voorschijn. Zij worden door glimmerrijken leemsteen en verschillend gekleurde zandsteenen van elkander gescheiden. Eene dezer lagen heeft de aanmerkelijke dikte van 10 meter en bestaat bijna geheel uit zuivere kool. De heer Rant heeft haar over eene uitgestrektheid van 500 meter vervolgd. Eene tweede laag heeft de dikte van 3 meter, drie andere bereiken die van één meter. Het geheele stelsel van lagen is 420 meter dik, waarvan 20 meter door zuivere kolen worden ingenomen. De kolen onderscheiden zich van die der Riam Kiwa en van Pamantjingan door de bruine kleur der streek en het snelle kleuren van potaschloog. Overigens zijn zij zeer hard, zwart van kleur, hebben geringen glans en vertoonen op verschillende plaatsen duidelijke houtstruktuur. Over de juistheid dezer mededeelingen kunnen wij niet oordeelen, daar ook van deze kolen bij ons niets voorhanden is; maar naar de beschrijving zoude men ze even zoo goed zwartkolen kunnen noemen als die uit de kom van Bandjermasin. Het geringe verschil in mineralogische eigenschappen helpt ons, naar het boven gezegde, niets bij de bepaling der geologische stelling. Daar de lagen oostwaarts strekken onder eene helling van 45 graden naar het zuiden, vermoedt men ook hier het voorhanden zijn van plutonische gesteenten, te meer daar ook hier de sporen van een dergelijken invloed aanwezig schijnen te zijn, die aan de Riamkiwa een gedeelte der vlugtige bestanddeelen uitgedreven heeft, waardoor het gehalte aan koolstof betrekkelijk verhoogd is. Waarschijnlijk hebben wij hier met eene tweede kolenkom te doen, die met de meer noordelijk gelegene niet in verbinding staat, en van deze door de groensteenruggen van het Ratoesgebergte gescheiden wordt. Meer kunnen wij voorloopig uit de mededeelingen van den ingenieur Rant niet besluiten, ook omdat er geene versteeningen uit een der lagen bekend zijn. De overvloed dezer kolen, hare geringe verwijdering op naauwlijks drie uur afstands van de kust en hare ligging aan eene rivier, die volgens den onderzoeker zeer goed bevaarbaar te maken is, zijn even zoo vele gunstige omstandigheden, die de opmerkzaamheid van regering en industriëelen vóór alle andere verdienen.

De kolen, die na de nu beschrevene in Zuid-Borneo, zoowel door hare hoedanigheid als gunstige ligging in aanmerking komen, zijn die van Samarinda aan de Koetei- of Mahakkamrivier. In 1845 of 1846 werden in deze streken de eerste kolenlagen gevonden. Een civiel ambtenaar, de heer von Dewall, kreeg de opdragt deze nader te onderzoeken en meldde, volgens een rapport van 1847, dat op twaalf verschillende plaatsen, in de nabijheid der Koetei-rivier, kolen aan de oppervlakte te voorschijn kwamen. De heer de

*) Natuurk. Tijdschr. Ned. Indië X blz. 277.

Groot onderzocht in 1855 deze landstreek en meer bepaaldelijk de oevers der rivier, van den heuvel Pelarang, of vijf mijlen beneden Samarinda, af, tot zes mijlen boven deze kampong. In eerstgenoemden heuvel liggen vijf kolenlagen, waarvan twee aan een nader onderzoek konden worden onderworpen. Zij bezitten eene dikte van 1 tot 2 meter. De hoedanigheid der kolen is uitstekend. Het stoomschip Samarang nam op zijne reis in 1850, aan dezen heuvel, in weinige dagen 53000 kilogrammen kolen in, die aan de oppervlakte van den grond werden uitgebroken. De heer de Groot noemt ook deze kolen *zwartkolen*, daar zij, even als in de zamenstelling van de lagen, overeenkomen met die van Oranje-Nassau. Ik kan hierover geen oordeel vellen; want noch van de kolen, noch van de gesteenten, die deze begeleiden, is in Nederland een enkel stuk voorhanden. Van deze gesteenten vermeldt de genoemde ingenieur alleen *verschillend gekleurde zandsteenen*, *schieferthon* en *kolenschiefer*, die met alle kolenlagen over de geheele aarde te zamen voorkomen, maar niets omtrent haren ouderdom kunnen doen besluiten. Over struktuur of mineralogische eigenschappen wordt ons eveneens geen woord medegedeeld *). Geene plutonische gesteenten verstoren hier de ligging der neptunische lagen, die zich regelmatig naar het zuidoosten uitstrekken onder eene helling van 29 graden naar het noordwesten. Het is derhalve vooralsnog niet te bepalen of deze kolen tot de in het begin van dit opstel zoo genoemde *jonge*, dan wel tot de *oude* bruinkolen moeten gerekend worden.

De heuvel Pelarang is slechts eenige honderden meter van de rivier verwijderd. Een kleine beek maakt de lagen toegankelijk, en het vervoer der kolen kan op geen de minste zwarigheid stuiten, want vaartuigen van 10 voet diepgang kunnen de rivier tot voor den heuvel opvaren.

Bleckmann †) vermeldt nog een ander punt aan den noordelijken arm der Koetei, de rivier van Berouw-koeran, waar kolen voorkomen. Negen mijlen van het strand verwijderd, een uur ten oosten van kampong Sambalioen, vertoont zich aan den oever de breede, zwarte doorsnede van eene kolenlaag, die met eene helling van 15 graden onder den waterspiegel verdwijnt. De Samarang vond ook hier gelegenheid zijn kolenruim met brandstof te vullen, die met geringe moeite aan den oever kon worden uitgebroken.

De reis van de Samarang heeft nog op andere plaatsen aan de oostkust van Borneo het voorhanden zijn van kolen bewezen; zoo als op Poeloe Nangka aan den ingang der Kloempang-baai en op Poeloe Laut zuidelijk van Pamantjingan, aan eene kleine rivier, welke plaats door den heer von Dewall onderzocht is, en waar groote blokken van de schoonste brandstof onder de boomen verspreid liggen. Eindelijk vermeldt Bleckmann nog kolen aan de rivier Batoelitjin in Koesan en op Poeloe Soeang (Soewangi), waarvan wij, door den heer de Groot, weten dat de lagen door plutonische gesteenten opgeheven zijn.

---

*) Alleen van die kolen, welke de heer von Dewall van de Soenoeng Dondang, een tak van de Mahakkam, naar Soerabaya zond, wordt vermeld dat het bruinkolen zijn, met een soortelijk gewigt van 1.234 en nog duidelijk houtstruktuur vertoonende.

†) In 't vroeger aangehaalde opstel.

Wenden wij ons, bij de beschouwing der kolenlagen van Borneo, naar het noorden van dit belangrijke eiland, dan ontmoeten wij, tusschen de kalkvorming, waaruit het grootste gedeelte van Noord-Borneo (Borneo proper) schijnt te bestaan en het granietgebied van den Kinibaloe, een aantal evenwijdig met de kust loopende zandsteenruggen, die zich van de Tawaranrivier tot aan den voet der syeniet-graniet-gesteenten uitstrekken.

Motley, aan wien wij eenige geologische berigten over het belangrijke eiland Laboean te danken hebben, wees het voortzetten dezer bergruggen op dit eiland aan *). Hier begeleidt de zandsteen de kolenlagen, die de eigenlijke aanleiding tot de in bezitneming door de Engelschen geweest zijn †). Behalve op Laboean zijn kolen bekend op Poeloe Gaya en de landtongen Gantissan en Mengkabong. Overigens behooren alle eilandjes in de nabijheid der kust tot dezelfde vorming, en bewijzen daardoor ten duidelijkste dat zij als losgescheurde stukken van het vaste land van Borneo moeten beschouwd worden. Laboean bestaat hoofdzakelijk uit leem- en zandsteenen, die op verschillende plaatsen bruinkolen bevatten. Op een punt zijn vijf, op een tweede drie lagen bekend. Drie- tot vierhonderdvijftig meter onder de voornaamste koollaag ligt eene blaauwe leilaag, die eene donker gekleurde, maar tamelijk zuivere, steenolie oplevert. De kleilagen bevatten pyriet en septariën, benevens kalkspaat. Hier en daar is de lei zoo rijk aan ijzer, dat zij door de inboorlingen voor het winnen van dit metaal wordt verarbeid. Dit is bij voorbeeld het geval bij de stammen Kadyan en Moorut, in de nabijheid van Broenei, waar dezelfde geologische vorming voorkomt. De zandsteenen zijn week en brokkelig, daarom tot bouwsteen ongeschikt, en bevatten talrijke brokken kool en lei. Op eenige plaatsen vindt men een grof konglomeraat, waarvan de brokken de grootte van een ei bereiken en die door een cement van kiezelaarde of van donker gekleurd ijzeroxyde verbonden zijn.

De lagen op Laboean en hare voortzetting aan de noordkust van Borneo zijn sterk opgeheven en hellen alle noordwaarts. Bij Tandjong Koebong bedraagt de helling bijna 24 graden naar het noordnoordwesten en neemt, naar het westelijk uiteinde der rotsen, bij Sawangan Pugai toe tot 70 graden. Op de eilandjes Daat, Loebeden en op de tegenoverliggende kust staan zij bijna loodregt, zóó dat de hellingsrigting niet meer aan te geven is. Over 't algemeen schijnen alle lagen oost-noordoostwaarts gerigt te zijn.

Naar de beschrijving van Motley behoort de bruinkoolvorming op Laboean en in Borneo proper tot een zeer jong tijdperk. De lagen bevatten, naast weekdieren, die nog tegenwoordig levend aan dezelfde kusten voorkomen, versteeningen, die tot de jongste tertiaire vorming behooren. Eenige lagen zijn zeer rijk aan bewerktuigde overblijfselen, die echter meest slecht be-

---

*) Geologische opmerkingen omtrent dit gedeelte van Borneo vindt men in het werk van Hugh Low over Serawak en in de beschrijving zijner bestijging van den Kini Baloe. J. Motley beschreef het eiland Laboean in het Journal of the Ind. Archip. Dl. VI blz. 555.

†) De eerste bruinkolenlaag werd door de expeditie met het stoomschip „Wolf" onder Heathe en Forbes ontdekt. (Nat. en Geneesk. Archief van Ned. Ind. 1847 blz. 124).

waard en niet meer te bestemmen zijn. Te zamen met weekdieren, die in zout of brak water te huis behooren (Pyrula, Cerithium, Fusus, Oliva, Arca, Solen), komen talrijke afdrukken van bladen voor, welke die van de, op Borneo zoo zeer verbreide, mangieboomen of rhizophoren volkomen gelijken. Dikwijls vindt men daarnevens overblijfselen van wieren en van schaaldieren. Deze fossiele fauna en flora wijzen ons op bezinkingen, die in ondiepe, stille, met brak water gevulde baaijen gevormd werden. Op dergelijke plaatsen komen nog tegenwoordig op Borneo de mangieboomen met den nipapalm zoo digt aan het strand voor, dat hunne wortels door het zeewater bespoeld worden. Motley zag den genoëmden palmboom dikwijls midden uit zout water opstijgen. Nog tegenwoordig vormen zich op ontelbare plaatsen dezelfde bezinkingen; nog tegenwoordig worden dezelfde bewoners van het zoute en brakke water met zee- en landplanten in de vele ondiepe bogten en inhammen door elkander geworpen. Ook deze bezinkingen zullen eens, in leemsteen, leijen en zandsteen veranderd, en boven den waterspiegel opgeheven worden; want dezelfde kracht, die de tegenwoordige bruinkoolvorming boven den waterspiegel verhief, is nog voortdurend werkzaam om de grenzen van land en zee te veranderen en de tegenwoordige aanspoelingen buiten het bereik van het zeewater te brengen.

De kolenlagen der beschrevene vorming zijn zeker slechts voor het kleinste gedeelte overblijfsels van een lageren plantengroei, want veelal dragen zij geheel het karakter verkoolde overblijfselen te zijn van eene ontelbare menigte tezamengespoelde boomstammen. De stammen, die nog in hun geheel in de lagen worden aangetroffen, hebben dikwijls eene reusachtige grootte. Motley deelt mede dat hij een boomstam, die ten minste eene middellijn van 2.5 el bezat, over eene lengte van 20 meter kon vervolgen. Dit fossiele hout komt in zijne struktuur volkomen overeen met de tweezaadlobbige gewassen, die nog tegenwoordig een weelderigen plantengroei boven deze ondergegane plantenwereld vormen. De stammen zijn alle omgevallen en liggen in alle rigtingen door elkander. Zij zijn slechts weinig platgedrukt. Eene half doorschijnende hars is zeer algemeen door de plantenmassa verspreid. Met deze stammen komt eene tweeschalige schelp, waarschijnlijk eene Unio, in menigte voor.

Ofschoon het medegedeelde over deze zoo belangrijke kustvorming nog zeer onvolledig is, heeft de berigtgever, Motley, toch reeds eene stoute hypothese opgesteld om haar ontstaan te verklaren. Hij neemt hiertoe eene vroegere rivier aan, die werkelijk reusachtige afmetingen heeft moeten hebben, want zij stroomde van het Aziatische hoogland over de tegenwoordige Chineesche zee (!) zuidwaarts, en vereenigde daar, waar nu de noordkust van een uitgestrekt eiland ligt, hare wateren met den Oceaan. De koollagen van Laboean en de zandsteenen, die zich tot aan den voet van den Kinibaloe uitstrekken, zijn deltavormingen aan de uitmonding dezer rivier, die later, door het oprijzen van den graniet, uit hare oorspronkelijke ligging gerukt en met bijna loodregt opstaande lagen boven de zee verheven werden!

Het zou een uiterst merkwaardig verschijnsel zijn, wanneer de ligging eener vorming, die men op palaeontologische gronden een zoo geringen ouderdom moet toeschrijven, ten opzigte van den graniet, geene andere verklaring toeliet, dan dat hare lagen door dit plutonische gesteente opgerigt en in haar tegenwoordigen, bijna loodregten, stand gebragt zijn. Maar tegelijker tijd wijkt die vooronderstelling zoozeer af van al wat eene menigte geologische waarnemingen heeft geleerd, dat het moeijelijk te regtvaardigen is eene dergelijke hypothese op zoo zwakke gronden te steunen. Granieten toch, die jonger zijn dan de steenkoolvorming, behooren tot de zeldzame geologische verschijnselen, en alleen in de Pyreneeën is totdusverre graniet bekend, die de lagen der jongste secundaire vorming, of die van het krijt, opgeheven heeft. Door slechts één natuuronderzoeker, den heer Darwin, is met betrekking tot een enkel voorkomen in Chili, het vermoeden uitgesproken, dat ook de tertiaire tijd zijne granietopheffingen gehad heeft. Het verschijnen van graniet in het tertiaire of quartaire tijdvak op Borneo zou dus eene in de geschiedenis der geologie veel naam makende ontdekking zijn; en de onvolledige mededeelingen van Motley geven ons geen regt om onvoorwaardelijk een dergelijk feit aan de noordkust van dit eiland aan te nemen. Wat het eerste gedeelte zijner hypothese, het bezinken in een delta aangaat, bewijst de fauna der lagen, zooals Motley ons die zelf mededeelt, nog in het minste niet dat daaraan een dergelijk ontstaan moet toegeschreven worden; en veel minder nog mogen wij het voorhanden zijn eener geheel hypothetische rivier op deze gronden aannemen. Het ware beter en meer overeenkomstig met zijne mededeelingen geweest, wanneer Motley alle theoretische beschouwingen tot de reeds vermelde opmerking bepaald had, dat de zandsteen aan de noordkust van Borneo met de ingeslotene bruinkoollagen te beschouwen is, *als eene kustvorming*, die in eene ondiepe, weinig bewogene baai plaats greep, waar, door het uitstroomen van eenige rivieren, de dierenwereld het karakter eener brakwater-fauna verkreeg.

De onregelmatige ligging der lagen is eene moeijelijkheid, die vooreerst nog niet op te lossen is, omdat ons van jonge vulkanische gesteenten of vulkanische verschijnselen in het noorden van Borneo nog niets bekend werd. Een naauwkeurig onderzoek alleen kan hierover eenig licht verspreiden, en niet onwaarschijnlijk is het dat dit later, naast zeer jonge vormingen, die hare oorspronkelijke ligging nog bezitten, het bestaan van oudere zal aanwijzen, waarop de verstoringen, door den graniet van den Kinibaloe teweeggebragt, met meer regt kunnen worden toegepast.

In het westen van Borneo zijn totdusverre alleen kolen uit het stroomgebied der Kapoeasrivier bekend, waar zij echter eene groote uitgestrektheid schijnen te hebben. De ingenieur Everwijn telt, in zijne Bijdrage tot de kennis der Westerafdeeling van Borneo *), dertig plaatsen aan de oevers der rivier of harer zijtakken op, waar men werkelijk kolen gevonden heeft of

*) Nat. Tijdschr. v. Ned. Ind. XVII.

waar de berigten der inboorlingen die doen vermoeden. Kolen zijn bekend aan de oevers der Blitang, aan de Kapoeas zelve boven hare vereeniging met de Melawi, aan de beneden-Melawi, bij Salimbouw, in het landschap Djongkong, aan de Mentibah, een zijtak der Boenoet-rivier, enz. Niettegenstaande deze groote verbreiding, zijn de Kapoeaskolen voor de nijverheid of de stoomscheepvaart nog van weinig belang. Zij zijn of van te slechte hoedanigheid of te diep landwaarts in gelegen om vooralsnog de ontginning raadzaam te maken. De beste kolen schijnen aan het boveneinde der rivier voor te komen, zooals aan de Boenoet, waar de heer Weddik, gouverneur van Borneo, die, op zijne reis in 1848, het eerst ontdekte *) alsmede bij Salimbouw. De kolen van Boenoet worden voor uitmuntend gehouden; maar zij bevinden zich in eene geheel onbewoonde, weinig bekende, landstreek, zoodat vooreerst nog wel aan geene geregelde ontginning te denken valt. Het vervoer op de Kapoeas zelve zal geene zwarigheden opleveren, ten minste niet in den regentijd, want alsdan kunnen stoombooten de kampong Nangaboenoet bereiken, en in regenrijke jaren is de rivier nog drie of vier dagreizen hooger op, over hare geheele uitgestrektheid, voor bandongs van ruim een meter diepgang bevaarbaar. In het drooge jaargetijde is daaraan echter niet te denken, want dan gebeurt het dikwijls dat grootere vaartuigen niet veel verder kunnen komen dan het kleine eiland Tajan, in de nabijheid der kampongs Tajan en Bloengei.

Bij Salimbouw zijn de omstandigheden voor de ontginning gunstiger dan in Boenoet, ofschoon hier de voornaamste kolenlaag slechts 0.45 meter dikte heeft. De pangeran Bandahara van Pontianak dolf hier, in 1847, ongeveer 800000 kilogrammen kolen uit de heuvels, beneden de hoofdstad, aan de kleine rivier Makadoe †). Overeenkomstig een kontrakt met de regering leverde de pangeran in 1849 1512 pikols kolen, waarvan echter slechts 1400 tamelijk goed, de overige naauwlijks te gebruiken waren. Eenige bezendingen moesten geheel worden afgewezen, wijl de kolen, volgens rapport, zoo week als aarde waren. Sedert dien tijd heeft men aldaar geene kolen meer gedolven. In Maart 1850 kwamen 400 kilogrammen kolen uit Boenoet op het eiland Onrust aan, en de daarmede genomen proeven, op de stoombooten tusschen Java en Borneo, leverden zeer gunstige uitkomsten op. Van 23 Mei tot 22 Junij van hetzelfde jaar werden bovendien 16000 kilogrammen op deze booten met gunstig gevolg gebruikt. In het Indisch Archief §) wordt nog een verbruik van 49000 kilogrammen kolen vermeld; maar sedert dien tijd schijnen geene Kapoeaskolen meer aangebragt en bij de stoomscheepvaart gebruikt te zijn.

De kolen van Boenoet, Djongkong, Salimbouw, en Telokdah noemt de ingenieur Everwijn zwartkolen, en de overigen, die in het Kapoeas-stroomgebied bekend zijn, heeft hij in zijne „Bijdrage tot eene geologische kaart

*) Teenstra, beknopte beschrijving van de Nederlandsche overzeesche bezittingen blz. 831.
†) Groll in van Lynden, Aanteekeningen over de Kapoeas, blz. 558.
§) Jaarg. II Dl. I blz. 236.

der residentie Westerafdeeling van Borneo." als bruinkolen opgegeven. Dat ons dit bij het vaststellen der vorming, waartoe de lagen aan de Kapoeas behooren, weinig baat, volgt uit mijne beschouwingen bij de behandeling der koolvorming in Bandjermasin. Meer aanleiding daartoe zou het voorkomen van mergelsteen met nummulieten aan de rivier Leberoeang zijn, wanneer ons iets van de ligging der kolen ten opzigte van dit gesteente bekend ware *). Deze oudste tertiaire lagen schijnen aan de Melawi zeer verbreid te zijn, naar twee versteeningen te oordeelen, die de ingenieur van Dijk van Telokdah en van verschillende plaatsen aan de Melawi vermeldt †). Maar dit zijn ook alle *fossielen, meest horens en tweekleppige schelpen*, waarvan de ingenieur Everwijn zegt, *dat zij volgens bestemming van den heer van Dijk, tot de eocene of oudste tertiaire vorming behooren!* Welke versteeningen aan den regteroever der Kapoeas even boven Sintang, aan de Tampoenah en de Spaukrivier, gevonden zijn, is noch bij van Dijk, noch bij Everwijn te vinden. Het ware toch wel de moeite waard geweest ons de bestemming van den eersten ingenieur in haar geheel mede te deelen; want daardoor alleen kon men eenigermate de opmerking van den heer Everwijn beoordeelen, dat het *meer dan waarschijnlijk is, dat de hoofdvorming in het stroomgebied der Kapoeas tot dit geologisch tijdvak behoort.* Zonder de kennis dezer versteeningen, moeten wij echter verklaren, dat deze waarschijnlijkheid op zeer zwakke gronden berust. De voornaamste steun voor dit gevoelen is de overeenkomst tusschen de leem- of mergelzandsteenlagen, *wier lithologisch karakter, op de meest van elkander verwijderde plaatsen langs de Kapoeas volkomen hetzelfde is.* Wij weten echter niet in welke betrekking deze zandsteenen en zandhoudende leemsteenen tot den nummulietenkalk staan, en evenmin of hare bewerktuigde overblijfselen tot de vooronderstelling leiden mogen, dat alle deze gesteenten tot één vorming te rekenen zijn. Ook de ligging der zoogenoemde zwartkolen ten opzigte der zoo even genoemde vormingen is geheel onbekend. Wij moeten dus de opmerking van den ingenieur Everwijn over den geologischen ouderdom der gesteenten in het stroomgebied der Kapoeas voorloopig als zijn subjektief gevoelen beschouwen en zien daarvoor verlangend meer voldoende bewijzen te gemoet.

Tot dus verre hadden de onderzoekingen in het Kapoeas-stroomgebied te weinig wetenschappelijke waarde, dan dat daaruit met zekerheid iets omtrent de ligging, de hoedanigheid en de aanwezige hoeveelheid der kolen zou kunnen besloten worden. Hoogstwaarschijnlijk is het dat een gedeelte der lagen, in 't bijzonder die, welke aan deze groote rivier boven hare vereeniging met de Melawi bekend zijn, tot het tertiaire tijdvak behooren en onder de

*) Het is zeker, dat in het boven-Kapoeas gebied nummulieten-mergel voorkomt. Ik zag dit gesteente van dezelfde lokaliteit, die de heer Everwijn vermeldt, in de verzameling der bergakademie te Freiberg in Saksen onder eene kleine kollektie gesteenten uit den Indischen archipel. In onze kabinetten is het van die lokaliteit niet voorhanden.

†) Het zouden zijn: Melania inquinata en Cyrena cuneiformis, versteeningen uit de Plasticclay der kom van Londen, die afgebeeld zijn in Lyell's Handboek. Wanneer de bestemming alleen met behulp dier afbeeldingen geschied is, heeft zij al zeer weinig zekerheid.

straks genoemde oudere bruinkolen moeten gerekend worden. Of dit ook het geval is met de bruinkolen van de Kapoeas na hare vereeniging met de Melawi, is vooralsnog niet met zekerheid te bepalen, maar niet waarschijnlijk, omdat deze grootendeels geheel en al van de eersten, de zwartkolen der ingenieurs, verschillen en in hare zamenstelling meer overeenkomen met de quartaire bruinkolen, die ons door Horner en Schwaner van de oevers der Barito en Kapoeas-moerong bekend geworden zijn *). De mededeelingen dezer reizigers mogen ten slotte nog hier eene plaats vinden, minder om het belang dat deze kolen voor scheepvaart en nijverheid hebben, dan om in dit korte overzigt alles te vereenigen wat over de fossiele brandstoffen van Borneo bekend is geworden.

De eerste lage heuvels, die men bij het opvaren van de Baritorivier ontmoet en die onder de namen Goenong Bantan of Kantauw en Goenong Bakai bekend zijn, „bestaan uit lagen van wit, meer of minder fijn kwarts-„ zand, afgewisseld door zeer fijne, witgraauwe lagen van plastische klei, „ waartusschen bruinkolen verspreid zijn, in welke duidelijk de houtformatie „ zigtbaar is, aangezien zij zich als bitumineus hout voordoen" †). In deze bruinkoollagen komt eene harssoort voor, overeenkomende met de hars, die tegenwoordig uit verschillende boomen op Borneo gewonnen wordt en onder den naam van *dammar* bekend is. Het kwartszand gaat in een konglomeraat over, dat onder de jongste vormingen dezer delta's eene groote uitgebreidheid heeft, en het heuvelachtige gebied zamenstelt, dat bij het opzwellen der stroomen gedeeltelijk onder water staat en daardoor voortdurend opgehoogd wordt. Aan de Kapoeas-moerong treft men dergelijke heuvels met bruinkolenlagen, reeds even boven de uitwatering der Moeroe op twee graden zuider breedte aan. Onder het konglomeraat ligt veelal een weeke, fijnkorrelige, geel gekleurde zandsteen of mergel met verkiezeld hout, van onbekenden ouderdom. Het voorkomen van zeeschelpen, in dezelfde quartaire vormingen, moet geene verwondering baren, daar toch eenmaal, vóór de tegenwoordige uitgebreidheid van de delta, de plaatsen waar nu de bruinkolen voorkomen het zeestrand uitmaakten, en wij hier gedeeltelijk met dergelijke bezinkingen in brak water te doen hebben, als van het eiland Laboean uitvoerig beschreven zijn.

Ook bruinkolen van hoogeren ouderdom zijn zoowel aan de Barito als aan de Kapoeas-moerong bekend; maar over deze zijn de berigten zeer kort en onvoldoende. Horner deelt ons mede, dat de beschrevene jongste vormingen aan de Barito 11 uur aanhouden, maar bij kampong Bintanglingeh door graauwen kalksteen en zwarten mergel vervangen worden, die met lagen van een geelen fijnkorreligen zandsteen afwisselen. In eenige meer graauwe verscheidenheden van dezen zandsteen ziet men smalle kooladeren, en de inboorlingen beweren dat eene aanzienlijke hoeveelheid kolen voorkomt aan de Tohop-rivier, een zijtak der Barito. De reiziger had

*) Horner in de Verh. van 't Batav. Gen. v. kunst. en wet. Dl. 17.
Schwaner. Beschr. van 't stroomgebied van den Barito I blz. 26 en 146.
†) Schwaner aldaar blz. 26.

den tijd niet in deze geheel onbekende en onbewoonde landstreek door te dringen.

In het rivierbed der Kapoeas-moerong komen boven Koeala Bomban kleine kolenrolstukken voor, en onder het weinige dat ons van de reizen van Henrici *) bekend is, weten wij dat, aan eene rivier de Sokko, kolen gevonden zijn. Van Lontontoor †) zijn wierafdrukken bekend. Deze afdrukken, benevens eenige fossiele koralen (Meandrina, Astraea) van Loang-nago aan de Taweh, maken onze eenige kennis uit van de uitgestorven dieren- en plantenwereld dezer uitgestrekte gewesten.

Aug. 1863.

J. H. Kloos,
Phil. Stud. te Göttingen.

---

*) De verzamelingen en papieren van dezen reiziger, een der weinigen, die den bovenloop der groote rivieren van Zuid-Borneo bezocht hebben, zijn met het vaartuig verloren gegaan, dat ze naar Europa overbragt.

†) Eenige door de genoemde reizigers medegedeelde plaatsen en rivieren heb ik op geene kaart van Borneo kunnen terug vinden, zooals de rivieren Tohop en Sokko. Lontontoor is waarschijnlijk de Kampong Letoentoeor beneden de uitwatering van de Taweh in de Barito.

AANKONDIGINGEN EN BESCHOUWINGEN

OP HET GEBIED DER

KOLONIALE LETTERKUNDE.

XXIV.

De koloniale politiek der grondwet en hare toepassing tot 1 *Februarij* 1862. *Een historisch handboek, met eenige opmerkingen, door E. de Waal. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff*, 1863. 8o.

In den konstitutioneelen staat vindt de geschiedschrijver in het parlementair leven ruime stof om een tal geschiedkundige onderwerpen in een meer helder licht te stellen, waardoor men in later tijd tot eene juiste waardering der historische feiten en gebeurtenissen, die naar buiten werkten, kan komen. De heer E. de Waal heeft reeds in een vroeger verschenen werk: *Nederlandsch Indië in de Staten-Generaal* den invloed geschetst, dien de vertegenwoordiging sedert 1816, het tijdstip der wederinbezitneming, op onze koloniën heeft uitgeoefend, en menige parlementaire handeling in herinnering gebragt, die van belang is geweest op den loop der gebeurtenissen in onze overzeesche bezittingen. Hij heeft tevens door dat werk aangetoond, dat ook onder een vroegeren regeringsvorm de invloed der staten-generaal zich op dat gebied uitstrekte. De toenemende belangstelling in en de kennis van onze koloniën zijn een keurmerk van den tegenwoordigen tijd. Rijk is echter het gebied, dat nog in dit opzigt ter ontginning overblijft. Aan de kennis van den toestand onzer overzeesche bezittingen ontbreekt immers nog zeer veel, al is de tijd voorbij, dat men een oudgast, die iets omtrent die verre gewesten wist te verhalen, met verbazing aanhoorde en zijne uitspraken als wonderspreuken eerbiedigde. Mogt de belangstelling in Indië toenemen, zij is op verre na niet zoo algemeen, als wij dit in het belang van het moederland zouden wenschen.

Eenigen tijd geleden, toen de twee groote partijen, die zich op koloniaal

gebied bewegen, zoo fel tegenover elkander stonden, zagen wij elken dag een of meer geschriften over koloniale onderwerpen in het licht geven. Een stortvloed van brochures, kinderen van een dag, kwam van de pers. Ieder belanghebbende bij of belangstellende in de koloniën meende, dat het zijn pligt was zijn systeem bloot te leggen. Zelden troffen wij intusschen onder de opstellen iets van blijvend belang aan. Zoodra een geschrift een titel droeg, die aan staatkundige begrippen deed denken, hoorden wij meestal de stem van een partijman.

Moeijelijk moet de taak zijn geweest, om te midden van het geraas der opgewekte partijschappen, met onbevangen blik, onafgebroken ernstige studiën te verrigten omtrent de ontwikkeling van het parlementair leven ten opzigte van de koloniën. Die taak vervulde de heer E. de Waal intusschen op zeer verdienstelijke wijze. Toen de stroom der losse geschriften niet meer zoozeer met den dag aangroeide, koos hij het goede tijdstip om over te gaan tot de uitgave van zijn vroeger werk. Hij bleef daarbij evenwel bij de invoering van de tegenwoordige grondwet staan. Van hoeveel belang zijn arbeid nu moge zijn, met genoegen zal men de voortzetting in anderen vorm zien, want wij bewegen ons toch liefst op het gebied der aktualiteit. De geschiedenis is wel steeds de beste leermeesteres; maar wil zij ons van praktisch nut zijn, dan passe men hare lessen op het heden toe.

De heer de Waal smaakte, zoo als hij zegt, *het genot* (!) der lektuur van al de jaargangen van het *Bijblad van de Staats-Courant*, toen hij zich met zijn vorigen arbeid bezig hield. De lezing van de handelingen der staten-generaal bragt hem op het denkbeeld om een gids, „een handboek", zamen te stellen, dat ons verder zou brengen, namelijk tot den tegenwoordigen tijd. De debatten van de Kamers over enkele afzonderlijke onderwerpen of zeer gewigtige wetsvoordragten zijn toch wel afzonderlijk uitgegeven, maar de schrijver maakt ten aanzien van sommige dier uitgaven de aanmerking, dat zij het naslaan van een bepaald punt bij lang niet genoeg vergemakkelijken. Maar bovenal ontbrak een leiddraad om het geheel te overzien. Intusschen heeft de ontwikkeling onzer grondwettelijke instellingen slechts langzaam plaats, voornamelijk op koloniaal terrein. De grondwet, even als elk statuut van dien aard, kan slechts algemeene regelen stellen; de toepassing is de hoofdzaak. Ten opzigte der koloniën is dit zoozeer het geval, dat slechts omtrent een paar bepaalde onderwerpen de magt werd aangewezen, die, onder 's konings opperbestuur, regelen zou stellen; al het overige werd voorbehouden aan nader overleg, naarmate de behoefte en de omstandigheden aanleiding zouden geven om een bepaalden vorm te geven aan de voorschriften, die tot rigtsnoer voor het bestuur moeten strekken. Weinig is dan ook tot nu op het gebied van wetgeving verrigt; zelfs de punten bepaaldelijk aangewezen tot wettelijke regeling, zijn nog niet alle in staat van wijzen. Veel is daarentegen gesproken over den geest en de bedoeling der grondwet en over de behoefte aan regeling van velerlei koloniale belangen. Daaronder zijn er, waarvan de behoefte aan regeling met medewerking der volksvertegenwoordiging bepaald

uitgesproken is. Maar naarmate eene of andere staatkundige rigting bovendrijft, is in de laatste jaren de inmenging der staten-generaal òf als een kwaad, òf als heilzaam en onmisbaar voorgesteld. De heer de Waal doet in den loop van zijn betoog opmerken, dat niemand intusschen zou willen, dat het bestuur onzer koloniën een gesloten boek zou worden voor de vertegenwoordiging, zoodat zelfs zij, die tegen „overdrevene inmenging" waarschuwen en de medewerking der staten-generaal in het bestuur der koloniën zouden willen beperken, in gebreke zijn gebleven aan te toonen, waar de grens getrokken moet worden.

Een werk, den titel voerende „*De koloniale politiek der grondwet en hare toepassing tot* 1 *Februarij* 1862", dat ons den weg wijst in de parlementaire handelingen tot op dit oogenblik, namelijk tot de optreding van het tegenwoordig kabinet, eene gebeurtenis „waarmede een nieuw tijdperk onzer konstitutioneele geschiedenis werd ingegaan, ook wat koloniale aangelegenheden betreft," verdient dus in hooge mate onze aandacht. Wij kunnen daaruit toch veel leeren, dat bij de behandeling van speciale punten licht kan verspreiden over den geest, waarin menige aangelegenheid zal behooren te worden geregeld.

De heer de Waal stelt zich toch niet op het gebied van den partijman; voor hem is de parlementaire geschiedenis onzer koloniën een onderwerp van bloot wetenschappelijk onderzoek, zoodat wij het taai geduld bewonderen, waarmede hij de door hem besproken vraagstukken aan alle zijden beschouwt en zich de moeite geeft daartoe eene zee van stukken en een tal van lijvige folianten te raadplegen. Menigeen zou terugdeinzen voor dergelijke taak, waarvan wij de resultaten thans bijeengebragt zien in een net boekdeel van 476 bladzijden.

De schrijver behandelt in de eerste plaats de algemeene verhouding tusschen moederland en kolonie en tracht de gedachten van den grondwetgever daaromtrent na te vorschen, zoowel met het oog op de grondwet zelve als van de meer algemeene toepassing bij de behandeling van onderscheidene organieke wetten, als op de kieswet, die op het nederlanderschap en het regeringsreglement. In een tweede hoofdstuk bespreekt hij de verdeeling van het gezag over de koloniën tusschen den koning en de wetgevende magt, waarbij hij het verschil doet uitkomen met vroegere staatsinstellingen en den oorsprong nagaat van alle artikelen der tegenwoordige grondwet die op onze koloniën min of meer regtstreeks betrekking hebben. Vervolgens schetst hij ons de geschiedenis van de wetten, die als uitvloeisels van de grondwettelijke bepalingen omtrent het beheer der koloniën tot stand gekomen zijn, van die tot wier daarstelling pogingen zijn aangewend, of wel van de onderwerpen waarvan de wettelijke regeling besproken is. In de eerste plaats komen daarbij natuurlijk de regeringsreglementen in aanmerking, vervolgens de wetten tot regeling van het muntwezen, daarna de wet op de koloniale geldmiddelen. Zeer eigenaardig splitst hij deze studie hier en daar in de onderafdeelingen: „beloften en feiten", terwijl hij eindelijk, als een ontwerp tot wet is geworden, het karakter en den inhoud

kortelijk wedergeeft. De zevende afdeeling van dit hoofdstuk behandelt de zooveel besproken vierde zinsnede van artikel 59 van de grondwet; voorschrijvende dat, behalve de bepaaldelijk door den grondwetgever aangewezen punten, wettelijke regeling van koloniale aangelegenheden zal geschieden, wanneer de behoefte daaraan blijkt te bestaan. Hij splitst de beschouwing van dit onderdeel al weder in twee afdeelingen, namelijk, de onderwerpen, waaromtrent de behoefte aan wettelijke regeling is *erkend*, en andere, waaromtrent die behoefte is beweerd maar niet uitgesproken, zoowel vóór als na het tot stand komen van het regeringsreglement. Het verdient opmerking, dat het eenige punt, waaromtrent bij de wet de eisch eener wettelijke regeling is uitgesproken, namelijk bij de wet op de regterlijke organisatie, wat betreft het beroep op den hoogen raad van koloniale regterlijke beslissingen, niet alleen tot heden niet is geregeld, maar dat zelfs nog geene poging in de jongst verloopen twee jaren is aangewend om tot zoodanige regeling te geraken.

Het blijkt meer en meer uit de lezing van al de handelingen van regering en vertegenwoordiging, dat de grondwetgever eenige punten ter regeling bij de wet aanwees, maar overigens huiverig was om eene beslissing uit te spreken over de mate van invloed, die de vertegenwoordiging door het stellen van wettelijke regels zou behooren uit te oefenen. Die beslissing is overgelaten aan latere tijden en aan hun ontwikkelingsproces. Maar tevens heeft de grondwetgever zorg gedragen, dat bij de latere beslissing de meest mogelijke ruimte gelaten werd. Hij rangschikt de meeningen, omtrent de verschillende onderwerpen kenbaar gemaakt, in zes programmen; zijne meening is, dat de grondwet den gewonen wetgever in vele opzigten vrij laat van zijn gezag gebruik te maken.

Een derde hoofdstuk is gewijd aan een tal beschouwingen over de verhouding van de koloniën tot het staatsbestuur in het algemeen en tot de staten-generaal in het bijzonder. De schrijver bespreekt het aandeel des konings en van de ministers in het opperbestuur; de ministeriële verantwoordelijkheid; de homogeniteit der ministers en de werking van den ministerraad, waarbij hij ons het reglement van orde van dien raad mededeelt, gevoegd bij de stukken betrekkelijk het wetsontwerp tot reorganisatie van den raad van state; de koloniale landvoogdij en den raad van state. Bij de behandeling der vraag: in hoe verre worden volgens de grondwet en feitelijk de koloniën door de staten-generaal vertegenwoordigd? — bespreekt schrijver de regten van de staten-generaal, als: het regt van amendement, van initiatief, dat tot het ontvangen van verzoekschriften en het vragen van inlichtingen, waarbij hij telkens alle gezaghebbende adviezen, over een en ander te berde gebragt, zoo kort mogelijk aanhaalt en wikt. Schrijver ziet teregt een naauw verband tusschen het regt der vertegenwoordiging, — dat volgens hem onbetwistbaar vaststaat, — om alle mogelijke inlichtingen over koloniale aangelegenheden te vragen en de vrijheid van drukpers, ook voor de koloniën. Zeer juist, maar treurig, is hetgeen de schrijver zegt omtrent het nut, dat onze volksvertegenwoordiging uit de vrijheid heeft getrokken, die de regeringen van vroeger haars ondanks aan de pers in

Indië heeft gelaten, eene vrijheid, waarvan de schrijver een groot voorstander is, maar die hij in geenen deele in misbruik wil zien ontaarden. Bij de bespreking van dit onderwerp zegt hij op bladzijde 373:

„Welk nut heeft uit deze vrijheid onze volksvertegenwoordiging getrokken?....

„Van de indische „vrije" nieuwsbladen bespeurt men in de nederlandsche leesvereenigingen gewoonlijk slechts één, misschien het best bestuurde; een ander op een paar plaatsen; de overige schijnen den weg herwaarts nog niet gevonden te hebben. Dat eene, meest verkrijgbare, blad wordt vermoedelijk niet door de meerderheid der staten-generaal gelezen. In allen gevalle geeft het slechts voorlichting van één zijde.

„Eenzijdig zal in zeker opzigt de voorlichting, van de indische drukpers komende, blijven, zoo lang het een regeringsbeginsel is, dat gouvernements dienaren zich in Indië van alle openbare polemiek, zelfs van antwoord op aanvallen der drukpers tegen hen, moeten onthouden. Een stelregel, die bij de overweging van het onderwerp van deze paragraaf wel verdient van nabij bezien te worden. Zijne huldigers scheiden hetgeen tot het gouvernement behoort scherp af van het zoogenaamde „publiek". De drukpers ligt volgens hen op het domein van het publiek; het gouvernement is „er buiten". Het gouvernement, dat geven zij toe, kon uit de voortbrengselen der drukpers leering trekken; het kan zijne dienaren, wanneer de pers hen beschuldigt, tot verantwoording roepen; maar den gouvernementsdienaars betaamt jegens het oordeel van het publiek volmaakte onverschilligheid; de goedkeuring van het gouvernement zij hem het eenig noodige. Waar zou het ook heen, roepen zij met zegevierend gebaar ons toe, zoo de landsdienaar op elke aanranding door de drukpers in het openbaar moest antwoorden? Zulke aanrandingen doen aan het gezag de minste schade, wanneer de gezagoefenaar ze alle hooghartig voorbijgaat..... „Zou het noodig zijn de tekortkoming dezer politiek aan te toonen?"

Het spreekt van zelf, dat bij de behandeling van dit onderwerp tevens de bekende besluiten, handelende over 's lands archieven, in oogenschouw worden genomen. Wij beamen ten volle, dat spoedige openbaarmaking het beste middel is tegen het teloor gaan der archieven en dat de geheimhouding in vele gevallen weinig nut heeft; evenzeer zal een ieder, die met het onderwerp bekend is, andere en betere bepalingen verlangen, zoowel voor het bijeen blijven der officiëele stukken, als omtrent de wijze van openbaarmaking; maar wij denken niet zoo gunstig over eene meening, op blz. 377—378 uitgesproken, dat in de wet tot regeling van dit onderwerp de bepaling zou kunnen worden opgenomen, dat alle officiëele stukken „van zekeren ouderdom, b.v. meer dan 25 jaren oud, zonder iemands verlof gepubliceerd zouden mogen worden". Zoo iemand zijn wij voorstanders van openbaarheid; maar indien er redenen bestaan om een officiëel stuk niet te publiceren, hetzij wegens den aard, den vorm of het onderwerp, dan zien wij ook geene genoegzame gronden om zoodanig dokument, na 25 jaren, tot publiek domein te verklaren. En dit geval is toch denkbaar.

Moeijelijker valt het een oordeel te vellen over een volgend punt, dat de schrijver met veel zaakkennis behandelt, namelijk het jaarlijksch verslag over den toestand der koloniën, waaromtrent hij eene gewijzigde indeeling voorstelt. De schrijver is volkomen op de hoogte van dit onderwerp. Men zou, de leemten en gebreken van de tegenwoordige verslagen erkennende, evenwel een dokument moeten kunnen onderzoeken en vergelijken, zooals de schrijver dat wenscht ingerigt te zien, om de voorgestelde verbeteringen in al haar nut te kunnen waarderen. De wenken, die schrijver daaromtrent geeft, zijn echter van veel belang.

In naauw verband met het regt om inlichtingen te vragen, staat het regt van enquête. Wij beamen volkomen hetgeen de schrijver zegt omtrent het weinige gebruik, dat de vertegenwoordiging van dit regt maakt en wij betreuren met hem, dat dit regt niet reeds meermalen in het belang der koloniën toepassing heeft verkregen.

Na de bespreking van eenige andere regten van de vertegenwoordiging of van de Tweede Kamer komt de schrijver tot zijne konklusie, tot het wedergeven van zijn „totaal-indruk." Hij trekt daarin al de resultaten van zijn onderzoek te zamen. Hoogst merkwaardig zijn de bladzijden, die de uitkomsten resumeren van een wetenschappelijk en onpartijdig onderzoek naar de strekking van onze grondwettelijke instellingen, wat de koloniën betreft, en van hare toepassing tot heden. De heer de Waal zegt:

„Het opperbestuur over de koloniën wordt door den koning uitgeoefend onder dezelfde bepalingen als alle ander bestuur, hem bij de grondwet vertrouwd; dus door middel van verantwoordelijke ministers, onder het toezigt der vertegenwoordigers van het nederlandsche volk, die ten aanzien van de koloniale belangen dezelfde regten hebben als omtrent elk ander belang van den nederlandschen staat (Derde hoofdstuk).

„Daarenboven is aan het opperbestuur de bijzondere verpligting opgelegd, om jaarlijks aan de volksvertegenwoordiging, alzoo ook aan het algemeen, een omstandig verslag te doen van het beheer der koloniën en van den staat waarin zij zich bevinden (Derde Hoofdstuk, Tweede Afdeeling, IV).

„Er zijn er die meenen, dat de grondwet aan de staten-generaal minder invloed op de koloniale aangelegenheden had behooren toe te kennen. Doch de mate van invloed, welke de dus denkenden oorbaar zouden achten, vindt men nergens geformuleerd. Hun onbepaalde weerzin tegen de tusschenkomst der volksvertegenwoordiging in koloniale zaken kan slechts beantwoord worden met een algemeen beroep op onze konstitutioneele geschiedenis vóór 1848, en op de ruime plaats, die het koloniale beslaat in onze volksbelangen.

„Trouwens de hier bedoelden wisten dikwerf genoeg, waar het hun te stade kwam, hun weerzin te overwinnen. Zij maakten op koloniaal terrein een even ijverig gebruik van de parlementaire hefboomen als hunne tegenpartij. Zij eischten wettelijke regeling van koloniale onderwerpen, telkens wanneer de wet hun ter belemmering van de tegenpartij dienstig scheen. (Men lette op het amendement van 1850 tot verbod van verande-

ringen in de indische tarieven zonder wet (blz. 202); op het amendement van 1853 tot verhindering van den verkoop der produkten op Java na 1859 zonder wet (blz. 151); op sommige stellige bepalingen van het regeringsreglement van 1854, waar de tegenpartij nadere diskussie en daarom het verwijzen naar latere „algemeene verordeningen" verlangde).

„Van de overzijde wordt, boven het in de grondwet aangenomene, de voorkeur gegeven aan het „ronde stelsel van kolonie-wetgeving" (blz. 36), naar het ontwerp van den heer Thorbecke door de negen van 1844 voorgedragen.

„Volgens dat stelsel moet de grondwet bepalen: „De overzeesche bezittingen worden door bijzondere wetten geregeld," en de koloniale ontvangsten en uitgaven aan dezelfde regelen met opzigt tot (jaarlijksche) begrooting enz. onderworpen als alle andere ontvangsten en uitgaven van den staat.

„Het geschil omtrent het eerste punt heeft zijne scherpte verloren, sedert de heer Thorbecke goedkeurde, dat „onderscheidene onderwerpen van wetgeving betrekkelijk de indische huishouding" gedurende langen tijd nog" geregeld worden door het bestuur, totdat zij „rijp" zijn voor „blijvende inrigting door de wet" (blz. 280). Strookt dit met den voorgestelden tekst van 1844, dan nadert hij zeer den vastgestelden van 1848. Maar de laatste heeft dan het voordeel, den strijd over al of niet rijpheid voor regeling bij de wet althans ten aanzien van sommige onderwerpen te beëindigen.

„Aangaande de koloniale geldmiddelen wilde het ontwerp van 1843 een radikalen maatregel (jaarlijksche begrooting bij de wet), zonder naauwkeurig onderzoek. De tekst van 1843 belet dien maatregel niet, mits nà zulk onderzoek. — Waartoe heeft het onderzoek later geleid? In de vrij wetlievende Tweede Kamer van 1859 (blz. 135) zagen slechts „enkele" leden tegen jaarlijksche koloniale begrootingen bij de wet geen bezwaar, de meeste verkozen driejaarlijksche. Ik zeg niet dat deze meerderheid juist oordeelde, maar beweer dat de grondwet van 1843 teregt over een onderwerp, waarmede zoovele praktijkskwestiën gemoeid waren, die men tot 1843 niet grondig had onderzocht, niets besliste dan dat de beslissing zou geschieden door den wetgever. Het steeds uitblijven dezer wet zal wel „met gezonde zinnen" niemand aan de grondwet wijten.

„Naar mijne overtuiging bieden de koloniale voorschriften der grondwet, onbekrompen opgevat, alles aan wat voor de geleidelijke verbetering onzer instellingen (zie de koninklijke boodschap op blz. 40) in redelijkheid begeerd kan worden.

„Die voorschriften — ze mogen dan niet uitblinken door helderheid en puntigheid van stijl, — begrijpen de verhouding tusschen moederland en kolonie overeenkomstig de werkelijkheid. Zij laten den wetgever alle noodige vrijheid, om aan het bestuur de kracht te schenken welke het in die verre gewesten behoeft, en het tevens te binden aan regelen voor het algemeen belang vereischt; om de grondwetten der koloniën te wijzigen, zoodra de daar welligt snel veranderende omstandigheden nieuwe regelen

vorderen. Zij ontzeggen aan het bestuur de regeling van twee koloniale onderwerpen, het muntstelsel en de geldmiddelen, waaromtrent de ervaring het onmisbare heeft aangetoond van waarborgen, welke alleen regeling bij de wet verschaffen kan. Door de tegenwoordigheid van het nederlandsche volk te roepen tot deelname aan de koloniale wetgeving en tot een even onbeperkt toezigt over het bestuur op koloniaal als op elk ander gebied, verzekeren zij, dat in koloniale aangelegenheden immer mede gelet worde op de daaraan naauw verbonden belangen van den moederstaat; trekken zij die aangelegenheden meer en meer naar het weldadige licht der openbaarheid; brengen zij ze in gedurige aanraking met algemeen-humane ideeën, die hij een autokratisch gezag bezwaarlijk oprijzen. Eindelijk opent de verordening van een jaarlijksch omstandig verslag voor alle betrokkenenen eene zich telkens vernieuwende bron van nuttige kennis.

„Indien derhalve door voorstanders van de bedoelde geleidelijke ontwikkeling met reden geklaagd wordt over onze onvoldoende vorderingen, gedurende het hier behandelde tijdvak, in het regelen der koloniale aangelegenheden: het hapert niet aan de grondwet, maar aan hare toepassing."

De twee werken van den heer de Waal, die in den laatsten tijd verschenen zijn, vormen een zeer belangrijk geheel voor de kennis der parlementaire handelingen op koloniaal gebied. Zij zijn het resultaat van naauwgezette studie, langdurig en onafgebroken voortgezet; zij zijn van degelijk belang en van blijvende waarde, even als eenmaal het *Konstitutioneel archief* van mr. Lipman ook nu nog met vrucht geraadpleegd kan worden.

Indien wij ons eenige aanmerking op het jongst verschenen werk mogen veroorloven, dan is het deze, dat de heer de Waal door de indeeling, hoe doelmatig ook met het oog op de afdeelingen of hoofden waaronder hij de zaken rangschikt, niet heeft kunnen vermijden hetzelfde onderwerp onder verschillende hoofdstukken te behandelen. Hierdoor mist men het voordeel, dat men een overzigt krijgt van al het verhandelde over dezelfde aangelegenheid in een kort bestek, en is verwijzing naar vroegere hoofdstukken somtijds noodig geworden. De schrijver heeft echter getracht door eene uitvoerige inhoudsopgave in dit bezwaar te gemoet te komen.

Het ons afgestane bestek gedoogt niet dat wij in verdere beschouwingen omtrent deze uitgave treden. Wij achten die van groot belang. Het is ons ernst, wanneer wij ten slotte als onze meening te kennen geven, dat dit werk onmisbaar is voor hen, die geroepen zijn deel te nemen aan het bestuur van onze koloniën en dat het niet mag ontbreken in de boekerij van hen, die studie maken van koloniale aangelegenheden. Het doel, dat de schrijver zich voorstelt, namelijk het schrijven van een historisch handboek, is metderdaad door hem bereikt.

V. L.

XXV.

Het dwang- en monopolie-stelsel vergeleken met het stelsel van vrije ontwikkeling, door W. van Prehn. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1863. 8o.

De hoofdinhoud van dit werkje werd reeds vroeger in verschillende stukken ter kennis van het publiek gebragt. Die stukken, in meerdere of mindere mate door den schrijver herzien en gewijzigd, zijn in een bundel verzameld aan welks hoofd de aangehaalde titel is geplaatst. Het boekje maakt alzoo geen aanspraak op nieuwheid van inhoud en ook de inleiding en het naschrift, aan de vroeger openbaar gemaakte stukken toegevoegd, hebben slechts de strekking het protest tegen het dwang- en monopoliestelsel te bevestigen en de aanleiding tot de uitgave der brochure toe te lichten. Het boekje is in de volgende hoofdstukken gesplitst: 1o. Het dwang- en monopoliestelsel. 2o. De partikuliere industrie. 3o. De partikuliere industrie in de vorstenlanden van Java. 4o. Overgang van dwang naar vrije industrie. 5o. Uitgifte van woeste gronden. 6o. Het budget der toekomst. Deze hoofdstukken waren vroeger als afzonderlijke artikels in een dagblad verspreid, doch door de vereeniging in een bundel heeft de schrijver de raadpleging er van gemakkelijk gemaakt. Eene eigenlijke beoordeeling zou hier minder van pas geplaatst zijn, juist omdat de artikelen reeds vroeger van openbare bekendheid waren. Ook zouden wij ons, hoewel in meerdere opzigten de inzigten des schrijvers over het dwang- en monopoliestelsel deelende, niet geheel kunnen neêrleggen bij de ontwikkeling zijner soms gewaagde en moeijelijk verdedigbare stellingen. Hier en daar ook schijnt het betoog van de deugdelijkheid zijner beweringen weinig overtuigend en te weinig uitgewerkt zijn. Deskundigen zullen zich ook niet ligtelijk met sommige voorstellingen des schrijvers kunnen vereenigen, en b. v. niet aannemen, dat de sommen van *f* 36,000,000 voor afkoop van heerendiensten en van *f* 60,000,000 aan landrenten, zegge bijkans *f* 100,000,000, ligt verkrijgbaar zouden zijn en dat zulks, zoo het al mogelijk ware, de inlanders niet te zeer zou drukken.

Wat echter als wel gevestigde overtuiging kan overblijven bij allen, die zonder vooringenomenheid of tegeningenomenheid het boekje doorlezen hebben, is dit, dat het dwangstelsel niet bij magte is de produktie van Java hooger op te voeren met voordeel voor het gouvernement, zonder de inlandsche bevolking meer en meer te kwellen en te benadeelen; — dat ieder meerder er uitgetrokken voordeel voor de staatskas ten nadeele moet strekken der inlanders; — dat, bij toepassing van billijke behandeling en betaling der Javanen, de dwangkultuur niet kan bijdragen tot vermeerdering van het batig slot terwijl zij toch de produktie-krachten aan banden blijft houden en belemmeren; — dat de partikuliere kultuur en nijverheid, als geënt op den natuurlijken bodem waaruit alle welvaart ontspringt, een geheel ander verschiet voor onze archipelagische deelen van den staat opent; — dat die gewesten, Sumatra en Java niet uitgezonderd, nog in de kindschheid van produktie verkeeren; — dat zelfs Java, dat ten opzigte der kultuur van

produkten voor de europeesche markt bovenaan staat, een allerongelukkigste figuur maakt wanneer men het vergelijkt met Ceylon en Mauritius; — en dat eene veelvoudig vermenigvuldigde produktie van Java het gevolg zou kunnen wezen van een vrijgevig stelsel, waarbij het der partikuliere nijverheid mogelijk werd gemaakt hare kapitalen tot nut van haar zelve en van de inlandsche bevolking op ruime schaal aan te wenden.

Sept. 1863. R.

XXVI.

Een vlugtige blik op Java, Saigoen, Zuidelijk China en Bombay, door Mr. R. W. J. C. Bake. Arnhem. H. A. Tjeenk Willink. 1863. 8o.

Slechts de eerste 16 bladzijden van dit boekske zijn aan Java gewijd, en vallen binnen den eigenaardigen kring onzer beschouwing.

Wie zich den heer Bake als schrijver over indische aangelegenheden herinnert zal wel kunnen gissen hoe hij ook thans nog de hangende koloniale vraagstukken beschouwt. Hij leert ons dat hij bijna 18 jaar op Java doorbragt en er na eene afwezigheid van 6 jaar terug kwam en er nogmaals zeven weken bleef. Hij zegt de indrukken te melden van wat hij in die 7 weken zag, maar het voornaamste wat hij teruggeeft is zijne oude bekende zienswijze over de liberale koloniale staatkunde. Toegevende aan tal van uitvallen tegen, en verminkte voorstellingen van die politiek, doorvlecht hij die met eenige oppervlakkige waarnemingen, die ons niets anders leeren dan dat in de zienswijze des schrijvers geenerlei vorderingen te bespeuren zijn sedert hij meende zijne laatste koloniale geschriften het licht te moeten doen zien. Het over Java handelend gedeelte der brochure is dan ook volstrekt onbeteekenend. Indien het juist was, wat hij er in verkondigt, zouden wij toch nog iets nieuws leeren, b. v., dat de inlanders *associés!* zijn in de suiker-industrie *); — dat de tweede ambtenaar der kolonie *juist* genoeg heeft om naar zijn stand te leven en, met overleg handelende, zijne zonen naar Nederland kan zenden om er opgevoed te worden; — dat het leger veel voor Indië gedaan heeft, maar Indië ook veel voor het leger, enz. De enkele pagina's aan het muntwezen in Indië gewijd, zijn eene mengeling van zonderlinge voorstellingen en redeneringen die duidelijk aantoonen dat de schrijver vrij ver verwijderd is van gezonde denkbeelden over de kwestie die hij zich verbeeldt toe te lichten.

Toch hebben deze bladzijden weder het nut, dat zij juist door den aard van hun inhoud leeren welke waarde men te hechten hebbe aan vlugtige blikken, wanneer zij zijn de indrukken op een niet helder oog.

R.

*) Zoo zou men een veroordeelde ook even goed associé kunnen noemen in de regterlijke magt.

XXVII.

Essai d'une faune entomologique de l'Archipel Indo-Néerlandais, par S. C. Snellen van Vollenhoven. Première Monographie: Famille des Scutellérides. Avec 4 planches coloriées. La Haye, Mart. Nijhoff, 1863. 4°.

Met genoegen kondigen wij hier aan de eerste aflevering van een nieuw prachtwerk over de natuurlijke geschiedenis van Neêrlandsch Indië. Het was een gelukkig denkbeeld van den heer Snellen van Vollenhoven, de insekten-wereld van den Indischen archipel door eene reeks van monographiën toe te lichten. Na de met meesterhand bewerkte bijdragen tot de kennis der oostindische vlinders en regtvleugelige insekten van W. de Haan, opgenomen in het groote werk over de Natuurlijke geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen, was geene nadere poging gedaan om de insekten-fauna verder te illustreren. Wèl heeft de te vroeg voor de wetenschap overleden Doleschall, even als enkele engelsche entomologen, schatbare bijdragen geleverd tot uitbreiding van dezen tak van kennis, doch die van Doleschall bepaalden zich hoofdzakelijk tot de tweevleugelige insekten, en die der engelsche naturalisten zijn meestal losse diagnosen zonder toelichtende beschrijvingen of afbeeldingen, en dus van slechts zeer betrekkelijke waarde.

De heer Snellen van Vollenhoven heeft den beteren weg ingeslagen, dien van naauwkeurige beschrijvingen en afbeeldingen. Bij den grooten omvang van het te bearbeiden veld en den grooten rijkdom van 's rijks museum van natuurlijke historie te Leiden, rijkdom die vooral in de laatste tijden weder snel aanwast door de toezending van talrijke verzamelingen uit Indië, heeft de schrijver besloten de indisch-archipelagische insekten familie'sgewijze te behandelen en ook deze wijze van bewerking kunnen wij niet dan toejuichen, omdat elke monographie als een afgerond geheel is te beschouwen al mogten de omstandigheden medebrengen, wat wij niet hopen, dat het werk niet alle familiën van insekten zal kunnen omvatten. — De eerste monographie handelt over de halfvleugelige insekten en speciaal over die van de familie der Scutelleriden. Zij bevat de beschrijvingen en afbeeldingen van verscheidene nieuwe soorten. De afbeeldingen munten uit door prachtige uitvoering en de naam des schrijvers, die er zelf de teekeningen voor geleverd heeft, is borg voor de getrouwheid er van. Het werk, op de begonnen wijze voortgezet wordende, zal met regt een prachtwerk worden genoemd. Het behoort eene plaats te bezitten in de bibliotheek van iederen entomoloog niet alleen, maar ook van een ieder die belang stelt in de natuurlijke rijkdommen van onze bezittingen in het verre oosten.

Wij wenschen dan ook dat in ruime mate op dit prachtwerk zal worden ingeteekend, ten einde de verdienstelijke uitgever in de mogelijkheid zij, met de uitgave op dezelfde onbekrompen wijze te doen voortgaan als met de onderwerpelijke monographie heeft plaats gehad.

Okt. 1863.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Mijnheer de Redakteur!

Eene bespreking in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 26 Sept. van het in de September-aflevering van uw Tijdschrift geplaatste betoog van den hoogleeraar Vissering over de *kwestie van den geldsomloop in Nederlandsch Indië*, heeft mij aanleiding gegeven tot eenige opmerkingen over die zaak en de daarmede in verband staande aangelegenheden, welke de redaktie der Arnhemsche Courant de goedheid gehad heeft in het nommer dier courant van 7 dezer op te nemen.

Ik neem de vrijheid het aldus in de Arnhemsche Courant opgenomen artikel onder uwe aandacht te brengen, ten einde, indien gij zulks nog dienstig mogt oordeelen, na de plaatsing in de Junij-aflevering in uw Tijdschrift van het door mij geleverd betoog wegens de bovengenoemde kwestie, gezegd artikel ook onder de mededeelingen in uw Tijdschrift kunne opgenomen worden.

Opmerkelijk en bevreemdend tevens is het dat de opmerkingen der redaktie, waarop dit artikel doelt, niet zijn overgenomen in de mail-editie der Nieuwe Rotterdamsche Courant voor Oost-Indië, waarin zij toch gewoon is alle stukken, zelfs tot de geringste berigten van hare dagelijksche courant terug te geven.

Ik heb de eer enz. S.

's Hage, 8 *Oktober* 1863.

Met genoegen nemen wij het artikel van den geachten briefschrijver hier over. Het luidt als volgt:

Nog iets over den geldsomloop in Nederlandsch Indië.

De redaktie der Nieuwe Rotterdamsche Courant, in haar nommer van den 26sten dezer de aandacht vestigende op een door den hoogleeraar Vissering in de jongste aflevering van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië geplaatst betoog over de kwestie van den geldsomloop in Nederlandsch Indië, — brengt daarbij die zoo dikwijls ook in de dagbladen alhier behan-

delde kwestie op nieuw ter sprake, met een paar opmerkingen, die zij als gevolgtrekkingen der beschouwingen van den hoogleeraar voordraagt.

Wij achten het niet ondienstig, om, in het belang van de gewigtige zaak, die het hier geldt en van andere zaken die daarmede in verband staan, op de opmerkingen der N. R. C. terug te komen en daarop het navolgende aan te voeren.

Met de redaktie van genoemd blad nemen wij, op de zoo logisch door den hoogleeraar Vissering aangevoerde gronden, gaarne aan de bewering, dat de herhaaldelijk en nu laatstelijk weder zoo hevig op Java zich vertoond hebbende krises niet zijn het gevolg van gebrek aan geld als ruilmiddel, maar wel van gebrek aan omloopend kapitaal, en wij kunnen ons ook geheel vereenigen met het oordeel der redaktie dat het ware middel, om de kolonie te helpen, gelegen is in het aanbrengen van kapitaal. — Maar, zoo wij tevens van harte toejuichen het ontstaan van kredietvereenigingen, zoo als die in den laatsten tijd zijn opgerigt met het doel om in het gebrek aan kapitaal in Nederlandsch Indië te voorzien, vooral door nederlandsche kapitalen derwaarts over te brengen, — en zoo wij al aannemen dat het middel, op die wijze aangewend, al dadelijk eene belangrijke verbetering in de omstandigheden in Nederlandsch Indië zal kunnen aanbrengen, kunnen wij evenwel de vraag niet weêrhouden of dat middel wel alles beheerscht en niet zelf beheerscht wordt door bestaande omstandigheden; — of het ontstaan van kredietvereenigingen genoegzaam is en ook op den duur de daarvan verwachte en gewenschte uitwerking zal opleveren; — en of dus het aangeprezen middel zelf niet spoedig zal stuiten op de toestanden, die tot dusver hebben te weeg gebragt de wegvloeijing of verjaging der kapitalen, die zich noch in Indië konden vormen? — De kredietvereenigingen zullen toch wel geene kapitalen in Indië overbrengen alleen uit edelmoedigheid om in het beweerde gebrek te voorzien en dus hulp aan te brengen. Het voorname doel zal wel zijn om de bestaande gelegenheid te benuttigen tot vruchtbaren en zekeren omzet van kapitaal. En dan ontstaat de vraag, of die gelegenheid zich wel zóó uitgebreid, of zoozeer naar wensch in Nederlandsch Indië voordoet, als men het oppervlakkig zou afleiden van een bestaand gebrek aan kapitaal, — en of dat gebrek niet juist een gevolg is van omstandigheden, die vrije en zekere beweging van kapitalen aldaar belemmeren?

Tot beantwoording dier vragen willen wij ons bepalen te wijzen op de maar al te zeer bekende, op vrijen handel en industrie ongunstig werkende, toestanden, die in onze oostindische koloniën, en vooral op Java, bestaan. Bij de regering, sedert jaren, blijkbare stelselloosheid en weifeling, of gebrek aan energie, talent en moed om de beginselen die er nog zijn, op het algemeen beheer, konsekwent, in het belang der algemeene welvaart, toe te passen; — anarchie bij de verschillende takken van bestuur, zoodat de uitvoering van maatregelen afhankelijk is van individuëele meeningen en oogenblikkelijke indrukken der ambtenaren; — belemmeringen zonder tal in de ontwikkeling van landbouw en handel, en van de produktieve

krachten van land en bevolking, die te gelijker tijd verspild worden bij de gedwongene gouvernementskultures en heerendiensten; — willekeur, ten gevolge van dat alles en uit gemis aan wettelijke regelingen, dáár waar nog partikulier kapitaal en nijverheid trachten werkzaam te zijn; — verwaarloozing van talrijke bronnen van volksbestaan, bij fnuiking der welvaart door lasten en pachten; — volledig gemis aan zekerheid van eigendom en van bedrijf en hooge kwellende belastingen op voortbrenging en verbruik; — ziedaar eenige der velerlei omstandigheden die ontwikkeling in den weg staan en verzekerde aanwending van kapitaal in onze indische koloniën schier ondoenlijk, althans moeijelijk, doen zijn. — Wat zullen kredietvereenigingen onder zulke omstandigheden, en de daardoor te weeg gebragte toestanden, vermogen te doen? Zij zullen niet dan met huivering hare kapitalen kunnen aanwenden, en, steeds lettende op de onzekerheid der eindresultaten en de mogelijkheid van verliezen, die niet uit de zaken of ondernemingen zelve ontstaan, zullen zij althans hare kapitalen niet zoo gereedelijk en zoo goedkoop geven als men dat, door konkurrentie van aanbod van kapitaal, kan verwachten en zich door eene premie boven gewone rente trachten te verzekeren. — Kredietvereenigingen zullen dus weldra in denzelfden toestand geraken als tot dusver handelaren en partikulieren, die niet wagen hunne kapitalen onbeperkt in het algemeen verkeer op Java te brengen of te laten. Kredietvereenigingen zijn, ja, het middel om kapitaal op Java te brengen, maar zij zullen slechts voertuigen zijn. Het doel moet zijn om meer kapitaal op Java te vestigen en duurzaam met nut en vruchtbaar te doen werken, en de ware middelen daartoe zijn verbetering en hervorming der tegenwoordige toestanden, opheffing van belemmeringen die ontwikkeling van bedrijf en welvaart, vooral bij de bevolking, tegenwerken; — waarborgen voor het ongehinderd bestaan van handel-, landbouw- en nijverheid-ondernemingen, — en dus, wettelijke regeling van zooveel, wat thans, vooral op Java, zoodanige regeling behoeft, vooral in verband tot de verhouding waarin de regering met hare landbouw- en handels-ondernemingen staat tegenover die van het vrije verkeer, en waarin de bevolking met hare arbeidskrachten, vrijheid van handeling en beweging enz. staat tegenover de regering en industriëelen. En die regelingen, de hervormingen die Indië behoeft voor zijne ontwikkeling, ook in het welbegrepen belang van Nederland, zij zijn slechts door de regering mogelijk; — maar zij zijn dan ook vóór alles noodig om in den ongunstigen toestand, waarin Nederlandsch Indië zich, ook met opzigt tot den geldsomloop, of het gebrek aan omloopend kapitaal, bevindt, verbetering te brengen.

In de zitting van 28 Mei jl. der Tweede Kamer, zeide de minister van koloniën, met het oog op het op Java bestaande gebrek aan kapitaal, dat het zijn eerste werk geweest is om in het bankwezen op Java voorzieningen te brengen en dat er geldelijke ondernemingen tot stand zijn gebragt die kapitalen derwaarts willen zenden. Maar dit is niet genoeg. Meer nog dan daaraan moet hij indachtig zijn aan de roeping van het tegenwoordig ministerie voor de bedoelde algemeene regelingen, ook omdat dat ministerie

zijn *raison d'être* heeft in de behoefte die er gevoeld is aan hervorming en ontwikkeling, aan werken en handelen. Het vertrouwen daarop heeft de kredietvereenigingen doen ontstaan in het belang der koloniën; — hare werking worde nu ook mogelijk gemaakt en gesteund door werkdadigheid, doortasting en afdoende maatregelen der regering in het geheele stelsel van beheer der koloniën.

Eene tweede opmerking geldt de oorzaak van het wegvloeijen van het zilvergeld op Java, en in verband daarmede van de telkens terugkeerende schaarschte aan geld. De Nieuwe Rotterdamsche Courant geeft toe aan de daarvan door den hoogleeraar Vissering gegeven verklaringen, die ook wij beamen, maar vraagt toch of zijne bewering juist is dat de groote aanvoeren van specie door het gouvernement op Java daarop geen invloed uitoefenen? Derhalve adhesie van de redaktie aan de opinie van hen, die in de aanvoeren eene voorname oorzaak zien van het wegvloeijen van het zilver en van overvoerdheid van specie door het gouvernement spreken. Na al hetgeen wij daartegen reeds in een over dit onderwerp in de Junij-aflevering van het Tijdschrift van Nederlandsch Indië geplaatst artikel hebben gezegd, en waarin wij ons met genoegen door de beschouwingen van den hoogleeraar Vissering zien gesteund, achten wij het van belang, op nieuw op dat denkbeeld van overvoerdheid te wijzen als eene dwaling, die niet mag blijven bestaan, omdat men daarmede tevens wil trachten de regering af te brengen van het eenige rationeele middel, dat haar, buiten den verkoop van gouvernements produkten op Java, ten dienste staat om te voorzien in de behoefte der gouvernements kassen, en haar leiden wil tot het ruimer gebruik maken van het middel tot afgifte van wissels, dat juist als onraadzaam voor de algemeene geldmarkt en onaannemelijk voor het gouvernement beschouwd moet worden.

Ook nu zien wij toch de wisselafgifte der regering door de Nieuwe Rotterdamsche Courant als het ware aangeprezen als middel om ook het wegvloeijen van het zilver te *voorkomen*. Wanneer de wisselkoers aantoont dat het meer in het voordeel der regering is om wissels te verkoopen dan geld van Europa te ontbieden, en daaruit blijkt dat er op dat oogenblik geen gebrek aan numerair is (zou de betaling dan juist in specie geschieden?) dan zou, volgens de meening der N. R. C., de regering, bij verkoop van wissels, met het geld dat zij daarvoor ontvangt, haar betalingen doen en dus het numerair, dat zij door dien wisselverkoop aan de markt onttrekt, haar aan de andere zijde door die betalingen weder teruggegeven worden. De N. R. C. stelt zich dus blijkbaar een toestand voor, waarbij slechts van specie sprake is, en het numerair zoo geregeld en afgebakend omloopt, dat het als het ware in een cirkel blijft draaijen zonder regts of links te kunnen ontwijken of afgetrokken te kunnen worden. Wij achten het overbodig over zoodanige voorstelling eene uitspraak te doen, en willen ons slechts bepalen tot de verklaring, dat wisselafgifte der regering de daarvan op die wijze verwachte uitwerking niet hebben zal. Men is het eens dat de waarde van het zilvergeld, verhoogd met de kosten van aanvoer, den norm

moet aangeven voor den koers van den wissel van Java op Europa. Men is het eens dat de regering goedkooper dan ieder ander specie op Java kan aanvoeren en dus daarmede in hare geldelijke behoeften kan voorzien beneden den normalen wisselkoers. De regering zal dus alleen dan tot afgifte van wissels moeten overgaan, wanneer de koers van den wissel gelijk is aan of lager is dan het kostende *harer* specie-aanvoeren. Maar in dit geval zal de koers voor elken anderen trekker of verkooper van wissels voordeelig zijn en het gevolg daarvan zal wezen: aanvoer van wissels van de naburige markten, waar de koers in den regel nadeeliger dan op Java staat; en met die wissels, of ook door plaatselijke afgifte, spekulatie tot verkoop van wissels, tegen specie-inkoop, die dan met voordeel wordt uitgevoerd als het rendement dier wissels, zoo als die spekulatie tot dusver steeds plaats had, wanneer de koers op Java beneden den norm daalt, en door de indische regering in de hand werd gewerkt door het drukken van den koers, zelfs tot beneden pari, waarvan zij gelukkig eindelijk in de laatste maanden is teruggekomen.

Die wisselafgifte zou dus, in de stelling der Nieuwe Rotterdamsche Courant, volstrekt niet baten om de zilveren specie in de kolonie te houden. Integendeel zou die, eer dan nut aan te brengen, slechts strekken om de verstoringen in de wisselmarkt te voeden. Zoolang dus het gouvernement, als een gevolg van het stelsel van konsignatie der produkten naar Nederland, in de behoefte of het tekort zijner indische kassen, door den omweg van Nederland moet voorzien, blijven wij wisselafgifte als het middel tot die voorziening achterstellen bij de uitzending van specie, ook in het belang van zekerheid voor de regering, gelijk wij zulks in het boven bedoeld artikel van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië hebben aangetoond.

's Hage, *September* 1863. T. F. S.

Het budget der eeredienst in Nederlandsch Indië.

Aan de stukken over de begrooting van Nederlandsch Indië voor 1862; medegedeeld in de Staats-Courant (Bijblad p. 1577 en v.v.), ontleenen wij de volgende cijfers, welke ruime stof tot nadenken opleveren.

Voor de christelijke en inlandsche eeredienst is voor genoemd jaar uitgetrokken een bedrag van *f* 423,765, t. w. voor de

Christelijke eeredienst	*f* 434,404
Inlandsche eeredienst	- 10,539

Voor de Inlandsche eeredienst alzoo *f* 423,765 minder dan voor de Christelijke.

De begrooting voor de *christelijke* eeredienst is verdeeld in de volgende posten:

1.	Traktement aan den adjunkt-sekretaris bij het bestuur over de protestantsche kerk in Nederlandsch Indië, klerken en mindere personen	*f*	3,120.—
2.	Schrijfbehoeften ten dienste van het bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch Indië. . . .	-	180.—
3.	Traktementen aan predikanten en veldpredikers . . .	-	164,400.—
4.	Traktementen aan roomsch-katholieke geestelijken . .	-	64,800.—
5.	Indemniteiten voor huishuur aan predikanten en veldpredikers	-	35,040.—
6.	Indemniteiten voor huishuur aan roomsch-katholieke geestelijken	-	10,560.—
7.	Traktementsverhoogingen, gratifikatiën en toelagen aan gehuwden en kindergelden	-	70,000.—
8.	Reiskosten van predikanten, r. k. geestelijken, ouderlingen, enz.	-	22,045.—
9.	Traktementen en toelagen aan zendelingen en zendelingleeraars	-	34,240.—
10.	Traktementsverhooging aan zendelingen.	-	960.—
11.	Reis- en transportkosten van zendelingen en indemniteiten voor huishuur	-	2,200.—
12.	Subsidiën aan kerkfondsen ter bezoldiging van kerkelijke bedienden	-	17,779.—
13.	Bijdragen in de kosten van openbare christelijke eeredienst op plaatsen waar van gouvernementswege blijvend geestelijken bescheiden en bezoldigd worden .	-	4,000.—
14.	Kosten van de kommissie voor de zaken der protestantsche kerken in Oost- en West-Indië (deze post sedert vervallen en de voorziening op andere wijze geregeld)	-	1,000.—
15.	Fourrage, vivres en indemniteiten aan veldpredikers .	-	2,960.—
	Totaal . . .	*f*	433,304.—

De begrooting voor de *inlandsche* eeredienst is gesplitst in de twee volgende posten:

1.	Traktementen en toelagen aan inlandsche priesters en tegemoetkoming in het onderhoud van graven. . . .	*f*	6,039.—
2.	Voor daarstelling en reparatie van mohammedaansche tempels in de hoofdnegorijen der respektieve residentiën op Java	-	4,500.—
	Totaal . . .	*f*	10,539.—

De suikerregeling en de kultuurregeling.

In de jongste algemeene vergadering van het Indisch Genootschap, gehouden den 21sten Oktober, zijn eenige belangrijke onderwerpen aan de orde geweest.

De bij koninklijk besluit vastgestelde regeling voor de gouvernements suikerkultuur maakte in de eerste plaats een punt van behandeling uit. Aan de vergadering werd voorlezing gedaan van eene memorie, opgesteld door den heer Millard (die door ongesteldheid verhinderd was ter vergadering op te komen), in welk stuk de regeling uitvoerig werd besproken en waarvan de konklusie was: „dat de nieuwe suikerregeling beantwoordt aan het doel om die ondernemingen, welke in nood verkeerden, daaruit te redden; — dat de belangen der bevolking daarbij in het oog zijn gehouden; — dat het aangenomen beginsel van een vast quantum allezins toejuiching verdient en eene krachtige impulsie aan de produktie zal geven, — en eindelijk, dat de regering, als eenmaal beslist is welk beginsel bij de wet op de kultuuraangelegenheden zal zegevieren, als daarin de kiem mogt worden gelegd van den overgang tot vrije kultuur, nog de gelegenheid kan aangrijpen om zoodanig beginsel ook op de bestaande kontrakten toe te passen." Ook een ander lid, de heer von Oven, deelde zijne beschouwingen over die regeling mede, meer in het bijzonder wijzende op den toestand der suikerkultuur in den oosthoek van Java en de uitkomsten die aldaar van de nieuwe regeling zijn te wachten. — Na kennisname van deze twee stukken oordeelde de vergadering het noodig, de verdere behandeling van dit onderwerp tot eene volgende bijeenkomst te verdagen, ten einde de leden in de gelegenheid te stellen nader van den inhoud der gedane mededeelingen kennis te nemen.

Ook over het tweede punt: de behoefte aan regeling der kultuur-aangelegenheden, werden, door de heeren Schill en van Soest, zeer belangrijke beschouwingen medegedeeld, zoowel om de dringende behoefte aan eene wettelijke regeling te betoogen, als om eenige punten op te geven, die den grondslag van zoodanige wettelijke regeling zouden moeten uitmaken. — Na eene korte diskussie, meer bijzonder over de vraag of het noodzakelijk moet geacht worden dat 'thans nog het ontwerp van wet tot regeling der kultuur-aangelegenheden naar Indië worde gezonden om konsideratie en advies, werd door de vergadering de verklaring afgelegd dat er noodzakelijkheid bestaat voor *spoedige* regeling van de kultuur-aangelegenheden.

In den aanvang der zitting werd door een der leden het genootschap als geschenk aangeboden eene reeks kaarten, voorstellende het ten uitvoer leggen der spoorweg-koncessie; aangevraagd door de heeren Banck c. s. — In den geleidenden brief werd voorgesteld het onderwerp van den aanleg van spoorwegen op Java op nieuw tot een punt van behandeling te maken op de algemeene vergaderingen van het Genootschap, na de wijziging die door de heeren Banck c. s. in hun aanvraag om koncessie is gebragt.

De verschillende in deze vergadering voorgedragen memoriën en het verslag der daarover gehouden beraadslagingen zullen in een volgend nommer van dit tijdschrift worden medegedeeld.

Nieuwe stemmen uit Indië.

Wat voorspeld was is gebeurd.

Indië, waar, nog kort geleden, stem op stem zich verhief van misnoegdheid en van wantrouwen op het moederland, het uit thans ontboezemingen van deelneming en dankbaarheid na kennisneming van het eenvoudig feit eener beperkte spoorweg-koncessie en van het blijk van huldiging door de meerderheid der volksvertegenwoordiging van eene liberale koloniale staatkunde, gegeven in de jongste aanneming der begrooting van het departement van koloniën.

Daarin ligt een nieuw bewijs van den echt nederlandschen geest, in Nederlandsch Indië heerschende. Iedere daad van belangstelling in Indië, van de natie, van de vertegenwoordiging of van de regering hier te lande uitgegaan, vindt daar open harten en dankbare erkenning, en men heeft thans weder gezien hoe zich die dankbaarheid met geestdrift heeft geuit. In Julij zeide ik: „de kreten van dankbaarheid en liefde uit Indië zullen niet achterwege blijven", — en zij zijn niet achterwege gebleven.

Intusschen is het te voorzien dat de stemming in Indië, opgewekt door de vooruitzigten, geopend door de handelingen van regering en vertegenwoordiging in Junij en Julij, weder zal verflaauwen, indien op den weg der staatkunde van ontwikkeling voor Indië niet met kracht wordt voortgegaan. En mag al gewezen worden op de afschaffing der vischpacht en van het passenstelsel, als nieuwere verblijdende teekenen in de rigting van vooruitgang, meer afdoende hervormingen blijven even noodzakelijk als gewenscht. Die hervormingen zijn in Indië niet, zelfs niet te midden van de feesten, uit het oog verloren, — en een der meest sprekende terugkaatsingen van den blijvenden wensch daarnaar is nedergelegd in het adres, door alles wat ter hoofdplaatse van Nederlandsch Indië in den handel aanzienlijk is, der Tweede Kamer aangeboden. Dat adres is hoogstmerkwaardig, omdat het bij de stem der dankbaarheid ook die voegt van de groote nog bestaande behoeften, waaraan nog niet is voldaan. Ziehier hoe het adres zich daarover uitlaat.

„Het komt ons voor, dat als het ware een keerpunt in onze koloniale aangelegenheden is ontstaan, het terrein van algemeenheden is verlaten en dat van praktische toepassing van beginselen betreden.

„De wijze waarop door u in de laatste zittingen de koloniale vraagpunten zijn behandeld spiegelt ons voor, de oplossing der groote koloniale vraagstukken, de *zuivering van het kultuurstelsel*, de *regeling der partikuliere kultuurondernemingen bij de wet*, de *herziening van de grondslagen der landrenten*, de regeling of *wederinvoering van het individuëel landbezit bij den*

inlander, terwijl zij ons thans reeds het vooruitzigt heeft geschonken van spoorwegen op Java. Daarvan zal noodwendig het gevolg zijn *verbetering van belangrijke havens en wegen*, en zoodoende zullen alle takken van nijverheid eene onbelemmerde vlugt nemen.

„Wij wenschen geenszins gehouden te worden de denkbeelden te omhelzen, die in eene vergedreven rigting, hetzij in behoudenden of liberalen zin, somtijds in dagbladen of tijdschriften stoutweg worden verklaard te zijn die der publieke opinie, maar wij gevoelen ons veeleer getrokken tot de *bezadigde* rigting, die in uwe Kamer in de laatste tijden heeft getriomfeerd. Wij gevoelen ons daardoor gedrongen, openlijk onze hulde te brengen aan de vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk, welks bloei en welvaart ons even na ter harte liggen als onze eigene belangen."

Men ziet dat adressanten, zich verklarende te behooren tot de *bezadigde rigting*, de wederinvoering en regeling van het individuëel landbezit, de hervorming van het stelsel der landrenten, de wettelijke regeling der partikuliere kultuurondernemingen, enz. niet minder wenschelijk achten dan de tijdschriften en dagbladen die in hun oog niet zoo bezadigd zijn. — Waar de eenstemmigheid van bezadigden en minder bezadigden zoo volkomen is, als zij ten opzigte der bovengenoemde onderwerpen blijkt te wezen, mogen zij een wenk zijn voor eene regering die de ontwikkelingsrigting op koloniaal gebied vertegenwoordigt, die vraagstukken zoo spoedig mogelijk tot eene voldoende oplossing te brengen.

De stemmen, uit den handel in Indië opgegaan, hebben eene bijzondere beteekenis. Zij zijn bovendien niet uitsluitend van den handel, want onder de onderteekenaars vindt men ook den president en direkteuren de Javasche bank en de chefs der indische bankiershuizen of administratie-kantoren. De handels- en bankiershuizen hebben hun grond in de welvaart van Indië en, evenals zij er uit zijn ontsproten, is hun voortbestaan er ook afhankelijk van en hebben *zij* het grootste belang bij den toenemenden welstand en de blijvende rust onder de millioenen bewoners van Indië. De taal der reaktie, die ook ten dezen opzigte het spoor tracht bijster te maken en de partikuliere industrie in Indië afschildert als de sloopster van orde en welvaart, zou te dom zijn, indien zij niet trouweloos ware, dan dat zij ingang zou kunnen vinden bij wie slechts een weinig over de voorwaarden van welvaart en orde nadenken.

Gaarne hechten wij onze deelneming aan de stemmen, uit den handel in Indië opgegaan. In de hulde, aan de vertegenwoordiging gebragt, mogten wij dien vóór wezen, — en voor de oplossing der ter sprake gebragte vraagstukken strijdt dit tijdschrift sedert lang.

Mogten weldra nieuwe stemmen van dank en hulde uit Indië het vaderland bereiken, zonder dat het noodig zij gelijktijdig te wijzen op zooveel wat nog ongedaan gebleven is.

Okt. 1863.

DE

JAVASCHE BANK

OP HET

EINDE VAN 1862 EN IN HET BEGIN VAN 1863.

Toen de javasche bank de beschikking had over 4 millioen middelen bankpapier tegen een maatschappelijk kapitaal van 2 millioen, voorzag zij geruimen tijd in de behoeften van den handel. — Naast haar werd opgerigt de nederlandsch-indische eskompto-maatschappij, en door den toenemenden bloei dier instelling werd langzamerhand het verlangen opgewekt tot uitbreiding van de middelen der javasche bank.

Haar kapitaal werd 4 millioen, hare middelen 10 millioen, en dewijl 1 millioen van haar kapitaal op hypotheek uitstaat, is bij de geheele aanwending van al haar middelen het bankpapier slechts voor 3/10 door specie gedekt.

Toen deze aanzienlijke uitbreiding van de bank plaats greep, was men niet gerust omtrent de toekomst der nederlandsch-indische eskompto-maatschappij. Immers, door de meerdere middelen, waarover de bank nu kon beschikken, zou, naar men verwachtte, de eskompto naar beneden gaan, en der eskompto-maatschappij, — na aftrekking van onvermijdelijke onkosten van beheer en hare beloofde uitkeering van 4 pCt. over de sommen die haar waren toevertrouwd, — slechts een schraal dividend overblijven voor haar aandeelhouders.

Die vrees bleek ongegrond te zijn. Ook na de aanzienlijke uitbreiding van het kapitaal der javasche bank bleef de eskompto-rente dezelfde, en steeg weldra tot 9 pCt.

Ondanks die hooge eskompto waren in het laatst van Oktober 1862 de middelen van de bank uitgeput. De direktie der bank verzocht de regering om hulp en deze werd verleend. De bank erlangde namelijk de toestemming der regering om nog 2 millioen bankpapier uit te geven mits daartegen deponerende 6 ton zilver.

De verhouding van 3 tot 10 bleef aldus bewaard; en de middelen der bank werden met $1^4/_{10}$ millioen vermeerderd *).

De regering stelde echter als voorwaarde, dat de bank haar maatschappelijk kapitaal in het tijdvak van één jaar met 2 millioen zou uitbreiden, zoodat het daarna zou bestaan uit 6 millioen, zonder nogtans te bepalen dat de uitbreiding van het cijfer der emissie naar evenredigheid zou mogen plaats hebben.

Daarvan zou alzoo volgens art. 27 van het oktrooi $1^1/_2$ millioen op hypotheek kunnen worden belegd, terwijl voor de overige $4^1/_2$ millioen de middelen van de javasche bank van 10 tot 12 millioen zouden vermeerderen, zoodat op het einde van 1863 het in omloop gebragte bankpapier niet meer door 3/10 zilver maar door 3/8 gedekt zou zijn. Deze meer soliede verhouding is echter niet in het voordeel der aandeelhouders, want, terwijl de middelen om winst te behalen op die wijze niet in evenredigheid met de beoogde kapitaals-vergrooting toenemen, moet de te maken winst onder meerdere aandeelhouders worden verdeeld.

Eerst dan wanneer aan de bij sommigen bestaande meening wordt toegegeven, dat de verhouding tusschen het in omloop te brengen bankpapier, en het zilver in den kelder der bank nedergelegd, zal of moet zijn als 10 tot 3, dan zullen de winsten der bank, indien het haar mogelijk is al hare middelen aan te wenden, even groot zijn als vroeger.

Wat ons betreft, hetzij de verhouding van het kapitaal der bank tot hare middelen zij als 3 tot 10, of wel als 3 tot 8, wij gelooven dat onder een verstandig beheer de uitkomsten vooreerst dezelfde zullen zijn, want 12 millioen bankpapier zijn, naar, wij vermeenen, ruim toereikend om aan de behoeften, waarin de bank moet voorzien, te voldoen.

Intusschen zal men vragen, hoe is het mogelijk geweest dat eene uitbreiding van kapitaal heeft plaats gehad op eene voorwaarde, waaromtrent regering en direktie der bank elkander niet hebben verstaan?

De geschiedenis daarvan is hoogstwaarschijnlijk aldus:

In de vergadering van aandeelhouders van 24 Februarij 1862 werd besloten het gouvernement te verzoeken de bank te vergunnen haar kapitaal op nieuw uit te breiden. Dat verzoek kwam bij den minister van koloniën, die wel vergunning tot de uitbreiding wilde verleenen, maar uitdrukkelijk verklaarde dat eene daaraan geëvenredigde uitgifte van bankpapier niet kon worden toegestaan. — Deze verklaring van den minister werd hier in het algemeen zeer veroordeeld, maar wat in Junij of Julij der direktie eene voorwaarde toescheen, te dwaas om er zich aan te onderwer-

*) Had bijvoorbeeld de bank op het tijdstip vóór de toestemming een specievoorraad van 11 millioen,

waarvan 8 millioen ter dekking der emissie van 10 millioen,
en 8 " " " " " " 8 " ,

dan wordt de stand der bank, het oogenblik ná de toestemming aldus:

8.6 millioen ter dekking der emissie van 12 millioen,
7.4 " " " " " " 6 "

en verkreeg dus daarmede plotseling 7.4 millioen — 6 millioen, dat is 1.4 millioen middelen om te opereren.

pen, werd reeds in het laatst van Oktober als eene heilzame uitkomst beschouwd; althans heeft de direktie, op zijn minst genomen, in de vreugde over de haar toegestane buitengewone gunst, die voorwaarde over het hoofd gezien. — Mogt de direktie die voorwaarde vergeten of gedacht hebben, dat hare vertoogen, daartegen reeds vroeger ingediend, haar ter zijde had doen stellen, niet alzoo de leden der hooge regering in deze landen, want een hunner drukte zich in November 1862 aldus uit:

„De moeijelijkheden, waarin de bank is geraakt, hebben haar nu gedwongen om den minister zijn zin te geven."

Zij, die alleen hooge dividenden op het oog hebben, moesten de door den minister gestelde voorwaarden natuurlijk onaannemelijk vinden, maar niet zij, die weten dat eene geprivilegeerde instelling ook verpligtingen jegens het publiek heeft te vervullen.

De vlugt, die de javasche bank in weinige jaren had genomen, had de bezorgdheid gaande gemaakt van het opperbestuur in Nederland, en even als een keizer te Rome in wanhoop uitriep „waar zijn mijne legioenen", kon de minister in zijne bezorgheid uitroepen: „bank, waar zijn uwe millioenen gebleven?"

Inderdaad, in weerwil dat de handel in deze gewesten eene groote uitbreiding *) had ondergaan, kon iemand, die over de operatiën der bank nadacht, er niet gerust op zijn, dat zij hare middelen had aangewend op eene wijze, als de aard harer instelling en de voorschriften van het oktrooi vorderden.

Mogt deze overweging reeds genoegzaam de bezorgdheid van den minister of van zijne raadslieden in Nederland verklaren, ook andere kenteekenen hadden zich opgedaan, dat de direktie der bank zich in handen bevond van mannen, die omtrent financiëele aangelegenheden verkeerde begrippen koesterden. Het voorstel der bank om hier te lande een uitgaand regt te heffen op het zilver, moest den minister een sprekend bewijs daarvan zijn; — en het kon den minister ook niet onbekend wezen, dat ook leden van die direktie behoorden onder hen, die hebben aangeprezen om den zilveren gulden, die voor den omloop in deze landen bestemd is, met 5 ten 100 in gehalte te verminderen.

Ik heb vroeger wel eens getwijfeld of de regeringsleden in deze landen, bij heldere inzigten omtrent het kredietstelsel, de bank vergunning zouden verleend hebben tot de uitgifte van meerdere bankbilletten, welke slechts voor 3/10 in zilver gedekt waren.

Zij konden echter niet vermoeden dat de bank hare middelen ten deele had aangewend op eene wijze, niet strookende met haar oktrooi, en een deel harer biljetten had uitgegeven tegen akkomodatie-papier. De groote schaal toch, waarop zulks had plaats gehad, kwam aan het licht weinige dagen na de toegestane uitbreiding van de middelen der bank. Het vermoeden

*) Hoe de uitbreiding plaats greep beschreef schrijver dezes in November 1862 in het Bataviaasch Handelsblad in een stuk getiteld: De avasche bank en de geldcrisis.

RED.

dat er ook akceptatiën in hare portefeuilles liggen, om den landelijken ondernemer voorschotten te verstrekken, heeft zich echter nog niet bevestigd, maar de regering zou verstandig doën door zich ter zake te laten inlichten.

De bepalingen in het oktrooi beletten welligt dat de regering zich volkomen op de hoogte stelle van hetgeen bij de bank omgaat. Is dit zoo, dan moeten die bepalingen gewijzigd worden, want is mijn vermoeden gegrond, dan werkt de bank nadeelig op het kredietstelsel, en moeten noodzakelijk hare handelingen treurige gevolgen na zich slepen, ja zal zij weldra weder in een toestand geraken als in het jaar 1842.

Het is den mensch niet gegeven om, uit niets, iets te voorschijn te brengen, zoodat, wanneer bankpapier voor 3/10 gedekt door zilver in de wandeling wordt gebragt en daarom in de portefeuille worden ingenomen, akceptiën (van akkomodatie-papier willen wij niet meer spreken) welker voldoening afhankelijk is van goede of kwade oogsten, de bank handelingen verrigt, die niet alleen in haar oktrooi zijn verboden, maar, als zijnde in strijd met den aard der dingen, noodlottig op de maatschappij moeten terugwerken.

De geheiligde uitdrukking waarop voorschot door derden aan landelijke ondernemingen wordt verstrekt: „bankrente" (met kommissie en ontvangst van het produkt in konsignatie), bevestigt, naar mijne meening, het vermoeden dat de bank van deze handeling niet is vrijgebleven.

In die uitdrukking ligt het bewijs, dat de geldschieter er op rekent, dat hij, als zijne middelen tot het geven van de beloofde voorschotten zijn uitgeput, zijn toevlugt tot de bank zal kunnen nemen.

Het is bekend, dat de rente, gevorderd van geld, voorgeschoten op zuiver handelspapier in Europa, in gewone tijden het laagste staat. Wanneer het kredietstelsel in deze landen goed begrepen zal worden en men zich gedragen zal naar de wetten waardoor dat beheerscht wordt, zal hetzelfde verschijnsel zich voordoen en dezelfde verhouding plaats grijpen als in Holland, waar, volgens de opgave in het Nederlandsch Jaarboekje, het hypothecair kapitaal 5 ten 100 maakt, en de eskompto gewoonlijk 3 à $3^1/_2$ pCt. bedraagt.

Men zal het aldus geen gewaagde voorspelling kunnen noemen dat, bij een goed beheer der bank — tijden van krisis uitgezonderd —, het hypothecair kapitaal alhier 7 à $7^1/_2$ pCt. zal kunnen maken, terwijl de eskompto op 5 pCt. en op vendu-akceptatiën als vroeger, tot 4 pCt. zal kunnen dalen *).

De bank mag in geen geval landelijke ondernemingen met bedrijfskapitaal te hulp komen; — zij mag geen vlottend kapitaal tot bedrijfskapitaal maken, en waarom niet? —

Hare betaalmiddelen zijn slechts voor 3/10 door wezenlijke waarde gedek en hare operatiën zouden in dat geval berusten op — weêr en wind.

Dit is niet het geval wanneer de uitgifte harer bankbilletten plaats heeft voor akceptatiën die uit wezenlijke handelsoperatiën zijn ontstaan, omdat alsdan de waarde, waarvoor het bankpapier in omloop wordt gebragt, in-

*) Dit stuk werd geschreven in Mei; — werkelijk is de eskompto op vendu-akceptatiën reeds tot ongeveer $4^1/_2$ pCt gedaald. RED.

derdaad aanwezig is, en eerlang wordt gekonverteerd in wettige betaalmiddelen (guldens), wanneer die koopwaar onder de verbruikers geraakt is.

Het geld, aan landelijke ondernemingen te verstrekken, mag niet genomen worden van het publiek krediet, maar kan alleen verstrekt worden door hen, die zelve de beschikking over kapitalen hebben. Zij geven het dan uit voor hun eigen vóór of nadeel. Niet alzoo de bank, die bij hare hulp slechts 3/10 in wezenlijkheid verstrekt, terwijl zij 7/10 van de hulp ontleent aan het publiek krediet.

Zoodanige verkeerde handelingen moeten noodlottig werken op den gang der zaken, hoe lang ook het kwaad verborgen moge blijven. Zij roepen gewaagde ondernemingen van allerlei aard in het leven en verdrijven daarbij het voor soliede ondernemingen benoodigde bedrijfskapitaal van de markt.

Bij een goed bankbeheer zal het wezenlijke kapitaal, op billijke voorwaarden, zich ten dienste stellen van landbouw en industrie, maar natuurlijk met meer omzigtigheid dan onder eene verkeerde aanwending van het krediet plaats heeft.

De eskompto-maatschappij, de oost-indische maatschappij van administratie en lijfrente, de waarborg-maatschappij, de bankiershuizen (hier administratie-kantoren genaamd,) zullen dan eene nieuwe en zekere toekomst te gemoet gaan. — Zij zullen ophouden te eskompteren, en hunne middelen dienstbaar stellen voor hen, die waarden willen scheppen, terwijl de bank, en het geld dat nog geen plaatsing heeft erlangd, even als in Europa, zal worden voorgeschoten op waarden die reeds bestaan.

Men heeft de bemerking gemaakt dat, rondom ons, te Singapoer, op Mauritius, misschien ook in Britsch Indië, de eskompto hooger staat dan de rente van het hypothecair kapitaal. Dit verzwakt echter in geenen deele ons betoog, zoo lang niet onze twijfel is opgeheven dat ook in die landen de wetten welke het kredietstelsel beheerschen, even als tot dus verre op Java plaats heeft, worden verkracht.

Thans heeft de bank, blijkens den door haar openbaar gemaakten staat, ongeveer 3 millioen aan bankbiljetten voor operaties beschikbaar, terwijl de kassen der eskompto- en assurantie-maatschappijen, zijn wij goed ingelicht, mede zijn gevuld.

Het kan dan ook geene bevreemding wekken dat zich hier en daar stemmen verheffen tegen vasthouden van de eskompto op 9 pCt.

Dat de javasche bank zich niet haast daaraan gehoor te geven willen wij niet veroordeelen, want indien de direktie der bank thans den goeden weg zal inslaan, is het misschien noodig, dat zij vooreerst niet het sein tot vermindering van de eskompto geeft. Toch kan het zijn nut hebben de voorstelling te bestrijden die zegt, dat eene verlaging der eskompto toch geen meerdere uitzetting van gelden zou ten gevolge hebben.

Ook hierin geldt de wet van vraag en aanbod.

Hoe klein ook de maatschappij alhier moge zijn, en daardoor afspraak tusschen de verschillende assurantie-maatschappijen en andere instellingen, die gelden ter eskomptering beheeren, de eskompto op 9 pCt. zou kunnen

handhaven, spreekt het van zelf, dat de vraag naar geld minder zal zijn, dan wanneer de eskompto lager werd gesteld.

Het spreekt mede van zelf dat een handelshuis, een eskomptabel effekt in portefeuille hebbende, zulks welligt bij een lager eskompto te gelde zal trachten te maken wanneer het daardoor tevens zich de middelen verschaffen kan om zich van andere duurdere verbindtenissen te ontslaan. Het vasthouden van de eskompto op 9 pCt. wanneer de voorraad der kassen groot is, is evenzeer te veroordeelen als dat cijfer niet te overschrijden — dat is de eskompto te brengen op 10, 11 enz., — als de voorraad bijna geheel is uitgeput. — Ware de bestreden voorstelling juist, dan zouden zij, die volle kassen te beheeren hebben, ook nu kunnen afspreken om thans de eskompto bijvoorbeeld op 12 pCt. te stellen.

Tot dusverre heeft men zich ter zake gerigt naar de javasche bank. Wanneer die bank eene toekomst te gemoet gaat, welke wij haar en den handel toewenschen, dan zal ook die angstvalligheid, om ter zake het initiatief der bank af te wachten, ophouden te bestaan.

De dwalingen die hier op het gebied van het kredietstelsel hebben bestaan, en onberekenbare schade aan de algemeene welvaart hebben veroorzaakt, zullen langzamerhand, hopen wij, voor betere begrippen plaats maken, — en het is onze bedoeling, door de openbaarmaking van het bovenstaande, daartoe mede te werken.

BATAVIA
Mei 1263.

G. A DE LANGE.

INDISCH GENOOTSCHAP.

ALGEMEENE VERGADERING VAN 21 OKTOBER 1863.

Regeling der gouvernements-suikerkultuur. — De behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden.

Voorzitter: de heer Mr. G. M. van der Linden.

De Voorzitter deelt mede:

1°. Dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen: de heeren A. W. P. Verkerk Pistorius te Delft; J. F. Zijlker, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Nieuw-Beerta; en Mr. H. J. A. Raedt van Oldenbarnevelt, substituut-officier bij de arrondissements-regtbank te 's Gravenhage.

2°. Dat onslag is genomen door de heeren D. Hartevelt te Leiden en J. Douwes Dekker op Java.

3°. Dat door den heer Mr. Th. van Stolk het Genootschap is aangeboden eene reeks kaarten, voorstellende het ten uitvoer leggen der koncessie voor den aanleg op Java van verschillende spoorweglijnen, aangevraagd door de heeren Banck c. s.

De geleidende missive is van den volgenden inhoud:

„*Aan het bestuur van het Indisch Genootschap.*

„'s Gravenhage 21 Oktober 1863.

„Mijne Heeren!

„Meermalen heeft de aanleg van stoomspoorwegvervoer op Java een onderwerp van behandeling uitgemaakt in den boezem van het Indisch Genootschap.

„De leden zullen het met mij eens zijn dat de koncessie Samarang-Vorstenlanden slechts voor een klein deel voorziet in de behoefte van Java aan dit verbeterd middel van vervoer.

„Ik vlei mij alzoo aan het Genootschap een aangenaam geschenk te doen door het aanbieden eener reeks kaarten, voorstellende het ten uitvoer leggen der koncessie, aangevraagd door de heeren Banck c. s.

„Die heeren hebben — zoo als blijkt uit de tabel I — onmiddellijk na de koninklijke bekrachtiging der koncessie, door den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië aan de heeren Poolman c. s. verleend, eene gewijzigde aanvraag ingediend, bij den indischen landvoogd, waarbij eene verbinding Pasoeroean-Malang-Modjokerto in de plaats wordt gesteld der lijn Samarang-Vorstenlanden.

„Eene naauwkeurige kennisneming dezer kaarten met tabellen zal, naar mijne overtuiging, helder doen uitkomen dat deze aanvraag met bijzonder veel zorg en groote zaakkennis is ontworpen.

„Het Genootschap stelt zich voornamelijk ten doel het bevorderen der belangen van Java, zoo naauw aan die van Nederland verwant; mitsdien heb ik de eer voor te stellen op de eerstvolgende vergadering van het Genootschap, de gewijzigde aanvrage der heeren Banck c. s., zooals die in deze kaarten met tabellen wordt toegelicht, tot een bepaald onderwerp van beschouwing te maken.

„Ter waardering dezer aanvrage wensch ik bij deze gelegenheid nog de aandacht der leden te vestigen op eenige bijzonderheden dezer onderneming.

„1°. De heeren Banck c. s. zullen zonder aarzelen genoegen nemen met iedere door de regering te verlangen wijziging der voorgedragen voorwaarden, die moet strekken om den staat te verzekeren, dat koncessionarissen geheel en al aan hunne verpligtingen voldoen en alzoo alle te koncederen werken binnen den overeen te komen tijd uitvoeren zullen.

„2°. Terwijl aan de koncessie Samarang-Vorstenlanden is toegekend *f* 630.000 rente-waarborg jaarlijks over 175 mijlen, dus per mijl *f* 3.600, verlangt de vereeniging Banck c. s. over 1065 mijlen *f* 1.250.000, dus slechts *f* 1175 per mijl.

„3°. Acht de regering den omvang der aanvraag te groot, de heeren Banck c. s. zullen er niet tegen hebben dat er uit geligt worde de verbinding:

Bandjar	met	Bandong	lang	125	mijlen.
Poerworedjo	„	Djokjokarta	„	70	„
Soekawati-wetan	„	Ngawi	„	60	„
Ngawi	„	Kediri	„	100	„
				355	mijlen.

In dat geval zal de rente-waarborg, dien zij verlangen, desniettemin slechts *f* 1760 per mijl bedragen.

„4°. Blijft de regering bij het stelsel van partiële en geisoleerde koncessiën, de vereeniging Banck c. s. zal genegen zijn de enkele verbinding Batavia-Buitenzorg-Bandong te ondernemen, en wel met evenredig minder rente-waarborg per mijl dan voor de lijn Samarang-Vorstenlanden is ver-

leend naarmate hun voorkeur wordt toegekend voor de lijn Bandjar-Tjilatjap-Poerworedjo en voor de lijn Kediri-Soerabaya, Modjokerto-Pasoeroean-Malang.

„Aanvaardt, mijne heeren, de verzekering mijner hoogachting.

„(*Get.*) TH. VAN STOLK." *)

Aan de orde is de behandeling van:

I. *De regeling der gouvernements-suikerkultuur.*

De Voorzitter. Het bestuur heeft gemeend eenige onderwerpen van aktuëel belang voor dezen avond aan de orde te moeten stellen en als zoo-

---

*) De heer van Stolk heeft later nog aan het bestuur de volgende missive toegezonden:

„'s Gravenhage 27 Oktober 1863.

„*Aan het Bestuur van het Indisch Genootschap.*

„Mijne Heeren!

„Om misverstand te voorkomen omtrent de juiste bedoeling der laatste zinsnede van mijn schrijven van 21 Oktober, wenschte ik het volgende er nog aan toe te voegen:

„Door de heeren Banck c. s. wordt de lengte der lijn Batavia-Buitenzorg-Bandong geraamd te zullen beloopen 200 mijlen, waarvan één vierde heuvelachtig, twee vierde bergachtig en één vierde zeer moeijelijk terrein; alzoo, volgens tabel II der reeks kaarten

50	mijlen	tegen *f*	75,000.00	per mijl.
100	„	„	- 100,000.00	„ „
50	„	„	- 190,000.00	„ „
		gemiddeld *f*	116,250.00	per mijl

dat is *f* 23,250,000.00 voor kosten van aanleg en rollend materiëel voor de geheele baan.

„Evenredig aan de lijn Samarang-Vorstenlanden, waaraan is toegekend *f* 630,000.00 rente-waarborg voor *f* 14,000,000.00 kosten van aanleg en rollend materiëel, zal de rente-waarborg voor de lijn Batavia-Buitenzorg-Bandong mitsdien behooren te bedragen *f* 1,046,250.00 gelijk aan *f* 5,230.00 per mijl.

„De heeren Banck c. s. nu zijn bereid het bedrag van dezen rente-waarborg te verminderen, naarmate hun voorkeur wordt ingewilligd voor eene lijn Bandjar-Tjilatjap-Poerworedjo en voor eene lijn Kediri-Soerabaya, met een zijtak uit Modjokerto naar Pasoeroean-Malang.

„Met de meeste hoogachting teekent zich

„UEd. Dw. Dienaar.

(*Get.*) TH. VAN STOLK."

danig is in de eerste plaats op het oproepings-biljet genoemd de regeling der gouvernements-suikerkultuur, naar aanleiding van het onlangs deswege uitgevaardigd koninklijk besluit van 20 Julij jl. Het bestuur heeft mededeeling ontvangen dat een der leden van het Genootschap, de heer Millard, het voornemen had, als inleiding voor onze beraadslaging, eenige beschouwingen over die regeling mede te deelen. De heer Millard is evenwel door ongesteldheid verhinderd hier tegenwoordig te zijn. Wij zouden ons dus van de kennisneming zijner beschouwingen verstoken zien, ware het niet dat hij ons zijne memorie had toegezonden.

Aan de vergadering wordt daarop voorlezing gedaan, van de volgende door den heer Millard ingezonden

Nota over de suikerregeling.

Er zijn weinige onderwerpen, die, in de laatste jaren, meer de aandacht hebben gaande gemaakt van het klein gedeelte van ons klein nederlandsch publiek, dat eenig belang stelt in koloniale aangelegenheden, dan de suikerkultuur en de suikerkontrakten op Java.

Niet alleen, misschien niet zoozeer, omdat daarbij betrokken is het belang van een honderdtal aanzienlijke etablissementen, van een nog grooter getal gezinnen, zoowel in Indië als in Nederland, van handel en scheepvaart in beide landen, maar ook omdat die suikerkultuur zulk een gewigtig bestanddeel uitmaakt van het, door den een zoo hoog geprezen, door den ander streng veroordeeld, kultuurstelsel.

Wij mogen het daarom eene gelukkige keuze noemen, dat het bestuur van het Indisch Genootschap dit onderwerp ter behandeling in deze vergadering heeft aan de orde gesteld.

Indien het mij niet aan tijd en gelegenheid ontbrak dan zoude ik gaarne met u de geschiedenis van de gouvernements-suikerkultuur en van de suikerkontrakten doorloopen. Wij zouden dan haren oorsprong, dertig jaren geleden, opgespoord hebben in de sedert zoo gewijzigde regeling van den kommissaris-generaal van den Bosch, — wij zouden de belangrijke wijzigingen in den loop des tijds hebben gekenschetst en daaruit geleerd hebben, dat wat in den aanvang ter naauwernood aanneembaar scheen, thans is geworden voor velen een begeerlijk goed.

De gebrekkige pelmolen zouden wij zien vervangen door de kracht van den stoom, nederige werkplaatsen door kostbare fabrieken. Wij zouden gelegenheid hebben, het te waarderen hoe wetenschappelijke uitvindingen hare toepassingen vonden en de suikeruitvoer gestegen is van 108,000 pik. in 1830 tot 1,764,505 in 1859.

Welken invloed die uitkomsten hebben gehad op het lot en de huishoudelijke instellingen der bevolking, op de inkomsten van den staat, op den toestand der industriëelen; hoe daardoor vele rijke bronnen voor den handel en de scheepvaart werden geopend — het is overbodig dien aan te toonen; want wie zal die uitkomsten miskennen?

Maar al laat de tijd, voor heden avond beschikbaar, geene ruimte over, voor zulk een overzigt, hoe belangrijk ook, ik mag u toch wijzen op een keerpunt in de geschiedenis der suikerkultuur of liever der daaraan verbonden suikerkontrakten, — ik bedoel het tijdstip, waarop 's lands vertegenwoordiging meer bijzondere aandacht wijdde aan dien tak van het kultuurstelsel. Het denkbeeld van de uitbesteding der kontrakten, uitgelokt door de voorstelling van onregtmatig verleende gunsten en privilegiën won veld en men drong aan op eene wettelijke regeling van deze en dergelijke kontrakten —, terwijl vervolgens een hoogst belangrijk werk, de bekende suiker-enquête, tot stand kwam, waaruit zooveel leerzaams te putten is, en die over zoo menig punt der javaansche huishouding een helder licht heeft verspreid.

Inmiddels gingen gedurende die beraadslagingen en dat onderzoek vele jaren verloren voor de ontwikkeling der suiker-industrie. De onzekerheid der toekomst, de uiteenloopende zienswijzen, de weifeling der regering hielden met loodzware hand de vlugt dier industrie tegen.

Eene langdurige periode van stilstand was ingetreden, totdat eindelijk in 1860 werden afgekondigd de algemeene grondslagen, naar welke de gouvernements suikerkultuur, alsmede de fabriekatie van suiker op Java, in stand zou worden gehouden.

Ik ga thans voorbij hoe die grondslagen eenen strijd uitlokten van de zijde der voorstanders van wettelijke regeling, hoe aan den eenen kant zij werden voorgesteld als uitsluitend het belang der kontraktanten in het oog te houden, ten nadeele van dat van den staat, en weinig een beginsel van overgang of voorbereiding tot vrije ontwikkeling te huldigen; hoe zij aan den anderen kant in Indië zelf, bij de ondernemers weinig bijval vonden; vooral toen later bleek, dat de regering, buiten weten der kontraktanten bij beschikkingen, die nooit zijn openbaar gemaakt en die eerst na hunne toetreding ter hunner kennis kwamen eenige belangrijke voorwaarden had teruggetrokken. Door den drang van omstandigheden zich onderwerpende, bleven kontraktanten de hoop vestigen op gunstiger inzigten en op eene regeling in het moederland. Dat vertrouwen is niet beschaamd.

Ter naauwernood is eene enkele stem opgegaan om die grondslagen te behouden. Algemeen is erkend, dat het verlaten van een heilzaam beginsel, dat van een vast kwantum van levering aan het gouvernement — die hefboom van het eigenbelang, om door het aanwenden van alle middelen en het inspannen van alle krachten, in *aller* belang der voortbrenging eene magtige impulsie te geven — de grondoorzaak is geweest der beduchtheid voor eenen onrustwekkenden achteruitgang, dreigende met het verlies van aanzienlijke kapitalen, den ondergang van talrijke ondernemers en de verkorting der belangen van de bevolking en van den staat.

Wij weten, mijne heeren, dat de tegenwoordige minister van koloniën, de bedenkingen van velerlei aard beamende; gehoor gevende aan de onderscheiden vertoogen tegen de algemeene grondslagen ingebragt en de inspraak volgende eener reeds vroeger gevestigde en in 's lands vergaderzaal meermalen

geuite overtuiging, het koninklijk besluit van 20 Julij jl. provoceerde, waarbij in vorm en inhoud de voorschriften omtrent de gouvernements suikerkultuur zijn gewijzigd.

Zullen die wijzigingen aan de verwachting beantwoorden? Brengen zij die levenskracht aan, die voor den bloei der suikerkultuur onmisbaar is; ligt daarin de kiem eener ontwikkeling, die als eindresultaat, eenmaal belooft eene zelfstandigheid, welke den dwang en de regeringsleiding zou kunnen ontberen? Of is de nieuwe regeling slechts een tijdelijke maatregel door den nood geboden en door den band der reeds aangegane overeenkomsten onvermijdelijk; maar die desniettemin den weg openlaat om na het beslechten van den zoolang gevoerden strijd over het als rigtsnoer aan te nemen beginsel bij de landbouwondernemingen, met onderling goedvinden van alle partijen, ook op het bestaande toe te passen, zoo dit noodig en nuttig wordt geoordeeld? En eindelijk, welke verwachting wekt deze laatste regeling op, ten aanzien eener uitbreiding der suikerkultuur; waarvoor zij zoo vatbaar is, vooral in verhouding tot andere suikervoortbrengende koloniën?

Ziedaar eenige vraagpunten, die, vergis ik mij niet, de hoofdelementen onzer diskussie zullen kunnen uitmaken; nuttiger dan eene eenvoudige onvruchtbare analyse der nieuwe regeling in al hare bijzonderheden.

Indien het mij vergund zij de vergadering voor te gaan met eenige beschouwingen of opmerkingen, dan wensch ik mij tot die hoofdpunten te bepalen.

Het indisch regeringsreglement gebiedt, dat zooveel doenlijk opgeheven worden de bezwaren, die na een opzettelijk onderzoek mogten bevonden worden, ten aanzien der kultures te bestaan. Dat onderzoek, wat de suikerkultuur betreft, heeft plaats gehad en die bezwaren zijn bekend gemaakt.

Vooreerst het gebruik van meer dan een vijfde der dessagronden en het aanwijzen van vreemde gronden, vaak op verren afstand in ruil, zonder toestemming der bevolking; het ontnemen aan den individuëelen grondbezitter van een gedeelte van zijn eigendom, dat voor hem dan, ten behoeve der suikerkultuur verloren gaat; wijders de beschikking over het bevloeijingswater waar dit noodig is voor de tweede gewassen der bevolking; de betaling door de suikerrietplantende dessa's van hoogere landrenten dan bij de rijstteelt; en eindelijk het vorderen van heerendiensten van dat deel der bevolking, hetwelk geen aandeel in de gemeenschappelijke velden heeft.

Er is bovendien geschreven in het regeringsreglement, dat de beschikking over de gronden en de verdeeling van den arbeid der bevolking zal geschieden met billijkheid en met eerbiediging van bestaande regten en gebruiken. De wetgever moge onbekend zijn geweest met den waren toestand der suikerkultuur, hij moge niet berekend hebben de gevolgen van zijne verordeningen, — het onderzoek, waarvan ik gewaagde, heeft aan den dag gebragt, dat die toestand onwederlegbaar inbreuk maakt op de wettelijke voorschriften, zoodat het zelfs niet noodig is den nadeeligen invloed van den arbeid op grooten afstand, van den ruil van gronden van de eene dessa op de an-

dere, meer te onderzoeken. Zij zijn trouwens met volkomene juistheid opgenomen in de memorie van toelichting onlangs door den minister van koloniën den Staten-Generaal aangeboden. Het is genoeg dat de wet duidelijk spreekt of zij moet op geoorloofde wijze worden ingetrokken; maar hiertegen verzet zich de billijkheid en het regt en de gansche bedoeling der wet, om langs den weg, door haar aangewezen, de noodzakelijkheid van den dwang op te heffen.

Laat ons dan het koninklijk besluit opslaan of wij daarin vinden de toepassing dier wettelijke voorschriften.

Uitdrukkelijk zegt artikel 4: ten behoeve der suikerkultuur geschiedt de aanplant dessa's gewijze. Maar bij vernieuwing van de bestaande kontrakten kan van dezen regel worden afgeweken. Die uitzondering was inderdaad onvermijdelijk, want bij verreweg de meeste fabrieken geschiedt die aanplant niet dessa'sgewijze en eene onbepaalde toepassing zou in de meeste gevallen eene inkrimping van die aanplantingen, waartoe het opperbestuur zelf toch wel niet kon overgaan, noodzakelijk hebben gemaakt, want niet alle gronden in de nabijheid der etablissementen of der dessa's zijn geschikt voor de suikerkultuur, en de keuze van de zoodanige, zou ongetwijfeld voor de bevolking meerderen arbeid en mindere belooning ten gevolge hebben. Teregt zegt daarom de memorie van toelichting: „Het ware ongetwijfeld te wenschen dat dit voorschrift ook kon toegepast worden op de ondernemingen, waarvoor verlengingsovereenkomsten op den voet der grondslagen van 1860 zijn aangegaan; maar de regering kan ten aanzien van deze niet eigenmagtig handelen en het moet aan het beleid van het indisch bestuur worden overgelaten om, bij vernieuwing van overeenkomsten volgens art. 3, het kwaad dat nu zal geweerd worden daar, waar de regering vrije hand heeft, langs den weg van minnelijke schikking te verwijderen daar, waar men door kontrakten gebonden is."

Die minnelijke schikking ligt mijns inziens geheel onder bereik van het indisch gouvernement; maar, wij mogen het niet ontveinzen, zij zal misschien gepaard moeten gaan met tijdelijke opofferingen. Misschien zeg ik, want het is niet onwaarschijnlijk, dat die inkrimping van aanplantingen, waar zij noodig mogt zijn, de gelegenheid elders tot nieuwe industrie zal openen, deze welligt de eerste doen opwegen, zoo niet overtreffen, op velden nabij de dessa's gelegen, die vroeger te verafgelegen waren, waarin de regering alzoo eene vergoeding zal vinden voor koncessiën, noodig geworden om het heilzaam beginsel, waarvan ik sprak, toe te passen.

Deze schikkingen zullen geheel afhankelijk zijn van den ernstigen wil der indische regering om dien geest der nieuwe bepalingen na te leven en de bevolking te ontheffen van die bezwaren, welke de suikerkultuur beletten een volkskultuur te doen worden. Wij vooronderstellen dan ook dat het ministerie hierin der indische regering ruime hand heeft gelaten. Wanneer ik daarover hier uitwijd, is het hoofdzakelijk om te doen uitkomen, hoe de regering het in hare magt heeft, om aan regtmatige grieven tegen de kultures in dit opzigt te gemoet te komen.

Ook een ander bezwaar, de beschikking over het water der bevolking voor de bevloeijing harer velden, is weggeruimd. Stoominrigtingen zullen gevorderd worden, waar beschikking over het water schade aan de bevolking zou veroorzaken. Die Indië kent zal weten van welk groot gewigt dit is; het kan niet anders dan toegejuicht worden, dat reeds vroeger daarop gelet en de oprigting van stoommolens, waar zij noodig waren, gevorderd is geworden, hoezeer, in strijd met de algemeene grondslagen van 1860, geheel ten koste van den ondernemer, wiens vertrouwen daardoor in de toezeggingen der regering niet weinig moest geschokt worden. Thans zal de regering die kosten dragen, want zij zullen bij uitbesteding in rekening gebragt worden.

De onregtmatige hoogere heffing van landrente van suikerrietvelden wordt opgeheven. Immers de memorie van toelichting verklaart: „Van den „grond met riet beplant worden de landrenten geheven als van met padi „beplante sawa's."

Ik merk hierbij op, dat het denkbeeld om van die velden geene landrenten te heffen, naar het oorspronkelijk stelsel van den kommissaris-generaal van den Bosch, op een onjuist begrip berust. Volgens dit laatste zou de bevolking ontvangen het meerdere plantloon dan de landrente bedroeg, wat volkomen gelijkstaat met het volle plantloon *minus* die landrente.

Wanneer wij bij de bepalingen, waarvan het nut is aangetoond, nog voegen die, waardoor aan de bevolking een hooger plantloon wordt gewaarborgd, dan zal, mijns inziens, moeten erkend worden, dat bij de nieuwe regeling inderdaad de belangen der bevolking in het oog zijn gehouden, en bovendien niet het minst door een der belangrijkste voorwaarden: het zoo vaak besproken fixum.

Een betoog van het hooge nut van dat vast kwantum zou slechts eene nutttelooze herhaling zijn van al wat zoo vaak is aangetoond, — het is dus overbodig u daarmede thans bezig te houden.

Er is beweerd dat het fixum, op het twee derde der gemiddelde oogsten van drie jaren *vóór* de laatste kontraktsverlenging gesteld, zijne werking zal missen voor ondernemingen, die hare produktie tot eene aanmerkelijke hoogte hebben opgevoerd; niet zoo zeer uit hoofde van het hooger plantloon op zich zelf; maar omdat die ondernemers zich vermoedelijk door de vrees zullen laten terughouden, dat het reeds verkregen hooge produkt geene vooruitzigten op eene vermeerdering oplevert, voldoende om het hoogere plantloon te dekken; en dat zij integendeel veeleer zijn blootgesteld aan tijdelijken teruggang of aan enkele minder gunstige oogsten, die de gedwongen levering bij een vast kwantum, gepaard aan hoogere betaling van plantloon, in nadeeliger verhouding dan thans zoude brengen.

Het is, mijns bedunkens, te voorzien dat dergelijke ondernemingen tot de nieuwe voorwaarden niet zullen toetreden.

Tegen deze bedenking, mijne heeren, kan, naar mijn oordeel niet zonder grond, worden aangevoerd, dat, dewijl die hooge produktie, zoowel den ondernemer voldoende winsten als den planter redelijk loon reeds waarborgt,

voor deze ondernemingen dan ook eene voorziening, voor het grooter getal andere, in het bijzonder in het midden en het westen van Java, zoo dringend vereischt, gelukkig overbodig is; terwijl daarentegen voor de *minst* bevoorregte fabrieken een *minimum* van 12 pikols per bouw is vastgesteld, dat met het vooruitzigt op voordeeliger oogsten, de hoop, minstens zich staande te kunnen houden, zal verlevendigen en bovendien der bevolking eene betere belooning in het verschiet toont.

Het moet echter worden erkend, dat het hooge fixum, waaraan de ondernemingen in den Oosthoek zullen worden onderworpen, waarschijnlijk eene nog grootere vlugt zal tegenhouden, wat zeer zeker te bejammeren zou zijn.

De belooning van den planter te berekenen, naar evenredigheid der opbrengst, tot op zeker minimum, soms onafhankelijk van den arbeid der bevolking, heeft meermalen bedenkingen uitgelokt, die niet ongegrond zijn; maar de bezwaren tegen eene andere regeling zijn, mijns inziens, met juistheid in de Memorie van toelichting teruggegeven, ook vroeger breedvoeriger in eene Memorie van suikerkontraktanten uiteengezet.

Het ware niettemin wenschelijk, dat zoowel in het belang der bevolking als in dat der ondernemers, onder het stelsel van verpligten arbeid, tot een zuiverder maatstaf de toevlugt kon genomen worden, temeer omdat bij de bezwaren, tegen de betaling der grondstof, naarmate van het verkregen produkt, nog een ander kon gevoegd worden, dat minder schijnt te worden opgemerkt en waarin ook het vast kwantum niet kan voorzien en wel dit: dat het afdalend plantloon, thans beperkt tot eene produktie boven 45 pikols per bouw, den ondernemer steeds zal aansporen om door hoogere kwaliteit dan anders zijn belang zou vorderen, de plantloonen zooveel mogelijk in te krimpen. Een derde reeks ware daarom mijns inziens in des planters voordeel geweest.

Niettemin koester ik de vaste overtuiging, dat over het algemeen die hoofdpunten aan eene billijke verwachting zullen voldoen, dat aan deze regeling de lof niet kan worden onthouden, het belang van het algemeen te bevorderen, de industrie eene impulsie te geven, die zij lang heeft moeten ontberen, en in hare gevolgen daardoor ook den staat te zullen bevoordeelen.

Eene andere belangrijke, zelfs gewigtige, vraag blijft ons ter beantwoording over — eene vraag, die dezer dagen, zij het ook niet in openbare geschriften, stof heeft gegeven tot veelzijdige beschouwing en uiteenloopende beoordeeling van den genomen maatregel.

Bevat de nieuwe regeling het levenselement voor vrije ontwikkeling? Ligt daarin ten minste de kiem eener industrie, die eenmaal vrij hare vleugelen zal kunnen uitslaan en den dwang bij de gouvernements suikerkultuur niet meer zal behoeven?

De oplossing dezer vraag, mijne heeren, acht ik van het hoogste gewigt èn voor den staat èn voor de Indische bevolking, en niet minder voor de industrie zelve.

Rust inderdaad op de regering de verpligting om een overgang van

gedwongen tot vrije kultuur krachtig te bevorderen, eischt de wet eene voorbereiding daartoe, dan mag de regering in opregtheid geene gelegenheid voorbij laten gaan; maar zij is ook evenzeer gebonden ernstig te letten op de middelen om dat doel te bereiken, ook opdat onberadenheid geene onherstelbare gevolgen hebbe.

Deze verpligting, mijne heeren, kon niet anders ontleend of verklaard worden dan uit het regeringsreglement.

Wat is er al niet getwist over dat beruchte 56ste artikel! Wel mogt men er het epitheton van een wanhopig, een tweeslagtig artikel aan geven — ja mijne heeren ik betwijfel het zelfs zeer of de experts, of de ouders zelven, het wezenlijk geslacht meer weten te onderscheiden.

Ik wensch mij niet te voegen bij die talrijke staatkundige doktoren, die konsult op konsult houden over dien belangwekkenden patiënt: het gouvernements-kultuurstelsel. Zoo hij niet zieltogend is dan is het toch eene gevaarvolle krisis, waarin hij verkeert, en het is te voorzien dat sommigen onzer nog zijne lijkvaart zullen bijwonen. De herhaalde proefnemingen en aanvallen op een reeds zeer verzwakt gestel zal het toch wel niet lang kunnen doorstaan.

En dan zou ik toch wenschen, dat de nalatenschap behouden bleef, want hoe ook verkregen, naar ieders bijzonder oordeel — dat wij thans niet onderzoeken — de erfenis is niet gering of verwerpelijk, en de staat kan voor alsnog, althans een gedeelte daarvan niet missen.

Wilde ik de middelen daartoe trachten op te sporen, ik geloof dat ik de grenzen, mij gesteld, zou overschrijden, en mij begeven op het gebied van het tweede onderwerp, dat op het inhoudrijke konvokatiebiljet te lezen is: de behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden.

Maar dit geloof ik toch thans reeds als mijne innige overtuiging te mogen uitspreken, dat, hoe men de analytische methode op dat raadselachtig artikel 56 aanwende, in goede trouw, men immer tot de gevolgtrekking zal moeten komen, dat de wetgever de vrije teelt bij de kultures minstens als een desideratum, als een einddoel, heeft aangewezen. In elk geval zullen wij noch regering, noch wetgeving de ongerijmdheid toedichten, den dwang te verkiezen boven de vrijheid.

Is die vrijheid verkrijgbaar? en zoo ja langs welken weg? Zietdaar de spil, meen ik, om welke alle vertoogen, om welke de geheele strijd zich bewegen.

Die strijd zal weldra hervat worden. Wat zal daarvan het resultaat zijn?

Mij dunkt het zou voorbarig zijn, nu reeds een beslissend oordeel uit te brengen; de beraadslaging over de verwacht wordende wet tot regeling der gouvernementskultures en der partikuliere teelt zal het pleit beslissen. Het is dan ook daaruit dat ik mij verklaar, dat de regering thans de gelegenheid voor die vrije aanplantingen niet heeft aangegrepen; dat zij eene beslissing niet heeft willen vooruitloopen; welke ook nu reeds hare overtuiging moge zijn?

Toegestemd voor een oogenblik, heb ik mij hooren toevoegen; maar dan

heeft toch de regering den weg tot vrije kultuur afgesneden, bij zulk een aanzienlijk getal ondernemingen, door het verbod in art. 18 van het koninklijk besluit, luidende: „de ondernemer mag geen ander suikerriet in de „fabriek ontvangen of verwerken, dan hetwelk afkomstig is van den aan„plant, welke ten behoeve der onderneming, waartoe de fabriek behoort, „op last der regering is geschied en zulks totdat daaromtrent andere re„gelen zullen zijn gesteld."

Het is meermalen betoogd, dat juist in de bevoegdheid van den ondernemer om suikerriet, door vrijwillige overeenkomsten verkregen, te verwerken, het middel lag om langzamerhand tot een overgang van gedwongen naar vrije kultuur te geraken.

Maar daartegen zijn bezwaren geopperd:

1. Het beschikken over meerdere velden dan de behoefte aan rijst gedoogde.
2. Overdrijving der werkkracht van de bevolking.
3. Vrees voor de verkorting van de belangen des gouvernements.

Het schijnt mij toe, dat die bezwaren voldoende zijn te wederleggen, door te wijzen op het voordeel, dat de bevolking heeft bij eene kultuur, die haar meer opbrengt dan hare padievelden en in ruimere mate de middelen schenkt zich de noodige rijst aan te schaffen; de geringe beduchtheid, dat een volk, tot dusver als traag gekenschetst, plotseling door eene vlaag van te ver gedreven werklust zou overvallen worden en eindelijk het fixum of vast kwantum, dat het aandeel des gouvernements bepaalt, wat ook de produktie zij. Vernemen wij thans wat de Memorie van toelichting aangeeft als beweegredenen om dat verbod, althans vooreerst, te handhaven.

„Het voorschrift van § 19 der algemeene grondslagen is in dit artikel gehandhaafd. Echter niet uit vrees voor verkorting van de belangen der regering, want deze ontvangt het vastgestelde fixum in elk geval; maar zoolang geene andere wijze van betaling der bevolking voor haren kultuurarbeid wordt ingevoerd (en de reden waarom vooralsnog de betaling voor de hoeveelheid verkregen suiker wordt behouden, is in de aanteekening op art. 11 vermeld) eischt het belang der bevolking zelve dit verbod. Onder de bestaande omstandigheden kan vrije suikerkultuur slechts buiten den kring der ondernemingen op overeenkomst met het gouvernement werkende worden toegelaten, en de reden is deze:

„Van hem toch, die den moed heeft om een kapitaal van minstens twee tonnen gouds te wagen tot verwerking van vrijwillig aangeplant suikerriet, kan men vooronderstellen, dat hij zeker is van de geneigdheid der bevolking om vrijwillig voor hem te planten. Vriendschap, hulp, medewerking van een resident, regent of kontroleur kunnen daartoe geen aanleiding geven, want verplaatsing of overlijden zou de kans der onderneming doen vervallen, en in den regel geven kapitalisten zoo ligtvaardig geen twee tonnen gouds.

„Maar het is een geheel ander geval om op fabrieken, waaraan een gouvernements-kontrakt verbonden is, ook vrijwillig suikerriet te laten verwerken. De gouvernements-kontraktant is daar gevestigd, heeft door den hem verzekerden gouvernements-aanplant een bestaan, en kan dus gemak-

kelijk eenig geld wagen voor vrijwillig geplant suikerriet. Maar door zijne positie als gouvernements-kontraktant kan hij ook grooten invloed uitoefenen op distrikts- en dessahoofden. Dezelfde hoofden planten het gouvernementsriet aan, hij kan over hen al of niet klagen, hen bemoeijelijken wanneer zij buiten den gouvernements-aanplant niet eenige bouws vrijwillig voor hem willen aanplanten.

„Het wordt daardoor voor den resident bijna ondoenlijk om het ware van den schijn te onderscheiden.

„Maar bovendien en *vooral*, het is onmogelijk te bepalen hoeveel suiker er uit het gedwongen riet, hoeveel uit het vrijwillige riet verkregen is; men heeft dus geen waarborg, dat de bevolking het haar juist toekomende plantloon ontvangt.

„Het gouvernement heeft daarin trachten te voorzien door een besluit van 8 September 1855, nº. 2, opgenomen in *'t Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië*, deel II, pag. 261, nº. 380.

„Geen deskundige zal de naauwgezette naleving van dit besluit mogelijk achten.

„Om de juiste opbrengst van den gouvernements-aanplant te kunnen berenen, en dus te kunnen bepalen hoeveel plantloon der bevolking toekomt, wordt aldaar voorgeschreven:

„dat de fabriekant niet mag aanvangen dat [vrijwillige geplante] riet te snijden en te vermalen, zoolang niet het riet, afkomstig van den krachtens overeenkomst door 's gouvernements tusschenkomst bewerkstelligden aanplant, geheel zal zijn vermalen en het daarvan afkomstig rietsap zal zijn verwerkt, en hij aan het over hem gesteld hoofd van bestuur heeft ingediend eene naauwkeurige, met aanbod van eede gestaafde, opgave van al de uit den aanplant bereide suiker."

„De onuitvoerlijkheid dier bepaling springt van zelf in het oog. Immers men moet het riet vermalen wanneer het rijp, niet wanneer het verdroogd is, en in den regel zal dit laatste het geval wezen wanneer men wacht tot dat het gouvernementsriet vermalen is.

„De regering beschikt over den besten grond, dien men naar goedvinden kan irrigeren, maar de Javaan is daarentegen bereid om riet vrijwillig te planten op velden, die niet gunstig liggen voor irrigatie, afhankelijk zijn van regen en daarom minder geschikt voor padieteelt. Die gronden zijn dikwijls uitmuntend voor suikerriet, maar het wordt er dikwijls spoedig droog; men heeft het middel (irrigatie) daàr niet om er het leven in te houden, en, gebonden in het keurslijf van bovengenoemde bepaling, moet men het riet zien uitdroogen en ten laatste zien uitsterven. Bij verschillende fabrieken is zulks *meer dan eens voorgekomen.*

„Maar bovendien is de „*met aanbod van eede gestaafde*" opgave, aan het slot der aangehaalde zinsnede bedoeld, niet mogelijk.

„Al ware het doenlijk de vermaling van het vrije riet uit te stellen tot dat de laatste stok van het gouvernementsriet vermalen en verkookt is, dan nog zou de fabriekant onmogelijk, zelfs niet *zes weken* nadat de maaltijd

geëindigd is, met eenigen schijn van zekerheid kunnen opgeven, hoeveel suiker hij vervaardigd heeft; de stropen moeten nog uitlekken, verkookt worden, en het is onmogelijk die stropen van de vrije en gouvernements-suiker uit elkander te houden.

„Ter verzekering van de regten der regering en der bevolking is aanbevolen om het te veld staande riet van den vrijen aanplant te doen takseren door eene kommissie, aan welke zou worden aanbevolen om de schatting beneden de vermoedelijke opbrengst te doen blijven. Voor alle suiker, die de fabriekant van zijn vrijen aanplant boven de taksatie verkreeg, zou hij dan toch plantloon moeten betalen aan de bevolking ingedeeld bij zijn gouvernements-aanplant. Dit middel komt der regering echter oneerlijk voor, en zou daarenboven eene rijke bron kunnen worden voor allerlei reklames, voor botsingen tusschen ambtenaren en fabriekanten, ja zelfs tot omkooping aanleiding kunnen geven. Zoolang de regering er niet in heeft mogen slagen om betere waarborgen ten deze uit te denken, is dus het in dit artikel gehandhaafde verbod noodzakelijk."

Geen deskundige zal de gegrondheid dier redenen ontkennen, zoo lang het plantloon bepaald blijft in evenredigheid tot het verkregen produkt. Anders is het echter, wanneer dat plantloon op een vast cijfer per bouw gesteld wierd, onafhankelijk van de waarde van het produkt of van eenige taksatie; een denkbeeld waarvan de Memorie van toelichting niet gewaagt; maar dat toch, meen ik, meermalen in overweging is gegeven; — een middel evenwel, dat ik niet zou kunnen toejuichen, omdat daarin iets stationairs ligt, omdat het den prikkel beneemt aan de vlijt en de zorg der bevolking, en haar onverschillig maakt voor de resultaten, waartoe, wil men immers de vrije teelt zien bloeijen, zij gestadig dient te worden opgewekt. — Volmondig zeg ik de regering na: eene voorbedachtelijke schatting beneden de vermoedelijke opbrengst van den vrijen aanplant zou de bron van misbruiken kunnen worden, omdat zij opzettelijk onwaarheid aanmoedigen zou. Oneerlijk zou ik dat middel niet regtstreeks durven noemen, omdat doorgaans de partikuliere teelt bouwsgewijze wordt beloond, afgescheiden van de werkelijke opbrengst.

Maar ik heb gewigtiger bedenkingen daartegen. Ik zou vreezen, dat die meerdere vrije aanplant boven de gouvernementsteelt de keuze der gronden zou bemoeijelijken, daardoor het kwaad, dat de regering wil weren, de beschikking over meer dan een vijfde der dessavelden, zou bestendigen en het geheel der aanplantingen al ligtelijk de kapaciteit der fabrieken zou te boven gaan en dat de resultaten ten laatste als een afschrikkend voorbeeld tegen de vrije kultuur zouden gelden.

Is het juist, wat onlangs in het belangrijk geschrift van den heer Duymaer van Twist is beweerd: dat ten opzigte van de gouvernements kultures wij ons thans bevinden in het tijdvak der voorbereiding eener regeling steunende op vrijwillige overeenkomsten, en dat elke stap, die gedaan wordt om de willekeurige beschikking over den grond of om den dwang bij den arbeid te verminderen of om de loonen in billijker ver-

verhouding te brengen met den arbeid, een stap zal zijn op den weg van voorbereiding van die regeling?

Hoe wenschelijk ware het niet, dat dit vraagstuk door regering en wetgeving eindelijk beslissend wierd uitgemaakt, want de onzekerheid schaadt meer dan vermoed wordt. Die beslissing kunnen wij welligt tegemoet zien bij de aanstaande beraadslagingen over de wet op de kultuur-aangelegenheden.

Inmiddels schijnt de regering niet onvoorwaardelijk het beginsel zelf van vrije aanplantingen te verwerpen. Het verbod wordt gehandhaafd, „tot „dat daaromtrent andere regelen zullen zijn vastgesteld" (art. 18 van het koninklijk besluit). „Zoolang de regering — zegt op dit artikel de Me„morie van toelichting — er niet in heeft mogen slagen, om betere waar„borgen ten deze uit te denken, is dus het in dit artikel gehandhaafd ver„bod noodzakelijk". En iets vroeger: „stond de regering niet tegenover „gevestigde ondernemers, die, voor het meerendeel, kontrakten met de re„gering hebben aangegaan, de wijzigingen hadden nog dieper ingrijpende „kunnen zijn."

Bovendien, zij noemt hare maatregelen slechts tijdelijk; de nood drong van alle zijden; de regering kon niet wel die maatregelen doen wachten op eene uitspraak, die lang nog kan uitblijven. Maar daardoor is, mijns inziens, de weg niet afgesloten om het vast te stellen beginsel, met onderling goedvinden, later ook op bestaande ondernemingen toe te passen.

Van die ondernemingen is alleen sprake bij de nieuwe regeling. Kan daaruit de gevolgtrekking worden gemaakt, dat de regering gekant is tegen alle uitbreiding der gouvernements-suikerkultuur, of heeft men regt te verwachten, dat zij die invoeren zal in oorden, die voor die kultuur geschikt en nog niet gebezigd zijn?

Ik wensch niet te beslissen of de geest der wet die uitbreiding gedoogt en laat voor het oogenblik in het midden of het ontkennend antwoord van den besten beoordeelaar der strekking van die wet, den heer Baud, de juiste is. Velen zullen echter met mij in het logisch verband der wettelijke voorschriften, moeijelijk in gemoede de bevoegdheid vinden om waar het *doel* op *vrije* ontwikkeling wijst, intusschen tot uitbreiding der kulturen, als *middel* den *dwang* te bezigen, of zonder daarbij ten minste tevens de kiem tot die vrijheid te leggen.

Ik wensch van deze gelegenheid gebruik te maken om eene onjuiste voorstelling te herstellen, waarschijnlijk door eene onduidelijke voordragt of onoplettendheid van mijne zijde in het verslag onzer algemeene vergadering van 24 Maart jl. opgenomen. De oorzaak, dat geene nieuwe kontrakten zijn uitgegeven, wordt daarin ten onregte toegeschreven aan het voornemen van den heer Loudon om zoodanige kontrakten niet uit te geven dan met toestemming der Staten-Generaal. De bedoeling is alleen geweest om te doen opmerken, dat de minister Loudon zich bereid verklaarde, door de wet te doen regelen de wijze van uitgifte van kultuur-

kontrakten. Daar hij voor dit doel uit Indië inlichtingen omtrent eenige hoofdpunten wachtende was, kon aan dat voornemen nog geen gevolg gegeven worden.

Nu wij spreken van de uitbreiding der kultures of eene andere wijze van uitgifte van kontrakten kan ik mijne verwondering niet verbergen, dat voorstanders van vrije ontwikkeling tevens voorstanders zijn eener uitbesteding dier kontrakten. Ik kan mij voorstellen, dat die uitbesteding wordt aangeprezen als een middel om gunstbetoon of privilegiën af te snijden, om de schatkist haar juist en regtmatig aandeel te verschaffen, zoolang de gedwongen kultuur als stelsel geldt en gehandhaafd wordt. Maar wat willen zij uitbesteden, zij die een vrij stelsel voorstaan? Eene billijke schatting aan den souverein? Daarvoor zijn waarlijk geene kontrakten noodig.

Wat heeft het gouvernement in den tegenwoordigen toestand te leveren? De grondstof? Immers dit is de vrucht des arbeids van den Javaan. In waarheid niets anders dan den dwang tot dien arbeid, — en zij die ijveren voor de vrijheid, willen dien dwang maken tot een voorwerp van opbod?

Grove inkonsekwentie voorwaar!

Het ware te wenschen dat men eindelijk zich helder voorstelde, wat men wil. Konsekwentie is niet het hardnekkig vasthouden aan een oordeel van gisteren, dat heden verwerpelijk blijkt te zijn; zij is het logisch uitwerken van een stelsel, dat men goed acht in al zijn vooraf wel berekende gevolgen, — en de uitbesteding van kontrakten *met* dwangarbeid kan daaronder toch wel niet worden gerekend, door de bestrijders van den dwang, tenzij bepaaldelijk daarbij een overgang tot vrije kultuur bedongen worde.

Daarom noem ik konsekwent het voorstel van den heer Duymaer van Twist, dat telken jare de gouvernements aanplant met een zeker gedeelte zal verminderd worden, met vrijlating aan de ondernemers om een gelijk getal bouws en zelfs meer te doen aanplanten, mits de daartoe vereischte vrijwillige overeenkomsten sluitende.

Konsekwent noem ik dat denkbeeld, omdat daarbij gestreefd wordt naar vrijheid, waar thans dwang bestaat en de voorsteller die vrijheid niet wil beperken tot een of anderen schuilhoek, waar de gouvernementskultuur niet bestaat, om haar misschien later te verjagen als het terrein voor dwang dienstig wordt geoordeeld; bij wijze van uitbesteding!

Ik noem dat konsekwent, in weerwil dat ik overwegende bedenkingen tegen het voorstel heb, indien daaraan eene onvoorwaardelijke verpligting verbonden worde, zonder medewerking des bestuurs.

Vergunt mij, mijne heeren, de gronden dier bezwaren uiteen te zetten; zij staan in naauw verband met de regeling der suikerkultuur, althans indien wij hare toekomst in het oog willen houden.

Er zijn noodzakelijke voorwaarden verbonden aan die vrije ontwikkeling; er zijn hinderpalen weg te ruimen, *met* welke zij immer zal blijven *eene herschenschim* of een *bedrog*.

Laat ons een oogenblik het woord verleenen aan de suikerkontraktanten zelven, zoo als zij zich reeds in 1859 uitdrukten.-

„Wij hebben weinig of niets gezegd van de voordeelen des vrijen arbeids, want wij vooronderstellen, dat allen daaromtrent eenstemmig zijn; niet slechts de theorie, maar ook de ondervinding heeft geleerd, hoe zijne vruchten, waar zij gedijen en rijpen, uitmunten boven die van dwang; wij schatten die voordeelen hoog en zouden met vreugde het tijdstip begroeten, waarop wij met geldelijke opoffering, den vrijen arbeid, niet in schijn, maar in waarheid in onze werkplaatsen konden invoeren; maar daartoe moeten wij afwachten de vorderingen van den tijd, de opheffing van vele belemmeringen aan het grondbezit, aan de heerendiensten en aan de nog weinig ontwikkelde behoeften des volks inherent."

Men zal niet van mij verwachten, dat ik hier in een breedvoerig betoog treed van de nadeelen, verbonden aan het gemis van individuëel grondbezit of liever van de maatregelen, die gaandeweg genomen zijn, om dat bezit, waar het vroeger vrij algemeen was, te belemmeren of op te heffen; — eene andere gelegenheid kan zich daartoe welligt aanbieden; — ik wijs er alleen op, in de overtuiging dat niemand zal ontkennen dat die belemmeringen de vrije suikerteelt, met enkele uitzonderingen, in den weg staan; maar ik aarzel ook niet te verklaren, dat, naar mijn gevoelen, de regering het in hare hand heeft, sommige dier belemmeringen weg te ruimen.

Ik zie ook niet in de onuitvoerlijkheid, om aan het onderling goedvinden van de dessabewoners over te laten het langer gebruik dan voor een enkel jaar, der gronden voor de suikerkultuur.

Ook thans vinden vaak soortgelijke schikkingen plaats, zelfs waar de jaarlijksche verdeeling der velden regel is; ook menige verhuringen op zekere voorwaarden of overeenkomsten onderling, zoodat het niet gezegd kan worden, dat het den Javaan ten eenenmale of immer onmogelijk is, buiten bemoeijenis van het europeesch bestuur, vooral op de gronden, die anders bij de gouvernements-aanplantingen zouden ingedeeld worden, vrijwillig suikerriet te telen; — en ik erken alzoo dat daardoor de ondernemer kans zou hebben, om een gedeelte der velden vrijwillig te doen aanplanten, indien hij daartoe in zijn eigen belang aanmoediging vindt; maar die kansen zijn, dunkt mij, te gering om daarvan eene verpligting te maken.

Er is nog meer, dat de onbillijkheid daarvan kenmerkt. Ik doel op de dienstpligtigheid.

Stelt u voor mijne heeren, eene schier alvermogende regering tegenover den zwakken ondernemer, die bij wijze van gunst toegelaten wordt in de binnenlanden; wien bij elke gelegenheid nadrukkelijk voor oogen wordt gehouden, dat hij zich van allen invloed, van elk betoon van gezag heeft te onthouden. Die magtige erkent zich toch onmagtig, althans ongezind, om de dienstpligtigheid, den gedwongen arbeid af te schaffen; geheel het zamenstel van het bestuur is daarmede ook doorweven. En dat waarvan de regering het voorbeeld niet kan of wil geven, zou zij laden op de schouders van den zwakke?

Mij dunkt dat is ongerijmd, dat is niet opregt, en misschien zelfs niet eerlijk. Daarom heb ik de overtuiging, dat al wat geschreven moge worden in reglementen, of bepalingen, gemaakt omtrent de verpligting der ondernemers tot het voorzien in den arbeid voor de fabrieken, het snijden en vervoeren van het riet als anderzins, zal blijken te zijn een ijdele klank, ten minste in de uitvoering hoogst gebrekkig, tenzij de arbeiders tijdelijk worden ontslagen van heerendienstpligtigheid, niet zoo zeer om den druk der diensten aan het gouvernement zelf; maar door het misbruik, dat daarvan wordt gemaakt om haar uit te strekken zelfs tot hen, die naar den regel der oude instellingen daaraan niet behoorden onderworpen te zijn.

Onjuist is het denkbeeld, dat de dessabewoners, die geene velden bezitten, steeds beschikbaar zijn voor den vrijen arbeid; integendeel worden zij dikwerf door den sawabezitter voor zijn werk gehuurd, hetzij op eigen velden, hetzij bij zijn aandeel in de gouvernements-tuinen.

Maar naar mijn oordeel is het voorname kwaad, dat den vrijen arbeid stuit, gelegen in de afwijking van het aloude beginsel: de grond alleen draagt de lasten, het sawabezit alleen brengt mede de dienstpligtigheid.

Om slechts één voorbeeld te noemen van die afwijking bepaal ik mij bij eene opgave, geput uit officiëele bronnen, dat ik met anderen zou kunnen vermeerderen.

In eene der oostelijke residentiën treft men binnen den kring der suikerondernemingen eene bevolking aan van 84.000 huisgezinnen, ongeveer 400.000 zielen. Slechts 52.000 huisgezinnen daarvan bezitten sawavelden; maar onder dat getal van 84.000 huisgezinnen zijn slechts ongeveer 8400 vrijgesteld van heerendienst, instede van een getal van 32,000 of 160.000 zielen. Wanneer men nu bedenkt, hoe groot het aantal bloedverwanten van den adel, hoe groot het getal ouden, gebrekkigen, priesters, schoolonderwijzers, dessahoofden en volgelingen der grooten is, die als zoodanig geene heerendiensten verrigten, dan zal men een zeer gering getal dessabewoners overhouden, die van heerendienst vrij en voor den vrijwilligen arbeid beschikbaar zijn.

De suikerkommissie was daarvan zoozeer doordrongen, dat onder verklaring, dat de ongeërfden niet zoo weinig dienstpligtig aan den souverein worden beschouwd, als men schijnt te vooronderstellen; maar even goed, natuurlijk met eenige wijziging naar plaatselijke omstandigheden, als de geërfden door de dessabesturen met kultuurarbeid en andere diensten worden belast, zij het voorstel heeft gedaan, de bevolking bij de fabriekatie te ontheffen van alle gedwongen diensten. Bij een onderzoek zou het dan ook blijken, dat juist waar de vrije arbeid bij de fabrieken het meest wordt aangetroffen, de plaatselijke besturen wel niet als een regt; maar bij een huishoudelijken maatregel, als krachtige medewerking, de verpligte diensten tijdelijk opheffen.

Velen zullen het met mij eene teleurstelling achten, dat bij de laatste suikerregeling, die wij thans beschouwen, die ontheffing van heerendiensten niet als een algemeene maatregel is toegezegd, en dat de regering, zonderling

genoeg, uit het voorstel der suikerkommissie tot vrijstelling van heerendiensten, gegrond op de wenschelijkheid van vrijen fabriekarbeid, tot de konklusie komt alle hulp aan de ondernemers te ontzeggen zonder toepassing der premisse of voorwaarde, door de kommissie gesteld.

De regering zal dan ook haar doel niet bereiken, zoolang die dienstpligtigheid ook op de fabriekarbeiders blijft rusten, zoolang zij van de ongeërfden, die geene velden bezitten, gedwongen dienst blijft vergen; want de verdeeling van den arbeid, de afscheiding der standen, wordt door dien maatregel tegengewerkt. Zij aan wie zulke diensten worden opgelegd vorderen met grond het burgerregt in het dorp en een aandeel in het grondbezit.

Zietdaar de oorzaak eener jammerlijke versnippering van den grond, eener groote zorgeloosheid omtrent de toekomst, waarvoor bovendien de Javaan strikt zoo weinig behoeft; maar die hem dan ook zoo weinig aanbiedt; zietdaar een der oorzaken van het gebrek aan veerkracht, van het gemis van den stand des daglooners en de moeijelijkheden om een genoegzaam aantal vrijwillige arbeiders te erlangen.

Wij vinden hier de bevestiging van hetgeen elders is opgemerkt; ik zal mij bepalen bij slechts één voorbeeld. Onder al de west-indische eilanden waar, sedert de emancipatie der slaven, klagten over gebrek aan handen zijn aangeheven, maakt Barbados eene gunstige uitzondering, omdat de grond daar reeds lang in vast bezit, goed bebouwd, schaars te bekomen is en het eiland daarbij eene digte bevolking heeft.

Deze toestand herinnert mij de woorden van den britsch-indischen minister van financiën Laing, verleden jaar geschreven, tennaastebij hierop nederkomende: „Onze regering bestaat niet om het grootst mogelijk in„komen uit Indië te erlangen, of om de bevolking in eenen toestand van „ziellooze gelijkheid te houden, al mogt zij zelfs daardoor niet ongelukkig, „en tevreden zijn als eene landbouwende klasse van pachters onder een „vaderlijk bestuur. Indien door onze maatregelen verschillende standen „geboren worden, dan zal er misschien ook meerdere ongelijkheid, ja wel „eens hardheden, misschien botsingen nu en dan ontstaan; maar ook meer „leven, meer opgewektheid en meer vooruitgang."

Zoo in het algemeen die opheffing van dienstpligtigheid eene voorwaarde is van allen vrijen arbeid, meer in het bijzonder is zij het bij de kultuur, vooral bij de gouvernements-aanplantingen. En inderdaad, indien de landbouwer vrijwillig verrigt dat, waartoe hij anders gedwongen zou worden, heeft hij dan niet aan zijne verpligtingen voldaan, en is het doel, waarmede tot den dwang aanvankelijk toevlugt is genomen, nadat vrijwillige overeenkomsten oorspronkelijk grondslag zouden zijn, niet genoegzaam bereikt?

Maar wil men noch het individuëel landbezit bevorderen, noch het meer dan eenjarig behoud der velden in de hand werken, noch de heerendienstpligtigheid inkorten, zelfs niet met afkoopbaarstelling, hoe zou dan bij dien onwil, en in elk geval zonder bepaalde zekerheid van welslagen, door de regering den ondernemer de verpligting tot vrijen aanplant regtmatig kun-

nen worden opgelegd? Wat tal van bezwaren en klagten, welke tegenstrevingen en misschien welke ongeoorloofde middelen zouden in het leven worden geroepen? Maar wat als eene verpligting onregtmatig schijnt, zou welligt bereikbaar worden, door de vrije keuze des ondernemers met medewerking der regering, wat betreft de zoogenaamde heerendiensten en door het belang van den fabriekant daaraan te verbinden, zonder dat der bevolking in de waagschaal te stellen.

Op gronden voor de suikerkultuur reeds gebezigd en geschikt, behoorende tot de bij kontrakt bepaalde uitgestrektheid, aangeplant door eene bevolking daarmede reeds gemeenzaam en wier belooning aan onderlinge overeenkomsten met den ondernemer overgelaten zou moeten worden, die daarentegen in eenige meerdere vrije beschikking over het produkt van dat gedeelte, hetwelk vrijwillig zou aangeplant worden, voordeel zou moeten vinden en aansporing tevens, om daarmede, naar gelang van omstandigheden, telken jare voort te gaan, zou het welligt denkbaar zijn, dat langzamerhand eene vrije teelt zich ontwikkelde. Naarmate daarvan, zou de regering telkenmale de gelegenheid aangrijpen kunnen, zich binnen de grenzen van het een vijfde der dessavelden terug te trekken, het overige aan de vrije keuze der sawabezitters overlatende, wier ongedwongen arbeid hoogstwaarschijnlijk dan ook minder dan vier suikerplanters per bouw vorderen en wier belooning in dezelfde evenredigheid grooter worden zou. Bij welslagen is een zeer langzame overgang voorbereid; overdrijving is niet te vreezen, want mogt die vrije aanplant niet uitvoerlijk blijken of ongunstige resultaten opleveren, der ondernemers belang vordert dan tot den gedwongen aanplant terug te keeren en af te zien van uitbreiding of voortzetting van den vrijwilligen, waartoe hij door eene meerdere vrije beschikking bijv. tot de helft van het vast kwantum, bepaald voor den overigen gedwongen aanplant, geen anderen prikkel zal hebben, dan voor zoover die vrijwillige aanplantingen inderdaad aan de verwachting beantwoorden zullen. Daarom is in dit opzigt de vrijheid, hem gelaten, ver boven eene verpligting verkieslijk. De planter die dan vrijwillig werkt moet echter ook geacht worden daardoor aan zijne kultuurdienstpligtigheid (sit venia verbo mag ik wel zeggen) te hebben voldaan.

Ducht men, dat de hoofden zich meester zullen maken van het vrijwillig verdiend plantloon, men late dan ook den planter de vrijheid, terug te keeren tot den gouvernements-aanplant, wat wel zeer onwaarschijnlijk is, en het plaatselijk bestuur, waarbij hij zich uit den aard der zaak zal moeten aanmelden, om zijne keuze tusschen de verpligte of vrije aanplantingen te openbaren, zal zich van dien vrijen wil moeten trachten te overtuigen, zonder overdrevene vrees voor den overigens niet te miskennen invloed der hoofden, omdat anders die invloed ons altijd zou terughouden van elken stap tot vooruitgang. Een misbruik van dien invloed is trouwens hier minder te voorzien, omdat de verleiding daartoe niet groot genoeg is; terwijl ook aan den anderen kant de bloei dier aanplantingen niet van 's gouvernements belang wordt afgescheiden, integendeel ook na den eindelijken overgang zal de regering

zich een aandeel verzekeren in de voordeelen, als redevantie aan den souverein, in welken vorm ook.

Wordt de vrees geopperd, dat het konsignatiestelsel daaronder lijden zal, ik antwoord, hetzelfde had kunnen worden aangevoerd, toen de fabriekanten een derde vrije beschikking erlangden, — en bovendien, de regering heeft het in hare magt in gelijke evenredigheid den openbaren verkoop van 's gouvernements produkten op Java in te krimpen.

Om het verwijt te ontgaan van te groote ingenomenheid met dit denkbeeld, mag ik thans met de uitwerking daarvan niet verder gaan, maar hun, die daarin belang mogten stellen, ben ik bereid nadere berekeningen en bijzonderheden voor te leggen. Slechts eene bedenking, die misschien aangevoerd zou kunnen worden, wensch ik te voorkomen.

De betaling van het plantloon op 's gouvernements aanplantingen regelt zich naar de opbrengst in pikols. Wanneer de gedeeltelijke vrijwillige aanplant gelijktijdig wordt verwerkt, wat inderdaad noodig is; maar deze minder dan de gedwongene voortbrengt, zullen dan daaronder de gedwongen arbeiders niet lijden?

Ook daarop heb ik een antwoord gereed. Men weet dat vrijwillige aanplantingen worden betaald naar een vast plantloon in drie klassen voor eerste, tweede of derde soort riet. Wanneer nu ook de verpligte aanplant wordt onderworpen aan eene schatting, niet om daarnaar het plantloon te betalen; maar alleen om eene gemiddelde evenredigheid te zoeken tusschen beide aanplantingen, dan kon de verdeeling der plantloonen aan de verpligte arbeiders over het werkelijk verkregen produkt in dezelfde evenredigheid worden uitgekeerd, waardoor hun nimmer nadeel zal kunnen worden berokkend. De vrijwillige planters hebben daarmede geene bemoeijenis, omdat zij een bouwsgewijze berekend vast plantloon erlangen.

Hoe hooger de schatting van het vrij aangeplante riet uitvalt, hoe hooger aanspraak op ruimer loon de vrije planter maakt, hoe lager die schatting is, des te meer plantloon moet aan den gedwongen arbeider worden uitgekeerd. Het een houdt het ander in evenwigt; het ligt niet in des ondernemers belang een ongeoorloofden invloed te bezigen; hij kan zich alzoo onzijdig houden.

En wie twijfelt aan de toetreding tot zulk eene regeling door de tegenwoordige kontraktanten, bedenke wat zij zelven openlijk hebben verkondigd:

„Men vreeze niet — zeggen zij in hunne memorie van 23 Februarij 1860 — dat wij bij deze erkenning van onze magteloosheid zullen inslapen; dat wij niet ten volle zouden beseffen, dat de vrijmaking van den arbeid, het hoogstwenschelijk einddoel is waarnaar allen hebben te streven, en dat niet elke gelegenheid zal worden aangegrepen, die tot bereiking van dat einddoel kan leiden: — het een ieder aangeboren gevoel van eigenwaarde, dat noode bukt om hulp te vragen, staat daarvoor borg; en men bedenke, dat het alles beheerschend eigenbelang ons noodwendig aanspoort om niet langer dan strikt noodig is, een stelsel voor te staan, dat onze tegenwoor-

dige en toekomstige industriëele positie aan het goedvinden van onzen medekontraktant, de regering, prijs geeft, en op dit oogenblik ons alle risico der onderneming laat, — de regering onevenredige voordeelen ten onze koste toekent."

Ruimt zooveel als onder bereik is der regering de slagboomen weg, die de ondernemers in de vrije teelt belemmeren. Geeft hun het vooruitzigt om dat einddoel te bereiken; om eenmaal eene industrie te vestigen, niet gebonden aan een tiental jaren levens; — de grondkwaal van alle kontrakten is juist dat betrekkelijk kortstondig bestaan, waardoor de ondernemer zich spoeden en angstvallig berekenen moet, zijn kapitaal en zijne intresten terug te winnen, vaak met afwijzing van wat de wetenschap leert ter verbetering en tot vooruitgang in landbouw en fabriekatie. Noch de kontrakttijd, noch de onzekerheid eener overname van het etablissement, tegen eene onzekere taksatie gunt hem, vooral eenige jaren vóór den afloop, belangrijken uitleg van kapitaal. Welke bepalingen ook worden gemaakt, dat euvel is niet geheel te verhelpen.

Maar de industrie, wier levensloop door geen kontrakt is beperkt, ontziet zich niet hare kapitalen vast te leggen. Zij kan zich met mindere inkomsten tevreden stellen, in het vooruitzigt, dat ook het opvolgend geslacht de vruchten daarvan plukt; den arbeider kan zij een ruimer loon gunnen, den staat een grooter aandeel afstaan. Dit alleen is te verkrijgen door eene vrije industrie, een vrijen landbouw, die geen ander voorregt heeft in te roepen dan de bescherming van personen en goederen; want ik erken het, zoolang de staatkunde den weg openlaat om alleen door hare tusschenkomst de industrie uit te oefenen, zoolang de regering door het dwangstelsel de grondstof levert, kan zij wel gevestigde regten ontzien; maar is zij toch gebonden in het algemeen belang, aan de hoogste en soliedste aanbiedingen den voorrang te geven.

Nog eens, mijne heeren, er is geen twijfel, dat, als de regering, door eene gewijzigde orde van zaken, dat vooruitzigt op eene industrie, die geene enkele jaren telt, wil openen; als zij den overgang met alle middelen, onder haar bereik, wil bevorderen, zij geen trouwere bondgenooten kan inroepen dan de kontraktanten zelven, die hun eigenbelang wel begrijpen en die, zoo de vrijheid geene loutere herschenschim blijkt te zijn, haar in het leven roepen; althans tot eene onschadelijke proefneming, mede werken zullen.

Wat echter ook beslist worde, aan een ieder dunkt mij moet de overtuiging zich opdringen, dat het wenschelijk is, dat een vast beginsel worde aangenomen, en dat, al moge eene dadelijke absolute toepassing daarvan te ontraden zijn, tot een overgang de toevlugt genomen moet worden. L'art des gouvernements est l'art des transitions, en gewis, uit den aard der zaak, is elke transitie eene transaktie, doch de gevolgen behooren helder voor den geest te staan. Het was gewis met volle overtuiging dat de voormalige minister Loudon der volksvertegenwoordiging toevoegde „als ik nu art. 56 goed begrijp, dan kan de „oplossing, die de wet voorschrijft, slechts langs twee wegen plaats hebben:

„ 1°. Oplossing in vrijen arbeid zoodanig, dat de staat de produkten „ tot zich trekt.

„ 2°. Oplossing in vrijen arbeid, opdat de produkten in handen komen „ van partikulieren. *Tertium non datur.*"

Voorstander van het eerste middel, streefde die staatsman naar eene solutie door in het verschiet te wijzen op kontrakten tusschen gouvernement en bevolking; maar die solutie, door velen onuitvoerbaar geacht en verworpen, zou wel den naam, maar niet de zaak veranderen.

Is dit juist, wat ook ik geloof, dan zou er geene andere keuze overblijven dan het dwangstelsel van het gouvernement of de vrije teelt der partikulieren: tertium non datur.

Naast elkander geplaatst zal zonder twijfel de laatste eindigen met de eerste te overvleugelen. Wie zal hare onderlinge grenzen bepalen en tot hoe lang zouden deze worden geëerbiedigd? Of zou men eene soort van onvrij territoir op Java tusschen die beiden scheppen; een cordon om de besmetting tegen te gaan? IJdel streven naar eenen exceptioneelen toestand, die nooit houdbaar is bevonden.

Konsekwent noem ik hen, ijverige strijders voor het kultuurstelsel, die de vrije teelt aan de grenzen onvoorwaardelijk willen afwijzen; die verscheurd willen hebben het blad, waarop geschreven is art. 56 van het regeringsreglement. Maar zij, die schier dagelijks den stroom van den tijdsgeest zien aanwassen, welke ook de borstweringen van dat stelsel bedreigt, — die een voor een de stutten, welke het wankelend gebouw schraagden, weg zien breken, — die vergeefs in de bres springen om ze te dekken tegen de vijandelijke aanvallen, zouden zij niet wijs handelen, om in het algemeen belang bedacht te zijn op het behoud der kultures, ook als het stelsel zelf niet meer te behouden is?

Is het geen ijdele vrees dat het kultuurstelsel ten ondergang neigt, welaan, de eerste zorg zij thans dat wij voorbereid zijn de voordeelen der kultures langs andere wegen duurzaam den staat te blijven verzekeren.

De wet op de regeling der kultuuraangelegenheden zal den weg tot die voorbereiding aanwijzen kunnen en dan eerst zullen wij de vraag kunnen beantwoorden, welken toestand ook de suikerkultuur wacht.

Ik ben gekomen tot de slotsom mijner beschouwingen, die ik aan het oordeel der vergadering onderwerp. Zij is deze: dat de nieuwe suikerregeling beantwoordt aan het doel om die ondernemingen, welke in nood verkeerden, daaruit te redden; dat de belangen der bevolking daarbij in het oog zijn gehouden; dat het aangenomen beginsel van een vast kwantum allezins toejuiching verdient en eene krachtige impulsie aan de produktie zal geven; en eindelijk dat de regering, als eenmaal beslist is welk beginsel bij de wet op de kultuuraangelegenheden zal zegevieren, als daarin de kiem mogt worden gelegd voor een overgang tot vrije kultuur, ook wat de gouvernements-kultures betreft, nog de gelegenheid kan aangrijpen om met onderling goedvinden of minnelijke schikking zoodanig beginsel ook op de bestaande suikerkontrakten toe te passen.

De heer von Oven verzoekende mede eenige beschouwingen over het onderwerp te mogen voordragen, doet daarop mededeeling van de volgende

Nota over de gouvernements suikerregeling.

Het is zeer te betreuren dat de wijziging der suikerregeling eerst thans ter sprake komt, nu de nieuwe regeling een fait accompli is, waarop helaas niet zal kunnen worden terug gekomen, en de gebreken welke daaraan kleven, thans wel niet meer te herstellen zullen zijn. Dat ook hier de groote fout van generalisatie voorop staat, generalisatie in een land, waar hoedanigheid van grond en grondstof, middelen van vervoer, bevolking, veestapel enz. in elke residentie verschillend zijn, valt dadelijk te zeer in het oog, en deze fout is het die ook hier de krachtsontwikkeling eener industrie verlamt, die bestemd scheen, steeds meer en meer welvaart om zich heen te verspreiden.

Om zich hier een duidelijk begrip van te kunnen vormen zij het mij vergund met een paar woorden de opbrengst van een bouw suikerriet op te geven, ten einde daaruit aan te toonen den enormen geldsomloop, welken de suiker-industrie in het leven roept.

Niettegenstaande de beperkende maatregelen in de kontrakten werpen de fabrieken in de residentie Pasoeroean toch gemiddeld 60 pik. per bouw af en zijn sommige zelfs tot 70 en 80 ja 85 pik. per bouw geklommen. Wanneer men nu nagaat dat de gemiddelde produktie per bouw van geheel Java slechts ruim 40 pik. is, dan vraag ik: hoe is het mogelijk dat voor zoo verschillende toestanden; dezelfde regels worden gesteld? Doch ter zake.

Eene goed werkende fabriek, welke, zoo als in den oosthoek het geval is, ruim 60 pik. per bouw oplevert, betaalt aan plantloon voor de grondstof een prijs, die verre de opbrengst van een bouw rijst en daaropvolgend tweede gewas overtreft.

Het is dan ook eene onbetwistbare waarheid, dat sedert de invoering der suiker-industrie de welvaart onder de bevolking zeer is toegenomen. Mogt men hiertegen willen aanvoeren dat de materiëele welvaart onder de Javanen niet overal even zigtbaar is, dan ziet men voorbij den verkwistenden aard van den Javaan, en vergeet tevens dat, naarmate de suikerproduktie is toegenomen, ook de landrenten zijn gestegen. En toch worden deze landrenten geheel uit het plantloon betaald en blijven er nog belangrijke sommen ter onderlinge verdeeling over.

Om dit te bewijzen stel ik de opbrengst eener fabriek op 60 pik. per bouw. Het plantloon bedraagt dan, volgens de oude grondslagen van den heer Rochussen, *f* 135 per bouw. Een bouw goed geslaagde rijst op *f* 45 en een bouw tweede gewas op *f* 35 stellende, dus te zamen op *f* 80, zoo blijft nog *f* 55 over ter vergoeding van den door de suikerrietplanters verrigten arbeid. Een Javaan die des morgens van 6 tot 10 uur en des middags van 3 tot 6 uur, met of zonder buffels, naar gelang zijn werk zulks vordert, op de velden arbeidt, kan in 50 dagen gemakkelijk alleen een bouw suikerriet goed en behoorlijk bewerken en beplanten. Hij ontvangt dus voor elken werkdag ruim een gulden daggeld, of het driedubbele van een gewoon dagloon.

Dit zijn geene ijdele woorden, maar gedane proefnemingen, waarvan de officiëele bewijzen nog aanwezig zijn, hebben mij tot die overtuiging gebragt. Voor zijn arbeid op de velden en voor het afstaan der benoodigde gronden, ontvangt dus de bij de suikerkultuur ingedeelde inlander eene ruime belooning. Dit zijn echter niet de eenige voordeelen, welke aan deze kultuur zijn verbonden, maar er zijn nog vele andere, die welvaart onder de bevolking verspreiden, en haar gelegenheid geven den beschikbaren tijd tegen billijke, ja ruime, belooning nuttig te besteden.

Men berekent gewoonlijk 2000 bossen riet per bouw. De fabriekant betaalt daarvoor aan transport en snijloon $2^1/_2$ per bos of f 50 per bouw, terwijl het verzamelen der rietbladeren ook op nog ruim f 10 per bouw kan worden gesteld. Dit alles brengt alzoo den prijs der ruwe grondstof op bijna f 200 per bouw, geleverd aan de fabriek. Dat ook deze laatste arbeid, het snijden en transporteren van het riet, voldoende wordt beloond, blijkt hieruit, dat in de residentie Pasoeroean een karrenvoerder, zijn riet zelf snijdende, ten 6 uur 's morgens aanvangende en met het genot eener behoorlijke middagrust, 50 bossen daags kan snijden en transporteren, waardoor hij alsdan f 1.25 verdient. Met deze cijfers voor zich, is het duidelijk dat, in de oostelijke residentiën althans, de bevolking ruim wordt betaald en eene opvoering van plantloon aldaar niet noodzakelijk is.

Als zeker kan men stellen dat geene kultuur, wier grondstof eene fabriekmatige, kostbare bewerking vordert, zoovele direkte en indirekte voordeelen afwerpt, zooveel welvaart om zich heen verspreidt als de suikerkultuur. Onjuist is het, dat zij een harden druk op de bevolking legt. De residentiën Soerabaya, Pasoeroean, Bezoeki en Probolingo, hebben, naar gelang der oppervlakte, de meeste fabrieken, en produceren de grootste hoeveelheid suiker, maar tevens heeft in die residentiën de grootste vermeerdering van bevolking plaats.

Om nog eens tot de voordeelen der kultuur terug te keeren, zoo zagen wij reeds, dat alleen de vergoeding voor den aanplant der grondstof en voor transport van het riet belangrijke geldsommen onder de bevolking brengt. Maar hoeveel inlanders vinden nu bovendien in den omtrek van eene fabriek niet een ruim bestaan in het verrigten van de fabriekwerkzaamheden en het leveren van de benoodigdheden, zoo als: kadjang, krandjangs, potten, olie, rotting, obors en vooral brandstoffen? Al deze artikelen brengen geld onder de bevolking, wel is waar voor geleverde waarde, maar juist het debouché dezer waarde is eenig en alleen aan deze kultuur verbonden. Stelt men nu het plantloon en de kosten van fabrikaadje op f 8 per pikol, dan is dit voor 60 pikols per bouw f 480, welke som, zoo niet geheel, althans voor het grootste gedeelte in handen der bevolking komt. Dit cirkulerende kapitaal vloeit, na welvaart onder de bevolking te hebben verspreid, na levendigheid aan den handel te hebben gegeven, onder den vorm van pacht, inkomende regten of andere belastingen, in

in 's lands kas terug en maakt een deel uit van het batig slot. De drie en een halve gulden, die het gouvernement op elken naar Europa gezonden pikol suiker verdient, zijn dus niet het eenige voordeel dat het uit deze kultuur trekt. De enorme kapitalen, die in deze industrie omgezet worden, verspreiden welvaart, en vloeijen voor een deel, ja een groot deel zelfs direkt of indirekt in 's lands kas terug. De heffing eener ongehoord hooge landrente is alleen na invoering der suikerkultuur in de vier door mij genoemde residentiën mogelijk geworden, en de bloei van handel en industrie aldaar is aan haar te danken. Met de kapitalen, daarmede verdiend, zijn andere industriëen in het leven geroepen. Zoo o. a. de voornaamste en in de laatste jaren zoo talrijk geworden industriëele ondernemingen te Soerabaya, waaronder er zich bevinden die, wat inrigting, uitgebreidheid en deugdelijkheid in bewerking van het fabriekaat betreft, voor geen fabriek in Europa behoeven onder te doen. Aan de suikerindustrie zijn die ondernemingen haar bestaan verschuldigd en ik durf gerust beweren dat het ondermijnen of te niet gaan van het tegenwoordige stelsel groote gevolgen kan na zich slepen.

Een der groote bezwaren tegen de vorige regeling was de afstand der te bewerken velden. Thans echter, nu zoo veel mogelijk elke dessa op eigen velden plant, hetgeen in de residentie Pasoeroean in het algemeen plaats vindt, is dit bezwaar vervallen. Moge men hier voor deze kultuur nog den naam van dwangkultuur bezigen, feitelijk is zij zulks niet meer. De Javaan begrijpt zeer goed de voordeelen, welke voor hem daaruit voortvloeijen. De oudsten en hoofden der dessa's herinneren zich nog zeer goed den tijd, dat tegen de inning der landrenten de Javaan zijne buffels en trekbeesten en zelfs zijne landbouw-gereedschappen moest verkoopen, en toch waren toen de landrenten op vele plaatsen 50 pCt. minder dan thans. Waar vindt de inning der landrenten het gemakkelijkste plaats? Zeker in de vier oostelijke residentiën, waar zij het hoogste is opgevoerd, maar waar ook de meeste suikerfabrieken zijn. Waar is de aanwas der bevolking het sterkste? Al weder in diezelfde residentiën. Terwijl duizende en duizende bouws woeste gronden, met de daaraan voor den inlander verbonden voordeelen, slechts op ontginning wachten, verzamelt zich de bevolking om de etablissementen, die onder europeesch beheer welvaart verspreiden.

Na dit overzigt van den toestand der gouvernements-suikerkultuur in den oosthoek van Java, zal ik mijn gevoelen over de thans bij koninklijk besluit vastgestelde nieuwe regeling kenbaar maken.

Voor den oosthoek is het moeijelijk de nieuwe bepalingen eene regeling te noemen, daar bijna geen fabriekant tot haar toe zal kunnen treden, dan alleen zij die, tot nu toe met verlies gewerkt hebbende, in eene hoogere produktie, eene schadeloosstelling voor het vermeerderde plantloon ontvangen. Met de nieuwe regeling is dus het hoofddoel, om de belangen der industrie met die van de bevolking en het gouvernement te vereenigen, niet bereikt. In de residentiën, die de grootste hoeveelheid suiker produceren, zal de abnormale toestand

blijven voortduren, dat het in strijd is met het belang der fabriekanten, dat zij uit de grondstof alle mogelijke suiker halen. Om dit te bewijzen, stel ik dat een fabriek produceert 60 pikols per bouw, — en dit is voor den oostboek niet hoog daar o. a. de fabrieken *Wonongan* en *de Goede hoop* gedurende de laatste vijf of zes jaren zeker eene gemiddelde produktie van 75 pikols per bouw kunnen aanwijzen. Deze fabrieken nu hadden onder het vroegere stelsel van levering volgens vast kwantum de produktie reeds zoo hoog opgevoerd, dat zij, de voorwaarden der nieuwe regeling akcepterende, thans een vast kwantum van ruim 50 pikols per bouw zouden bekomen. Doch de produktie stellende op 60 pikols per bouw en daarvoor aannemende een aanplant van 400 bouws, zoo bekomt men eene produktie van 24000 pikols. Hiervoor betaalt de fabriekant, volgens de regeling van 1860, aan plantloon

f 3	per pik.	t/m.	30	pik.	per	bouw	=	12000	pik.	= *f* 36.000
- 2	"	"	45	"	"	"	=	6000	"	= - 12.000
- 1	"	"	60	"	"	"	=	6000	"	= - 6.000
									Totaal	*f* 54.000

volgens de nieuwe regeling:

45 pik. per bouw	=	18000	pik. *f* 3	= *f* 54.000
		6000	" - 1½	= - 9.000
				f 63.000.

Er heeft dus eene vermeerdering plaats van *f* 9000 aan plantloon. Vooronderstel echter dat door het kwantum zijn produkt 10 pik. per bouw stijgt, wat zeer veel is, dan heeft hij 4000 pikols meer ter vrije beschikking, waarop eene winst van *f* 4 per pik. zeer hoog mag genoemd worden, want deze laatste suiker — en dit verdient overweging — is de minste in kwaliteit maar kost het meest aan fabriekaat, daar men die slechts kan bekomen door toepassing eener kostbare bemesting, het persen met groote risico voor de machinerieën of door het herhaaldelijk overkoken der overgebleven stropen, hetgeen aan brandstof en werkvolk zeer aanzienlijke kosten vereischt. Gerust mag men dus aannemen dat van de 4000 pikols, die door het kwantum meer verkregen wordt, zeker niet meer dan *f* 16000 winst genoten wordt. Daartegen staat nu evenwel over eene vermeerdering van *f* 9000 aan plantloon en van *f* 6000 voor de meerder geproduceerde 4000 pikols, zoodat er in het geheel een voordeel overblijft van *f* 1000 voor den fabriekant om 4000 pik. suiker meer te produceren. Elk een zal met mij instemmen dat dit waarlijk geen prikkel is om de produktie door aanwending van verbeterde en kostbare machinerieën op te voeren. Voor die fabrieken wier produktie reeds hooger was dan hetgeen wij als grondslag voor onze berekening aannamen, wordt de verhouding nog ongunstiger, en natuurlijk ook de kans, om tien pikols per bouw meer te produceren, zooveel kleiner. Voor dezen is het dus nog nadeeliger de nieuwe voorwaarden aan te nemen.

Door de nieuwe regeling zal, ook ondanks hetgeen door den minister wordt beweerd, geene verbetering worden aangebragt. De winstderving

van den fabriekant staat zelfs in geene de minste verhouding tot de verliezen, welke het bestendigen van den tegenwoordigen toestand aan bevolking, gouvernement, handel en scheepvaart zal berokkenen. De een zal het plantloon verliezen, de ander de voordeelen missen, welke eene vermeerdering van de produktie uit de grondstof, en dus eene vermeerderde kapitaal-omzetting moet afwerpen. En waarlijk dit nadeel is niet gering, want aannemende dat met meer liberale beginselen de produktie in den oosthoek zich ook slechts met 10 pikols per bouw vermeerderde, dan nog zoude dit voor den oosthoek alleen ruim 200,000 pikols bedragen of eene kapitaalswaarde van 2½ millioen. Neemt men nu aan dat het gouvernement door deze vermeerdering van produktie in het geheel geen direkte voordeelen geniet, waar blijft dan het geld? Verdeelt het zich niet onder bevolking, handel en industrie? Vermeerdert het niet den nationalen rijkdom, die toch de eenige bron is waaruit het gouvernement zijne inkomsten put?

En toch had men aan al deze bezwaren zeer gemakkelijk kunnen tegemoetkomen, indien het gouvernement slechts het denkbeeld om door direkte voordeelen het onderste uit de kan te willen hebben, had laten varen. Was men indachtig geweest op de hoogere produktie-kosten, en op de omstandigheid dat door de mindere kwaliteit der stroopen ook suiker van mindere waarde verkregen wordt, zoodat het 1/3, dat men den fabriekant wil laten hem veel duurder te staan komt dan de andere 2/3, welke hij reeds zonder winst aan het gouvernement moet afstaan, dan had men ingezien dat zulk eene verdeeling slechts in het belang der eene partij kon zijn. Men had een maximum van levering kunnen stellen in den oosthoek bijv. van 35 pikols per bouw. Het is waar, onderscheiden fabriekanten zouden weldra over de helft van hun produkt de vrije beschikking hebben verkregen en het gouvernement eenige duizende pikols minder ontvangen, maar het verlies, voortvloeijende uit de mindere hoeveelheid suiker, door het gouvernement te ontvangen, zou ruim vergoed worden, door de grootere waarden die uit de grondstof verkregen zou worden en door de vermeerdering van welvaart, die hiervan het gevolg zal zijn. Waar het gouvernement zich ten koste van den producent met het grootste deel der winsten wil verrijken, neemt het den prikkel tot vooruitgang en verbetering weg. Teruggang zelfs zal weldra merkbaar zijn, zoodat de suikerindustrie die thans, zoo als ik vroeger aantoonde, ten algemeene nutte werkt, haren ondergang nabij is.

Onverwachts ben ik gekomen tot eene gedeeltelijke uiteenzetting van de nadeelen, aan de nieuwe regeling verbonden, zonder dezelve in hare onderdeelen na te gaan. Alvorens hiertoe over te gaan wil ik nog eene moeijelijkheid aanwijzen welke uit die regeling moet voortvloeijen, het verschil namelijk in plantloon dat nu welligt in dezelfde residentie zal worden uitbetaald. Gesteld er zijn in de residentie Sourabaya of Pasoeroean eene of meer fabrieken die de nieuwe grondslagen aannemen, dan zal de bevolking bij dien aanplant verbonden een hooger plantloon ontvangen dan die van de daar naast gelegen fabriek, waarvan ondernemer niet is toege-

treden, en ofschoon deze toestand thans reeds bestaat, ware het toch mijns bedunkens beter geweest, indien men getracht had dit bezwaar zooveel mogelijk te vermijden.

Artikel 18 bepaalt dat een ondernemer geen riet dan dat uit den gouvernements-aanplant afkomstig in de fabriek mag vermalen. In den toestand waarin kontraktanten thans zijn is dit eene noodzakelijkheid, daar het onmogelijk is de suiker, verkregen uit den gouvernements-aanplant af te scheiden van die, verkregen van den partikulieren aanplant. Had het gouvernement echter een billijk vast kwantum bepaald, en ware voor vast plantloon aan de bevolking eene zekere som aangenomen, gelijkstaande met het gemiddelde dat haar in de laatste jaren is uitgekeerd, plus de thans ingevoerde verhooging, dan waren èn de belangen van het gouvernement èn die der bevolking gewaarborgd. Men kon dan aan de zich ontwikkelende krachten der industrie overlaten, door vermeerdering van kapaciteit, meerdere grondstoffen te verwerken, waarvoor in sommige fabrieken en in sommige residentiën uitnemende gelegenheid bestaat. De bevolking en de fabriekanten zouden elkander langzamerhand leeren verstaan over de wijze, om van den vrijen bij-aanplant het meest mogelijk partij te trekken. De fabriekant zal dien niet doen aanplanten, wanneer hij er geen voordeel in ziet, en evenmin zal de bevolking planten, wanneer hare moeite niet ruim wordt beloond. De bezwaren, door den minister in de toelichtende nota hiertegen aangevoerd, zouden van zelf blijken niet gegrond te zijn, daar, zoo als ik straks zeide, de fabriekant den vrijen aanplant niet zonder zijn voordeel zal doen bewerkstelligen. Daar aan het gouvernement eene vaste hoeveelheid suiker en aan de bevolking een vast plantloon zou gewaarborgd zijn, is het te betreuren dat men ook hierin de vrije krachtsontwikkeling der industrie aan banden legt.

Na eenige gedachtenwisseling over de verdere diskussie van het onderwerp, zegt

De Voorzitter. Ik geloof geheel te zullen voldoen aan den wensch der vergadering, wanneer ik voorstel thans de verdere behandeling van dit punt uit te stellen tot de volgende vergadering, wanneer de leden in de gelegenheid zullen geweest zijn nader kennis te nemen van de mededeelingen en beschouwingen der heeren Millard en von Oven. Wij vleijen ons het voordeel te zullen hebben den heer Millard dan in ons midden te zien, die, mogt den inhoud zijner memorie worden besproken, zelf in de gelegenheid zal zijn, zijn betoog nader toe te lichten.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Aan de orde wordt alsnu gesteld:

II. *De behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden.*

De heer Schill. Ik verheug mij dat het Bestuur dit onderwerp ter be-

spreking heeft voorgesteld. Het is van aktuëel belang en een levensvraagstuk zoo wel voor het tegenwoordig als voor het toekomstig welzijn van Nederlandsch Indië. Ik neem dan ook gaarne de gelegenheid waar om daarover eenige beschouwingen mede te deelen. Het ligt, geloof ik, geenszins in de bedoeling van het Genootschap, het is althans niet mijne meening, om de vraag te behandelen of er al dan niet behoefte aan bedoelde regeling bestaat. Die vraag toch is reeds lang van alle zijden, in velerlei geschriften, sedert vele jaren, en nu zelfs zeer onlangs door de regering en de wetgevende magt meer bepaald overwogen en in toestemmenden zin beslist. Maar het is daarom toch hoogst nuttig die behoefte meer en meer te konstateren, na te gaan de vooruitzigten die er tot voorziening bestaan, en met aandrang te wijzen op de noodzakelijkheid dat eindelijk, en zoo spoedig doenlijk, tot die voorziening worde overgegaan.

De behoefte aan regeling der kultuuraangelegenheden op Java is voldingend bewezen door menig feit, menige gebeurtenis in de laatste tijden, ja, door den algemeenen toestand welken men in de kolonie waarneemt, en elke post, elk berigt dat ons van Java toekomt, wijst er op, hoe klemmend die behoefte dagelijks wordt en welke nadeelige gevolgen de miskenning of niet vervulling dier behoefte oplevert. De opmerkzame waarnemer van de toestanden en omstandigheden op Java, allen die direkt of indirekt belang in de zaken aldaar hebben, de talrijke geschriften die in den laatsten tijd over de aangelegenheden onzer indische koloniën zijn verschenen, zij allen beseffen de behoefte aan regeling of wijzen daarop als een eerste vereischte, en voor de leden van dit Genootschap, die geacht worden zich meer dan anderen met de belangen onzer koloniën bezig te houden, zou het zeker overbodig zijn, de zoo algemeene erkende behoefte meer bepaald aan te toonen.

Voldoende zal het zijn, — en zeker meer afdoende dan elk ander bewijs, dat ik te berde zou kunnen brengen, — om na te gaan het oordeel dat de vertegenwoordiging en de regering zelve over het onderwerp hebben uitgesproken. — Ik zal niet teruggaan tot hetgeen vroeger en sedert een aantal jaren bij die beide magten daarover is verhandeld, maar mij bepalen tot de laatste tijden, en dan meen ik in de eerste plaats te moeten wijzen op het feit dat, bij de optreding van het tegenwoordig ministerie reeds, het oordeel over de dringende behoefte aan bedoelde regeling werd aangegeven door de aanbieding van een ontwerp van wet voor partikuliere kultuurondernemingen in Nederlandsch Indië.

En hoe kan dat ook anders? De regering die in het tegenwoordig kabinet aan het roer van den staat is gekomen, is een uitvloeisel van het meer en meer zich bevestigd hebbend bewustzijn van de noodzakelijkheid van vooruitgang en ontwikkeling, van hervorming en verbetering, van krachtig handelen en werken. — En, meer nog dan met betrekking tot Nederland zelf, had die noodzakelijkheid zich vertoond bij het beheer der koloniën, na den strijd die sinds zoovele jaren, even hardnekkig als onvruchtbaar, over de toepassing van regerings- en staatshuishoudkundige beginselen was ge-

voerd. De regering, door de kracht der liberale beginselen opgetreden, was dus bezield en kon niet anders dan bezield zijn met de zucht om die beginselen ook op de koloniën toe te passen en afdoende hervormingen en regelingen in den verwarden en achterlijken toestand der koloniën in te voeren.

Mogt het haar niet gegeven zijn om al dadelijk, naar den eisch en naar den wensch van het oogenblik, in dien zin te handelen, de poging die zij daartoe aanwendde, gaf eene krachtige impulsie aan het besef der noodzakelijkheid van hervorming.

Het bedoelde ontwerp van wet lokte, bij de voorloopige behandeling in de Tweede Kamer, de verklaring uit zooals wij die als volgt in het verslag der kommissie van rapporteurs lezen:

„dat de vraag, of er behoefte bestaat aan regeling van geheel het onderwerp der kultuurondernemingen buiten overeenkomst met het gouvernement, nagenoeg eenparig toestemmend werd beantwoord;

„dat de behoefte aan regeling dier aangelegenheid, naar het gevoelen der meerderheid, vooral ook bleek uit de weifeling en begripsverwarring, die daaromtrent sedert geruimen tijd in Indië heerschten", ten gevolge waarvan „de bestaande verordeningen nu eens met gestrengheid dan weder in het geheel niet toegepast werden, en daardoor een staat van zaken op Java in het leven was geroepen, onbestaanbaar zoowel met het belang van het moederland als met dat der bevolking en evenmin wenschelijk voor de ontwikkeling der partikuliere industrie zelve, die geheel en al van de willekeur der ambtenaren afhankelijk was geworden."

Er is hierbij wel is waar, zoowel als bij het wetsontwerp zelf, slechts sprake van de *partikuliere* kultuurondernemiagen, maar, als inderdaad in een onafscheidelijk verband daarmede staande en dat onderwerp zelfs beheerschende, wees men ook toen op de behoefte aan regeling ook van gouvernements-kultuurondernemingen en dus van de kultuuraangelegenheden op Java in het algemeen.

Het zoude mij te ver voeren en uwe aandacht te veel vermoeijen indien ik verder wilde nagaan en teruggeven wat sedert bij de vertegenwoordiging over het onderwerp is gezegd of verhandeld, om de bestaande behoefte aan regeling te bewijzen, en ik wil liever u dadelijk brengen tot de merkwaardige verklaringen die de tegenwoordige minister van koloniën deswege heeft afgelegd.

In de zitting der Tweede Kamer van den 27sten Mei jl. zeide de minister:

„Daar moet een einde komen aan de onzekerheid, die op Java omtrent de kultures bestaat: van daar dat in § 85 der memorie van beantwoording op het voorloopig verslag der begrooting van koloniën gezegd wordt: „dat de ondergeteekende zich voorstelt eene voordragt tot regeling der zoo naauw verbondene en in elkander grijpende gouvernements en partikuliere kultures aan het oordeel der vertegenwoordiging te onderwerpen" . . . . . „die kultuurwet zal in de eerste plaats regels stellen voor de uitgifte van gouvernements kontrakten; in de tweede plaats regels voor de vestiging van ondernemers tot het opkoopen en bereiden van tweede gewassen; en in de derde plaats

regels, of — en zoo ja — op welke voorwaarden vrije suikerondernemingen op gouvernements gronden op Java kunnen worden gevestigd."

Ten opzigte van alle die drie punten moest dus, volgens den minister, een einde komen aan de bestaande onzekerheid, door regeling in overleg met de vertegenwoordiging, en ofschoon voor het oogenblik ook niet tot .handelen gereed, verklaarde hij verder bij die gelegenheid:

„ dat regeling zeer noodig en dringend is. Ik heb", zegt hij „ dit reeds bij eene vorige gelegenheid in deze Kamer betoogd. Ik heb aangetoond dat regeling ter dezer zake boven alles noodig is, bepaaldelijke wettelijke regeling, omdat die kultuuraangelegenheden op Java beheerscht worden door tegenstrijdige en in onbruik geraakte bepalingen."

En hij levert voor een en ander het bewijs door vertoogen van den raad van Indië en den gouverneur-generaal, en toont aan hoe gedurende 14 jaren reeds tegenstrijdige bepalingen bestaan die echter niet werden gehandhaafd, — dat gewis niemand verwonderen zal, wanneer bepalingen tegen elkander strijden !

Sedert verklaarde de minister ook in de Eerste Kamer dat hij „ die regeling in het belang van Nederland en zijne koloniën van groote urgentie acht."

Maar ik vermeen niets meer te behoeven aan te halen om, zoo als ik het noemde, te konstateren de diepgevoelde behoefte aan regeling der kultuuraangelegenheden in Nederlandsch Indië.

Welk vooruitzigt bestaat er nu, dat aan die behoefte, die, naarmate zij dringend wordt geoordeeld, ook tè spoediger voorziening vordert, eerlang zal worden voldaan?

Ik acht het niet ongepast deze vraag hier te opperen en de verwachting voor eene aanstaande regeling der kultuur-aangelegenheden in Oost-Indië ter sprake te brengen, omdat, nadat weder ruim 2 jaren sedert de optreding van eene met liberale beginselen en met de zucht tot hervorming en verbetering bezielde regering, zijn verloopen, zonder dat aan die verwachting is voldaan, er in den laatsten tijd twijfel is gekomen of die wel zoo spoedig bevredigd en daarmede het groote vraagstuk voor Nederlandsch Indië opgelost zal worden.

Ik vermeen niet beter te kunnen doen dan ook nu met u na te gaan wat er ten dezen aanzien bij de bespreking van het onderwerp bij de vertegenwoordiging is verhandeld geworden.

En dan wil ik mij bepalen om u terug te voeren tot de zitting der Tweede Kamer van 27 Mei jl. — Daar zeide de minister van koloniën, na de reeds door mij aangehaalde verklaring wegens behoefte aan regeling: „ Ik heb na het raadplegen van al de volumineuse bescheiden, aan het departement van koloniën aanwezig, en van de adviezen uit Indië, toch de noodzakelijkheid ingezien, om die kultuurwet eerst, zooals blijkens het voorloopig verslag op de vorige kultuurwet verlangd werd, in advies te zenden naar Indië. — Hoewel ik omtrent eene zoodanige wet reeds eene bepaalde opinie had vóórdat ik deze plaats innam, is dienaangaande nog geen ontwerp naar Indië gezonden, omdat ik den uitslag van dit debat wilde afwachten. Ik heb daarop niet willen vooruitloopen."

In gelijken zin verklaarde de minister zich in de zitting der Eerste Kamer van 30 Junij jl. waar hij, op eene vraag: wanneer de kultuurwet naar Indië zal gezonden worden, aanvoerde:

„Het antwoord is door mij reeds in de andere Kamer gegeven. — De taak is zwaar. Ik geef dit toe. Maar zoo ik omtrent de regeling van gouvernements en partikuliere kultures, hetgeen gezamenlijk zal geschieden, geene bepaalde opinie had bij mijn optreden, ik zou thans, mijne heeren! niet voor u staan.

„Waarom dit wets-ontwerp nog niet naar Indië gezonden? De verklaring daarvan is in de andere Kamer gegeven. Ik heb willen afwachten den uitslag van dit debat..... Ik geef echter de verzekering, dat ik, zoo de omstandigheden daartoe leiden, met den meesten spoed, — en wanneer ik dit zeg, dan geloof ik niet dat eenig lid der Kamer zal twijfelen aan de nakoming van die belofte, — ja zelfs binnen weinige weken een ontwerp naar Indië zal zenden", ... De gouverneur-generaal zal, ik ben er van overtuigd, — met de overeenstemming van zienswijze, welke tusschen dien landvoogd en mij bestaat, — van zijn kant doen wat mogelijk is, om spoedig zijn advies te geven. Ik zal trachten nog in het volgend zittingjaar het ontwerp der wetgevende kamers te kunnen aanbieden."

En toen, op aandrang van een der leden van de Eerste Kamer (de heer de Vos van Steenwijk) dat de minister zijne belofte moge houden om, voor zoover het van hem afhankelijk is, in den loop der volgende zitting het wetsontwerp omtrent de kultures aan te bieden, herhaalde de minister, in de zitting van 1 Julij, de daaromtrent gedane belofte en zeide: „Ik zal, zooveel in mijn vermogen is en zooveel van den gouverneur-generaal en van mij afhangt, zorgen dat in het volgend zittingjaar een wetsontwerp tot regeling der kultuuraangelegenheden aan het oordeel der vertegenwoordiging worde onderworpen."

Ziedaar de vooruitzigten welke ons geopend zijn voor de voorziening in eene voor Indië lang gewenschte en ernstig gevoelde dringende behoefte. Zoo wij al uit de mededeelingen van den minister mogen afleiden dat het ontwerp der regeling of der wet, tijdens de beraadslagingen bij de vertegenwoordiging op het einde van Junij jl. gereed lag, zou dat ontwerp eerst na afloop dier beraadslagingen, voor advies naar Indië zijn gezonden, om, na ontvangst van een advies, bij de verschillende magten in Nederland in nadere behandeling te komen.

Ik voor mij twijfel geen oogenblik, bij de bekendheid met de voortvarendheid en de reeds geblekene goede bedoelingen van onzen tegenwoordigen minister van koloniën om, hervormend en regelend, met kracht en klem te handelen, — ik twijfel, zeg ik, geen oogenblik aan zijn wensch om de kultuuraangelegenheden op Java spoedig te regelen en aan zijne herhaalde verklaring dat hij trachten zal die aangelegenheid nog in het nu aangevangen zittingjaar der Staten-Generaal in behandeling te brengen. — Maar ik kan niet ontveinzen dat er twijfel bij mij bestaat of de loop, welke aan de behandeling der zaak is gegeven, de weg die daarmede is ingeslagen, den minister in de mogelijkheid zal stellen om aan zijn wensch en zijne belofte

gevolg te geven, — en of het daardoor juist niet *buiten zijn vermogen zal zijn* en *niet van hem zal afhangen*, dan wel of *omstandigheden er wel toe zullen leiden* om aan die belofte te voldoen.

Even als mij, zal het welligt menig uwer althans getroffen hebben, van die belofte niet meer te zien gewagen in de rede waarmede de koning het aangevangen zittingjaar der Staten-Generaal heeft geopend. Wij zijn gewoon immers in dat staatsstuk eene soort van programma te zien van hetgeen de regering in een zittingjaar denkt voor te dragen, althans het vooruitzigt daarbij te zien geopend voor de indiening van wetsontwerpen die dringende afhandeling vereischen. Maar slechts deze verklaring kwam van den mond des konings:

„Onder de wetsontwerpen welke onze koloniën betreffen en aan uwe beraadslagingen zullen onderworpen worden, behooren die tot regeling van het beheer en de verantwoording der indische geldmiddelen en die tot vaststelling der reglementen op het beleid der regering in West-Indië."

Ik wil niet behooren tot degenen die uit die verklaring in de troonrede afleiden, dat men de daarbij aangekondigde wetsontwerpen ter behandeling brengen wil, om de wetgeving af te brengen van de behandeling der hoofdzaak, der belangrijke aangelegenheid die ons thans bezig houdt. Ik wil evenmin behooren tot hen die in het stilzwijgen, bij de troonrede over die aangelegenheid, de bedoeling willen zien van de regeling der kultures in Indië te willen verschuiven, — maar gaarne de motieven aannemende, die men tot verklaring van dat stilzwijgen aanvoert, moet ik mij stellen aan de zijde van hen, die juist in die motieven de vrees putten voor aanmerkelijke vertraging der gewenschte regeling.

Opmerking verdient hetgeen in de zitting der Eerste Kamer van 1 Julij jl., door den heer van Nispen van Pannerden werd gezegd:

„De minister zegt dat hij de wet op de kultuurondernemingen op de meest spoedige wijze zal ontwerpen en binnen weinige weken naar Indië zenden en dat die wet in het volgende zittingjaar zal worden voorgedragen. *Het volgende zittingjaar.* Dat kan alzoo zijn over meer dan een jaar, zonder dat iemand mag klagen dat de minister zijne beloften niet vervult. Onder het vorig ministerie was die regeling spoedig noodig. Nu schijnt er volstrekt geen spoed meer te zijn. De vorige minister zeide dat hij in dezen het advies van de indische regering wachtende was. Ik meen dus dat er bouwstoffen genoeg voorhanden zijn om eene wet te ontwerpen en het niet noodig is daarvoor zooveel tijd te laten voorbijgaan."

En inderdaad, bij de juiste meening van den heer van Nispen omtrent het noodelooze der vertraging, zou zijne meening wegens het mogelijke eener vertraging in de behandeling der zaak waarheid kunnen worden.

Ik moet het althans zeer betreuren dat, wanneer men let op de verklaring des ministers:

— dat er een einde moet komen aan de onzekerheid die op Java omtrent de kultures bestaat;

— dat regeling zeer noodig, dringend en *boven alles* noodig is omdat de

kultuur-aangelegenheden op Java beheerscht worden door tegenstrijdige en in onbruik geraakte bepalingen die sedert 14 jaren bestaan en niet gehandhaafd worden;

— dat de regeling in het belang van Nederland en zijne koloniën van groote urgentie is; —

ik moet het, zeg ik, betreuren dat de minister bij zijne optreding, het om bijzondere redenen, alleen om de wijze van toepassing van beginselen, ter zijde gestelde ontwerp van zijnen voorganger in hetzelfde ministerie, niet dadelijk heeft opgevat en voortgezet ter afdoening; — vooral wanneer ik in aanmerking neem de verdere verklaringen van den minister zelven:

— dat er volumineuse bescheiden en adviezen uit Indië bij het departement van koloniën reeds aanwezig zijn;

— dat er overeenstemming van zienswijze tusschen hem en den gouverneur-generaal bestaat; —

— en dat hij, bij zijne optreding als minister, omtrent de bedoelde wet en regeling eene bepaalde opinie had, ja zelfs, zonder die bepaalde opinie niet voor de vertegenwoordiging zou staan.

Ik betreur het dat, in weerwil dier verklaringen, de behoefte nog is gevoeld geworden om de te ontwerpen wet nog naar Indië te zenden en de afhandeling der zaak alsnog afhankelijk te maken van nadere adviezen uit Indië en die dus bloot te stellen aan aanmerkelijke vertraging.

Ik wil niet treden in eene beoordeeling der al of niet bestaande noodzakelijkheid tot voorafgaande raadpleging van het indisch bestuur, waarvoor ik wil eerbiedigen de daartoe bij den minister bestaande redenen, maar ik kan alleen moeijelijk als juist erkennen het motief dat daarvoor ontleend is aan het verlangen, in het voorloopig verslag op het vorig ontwerp der kultuurwet tot die raadpleging geuit, omdat dat verlangen, uitgedrukt op een oogenblik dat men waande dat het Indisch bestuur in het geheel niet was gehoord, naar mijn inzien sedert voldaan is, door de volumineuse bescheiden en adviezen, die de minister zegt reeds uit Indië te hebben.

Hoe het zij, de weg die met de behandeling der kultuurwet is ingeslagen, moet veel doen wegvallen van de hoop eener spoedige afdoening. Al neemt men aan, dat tegenwoordig de besturende magten op Java niet meer zoo als vroeger gekant zijn tegen of wars zijn van hervormingen of nieuwigheden; dat zij, ook op de impulsie van het opperbestuur, de rigting van hervorming voorstaan, en zelfs welligt liever eene hervormende en vooruitgaande regering dan een slakkenbestuur wenschen te dienen, en dat er mitsdien alle spoed en ijver in Indië met de behandeling der zaak zullen worden betracht, dan moet de zending van het ontwerp naar Indië toch niet anders dan belangrijke vertraging in de afdoening doen verwachten; — en voegt men daarbij het tijdsverloop dat onvermijdelijk zal zijn voor de nadere behandeling der zaak bij de verschillende magten hier te lande, dan kan moeijelijk het vooruitzigt bestaan dat de noodig geachte regeling nog in den loop van dit zittingjaar zal tot stand komen.

De regeling zelve moge al door die vertraging niet lijden, welligt zelfs

daarbij winnen in doelmatigheid en waarde, en eindelijk toch tot stand komen, zeker is het dat er weder veel tijd zal verloren zijn, en Indië, de belangen der kolonie zelve, daardoor zouden lijden met het wachten op de regeling.

De vertraagde regeling moet inderdaad bezorgdheid doen ontstaan voor aller belangen in Indië, waar de stand van zaken in alle opzigten wijst op de noodzakelijkheid eener spoedige en afdoende regeling.

Immers, veertien jaren van tegenstrijdige, in onbruik geraakte of niet gehandhaafde bepalingen hebben Java gebragt in een staat van groote wanorde, verwaarloozing en anarchie ten aanzien der kultuur-aangelegenheden, en zoovele daarmede in verband staande belangen, zoowel van den staat en van de bevolking als van de andere opgezetenen. Die toestand blijkt onmiskenbaar uit vele feiten en gebeurtenissen van de laatste tijden, die duidelijk doen zien dat niemand meer weet waaraan hij zich, vooral met opzigt tot landbouw en industrie, te houden heeft; — naar welke regels of inzigten er gehandeld moet worden; — en dat zelfs de regering hier met de regering dáár in verschil of botsing komt ten aanzien der toepassing van regels of beginselen bij de gouvernements kultures, gelijk men dit nog onlangs bij de zaak der indigo-kultuur heeft gezien.

Meer en meer vertoonen zich op Java, onder dien toestand, velerlei hinderpalen die den arbeid beklemmen, niet alleen bij den inlander, maar ook bij de Europeanen, niet alleen bij partikulieren, maar ook bij het gouvernement; hinderpalen, die ontwikkeling van produktie en mitsdien ook van konsumtie tegengaan en weder nadeelig werken op de inkomsten van den staat. Meer en meer doet zich de druk gevoelen der reglementen en voorschriften zonder tal, die den een beletten te arbeiden zooals hij wil, den anderen beletten te arbeiden waar hij wil; — die de opkomst en bloei van groote takken van nijverheid afhankelijk doen zijn van gunst of ongunst, van de willekeur of het bon plaisir der regering en die, bij de ergste monopolieën, alle vrije ontwikkeling belemmeren zelfs in de kleinste takken van volksindustrie.

Let, bid ik u, ook op de verklaring van den minister van koloniën in de zitting der Eerste Kamer van 30 Junij jl. dat, ten einde in afwachting der beloofde regeling „het kultuurstelsel niet omarmd en verstikt worde" — „er een besluit genomen is om geen enkel regt van opstal voor partikuliere suikerondernemingen, dat schade zou kunnen doen aan de gouvernements kultures, te verleenen vóór dat het ontwerp tot wet zal zijn verheven,"

Let op hetgeen de minister verder verklaarde dat „men gerust kan zijn dat ook de maatregel door een der leden afgekeurd (intrekking van het besluit van 1838), juist strekt om het status quo te bewaren."

En zegt mij dan of dat niet reeds bewijst hoe noodzakelijk eene spoedige regeling der kultuur-aangelegenheden is, hoezéér die zaak dringt en elke vertraging nadeelen moet opleveren.

Niet alleen de partikuliere kultures maar ook de gouvernements kultures lijden onder den ongeregelden toestand. Zij worden althans wat de suiker

kultuur betreft, schier tot een stilstand gedoemd, en dus tot een toestand, die, zooal niet achteruitgang, toch belemmering in produktiviteit te weeg brengt.

Van uitbreiding of ontwikkeling kan althans geen sprake zijn. — De gedwongen stationaire toestand, de onzekerheid en weifeling die bij alles heerschen, moeten industrie en kapitaal huiverig doen zijn om iets te doen wat er nog gedaan zou kunnen worden, om het nog zoo onmetelijke veld voor handel en landbouw in onze koloniën te exploiteren en vruchtbaar te maken in het belang van de bevolking, van den staat en van alle opgezetenen, zoowel in Indië als in Nederland. — Gebeurtenissen, zooals het zoogenaamd indigo-besluit en met de partikuliere suikerindustrie, moeten alle vertrouwen doen verdwijnen op de stabiliteit van zaken en op die der regering en op de waarborgen die die stabiliteit alleen kunnen opleveren om kapitalen en industrie op Java zich met vertrouwen te doen bewegen.

Zoo vele ongunstige toestanden die zich in de laatste jaren op Java hebben vertoond, de telkens zich herhalende en nu onlangs weder hevig ingetreden krisis bij den handel en de geldmarkt, die ik nog niet voorbij acht en welligt nog verdere katastrofen zal te weeg brengen, zij allen zijn slechts natuurlijke gevolgen van den anarchistischen en wanordelijken stand van zaken in het algemeen, die zijnen oorsprong vindt in de houding der regering zelve en in het gemis aan zekerheid en stabiliteit in de beginselen en maatregelen van bestuur.

Ik zeide zoo even dat feiten en gebeurtenissen in den laatsten tijd den ongunstigen toestand op Java maar al te zeer doen blijken. Het zou mij te ver voeren indien ik daaromtrent in bijzonderheden wilde treden, na reeds zoo lang uwe aandacht te hebben bezig gehouden. Ik zal u slechts op eene zaak wijzen die in verband staat tot de handels- en geld-krisis waarover ik straks sprak, op eene der gevolgen van den onzekeren staat van zaken op Java, op het gebrek aan kapitaal, dat zeker een belangrijk verschijnsel is omdat het tevens als oorzaak optreedt van de vele treurige gebeurtenissen die zich bij handel en industrie hebben voorgedaan.

En te eerder wensch ik die eene zaak hier nog te bespreken omdat de oorzaak van het kapitaal-gebrek op Java, — bij eene verkeerde beoordeeling, — nu nog onlangs aangewend is als een middel om verdacht te maken allen die vermeenen te moeten wijzen op den ongunstigen toestand van zaken op Java en op de behoefte aan orde en regeling. Ik moet weder komen op de reeds meermalen aangehaalde zitting der Tweede Kamer van 27 Mei. jl. Een der sprekers op dien dag, de heer van Bosse, deed dit Genootschap de eer aan zich te beroepen op hetgeen in eene zijner algemeene vergaderingen werd gesproken. Zonder bepaalde aanwijzing, sprak hij van een warm voorstander van den partikulieren arbeid, en had blijkbaar mij op het oog door het citaat dat hij levert van hetgeen, tijdens de bespreking der gouvernements indigokultuur, alhier werd verhandeld.

Genoemde spreker in de Tweede Kamer zal het mij zeker niet ten kwade uiden, dat ik hem nu wederkeerig hier citeer, en als het ware een ant-

woord geef, — hoezeer ik het betreur, dat hij niet in ons midden is, en als lid van dit Genootschap niet eens een lans kan komen breken met hem, wiens gevoelen hij niet deelt, dat gewis in het belang der zaken eene meer vruchtbare diskussie zou geven.

Welnu, bij die rede, door den heer van Bosse in de zitting der Tweede Kamer van 27 Mei uitgesproken en waarbij hij, op eene opmerkelijke wijze, eene zinsnede uit een over de indigo-kultuur in dit Genootschap geleverd betoog, geheel uit haar verband gerukt en blijkbaar met opzet onvolledig aanvoerde en aldus bezigde als een wapen tegen de partikuliere kultures op Java, — bij die redevoering, — die in haar geheel ook een monument is van min juiste voorstellingen en gevolgtrekkingen van feiten en gezegden, niet vrij van overdrijving en van eene bijzondere takt om argumenten te vinden tot bestrijding, door bedoelingen en meeningen van anderen in een bijzonder licht voor te dragen, — werd door den heer van Bosse onder anderen gezegd, dat terwijl, volgens een betoog in het Tijdschrift van Nederlandsch Indië, de oorzaak van het kapitaal-gebrek op Java zou zijn gelegen in het absenteïsme, in het verschijnsel dat ieder Europeaan naar Java gaat om fortuin te maken en als hij dat doel bereikt heeft, Java verlaat en zijn kapitaal medeneemt, — dat verschijnsel zou zijn te wijten aan de liberalen zelven en aan de organen hunner partij, die onophoudelijk dreigen met gevaren die Indië boven het hoofd hangen, die dagelijks aan de grondzuilen van ons politiek bestaan en ons overwigt in Indië tornen, die dat onophoudelijk aantasten en ondermijnen, enz. enz.

Ziedaar een eklatante bijdrage voor de kennis der taktiek van hen, die willens en wetens den ongunstigen toestand en de oorzaken daarvan willen voorbijzien en, hoewel die zeer goed beseffende en kennende, liever de denkbeelden van het ware afleiden om hervorming en verbetering tegen te gaan.

Maar ook de regering schijnt het ware bewustzijn nog niet te hebben van den toestand van Java en de oorzaken van dien toestand.

Immers de minister van koloniën beantwoordde de aangehaalde redevoering in de zitting van 28 Mei jl. als volgt: „Het absenteïsme alleen is niet de oorzaak van de schaarschheid van kapitaal op Java..... De oorzaak ligt, indien ik mij niet bedrieg, hierin dat de kapitaal-formering niet hand aan hand is gegaan met de sterke uitbreiding van handel en industrie. Het is mijn eerste werk geweest om in het bankwezen op Java voorzieningen te brengen; men zal daar spoedig de resultaten van zien en tot mijn genoegen zijn er geldelijke ondernemingen tot stand gebragt die kapitalen naar Java willen zenden."

Vergunt mij nog bij dit punt voor eenige oogenblikken stil te staan, omdat ik het van gewigt acht in verband tot het onderwerp dat ons nu bezig houdt. De minister ziet het gewis met juistheid in, dat kapitaalgebrek op Java het gevolg is van de omstandigheid dat kapitaal-formering geen gelijken tred heeft gehouden met de behoefte. Maar is dat de eenige de grondoorzaak? En welke is de ware oorzaak dat kapitaal-formatie wordt tegengegaan of belemmerd? Het absenteïsme, met de daaraan ver-

bondene gevolgen, gelijk de heer van Bosse die aanvoert, is slechts een der oorzaken en eigenlijk een betrekkelijk geringe, — maar dat verschijnsel is niet anders dan het gevolg van gebrek aan zekerheid en waarborgen tot plaatsing van kapitalen op Java, van de vrees voor verliezen door den ongunstigen en instabielen toestand van alle zaken en bedrijven aldaar. — Kapitalisten, groot of klein, vooral zij die met moeite eenig kapitaal hebben verworven en daarvan leven moeten, zij allen achten het gewaagd, onder dien toestand, hunne kapitalen op Java te laten en voeren ze liever met zich weg. — Daaraan is het gemis van kapitaal-formatie in handen van Europeanen te wijten. — Nog veel minder bestaat die bij de inlandsche bevolking. En hoe kan die ook bestaan of verwacht worden in een toestand — die grondeigendom voor de bevolking ontzegt of moeijelijk maakt, — die de bevolking overlevert aan de willekeur van hare eigene hoofden en van de regering, — die haar de vrije beschikking ontneemt over tijd en arbeid, — en zelfs de vruchten van haren arbeid niet veilig doet zijn?

Er bestaan dus inderdaad, zoowel bij Europeanen als inlanders, groote hinderpalen tot formering van kapitaal. Maar nog meer dan dat, er bestaan zelfs omstandigheden, die de aanwezige of zich eventuëel nog formerende kapitalen schuw doen zijn om zich in den omloop te bewegen en doen wegvloeijen. Men heeft in de laatste berigten uit Java gezien dat het gebrek aan kapitaal heeft opgehouden of dat er belangrijke kapitalen bij de bank en partikulieren ongeplaatst zijn. Maar ik zie daarin nog geen overvloed, althans geene toevloeijing van nieuwe kapitalen, maar juist het bewijs, dat kapitalen zich terugtrekken uit gemis aan zekerheid en goede plaatsing en liever eenigen tijd ledig liggen dan zich te wagen. Dezelfde hinderpalen die kapitaalformering belemmeren, moeten ook op de vrije beweging der kapitalen invloed oefenen.

En die hinderpalen en omstandigheden, zij zijn slechts even zoo vele natuurlijke gevolgen van gemis aan zekerheid en waarborgen en aan regelingen die waarborgen kunnen geven en daarom ook sedert jaren noodig zijn geacht.

De regering moge zich veel beloven van voorzieningen in het bankwezen op Java, waarvan wij echter tot dusver nog niet veel meer hebben gezien dan onbeduidende maatregelen die den toestand der bank en hare werking als kredietinstelling niet veel verbeteren. De regering mag veel gewigt hechten aan de toevloeijing van nieuwe kapitalen naar Java door het ontstaan van de door haar bedoelde kredietinrigtingen in Nederland, en ook ik zie dat als een zeer gunstig evenement aan. Maar vermeerdering en nieuwe aanvoer van omloopend kapitaal op Java is op zich zelf niet voldoende, zoo lang de hinderpalen blijven bestaan die ik in de bestaande toestanden heb aangewezen en die de vrije en zekere werking van kapitalen belemmeren en deze schuw doen zijn niet alleen om te werken maar om op Java te blijven. Overvloed van kapitaal kan niet baten waar het terrein voor zijne vruchtbare en zekere beweging door allerlei gevaren bezet is en zich niet behoorlijk kan uitbreiden, waar toestanden van onze-

kerheid en anarchie waarborgen, niet alleen voor het tegenwoordige, maar ook voor de toekomst doen ontbreken.

De liberale beginselen, welker toepassing ook op de koloniën sedert jaren werd gewenscht, zijn:

De wet in plaats van willekeur.

Regtvaardigheid in plaats van gunstbetoon.

Algemeene mededinging in plaats van privilegie.

Vrijmaking der produktieve krachten van land en bevolking.

Vrijheid en natuurlijke ontwikkeling van alle bronnen van welvaart en volksgeluk in plaats van monopolie en uitsluiting.

Naar die beginselen zijn regelingen en hervormingen in Indië dringend noodig om stabiliteit te doen ontstaan, de tegenwoordige nadeelige toestanden weg te nemen en de mogelijkheid te doen ontstaan om landbouw, industrie en handel, die voedsters der algemeene welvaart, op vaste grondslagen te ontwikkelen en uit te breiden. Die regelingen en hervormingen zijn noodig, niet op een enkel punt of eenzijdig, maar over het geheel. De behoefte daaraan spreekt van dag tot dag luider, — en in de eerste plaats ten aanzien der kultuur-aangelegenheden in het algemeen, — opdat elkeen voor vast wete waaraan hij zich te houden hebbe, welke de wederzijdsche regten en verpligtingen, welke de beginselen der regering zijn, en omdat met de regeling dier aangelegenheden in verband staat en staan moet, regeling van vele andere gewigtige belangen, die, zoo als de grondeigendom der bevolking, de heerendiensten, het gezag der hoofden, de lasten en verpligtingen der bevolking jegens den staat, de benuttiging van de arbeidskrachten en de woeste gronden, van overwegenden invloed zijn op den algemeenen rijkdom en op de inkomsten van den staat.

Het is daarom dat er niet genoeg kan gewezen worden op de dringende noodzakelijkheid en het nut van spoedige afdoende regeling der kultuuraangelegenheden in Indië, als een eerste maar ook als de meest belangrijke stap om een beteren toestand aldaar te scheppen en ruimte te geven aan industrie en kapitaal, om de rijke bronnen van volkswelvaart te exploiteren die op Java nog onbenut liggen, om vrijen loop te geven aan den arbeid, het individu te doen ontwikkelen, de uiting van elke energie te bevorderen en elke kiem tot volkswelvaart te doen gedijen.

Het is daarom dat ik wenschen zou dat ook in dit Genootschap met ernst en klem de noodzakelijkheid tot de bedoelde regeling worde aangetoond en uitgesproken en de hoop worde geuit, dat de tegenwoordige regering, hare roeping begrijpende, alles zal aanwenden om die regeling spoedig te doen tot stand komen, en dat de wetgevende magt daartoe krachtig zal medewerken.

De Voorzitter. Ik meen de heeren te moeten uitnoodigen zich te bepalen tot het onderwerp, dat aan de orde is: het aanwijzen der behoefte aan regeling van de kultuuraangelegenheden. De heer Schill heeft zich, meen ik, eene kleine digressie veroorloofd, door in een onderzoek te treden der vraag of het vooruitzigt bestaat dat spoedig eene wettelijke voorziening tot

stand zal worden gebragt. Ik geloof dat dit minder het onderwerp is, thans in behandeling. Het doel moet thans meer zijn door bijzonderheden aan te toonen, dat er werkelijk behoefte aan regeling bestaat.

De heer van Soest. De behoefte aan regeling der kultuur-aangelegenheden wordt zóó algemeen, zóó veelzijdig erkend, dat men op dit punt schier geene tegenspraak meer kan verwachten. Maar wordt de behoefte erkend, de regeling zelf is geene gemakkelijke taak, vooral wanneer men de gougouvernements-kultuur en de partikuliere teelt in één wet wil zamenvatten.

Ik zal thans niet spreken over de gouvernements-kultuur. Eene regeling voor deze kultuur is, mijns inziens, ook zoo dringend noodzakelijk niet. Daaromtrent bestaan, wel is waar, niet veel wettelijke voorschriften; doch in de praktijk worden bekende regels gevolgd, waardoor men althans de zaken aan den gang houdt.

Daarentegen verkeert de partikuliere industrie in den toestand door den heer Schill zoo juist geschetst en waarvan de regering zelf heeft verklaard:

„Het bestaan der partikuliere landbouw-nijverheid is hoogst onzeker en „wisselvallig. In weerwil van de bestaande beginselen, in het regerings„reglement opgenomen, ontbreekt nog altoos een zuiver wettelijk terrein, „waarop de ondernemers zich kunnen bewegen; duistere, verouderde en door „met elkander strijdende uitlegging, twijfelachtig gemaakte bepalingen, be„lemmeren handelingen, die behooren vrij te worden gelaten, of laten „handelingen toe, welke een gouvernement dat de algemeene zedelijkheid „op prijs stelt niet ongestraft mag aanzien. Vaak hangt de toekomst der „ondernemingen af van willekeurige beschikkingen van ondergeschikte auto„riteiten. Van eenen anderen kant gevoelt men het gemis van bepalingen, „welke de strekking hebben de bevolking tegen misbruiken te beschermen".

Ik herhaal het, na eene dergelijke verklaring, door de regering afgelegd, is het schier ondenkbaar dat men de behoefte aan regeling der partikuliere landbouw-ondernemingen met eenigen grond zal betwisten. Er bestaat daaromtrent, ook als wij de handelingen der Staten-Generaal raadplegen, nagenoeg unanimiteit. Gaat echter verder en onderzoekt welke denkbeelden bestaan omtrent hetgeen geregeld en hoe geregeld moet worden, en gij zult iets geheel anders als unanimiteit, groot verschil van meening, ontwaren. Men sla slechts het verslag op der Tweede Kamer over de vroeger ingediende, nu ingetrokken, kultuurwet, om zich te overtuigen van den rijkdom van uiteenloopende gevoelens omtrent dit onderwerp.

In het belang der zaak, in het belang eener spoedige regeling, is dit voorzeker zoo wenschelijk niet. Ik meen dan ook dat het zijn nut kan hebben in beschouwingen te treden *over den aard der te maken regeling*, ten einde op die wijze te trachten eenstemmigheid te bevorderen.

Reeds dadelijk wordt men getroffen door het verschil van gevoelen ten aanzien van het terrein der regeling. De een zegt: maak eene regeling voor de partikuliere industrie op de buitenbezittingen; een ander: regel de

uitgifte van woeste gronden; een derde: stel regels voor de industrie die reeds in de bebouwde streken van Java bestaat.

Het stellen van regels voor de industrie op de buitenbezittingen, omdat men bezwaren op Java heeft op te heffen, schijnt mij toe al een zonderlinge afleider te zijn; een middel zoo als wij dat onlangs in Europa zagen in praktijk brengen in eene groote staatkundige kwestie, namelijk toen Rusland beproefde den opstand in Polen te dempen door aan Finland eene konstitutie te geven.

Al roept men de beste regels in het leven voor de ontwikkeling der partikuliere industrie op de buitenbezittingen, Java zal er geen baat bij vinden. Op Java bestaat reeds eene nijverheid, die zich verder tracht te ontwikkelen Zal men nu aan de aldaar gevestigde ondernemers zeggen: Breekt hier op en gaat naar de buitenbezittingen, verplaatst uw kapitaal en uwe werkkrachten? Ik geloof niet dat men op die wijze aan de op Java zoo dringend gevoelde behoefte aan regeling zou voldoen. Ik geloof zelfs niet, dat men met uitsluitend regels voor de industrie op de buitenbezittingen te stellen, zich van den aandrang voor regels op Java zou vrijwaren, en dat men nog meer zou verpligt worden om aan dien aandrang toe te geven.

De woeste gronden. Men heeft het meer dan eens betreurd, dat er nog zoo vele uitgebreide streken op Java zijn die geheel onbenut blijven liggen terwijl daarvan zeer veel partij zou kunnen getrokken worden. Ik geloof dan ook, dat verkoop van die gronden, die ik beschouw als staatsdomein, een zeer wenschelijke maatregel zou zijn. Maar of daarmede de industrie, althans in den eersten tijd, zoo overwegend zou gebaat zijn, meen ik te moeten betwijfelen. Beperkt men haar tot het terrein der nieuwe ontginningen, dan zal zij wel eens te vergeefs op de noodige arbeidskrachten wachten. Wel is waar, de hoop bestaat dat de bevolking zich zal komen vestigen in streken, welke door de partikuliere industrie ontgonnen worden, maar men make zich daarvan geen te groote illusie. Het volk zal er niet naar toe stroomen. De Javaan verhuist noode; alleen de grofste onderdrukking dwingt hem eindelijk zijne dessa te verlaten.

Wil men dus ontwikkeling der partikuliere industrie, uitsluitend door middel van uitgifte van woeste gronden, dan kan men gerust nog eene halve eeuw op eenige noemenswaardige uitkomsten wachten. Bovendien, door alleen regels te stellen voor de uitgifte van woeste gronden, doet men alweer niets voor de industrie die bestaat in bebouwde streken. Het zou ook slechts een *dérivatief* zijn, dat buitendien de behoefte aan regeling voor bebouwde gronden nog sterker zou doen uitkomen.

Mijne konklusie omtrent dit punt is: dat men in de eerste plaats regels moet stellen voor de partikuliere industrie op Java, die thans reeds in bebouwde streken bestaat en werkt. Stelt men *algemeene* regels vast voor Java, zij zullen tevens van toepassing kunnen gemaakt worden op de buitenbezittingen. De belemmering toch zit minder in verschil van toestanden dan wel in gemis aan eene goede regeling. Het stellen van regels voor ontgonnen streken kan gepaard gaan met het stellen van regels voor de

uitgifte van woeste gronden. Het een sluit het ander niet uit. Ik zou bijna zeggen, dat eene goede wet op de ontginning van woeste gronden de beste aanvulling zal zijn van eene goede wettelijke regeling der kultuurondernemingen op ontgonnen gronden.

Ik kom tot een tweede, niet minder belangrijk, punt. Welke voorwaarden zal men stellen voor de uitoefening van het landbouw-bedrijf? Zal men, b. v., alleen Nederlanders toelaten, of zal men een stap verder gaan en allen toelaten, die regt op verblijf hebben in de binnenlanden?

Mijn persoonlijk gevoelen is, dat men in dit opzigt zeer vrijgevig behoort te zijn. Ik zou alleen wenschen uitsluiting van europeesche en inlandsche ambtenaren, omdat, afgescheiden van de misbruiken die er uit kunnen voortvloeijen, eene kumulatie van industriëel en ambtenaar, niet wenschelijk te achten is. Ik kan mij althans bezwaarlijk voorstellen dat een ambtenaar naauwgezet zijn pligt zal vervullen, wanneer hij tevens betrokken is in industriële beslommeringen.

Maar behalve deze enkele uitzondering, kan men gerust het landbouwbedrijf voor allen openlaten. Ik koester zelfs geen vrees voor de Chinezen. Onder de op Java gevestigde Chinezen zijn personen, die reeds in het derde of vierde geslacht inboorlingen zijn van Nederlandsch Indië; personen dus, die, wanneer zij in Nederland woonden, alle burger- en burgerschapsregten zouden genieten. Nu vraag ik: zou het niet onregtvaardig zijn, iemand, die in Indië geboren is, wiens vader en grootvader misschien daar geboren zijn, die, met deze positie, in Nederland het regt zou hebben om alle mogelijke betrekkingen te vervullen, te weigeren een landbouw-bedrijf uit te oefenen?

Ik weet wel, dat de europeesche ondernemers niet zeer gesteld zijn op de konkurrentie van Chinezen, maar een van beide is waar: de konkurrentie is eerlijk of ze is oneerlijk. Is ze eerlijk, dan moet men ze toelaten en moet men een Chinees gelijk stellen met een europeesch ondernemer. Is de konkurrentie oneerlijk, dan is het de pligt der regering oneerlijke praktijken tegen te gaan. Om maar iets te noemen. De Chinezen worden wel eens betigt door middel van amfioen hun doel te bereiken. Welnu, wat belet, aan Chinezen, die het regt hebben amfioen te verkoopen, het beroep van landbouw-ondernemer te ontzeggen. Daarvoor is zelfs niet eens een wettelijk voorschrift noodig; men zou dit kunnen bepalen in de voorwaarden, welke bij de jaarlijksche verpachting van het opiummiddel bekend gemaakt worden.

Zullen er verder bepalingen gemaakt worden omtrent de soort van produkten die mogen geteeld worden? In de eerste kultuurwet was het beginsel van vrijheid gehuldigd. Alleen was de teelt van papaver uitgesloten. Ik meen dat dit het regte beginsel is.

Ik erken echter, dat de voorschriften voor alle kultures niet dezelfde behoeven te zijn. Ik verbeeld mij, onder anderen, dat voor de teelt van tweede gewassen ruimer voorschriften zouden kunnen gesteld worden dan voor de teelt van suikerriet. Wanneer, bij voorbeeld, in het *rayon* eener

gouvernements-suikerfabriek de rietoogst is afgeloopen en de velden teruggegeven zijn aan de bevolking, kan ik mij zeer goed voorstellen, dat zij daarop tabak, in plaats van rijst, teelt. Men zou dan ook zeer goed aan een partikulier ondernemer kunnen verbieden suiker te telen, daar waar de gronden voor eene gouvernements-fabriek gelegen zijn, zonder hem daarom te verbieden tabak op te koopen. Ik spiegel mij echter niet veel voor van al die partikuliere industrie, die zich midden in de gouvernementsondernemingen zou kunnen nestelen. Ik verklaar gaarne dat, mogt mij ooit een tabaksondernemer vragen of hij wel doet met tusschen de gouvernements-suikerkultuur in tabak te gaan telen, ik niet aarzelen zou hem toe te roepen: „wacht u voor de gouvernements-suikerfabrieken; stel uwen tabak niet bloot aan die suiker-atmosfeer; ga verder en kies u eene gelegenheid zoo ver mogelijk van eenige suikerfabriek verwijderd in een land, dat nog een ruim veld voor partikuliere industrie oplevert."

Nog een zeer gewigtig punt. Zal het bestuur in Indië aan voorwaarden gebonden zijn, of zal men den regel blijven volgen, dat in ieder bepaald geval het verlof om eene onderneming van landbouw te beginnen, kan worden afgewezen zonder opgaaf van redenen?

Ook omtrent dit punt was de thans ingetrokken kultuurwet zeer duidelijk. Wat men ook van de daarin gestelde voorwaarden zeggen moge, een regel was gegeven, waarvan het gouvernement niet kon afwijken. Het bestuur zou in geen geval een ondernemer hebben kunnen afwijzen dan om redenen in de wet vermeld. Ik zal nu niets meer hieromtrent zeggen, doch alleen opmerken, dat, wanneer het bestuur in Indië niet gebonden wordt aan bepaalde voorwaarden, alle waarborg aan de wet ontbreken zal.

Een vraag die ook voor de hand ligt is: moet er niets bepaald worden omtrent het sluiten van overeenkomsten tusschen ondernemers en inlanders?

Het denkbeeld dat voor de hand ligt, is natuurlijk: laat alles vrij. Maar ik vraag toch: of het niet beter zou zijn dat de wet daaromtrent duidelijke voorschriften stelt, dat zij bepaalt welke overeenkomsten kunnen worden aangegaan? Ik vraag ook, of, bij absolute vrijheid, het niet denkbaar is, dat een ondernemer, die toegelaten moet worden, belemmeringen zal ondervinden, omdat men zal gaan twisten, bij gemis aan wettelijke regels, of deze of gene overeenkomst wel regtmatig en geoorloofd is?

Een bepaling, die ik vooral wenschelijk acht, juist met het oog op het verledene, is die omtrent het loon. Zeer te regt, naar mijn inzien, was in de vorige kultuurwet de bepaling opgenomen dat het den inlanders volkomen vrij werd gelaten het bedrag van hun loon of den prijs van hun produkt te bedingen. Zij, die in Indië geleefd hebben, weten zeer goed wat eene dergelijke bepaling beteekent, hoe nuttig het is, dat den inlander in dat opzigt de meest mogelijke vrijheid worde gewaarborgd.

In den staat waarin de kwestie van het grondbezit verkeert, vraag ik ook of het niet noodig zou zijn dat de wet daaromtrent bepalingen inhield. Ik erken, dat dit een moeijelijk vraagstuk is, maar mag dit den wetgever weêrhouden om het aan te grijpen? Ik geloof het niet. Ik geloof, inte-

gendeel, dat men moet trachten dat moeijelijke vraagstuk zoo goed mogelijk op te lossen. In verband daarmede doe ik dan ook de vraag: of thans niet de tijd gekomen is om den inlander het regt te geven zijn grond te verhuren aan een ondernemer, zij het slechts voor eenen beperkten tijd, wanneer de inlander daarmede zijn voordeel kan doen? Dit punt is thans zeer twijfelachtig. Oogluikend heeft men vroeger deze soort van verhuur toegelaten; vergis ik mij niet, dan is men er later weer op terug gekomen. In allen gevalle schijnen bepalingen over de beschikking van den grond onvermijdelijk in eene wet op de partikuliere industrie.

Zoo even heeft de heer Schill de redenen opgegeven waarom vooral, in den boezem der vertegenwoordiging, verlangd werd naar eene wettelijke regeling der partikuliere landbouw-ondernemingen. Men verlangde dit omdat het geldelijk belang van den staat vordert dat de partikuliere ondernemers een deel van hunne winst aan de schatkist afstaan.

Zoo als dat denkbeeld daar geformuleerd wordt, moet ik bekennen dat men nog daarbij te zeer uitgaat van het verkeerd begrip om den staat als een soort van vennoot der ondernemers te doen optreden die met hen de winsten der onderneming moet deelen. Dit begrip moet men loslaten. De staat moet eigenlijk met genoegen zien dat de ondernemers winsten behalen; hij moet hun niet het loon van hunnen ondernemingsgeest, van hun kapitaal, van hunne inspanning benijden. Billijk is het evenwel dat de ondernemers belasting betalen. Maar ik vraag: waarom alleen eene belasting op de partikuliere kultuur-ondernemingen? Waarom niet eene belasting, bij voorbeeld eene patent-belasting, geheven van alle ingezetenen, die in Indië een bedrijf uitoefenen, zoowel dat van koopman als van industriëel? Ware het niet billijk te noemen, dat alle ingezetenen, die de bescherming van het gouvernement genieten, aan zoodanige belasting worden onderworpen? Gaat deze zienswijze op, dan zou de belasting, een onderwerp van fiskalen aard, afzonderlijk kunnen worden geregeld en niet eens, door toevoeging bij de wet op de kultuurondernemingen, de bezwaren eigen aan eene dergelijke wet, behoeven te verminderen.

Mijne denkbeelden resumerende, zoo beken ik dat bij eene regeling der kultuuraangelegenheden, afgescheiden van de gouvernements-kultures, enkele hoofdbeginselen mij vooral zeer behartigenswaard voorkomen.

Geen wegschenken van souvereine regten aan partikuliere ondernemers. Vroeger heeft men partikuliere landen uitgegeven met het regt om van de opgezetenen belastingen te heffen, politie-beambten aan te stellen, enz. Die toestand is niet wenschelijk. Op groote schaal, zouden daaruit in de toekomst verwikkelingen kunnen geboren worden. Zelfs wanneer men er toe mogt overgaan om woeste gronden te verkoopen, zal het gouvernement steeds wijs handelen slechts het eigendomsregt te vervreemden en alle souvereine regten aan zich te behouden.

Geene noodelooze belemmering der industrie. Vrijheid voor de ondernemers om eerlijk hun bedrijf uit te oefenen. Vrijheid voor de inlanders om hun loon en den prijs voor hun produkt te bedingen. Eerbiediging van de

verkregen regten der bevolking, waarmede ik hoofdzakelijk bedoel, dat als men bepalingen maakt omtrent het grondbezit, men uitga van het beginsel, dat zij, die den grond sedert eeuwen bebouwd hebben, ook de eigenaars daarvan moeten worden.

De heer ter Bruggen Hugenholtz. Ik heb met veel belangstelling aangehoord, hetgeen door de heeren Schill en van Soest is in het midden gebragt, maar ik had toch wel gewenscht dat men meer het denkbeeld van den voorzitter gevolgd had, om namelijk door bijzonderheden de behoefte aan regeling aan te wijzen. Daardoor zou inderdaad zeer veel nut gesticht worden. Niemand toch der tegenwoordig zijnde leden zal de noodzakelijkheid van wettelijke voorziening ontkennen. Ook ik beaam al hetgeen men daaromtrent aangevoerd heeft.

De heer Schill heeft zijn betoog geëindigd met den wensch dat spoedig eene wettelijke regeling tot stand worde gebragt. Zijn gansche betoog droeg evenwel blijken van de vrees, die bij hem bestaat, dat onder den tegenwoordigen minister van koloniën, met het oog op het verhandelde in de beide Kamers der Staten-Generaal, daaraan zoo spoedig geen gevolg zal worden gegeven. Hij heeft het onder anderen afgekeurd dat het ontwerp van wet op de kultuuraangelegenheden ter beoordeeling naar Indië is gezonden. Ik geloof hierdoor dat de heer Schill de moeijelijkheid voorbijziet, die aan de vaststelling van de bedoelde wet verbonden is. Ik roep hier den voorzitter tot getuige en vraag of hij niet met mij van meening is dat, als de heer Fransen van de Putte, even als de heer Uhlenbeck, in de Kamer niet kan verklaren dat het ontwerp vooraf aan het oordeel van het indisch bestuur is onderworpen geweest, dit voldoende zou zijn om het wets-voorstel te doen vallen. Ik geloof dan ook dat de minister eene zeer wijze keus heeft gedaan, al moge schijnbaar eenige vertraging ontstaan; daardoor wordt de mogelijkheid geboren om iets tot stand te brengen.

De Voorzitter. De heer Hugenholtz roept mij tot getuige. Ik ben het geheel met hem eens. Ik geloof dat het niet de vraag moet zijn, wat is de kortste weg om eene wet in te dienen, maar wat is de kortste weg om een ontwerp tot wet te zien verheffen. En dan geloof ik dat de omweg, die hier gemaakt wordt, later zal blijken de kortste weg te zijn geweest.

Men heeft gezegd dat aan de verwachting, die bestond omtrent eene spoedige indiening der wetsvoordragt, niet is voldaan. De zitting evenwel, waarin de wet, volgens de toezegging van den minister, zal worden ingediend, is naauwelijks aangevangen, zoodat er geene redenen tot klagten bestaan, indien nu nog niet aan de belofte is voldaan.

De heer de Serière. Hoe moet ik de toezegging, dat de meeste spoed zal worden gemaakt, overeenbrengen met den maatregel van den minister van koloniën omtrent de gouvernements-suikerkultuur zonder te gelijker tijd regels te stellen voor de partikuliere suiker-industrie? Aan welke regeling bestaat toch de meeste behoefte: aan die voor de gouvernements- of

partikuliere industrie? Ongetwijfeld aan die voor laatstgenoemde, met het oog op den toestand van wanorde en onzekerheid, waarin die industrie thans verkeert. Maar desniettegenstaande laat men daaromtrent alles in statu quo, terwijl men eene regeling tot stand brengt voor de gouvernements-suikerkultuur en de kontrakten voor tien jaren verlengt. Spoed dus aan de eene zijde en zich binden voor tien jaren aan de andere zijde. Dit begrijp ik niet.

Ik wil gaarne aannemen wat de heer Hugenholtz heeft verklaard, dat namelijk de Tweede Kamer de wet zal afstemmen wanneer ze niet vooraf is onderworpen geweest aan het oordeel van het Indisch bestuur, maar ik veroorloof mij toch de vraag of hier niet dokumenten genoeg voorhanden zijn om daaruit een wet zamen te stellen?

De Voorzitter. Ik geloof dat wij geheel afdwalen van het punt dat ons eigenlijk moet bezig houden. Wij gaan nu onderzoeken of de weg, dien de regering inslaat, de juiste is. Dit behoort evenwel geen onderwerp van debat uit te maken.

De heer Bachiene. Het zij mij evenwel vergund, na de vraag van den heer de Serière, eenvoudig op te merken, dat men niet uit het oog moet verliezen dat de regeling die door den heer Rochussen is tot stand gebragt, den tegenwoordigen toestand reeds voor tien jaren bestendigd heeft. Indien ik mij niet vergis, zijn er thans slechts acht kontrakten, die uitbesteed kunnen worden; de anderen zijn nog loopende kontrakten. Van welk systeem nu de wet zal uitgaan, zij zal altijd die kontrakten moeten eerbiedigen. Het koninklijk besluit van 20 Julij jl. prejudiciëert dus niets omtrent de wet en verhindert ook niet hare spoedige totstandbrenging.

Met genoegen heb ik de beschouwingen van den heer Schill vernomen. Ik geloof dat hij zeer te regt gewezen heeft op het gebrek aan kapitaal, dat in Indië bestaat. De toestand van onzekerheid zal wel eene voorname reden zijn, waarom het kapitaal zich terugtrekt. Ik geloof ook dat de minister voorzigtig heeft gehandeld om eerst het gevoelen van het Indisch bestuur te vernemen. Men moge nu zijn leedwezen betuigen over de vertraging, die hierdoor ontstaat, afkeurenswaardig schijnt de handelwijze van den minister niet, wanneer daardoor de aanneming der wet zal bevorderd worden.

Het zou evenwel nu nog eene vraag kunnen zijn of wij, ook in dien stand der zaak, niet op eene spoedige tot stand brenging der wet zouden kunnen aandringen. Misschien zou dit kunnen geschieden door voortdurend op het hooge nut van zoodanige wet te wijzen en den minister te verzoeken, om zich te verklaren omtrent den stand, waarin de wettelijke regeling verkeert, of een ontwerp in Indië in behandeling is, of de gouverneur-generaal is aangeschreven om binnen den kortst mogelijken tijd zijn gevoelen en dat van den raad van Indië aan het opperbestuur in te zenden. Mogt men in dezen zin een voorstel willen doen, ik zou er mij wel mede kunnen vereenigen.

De heer de Serière. Ofschoon ik mij met het gevoelen van den heer Bachiene wel kan vereenigen, moet ik ook thans nog vragen: waarom hoort men niets van eene regeling van de partikuliere industrie: waarom moet alles wachten op de wet? Voor de gouvernements-kultuur, die goed gaat, wordt eene regeling tot stand gebragt, maar de partikuliere kultuur, die zoo groote behoefte heeft aan regeling, welke zekerheid zal geven, wordt aan haar lot overgelaten.

De heer Schill. De heeren Hugenholtz en Bachiene hebben een geheel verkeerden indruk van mijn betoog ontvangen. Zij meenen dat ik de handelwijze om het ontwerp naar Indië te zenden, afgekeurd en ongunstig beoordeeld heb. Dit is geenszins het geval. Het blijkt toch uit mijn betoog, dat ik alleen heb willen konstateren dat het nieuwe ontwerp naar Indië is of zal worden gezonden op het enkele motief dat men de toezending ten opzigte van het vorige ontwerp verlangde, waardoor belangrijke vertraging zal ontstaan. Het inwinnen van het advies uit Indië omtrent de eerste voordragt kan ik mij begrijpen, maar ik meende dat na het groot aantal bescheiden en adviezen dat, volgens de eigene verklaring der regering, na dien tijd uit Indië is ontvangen, die toezending thans minder noodzakelijk is te achten. Of de Staten-Generaal het ontwerp eener wet, waaraan dringende behoefte bestaat, zouden afstemmen alleen op grond dat het Indisch bestuur er niet over gehoord is, zou ik meenen te moeten betwijfelen.

De heer ter Bruggen Hugenholtz. Het blijkt nu dat de heer Schill de verzending naar Indië niet zoo zeer afkeurt, maar minder noodzakelijk oordeelt, omdat er bescheiden genoeg voorhanden zijn aan het departement van koloniën om eene wet zamen te stellen. Ik wil dit gaarne gelooven. Dit is evenwel niet voldoende; men moet ook letten op de opinie van de wetgevende magt. En dan zijn er sommigen, die verlangen dat de minister in kardinale kwesties zelfstandig zal handelen, ten einde daardoor met meer spoed te kunnen werken, terwijl de groote meerderheid van het denkbeeld uitgaat, dat, bij de gedurige verandering der Indische toestanden, het ook noodig is het advies van het Indisch bestuur te kennen. Kan nu de minister op de vraag: is het ontwerp naar Indië gezonden, niet toestemmend antwoorden, dan kan men als vrij zeker aannemen dat zoodanig ontwerp niet tot wet wordt verheven. Het inwinnen dus van het oordeel van het Indisch bestuur is altijd, naar mijn inzien, de kortste weg om het doel te bereiken, dat men beoogt.

De heer Bachiene. Het voornemen bestaat, gelijk men weet, om de gouvernements- en partikuliere kultuur gelijktijdig te regelen. Wanneer men nu zegt: er zijn hier bescheiden genoeg voor de zamenstelling der wet, dan zou men toch moeten weten of die bescheiden voldoende zijn om alle punten toe te lichten. Ik kan dit niet beoordeelen daar ik den inhoud der

bescheiden niet ken. Bij de behandeling van het ontwerp van den minister Uhlenbeck heeft men van de eene zijde gezegd dat die kultuurwet niet vrijgevig genoeg was, dat zij zóó moest worden ingerigt dat de gouvernementskultures geen nadeel kunnen doen aan de partikuliere teelt, terwijl men van de andere zijde juist het tegenovergestelde verlangde. Zijn nu de stukken, aan het departement van koloniën aanwezig, niet in staat om omtrent dit gewigtig punt, en meer dergelijke, het noodige licht te verspreiden, dan is het te meer wenschelijk dat het nieuwe ontwerp, althans wat de hoofdbeginselen betreft, vooraf aan het oordeel van het Indisch bestuur worde onderworpen.

De heer de Serière. Ik weet zeker dat de minister de bewijzen in handen heeft dat de partikuliere kultuur in geenen deele de gouvernements kultures heeft benadeeld, daar waar eerstgenoemde op groote schaal werkt en met vrijgevigheid wordt toegelaten.

De heer Schill. Ik zeg de heeren Hugenholtz en Bachiene dank voor de inlichtingen, die ik van hen ontvangen heb. Ik wil gaarne aannemen dat de thans ingeslagen weg de beste kan zijn. Wanneer ik in mijne rede gewezen heb op den loop, dien de zaak genomen heeft, dan was het ook alleen om mijne vrees aan den dag te leggen dat door de verzending van het ontwerp naar Indië vertraging zou ontstaan. Indien dit het geval niet zal zijn, zoodat nog in den loop van dit zittingjaar de zaak bij de wetgevende magt ter tafel zal worden gebragt, niemand zal zich daarover meer verheugen dan ik. Mijn doel is alleen geweest aan te wijzen de behoefte aan spoedige totstandbrenging der bedoelde regeling.

De heer ter Bruggen Hugenholtz. De heer Schill behoeft geenszins te denken dat die regeling vergeten zal worden; de koloniale oppositie zal er den minister genoeg aan herinneren.

De heer Raedt van Oldenbarnevelt. Worden op dergelijke ontwerpen alleen de gouverneur-generaal en de raad van Indië gehoord, of worden die om konsideratie en advies gezonden aan alle autoriteiten op Java?

De heer de Serière. Gewoonlijk vindt het laatste plaats.

De heer Raedt van Oldenbarnevelt. Wanneer het ontwerp in handen wordt gesteld van alle autoriteiten, dan inderdaad bestaat er weinig kans dat nog in deze zitting der Staten-Generaal de wet zal worden ingediend.

De Voorzitter. Aan die meening kan men tegenoverstellen de verklaring van den minister, dat die wet in de thans aangevangen zitting zal worden ingediend.

De heer Raedt van Oldenbarnevelt. Mij dunkt dat, ware de indiening

nog in deze zitting te verwachten, daarvan wel gewag zou zijn gemaakt in de troonrede. Juist uit het stilzwijgen der troonrede maak ik op dat de minister zelf twijfelt of het ontwerp nog in deze zitting zal kunnen aangeboden worden. Het onderwerp is toch gewigtig genoeg om speciale vermelding te verdienen, te meer wanneer men in het oog houdt dat het vorige ontwerp veel heeft toegebragt aan den val van den minister Uhlenbeck.

De heer ter Bruggen Hugenholtz. Ik deel niet in het gevoelen van den heer Raedt. Ik geloof dat het zeer onstaatkundig zou gehandeld zijn, wanneer in de troonrede de indiening der wet in deze zitting ware toegezegd. Het ontwerp op de kultures is naar Indië gezonden, maar de minister is niet bij magte om den gouverneur-generaal en andere autoriteiten te dwingen, spoedig te antwoorden. Bovendien bestaat de mogelijkheid dat het advies, dat de minister uit Indië zal ontvangen, verschilt met de inzigten van het gouvernement, zoodat eene nadere gedachtewisseling tusschen het opperbestuur en het Indisch bestuur noodig is, waaruit natuurlijk vertraging zou ontstaan. Ware nu in de troonrede de indiening toegezegd, dan had de minister de zekerheid moeten bezitten dat daaraan voldaan zal worden. En die zekerheid zal hij wel niet kunnen geven.

De heer Raedt van Oldenbarnevelt. Ik heb volstrekt geen wantrouwen in den goeden wil van den minister, maar ik meen er toch op te moeten wijzen dat in de troonrede soms de indiening van wetten wordt toegezegd, waarvan men vooraf zeker kan zijn dat ze niet zullen worden ingediend. Ik zal slechts op een voorbeeld wijzen: de wet op de schutterijen is reeds herhaaldelijk toegezegd, zonder dat die ingediend werd.

De heer Robidé van der Aa. Ik geloof dat de aanmerking van den heer Raedt volkomen juist is. Men kan die maken op de troonrede van alle mogelijke ministeriën, ook op de vorige troonrede van dit ministerie. Om evenwel de troonrede van dit jaar goed te beoordeelen, moet men letten op de interpretatie, die daaraan gegeven is. Toen een der leden van de Eerste Kamer de opmerking maakte dat de troonrede zweeg van de wet op het hooger onderwijs, heeft de minister Thorbecke gezegd, dat het zijn wensch was meer te doen dan te zeggen, en aangezien hij niet in alle opzigten zeker was dat die wet spoedig genoeg zou kunnen worden ingediend om in behandeling te worden genomen, was van die wet geene melding gemaakt. Ik geloof dat men deze interpretatie ook mag toepassen op het koloniale onderwerp, dat men thans op het oog heeft. Er bestaan, dunkt mij, allezins redenen die het stilzwijgen wettigen, want als zeker kan men nu wel reeds stellen dat de voordragt niet eerder bij de vertegenwoordiging aanhangig zal worden gemaakt dan in een tijd dat, volgens den gewonen loop der werkzaamheden, die voordragt niet meer afgedaan kan worden.

De heer Bleeker. Naar aanleiding van de gevoerde beraadslagingen

neem ik de vrijheid aan de vergadering voor te stellen, het volgende besluit te nemen: de vergadering verklaart dat het noodzakelijk is dat zeer spoedig eene regeling van het onderwerp der kultuuraangelegenheden tot stand gebragt worde.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

Ten gevolge van het reeds ver gevorderde uur wordt de behandeling van het derde aan de orde gestelde onderwerp (*de noodzakelijkheid eener afscheiding in de koloniale begrooting van de soevereine en handelsuitgaven en inkomsten*) verdaagd tot eene volgende algemeene vergadering, wanneer tevens in de eerste plaats de beraadslaging zal hervat worden over de regeling der gouvernements-suikerkultuur.

De heer ter Bruggen Hugenholtz vraagt nog het woord en zegt het volgende: Eenige leden hadden dezen avond hunne beschouwingen over de aan de orde gestelde punten vooraf op papier gesteld. De vergadering zal het met mij eens zijn dat zoodanige beschouwingen daardoor meer het karakter van eene verhandeling krijgen. Dergelijke verhandelingen stel ik op hoogen prijs, maar juist daarom zou ik wel in overweging willen geven om wanneer in het vervolg de leden voornemens zijn beschouwingen van het papier voor te dragen, die vooraf aan het bestuur te willen toezenden, die ze zou kunnen laten drukken vóór de vergadering, waarin het behandelde punt aan de orde is gesteld.

De Voorzitter. Ik geloof dat het zeer wenschelijk zou zijn, indien aan het door u geopperde denkbeeld gevolg kon worden gegeven. Het bestuur zal overwegen in hoever het daaraan van zijne zijde bevorderlijk kan zijn.

De vergadering wordt hierop gesloten.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

II.

TIJDVAK VÓÓR RAFFLES.

Eerste gedeelte.

Een der grootste bezwaren, waarmede het landelijk stelsel bij de invoering heeft te kampen gehad, was de gebrekkige kennis van land en volk in het algemeen, maar meer bepaaldelijk van het produktief vermogen van den grond en de werkkrachten der bevolking. En toch was die kennis een eerst vereischte, bij de invoering eener belasting van zóó ingrijpenden aard als die der landrenten.

Raffles moge ter goeder trouw geloofd hebben, dat hij die kennis had opgedaan; de statistiek die hij, met van alle zijden aangewende buitengewone krachtsinspanning, verkreeg, moge hem tot dit geloof hebben geregtigd; toch heeft de ondervinding geleerd, dat zijne kennis onvoldoende was.

In weerwil hiervan, waren zijne pogingen grootsch en loffelijk; de door hem genomen maatregelen verdienen voorzeker niet het afkeurend oordeel, dat daarover later, vrij algemeen, is uitgesproken. Dit zal, zoo wij hopen, uit den loop onzer beschouwingen blijken.

Het doel van ons tegenwoordig opstel is: door een terugblik op hetgeen vooraf is gegaan, zoo beknopt mogelijk in herinnering te brengen, hoever men, bij de optreding van het Britsch tusschenbestuur, met de kennis van Java en van den Javaan gevorderd was. Het landelijk stelsel voor oogen hebbende, zoo verstaan wij onder Java, meer bijzonder het binnenland, en onder den Javaan, den eigenlijken landbouwer met zijne hoofden en dorpsinstellingen.

De uitgestrekte bezittingen, uitmakende het voormalig gouvernement van Java's noord-oostkust, waren omstreeks het midden der vorige eeuw gekomen onder het souverein gezag der Oost-indische Kompagnie, die voor die landen tot regeringsbeginsel aannam: volstrekt gezag aan de eene en volstrekte onderwerping aan de andere zijde. Zij liet zich met de regering van de massa der bevolking niet in, en beschouwde de inlandsche regenten als hare stedehouders, die de van harentwege hun toevertrouwde regentschappen en distrikten, volgens hare bevelen, doch geheel naar 's lands wijze en alleen door middel van hunne onderhoorige Javanen bestuurden, en op dien voet een geruster genot van hunne waardigheid hadden, dan hun onder hunne eigene inlandsche vorsten was ten deel gevallen. Zoo doende verbond de Oost-indische Kompagnie deze hoofden aan zich door banden van erkentelijkheid en belang, en bedong, in vergelding hiervoor, ten hare behoeve handelsvoordeelen en de leverancie van eenige op de europeesche markt gewilde voortbrengselen om niet of tegen geringe prijzen. Het heffen der kontingenten en belastingen werd aan de bescheidenheid der regenten overgelaten, de invordering der produkten en leveranciën was hun mede aanbevolen, en de instellingen en gebruiken des volks werden met naauwgezetheid geëerbiedigd *).

P. G. van Overstraten, van 1 September 1791 tot 2 November 1796 gouverneur van Java's noord-oostkust, is de eerste, die meer opzettelijk de binnenlandsche aangelegenheden, den toestand der javaansche maatschappij heeft onderzocht. Ziehier wat wij deswege vinden aangeteekend †):

„Hij gaf zich veel moeite, om naauwkeurig te onderzoeken, op welke wijze ieder regentschap op zich zelf werd geregeerd, zoo door de regenten zelven, als door hunne mindere hoofden, ten einde daarin, *met overleg der regenten*, de noodige verbeteringen te kunnen daarstellen; doch hij ondervond de moeijelijkheid van een zoodanig onderzoek, *daar ieder regentschap, ja ieder distrikt en dessa, verschilde in zijne adats of gewoonten, waarnaar alles werd afgedaan;* en hoezeer hij, uithoofde zijner aanzienlijke betrekking, meer dan iemand, in staat was, om deze nasporingen met vrucht te kunnen doorzetten, had hij echter, toen hij het gouvernement van Java's noordoostkust overgaf (dus in November 1796) het niet verder kunnen brengen, dan dat dit onderzoek volbragt was over het enkele distrikt Samarang en de regentschappen, daaronder sorterende. Voorts liet hij eene opname doen, in alle regentschappen van zijn gouvernement, van het getal negorijen, inwoners, buffels, tjatjas en jonken rijstvelden, alsmede van de hoeveelheid rijst welke die velden gerekend werden te kunnen opbrengen; met het doel, om op vaste gronden te kunnen berekenen, tot welke hoogte de kultuur van gewilde produkten zou kunnen worden uitgestrekt; welke opname in 1796 overal, uitgezonderd op het eiland Baviaan (Bawean), de landschappen

*) Zie mr. P. Mijer, in zijne Biographie van mr. Pieter Gerardus van Overstraten, kommissaris en gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië; voorkomende in het Tijdschrift van N. I. Derde jaargang, 1e deel, pag. 221.

†) Zie mr. P. Mijer, als voren, pag. 223 en 224.

Oeloedjami, Bezoeki en Panaroekan was volbragt, en ten aanzien der bevolking, een cijfer van 1,495,908 zielen aanwees. Ook liet hij naauwkeurige landkaarten van 's Kompagnies bezittingen op Java's noord-oostkust zamenstellen, waarvan het nut en gemak voor allen duidelijk is."

In hoever de statistische opnamen, onder van Overstraten gedaan, eenige waarde hebben, en in welke mate de op zijn last vervaardigde landkaarten aanspraak kunnen maken op naauwkeurigheid, laten wij in het midden. Wij hebben enkel hetgeen, in dit opzigt, onder zijn bestuur gedaan werd, in het geheugen willen terugroepen, en teekenen, met dezelfde bedoeling, hier nog aan, dat in 1803, op last van den toenmaligen gouverneur van Java's noord-oostkust Nicolaus Engelhard, uitgebreide statistische opgaven bijeenverzameld, en zeer gedetailleerde kaarten zamengesteld werden. De volkstelling wees toen, voor dat gouvernement, een cijfer aan van 1,879,559 zielen *).

Maar deze gegevens werden tot geen ander doel benuttigd, dan om de kontingenten en rekognitiegelden te kontroleren en, zoo mogelijk, op te voeren. Men liet nog altijd de massa der bevolking aan haar zelve over, en legde zich zeer weinig toe op de juiste kennis van den rijkdom des bodems, van de instellingen des lands en van de zeden en gewoonten der bewoners.

Wel hadden enkele Nederlanders, dienaren der Kompagnie, een dieperen blik in de maatschappij geworpen, maar het toen nog heerschende stelsel gebood geheimhouding. De sluijer, die zóóveel ongeregtigheid bedekte, liet niet toe dat het weinige goede naar buiten drong; de fakkel van kennis en wetenschap mogt niet schijnen over die wereld van bedorvenheid.

Wie de geschiedenis raadpleegt, voelt zich onaangenaam getroffen bij de bevinding, dat, gedurende zoo langen tijd van ons aanwezen op Java, duizende bronnen van welvaart en volksgeluk onbenut konden sluimeren in den vruchtbaren en gezegenden bodem van dat schoone eiland.

Het is onze bedoeling niet, hier in meerdere bijzonderheden van het tijdperk der Oost-indische Kompagnie te treden; wij achten die bij onze lezers voldoende bekend.

Wij willen alleen nog aan het volgende herinneren.

Een der bewindhebbers in het vaderland, de heer van der Hoop, heeft

---

*) Daaronder was toen begrepen de bevolking van de landschappen Oeloedjami, Bezoeki en Panaroekan, respektievelijk voor 13,848 — 25,201 en 16,333 zielen. Van het eiland Bawean is geen bevolkingsopgave gevonden.

Het hier vermelde totale cijfer, sluit in de bevolking der regentschappen Tagal, Pamalang, Brebes, Pekalongan, Batang, Wiradessa, Oeloedjami, Samarang, Kaliwoengo, Kendal, Oenarang, Salatiga, Boyolali, Lumbarawa, Demak, Japara, Koedoes, Jewana, Patti, Tjinkalsewoe, Glongong, Rembang, Lassum, Toeban, Grissee, Sidayoe, Lamongang, Soerabaya, Pasoeroean, Bangil, Banger, Poeger, Bezoeki, Panaroekan, Banjoewangi; mitsgaders de drie regentschappen op het eiland Madura, met name Bankallang, Pamakassan en Sumanap.

Onder de bevolking van Sumanap wordt ook opgegeven die van de daartoe behoorende eilanden, die, volgende de daar gebezigde spelling, zijn: Candian, groot en klein Sandoelang, Sapanjang, Saboenten, Goewa, Raäs, Toendoek, Sapoedi, Gilijan, Kapoeteran, Giligenten en Giliraatji, te zamen eene bevolking tellende van ruim 25,000 zielen.

in het laatst der vorige eeuw, in eene memorie, aangetoond, dat de voornaamste oorzaak van de nijpende verlegenheid, waarin de Kompagnie destijds verkeerde, moest gezocht worden bij het bestuur in Indië en te Batavia. Hij bewees, door extrakten uit de boeken, dat de uitgaven in Indië gedurende bijna een eeuw, steeds waren toegenomen en de inkomsten overschreden hadden. Dit betoog was zóó duidelijk, dat de regering zijne denkbeelden aannam en ze nederlegde in de instruktie aan de kommissarissen-generaal (S. C. Nederburgh, S. H. Frijkenius, W. A. Alting en J. Siberg) die in 1793 in Indië kwamen met algeheele volmagt om in het bestuur der kompagnie in Indië volledige hervorming te brengen, opdat de uitgaven dáár zoodanig zouden verminderen, dat ze gelijk zouden staan met de inkomsten *).

Deze kommissarissen-generaal hebben, gedurende een verblijf van eenige jaren in Indië, in weerwil van hunne erkende kunde en ondervinding, weinig of niets tot stand gebragt. Het gelukte hun niet, door het floers, waarmede de zaken in Indië omtogen waren, heen te dringen; zelfs erkennen zij, bij hun rapport van 4 Julij 1795, buiten staat te zijn, op te geven of uit de boeken der Oost-indische Kompagnie op te maken, wat de scheepvaart in Indië, een der drukkendste lastposten, der Kompagnie kostte. Bij datzelfde rapport stellen zij een plan van bezuiniging voor, volgens hetwelk de Kompagnie, vasthoudende aan het vroeger monopolie-stelsel, zou mogen blijven bestaan.

De uitzigten op handelsvoordeelen en de berekeningen waarop dit plan steunde, werden, door de spoedig daarop gevolgde beroeringen in Europa, geheel verijdeld.

Intusschen hadden de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden in het laatst van 1795 het bewind der Oost-indische Kompagnie opgeheven. Een Kommittee tot den oost-indischen handel en bezittingen trad in het begin van 1796 in funktie, hield de zaken zoo goed mogelijk gaande en werd in 1800 vervangen door een Raad der aziatische bezittingen.

H. W. Muntinghe, van dien tijd sprekende, zegt het volgende †):

„Deze kolonie was dus op nieuw gebragt tot een toestand, welke dreigde haar eerlang tot een lastpost te maken. Men achtte het eene onregtvaardigheid, de bewoners van het moederland, door belastingen en kontributiën, te doen betalen voor de instandhouding eener buitenlandsche bezitting, welke, volgens alle beginselen van natuurregt, behoorde verlaten of dienstbaar gemaakt te worden aan de belangen van het gouvernement of van het algemeen.

„Onder deze omstandigheden werd het onvermijdelijk noodzakelijk, in overweging te nemen: eene verandering van bestuur op Java, waarbij de uitgaven van het gouvernement verminderd, de inkomsten op een vasten

*) Zie de missive van H. W. Muntinghe, dd. 28 Julij 1813, houdende mededeeling van zijn gevoelen omtrent de plannen van Raffles, tot invoering op Java van het landelijk stelsel. *Substance of a minute* pag. 281, vergelijk *Hermes*, 3e jaargang, 2e deel, pag. 265.

†) Als voren, *Substance of a minute*, pag. 281, *Hermes* pag. 266.

grondslag verzekerd, en de kansen en wisselvalligheden van den handel aan den ondernemingsgeest van bijzondere personen overgelaten zouden worden.

„Terwijl de openbare meening aldus gespannen was, werden de instellingen van Britsch Indië, deszelfs territoriaal en inkomstenstelsel, mitsgaders de privilegiën, aan den partikulieren handel, onder het charter der engelsche Oost-indische Kompagnie, toegestaan, algemeen beschouwd als een model voor de toekomstige wetsbepalingen van Java.

„De onvolmaakte kennis echter, die het publiek in Holland schijnt gehad te hebben van de wetsbepalingen, met betrekking tot de britsche bezittingen in Indië aangenomen; zoowel als de sluijer door de hollandsche Oost-indische Kompagnie zelve over alle hare instellingen en bepalingen op Java geworpen, schijnt het gouvernement te hebben verhinderd, destijds de kwestie zelve te beslissen.

„Om de noodige inlichtingen te leveren, werd in den Haag een Kommitee, van de voor die taak meest bevoegde personen, benoemd in het jaar 1803, met last om te berigten omtrent het beste plan, dat voor de toekomstige inrigting der Hollandsche bezittingen in Indië, kon worden aangenomen.

„Het rapport van dit Kommittee, gedagteekend 31 Augustus 1803, was echter in geen opzigt gunstig voor een plan van geheele vernieuwing."

Tot dusver Muntinghe.

In verband tot het doel dat wij ons voor oogen stellen, is het noodig, het hier aangehaalde rapport wat meer van nabij te beschouwen, en na te gaan, hoe ver men in 1803 gevorderd was met de kennis van Java en van den Javaan.

Zien wij eerst de formule der opdragt.

Bij besluit van 11 November 1802 no. 41, had het Staatsbewind der Bataafsche republiek eene kommissie benoemd, bestaande uit de heeren: J. Meerman, Wm. Six, J. F. Pontoi, C. A. Verhuel, D. van Hogendorp, S. C. Nederburgh en Robert Voute, en aan deze kommissie opgedragen, het uitbrengen van konsideratiën en advies; *aangaande den voet en de wijze, waarop de handel op 's lands bezittingen in Oost-Indië zoude behooren gedreven en die bezittingen bestuurd te worden, in dier voege: dat aan dezelve de hoogst mogelijke trap van welvaart, aan den koophandel der republiek het meeste nut, en aan 's lands financiën het meeste voordeel worde aangebragt.*

Deze kommissie, belast met eene zoo hoogst gewigtige taak, nam den 1sten December 1802 zitting, koos zich den eerstgenoemden heer J. Meerman tot permanenten voorzitter, bepaalde de zitting der overige leden door het lot, in volgorde als boven vermeld, was onafgebroken werkzaam in het onderzoek en de overweging van de aan haar oordeel onderworpen groote belangen, en bragt op den 31sten Augustus 1803 een zeer omstandig geheim rapport uit.

Dit rapport komt, onder no. V, voor in de door Mr. P. Mijer uitgegeven: Verzameling van Instruktiën, Ordonnanciën en Reglementen voor de regering van Nederlandsch Indië, met de ontwerpen der Staats-kommissie

van 1803 en historische aanteekeningen *), en beslaat, met de bijlagen, 228 bladzijden kompressen druk.

Wij ontleenen aan dit merkwaardige stuk eenige bijzonderheden, betrekking hebbende op de kennis van land en volk.

Java wordt geschat eene bevolking te hebben van tusschen de drie en vier millioen zielen. Men stelt als buiten tegenspraak en algemeen erkend, dat volgens inrigtingen, waarvan het geheugen zich onder de Javanen zelven verliest, de wijze van bestaan van dat volk rust op beginselen, welke met eene vrije en geheel onbepaalde beschikking over den grond en alle deszelfs voortbrengselen onbestaanbaar zijn. Men neemt aan, dat geen eigendom van grond onder de Javanen bekend is, en dat de beschikking daarover toekomt aan den vorst of regent van elk distrikt, die over de ingezetenen met onbepaald gezag heerscht. Dat gezag wordt echter ongevoelig beperkt door 's lands gebruiken, door het belang dat de te zeer gedrukte ingezetenen niet naar bijgelegen regentschappen verhuizen, en door een toezigt van wege het europeesche bestuur, in welks naam die inlandsche hoofden het bewind over de hun toevertrouwde distrikten uitoefenen.

De rijstkultuur is de voornaamste tak van landbouw, en de eenige, waaraan de Javaan zich met genoegen overgeeft. Derhalve maken de daartoe geschikte terreinen het kostbaarste gedeelte van het land, en den wezenlijken rijkdom uit van de vorsten en regenten. Deze geven die gronden, onder zekere voorwaarden, in gebruik uit, en doen ze inzonderheid dienen tot een middel, om alle diensten, die personeel aan hen, of ten behoeve der maatschappij, of ten algemeenen nutte des lands bewezen worden, te beloonen; zoo ook om hunne talrijke naastbestaanden en eene niet minder talrijke geestelijkheid, te doen bestaan. Een gedeelte van het jaarlijksche gewas moet door den kultivateur worden opgebragt, om daaruit de kontingenten en de behoefte voor den vorst te kunnen vinden.

Om onder de Javanen eene vrije kultuur van den grond, en onbepaalde beschikking over deszelfs voortbrengselen tot stand te brengen, zouden, gelijk de kommissie opmerkt, de bestaande inrigtingen door geheel tegenovergestelde moeten worden vervangen, die zouden moeten gebaseerd zijn op de beginselen van eigendom van den grond, en van ten minste die persoonlijke vrijheid, welke aan ieder ingezeten het vermogen geeft, om over zijn tijd, zijn arbeid en de vruchten van dien, naar goedvinden te kunnen beschikken.

Zulke veranderingen en nieuwigheden zouden, naar het oordeel der kommissie, niet kunnen missen, gevolgen te hebben, nadeelig voor het lot van Java en ten hoogste schadelijk voor de belangen van den staat. Opmerkelijk zijn de woorden waarmede de kommissie deze hare uitspraak tracht te staven.

„Welke schokken (zegt zij) moet het bij zulk een volk niet veroorzaken, wanneer deszelfs zeden en gewoonten worden omvergeworpen, de hoofden

*) Gedrukt te Batavia, ter Landsdrukkerij, 1848.

en priesters, welke met hunne familiën en aanhang een zeer groot gedeelte der geheele bevolking uitmaken, beroofd van datgeen waarin zij hunne eer, aanzien en rijkdom stellen; en de gemeene man van die banden van ondergeschiktheid, waaraan hij gewoon was, losgemaakt en in het bezit gesteld van voorregten, welke hij niet zou weten te waarderen noch te gebruiken, ja zeer mogelijk, in zijnen nog onbeschaafden staat en met zijne nog zeer bekrompen denkbeelden, niet eens verkiezen zou boven zijne tegenwoordige wijze van bestaan? Wij voor ons zijn overtuigd, dat eene dergelijke verandering niet zou kunnen worden daargesteld, zonder eene algemeene gisting in de gemoederen te verwekken, welke spoedig tot die vorsten op Java zou overslaan, wier rijken wel niet onmiddellijk onder deze hervorming zouden zijn begrepen, maar in de uitwerkselen en gevolgen daarvan zeker zouden deelen. Middelen van geweld zouden alleen in staat zijn, om den algemeenen tegenstand te overwinnen, en wij zouden veeleer aanraden om Java voor altijd vaarwel te zeggen, dan aanleiding geven, dat de oorlogsvaan opgestoken moest worden op dit eiland, hetwelk alleen door eene ongestoorde voortduring der inwendige rust, voor dit gemeenebest voordeelig kan zijn, en alwaar die rust, eens zoodanig verbroken zijnde, door het geheel overgebleven vermogen van 's lands ingezetenen, niet zou kunnen worden hersteld."

De kommissie betoogt verder, dat de staat, wel verre van bij de hier besproken verandering, te blijven genieten de voordeelen van het eiland Java, door de toen werkende inrigtingen verzekerd, en noodig om de kosten van onderhoud te bestrijden; integendeel, ålthans gedurende de eerste jaren, gestadig aanzienlijke onderstanden uit de nationale kas zou moeten leveren, om het deficit te suppleren; en dat de massa der produkten welke Java alsdan zou voortbrengen, niet zou evenaren die, welke volgens de toenmalige inrigtingen kon worden verkregen.

Wij zullen de kommissie, over dit haar oordeel, niet hard vallen. Zij sprak dat oordeel uit in 1803, en wij hebben voor ons, de meerdere kennis en ervaring, uit de geschiedenis van de sedert verloopen 60 jaren opgedaan. Wij weten, hoe Daendels, weinige jaren later, met gebrekkige middelen en niet noemenswaardige magt, geheel Java heeft doen sidderen en groote veranderingen en verbeteringen invoerde; wij weten, hoe Raffles door het landelijk stelsel, en hoe van den Bosch door het kultuurstelsel, sociale revolutiën op Java hebben tot stand gebragt, niet alleen zonder middelen van geweld en zonder de gevreesde gevolgen, maar zelfs met eene zegenrijke uitkomst, die de stoutste verwachtingen verre heeft overtroffen. Wat de kommissie van 1803 vreesde, is geschied: de toen bestaande inrigtingen zijn door geheel tegenovergestelde vervangen, al had dit ook niet plaats naarvolgens dezelfde beginselen, welke die kommissie daarvoor noodzakelijk achtte.

Zijn wij dus billijk, door te konstateren: dat de kommissie van 1803, in gemoede, oordeelde naar de mate van kennis die men toen over het algemeen van Java bezat.

Maar wanneer men heden ten dage, bij het ter sprake komen van noodige en nuttige veranderingen en verbeteringen op Java, daartegen ijvert en waarschuwende wijst op rustverstoring, op het gemis der tegenwoordig genoten wordende voordeelen, en op vermindering van produktie; dan volgt men het voetspoor der kommissie van 1803, zonder de geschiedenis te raadplegen; dan vergeet men, dat de tegenwoordige voordeelen juist het gevolg, de uitvloeisels zijn, van het invoeren van veranderingen, waarvoor de kommissie van 1803 zóó beducht was, en waartegen zij zóó krachtig waarschuwde.

Wij hebben, voor het oogenblik, alleen willen wijzen op de weinige kennis, die men in 1803 van land en volk bezat.

Na de reeds medegedeelde beschouwingen, wijst de kommissie, in haar rapport, op eene mogelijke langzame ontwikkeling in de toekomst. Zij doet dit volgender wijze:

„Intusschen is alles, wat wij tot dus verre gezegd hebben, alleen betrekkelijk tot den tegenwoordigen toestand der javaansche maatschappij. De taak, ons opgelegd, is te onderzoeken, wat er in den stand van zaken welke dadelijk plaats heeft, behoort gedaan te worden; geenszins in wijsgeerige bepalingen uit te weiden over een mogelijk toekomenden stand van zaken, welke zal kunnen toelaten, om zoowel omtrent het inwendig bestuur van het eiland Java, als omtrent den handel in deszelfs rijke voortbrengselen, ruimere denkbeelden aan te nemen; dit hangt af van ontwikkelingen, van den politieken en kommerciëelen toestand van Europa, welke de tijd kan daarstellen, doch vooralsnog in de duisternis van het toekomende bedolven liggen; — dit hangt vooral af van de voortgangen, welke de Javaan, misschien, door een omgang van ruim twee eeuwen met Europezen, eenige weinige stappen voorwaarts gegaan in het stuk der beschaving, daarin door eene goede en wijze regering geholpen, verder maken kan. — Doch deze overgang kan niet dan langzaam en als ongevoelig plaats hebben. De overgang van het leenregt in Europa tot den tegenwoordigen staat van privatieven eigendom, was nergens het gevolg van één hamerslag, maar het werk van eeuwen. Bij eene oostersche natie, welke de beginselen van despotismus als met de melk heeft ingezogen, kan dit althans niet schielijker verwacht worden."

Het is eene treurige bekentenis, die de staatskommissie hier aflegt. Door een omgang van twee eeuwen met Europeanen, was de Javaan slechts eenige weinige stappen op den weg van beschaving vooruitgegaan! Gelukkig, tot eere van het tegenwoordig geslacht, kunnen wij thans getuigen, dat de Javaan in de zestig laatste jaren op dien weg duizendmaal meer vorderde, dan in de twee eeuwen die vooraf gingen. De eeuwenlange stilstand, was het gevolg der beginselen, door de Oost-indische Kompagnie aangekleefd, waaraan zich ook de kommissie van 1803 voor het meerendeel nog vastklemde; — de latere geleidelijke vooruitgang is te danken aan de toepas-

sing van andere beginselen, die al verder en verder afweken van de vroeger gevolgde.

Wat betreft de vergelijking van den toestand der javaansche maatschappij met het leenstelsel in Europa, ook heden ten dage wel eens gebezigd: ze moge eenigzins juist geweest zijn in 1803, toen de Javaan, volgens het medegedeelde oordeel der staatskommissie, de voorregten van eigendom van grond en afschaffing van heerendiensten wist te waarderen noch te gebruiken, ja zelfs die niet zou verkiezen boven zijne toenmalige wijze van bestaan; die vergelijking mist in 1863 allen grond.

De staatskommissie levert verder eene merkwaardige vergelijking tusschen den toenmaligen toestand van Britsch Indië en Java. Hindostan, ofschoon nog geen veertig jaren onder de heerschappij van Engeland, bragt schatten op vergeleken met Java, waar wij reeds twee eeuwen waren gezeten. „Maar (zegt de kommissie, na een omstandig doch niet gelukkig betoog *) het is niet de voortreffelijkheid der inrigtingen van de Engelschen in Bengalen, waaraan de groote inkomsten moeten worden toegeschreven, welke zij uit dat land trekken; zij zijn niet anders dan een natuurlijk gevolg van de gesteldheid van dat land, sedert eeuwen herwaarts, en van den staat van rijkdom en voorspoed, waarin het aan hen is overgegaan. Geheel tegenovergestelde omstandigheden zijn de natuurlijke en tastbare oorzaken, waarom Java diezelfde uitkomsten niet heeft gegeven, noch heeft kunnen geven. Zelfs de inrigtingen door Lord Cornwallis, 16 jaren geleden, gemaakt tot verbetering van de gesteldheid der zaken in Bengalen, ofschoon zij aldaar van heilzamen invloed mogen geweest zijn op den staat van volk en land, zouden daarom nog niet geschikt zijn, om op het eiland Java te worden nagevolgd. Hetgeen misschien met vrucht kan geschieden bij eene beschaafde, zachte en vreedzame natie, van welke geschiedschrijvers getuigen, dat het weleer niet vreemd was, de landlieden hunne akkers te zien beploegen in het gezigt der legers, welke bezig waren met het zwaard te beslissen wie over hen heerschen zou; zoude van eene geheel andere en verkeerde uitwerking kunnen zijn bij den woesten Javaan, gewoon, bij de minste strubbeling, allen arbeid te laten varen, en elke vermeende verongelijking met moord en brand te wreken."

Ook hier blijkt weder de onbekendheid der staatskommissie met den waarachtigen toestand van de javaansche maatschappij. Wij willen niet treden in breedvoerige beschouwingen over het stelsel van Lord Cornwallis, die buiten ons bestek liggen; maar liever overwijzen tot het aangehaalde rapport van Muntinghe. Alleen met opzigt tot het stellen van het beschaafde, zachte en vreedzame volk van Britsch Indië, tegenover den woesten, wraakzuchtigen Javaan, zullen wij aan twee historische bijzonderheden herinneren.

*) Zie de wederlegging van Mr. H. W. Muntinghe, in zijn bekend rapport van 14 Julij 1817, N°. 65, Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 13e Jaargang, 1851, pag. 9 en volgende.

De markies Cornwallis (en daarop zinspeelt de staatskommissie) heeft in 1790, als gouverneur-generaal, in Bengalen den gordiaanschen knoop doorgehakt. Hij was in Britsch Indië gekomen met het vaste voornemen, om de onderdrukking en onregtvaardigheid, door alle klassen der inboorlingen geleden, te herstellen. Hij meende dit doel vooral te bereiken door het landelijk stelsel op vasten grondslag te plaatsen. De kwestie was moeijelijk en werd, door tal van kundige en bevoegde mannen in Indië, voor nog niet oplosbaar verklaard. Men had twintig jaren gebruikt om inlichtingen te verkrijgen, en deze werden nu nog gezegd onvolledig te zijn. Maar de markies Cornwallis had geen geduld om op verdere berigten van onderzoek te wachten, en om den pijnlijken toestand van onwetendheid te verduren, in welken hij zich gewikkeld gevoelde. Hij hakte dus den knoop door. Twee jaar later, had zijn maatregel tot zoo veel klagten aanleiding gegeven, dat alleen de regter van Burdwan meer dan dertig duizend zaken op de rol had *).

En nu de woeste, wraakgierige Javaan.

Raffles hakte, 13 jaren later, den gordiaanschen knoop op Java door. En wat zegt deswege de meest bevoegde beoordeelaar, H. W. Muntinghe, in zijn meerbedoeld rapport van 14 Julij 1817 no. 65? Wij laten zijne merkwaardige woorden hier volgen:

„Wij herinneren ons, dat weinige jaren geleden, de voorspelling onder de oudste en ervarenste onder de voormalige kompagnies-dienaren was, dat de invoering van een diergelijk stelsel op Java, voor niets minder dan voor stroomen bloeds konde worden gekocht. — Intusschen hebben wij gezien, dat de luitenant-gouverneur T. S. Raffles, onder het jongst afgetreden Britsch bestuur, dit stelsel, in den tijd van driemaal vier en twintig uren, langs de gansche kust van Java, van Cheribon tot den uitersten oosthoek toe, heeft tot stand gebragt; en zulks niet onder het vergieten van stroomen bloeds, maar onder de toejuiching der gemeente en onder de stille toeschouwing van alle inlandsche grooten en regenten. En hetgeen het lot was der voorspellingen omtrent Java, zou, gelijk wij vertrouwen, het lot zijn van alle de zwarigheden, welke tegen de uitbreiding van het stelsel over onze overige bezittingen mogten worden ingebragt.". †)

Wij kennen in 1863 den Hindostanner en Javaan beter, dan de staatskommissie in 1803.

Door de kommissie wordt in haar rapport wijders betoogd, dat het verre verkieslijk zou zijn, wanneer de inkomsten van de verpligte leveranciën konden worden geheven in geld, en erkend dat vrije handel meer geschikt

---

*) Zie het belangrijke werk, getiteld: De tegenwoordige grondbelasting in Indië, beschouwd als financiële maatregel, ten einde te doen zien hare uitwerking op het gouvernement en de volkeren dier gewesten, alsmede op den handel van Groot-Brittannië, door John Briggs, uit het Engelsch vertaald en met eene voorrede voorzien door Mr. A. A. van Vloten. Uitgegeven te Maastricht bij Gebroeders Muller, 1852. Zie aldaar bladz. 224.

†) Zie Tijdschrift voor N. I. 13e Jaargang, 1851, pag. 101; wij hebben hier echter de woorden van het rapport gevolgd.

is tot bevordering van de welvaart van een staat, dan soortgelijke verpligte leveranciën; doch bij het doordenken dezer zaak, in verband beschouwd met de plaatselijke omstandigheden van het eiland Java, zijn der kommissie daartegen gewigtige bedenkingen voorgekomen. Die bedenkingen zijn voornamelijk gegrond op de moeijelijkheid om de produkten in het binnenland te gelde te maken, of die te transporteren naar de strandplaatsen; zoo ook op de vrees dat de kultuur zou te niet gaan, of althans verachteren; terwijl ook wel degelijk in aanmerking kwam, de beduchtheid voor opkoopers, die, wanneer zij voor de produkten meer boden dan de regent te goed deed, den eersten grond zouden leggen tot verwijdering tusschen den Javaan en zijn regent.

Wij kunnen het geheele rapport niet analyseren. Het medegedeelde zal voor ons doel voldoende zijn, en doen zien, dat de kommissie van 1803, bij de overweging der middelen, welke dienen konden om de kolonie uit den toen bestaanden vervallen toestand op te heffen, den geheelen inwendigen staat des lands en de geaardheid van het volk heeft onderzocht en nagegaan, een en ander voorzoover dat toen bekend was. En aangezien in het geheele stuk (zonder de bijlagen 104 bladzijden kompressen druk) geen melding wordt gemaakt van de aloude instelling der dorpsbesturen op Java, mag men aannemen, dat daarvan destijds nog zeer weinig bekend was. Overal wordt gesproken van *inlandsche hoofden*, of van *regenten en andere hoofden*, maar nergens van *dessahoofden*. Wel wordt gewag gemaakt van het verhuren van geheele dorpen met hunne inwoners, door de regenten, aan de suikermolenaars op Java's noord-oostkust, voor zekere sommen gelds, hetwelk genoemd wordt eene bron van vele misbruiken en kwellingen voor den inlander; maar van de dorpsinstellingen is niets aangeteekend,

De kommissie wil de instandhouding van den javaanschen regeringsvorm. wetten en gebruiken; maar tevens, zoo mogelijk, uitroeijen vele schandelijke inbreuken op de regten, welke den Javaan, in den stand waarin hij zich bevindt, wettiglijk toekomen, doch waarin hij door willekeurig geweld en vuig eigenbelang wordt verkort. Dit kwaad had voornamelijk diep wortel geschoten in het gouvernement van Java's noord-oostkust, alwaar reeds voor lange jaren onder de ambtenaren het denkbeeld heerschte, dat het voorname oogmerk der bedieningen was, voor zich schatten te verzamelen en aan ijdelen trots een ruimen teugel te vieren. Men maakte daartoe dienstbaar, den invloed van het europeesch gezag op de regenten, welke, gedeeltelijk uit nood, gedeeltelijk aangemoedigd door het voorbeeld der residenten en anderen, in dezelfde excessen vervielen jegens hunne minderen, welke zij van hunne meerderen moesten verduren. Hieruit sproten voort: afpersingen van geld, willekeurige afvorderingen van de voortbrengselen des lands, verre te boven gaande *het aandeel dat elk ingezeten, volgens lands gebruik, verpligt is aan zijn regent te leveren* *), onmatige vorderingen van heerendiensten,

*) Dus geene *dessagewijze*, maar *individuëele* opbrengsten *aan den regent?*

en meer andere knevelarijen van verschillenden aard, naarmate de gelegenheid zich daartoe opdeed. De inkomsten der regenten werden hierdoor volstrekt willekeurig; men zag *geheele dorpen, met hunne bewoners*, door hen in pacht afstaan aan inhalige residenten, of aan door dezen begunstigde Chinezen, om tot hun bijzonder voordeel te worden gebruikt. Het was moeijelijk om in deze misbruiken te voorzien, waartoe ook zeer veel bijbragt: het groot verschil, dat in de huishouding van zoo vele uitgestrekte regentschappen gevonden wordt; de uit zich zelf ingewikkelde aard van het javaansche bestuur; de vrees der regenten voor de weêrwraak der residenten, wanneer zij klagten bij den gouverneur indienden; de groote uitgestrektheid van het gouvernement van Java's noord-oostkust, en de onvermoeide pogingen der residenten, om den waren staat van zaken voor den gouverneur te verbergen en alle navorschingen moeijelijk te maken.

De kommissie beschouwde het als geen geringe taak voor het toekomstig bestuur in Indië, om in dezen een grondig herstel te effektuëren, en vooral om de juiste grenspalen te vinden, tusschen hetgeen regt en billijk is volgens lands gebruik, en ingeslopen misbruiken; opdat de gemeene Javaan in het volkomen genot zijner regten worde hersteld, en de regent, noch in hetgeen hem toekomt, noch in zijn uiterlijk aanzien verkort worde. De kommissie achtte daarvoor noodig: grondige kennis van plaatsen, menschen, taal, zeden en gewoonten; doch meende tevens, dat met vrucht eenige algemeene beginselen konden worden vastgesteld, die tot gronden, en eenige voorschriften die tot leiddraad dezer nuttige en noodzakelijke hervorming konden dienen.

De konklusie der kommissie was, om het leenstelsel, de kontingenten en de heerendiensten te behouden; evenzeer het monopolie, voor zoo ver betrof de voornaamste artikelen van produktie, met name de koffij en de peper; met voorstel om de andere artikelen van minder waarde, als: indigo, kardamon, katoenen garens, enz. aan den vrijen handel en kultuur over te laten. Onder de belangrijke bijlagen van het rapport was in de eerste plaats gevoegd en ter bekrachtiging voorgesteld: een *koncept charter tot vestiging van de regering en het bestuur der Aziatische bezittingen van de Bataafsche republiek, tot betere administratie der justitie in dezelve, en tot het drijven van den handel op en in Oost-Indië.*

De opiniën over dit rapport waren verdeeld. Het gevoelen van het uitvoerend bewind verschilde omtrent een hoofdpunt, het monopoliestelsel, zoozeer van de meening der kommissie, dat in het op vorenvermeld rapport genomen besluit, ook de koffij en peper, met alle andere soorten van produkten, aan den vrijen handel en kultuur werden overgelaten.

Dat besluit is echter nooit ten uitvoer gelegd, ten gevolge van de in het Hollandsche staatsbestuur plaats gehad hebbende veranderingen.

Wij schrijven geene geschiedenis, en zullen dus die veranderingen en wisselingen met stilzwijgen voorbijgaan. Alleen stippen wij aan, dat de

indische aangelegenheden onder den raadpensionaris Schimmelpenninck in 1805 weder werden ter harte genomen. Als kommissarissen-generaal voor Bataafsch Indië werden benoemd C. T. Elout en C. H. van Grasveld, die, bij geheim besluit van 27 Januarij 1806 van eene instruktie voorzien, hunne reis, uithoofde van den oorlog, over Amerika namen en daardoor zóó lang werden opgehouden, dat zij hunne bestemming niet bereikten, maar te New-York zijnde, werden teruggeroepen door Koning Lodewijk, die in Junij 1806 de regering over Holland had aanvaard.

Na zich omtrent den staat van zaken in Indië te hebben doen inlichten, ontbond Koning Lodewijk, reeds in Julij 1806, den raad der Aziatische bezittingen, en droeg de uitoefening van het bestuur over de Oost-indische bezittingen op aan een minister van koophandel en koloniën. Hij besefte bovendien, dat hij, om het bestuur der kolonie op verbeterden voet te regelen, een man noodig had, van groote wilskracht en rustelooze werkzaamheid; die niet alleen wist te bevelen, maar ook zijne bevelen te doen opvolgen; die door eigen oogen zien, op eigen krachten vertrouwen kon; die aan scherpzinnigheid in het opsporen van het kwaad, onpartijdigheid paarde om dat kwaad, zonder aanzien van persoon, uit te roeijen.

Zulk een man meende hij te vinden in den generaal Daendels. Hij benoemde hem, bij dekreet van 28 Januarij 1807, tot gouverneur-generaal; terwijl hij bij dekreten van 9 Februarij daaraanvolgende, instruktiën vaststelde voor den gouverneur-generaal en de raden van Indië.

Den 18den derzelfde maand Februarij uit Holland vertrokken, kwam Daendels, die inmiddels tot maarschalk verheven was, na eene lange en moeijelijke reis, eerst den 1sten Januarij 1808 te Anjer, op het eiland Java aan, en nam den 14den dier maand het bestuur over van den gouverneur-generaal Wiese.

Hij bleef aan het hoofd der Indische regering tot den 16den Mei 1811, op welken dag hij het bewind overgaf aan den gouverneur-generaal Janssens en den 29 Junij daaraanvolgende de terugreize naar Europa aannam.

In 1814 kwam van hem te 's Gravenhage in het licht, het bekende werk: *Staat der Nederlandsche Oost-indische bezittingen onder het bestuur van den gouverneur-generaal Herman Willem Daendels, in de jaren* 1808—1811, een deel in folio, waarbij behooren drie folio deelen met bijlagen.

Wij hebben dit werk voor ons, alsmede een ander van minder omvang, getiteld: *Korte aantooning van de notabelste verbeteringen en redressen, welke sedert* 1 *Januarij* 1808 *in verschillende vakken van regering en administratie, in Hollandsch Indië zijn ingevoerd;* te Batavia gedrukt bij 's gouvernements drukker C. Niemands Verdriet, welk werkje, afgesloten op den 31 Julij 1809 en dus slechts loopende over de eerste helft van het bestuur van Daendels, getrokken is uit de registers van den gouverneur-generaal en met diens approbatie ter drukperse gegeven, „tot gerief van 's lands hooge en mindere ambtenaren en van het geëerd publiek, door A. M. T. de Salis, eerste commies." Het is gewaarmerkt door den gouvernements sekretaris H. Veeckens.

Met meer dan gewone magt bekleed, heeft Daendels groote veranderingen en verbeteringen tot stand gebragt. Wij willen niet in meer bijzonderheden treden dan noodig zijn voor ons doel; noch ons een oordeel over dezen buitengewonen man aanmatigen. Zeker is het, dat de aard zijner bijzondere zending medebragt, om veler belangen, en daaronder ook die van de aanzienlijkste dignitarissen in de kolonie, te kwetsen; — zeker is het dus ook, dat hij zich vele vijanden moest maken, die later van elke zwakke plaats in het karakter van den merkwaardigen man gretig gebruik maakten, om zijn naam te bezwalken.

Wij beoordeelen hier Daendels alleen van het door ons ingenomen standpunt, en zullen dus nagaan in hoever hij heeft bijgedragen, om de kennis van Java en van den Javaan, tot op zijne komst, gelijk wij gezien hebben, van zoo luttel beteekenis, te bevorderen. Wij zullen daartoe de beide hiervoren aangehaalde werken en ook nog andere bescheiden raadplegen.

In 's konings instruktie voor den gouverneur-generaal Daendels, worden, onder vele andere, ook de volgende voorschriften gegeven:

„Art. 26. Hij zal zich inzonderheid toeleggen, om met alle naauwkeurigheid op de plaats zelve te onderzoeken, de denkbeelden over notabele veranderingen, te maken in de plaats hebbende inrigting onder de Javanen; welke verhandeld zijn bij het rapport der personele kommissie tot de Indische zaken, gedagteekend den 31sten Augustus 1803, en of het charter, door die kommissie voorgesteld, geheel of gedeeltelijk zou kunnen worden geadopteerd als eene grondwet voor onze Aziatische bezittingen, dan welke veranderingen het oorbaar zou zijn, daarin te maken.

„Art. 27. Hij zal ook onderzoeken de zwarigheden, welke dezelve kommissie hebben weerhouden, om te durven aanraden, ten einde de koffij en peper op het eiland Java, anders te houden, dan gelijk tot hiertoe geschied is voor produkten, welke aan niemand dan aan den staat mogen geleverd worden. Hij zal alles, wat tot deze materie eenigzins betrekkelijk kan zijn, zorgvuldig overwegen, en vervolgens, zoo spoedig doenlijk, zijne gedetailleerde konsideratiën en adviezen daarover aan den minister van koophandel en koloniën inzenden.

„Art. 28. Hij zal zorgen, dat inmiddels geene veranderingen worden gemaakt, waardoor de zaken, bij het voorgaande artikel bedoeld, zouden kunnen worden gebragt buiten haar geheel, en dat generaallijk alle vigerende orders, door vorige besturen omtrent de behandeling en direktie der zaken, waarvan het beleid aan hem afzonderlijk, of gezamenlijk met de verdere leden van de hooge regering van Indië toevertrouwd, gesteld, of die door den minister van koophandel en koloniën bereids gesteld zijn of bij vervolg gesteld zullen worden, stiptelijk worden achtervolgd.

„Art. 29. Dienonverminderd is hij verpligt te zorgen, dat de meest geschikte middelen, met overleg van de inlandsche regenten, worden beraamd en in het werk gesteld, om in de landen onder het gebied van zijne majesteit in Oost-Indië, het lot van den gemeenen inlander te verbeteren

en te verzekeren; alle onregelmatige en willekeurige belastingen en andere misbruiken af te schaffen; den landbouw zooveel mogelijk uit te breiden, en tevens allen geoorloofden koophandel te beschermen en aan te moedigen."

Behalve deze, in de instruktie neêrgelegde regelen van bestuur, schijnt Daendels ook nog bijzondere mondelinge voorschriften en bevelen te hebben ontvangen, althans zegt hij, op pag. 106 van zijn werk: Staat der Ned. O. I. bezittingen, het volgende:

„De beoordeeling van mijne verrigtingen moet nimmer afgescheiden worden, van die der buitengewone *) en noodlottige omstandigheden, waarin ik mij aanhoudend bevonden heb. Van meer dan een kant was het behoud onzer bezittingen op het eiland Java in een dringend gevaar.

„De vijand bedreigde het van den zeekant. Javaansche vorsten, stout geworden door het denkbeeld onzer onmagt, waanden den tijd geboren, om ons de wet te kunnen stellen. De geldmiddelen waren uitgeput; terwijl het stilstaan der zeevaart al de hulpmiddelen der laatste jaren afsneed. Behoef ik dan te zeggen, dat, om te midden van deze noodlottige omstandigheden, de waardigheid van het hollandsche gouvernement staande te houden, en in het inwendig bestuur alle verouderde gebreken, waartoe tot dus ver alle vorige pogingen vruchteloos waren aangewend, dadelijk te verbeteren, het veelmalen noodzakelijk is geweest, mij boven alle vormen te verheffen, en geene andere wet te kennen, dan het behoud van de aan mij toevertrouwde bezittingen. Dit was de mondelinge last, welke ik voor mijn vertrek had ontvangen, en ik werd ook, door het ontvangen der goedkeuring van het gouvernement over mijne eerste verrigtingen, aangemoedigd, om dat voetspoor niet te verlaten."

Het was goed, dat aan Daendels een buitengewone magt was toegekend, want zonder eene geheele herschepping van inrigtingen, was aan geen herstel te denken. Hij moest zich dus op velerlei tegenkanting wapenen; maar hij verklaarde openlijk en nadrukkelijk, dat hij die niet zou dulden, en hij was de man niet, om het bij woorden te laten. Dit begreep men al spoedig; althans het gelukte hem, zoo als hij zelf verhaalt, dit een iegelijk te doen beseffen. Hij vond dan ook, zegt hij, geen noemenswaardige tegenwerking en werd alzoo overtuigd, dat de voormalige algemeene inkruipselen meer aan de gewoonte, dan aan het karakter der ambtenaren moest geweten worden.

Hij zegt in zijn werk, dat hij niet heeft willen beslissen, of de verpligte leveranciën behoorden in stand te blijven of moesten worden afgeschaft. Hij zegt daar alverder, dat hij, in weerwil zijner overtuiging dat, na de door hem aan de Javanen geschonken meerdere vrijheid, hun belang de afschaf-

*) Onder de buitengewone omstandigheden waarin Daendels verkeerde, mag niet vergeten worden, de moeijelijke kommunikatie met het moederland. In een brief van 7 December 1809, berigt hij aan den minister de ontvangst der eerste dépêches die hem sedert zijne komst in de kolonie gewerden, en die hij ontving den 28 November 1809, alzoo $22^1/_2$ maand na zijne optreding als gouverneur-generaal en $17^1/_2$ maand vóór hij als zoodanig aftrad.

fing niet vorderde, om het gewigt der zaak, tot geen stellig besluit is kunnen komen. En toch heeft hij elders zijn gevoelen, over dit onderwerp, zeer bepaald doen kennen, zoo als hierna zal blijken.

„Maar (zegt hij op bladz. 104 van zijn werk) dit vraagstuk ter zijde gesteld, het is eene dwaling, den Javanen, uit gehechtheid aan voorouderlijke zeden, eenigen afkeer van de verpligte leveranciën toe te schrijven *), daar landeigendom onder de Javanen nimmer bekend is geweest, en zij, van aloude tijden af, gewoon waren voor hunne regenten en hoofden te arbeiden. Nimmer heb ik ook bij dezelve een verlangen, om landeigenaars te worden, opgemerkt †). Hun toestand was deerniswaardig en vorderde verbetering, doch dit stond in geen dadelijk verband met de verpligte leveranciën, maar wel met de wijze waarop zij gekneveld werden. De Javaan, als planter behandeld wordende, en goede en rigtige betaling ontvangende, is, naar mijn inzien, veel gelukkiger geworden, dan hij, voor alsnog, als grondeigenaar of huurder zou kunnen zijn, en, om stellig te spreken, zóó gelukkig, als hij in den nog plaats hebbenden staat van onbeschaafdheid zijn kan. Zonder meerder behoeften te kennen, dan tot levensonderhoud noodig zijn, bepaalt zich ook doorgaans hiertoe al zijne werkzaamheid. Dit is zoo algemeen waar, dat het nog ver af is van uitgemaakt te zijn, of immer van de Javanen wel eene geregelde belasting zou zijn in te vorderen, §) terwijl het mij niet bedenkelijk voorkomt, dat de verandering der verpligte leveranciën in een kontingent, denzelfden, zoo niet meerderen dwang vereischen zou, zonder den Javaan het voordeel te doen genieten, 't welk de verpligte leveranciën hem aanbrengen; zoodat het middel de kwaal niet zou verbeteren."

Vermits Daendels te Batavia den waren toestand der javaansche maatschappij niet kon leeren kennen, begaf hij zich, zoo spoedig mogelijk, en wel den 29sten April 1808 van Buitenzorg door de Preanger-regentschappen, het rijk van Cheribon en de residentiën Tagal en Pekalongan, naar Samarang, de zetel van den gouverneur van Java's noord-oostkust, alwaar hij den 11den Mei aankwam. Hij vond daar het gezag in handen van een bijna onafhankelijken gouverneur, wiens gebied zich uitstrekte van

---

*) In de geheime instruktie voor de kommissarissen-generaal C. T. Elout en C. H. van Grasveld, onder den raadpensionaris Schimmelpenninck opgemaakt en vastgesteld, kwam deze onderstelling voor, en het is daarop dat Daendels hier zinspeelt.

†) In eene noot wordt hierbij door Daendels, als om dit zonderling gevoelen te staven, aangeteekend: „Bij geene der verkoopingen, zijn door Javanen domeingronden gekocht;" — als of ze bij magte waren dit te kunnen doen. Hier heeft de meermalen ontstane schromelijke verwarring plaats, tusschen den landbouwer, die *het stuk grond dat hij bewerkt* in eigendom heeft, en den landeigenaar die *uitgestrekte landerijen* bezit, zoo als in de ommelanden van Batavia, in Buitenzorg, in Krawang, enz. — Men zou, op dezelfde gronden waarop de bewering van Daendels rust, kunnen zeggen: „Vrijheid is onder de slaven nimmer bekend geweest; zij waren, van aloude tijden af, gewoon voor de vrijen te arbeiden. Nimmer is bij hen een verlangen om vrij te worden opgemerkt: want bij geen der verkoopingen hebben slaven zich vrij gekocht!"

§) In hetzelfde jaar dat Daendels dit zijn gevoelen door den druk bekend maakte, dat is in 1814, heeft Raffles, door de invoering van het landelijk stelsel, hem op de krachtigst mogelijke wijze gelogenstraft. Van dien tijd af, dus sedert een halve eeuw, wordt van de Javanen eene geregelde belasting, de landrente, ingevorderd.

den grens van Cheribon tot den uitersten oosthoek van Java, en wiens willekeurig voorbeeld door de onder hem dienende residenten werd nagevolgd. Hij vond daar een uitgestrekt gebied zonder inkomsten, of liever, zegt hij: zonder dat die inkomsten in de kas van het gouvernement werden overgebragt. Hij vond daar — overal onderdrukte inlanders.

Hij vernietigde het ambt van gouverneur, en stelde de tot dusver aan dien hoogen ambtenaar ondergeschikte residenten, onder het onmiddellijk toezigt van den gouverneur-generaal.

Maar zijne gewigtigste handeling te Samarang, met betrekking tot het werk dat wij ons hebben opgelegd, was dat hij er, van den 29sten Julij tot in de maand September 1808, bijeenkomsten hield met acht en dertig regenten *). Wij deelen daaromtrent de volgende uittreksels mede, uit een brief van Daendels aan den minister van koophandel en koloniën dd. 12 November 1808.

„Het doelwit der nieuw te maken schikkingen, was de verbetering van het lot van den gemeenen Javaan, waartoe echter, volgens het 26ste en de volgende artikelen (zijner instruktie, hiervoren medegedeeld) geene zoodanige middelen zouden worden in het werk gesteld, als waardoor de zaken, ten aanzien van sommige notabele veranderingen in de plaats hebbende inrigtingen der Javanen, verhandeld bij het rapport der personeele Haagsche kommissie, van 31 Augustus 1803, buiten haar geheel zouden worden gebragt.

„Deze voorschriften ten rigtsnoer aangenomen hebbende, zijn voorts, ingevolge den inhoud van het 29ste artikel mijner instruktie, de gezamelijke inlandsche regenten, langs de noord-oostkust van Java, benevens de prinsen van het huis van Madura, door mij zamengeroepen, ten einde met overleg van dezelven, en van eenige der kundige residenten, de middelen te beramen, welke tot voorschreven einde zouden moeten dienen.

„En hoe moeijelijk en verdrietig het ook zij, om met den schroomvalligen Javaan, zelfs met de aanzienlijksten en verlichtsten onder hen, eenige onderhandeling te voltrekken, en de noodige opening van zaken van hen te erlangen, zelfs dan, wanneer die eenlijk tot verbetering van zijn lot en verligting zijner bezwaren moet dienen, zoo is het mij echter, na gedurende meer dan eene maand het noodige geduld daartoe te hebben uitgeoefend, eindelijk gelukt, eene genoegzame inlichting te obtineren van ieder dezer regenten in het bijzonder, zoowel omtrent hunne klagten en bezwaren, als ook omtrent hunne inkomsten en uitgaven, en daarna een plan van verbetering te kunnen formeren, waarmede zij allen volkomen bevredigd, de gemeene Javaan van zijn meest drukkende lasten ontslagen en 's gouvernements kas tevens met een aanzienlijk inkomen bevoordeeld is †).

„De bijzonderheden dezer nieuwe inrigting mede begrepen zijnde in on-

*) Zie de namen der 38 regentschappen, waaruit het gouvernement van Java's noord-oostkust bestond, zoo als die vermeld worden in eene noot op pag. 395.

†) Vergelijk het reeds genoemde werkje: *Korte aanlooning* enz. pag. 69 en volgende, met de hier en hierachter medegedeelde bijzonderheden.

derscheiden volumineuse stukken *), waarvan ik de verzending tot eene volgende gelegenheid uitstel, vergenoeg ik mij, thans ook slechts eene schets van dit geheel aan te bieden.

„ Een der eerste hoofdtrekken daarvan is, het behoud der verpligte leveranciën en der kontingenten, eene inrigting die niet alleen, als een gevolg der hiervoren aangehaalde artikelen mijner instruktie, in wezen moest worden gelaten; maar die bovendien, naar de kennis welke ik bereids door eigen ondervinding van de inlandsche zaken heb mogen verkrijgen, ten minste vooralsnog als onvermijdelijk moet worden beschouwd. Niet zoo zeer, omdat het beginsel der aziatische regeringsvormen, dat de vorst eigenaar is van den grond, hier eene te maken verandering in den weg zou staan; maar omdat inderdaad de staat waarin de geringe Javaan leeft; de weinige behoeften die hij kent; de niet noemenswaardige prijs, waarvoor hij die voldoet; de geringe waarde van den handenarbeid en der dagloonen die daarvan het gevolg zijn; de weinige handteringen die onder hen bestaan; de geringe sommen welke derhalve door zijne handen rondgaan, waardoor hij zelfs naauwelijks de waarde van het geld, veel min de deugd om het te sparen en te vergaren heeft leeren kennen; — hem buiten staat stellen om totdusver eene geregelde belasting te kunnen dragen, waarvan de opbrengst eenigermate gelijk zou staan aan de voordeelen, welke thans uit zijne verpligte leveranciën en kontingenten worden getrokken.

„ Zoolang derhalve de Javaan geen meerdere vorderingen op den weg der beschaving zal gemaakt hebben, waarop hij in allen gevalle niet dan met langzame schreden zal kunnen worden voortgeleid, zal zijn arbeid, aan de verpligte leveranciën en kontingenten besteed, moeten gerekend worden te treden in de plaats van andere reguliere belastingen, welke alsnog niet van hem kunnen worden gevergd.

„ De verpligte leveranciën en kontingenten, uit dit oogpunt beschouwd zijnde, verkrijgen ook in allen opzigte een aanzien van billijkheid en regtvaardigheid; doch ook niet anders, als voorzoover het voordeel daarvan door den souverein, als den eenigen geregtigden persoon om de ingezetenen te belasten, wordt genoten.

„ Deze belastingen derhalve in wezen latende, op denzelfden voet als zij reeds sedert lang door den Javaan waren gepresteerd; heb ik vermeend de voordeelen, welke daaruit voorheen, onder de benaming van overwigten en minbetalingen, door de residenten en andere ambtenaren werden genoten, mede aan den lande te moeten trekken; een maatregel, die ten gevolge zal hebben, dat het gouvernement, door de voordeelen alleen op de kontingenten van rijst te behalen, en door de vermeerdering der kontributie-penningen, welke te voren bekend waren onder den naam van tjatjas-gelden, en ruim gevonden worden uit de verminderde lasten der regenten, in staat zal zijn gesteld, om alle de hiervoor opgegeven uitgaven, ter bezoldiging der

*) Deze zijn te vinden in het eerste deel der bijlagen van het aangehaalde werk van Daendels en komen ook achter de *Korte aantooning* voor.

civiele dienaren op Java, met voordeel voor 's lands kas goed te kunnen maken.

„Om echter de hiervoor aangehaalde oorzaken, welke de aanhouding der verpligte leveranciën en kontingenten vooralsnog onvermijdelijk maken, langzamerhand te doen verminderen, en te gelijker tijd eene dadelijke verligting in het lot van den gemeenen Javaan te weeg te brengen, heb ik voorts getracht eene meerdere waarde aan den handenarbeid van den Javaan te hechten, en ten dien einde al het willekeurige in het vorderen van heerendiensten, draag- of battoorsdiensten weggenomen, en die voor een groot gedeelte geheel afgeschaft."

Iets verder zegt Daendels, in denzelfden brief, het volgende:

„De verligting welke hierdoor in het lot van den Javaan is gebragt, zal voorts niet weinig vermeerderd worden, door de maatregelen die genomen zijn, om hem bovendien van alle willekeurige belastingen en knevelarijen te bevrijden. Hunne hoofden en regenten in de eerste plaats ontheven zijnde van het doen van geschenken en van alle andere prestatiën, waartoe zij bij hunne aanstelling, of jaarlijks en bij de een of andere plegtige gelegenheid worden gehouden, zoo is daarmede een der voornaamste oorzaken van de onderdrukking van den gemeenen man weggenomen.

„Een ander middel waardoor die onderdrukking voorgekomen zal worden, is hierin gelegen, dat alle aanstellingen, ook der mindere inlandsche hoofden, tot een zoogenaamden demang of dessahoofd *) ingesloten, voortaan onmiddellijk van wege het gouvernement zullen worden gedaan; terwijl het aan den regent ten strengste is verboden, bij deze gelegenheid eenige giften, gaven of geschenken aan te nemen, en hem buitendien de magt is benomen, om eigener autoriteit, gelijk voorheen, eenige afzettingen van zijne ondergeschikte dienaren te doen; met vrijheid eenlijk om, vermeenende redenen van klagten over hen te hebben, deze te brengen ter kennis van den prefekt (resident) om door dezen nader ter dispositie aan den gouverneur-generaal te worden aangeboden.

„Eindelijk kan de vaste bepaling, omtrent de inkomsten der regenten gemaakt, naarvolgens de specifieke opgaven en tabellen door henzelven daarvan ingeleverd, als een der zekerste middelen worden beschouwd, om alle onregelmatige en willekeurige belastingen van den gemeenen man in het vervolg voor te komen, nademaal alle hunne takken van bestaan, en ook de kleine belastingen, welke zij òf in specie, bij wijze van hoofd- of tjatjas-gelden, òf in natura, van hunne onderhoorigen plegen te heffen, daarbij uitdrukkelijk en specifiek zijn bepaald, en voorts, bij mijn besluit van den 28sten

---

*) Daendels schijnt aanvankelijk het voornemen gehad te hebben, ook de dessahoofden aan te stellen; zoo als later blijken zal is dit voornemen niet ten uitvoer gelegd. In het werkje: *Korte aantooning* enz. staat dan ook op pag. 74 gedrukt: „*tot een zoogenaamden demang of distriktshoofd.*" Aan eene schrijffout kan hier niet gedacht worden; want in eene noot op bladz. 10 van Daendels werk, lezen wij: „*dessa* is een dorp of buurt, bestuurd door een demang, groot of klein mantrie of een loerah, naarmate van derzelver uitgestrektheid."

September 1808, de algemeene organisatie van Java's bestuur bevattende, aan alle regenten ten strengste is geïnterdiceerd, de maat en soort der belastingen, bij hunne tabellen van inkomsten bepaald in eenig opzigt te overschrijden; terwijl aan de prefekten, een ieder in den zijnen, is gedemandeerd, hiertegen met alle oplettendheid te waken."

Iets verder volgt:

„Op deze wijze, de bijzondere bezwaren waaronder de gemeene Javaan gedrukt ging, met derzelver oorzaken, zooveel mogelijk weggenomen, zijn lot verzekerd en de inkomsten zijner hoofden en regenten, op eenen vasten voet geregeld hebbende, heb ik voorts tot handhaving van deze orde van zaken, en om daarvan de exekutie te verzekeren, nog noodig geoordeeld, de volgende organisatie aan het bestuur der prefekturen en de daaronder sorterende regentschappen te geven.

„Ik heb namelijk, gebruik makende van den gunstigen indruk, welke de verheffing van eene koninklijke magt in Holland, op de gemoederen der javaansche grooten gemaakt had, en van het meerder ontzag en vertrouwen, dat zij uitdienhoofde voor het gouvernement betoonden, vermeend, de denkbeelden van een zeker onafhankelijk en eigenheerig bestuur over hunne onderhoorigen, welke alsnog bij hen huisvesteden, te moeten wegnemen, om plaats te maken voor eene volkomen onderwerping aan het koninklijk bestuur, 't welk zij eerbiedigden en wisten dat thans over hen gesteld was. Hunne eergierigheid tot dat einde gevleid en aangeprikkeld hebbende, door hen op te dragen den eeretitel van *'s konings dienaren*, en hun het gebruik van het zegel van den staat, van onderen omschreven met den naam van hun regentschap, in alle publieke betrekkingen toe te staan; heb ik daarentegen de zoogenaamde kontrakten, welke het vorig gouvernement met hen pleegde aan te gaan, en welke zij als den eenigen grond van verpligting van hunne zijde beschouwden, voor vernietigd verklaard, en hen doen beseffen, dat, even als zij, in hoedanigheid van 's konings ambtenaren, op groote voorregten aanspraak konden maken, zoo ook de hoedanigheid van onderdanen van zijne majesteit, eene onbepaalde gehoorzaamheid aan de bevelen van het gouvernement van hen vorderde, en niet alleen van het gouvernement-generaal, maar van alle degenen die in rang en autoriteit boven hen gesteld waren.

„En hunne ambitie geprikkeld hebbende, door hun rang gelijk gesteld te hebben met die van majoor, luitenant-kolonel en kapitein *), en voorts

*) Daendels zegt in zijn werk; pag. 42 en 43 (vergelijk: *Korte Aantooning* enz. pag. 77) dat bij de regenten rangen gaf, als een adhipatti dien van majoor, een tommongong dien van luitenant-kolonel, een ingebeij dien van kapitein. Een majoor stond destijds boven een luitenant-kolonel. Regenten met den titel van ingebeij bestaan thans niet meer. Men heeft alleen adhipatti, gelijk gesteld met luitenant-kolonel, en tommongong, gelijk gesteld met majoor. In enkele buitengewone gevallen is wel eens den titel van pangerang (prins) verleend. Bij het Indisch Staatsblad van 1820 n°. 22 is gearresteerd een reglement op de verpligtingen, titels en rangen der regenten op het eiland Java, 'twelk ten deele werd gewijzigd bij Ind. Staatsblad 1824 n°. 13, waarbij tevens is gearresteerd een reglement op de titels, rangen, de staatsie en het gevolg der inlandsche ambtenaren op het eiland Java, aan de regenten ondergeschikt zijnde.

de gemoederen der regenten, op eene zachte wijze, tot de omhelzing van het nieuwe stelsel van bestuur hebbende voorbereid, heb ik bij hetzelve, het hoogste plaatselijk gezag in elke prefekture, onmiddellijk ondergeschikt aan den gouverneur-generaal, aan de respektieve prefekten opgedragen, en voorts den tweeden rang in die prefekturen, aan de daaronder sorterende regenten toegekend; doch met de uitdrukkelijke verpligting om in alle zaken de bevelen van den prefekt te respekteren en te gehoorzamen; met vrijlating alleen, om, zich te bezwaard achtende, hunne klagten onmiddellijk te brengen onder het oog van den gouverneur-generaal.

„ Tot handhaving van het gezag der prefekten, heb ik verder, in plaats van de afgeschafte pradjoerits, hiervoren vermeld, in elke prefekture, naarmate van hare uitgestrektheid, doen oprigten een korps van 50 tot 100 strikruiters of marechaussé's *), alle bestaande uit sterke, jonge en vlugge manschappen, die, gekozen uit de gegoedste ingezetenen en ten koste van het regentschap van eene volkomene uitrusting en uniform voorzien, bij uitsluiting onder de orders van den prefekt zijn gesteld, en daarenboven, door eene ruime bezoldiging in rijstvelden en het vooruitzigt van ook tot andere diensten, als mindere inlandsche hoofden, in het vervolg te kunnen worden gebruikt, ten naauwste aan het gouvernement zijn verbonden. Terwijl ik verder nog aan ieder prefekt, en meer onmiddellijk aan zijn persoon geattacheerd, heb gelaten een getal van 15 tot 36 oppassers te paard, om tot handhaving der politie in de nabijheid zijner residentie, en tot het overbrengen van orders of dépêches te worden geëmploijeerd.

„ Op deze wijze het gezag van de inlandsche regenten, in het oog van den gemeenen Javaan uiterlijk genoegzaam hebbende gepreserveerd, heb ik het inderdaad niettemin geheel en al ondergeschikt en dienstbaar gemaakt aan de oogmerken van het gouvernement.

„ Door de afschaffing nogtans van alle vorige knevelarijen en koncessiën, en door het retour van een aanzienlijk aantal rijstvelden, welke na de vernietiging der zoogenaamde battoors- en gladak-diensten, pradjoerits en kruispraauwen, wederom ter hunner vrije beschikking gesteld zijn, hun lot verbeterd en hunne inkomsten vermeerderd ziende: zoo gevoelen zij hunne meerdere ondergeschiktheid niet anders, dan met eene dankbare erkentenis voor hunnen verbeterden toestand.

„ Trouwens, het onnoembaar getal handen, 't welk te voren, langs de gansche kust van Java, tot de zoogenaamde draag- of battoors-diensten werd gebruikt, alleen bezoldiging genoten hebbende, naar inlandsch gebruik, uit een zeker aantal rijstvelden, tot dat einde toegewezen, zoo is met de afschaffing dezer heerendiensten, waardoor, naar de denkbeelden van den inlander, ook het gebruik der landen, als bezoldiging daarvoor genoten,

---

De grondslag voor deze reglementen heeft Daendels geleverd, in zijne te Samarang op den 27sten September 1808, gearresteerde instruktie voor de respektieve regenten in het voormalige gouvernement van Java's noord-oostkust, en in zijne reglementen van bestuur voor de Cheribonsche landen en Cheribonsche Preangerlanden van 2 Februarij en 31 Maart 1809.

*) Dit zijn de korpsen Djajang-sekars, die nog in enkele residentiën van Java bestaan.

kwam te cesseren, zulk een aanzienlijk aantal der vruchtbaarste velden wederom ter dispositie gekomen van de regenten, dat, na aftrek der voordeelen, welke ik heb vermeend daaruit aan het gouvernement te moeten toewijzen, de inkomsten van bijkans alle de regenten, verre overtreffen de winsten, te voren door hen genoten.

„De voordeelen, zoo even bedoeld, als hieruit spruitende en aan het gouvernement toegewezen, zijn: vooreerst eene jaarlijksche vermeerderde rekognitie in geld, aan ieder regent, naar evenredigheid van zijn inkomen, opgelegd: ten tweede de bezoldiging, uit de ingeruimde rijstvelden aan de hiervoor beschreven korpsen strikruiters en oppassers in elke prefekture toegewezen; terwijl een derde voordeel nog bestaat, in een hieruit mede nog gevonden fonds, tot onderhoud van een toereikend getal herbergen en posterijen langs de gansche kust van Java, waardoor de kommunikatie van het eene punt van het eiland met het andere aanmerkelijk gefaciliteerd, en de schadelijke heerendiensten hoe langs hoe meer in onbruik zullen geraken.

„Dan, niettegenstaande deze voordeelen aan het gouvernement zijn toegewezen, gevoelen de inlandsche regenten zoo zeer hunnen verbeterden toestand, en vestigen zij tevens zooveel vertrouwen op de billijkheid en regtvaardigheid van het bestuur van zijne majesteit, dat zij, met de grootste bereidwilligheid, de bevelen tot uitbreiding der koffijkultuur en tot aanplanting van kapas hebben ontvangen.

„En daar wijders de Javaan bij zijne godsdienstige begrippen, zeden en gewoonten, ten volle is gekonserveerd; terwijl eenlijk tot verbetering der regtspleging onder de Javanen, en om de inkonveniënten weg te nemen, welke een natuurlijk gevolg waren van de uitgestrekte jurisdiktie van den grooten landraad te Samarang, zijn opgerigt mindere landraden in elke prefekture, die, onder presidium van den prefekt, gekomponeerd uit de regenten der prefekture, den hoogepriester en eenige der voornaamste inlanders, en voorts geadsisteerd door den boekhouder der prefekture als scriba, en een groot-djaksa als fiskaal, kompetent verklaard zijn over alle civiele en krimineele zaken, in derzelver jurisdiktie voorvallende, met uitzondering alleen van de zoodanige, waarin de regenten zelven of hunne nabestaanden mogten zijn betrokken, en van eenige andere zaken van bijzonderen aard, welke allen aan den grooten landraad van Samarang zijn verbleven; — zoo mag ik mij verheugen, op de voorschrevene wijze, gedurende de weinige maanden van mijn verblijf op Samarang, eene hervorming in het bestuur, vooral der inlandsche zaken, te hebben mogen invoeren en voltooijen, waarover ik niet alleen de duidelijkste bewijzen van tevredenheid van de zijde der Javaansche natie zelve heb ontvangen, maar waaraan ook, door de algemeene opinie in deze kolonie, een zeker zegel van goedkeuring gehecht wordt, waaruit ik mij de beste gevolgen voor de dienst van onzen koning durf voorspellen.

„Ik vlei mij dan ook, dat uwe excellentie deze gemaakte veranderingen in het inlandsche bestuur, in haren zamenhang beschouwende, en na over-

weging van de bijzondere bezwaren, waarvan de geringe Javanen uitdrukkelijk zijn ontheven, het stelsel zelf, en de wijze waarop het zal werken, door de aaneengeschakelde ondergeschiktheid van alle ambtenaren, in vergelijking brengende met het vorig stelsel van bestuur, ook niet zal aarzelen, aan welk van beide de voorkeur te geven."

Wij zijn omslagtig geweest, in de mededeeling van uittreksels uit den aangehaalden brief van Daendels, dd. 12 November 1808, omdat wij dit noodig oordeelen tot goed begrip der door hem gebragte groote veranderingen in de Javaansche maatschappij. Uit latere brieven van den maarschalk blijkt, dat zijne organisatie, in het begin van 1809 ook tot grondslag genomen voor het reglement van bestuur der Cheribonsche sultanslanden, meer en meer gekonsolideerd en in de gevolgen zegenrijk bevonden werd.

Zien wij nu, op welke wijze het opperbestuur in het moederland deze handelingen van Daendels heeft beoordeeld. De minister van marine en koloniën geeft deswege bij missive van den 24sten van Hooimaand 1809, het volgende te kennen:

„Mijnheer de maarschalk! Ik heb, met den kolonel Gicquel Destouches, den 13den van Zomermaand ontvangen, twee dépêches van den 12den en 23sten van Slagtmaand des gepasseerden jaars.

„Het belangrijke verslag, mij daarbij gegeven, van uwer excellenties bevindingen en verrigtingen op deszelfs landreize, aan zijne majesteit in 't algemeen medegedeeld zijnde, heeft hoogstdezelve mij gelast, u deswege zijne goedkeuring te betuigen, gelijk ik zulks ook bij mijne opzettelijke missive van heden heb gedaan, waartoe ik mij referere.

„Ik zal dus bij deze overgaan, tot het aanstippen der onderscheiden punten, bij die dépêches behandeld."

Ons alleen bepalende tot de punten, in de door ons medegedeelde uittreksels omschreven, deelen wij mede hetgeen de minister daaromtrent zegt:

„§ 14. Van de schikkingen tot verbetering van het lot van den gemeenen Javaan, hoop ik den besten uitslag te zullen vernemen, en het is mij aangenaam, dat de zamenkomst der regenten, daartoe zoo wel geslaagd is.

§ 15. De voortduring der kontingenten en verpligte leveranciën reken ik niet alleen ten hoogste nuttig; maar het invoeren van eenige andere belasting zoude, mijns inziens, de zaken ook te verre buiten haar geheel gebragt hebben, en daardoor illusoir zijn geworden de prekautie, bij het 28ste artikel van uwe instruktie gemaakt.

„§ 16. Reeds hiervoor § 13 (meer de algemeene veranderingen betreffende) de beduchting te kennen gegeven hebbende, of de nieuwe inrigtingen niet veel meer geld zullen doen uitgeven, dan men, door het tot zich trekken der voordeelen welke de ambtenaren genoten, terug ontvangen zal, is het mij aangenaam hier de geruststelling te vinden, dat de bezoldiging der civiele dienaren op Java, met voordeel voor 's lands kas, daaruit zal te vinden zijn, welk vooruitzigt ik hoop, dat door de uitkomst zal bevestigd worden.

[Het marginale antwoord van Daendels is: „Dit wordt door de ondervinding kompleet bevestigd en is op § 13 beantwoord."]

„§ 17. De verligting welke de Javaan, door de afschaffing der heerendiensten, zal genieten, en de ontheffing van vele andere bezwaren, zal, hoop ik, strekken, om hem de verbetering van zijn lot te doen erkennen, en hem van 's konings gematigde regering gunstige indrukken te geven, en uw bestuur, volgens zijner majesteits verlangen, te doen beminnen.

„§ 18. Vooral is het te hopen, dat de regenten, welke daarmede schijnen ingenomen, opregt zijn in de betooning hunner verkleefdheid en ondergeschiktheid. Welke ook hunne houding zij, het zou onraadzaam zijn, af te gaan van de waakzaamheid, en van het scherpe toezigt, waartoe ons hun geveinsde aard tot dusver verpligt heeft.

[Het marginale antwoord van Daendels hierop, luidt aldus: „Hieromtrent kan uwe excellentie volkomen gerust wezen; dragende ik boven alles zorg voor goede prefekten; waardoor ik alsnog word teruggehouden, aan de hooge regering de vervulling voor te dragen, van den vakanten post van prefekt van Tagal, zijnde de jongste prefekt F. van Braam voor eenige dagen overleden.]

„§ 19. De verandering der regtspleging, wensch ik dat aan het oogmerk zal beantwoorden."

Wij zullen in een volgend nommer de aandacht vestigen op nadere bijzonderheden, omtrent de door Daendels genomen maatregelen.

NOG IETS OVER
DE LANDRENTEN EN DE HEERENDIENSTEN
OP
JAVA.

Op grond van eenige boekbeschouwingen en oordeelvellingen over het werkje *„Het dwang- en monopoliestelsel vergeleken met het stelsel van ontwikkeling"* gevoelen wij ons genoopt in eene nadere ontwikkeling en toelichting te treden omtrent eenige hoofdpunten, in gemeld werkje voorkomende, die men misschien, ten gevolge van te groote beknoptheid of onduidelijkheid, als gewaagde en overdreven stellingen afschildert.

De oudste, eenvoudigste, zuiverste en meest gelijkdrukkende belasting denkbaar is zeker die op den grond, en leidt tot verbetering en verhoogde produktie van den landbouw met toenemende waarde van dien grond.

De hindoesche en mohammedaansche wetgevers vorderden dan ook van den Javaan geene andere belasting dan in natura en arbeid, en ook graaf van den Bosch maakte van dezen ouden adat gebruik als basis van zijn stelsel en bepaalde: dat de dessas ingedeeld bij de teelt van produkten voor de europeesche markt, vrijstelling zouden erlangen van elke andere opbrengst, zoowel in natura als in arbeid, omdat beide deze belastingen bereids begrepen waren in de teelt van produkten voor de europeesche markt, dus reeds van Javaan werden geheven. Hij bepaalde bovendien dat voor die teelt nog eene geringe betaling aan de bevolking zou worden gegeven, om haar in staat te stellen de gewone diensten aan de hoofden te kunnen blijven presteren, die daarin eene hoofdbron van bestaan vinden.

Men ziet hieruit dat het stelsel van van den Bosch op zeer goede grondslagen berust maar ook geene andere strekking had, of kon hebben, dan als stelsel van overgang te dienen, het produktief vermogen van Java te leeren kennen en op te voeren, de teelt van produkten voor de europeesche markt ten behoeve van handel en scheepvaart te vermeerderen en daarna over te gaan tot het stelsel, dat J. C. Baud verklaarde het eenige goede te zijn onder alle hemelstreken.

De gevolgen der ontaarding van het stelsel van van den Bosch in een stelsel van exploitatie, hebben wij reeds voldoende toegelicht, en wij zullen ons thans bepalen bij de inkomsten, die wij hebben beweerd dat het gouvernement als souverein van Java zou kunnen trekken, bij eene geleidelijke opheffing van het dwangstelsel.

De landrenten van het gouvernement brengen op Java nog geen *f* 4 per bouw op, en bleven dus stationair in weerwil van toenemende bevolking, nieuwe ontginningen en enorme rijzing in den prijs van de eerste levensbehoeften.

Op partikuliere landen daarentegen wordt, zonder eenige overdrijving, aan geldswaarde geheven eene belasting van *f* 20 per bouw, terwijl de eigenaren hun grond enorm in waarde hebben zien stijgen met het toenemen hunner inkomsten.

Op Java was en is nog de waarde van den oogst de basis van den aanslag der landrenten, zoodat, bij een normalen stand van zaken, de gouvernements landrenten moeten rijzen of dalen naarmate de waarde van den oogst hooger of lager wordt, evenals op partikuliere landen.

De landeigenaar heeft, volgens het reglement op partikuliere landen (Staatsblad 1836 no. 19) het regt, om van de opgezetenen te vorderen in geld of natura 1/5 van de opbrengst van alle bebouwde gronden, benevens het 1/5 van de opbrengst der dessa.

De heer G. L. Baud verklaarde als minister van koloniën in de Tweede Kamer, dat, in het Buitenzorgsche, partikuliere landen tot 35 pikols rijst per bouw opbragten en grondde daarop destijds eene berekening dat de landrenten van het gouvernement veel meer zouden kunnen opbrengen; — en de heer Baud was een bevoegd beoordeelaar als bezitter van grondeigendommen in het Buitenzorgsche.

Maar wij zullen dit cijfer van opbrengst niet aannemen en ons slechts bepalen bij de zeer lage opbrengst in rijst per bouw over de gouvernements landen onder het dwangstelsel aangenomen, dat is 10 pikols rijst per bouw.

Een vijfde hiervan is 2 pikols rijst, dat tegen fl. 5 de pikol in geldswaarde is. . . . . *f* 10

Ook over het tweede gewas heft de grondeigenaar het 1/5 dat wij gerust kunnen stellen aan waarde op te brengen . . . . . *f* 10

De opbrengst van 1/5 der dessa stellende op . . . . . - 5

dan is de landrente per bouw op partikuliere landen 's jaars, laag geschat . . . . . - 25

Terwijl wij buiten berekening hebben gelaten de opbrengst der tagalvelden, enz.

Alsnu aannemende dat op gouvernements landen aanwezig zijn 3 millioen bouws sawas of rijstvelden, dan zou het gouvernement moeten heffen 's jaars eene som van fl. 75,000,000 aan landrenten.

Volgens hetzelfde reglement van 1836 no. 19 heeft de landeigenaar het regt, van de bevolking te vorderen aan diensten 1 dag in de week per werkbare man van 14 tot 50 jaar oud.

Wij zullen aannemen een werkbaar man per huisgezin, dus 52 man 's jaars per huisgezin.

Een partikulier betaalt zijne arbeiders minstens 30 cents per dag, en dit cijfer aannemende, dan brengt ieder huisgezin den landeigenaar 's jaars op aan diensten *f* 15,60.

Hieruit blijkt dus dat wij in het werkje „het dwang- en monopoliestelsel vergeleken met het stelsel van vrije ontwikkeling", niets hebben overdreven, door een' hoofdtaks van *f* 3 per hoofd of *f* 15 per gezin aan te nemen, en dat de door ons gestelde som van *f* 36,000,000, aan afkoop van heerendiensten zeer gemakkelijk te bereiken is.

Wij hebben ons hier slechts bepaald bij de opbrengst in waarde van voedingsmiddelen, maar welke verdiensten kan de Javaan niet trekken bij de teelt van tabak, suiker enz. door partikulieren, die hem de betaling der landrente en afkoop der heerendiensten gemakkelijk zal maken.

Aan hen die ons zouden willen tegenwerpen dat op partikuliere landen niet altijd een tweede gewas wordt geteeld, antwoorden wij, dat dit bewijst dat de Javaan alsdan op partikuliere landen groote oogsten trekt, dus overvloed heeft, en niet te veel wordt belast, ja des noods meer zou kunnen opbrengen daar hij zes dagen van de week voor zich zelven heeft, dus ledigen tijd te over voor de teelt van tweede gewassen en andere werkzaamheden.

Zij dus die de partikulieren als knevelaars en uitzuigers van den Javaan beschuldigen, zullen in het reglement van 1836 nº. 19 zien dat de Javaan tegen over partikulieren zeer goed wordt beschermd door het gouvernement en dat hij nog veel tijd in ledigheid kan doorbrengen, zelfs al plant hij tweede gewas, dat meest altijd geschiedt op die partikuliere landen waar de Javaan verzekerd is in de nabijheid eene markt te vinden waar hij zijn overtollig produkt kan verkoopen.

Men ziet dus hieruit dat op partikuliere landen nimmer voor gebrek is te vreezen, en dat de produktie van grond en volk op Java nog ver beneden het cijfer is, dat zij bereiken kan door doelmatige exploitatie en den aanleg van spoorwegen.

Wij vermeenen thans voldoende te hebben aangetoond:

Dat er een' abnormale toestand op Java bestaat ten gevolge van het dwangstelsel.

Dat het bestaande stelsel de eenige oorzaak is, dat de gouvernements landrenten, bij de steeds toenemende duurte der eerste levensbehoeften, stationair zijn.

Dat ook de heerendiensten door het stelsel worden verslonden zonder noemenswaardig voordeel.

Dat de teelt der eerste levensbehoeften geen gelijken tred heeft kunnen houden met de toenemende bevolking onder het dwangstelsel en dat, ten opzigte van die teelt, noch verbetering noch verhoogde produktie van den landbouw is verkregen, evenmin als eene toenemende waarde van den grond.

Dat thans het batig saldo eenig en alleen afhangt van een meer of min gunstigen koffij-oogst en hooge prijzen van dat produkt.

Dat handel, scheepvaart, invoer, uitvoer enz. stationair zijn zoo niet teruggaan, terwijl in andere koloniën het tegendeel plaats heeft; dat duizenden onzer landgenooten hier broodeloos zijn, die zich in onze koloniën een onbezorgd bestaan, zoo niet fortuin, zouden kunnen verwerven en, door hunne industrie en behoeften aldaar, nieuwe bronnen van welvaart zouden aanbrengen voor het moederland.

En dit alles voor een betrekkelijk gering en steeds afnemend batig saldo, dat de regering tot verspilling noopt, en slechts ten bate komt van weinige begunstigden, maar zeer zeker ten nadeele is van het algemeen.

Men zal ons wijzen op de groote werken, met de indische baten, in het leven geroepen door de regering, maar bewijzen die niet de uitgedoofde energie en het gebrek aan ondernemingsgeest der natie in het algemeen, en dat hier te lande met indisch geld door de regering moet worden in het leven geroepen wat elders door partikulieren wordt daargesteld; en wat zal ons lot dan zijn als die Indische baten ophouden te vloeijen, dat wiskunstig niet lang kan uitblijven onder het bestaand stelsel?

Eene jaarlijks hoogere heffing van landrenten en afkoop van heerendiensten, met vermijding van elke andere direkte belasting op den Javaan, is, naar onze meening, het geschiktste middel om hen aan den arbeid te houden, als daarmede gepaard gaat eene uitgifte van woeste gronden, in erfpacht of koop; door verhuur van gronden alleen zal men het doel niet verwezenlijken en bereidt men groote verwikkelingen in onze koloniën voor de toekomst.

Op deze wijze zal langzamerhand een op vaste grondslagen berustend batig saldo worden verkregen, terwijl het gouvernement de uitbreiding der koffijteelt geheel aan partikulieren moet overlaten, en alles moet voorbereiden om ook de teelt van suiker, na afloop der kontrakten, geheel aan den partikulieren ondernemingsgeest af te staan.

Wij hebben gemeend het bovenstaande in antwoord te moeten geven aan hen, die ons in boekbeschouwingen als anderzins van overdrijving, gewaagde en niet verdedigbare stellingen beschuldigen, beschuldigingen die wij gewenscht hadden dat met bewijzen waren gestaafd geworden en die, zonder deze bewijzen, niet geschikt zijn heldere inzigten in de onderwerpelijke punten te bevorderen.

's Hage
21 November 1868.

W. VAN PREHN.

MEDEDEELINGEN EN BERIGTEN.

Vragen van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië over het landbezit enz. op Java.

Het regeringsbeleid, dat de Oost-Indische Kompagnie in haar belang voor Java had vastgesteld, kon niet leiden tot de naauwkeurige kennis van het landbezit onder de inlanders; slechts enkele oppervlakkige notiën over dit onderwerp sproten voort uit haar indirekt bestuur van de inlandsche maatschappij. Naauwelijks had echter de Oost-Indische Kompagnie opgehouden te bestaan en de Nederlandsche Staat al haar bezittingen en eigendommen tot zich genomen, of langzamerhand kwam men, ten gevolge van een direkt bestuur, in naauwere aanraking met de inlanders en tot betere begrippen aangaande hun grondbezit en de daaruit voortvloeijende regten en verpligtingen jegens hun soeverein en jegens elkander; het gedurende het engelsch tusschenbestuur ingevoerde landrentenstelsel getuigt daarvan, doch tevens ook van de hoogst onvoldoende kennis, die, te dier tijd, omtrent dat onderwerp bij de bestuurders bestond. Toen nu in 1814 en 1815 hier te lande de algemeene grondslag voor de nieuwe orde van zaken voor goed gevestigd werd, kon men in Indië ook niet anders dan den nu ingeslagen weg blijven volgen, waarin men echter zeer gehinderd werd door de gebrekkige kennis van die inlandsche aangelegenheden, welke met het grondbezit onder de Javanen in betrekking staan. Bij de invoering van het kultuurstelsel bleek de behoefte aan die kennis hoe langer hoe meer, daar dat stelsel zou moeten steunen op de oude zeden en gewoonten van de Javanen. En toen men nu ten gevolge van dat stelsel in veelvuldige en naauwere aanraking was gekomen met de inwendige huishouding van de inlanders, bleek niet alleen dat de kennis van het landbezit onder hen nog zeer onvolledig bij den europeeschen bestuurder aanwezig was, maar zelfs dat die kennis zoo noodzakelijk was, dat men zonder haar geen veranderingen van gewigt in dat stelsel van kultures wenschelijk keurde. Van daar onderscheidene openbare geschriften, waarin men den aard van het grondbezit poogde toe te lichten, en de erkenning in 1851 door de regering, dat grondig onderzoek omtrent het ingevoerde stelsel noodig was; — vandaar de omvattende enquête in 1853 omtrent de suikerkultuur gelast en

in monograpiën van elke regeringsonderneming te boek gesteld; — en vandaar welligt ook de bepaling in 1854 van nº. 5 van art. 56 van het regeringsreglement, die de bezwaren ten aanzien van de kultures misschien bestaande, *na een opzettelijk onderzoek*, zooveel doenlijk wil opheffen.

Het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië had reeds bij zijn stichting het oog op deze aangelegenheid. Reeds in de aanspraak tot de opening van de eerste Algemeene Vergadering zeide de voorzitter (J. C. Baud): „Gewigtig, om hier eenige voorbeelden te noemen, zal voor de bijdragen van het Instituut zijn: een naauwkeurig overzigt van de verschillende gebruiken en instellingen op Java, ten aanzien van de aan den vorst verschuldigde heerendiensten. In verband daarmede zal hoogst belangrijk zijn, een in alle gedeelten van Java ingesteld en vervolgens tezamengevat onderzoek omtrent de regten en verpligtingen der bezitters of gebruikers van *sawahs*. Van evenveel gewigt zullen zijn: naauwkeurige berekeningen, hoeveel in elk distrikt van Java aan den landbouwer overblijft, wanneer hij bij een middelbaar rijstgewas, het snijloon, de landrente en de kerkelijke tienden heeft gekweten." En dit onderwerp bleef het Instituut steeds in het oog houden; getuigen vooral de jongste jaarverslagen, waaruit onder anderen blijkt, dat het Instituut volgaarne gebruik heeft gemaakt van de welwillend door den minister van koloniën verleende vergunning, om gebruik te maken van de bovenbedoelde monographiën over de suikerfabrieken, met het doel om daaruit kennis van het landbezit op Java te putten. Ook de „Bijdragen" leveren bewijzen van de belangstelling, door het Instituut voor deze aangelegenheid betoond. Er behoeft slechts gewezen te worden op het jongste (zesde) deel, waar bladz. 271—279) men een opstel vindt over het landbezit, door den wedana van Bandjar, residentie Rembang, opgeschreven, en op de onlangs uitgeschreven vragen, waarvan de tweede het verlangen naar dergelijke opstellen uit de verschillende streken van Java kenbaar maakt.

Ook de zuivere wetenschap heeft zich dit belangrijk onderwerp aangetrokken. Nadat de waarheid erkend was, dat alle muselmansche landen volgens dezelfde beginselen worden bestuurd, en dat er overal hetzelfde regt en dezelfde wet heerschen, en nadat deze algemeene waarheid ook op het landbezit van toepassing was bevonden, toen was het een belangrijke vraag of Java in algemeenen zin moest beschouwd worden als een mohammedaansch land. En toen nu deze vraag bevestigend was beantwoord en daarmede de oude voorstelling, dat de soeverein eigenaar van den grond is, voor goed gevallen was, †) moest de wetenschap de juiste voorstelling van het landbezit op Java op zich nemen. Maar overal waar de islam de oorspronkelijke bevolking niet met geweld van wapehen had verdrongen, heeft zij haar onder het beperkt genot van eigen wetten en instellingen en onder den druk van belastingen het gebruik van den grond toegestaan; voorzoover nu de muselmansche veroveraars overal, en dus ook op Java, volgens dezelfde beginselen handelden, kan de wetenschap de juiste beschrijving leveren, maar dáár is haar grens. Al hetgeen in elk musel-

mansch land van de oude wetten en instellingen na de invoering van den Islam in stand is gelaten, ligt buiten haar bereik, totdat plaatselijke onderzoekingen die bijzonderheden in het behoorlijk licht hebben gesteld.

Praktijk en wetenschap zijn derhalve evenzeer overtuigd van de belangrijkheid van dit onderwerp, doch beide behoeven ook evenzeer het lokaal onderzoek voor een *volledige* kennis van deze aangelegenheid. Na al hetgeen reeds gedaan is, schijnt het voor die lokale onderzoekingen meer dan tijd, en het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde wenscht daartoe een misschien doeltreffend initiatief te nemen. Dit ligt op den weg van het oogmerk zijner stichting, en het Instituut voldoet aan zijne roeping, wanneer het in staat is gesteld, om ter zake licht te verspreiden. Daartoe zijn eenige reeksen van vragen, naar aanleiding van het bovengenoemd opstel van den wedana van Bantjar, in verschillende rubrieken gevat en worden zij hier tot beantwoording medegedeeld. Aan het hoofd van elke reeks vragen is de korte inhoud van elke paragraaf van dit Javaansch opstel geplaatst.

Zuivering van goederen (*djakat*). Ten tijde dat de rijst gesneden wordt, geeft ieder, die tien amets krijgt, één amet aan den modin, aan de bedevaartgangers (hadjis) of aan de armen, naar goedvinden van dengeen, die de zuivering van goederen geeft.

Vragen. Wordt in uwe afdeeling de djakat gegeven van de volgende zaken:

I. Van hoornvee (buffels, koeijen), van kleinvee (schapen, geiten)? — Hoeveel bedraagt zij van elk van deze soorten? — Zijn er ook voorwaarden, die vervuld moeten zijn, eer de eigenaar van het vee tot de betaling verpligt is, zoodat hij daarvan wordt vrijgesteld, bij ontstentenis van deze voorwaarden? —

II. Van vruchtboomen? — van welke soorten? — Hoeveel bedraagt hierbij de djakat? — Zijn er ook voorwaarden, die vervuld moeten zijn, eer de eigenaar van de vruchten tot de betaling verpligt is, zoodat hij daarvan wordt vrijgesteld bij ontstentenis van die voorwaarden?

III. Van granen? — van welke soorten? — Hoeveel bedraagt de djakat? — Zijn er ook vereischten, die vervuld moeten zijn, eer de eigenaar van de granen tot de betaling verpligt is, zoodat hij daarvan wordt vrijgesteld bij ontstentenis van die voorwaarden?

IV. Van goud en zilver? Hoeveel bedraagt hierbij de djakat? Zijn er ook vereischten, die vervuld moeten zijn, eer de eigenaar van goud en zilver tot de betaling verpligt is, zoodat hij daarvan wordt vrijgesteld bij ontstentenis van die voorwaarden?

Wordt in sommige gevallen de hoeveelheid van de djakat ook overgelaten aan het goedvinden van den eigenaar der belastingschuldige goederen? — Welke zijn die gevallen? — Waarin verschillen deze gevallen van die, waarbij een bepaalde hoeveelheid moet worden betaald?

Draagt in uwe afdeeling degeen, die belast is met de inning van de djakat, den naam van amil of een anderen naam? — Wie benoemt hem? —

Wordt hij elk jaar op nieuw benoemd of is de benoeming voor het leven? — Is iedereen verpligt de djakat aan den inner te geven? — Heeft de inner ook het regt om de djakat te *nemen*, wanneer de belastingschuldige ze niet vrijwillig heeft betaald? En bestaat dat regt dan bij alle zaken of slechts bij sommige?

Wordt de djakat gegeven aan al de hieronder genoemde kategoriën van personen of aan sommigen van hen? — Deze kategoriën zijn; 1° De armen. 2° De behoeftigen. 3° De inners. 4° De bondgenooten. 5° De slaven. 6° De schuldenaren. 7° De kruisvaarders. 8° De reizigers. — Hoe groot zijn de aandeelen van de genoemde personen in de djakat? — Wie verdeelt de djakat onder hen, de belastingschuldige, de inner of een ander?

De gaven na de vasten (*pitrah.*) Na afloop van de vastemaand geeft iedereen een gift van vijf kati's ontbolsterde rijst, welke wordt geschonken aan de modin's, aan de bedevaartgangers of aan de armen, naar goedvinden van dengeen, die verpligt is te geven.

Vragen. Bestaat de pitrah steeds uit *vijf* kati's *rijst*? — Soms ook uit andere *levensmiddelen*, of uit andere zaken? — Wordt daaraan soms ook geld toegevoegd en heeft men met dat geld dan een bijzonder doel? — Betaalt iedereen de pitrah, of moet men in bepaalde omstandigheden verkregen, eer men tot de betaling verpligt is? — Wordt de pitrah door iedereen voor zich of ook voor anderen gegeven? in het laatste geval voor wie? — Aan wie wordt de pitrah gegeven? wordt zij in gelijke deelen onder meerderen verdeeld? — Wanneer is het bepaalde tijdstip voor het geven van de pitrah? kan zij gedurende de geheele maand Poewasa worden gegeven, of kan het worden uitgesteld, tot of na het ontbijtfeest? — Hoe lang duurt hetgeen men verstaat onder *bakda*?

De verdeeling van de sawah's. Bij de verdeeling van de sawah's vergaderen alle ambtelooze ingezetenen in de woning van den petinggi, in tegenwoordigheid van de distrikts-kommissie. Bij die gelegenheid wordt er, op kosten van het hoofd en zonder eenige bijdragen van de ingezetenen, een feestmaal gegeven, waarbij buffels, koeijen, schapen of kippen geslagt worden. De verdeeling geschiedt door de ingezeten zelve, en wel algemeen: de vaste ingezetenen (kraman kentjeng) krijgt de vruchtbare sawah's, de onbemiddelde (kraman doengkoel) zooveel hij bewerken kan.

Vragen. Worden in uwe afdeeling de sawah's ook verdeeld? — Geschiedt de verdeeling op een bepaalden tijd van het jaar? — Geschiedt de verdeeling voor één of meer jaren, of na het ontstaan van zekere omstandigheden? — Op welke wijze geschiedt de verdeeling? — Wordt er van regeringswege toezigt gehouden op de verdeeling? — Wordt er ook een feest gegeven bij die gelegenheid en wie betaalt de kosten daarvan? — Wie hebben regt op aandeelen bij de verdeeling? — Zijn de ingezetenen van de dessa's verdeeld in twee kategorieën, waarvan de eene de regthebbenden op stukken sawah's bevat en de andere de nietregthebbenden? — Hoe zijn de *Javaansche* namen van die beide kategorieën? — Is elk van die kategorieën niet wederom verdeeld in soorten? welke zijn hun *Javaansche* namen? — Heeft deze

splitsing in soorten geen invloed op de aandeelen in de sawah's? — Hoe groot is het aandeel in de sawah's van het hoofd, van elk lid van het bestuur en van elk ingezeten in de dessa? — Waaraan zijn de vruchtbare sawah's kenbaar? — Wordt er ook een lijst van de ingezetenen gemaakt? volgens welke de vruchtbare sawah's bij beurten wordt afgestaan?

Afstand van sawah's. Uit armoede of wegens de onmogelijkheid, om de sawah's te bewerken, worden zij voor één jaar verhuurd tegen tien gulden recepis voor één vruchtbare bahoe. De verhuurder betaalt er de landrente van.

Vragen. Kan ieder bezitter afstand doen van zijn sawah's gedurende het jaar van zijn bezit om bepaalde redenen of zonder redenen? — Welke zijn die redenen? — Op welke wijze wordt die afstand bewerkstelligd door middel van huur (koop zooals de Javaan zegt) of van bewerking tegen een aandeel in de vruchten? — Wie zijn gewoonlijk de verhuurders? — Hoe laat het hoofd, of de leden van het dessabestuur, de sawah's, die hij zelf wegens de uitgestrektheid niet bewerken kan, bearbeiden? — Geschiedt het door middel van overeenkomsten of op een andere wijze? Wat is dan de aard van die overeenkomsten? Wie zijn dan de arbeiders? — Hoe groot is de huur van de afgestane sawah's per bahoe, en wel van de vruchtbare, onvruchtbare en middelsoortige? — Wie betaalt de landrente van die sawah's, de huurder of de verhuurder?

Ontgonnen gronden. Degeen, die gronden ontgonnen heeft, betaalt in de eerste drie jaren na de ontginning geen landrenten; eerst na vier jaren is hij daartoe verpligt. Deze gronden gaan van geslacht tot geslacht over op de erfgenamen van den ontginner en kunnen niet op een ander worden overgedragen, behalve wanneer de ontginner of zijn erfgenaam naar andere dessa's verhuizen. In het laatstgenoemde geval worden die gronden onder de bewoners verdeeld, doch zij kunnen zelfs teruggegeven worden, wanneer die erfgenamen naar hun vroegere woning terugkeeren.

Vragen. Welke namen dragen in uwe afdeelingen de *woeste* en de *ontgonnen* gronden in het *Javaansch?* — Wordt er bij de *woeste* gronden ook een onderscheid gemaakt tusschen die welke steeds woest zijn geweest en die, welke woest zijn geworden; en wordt bij die laatste dan ook in het oog gehouden of de vroegere eigenaars bekend zijn of niet? Welke namen hebben deze verschillende soorten van woeste gronden in het *Javaansch?* — Blijven ontgonnen sawah's steeds buiten de verdeeling en altijd de eigendom van den ontginner of van zijn familie? — Is *eigendom* hier wel het juiste woord? is er geen verschil tusschen het woord, dat de Javaan gebruikt, om dit begrip uit te drukken, en ons woord? — Welk verschil is er in het regt, dat de vaste ingezetenen van een dessa heeft op zijn huis en erf, en dat de ontginner uitoefent op ontgonnen gronden? — Kan de ontginner niet bij verkoop of anderzins over zijn ontgonnen gronden beschikken? — Worden de ontgonnen gronden bij overlijden van den ontginner verdeeld onder zijn erfgenamen volgens de regels van het mohammedaansche erfregt of op een andere wijze? — In welke gevallen komen de ontgonnen gronden in de gemeenschap van alle ingezetenen van de dessa?

Aanslag in de landrente. De ingezetenen, die in het bezit zijn van sawah's of tegals, vergaderen in de woning van hun petinggi, waar aan hen het bedrag van de landrenten, zooals het officiëel op de hoofdplaats is te boek gesteld, wordt bekend gemaakt; daarna verdeelen zij dat bedrag onder elkander naar gelang van de getakseerde opbrengst, hetwelk dan door den tjarik wordt opgeschreven.

Het aldus vastgestelde bedrag wordt in vijfde gedeelten gesplitst en betaald aan den petinggi, in tegenwoordigheid van den kamitoewa, modin, tjarik en kebajan. De petinggi, die dat geld onder het toezigt van die genoemde bestuursleden bewaart, stort het bij den onderkollekteur, zoodra hij wat veel geld bij elkaar heeft.

Vragen. Welke namen dragen de dessahoofden? — Bestaat er in die namen ook eenig verband met het bestuur, dat zij over één of meer dessa's voeren? — Hoe is het dessabestuur zamengesteld en welke zijn de funktiën van elk van zijn leden? — Bestaan er ook de zoogenoemde *oudsten?* Welke zijn hun funktiën? Welken naam hebben zij in het *Javaansch?* — In welke verhouding staan het dessahoofd, het dessabestuur en de zoogenoemde oudsten tot elkander en tot de ingezetenen van de dessa? — Welke diensten hebben die ingezetenen tegenover hen te verrigten? — Welke voordeelen trekken zij van die ingezetenen? Volgens welken maatstaf worden de landrenten opgelegd? Hoe groot is het bedrag in verhouding tot den oogst? — Hoe verdeelen de ingezetenen dat bedrag onder elkander en voor al onder degenen, die, hetzij krachtens ontginning of uit eenigen anderen hoofde, sawah's bezitten? — Behalve sawah's en tegals vindt men nog vermeld gaga-velden, pahèstrèn, pakebonan, pagadjih, karang kopèk pakarangan en taloen. Zijn deze soorten van gronden, of sommige daarvan, ook in uwe afdeeling bekend? En welke bijzonderheden kunnen worden medegedeeld aangaande hun regten en verpligtingen?

Diversen. Bij verhuizing binnen hetzelfde distrikt, kan het nieuw aangekomen huisgezin, na een verblijf van drie maanden op zijn nieuwe woonplaats, aandeel krijgen in de sawah's en in de heerendiensten, zooals de oude kramans.

Bij verhuizing buiten het distrikt, kan het nieuw aangekomen huisgezin, na een verblijf van twee jaren op zijn nieuwe woonplaats, aandeel krijgen in de sawah's en in de heerendiensten, zooals de oude kramans.

Huisgezinnen, die bij elkander inwonen, kunnen elk op zich zelf niet belast worden met heerendiensten, zelfs niet binnen het jaar, nadat zij afgezonderd van elkander zijn gaan wonen. Na verloop van dat jaar kunnen zij ingedeeld worden bij de heerendiensten en aandeel krijgen in de sawah's, even als de oude kramans.

Één huisgezin, dat eigenlijk uit drie bestaat, maar welke drie bij elkander inwonen, wordt belast alsof het één huisgezin was.

Voor het huisgezin, dat bij magte is te werken, maar elders jaar in jaar uit zijn werk gaat verrigten, wordt een werkman genomen, die als loon één gulden koper in de maand krijgt.

Vragen. Is steeds aan het genot van aandeelen in de sawah's de ver-

pligting tot heerendiensten verbonden? Bestaat de verpligting tot heerendiensten ook zonder het genot van aandeel in sawah's? Bestaat er ook evenredigheid tusschen de uitgestrektheid sawah's, die iemand krijgt en het aantal heerendiensten, waartoe hij verpligt is?

Zijn er verschillende soorten van heerendiensten en hoe worden zij in het *Javaansch* genoemd? Op welke ingezetenen drukken zij en wie van hen zijn er van vrijgesteld? —

Wordt degeen, die in hetzelfde distrikt van de eene dessa naar de andere is verhuisd; na *drie* maanden opgenomen onder de ingezetenen, die regt hebben op aandeel in de sawah's en die verpligt zijn tot heerendiensten? Is de termijn van *twee* jaren daarvoor bepaald, bij een verhuizing van het eene distrikt naar het andere? —

Wordt één huisgezin, waarbij meer huisgezinnen inwonen, ten opzigte van het aandeel in sawah's en van verpligting tot heerendiensten beschouwd als één huisgezin, of als meer huisgezinnen? Wanneer één van die zamenwonende huisgezinnen op zich zelf gaat wonen, is dan de tijd van *één* jaar bepaald, waarna het in genoemde opzigten als op zich zelf staande kan beschouwd worden?

Kunnen heerendiensten worden afgekocht? Is voor den afkoop een reden noodig? Welke zijn die redenen? Voor welken prijs worden zij afgekocht?

De beoefening der geologie van Nederlandsch Indië.

In het November-nommer van de Gids komt een hoogst opmerkelijk artikel voor van den heer Staring, getiteld: „de studie der geologie in Nederland." Dit artikel verscheen gelijktijdig met dat van den heer Kloos, over de kolen van Borneo, opgenomen in het November-nommer van dezen jaargang. Het komt ons nuttig voor, na de beschouwingen van den heer Kloos, ook mede te deelen de zienswijze van den heer Staring over de studie der geologie van Nederlandsch Indië. Daaruit zal men op nieuw ontwaren hoe zeer wij hierin zijn ten achteren gebleven, en hoe noodzakelijk het is dat maatregelen worden beraamd, ten einde aan dezen tak van kennis, die in hare toepassing nog nuttiger belooft te worden dan de overige takken van de geschiedenis der indische natuur, meer aandacht worde geschonken en in het hier te lande te geven openbaar onderwijs worde betrokken.

Ziehier wat de heer Staring betrekkelijk de studie der geologie van Nederlandsch Indië in genoemd artikel heeft ter nedergesteld:

„Hetgeen wij . . . . van de geologie onzer Oostindische bezittingen weten, is bijzonder weinig. Het meeste, wat wij daarover bezitten, bestaat in eene rudis indigesta moles, die eerst bij grondige en veelomvattende studie, een vlijtig wikken en wegen van de gemaakte waarnemingen en een kritisch onderzoek van de bestaande beschrijvingen, tot heldere kennis van de geologie dier streken leiden kan. Dit laatste bovenal is onmisbaar, want de taal, waarvan zich veelal de weinige natuurkundigen bedienen, die zich aan de kennis dier streken laten gelegen liggen, is zoo weinig

wetenschappelijk en zoo onbepaald, dat die al zeer dikwijls of volkomen onverstaanbaar is, of eerst verstaanbaar wordt wanneer men zich vergewist heeft van hetgeen de schrijvers bedoeld kunnen hebben. Om een paar voorbeelden te geven. Wij weten dat een groot gedeelte van Java, van Sumatra, Borneo en Celebes uit tertiaire gronden bestaat, sedert de heer Junghuhn ons 't eerst daarop opmerkzaam heeft gemaakt; maar welke tertiaire gronden dit zijn, is nog niet nader bepaald. Sommige waarnemingen pleiten voor het aanwezen van de alleroudste; sommige voor dat van de allerjongste; weder andere schijnen te wijzen op de middelste, miocenische tertiaire gronden, en niet onmogelijk is het nog buitendien, dat deze allen te zamen daar aanwezig zijn. Uit de beschrijvingen is niet op te maken, of men met onderscheidene, dan wel met dezelfde tertiaire vormingen te doen heeft. Terwijl de eene geleerde spreekt van eocenische nummulieten, ziet de andere die aan voor miocenische orbitulieten en meent de derde alleen pliocenische versteeningen te kunnen onderscheiden. Alle meeningen echter berusten op te onzekere bestemmingen en te weinig grondige waarnemingen om tot een bepaald besluit te kunnen leiden. Met hetgeen ons wegens de plutonische gesteenten van Java, Sumatra en Borneo medegedeeld wordt, is het eveneens gesteld. Er wordt gesproken van syeniet, dioriet en porfier, waar, door anderen, niets dan trachiet-verscheidenheden gezien zijn; bazalten worden beschreven, die waarschijnlijk slechts vulkanische lava's zijn. Uit het aanwezen van deze verkeerd bestemde gesteenten, worden zelfs gevolgen betreffende het aanwezen van ertsen opgemaakt, die alzoo niet wel anders dan valsch kunnen zijn.

De hoofdbron voor de kennis der geologische gesteldheid van Java blijft altijd het groote werk van den heer Junghuhn en de kostbare en rijke verzameling, die in het Rijks Museum te Leiden bewaard wordt. De hoeveelheid bouwstoffen, hier verzameld, is verbazend groot en hij, die de onbegrijpelijke, werkzaamheid van den heer Junghuhn niet uit zijne werken heeft leeren kennen, valt het moeijelijk te gelooven, dat dit alles door één' man in slechts weinige jaren te zamen is gebragt, vooral ook wanneer men daarbij bedenkt, dat hij, behalve verzamelen van delfstoffen èn waarnemingen, en behalve het schrijven van een groot werk, ook nog als vervaardiger van eene uitmuntende kaart werkzaam is geweest. Maar hetgeen de heer Junghuhn niet heeft gedaan en hetgeen ook niet te vergen was van een' man, die vóór alles als reiziger en verzamelaar van feiten optrad, is het in de studeerkamer en het laboratorium onderzoeken en vergelijken van het verzamelde, en het zoodanig uiteenzetten der gevonden uitkomsten, dat een volgende waarnemer naauwkeurig weet waar en wat er verder te onderzoeken valt. Dit is tot dusverre verzuimd. De voorwerpen van den heer Junghuhn liggen sedert tien jaren onaangeroerd, en zelfs niet aangekeken, tusschen de, volgens Hauy en Werner gerangschikte en op hare beurt sedert veertig jaar onaangeroerde, kollektie van het Leidsch museum. De kennis der geologische gesteldheid van Java is in den laatsten halven menschenleeftijd op dezelfde hoogte gebleven, waarop die door

den heer Junghuhn is gebragt, en, met uitzondering van eenige weinig beduidende waarnemingen, is die niet vermeerderd. Noch paleontologisch, noch mineralogisch is er iets aan de verzamelde schatten van den heer Junghuhn gedaan, dan alleen ten aanzien der bruinkoolplanten door den heer Göppert en der tertiaire zeeëgels door den heer Herklots, werken die beide slechts het allereerste begin uitmaken van hetgeen er gedaan diende te worden. Een uitmuntend, maar zeer beknopt, geologisch overzigt van Java is door den ridder von Richthofen, in het Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft, XIV, 357, gegeven, geput uit het werk van den heer Junghuhn en uit hetgeen hij van dezen, bij het bezoek van Java door de Thetis in 1861, heeft vernomen. Een kort verblijf bij den heer Junghuhn te Bandong, en eenige uitstapjes naar de vulkanen in den omtrek, hebben daarenboven den grondigen onderzoeker der hongaarsche trachieten in staat gesteld om een helderder blik te werpen over de geologie van Java, dan door iemand vóór hem geschied was. Zijne beschouwing onder anderen van de javaansche plutonische gesteenten als uitsluitend trachieten, en wel als trachieten van eene jongere, geene ertsenhoudende vorming, is voorzeker de juiste, en schrapt alle opgaven door van porfieren en diorieten, misschien zelfs van den syeniet, welken men daar heeft meenen te vinden. Is hetgeen wij van Java weten nog eene rudis indigesta moles, niet minder moet dat gezegd worden van de bouwstoffen, die wij bezitten voor de geologie der buitenbezittingen. De natuurkundige reizigers, die deze bezocht hebben, zijn geene geologen geweest, en uiterst mager is 't dus wat zij dienaangaande hebben waargenomen. Wij weten van die zoo merkwaardige en mineralogisch rijke eilanden niet veel meer dan hetgeen ons de ingenieurs van het mijnwezen berigt hebben in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. De steensoorten en delfstoffen, die deze naar de Delftsche akademie gezonden hebben, zijn voor negen tiende gedeelten spoorloos verdwenen, zoodat men hier te lande geene gelegenheid heeft om de bestemmingen, in Indië verrigt, te herzien. En dit is volstrekt noodzakelijk; want de onvermoeide ijver, dien onderscheiden dezer heeren toonen te bezitten, en de bij lange na niet genoeg gewaardeerde diensten, die zij als mijningenieurs verrigten, neemt niet weg dat hunne geologische en mineralogische waarnemingen gebrekkig zijn en, zonder naauwkeurige bestudering der voorwerpen en waarnemingen, nog tot geen duidelijk begrip hebben kunnen leiden van de gesteldheid der doorreisde streken. Het beste verslag van hetgeen de mijningenieurs verrigt hebben, is alweder door een duitscher, den heer von Hochstetter, gegeven, die met de Novara, in 1858, Java heeft bezocht en door den hoofdingenieur van het mijnwezen, de Groot, van alles onderrigt is. Dit verslag is te vinden in het Jahrbuch der K. k. geologische Reichsanstalt te Weenen, 1858, bl. 278. Uit de weinige wetenschappelijke resultaten, die de verrigtingen der mijningenieurs opleveren, blijkt het ten duidelijkste hoe geheel onmisbaar het is, dat hetgeen in die keerkringslanden wordt verzameld en waargenomen, hier, in het europeesche studeervertrek, door de handen ga van een

specialiteit. In Indië ontbreken niet alleen boeken en verzamelingen ter vergelijking, maar vooral ook blijvend personeel bij het onophoudelijk komen en, na een kort verblijf, weder gaan van geleerden, aan wie men het grondig bestuderen der waarnemingen en verzamelde voorwerpen zoude kunnen opdragen. Hebben wij het niet aan het Rijks Museum te Leiden en aan het Rijks Herbarium en aan de geleerden, die de aldaar verzamelde voorwerpen bewerkt hebben, te danken, dat de kennis der zoölogie en botanie onzer koloniën tot zulk eene aanmerkelijke volkomenheid gebragt is? Zijn het niet de studiën in Europa volbragt en de praktische werken in Europa uitgegeven, die waarde gegeven hebben aan hetgeen door zooveel uitstekende natuurkundigen in Indië verzameld en waargenomen is? Zoo lang er geene dergelijke inrigting hier te lande bestaat voor geologie en mineralogie, waaraan specialiteiten werkzaam zijn en waar de schatten, in Indië verzameld, zamenvloeijen en verwerkt worden, zoolang zal de kennis onzer koloniën ten dien opzigte de indigesta moles blijven. Geen wonder, dat er door de natuuronderzoekers op Java telkens voorwerpen naar geleerden in Duitschland gezonden worden, nu er van deze slechts eene behoorlijke wetenschappelijke waardering te verwachten is van hetgeen men daar verzameld en opgemerkt heeft, terwijl er zich hier te lande toch niemand aan hunne werken laat gelegen liggen. Door sommigen wordt dit euvel opgenomen, maar zeer ten onregte. Integendeel, de wetenschap moet hun dank weten, dat dáár licht gezocht wordt waar zulks te vinden is, en voor de zorg dat hetgeen met groote moeite verzameld is niet op pakhuizen of op zolders onuitgepakt blijft staan of zelfs geheel verloren gaat.

Koloniaal programma van het 19e Nederlandsch Landhuishoudkundig Kongres:

Het Kongres zal in de maand Junij 1864, van den den twintigsten tot den vier-en-twintigsten, te Haarlem worden gehouden.

De nabijheid en het gemakkelijk verkeer met de steden Amsterdam, 's Gravenhage en Rotterdam, doen ruime deelneming verwachten voor de afdeeling Koloniale Landbouw, ter vrije bespreking der gewigtige belangen op dit gebied.

Het Kongres-bestuur noodigt derhalve allen uit, die in den landbouw van Nederlandsch Indië belang stellen, tot het doen van MEDEDEELINGEN, het inzenden van RAPPORTEN, of het vestigen der aandacht op onderwerpen den landbouw betreffende, die door het opwekken van belangstelling, door het bespreken of door het inroepen van medewerking of ondersteuning in Nederland op de ontwikkeling en den bloei van den Indischen landbouw van gunstigen invloed kunnen zijn.

Het Kongres, dat jaarlijks zamenkomt, biedt eene uitnemende gelegenheid aan om meer onderlinge zamenwerking voor dit doel tusschen personen in Indië en in Nederland te verkrijgen en alhier meerdere kennis van den Indischen landbouw te verspreiden.

Er bestaat volmaakte vrijheid in de keus der onderwerpen, welke men ter sprake wenscht te brengen, zoo zij slechts tot het gebied van den landbouw behooren. Intusschen heeft het Kongres-bestuur geacht goed te doen door de aandacht meer in het bijzonder op onderwerpen te vestigen, die naar zijne meening nog al het gewigt van het oogenblik hebben en die waarschijnlijk wel tot belangrijke berigten uit Java of tot eene vruchtbare bespreking op het Kongres in Nederland aanleiding zullen kunnen geven. — zij zijn in den vorm van vragen, hieronder medegedeeld.

Belangrijke berigten of rapporten over deze en andere onderwerpen zullen, zooveel mogelijk, later door den druk worden bekend gemaakt, hetzij door de opname in het verslag van het Kongres, of wel door plaatsing in tijdschrift of dagblad, tenzij de inzenders dit bij voorkeur niet wenschen.

Alle toezendingen worden verwacht *„Aan het Bestuur van het* 19e *Landhuishoudkundig Kongres te Haarlem."* Vroege toezending wordt zeer gewenscht, ten einde, zoo noodig, nog vóór het zamenkomen van het Kongres de aandacht te kunnen vestigen op de ter behandeling voorgestelde onderwerpen.

Het Kongres-bestuur hoopt zeer, dat van deze uitnoodiging een ruim gebruik moge worden gemaakt, en alzoo door de medewerking in Indië de belangrijkheid en het nut van deze landbouw-zamenkomst in Nederland zal worden vermeerderd; terwijl Indië daarvan voorzeker later de vruchten zal genieten door eene verhoogde belangstelling in Nederland in de ontwikkeling en verbetering van zijn landbouw.

1°. Blijkens de reeds verkregen ondervinding kan de bebouwing der gronden door stoomkracht voor de tropische gewesten van groot belang worden. — Welke zijn de beletselen, die de invoering der stoomkultuur op Java in den weg zouden staan, en hoe zijn deze weg te nemen? — 2°. Welke invloed is van den aanleg van spoorwegen op Java, inzonderheid van de thans gekoncessioneerde lijn, voor de ontwikkeling van den landbouw te verwachten? — Kan het goedkooper vervoer nieuwe artikelen van uitvoer voor de europeesche markt scheppen? — Is van dien aanleg voor de ontginning van het zuidelijk deel van Java voordeel te verwachten? — 3°. Laat het zich verwachten dat de hooge katoenprijzen de uitbreiding van de katoenteelt op Java zullen bevorderen, en hebben deze ook invloed op de keus der soorten? — Bestaat er gegrond vertrouwen dat de aanmoediging van deze kultuur door partikulieren en inzonderheid door de Nederlandsch-indische Katoen-maatschappij gewenschte vruchten zal dragen? — 4°. Waarom wordt aan de bemesting der velden voor het suikerriet nog zoo weinig zorg besteed? — Wat is de reden, dat vooral de guano daarvoor niet meer wordt gebruikt, waarmede inzonderheid op de gronden der fabriek Wonopringo en op enkele andere plaatsen zulke gunstige uitkomsten zijn verkregen? — Zou daardoor de opbrengst niet aanzienlijk kunnen worden vermeerderd? — 5°. Welke zijn de uitkomsten in de laatste jaren met het sints eenigen tijd meer algemeen geworden *zwarte* suikerriet verkregen? — Waardoor beveelt zich deze soort boven anderen aan en is dit ook onder verschillende weêrsomstandigheden het geval? — 6°. Welke zijn de oorzaken van den achteruitgang der

indigokultuur, die tot maatregelen ter beperking van die teelt hadden geleid? — Hoe kan deze kultuur meer winstgevend worden gemaakt, en is de instandhouding en uitbreiding dezer kultuur gewenscht voor de welvaart van de streken, waar dit gewas thans verbouwd wordt? — 7o. Welke is de oorzaak dat de produkten van den klapperboom, zoowel de oliesoorten als de kopperahs, op Java niet, even als op het eiland Ceylon, het voorwerp van geregelden en winstgevenden uitvoer zijn? — 8o. Welke zal de invloed van de vrijverklaring der slaven in Suriname op den toestand van den landbouw aldaar zijn? — Zou de stoomkultuur aldaar niet met voordeel kunnen worden in praktijk gebragt?

Het Indisch Genootschap over de gouvernements suikerregeling op Java.

In de algemeene vergadering van het Indisch Genootschap gehouden den 20sten November jl. waren verscheidene onderwerpen aan de orde gesteld, doch de beraadslagingen hebben enkel geloopen over de regeling der gouvernements suikerkultuur, die reeds in de vorige algemeene vergadering een onderwerp van behandeling uitmaakte. De onderdeelen dier regeling, waaromtrent men in beschouwingen trad, waren: 1o. De bepaling dat de aanplant van het suikerriet dessa'sgewijze moet plaats hebben en dat door den gouverneur-generaal eene afwijking van dezen regel kan worden toegelaten. 2o. Het aannemen van een vast kwantum van levering door de kontraktanten. 3o. De bepaling van art. 18 der nieuwe suikerregeling, dat de ondernemer geen ander suikkerriet in de fabriek ontvangen of verwerken mag dan hetwelk afkomstig is van de gouvernements aanplanting. Aan dit punt waren bijna uitsluitend de beschouwingen gewijd. Men zag in die bepaling niet de voorbereiding van een toestand van vrijheid, niet de kiem eener vrije ontwikkeling, waarnaar gestreefd moet worden. Met het oog daarop vereenigde zich de vergadering, als slotsom der gevoerde beraadslagingen, met de volgende motie: „Het Indisch Genootschap, erkennende, dat in de suikerregeling veel goeds gelegen is, betreurt het, dat daarin niet tevens is gelegen de kiem voor eene ontwikkeling der vrije suiker-industrie."

— Ten slotte deelde een lid der vergadering een schrijven mede van een handelshuis, betrekkelijk de uitkomsten van de jongste theeveiling, waaruit bleek, dat de Java-thee meer en meer op onze markt gewild wordt, zoodat die kultuur, thans geheel in vrijen arbeid werkende, eene schitterende toekomst te gemoet gaat.

Het gestenografiëerd verslag dezer algemeene vergadering zal in het volgend nommer van dit Tijdschrift worden medegedeeld.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.